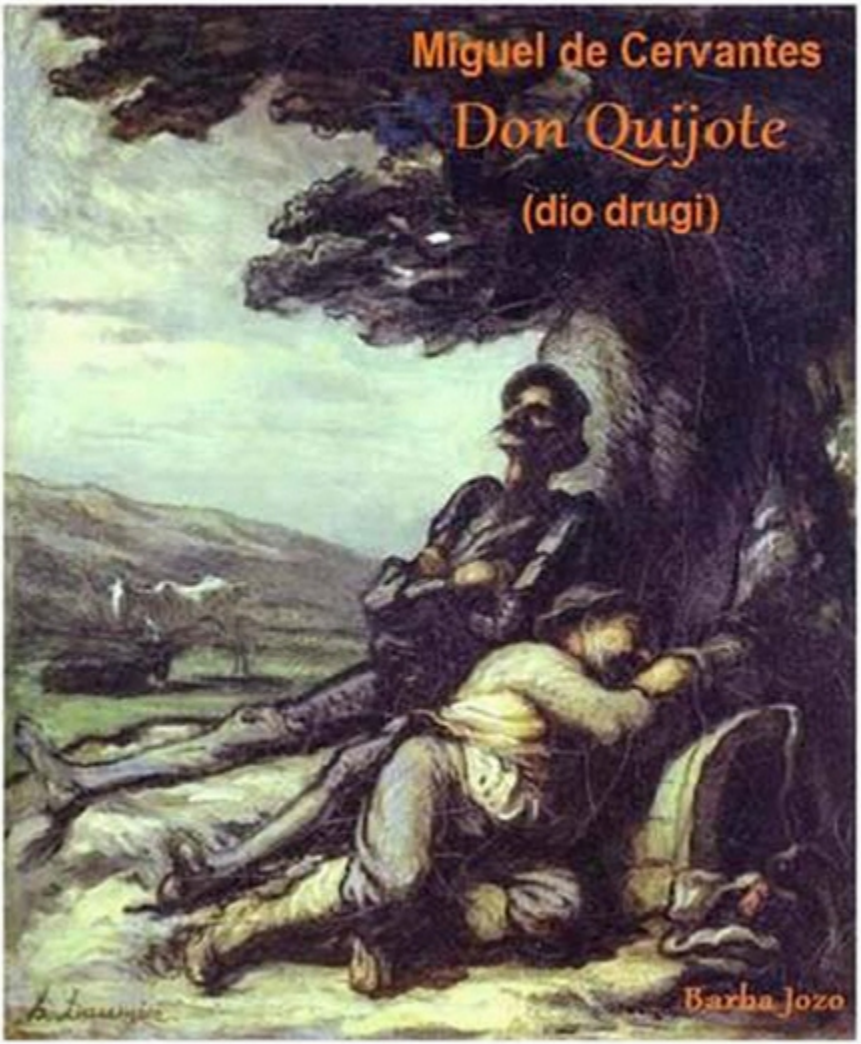
Miguel de Cervantes
Don Quijote
(dio drugi)
Barba Jozo

MIGUEL DE CERVANTES SAAVEDRA

BISTRI VITEZ DON QUIJOTE OD MANCHE

(DIO DRUGI)

Sa španjolskoga preveli
Iso Velikanović i Josip Tabak

Objašnjenja
Josip Tabak

Naslov izvornika
El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha

Kazalo

Posveta
Proslov čitatelju
Prva glava
Čime su se župnik i brijač zabavljali sa Don Quijotom za njegove bolesti
Druga glava
koja priča znamenitu prepirku Sancha Panze sa sinovicom i gospodaricom don Quijotovom, i druge zabavne zgode.
Treća glava
koja priča znamenitu prepirku Sancha Panze sa sinovicom i gospodaricom don Quijotovom, i druge zabavne zgode.
Četvrta glava
u kojoj Sancho Panza odgovara bakalauru Sansónu Carrascu na njegove sumnje i pitanja, s drugim zgodama koje su vrijedne da se znaju i pripovijedaju.
Peta glava
O umnom i ugodnom razgovoru među Sanchom Panzom i ženom njegovom Teresom Panza, i još o drugim zgodama koje su vrijedne časna spomena.
Šesta glava
Što se dogodilo don Quijotu sa sinovicom i gazdaricom, a to je jedna od najvažnijih glava u cijeloj historiji.
Sedma glava
Što je don Quijote razgovarao sa svjoim pejranikom, i druge još preslavne zgode.
Osma glava
u kojoj ose priča što se dogodilo don Quijotu kad je krenuo da pohodi svoju vladaricu Dulcineju od Tobosa.
Deveta glava
u kojoj se priča ono što će se vidjeti u njoj.
Deseta glava
u kojoj se priča Sanchova lukavština kako je začarao gospođicu Dulcineju, i još druge zgode, istinite koliko i smiješne.
Jedanaesta glava
O neobičnoj pustolovini što se junačkom don Quijotu dogodila s kolima ili tarnicama »Dvora smrti«.
Dvanaesta glava
O neobičnoj pustolovini što se junačkom don Quijotu dogodila sa hrabrim Vitezom od Ogledala.
Trinaesta glava

u kojoj se nastavlja pustolovina sa Šumskim Vitezom, uz razborit, osobit i nadasve ugodan razgovoršto ga razvedoše dva pejranika.

Četrnaesta glava

u kojoj se nastavlja pustolovina sa Šumskim Vitezom.

Petnaesta glava

u kojoj se priča i javlja tko je bio Vitez od Ogledala i njegov perjanik.

Šesnaesta glava

Što se dogodilo don Quijotu s nekim umnim vitezom iz Manche.

Sedamnaesta glava

u kojoj se obavljuje krajnji kraj i vršak dokle je domašila i mogla domašiti nečuvena srčanost don Quijotova, uz presretni završetak pustolovine s lavovima.

Osamnaesta glava

Što se dogodilo don Quijotu u zamku ili kući Viteza od Zelenog Plašta, i druge neobične zgode.

Devetnaesta glava

u kojoj se pripovijeda pustolovina zaljubljenoga pasti ra, s drugim, zaista zabavnim zgodama.

Dvadeseta glava

u kojoj se nastavlja o svadbi bogatuna Camacha i sudbini siromaha Basilija.

Dvadeset prva glava

u kojoj se nastavlja o Camachovim svatovima, i drugim slasnim zgodama.

Dvadeset druga glava

u kojoj se iznosi velika pustolovina u spilji Montesinovoj u srcu Manche, i kako ju je sretno dokončao junački don Quijote.

Dvadeset treća glava

O čudesima o kojima zaneseni don Quijote priča da ih je vidio u dubokoj spilji Montesinovoj, a tako su nemoguća i veličajna da se ova pustolovina smatra nepravom.

Dvadeset četvrta glava

u kojoj se pripovijeda tisuću sitnica, neprikladnih ali potrebnih da se pravo razumije ova uzvišena povijest.

Dvadeset peta glava

u kojoj se kazuje pustolovina s magarećim njakanjem, nestašna zgoda s lutkarom i znamenita proročanstva majmuna pogađača.

Dvadeset šesta glava

u kojoj se nastavlja zabavna pustolovina s lutkarom, i kazuju se druge zaista valjane zgode.

Dvadeset sedma glava

u kojoj se pripovijeda tko je bio majstor Pedro i njegov majmun, i kakva je loša sreća poslužila don Quijota u pustolovini s njakanjem, koju nije dokončao kako je želio i mislio.

Dvadeset osma glava

O zgodama o kojima Benengeli veli da će ih doznati tko ih bude čitao, ako ih bude čitao pozorno.

Dvadeset deveta glava

O slavnoj pustolovini sa začaranim čamcem.

Trideseta glava

Što se dogodilo don Quijotu sa krasnom lovkinjom.

Trideset prva glava

koja priča o mnogim i velikim zgodama.

Trideset druga glava

Odgovor kojim je don Quijote uzvratio svojemu kuditelju, s drugim ozbiljnim i veselim zgodama.

Trideset treća glava

O ugodnom razgovoru što su ga vojvotkinja i njene djevojke razvele sa Sanchom Panzom, a vrijedan je da bude pročitan i zapamćen

Trideset četvrta glava

koja pripovijeda kako se doznalo čime će se osloboditi začaranosti neprispodobiva Dulcinea od Tobosa, a to je jedna od najslavnijih pustolovina u ovoj knjizi.

Trideset peta glava

u kojoj se nastavlja poruka što je stigla don Quijotu kako će se s Dulcineje skinuti začaranost, i još se pripovijedaju druge čudne zgode.

Trideset šesta glava

u kojoj se pripovijeda o neobičnoj i neslućenoj pustolovini dueñe Doloride, inače grofice Trifaldi, i još o pismu što ga je Sancho Panza pisao ženi svojoj, Teresi Panza.

Trideset sedma glava

u kojoj se nastavlja slavna pustolovina dueñe Doloride.

Trideset osma glava

u kojoj dueña Dolorida priča o svojoj nevolji.

Trideset deveta glava

u kojoj grofica Trifaldi nastavlja svoju začudnu i znamenitu priču.

Četrdeseta glava

O ponečemu što ide i pristaje uz ovu pustolovinu i znamenitu ovu povijest.

Četrdeset prva glava

Dolazak Klinodrvčev i konac ove beskrajne pustolovine.

Četrdeset druga glava

Sancho Panza, otočki namjesnik, sprema se preuzeti dužnost; don Quijote besjedi mu kako da pravedno i mudro upravlja; daje mu korisne upute i razborite savjete.

Četrdeset treća glava

Drugi don Quijotovi savjeti Sanchu Panzi.

Četrdeset četvrta glava

Kako je Sancho Panza uveden u namjesništvo i kakva je neobična pustolovina don Quijota čekala na dvoru.

Četrdeset peta glava

Kako je veliki Sancho pod vlast uzeo svoj otok i kako je započeo vladati.

Četrdeset šesta glava

O strahovitom praporačkom i mačjem metežu i napadu na don Quijota za ljubavne zgode sa zaljubljenom Altisidorom

Četrdeset sedma glava

u kojoj se nastavlja kako se Sancho Panza drži vladajući.

Četrdeset osma glava

Što se dogodilo don Quijotu s doñom Rodríguez, družbenicom u vjovotkinje, i druge zgode, vrijedne da budu zapisane i pamćene na sve vijeke.

Četrdeset deveta glava

Što se dogodilo Sanchu Panzi kad je obilazio po svojem otoku.

Pedeseta glava

u kojoj se objašnjava tko su bili čarobnjaci i mučitelji što su izmlatili družbenicu, ištipali te izgrebli don Quijota, i kako je prošao paž kad je donio pismo Teresi, ženi Sancha Panze.

Pedeset prva glava

Kako je dalje vladao Sancho Panza, i druge zabavne zgode.

Pedeset druga glava

u kojoj se pripovijeda pustolovina druge družbenice Doloride, ili Angustiade, inače zvane doña Rodríguez.

Pedeset treća glava

O nemilom kraju namjesnikovanja Sancha Panze.

Pedeset četvrta glava

koju razglaba o ponečem što se tiče samo ove povijesti i nikoje druge.

Pedeset peta glava

Što se Sanchu dogodilo putem, i još druge zgode koje valja znati.

Pedeset šesta glava

O neviđenoj i nečuvenoj bitki don Quijota od Manche i lakaja Tosilosa, u kojoj naš vitez brani čast družbeničine kćeri.

Pedeset sedma glava

koja priča kako se don Quijote oprostio s vojvodom i što mu se dogodilo s pametnom i nestašnom Altisidorom, djevjokom u vojvotkinje

Pedeset osma glava

koja pripovijeda kako su na don Quijota zapljuštale tolike pustolovine da sve jedna drugu sustiže.

Pedeset deveta glava

u kojoj se pripovijeda neobična zgoda što se može smatrati pustolovinom, a dogodila se don Quijotu.

Šezdeseta glava

Što se dogodilo don Quijotu na putu u Barcelonu

Šezdeset prva glava

Što se dogodilo don Quijotu pri ulasku u Barcelonu, i druge zgode koje su bliže istini nego mudrosti.

Šezdeset druga glava

koja priča pustolovinu sa začaranom glavom i druge sitnice što se moraju ispripovijedati.

Šezdeset treća glava

Kakva se nezgoda dogodila Sanchu Panzi kad je pohodio galije, i neobična pustolovina krasotice Maurkinje.

Šezdeset četvrta glava

Pripovijeda o pustolovini što je don Quijota ojadila gore od sviju pustolovina koje su mu se dotad dogodile

Šezdeset peta glava

u kojoj se kazuje tko je bio Vitez od Bijeloga Mjeseca, kako je oslobođen don Gregorio, i još o ponekim drugim zgodama.

Šezdeset šesta glava

koja pripovijeda ono što će vidjeti tko pročita, a čuti komu budu čitali.

Šezdeset sedma glava

Kako je don Quijote odlučio biti pastir i živjeti u poljima dok mu ne proteče zavjetovana godina, s drugim zgodama koje su zabavne i valjane.

Šezdeset osma glava

O čekinjavoj pustolovini što se dogodila don Quijotu.

Šezdeset deveta glava

O nadasve neobičnoj i najčudnijoj zgodi što se ikad u ovoj velikoj povijesti dogodila don Quijotu.

Sedamdeseta glava

koja slijedi za šezdeset devetom i pripovijeda zgode što se ne mogu ispustiti jer potpuna i jasna treba da ostane ova povijest.

Sedamdeset prva glava

Što se dogodilo don Quijotu i njegovu pejraniku Sanchu kada su se vraćali u svoje selo.

Sedamdeset druga glava

Kako su don Quijote i Sancho stigli u svoje selo.

Sedamdeset treća glava

O znamenjima na koja je don Quijote naišao pri ulasku u svoje selo, s drugim zgodama koje su na ukras i ponos ovoj velikoj povijesti.

Sedamdeset četvrta glava

Kako se don Quijote razbolio, sastavio oporuku i umro.

Objašnjenja
Španjolsko pismo i izgovor

DIO DRUGI

Namjena Grofu od Lemosa

Šaljući nedavno Vašoj Preuzvišenosti svoje komedije, koje su prije tiskane nego što su prikazane, rekao sam, ako se pravo sjećam, da don Quijote ostruge obuva, da bi krenuo Vašoj Preuzvišenosti ruke poljubiti; sada pak velim da je ostruge obuo i već na put krenuo. A kad Vam stigne, mislim da ću njime malko ugoditi Vašoj Preuzvišenosti, jer sa sviju i nesetnih strana navaljuju na me da Vam ga pošljem i da tako zbrišem grštenje i stuživanje što ga je prouzrokovao onaj drugi don Quijote koji se zaodjenuo imenom drugoga dijela, te se raširio po svijetu[1]. Najviše je pak poželio to veliki car kitajski, koji mi je prije mjesec dana poslao po skoroteči pismo na kitajskom jeziku: moli me, ili, da bolje reknem, zaklinje me da mu pošljem don Quijota, jer je nakan osnovati školu u kojoj će se učiti kastiljski jezik, a njemu je želja da knjiga po kojoj će se učiti bude povijest o don Quijotu. Ujedno mi poručuje kako treba da ja budem upravitelj te škole. Zapitam glasonošu je li mi Njegovo Veličanstvo poslalo štogod troška. A on mi odvrati: ni nakraj pameti.

— Onda se, brate — odgovorim mu ja — vraćaj ti u svoj Kitaj i grabi prelazeći sve po deset i dvadeset milja na dan, ili koliko su ti već odredili kada su te ovamo slali,[2] jer ja nisam pri zdravlju da krenem na tako dalek put, u kud sam bolestan, tud sam i bez novaca, pa neka je car car, a vladar vladar, imam ja u Nupulju velikoga grofa od Lemosa, koji i bez takvih titulica o školama i upraviteljstvima pomaže mene i štiti, i veću mi milost iskazuje nego što mogu i poželjeti.[3]

U tome se oprostimo, a evo se opraštam i ja, te prikazujem vašoj Preuzvišenosti Nezgode Persilesa i Sigismunde*, knjigu koju ću završiti za četiri mjeseca,* Deo Volente*, a ta će knjiga biti ili najgora, ili najbolja što je u našem jeziku napisana, to jest od zabavnih knjiga. Već se kajem što rekoh najgora, jer će, kako vele moji prijatelji, doseći do vrhunca moguće savršenosti.[4] Želim Vašoj Preuzvišenosti valjano zdravlje, a* Persilesa *eto nabrzo da Vam poljubi ruke, ja pak noge, kao sluga Vaše Preuzvišenosti.*

U Madridu, posljednjega dana mjeseca listopada, godine tisuću šest stotina i petnaeste.

Vaše Preuzvišenosti sluga
MIGUEL DE CERVANTES SAAVEDRA

Proslov čitatelju

Bože mili, s kolikom željom ìzglēdāš sada ti, čitaoče, plemeniti ili pučanine, ovaj proslov, jer misliš da ćeš u njemu naći osvetljivosti, pokude i pogrde piscu drugoga *Don Qujiota*, to jest onoga što je građen u Tordesillasu, a rodio se u Tarragoni! Ali ja ti u tome zaista ne mogu udovoljiti, jer iako uvrede razbuđuju srdžbu i u najponiznijem srcu, moje će srce biti izuzetak od toga pravila. Ti bi možda htio da ja onoga pisca nazovem magarcem, glupanom i bezobraznikom; ali meni to nije ni nakraj pameti: kako čini, onako mu bilo, što je nadrobio, neka i kûsā, pa nazdravlje mu!

Jedino mu moram zamjeriti što me krsti starim i kljakavim, kao da je u mojoj vlasti bilo zadržavati vrijeme da mi ne proteče, ili kao da sam ja okljakavio u kakvoj krčmi, a nisam u najuzvišenijoj zgodi kakvu su vidjeli i prošli i sadanji vijeci i kakvoj se mogu nadati budući. Ako se moje rane ne sjaju pred očima onomu tko ih gleda, a ono su časne, u časti su barem u onih koji znaju gdje sam ih zadobio. Vojniku je doličnija smrt u bitki nego sloboda u bijegu, pa kada bi mi se danas moglo ponuditi i omogućiti ono što ne može biti, ja ni danas ne bih odustao, te bih više volio što sam bio u onoj divnoj junačkoj borbi nego da sam sada zdrav od tih rana, a da nisam bio u boju.[5] Vojnikove rane po licu i po prsima zvijezde su koje drugima kazuju put k nebu časti i k težnji za pravom slavom. Znaj pako da se ne piše sjedinama, nego pameću, a pamet je s godinama sve bolja te bolja.

Bî mi žao i to što me krsti zavidnikom i što mi, kao neznalici, opisuje što je zavist. A ja zaista od dviju vrsta zavisti znam jedino onu svetu, plemenitu zavist, koja teži za dobrom. Ovako je uistinu; nisam ja dakle nakan navaljivati ni na kojega svećenika, pogotovu ako je još i od Svete oblasti.[6] A ako to veli o čovjeku na koga sam ja po njegovu sudu mislio, ljuto se prevario, jer ja obožavam njegov um, divim se njegovim djelima i neprestanom, čestitom trudu njegovu.[7] A zahvaljujem tome gospodinu piscu što je rekao da su moje novele više satirične negoli uzorite,[8] ali su i dobre, a takve ne bi ni mogle biti da nisu i sve ono drugo.

Čini mi se da veliš kako sam se suviše skučio i prejako se stisnuo u granicama svoje čednosti. Pa znam da razjađenoga ne

treba jaditi još ljuće, a tome je gospodinu jad zacijelo velik, kad se on ne usuđuje izići otvoreno na sunce, nego krije svoje ime te izmišlja tobožnji zavičaj,[9] kao da se ogriješio kakvom uvredom veličanstva. Ako ga možda poznaješ, poručujem mu da ja nisam uvrijeđen, jer dobro znam što su napasti vražje, a jedna je od najvećih napasti uvrtjeti komu u glavu da može napisati i tiskati knjigu koja će mu steći silne slave i novaca, i silnih novaca i slave. A za dokaz tomu molim te, privoli se i našali, te mu pripòvjedi ovu priču:

Bio ti u Sevilji luđak koji se dao na najsmješniju ludoriju i tvrdoglavost što je ikada bila u ikojega luđaka na svijetu. Izbušio on trskovaču i zašiljio, pa kad sretne na ulici, ili gdje bilo da bilo, kakva psa, prištine mu nogom nogu, za drugu ga nogu uhvati rukom, pa mu, što god može bolje, zatakne trskovaču straga te ga onda napuše da se uokrugli kao lopta. Kad bude takav, pljesne ga dvaput dlanom po trbuhu i pusti ga, a onima koji se okupljaju oko njega i svagda ih ima sva sila, veli:

— Zar vi, gospodo, mislite, da je lak posao napuhati psa? — Zar vi, gospodine, mislite da je lak posao napisati knjigu?

A ako mu ta priča ne bude ugodila, pripovjedi mu, prijatelju štioče, ovu drugu, također o luđaku i psu:

Bio ti u Córdobi drugi luđak, koji je običavao nositi na glavi komad mramorne ploče, ili potežak kamen, pa kad skobi kojega neoprezna psa, prikuči mu se i zbaci breme ravno na njega, a pas se usplahiri te lajući i zavijajući pobjegne niz tri ulice. Među psima na koje on zbacivaše svoje breme nađe se onda pas nekoga klobučara, a toga je psa gospodar jako volio. Zbacio dakle luđak kamen, i baš psu na glavu, pa izgruhani pas zaskvičao. Vidi to njegov gospodar, ražesti se, zgrabi aršin, saleti luđaka te ga izmlati na mrtvo ime. A svaki put kad bi ga maznuo, govorio mu:

— Ti pseto i lupežu, zar mojega jazavčara? Zar nisi vidio, bezdušniče, da je moj pas jazavčar?

Tako je on tesao neprestano o jazavčaru, dok nije luđaku svojski namazao leđa.

Umudrio se luđak, pa kad je izmaknuo, nije se dulje od mjeseca pojavio na trgu: ali nakon toga vremena vrati se on opet sa svojom mudrolijom i sa još većim bremenom. Priđe nekom psu, pogleda ga valjano od glave do repa, ali nema petlje da zbaci kamen, nego govori:

— Pazi! To je jazavčar.[10]

Tako je on svima psima koje bi skobio, pa bili to krupni lovački tragači ili kućna psetanca, govorio da su jazavčari, i nije više odbacivao kamena.

Možda bi se tako moglo dogoditi i onome pripovjedaču, te se neće više usuđivati da otvara ustavu svojega uma u knjigama koje su loše, dakle tvrđe od luđakova kamena.

Reci mu, također, da ja ne hajem za njegovu prijetnju da će mi on svojom knjigom preoteti dobitak. Ja se povodim za čuvenom međuigrom *Raskalašenica* i odgovaram: neka meni živi moj gospodin poglavar, a Bog pomogao svima![11] Živ bio veliki grof od Lemosa, kršćanin i velikodušnik na glasu, koji mene podupire u svakoj nezgodi zlohude moje sreće, i živjela uzvišena milost svijetloga nadbiskupa toledskoga, don Bernarda od Sandovala y Rojasa,[12] pa sve ako više i ne bilo štamparija na svijetu i sve ako se protiv mene tiskalo više knjiga nego što slova ima *Mingo Revulgo*.[13] Ta dva velikaša, koji nisu predobiveni niti mojim laskanjem niti bilo kakvom hvalom, sami se po svojoj dobroti prihvatili da mi iskažu milost te me zakrile, a ja sam po tome sretniji i bogatiji nego da me sreća inače ma koliko uzvisila. Čast svoju može očuvati siromah, a ne može nevaljalac: siromaštvo može zamagliti plemenštinu, ali je ne može pomračiti sasvim; vrlina se sija, iz siromaštine sijucka kroza sitne pukotine, te je cijene visoki i plemeniti duhovi i po tome je zakriljuju.

Drugo mi ne kazuj, a ni ja tebi ne velim ništa više, nego ti jedino javljam i znaj da je ovaj drugi dio *Don Quijota*, što ti ga dajem u ruke, načinio isti majstor i od iste građe od koje i prvi dio. U ovome ti dijelu prikazujem don Quijota do kraja njegova života, viteza na koncu umrloga i sahranjenoga, da se ne bi usudio nitko uskrisiti nove glasove o njemu. Dosta je ovih što su bili, dosta je također da ti je čovjek poštenjak objavio ove bistre ludorije, a sada neće da se i opet bavi njima, jer čega je u preobilju, nije na cijeni, sve ako je dobro, a što je rijetko, to se cijeni, sve ako je i loše.

Zaboravio sam ti još reći da se nadaš *Persilesu*, što ga završujem, i drugom dijelu *Galateje*.[14]

Prva glava

Čime su se župnik i brijač zabavljali sa don Quijotom za njegove bolesti.

Pripovijeda Cide Hamete Benengeli u drugom dijelu ove kronike, o trećem pohodu don Quijotovu, da je protekao gotovo mjesec dana, te oni nisu posjetili don Quijota, samo da mu ne obnove i ne uskrise u pameti ono što je bilo. Ali su ipak posjećivali njegovu sinovicu i gospodaricu i svagda im tuvili u glavu neka ga brižno njeguju, neka mu daju jela koja krijepe i koriste srcu i mozgu, jer otuda potječe, kad se zrelo promisli, sva huda sreća njegova. One im odgovore da tako čine, a činit će sa svom voljom i pomnjom, koliko god mogu, jer su opazile da im se gospodar u gdjekojim časovima vlada tako kao da je sasvim pri zdravoj pameti. To im obadvojici jako ugodi, jer eto vide da su dobro pogodili kad su ga začarana dovezli na volovskim kolima, kako se pripovijeda u posljednjem poglavlju u prvom dijelu ove povijesti, isto tako velike kaošto istinite. Odluče dakle da ga pohode i da se uvjere je li mu bolje, premda su jako sumnjali može li mu biti poboljšice, a dogovore se da mu neće nikako spominjati skitničko viteštvo, jer bi se izvrgli pogibelji da mu povrijede ranu koja još nije zacijeljela.

Odu dakle k njemu i zateknu ga gdje sjedi na postelji, u prsnjaku od zelena sukna na sebi i sa crvenom toledskom kapom na glavi.

Bio je izmršavio i sav se osušio — sama sazdana kost. Primljeni budu veoma lijepo i zapitaju ga za zdravlje; on ih izvijesti o sebi i svojem zdravlju sasvim razborito i biranim riječima.

Razgovarajući dakle s njim, uzmu razglabati o takozvanim državnim poslovima, o načinu vladanja, uklanjajući ovaj nered i kudeći onaj, ispravljajući ovu uredbu i dokidajući drugu, tako da je svaki od njih bivao pravi zakonodavac, novovjeki Likurg ili novi novcati Solon. Preprave oni tako državu kao da su je turnuli u kovačnicu i odande je izvukli drugačiju nego što je onamo ugurana. A don Quijote o svemu što su dodirnuli govoraše toliko razborito te

su ona dvojica izvidnika čvrsto povjerovala da je sasvim zdrav i pri pameti.

Tome su razgovoru pribivale sinovica i gospodarica, te nisu mogle nahvaliti Bogu što vide da im je gospodar ovako pri pameti. Ali sada odustane župnik od prijašnje nakane da neće dirati u viteške poslove, nego naumi da se sasvim uvjeri je li don Quijote samo tobože ozdravio ili zbiljski. Uzme mu dakle redati neke nove vijesti što su stigle iz prijestolnice, i pripovjedi mu kako se pouzdano govori da je Turčin krenuo sa silnim brodovljem, ali se ne zna što je namjerio i kamo će se zgranuti ta olujina.[15] Od toga straha, koji nas gotovo svake godine diže na oružje, skočilo je na noge cijelo kršćanstvo, a Njegovo je Veličanstvo odredilo da se utvrde obale napuljske i sicilske, i na otoku Malti.[16]

Na to odgovori don Quijote:

— Njegovo se Veličanstvo kao razborit ratnik pobrinulo za vremena za svoje države, da ga ne bi iznenadio neprijatelj; ali kad bi htio poslušati moj savjet, ja bih mu posavjetovao jednu odredbu o kojoj Njegovo Veličanstvo u ovaj mah i ne sanja.

Čim je to čuo župnik, reče u sebi: »Bog ti se smilovao, jadni don Quijote; čini mi se da se ti savrh vrška svoje ludosti strovaljuješ u sam bezdan svoje budalaštine.« A brijač, koji je već pomislio isto što i župnik, zapita don Quijota kakvu bi on to odredbu posavjetovao, kao što je spomenuo; možda bi to bio onakav savjet koji bi pristao u niz onih premnogih smušenih prijedloga kojima obasipaju vladare.[17]

— Moj savjet, gospodine brico — reče don Quijote — neće biti smušen, nego promišljen.

— Ne velim ja zato — odvrati brijač — nego stoga što iskustvo kazuje da su svi ili gotovo svi savjeti koji se kazuju Njegovu Veličanstvu ili nepodobni, ili budalasti, ili na štetu kralju ili kraljevini.

— Ali moj savjet — odgovori don Quijote — nije ni nepodoban ni budalast, nego najlakši, najvaljaniji, najspretniji i najkraći što je i kojemu savjetniku pao na pamet.

— Sve se još skanjujete da ga kažete, gospodine don Quijote — reći će župnik.

— Ne bih ga sada ovdje iznosio — odgovori don Quijote — jer čim svane, već bi ga doznala gospoda savjetnici, pa bi mi drugi preoteo hvalu i nagradu za moj trud.

— Što se mene tiče — reče brijač — tako mi vjere, ovdje i pred Bogom, to što ćete vi reći, ja neću odati ni kralju ni nekralju, niti ikojem stvorenju na zemlji, a tu sam zakletvu naučio iz romance o župniku koji odmah na početku javlja kralju kradljivca što mu je ukrao sto zlatnika i njegovu brzonogu mulu.

— Ne znam ja te priče — odvrati don Quijote — ali znam da je ta zakletva valjana, jer sam uvjeren da je gospodin brijač poštenjak.

— Da i nije — priklopi župnik — ja jamčim i podjamčujem se za njega da će o tome šutjeti kao zaliven, pod prijetnjom osude i kazne.

— A tko jamči za vas, gospodine župniče? — zapita don Quijote.

— Moje zvanje — odgovori župnik — jer moje zvanje i jest čuvanje tajni.

— Zakona mu! — klikne sada don Quijote. — Što i treba Njegovo Veličanstvo nego po glasniku objaviti neka se toga i toga dana okupe u prijestolnici svi skitnici vitezovi koji lutaju po Španjolskoj, pa ako ih se skupi samo pol tuceta, možda će biti među njima onakav koji je sam samcat podoban satrti svu silu tursku. Pazite, gospodo, i slušajte što govorim. Zar je možda ikakva novost da skitnik vitez sâm samcat razbija vojsku od dvije stotine tisuća momaka, kao da je u sviju jedan vrat, ili kao da su šećerni kolačići? Recite: zar nisu mnoge historije pune tih čuda? Kad bi, u zao čas meni, jer o drugima neću da govorim, živio danas slavni don Belianis, ili koji god od nebrojenoga roda Amadisa od Galije; kad bi koji od njih živio danas i s Turčinom se uhvatio ukoštac, tako mi vjere, ne bih želio ono što bi izvukao Turčin! Ali Bog će se pobrinuti za svoj narod i poslat će kogagod, pa ako i ne bude onoliki junak kakvi su bili nekadanji skitnici vitezovi, ipak po srcu neće gori biti od njih. Bog mene razumije, i ne velim ništa više.

— Jao! — zajaukne sada sinovica. — Ne bilo me ako moj gospodar stric nije opet nakanio otići u skitnike vitezove!

Na to će don Quijote:

— Kao skitnik vitez ja ću i umrijeti, udarao ili ne udarao Turčin, i kada ga volja, i s kolikom silom hoće, jer i opet velim, Bog mene razumije.

Sada će brijač svoju:

— Molim vas, gospodo, dopustite mi da vam pripòvjedim ukratko zgodu koja se dogodila u Sevilji; sada je prava hora i ja sam vam je rad pripòvjediti.

Don Quijote pristane, a župnik i oni drugi pozorno poslušaju, te brijač započne ovako:

»U ludnici u Sevilji bio čovjek koga su rođaci njegovi onamo zatvorili jer mu se pomutila pamet. Bio je on graduiran u Osuni[18] iz kanonskoga prava, ali sve da je graduiran i u Salamanki, ipak bi, po sudu mnogih ljudi, bio lud. Taj graduirac, pošto je proveo nekoliko godina u tišini, umisli da je pri sebi i pri zdravoj pameti, te u toj vjeri napiše nadbiskupu pismo, u kojem ga veoma sređenim riječima moli i preklinje neka naredi da ga izbave iz nevolje u kojoj živi, jer je po milosrđu Božjem stekao izgubljenu pamet, a njegovi rođaci, da bi uživali njegov dio od imutka, drže njega u ludnici i žele, unatoč istini, da on bude luđak dokle god živi.

Nadbiskupa ta mnoga pisma, napisana sređeno i razborito, navedu te on naredi jednomu svojem kapelanu neka se raspita kod upravitelja one ludnice je li istina što mu piše onaj licencijat, a neka i sam govori s luđakom, pa ako mu se učini da je pri pameti, neka ga izbavi odonud i oslobodi.

Učini kapelan tako, a upravitelj mu reče da je onaj čovjek sveđer i zaista lud; govori doduše često kao razborit čovjek, ali naposljetku istresa takve silne budalaštine da su isto onolike kolike su mu bile i prijašnje razborite riječi. Neka dakle govori s njim, te će se uvjeriti.

Kapelan to i poželi, pa kad su ga odveli luđaku, razgovori se s njime cio sat i još više, a sve to vrijeme nije luđak izrekao nijednu naopaku ni budalastu riječ, nego je govorio tako smišljeno te kapelan morade zaključiti da je luđak pri zdravoj pameti. Među inim reče luđak i to da ga upravitelj želi tu zadržati zato što ne bi želio da mu izmaknu darovi od zatvorenikovih rođaka, koji ga obdaruju kako bi govorio da je on, zatvorenik, lud i samo mu gdjekada zna sinuti pamet. U svoj ovoj nevolji najgori mu je jad veliki imutak, za kojim mu se pomamiše neprijatelji, te sad pletu spletke i sumnjaju čak i o milosti koju mu je Bog iskazao preobrativ ga iz životinje opet u čovjeka.

Sve u sve, govorio je tako da je osumnjičio upravitelja, rođake prikazao lakomima i bezdušnima, a sebe tako razboritim te je kapelan odlučio povesti ga sa sobom, neka ga nadbiskup vidi i sâm

donese sud o istini u svemu tome. U toj čestitoj nakani zamoli dobri kapelan upravitelja neka odredi da licencijatu dadu haljine u kojima je ovamo došao. Upravitelj mu pako i opet odvrati neka pazi što radi, jer nema sumnje da je licencijat svejednako lud. Zalud je upravitelj opominjao kapelana neka se luđaka okani i neka ga ne vodi. Pokori se upravitelj kad je vidio da tako naređuje nadbiskup, te najposlije odjenuše licencijata odjećom koja bijaše nova i pristojna.

Kad luđak vidje da su ga odjenuli kao zdrava čovjeka i skinuli s njega luđačku halju, zamoli kapelana za dopuštenje da se oprosti sa svojim drugovima luđacima. Kapelan mu odgovori da mu se želi pridružiti i vidjeti druge luđake u toj ludnici. Popnu se dakle, a s njima još neki koji se tu nađoše. Dođe tako licencijat k jednoj ćeliji, u kojoj bijaše bijesnik ali sada miran i spokojan, te mu reče:

— Brate, razmisli bi li što poručio svojima doma, jer ja idem kući. Bog je u velikoj svojoj dobroti i milosti pogledao mene nevrijednoga te mi vratio pamet. Ja sam ozdravio, opametio se, jer Bogu nije ništa nemoguće. Nadaj se i uzdaj se u Svevišnjega, jer kad je meni vratio da budem kakav sam bio, vratit će i tebi ako se u nj pouzdaš. Pobrinut ću se da ti pošljem koji dobar zalogaj, a ti ga svakako pojedi, jer znaj: ja sam proživio sve to i mislim da su sve naše ludosti otud što su nam želuci prazni a glave pune vjetra. Obodri se ti, obodri, jer klonuće u nesreći slabi zdravlje i približuje smrt.

Sve je te licencijatove riječi slušao drugi luđak u ćeliji, koja je bila sučelice bijesnikovoj. Ustane on s istrcane rogožine na kojoj je ležao gol golcat, te zapita glasno tko je to ozdravio, opametio se te odlazi. Licencijat mu odgovori:

— Ja, brate, ja odlazim, jer ne treba da ostajem dalje ovdje, hvala nebu koje mi je iskazalo toliku milost.

— Pazi, licencijate, što govoriš, da te đavo ne prevari — odvrati luđak; — miruj ti i ne miči se odatle gdje si, da se ne moraš vraćati.

— Ja znam da sam zdrav — odvrati licencijat — čemu bih se onda vraćao i nove muke mučio!

— Ti zdrav? — naceri se luđak. — Dobro dakle; pokazat će se već. S Bogom pošao! Ali ti se kunem Jupitrom, čije veličanstvo ja na zemlji zastupam, da ću Sevilju za ovaj jedini grijeh kojim griješi danas, gdje tebe pušta iz ove kuće i smatra da si pri pameti, tako ljuto kazniti da će se zapamtiti u sve vijeke vjekova, amen. Zar ti ne

znaš, jadni licencijatiću, da sam ja to moćan učiniti, jer ja sam, rekoh ti, gromovnik Jupiter, i u mojim su rukama ognjene munje, kojima mogu i znam poprijetiti cijelom svijetu i razoriti ga? Ali ja ću samo ovom kaznom kazniti taj neuki grad: neću puštati kišu na nj, niti na sav kraj i okoliš njegov pune tri godine od dana i časa kad sam izrekao ovu prijetnju pa unaprijed. Zar ti da si slobodan, ti da si zdrav, ti da si pri pameti, a ja da sam lud, ja bolestan, ja sputan.... Objesio se ja ako budem dopustio kišu.

Svi uokolo slušaju pozorno viku i riječi luđakove, a naš se licencijat, tobože zdrav, okrene našem kapelanu, uhvati ga pod ruku i reče mu:

— Ne brinite, gospodine moj, i ne hajte za ono što taj luđak govori, jer ako je on Jupiter, te ne pušta kišu, ja sam Neptun, otac i bog vodama, pa ću liti kišu kad god me bude volja i kad god bude potrebno.

Na to mu odgovori kapelan:

— Ipak neće valjati, gospodine Neptune, da srdite gospodina Jupitra. Ostajte vi u svojem stanu, a dok bude zgodnija prilika i vrijeme, vratit ćemo se po vas.

Nasmije se upravitelj i oni koji ondje bijahu, i taj smijeh postidi nešto kapelana. Razodjenu onda licencijata, ostane on gdje je i bio, a pripovijest se završi.«

— To li je dakle, gospodine brijaču — reći će don Quijote — ona priča kojoj je sada pravi čas, te ste je morali pripovjediti. Ah, gospodine brico, zar je itko slijep kod očiju te ne vidi dalje od nosa. I zar vi ne znate da je svagda nepodobno i nemilo uspoređivati um s umom, hrabrost sa hrabrošću, krasotu s krasotom i pleme s plemenom. Ja, gospodine brijaču, nisam Neptun, bog vodi, niti težim za tim da me itko smatra za pametna čovjeka, ako nisam; nastojim jedino objasniti svijetu u kolikoj je zabludi što ne obnavlja ono presretno doba kad se na njemu kočio red skitnika vitezova. No nije vrijedno izopačeno naše doba da uživa ono dobro kojega su se naužili vijeci kad su skitnici vitezovi prihvaćali dužnost i laćali se posla da brane kraljevine, zaštićuju djevice, priskaču sirotama i nedoraslima, kažnjavaju bahate i nagrađuju ponizne. Na vitezovima kakvi su danas ponajviše šušti damast, brokat i drugo bogato ruho, u kojem se oni kočepere, a ne zveče im toke na oklopu.

Nema u današnje ovo doba više viteza koji noćuje u polju, na nepogodi pod vedrim nebom, oboružan svim svojim oružjem od

glave do pete. Nema više toga koji ne vadi noge iz stremena, nego se naslanja na koplje, te samo nastoji, kako se veli, razbiti san, kao što su radili skitnici vitezovi. Nema više nikoga koji ispada iz ove šume, upada zatim u onu planinu, onda bludi po jalovoj i pustoj obali ukraj mora, ponajviše burnog i uzbibanog. Tamo uz obalu i na žalu nalazi malu barku bez vesala, bez jedra, bez jarbola i konopa ikakvih. Neustrašiva srca skače u barku, predaje se nemilosnim valovima na dubokome moru, koji ga čas bacaju do neba, čas ga gutaju u bezdan. A on prkosi neobuzdanoj oluji, te dok bi dlanom o dlan, prevaljuje tri tisuće milja i još više od onoga mjesta gdje se ukrcao. Izlazi on na daleko i nepoznato kopno, i tu mu se događaju zgode koje su vrijedne da budu zapisane, ali ne na pergamentu, nego da budu urezane u bronci.

No danas se već šepiri lijenost nad pomnjom, dangubljenje nad radom, opačina nad vrlinom, bahatost nad junaštvom, a teorija nad praksom u oružju, koje je jedino živjelo i sjalo u zlatno doba, u doba skitnika vitezova. Zar nije istina što velim: Tko je čestitiji i hrabriji nego slavni Amadis od Galije? Tko je mudriji nego Palmerin od Anglije? Tko je zgodniji i povodljiviji nego Tirante Bijeli? Tko je umiljatiji nego Lisuarte od Grecije? Tko je bijeniji i veći razbijač nego don Belianis? Tko je neustrašiviji nego Perion od Galije, ili tko srće u veće pogibije nego Felixmarte od Hirkanije, ili tko je iskreniji nego Esplandian? Tko je smioniji nego don Cirongilio od Tracije? Tko je junačniji nego Rodamonte? Tko je razboritiji nego kralj Sobrino? Tko je odvažniji nego Reinaldos? Tko je nepobjediviji nego Roldán. I tko je uljudniji i velikodušniji nego Ruggero, od koga danas vuku lozu vojvode od Ferrare, kako piše Turpin u svojoj Kozmografiji?[19] Svi ti vitezovi i još mnogi drugi koje bih mogao nabrojiti, gospodine župniče, bili su skitnici vitezovi, slava i dika viteštva.

Te i takve kao što su oni bili, ja bih da istaknem: da njih ima Njegovo Veličanstvo, u dobar čas! Uštedio bi se velik trošak, a Turčin bi čupao bradu od bijesa. Ali ja ću ostati gdje jesam, kad neće kapelan da me odvede odavde. A ako Jupiter ne bude spustio kišu, kako reče brijač, evo mene, ja ću je spustiti, kad budem htio. Velim to, pa neka zna gospodin od plitice da ga razumijem...

— Zaista, gospodine don Quijote — reći će brijač — nisam ja tako namjerio. A tako mi Boga, mislio sam pošteno, i nemojte mi zamjeriti.

— Zamjeram li ili ne zamjeram — odgovori don Quijote — moja je briga.

Na to će mu župnik:

— Nisam gotovo ni riječi izustio dosad, ali bih sada da stresem jednu sumnju koja mi grize i grebe savjest, a nastala je od onoga što je maločas rekao gospodin don Quijote.

— Slobodno vam je, gospodine župniče — odgovori don Quijote — ako ćete i više. Kazujte samo svoju sumnju, jer ne valja da sumnja muči savjest.

— S vašim dopuštenjem velim dakle — reče župnik — evo o čemu ja sumnjam. Nikako ne mogu vjerovati da su cijelo ono jato skitnika vitezova što ste ih vi, gospodine don Quijote, iznizali, sami zbiljski, istinski ljudi, od kosti i od mesa, i da su oni živjeli na svijetu. Nego ja mislim da je sve to mašta, priča i laž, ili sni koje pričaju ljudi kad se probude, ili, da bolje reknem: dok su još trapovijesni.

— I opet zabluda — dočeka don Quijote — u nju zapadaju mnogi koji ne vjeruju da je na svijetu bilo takvih vitezova. Ja sam često, s raznim ljudima, u raznim prilikama, izvlačio tu gotovo sveopću zabludu na svjetlost istine. U toj svojoj nakani gdjekada nisam uspijevao uzdignuti je na ramena istine. A ta je istina tako pouzdana, te ja evo velim da sam svojim rođenim očima vidio Amadisa od Galije. Bio je on čovjek visoka rasta, bijela lica, uredne crne brade, blaga ali odrešita pogleda, otržit u riječima, polagan da se razljuti i brz da se odljuti. A isto ovako kako sam ocrtao Amadisa mogao bih, čini mi se, oslikati te opisati sve skitnike vitezove koliko god ih ima u svim kronikama na svijetu, jer po mojem uvjerenju, da su bili onakvi kako ih opisuju u knjigama, i po junačkim djelima koja su izvršili, i po naravi kakva je u njih bila, može se valjanim razmišljanjem dokučiti njihov lik, boja lica i stas.

— Što sudite vi, gospodine don Quijote — zapita brijač — kolik je bio gorostas Morgante?

— Što se tiče gorostasa — odgovori don Quijote — različita su mišljenja je li njih na svijetu bilo ili nije. Ali Sveto pismo, koje ni za dlaku ne može skrenuti s istine, priča nam o Filisteju Golijatu, koji je bio visok sedam i pol lakata, a to je još kolika veličina. Također su se našle na Siciliji takve goleme cjevanice i lopatice, te se po njihovoj veličini jasno vidi da su od gorostasa koji su bili visoki kao visoke kule, a geometrija pobija svaku sumnju o toj istini. Uza sve

to ne znam ipak reći kolik je bio Morgante, no mislim da valjda nije bio jako visok, jer u kronici u kojoj se redom nabrajaju njegova junačka djela nalazim da je često spavao pod krovom, a čim je bilo kuće u koju je mogao stati, jasno je da nije bio preko mjere velik.

— Tako je — priklopi župnik.

Uživao je on, slušajući mu tolike budalaštine, te ga zapita kakvo misli da je bilo lice Reinalda od Moltalbána i don Roldána, i još Dvanaestorice banova od Francije, jer svi su oni bili skitnici vitezovi.

— O Reinaldu usuđujem se reći — odgovori don Quijote — da je bio široka, crvena lica, živih očiju, malko izbuljenih, preko mjere darežljiv i žestok, prijatelj lupežima i propalicama. O Roldanu, ili Rotolandu, ili Orlandu, jer sva ta tri imena nadijeva mu povijest, sudim ja i tvrdim da je bio srednjega rasta, plećat, nešto krivonog, crnomanjast, riđe brade, rutav, oštra pogleda, otržit u govoru, ali veoma susretljiv i vrlo uljudan.

— Ako Roldán nije bio gospodskiji nego što ga vi opisujete — napomene župnik — onda nije čudo što ga je gospođica Angélica Krasna prezrela, odnemarila i podala se maljavomu Maurčiću, koji je zacijelo bio uljudan, živahan, umiljat. I pametna je bila što je više voljela nježnost Medorovu nego surovost Roldánovu.[20]

— Ta je Angélica, gospodine župniče — uzvrati don Quijote — bila razuzdana djevojka, skitačica i hirovita, pa je sav svijet brujao od njenih nevaljalština i od glasa o njenoj krasoti: prezrela je tisuću plemića, tisuću junaka i tisuću razumnika, a zadovoljila se momčićem, pažom, koji je bio bez imutka i bez imena, a jedina mu je dika što je prijatelju sa zahvalnošću očuvao prijateljstvo. Veliki pjesnik njezine krasote, slavni Ariosto, ne usuđuje se ili neće da pjeva što je dalje bilo od te gospođice kad se ružno podala onome Mauru, jer zacijelo i nisu osobito časne zgode, nego se rastaje s njom ovim riječima.

Kako dođe Medor do indijske krune
Možda će kom bolje odjeknuti strune.[21]

A to je bez sumnje bilo proročanstvo, jer pjesnici se zovu također *vates*, to jest: proroci. Ta se istina jasno vidi po tome što je odonda jedan slavni pjesnik andaluški oplakao te opjevao njene suze, a drugi, slavni i jedincati pjesnik kastiljski, opjevao joj krasotu.[22]

— Recite mi, gospodine don Quijote — prihvati sada brijač — nije li koji pjesnik napisao kakvu satiru na tu gospođicu Angélicu, među tolikim pjesnicima koji su je slavili?

— Ja mislim ovako — odgovori don Quijote: — Sacripante ili Roldán nisu bili pjesnici, a da su bili, oni bi tu djevojku bili već prorešetali, jer kad pjesnici budu prezreni, kad ih odbiju i prezru njihove dame, bile one iz mašte ili zbiljske, samo ako su ih odabrali da budu vladarice njihovih misli, njima je prirođena navada da se osvećuju u satirama i pamfletima.[23] Takva osveta ne dolikuje dakako plemenitoj duši. Ali ja do dana današnjega nisam još čuo da je ispjevana koja pogrdna pjesma na Angélicu, koja je sav svijet uskomešala.

— Začudo! — priklopi župnik.

Ali u taj mah začuju kako su se gospodarica i sinovica, koje su već otišle iz društva, uzvikale na dvorištu, pa se svi na buku slete onamo.

Druga glava

koja priča znamenitu prepirku Sancha Panze sa sinovicom i gospodaricom don Quijotovom, i druge zabavne zgode.

Pipovijeda kronika da su onu viku što su je čuli don Quijote, župnik i brijač, digle sinovica i gospodarica: uzvikale se one na Sancha Panzu, koji svom silom navaljuje da uđe don Quijotu, ali mu one brane na vrata:

— Što će ta vucibatina? Idi ti svojoj kući, jer ti si onaj koji vuče za nos i vara mojega gospodara i vucari ga po tim besputicama.

Na to odgovori Sancho:

— Gospodarice đavolja, onaj koji je za nos vučen i varan, i vucaran po tim besputicama, to sam ja, a nije tvoj gospodar. On je mene vucarao po bijelom svijetu, a ti se buniš barem za polovinu od onoga što je pravo. On je mene varkama od kuće odmamio, obećao mi otok, a ja taj otok sve do danas dočekao nisam.

— Zadavili tebe vražji otoci, prokleti Sancho! — odvrati sinovica. — Kakvi su to otoci? Jede li se to, ti izjelico proždrljiva, koji jesi?[24]

— Ne jede se — odgovori Sancho — nego se time upravlja i vlada, a bolje je nego četiri grada i četiri sučije u prijestolnici.

— Ma i bilo — reče gospodarica — ući ovamo nećeš, ti torbo zloće i vrećo zlobe. Idi, upravljaj ti svojom kućom, obrađuj zemlju, izbij iz glave te otoke!

Župnik se i brijač uvelike zabave slušajući kako se njih troje razgovaraju. Ali se don Quijote poboji da se ne bi Sancho razbrbljao, te izblebetao svu silu zlobnih budalaština i dirnuo u žice koje bi nemilo odjeknule za njegovu čast; zovne ga dakle, ušutka one dvije i naredi da ga puste unutra. Uđe Sancho, a župnik se i brijač oproste sa don Quijotom. Vide oni kako se zanio u svoje mahnite snove i kako je prožet ludostima svojega zlosretnoga viteštva, te im klonula nada da će se on ikad izliječiti. Reći će dakle župnik brijaču:

— Vidjet ćete, kume, naš će vitez ujedanput otprhnuti, pa u skitnju.

— O tome ja i ne sumnjam — dočeka brijač — ali se i ne čudim toliko budalaštini vitezovoj koliko se čudim gluposti njegova konjušara, koji tako sveto vjeruje ono s otokom da mu se ničim na svijetu ne može izbiti iz tikve.

— Bog im bio na pomoći — reče župnik — a mi ćemo pripaziti, pa ćemo vidjeti kako će se izludovati taj vitez i taj konjušar. Čini mi se da su obadvojica na jedno brdo tkani i da gospodarove budalaštine ne bi vrijedile ni prebijene pare bez sluginih gluposti.

— Tako je — potvrdi brijač — a jako bih volio znati što li sada raspredaju njih dvojica.

— Velim vam — odgovori župnik — da će nam sinovica i gospodarica već pripovijedati, jer nisu one od onih što ne prisluškuju.

Dotle se don Quijote sa Sanchom zatvorio u svojoj sobi, te kad ostadoše sami, reče on Sanchu:

— Jako mi je žao, Sancho, što si govorio i govoriš da sam ja izmamio tebe iz tvoje kolibe, kad i sam dobro znaš da ni ja nisam ostao kod svoje kuće: zajedno smo krenuli, zajedno smo bili i zajedno putovali; ista nam je sreća i sudbina bila obadvojici; ako su se jedanput loptali tobom, mene su stotinu puta mlatili, i to je jedino u čemu sam te pretekao.

— A to je i pravo bilo — odgovori Sancho — jer kako vi, gospodaru, rekoste, nevolje se više lijepe uza skitnike vitezove nego uz njihove konjušare.

— Varaš se, Sancho — reče don Quijote — jer se veli: *Quando caput dolet*... i tako dalje.

— Ne znam ja drugi jezik osim svojega — odgovori Sancho.

— To ti je — reče don Quijote: — kad boli glava, bole svi udovi; a kako sam ja tvoj gospodar i gospodin, ja sam tvoja glava, ti si pak moj ud, jer si moj sluga, i zato mora tebe boljeti zlo koje zadesi mene, ili bi me zadesilo, a mene mora boljeti tvoje zlo.

— Tako bi trebalo da bude — reći će Sancho — ali kad su se loptali mnome, koji sam ud, moja je glava stajala onkraj trnja za zidom i gledala kako letim po zraku, pa je nije boljelo ništa, a kad udovi treba da jauču kad što boli glavu, trebala bi i glava jaukati zbog udova.

— Zar ti sada veliš, Sancho — odvrati don Quijote — da ja nisam žalio kad su se loptali tobom. A ako veliš, nemoj tako ni

govoriti ni misliti, jer mene je onda ljuće boljela duša nego tebe tijelo. Ali okanimo se sada toga, bit će vremena da to prosudimo i raščistimo. Nego ti meni reci, prijatelju Sancho: što govore ljudi u selu o meni? Što sudi o meni puk, što sude plemići, a što vitezovi? Što vele o mojoj hrabrosti, što o mojim junačkim djelima i što o mojoj finoći? Što kazuju o mojem nastojanju da uskrisim i obnovim na svijetu zaboravljeni već red viteški. Ukratko, ded mi pričaj, Sancho, što si o tome dočuo; ali mi govori ne domećući ništa što je dobro, i ne otkidajući ništa što je zlo; jer vjerni područnici moraju gospodarima kazivati istinu kakva jest, a ne smiju je laskanjem većati niti poradi kojega drugog ništavog obzira manjiti. Znaj, Sancho, kad bi vladari doznavali zgoljnu istinu, nezaodjevenu laskom, drugačija bi nam vremena svanula, drugo bi se doba smatralo za željezno, a ne bi naše, koje bih ja, kako je sada, okrstio pozlaćenim. Zapamti to, Sancho, pa mi iskreno i pametno kazuj istinu, što god znaš o ovom što sam te zapitao.

— Drage volje, gospodaru — odgovori Sancho — ali s tom pogodbom da se vi ne smijete ljutiti na ono što ja kazujem, kad želite da vam govorim golu golcatu istinu i da je ne zaodijevam drugačijom odjećom od one u kojoj je stigla meni.

— Neću se nipošto rasrditi — odgovori don Quijote. — Samo ti, Sancho, slobodno kazuj i ništa ne okoliši.

— Onda velim prvo — progovori on — da vas pučani smatraju za najvećeg luđaka, a ni mene ne smatraju za pametnijega. Plemići kažu da se vi, gospodaru, niste zadovoljili svojim plemstvom, nego ste prisvojili titulu *don* i rašepirili se kao vitez, a imate četiri loze i dva jutra zemlje i ništa pod Bogom. Vitezovi kažu, neka se plemići ne mjere s njima, pogotovu ovakvi šljivari, koji čađom gare cipele i popleću crne čarape zelenom svilom.[25]

— To se ne tiče mene — na to će don Quijote — jer ja sam svagda čestito odjeven i nisam nikada iskrpljen; izderan možda jesam, ali me više izderalo oružje nego vrijeme.

— Što se pak tiče hrabrosti, finoće, junačkih djela i posla vašega, gospodaru — nastavi Sancho — različito sude; neki vele: »Lud je ali zgodan«; drugi: »Hrabar ali nesretan«; treći: »Uljudan ali naletica«; tako oni čepljuskaju sve koješta i perušaju nas obadvojicu od glave do pete.

— Eto vidiš, Sancho — reče don Quijote: — gdje god se vrlina jako odlikuje, navaljuju na nju. Malo je bilo ili nije ni bilo slavnih

ljudi koje nisu opadali i zlobili. Julije Cezar, najsrčaniji, najumniji, najhrabriji vojvoda, kuđen je da je bio častoljubiv, a i ponešto nečist u odjeći i vladanju. Aleksandru, koji je stekao pridjevak Veliki, prišivaju da se znao ponapiti. O Herkulu, koji je onolika djela poizvršivao, pripovijedaju da je bio razbludnik i mekušac. O don Galaoru, bratu Amadisa od Galije, šapuću da je bio strahovito svadljiv, a o bratu njegovu da je bio plačko. Kad dakle, Sancho, toliko opadaju onakve junake, neka opadaju i mene, samo ako me ne opadaju još gore nego što si mi rekao.

— To i jest onaj bijes, sto mu jada! — odvrati Sancho.

— Dakle ima još? — upita don Quijote.

— Još se vuče rep za, vama — reče Sancho. — Sve je ovo dosad bilo smilje i kovilje, ali ako biste vi, gospodaru, da čujete klevete što kruže o vama, ja ću vam odmah dovesti ovamo čovjeka koji će vam ih sve iznizati i nijednu neće zaboraviti, jer sinoć je amo stigao sin Bartolomeja Carrasca, a taj je sin izučio škole u Salamanki i postao bakalar, pa kad sam otišao da ga pozdravim dobrodošlicom, reče mi da je vaša povijest, gospodaru, zapisana već u knjigama i zove se *Bistri vitez don Quijote od Manche*, i veli da i mene spominju u njoj po imenu, kako se zovem, Sancho Panza, i gospođicu Dulcineju od Tobosa, i druge zgode koje smo mi proživjeli nasamo, i krstio sam se od čuda otkud ih je dokučio taj što pripovijeda i piše.

— Ja ti velim, Sancho — objasni don Quijote — da je zacijelo koji mudrac čarobnjak napisao našu historiju, jer njima nije ništa skriveno što god žele opisivati.

— Kakav mudrac i čarobnjak! — odvrati Sancho — kad bakalar Sansón Carrasco, a tako je ime onomu što sam ga spomenuo, veli da se pisac te historije zove Cide Hamete Patlidžan.

— To je maursko ime — napomene don Quijote.

— I bit će — odgovori Sancho — jer ja sam slušao da Mauri većinom vole patlidžane.

— Ti se, Sancho — reći će don Quijote — buniš valjda u prezimenu[26] toga Cida, što u arapskom jeziku znači *gospodin*.

— Možda se i bunim — odvrati Sancho — ali ako vam je, gospodaru, po volji da bakalara dovedem ovamo, odletjet ću po njega.

— Jako ćeš mi ugoditi, prijatelju — prihvati don Quijote — jer nakon onoga što si mi rekao ja sam radoznao i neću ni zalogaja založiti u slast dok ne saznam sve.

— Idem onda po njega — odvrati Sancho.

Ode od gospodara da potraži bakalaura. Za kratko se vrijeme vrati s njime, i njih trojica razvedu najugodniji razgovor.

Treća glava

O smiješnom razgovoru koji se raspreo između don Quijota, Sancha Panze i bakalaura Sansóna Carrasca.

Zamislio se duboko don Quijote, očekujući bakalaura Carrasca. Nada se da će čuti glasove o sebi, to jest što je napisano u knjizi, kako mu je rekao Sancho, ali ne može dokučiti kako bi moglo biti takve knjige kad mu se još nije ni s mača sasušila krv neprijatelja što ih je pobjednički sasjekao, a već da budu tiskom objavljena njegova slavna junaštva. No ipak pomisli da ih je valjda koji mudrac, bio prijatelj ili neprijatelj, po čarobnjačkoj vještini u tisak dao: ako je prijatelj, da mu uzveliča junačka djela i da ih uzvisi nad najčuvenija djela skitnika vitezova; ako je neprijatelj, da ih poništi i ponizi gore od najkukavnijih djela koja su ikada napisana o kojem kukavcu perjaniku, premda se (reče on u sebi) perjanička djela nisu nikada zapisivala. Ali ako zaista ima takva kronika, to ona svakako mora biti, čim priča o skitniku vitezu, krasnorječiva, uzvišena, sjajna, veličanstvena, istinita.

Time se utješi ponešto, ali ga sneveseli misao da je pisac Maur, kako mu ime Cide kazuje; od Maura se pak ne možeš nadati nikakvoj istini, jer oni su svi varalice, lažljivci, opsjenari. Strah ga samo ne piše li štogod nedolično o njegovoj ljubavi, te da ne bude na štetu i na škodu dobromu glasu njegove vladarice Dulcineje od Tobosa. Želi pak da bude u knjizi upisano kako je bio vjeran i kako je uvijek čuvao čistoću, te nije mario za kraljice, carice i djevice bilo kojega staleža, nego je susprezao nagon prirodne žudnje.

U tome i mnogom drugom razmišljanju zateknu ga Sancho i Carrasco, koga don Quijote dočeka veoma susretljivo.

Bakalaur se zvao doduše Sansón, ali nije bio velik rastom, samo velik obješenjak; bio je blijeda lica, a jako valjane pameti, dobi nekako oko dvadeset četvrte godine, okrugla lica, zatubasta nosa, velikih usana, zlobne ćudi i prijatelj bockalici i šali. To on i pokaza čim je ugledao don Quijota, jer kleknu preda nj i progovori mu:

— Pružite mi ruke, vaša visosti, gospodaru don Quijote od Manche, jer tako mi odjeće svetoga Petra, koja je na meni, premda sam primio istom prva četiri reda, vaše je gospodstvo jedan od najslavnijih skitnika vitezova što ih je bilo i što će ih biti na svoj kruglji zemaljskoj. Dičan bio Cide Hamete Benengeli, koji je napisao povijest vaših velikih djela, a još dičniji bio onaj ljubitelj koji se pobrinuo da ta kronika bude prevedena s arapskoga na naš narodni jezik kastiljski za opću zabavu svijetu.

Don Quijote zapovjedi mu neka ustane, te mu reče:

— Dakle je istina da postoji povijest mojih djela i da ju je napisao Maur?

— Toliko je istina, gospodine — odgovori Sansón — te ja sudim da je do danas izišla u više od dvanaest tisuća knjiga; ako ne vjerujete, neka vam rekne Portugal, Barcelona i Valencia, gdje su te knjige tiskali; ide glas da se tiskaju čak u Antwerpenu, a ja naslućujem da neće biti naroda ni jezika na koji se neće prevesti.[27]

— Najveće zadovoljstvo ugledna i valjanu čovjeku — reći će sada don Quijote — zacijelo je tada kada vidi da mu za života slave čestito ime jezici i narodi, knjige i slike. Velim: *čestito ime*, jer kad je drugačije, nijedna mu smrt nije ravna.

— Što se tiče dična glasa i čestita imena — preuze bakalaur — vi ste sami pretekli sve skitnike vitezove. I Maur u svojem jeziku i kršćanin u svome potrudili se da nam što življe oslikaju vašu hrabrost, vašu veliku srčanost u pogibijama, ustrajnost u nezgodama, strpljivost u nevoljama i ranama, čistoću i suzdržljivost u platonskoj ljubavi vašoj i gospođice doñe Dulcineje od Tobosa.

— Nikad ja nisam čuo — priklopi u taj mah Sancho Panza — da gospođicu Dulcineju zovu *doña*, nego samo *gospođica Dulcinea od Tobosa*. Evo dakle već griješi pisac.

— Taj prigovor nije važan — odgovori Carrasco.

— Dabome da nije — dočeka i don Quijote; — nego, recite vi meni, gospodine bakalaure: koja se djela moja najviše slave u toj historiji?

— O tome ima — odvrati bakalaur — raznih mišljenja i razna ukusa: neki su za pustolovinu s vjetrenjačama, koje su se vama učinile da su Briareji i giganti, drugi za pustolovinu s valjaonicama; ovomu se mili kako su opisane one dvije vojske koje su se kasnije stvorile u dva stada ovaca; onaj hvali pustolovinu s mrtvacem koga su vozili u Segoviju da ga sahrane; jedan veli da sve natkriljuje

oslobodenje galijašâ; drugi pak da ništa nije ravno onoj pustolovini sa dva gorostasa benediktinca i tučnjavi s junačkim Viskajcem.

— Recite, gospodine bakalare — umiješa se Sancho: — je li ondje i pustolovina s konjarima, kad je našega čestitoga Rocinanta snašla volja da poželi s vrbe grožđa?

— Ništa nije piscu izmaklo — odgovori Sansón: — sve on kazuje i sve bilježi, čak i ono kako je dobri Sancho skakao na pokrivaču.

— Nisam ja skakao na pokrivaču — odvrati Sancho — nego po zraku, i više nego što mi bijaše po volji.

— Kako ja sudim — reče don Quijote — nema na svijetu povijesti ljudske u kojoj ne bi bilo i bolje i gore sreće, pogotovu gdje se pričaju viteška djela, jer vitezovanje ne može nikada biti puno sretnih zgoda.

— Uza sve to — odvrati bakalaur — vele neki koji su pročitali tu historiju da bi im milo bilo kad bi pisci njeni ispustili one nebrojene batine što ih je u raznim sukobima izvukao gospodin don Quijote.

— Tu se započinje istina u pripovijesti — uskoči Sancho.

— Pravije bi bilo da su premučali te batine — reče don Quijote — jer o djelima koja ne mijenjaju i ne preinačuju povijesnu istinu, a mogu biti na štetu junaka, ne treba pisati. Tako mi vjere, nije bio Eneja onako pobožan kako ga slika Vergilije, niti Uliks onako mudar kako ga opisuje Homer.

— Tako je — potvrdi Sansón — ali jedno je kad piše pjesnik, a drugo kad piše povjesničar: pjesnik ne mora pričati i pjevati zgode onako kako su se događale, ali povjesničar ih ne smije opisivati onako kakve bi trebale da budu, nego kako su se dogodile, te ne smije istini ni dodavati niti otkidati od nje.

— Ako je taj Maur prionuo da kazuje istinu — reći će Sancho — onda znam pouzdano da su među onim batinama mojega gospodara i moje batine, jer kad god su mojemu gospodaru mekšali leđa, mekšali su meni cijelo tijelo. Ali nije ni čudo, jer kako moj gospodar sam veli, kad boli glava, treba da bole i svi udovi.

— Ti si, Sancho, obješenjak — odvrati don Quijote. — Znaš ti bogme pamtiti, samo kad hoćeš.

— Kad bih i htio zaboraviti batine što sam ih izvukao — odgovori Sancho — branile bi mi masnice što su mi još po rebrima.

— Šuti, Sancho — reče don Quijote — i ne prekidaj gospodina bakalaura, koga ja molim da mi dalje kazuje što se u toj knjizi još priča o meni.

— I o meni — priklopi Sancho — jer kažu da sam u toj knjizi jedno od najglavatijih lica.

— *Najglavnijih*, a nije *najglavatijih*, prijatelju Sancho — napomenu Sansón.

— Zar će još jedan prigovarati mojim riječima? — zapita Sancho. — Hajde de, ali onda nećemo završiti do Sudnjega dana.

— Bog me ubio, Sancho — odgovori bakalaur — ako ti nisi drugi junak u knjizi. A ima komu je i milije slušati tebe kad govoriš negoli najpametniju glavu u svoj toj kronici. No, drugi opet vele da si suviše lakovjeran, kad vjeruješ da će se obećanje obistiniti te ćeš zavladati onim otokom što ti je namijenio gospodin don Quijote, koji je evo s nama.

— Gdje su danci, tu su i lijeci — reče don Quijote; — dok Sancho bude vremešniji i stekne s godinama veće iskustvo, bit će sposobniji i vještiji da bude namjesnik nego što je sada.

— Tako mi Boga, gospodaru — odvrati Sancho — ako ja ne znam vladati tim otokom u ovim godinama, neću znati ni u Metuzalemovim. Nevolja je samo što ja ne znam natragati gdje je zapravo taj otok, a u mene bi već bilo mozga da vladam njime.

— Neka bude po Božjoj volji, Sancho — reče don Quijote — pa će sve po dobru proći, možda i bolje nego što misliš, jer bez Božje volje ne zatrepeće ni list na drvetu.

— Istina je — priklopi Sansón; — ako bude Božja volja, bit će Sanchu i tisuću otoka da vlada njima, a ne samo jedan.

— Viđao sam ja već takvih namjesnika — reći će Sancho — koji nisu, sudim ja, ni do koljena meni, a govore im: *svijetli*, i jedu oni sa srebra.

— Nisu to otočki namjesnici — odgovori Sansón — nego namjesnici drugih krajeva, gdje je lakše vladati, jer oni koji vladaju otocima moraju u najmanju ruku znati slovnicu.

— S *lovom* ću se ja već snaći — odvrati Sancho — ali u onu *nicu* ja se ne petljam, jer se ne razumijem u nju. Ali neka bude namjesništvo Bogu na volji; on će mene već namjestiti tamo gdje mu se svidi, a ja vam velim, gospodine Sansóne Carrasco: silno uživam što pisac govori o meni tako da nisu na dosadu zgode koje se o meni pričaju, jer tako mi čestite perjaničke vjere, da je o meni

išta rekao što ne dolikuje kršćaninu od pamtivijeka, koji jesam, uzvikao bih se ja toliko da bi me čuli i gluhaci.

— To bi ti čudesa počinio — dočeka Sansón.

— Bila čudesa ili ne bila — dočeka Sancho — neka svatko pazi što govori ili što piše o ljudima, i neka ne istresa nasumce što god mu bubne na pamet.

— Među drugim prigovorima toj historiji evo je taj — reći će bakalaur — što je pisac u nju umetnuo pripovijest pod imenom: *Nerazboriti znatiželjnik*; ne velim da je loša ili loše smišljena, nego ne pripada onamo i nije ni u kakvoj vezi sa životopisom gospodina don Quijota.

— Ja bih se okladio — umiješa se Sancho — daje taj pasji sin smućkao sve zbrda-zdola.

— Onda ja velim — reče don Quijote — da pisac mojih pothvata nije bio učenjak, nego neki neuki brbljavac, koji se nasumce i bez ikakve pameti latio pisanja, pa kud puklo da puklo, kao što je radio slikar Orbaneja, onaj iz Ubede: pitaju njega što slika, on odgovara: »Što ispadne«. Naslikao jedanput pijetla, ali tako loše i ni nalik, da je morao velikim slovima dopisati do njega: »Ovo je pijetao«. Takva je valjda i priča o meni, te će joj trebati tumač da se razumije.

— Neće — odvrati Sansón — jer je tako jasna da nije ni na kakvu tegobu: djeca je listaju, mladići čitaju, ljudi razumijevaju, a starci hvale. Toliko su se nje načitali i znaju je svi i svakojaki, te čim ugledaju koje mršavo kljuse, odmah vele: »Evo Rocinanta«. A najviše su prionuli da je čitaju paži, te nema vlastelinskoga predsoblja u kojem ne bi bilo *Don Quijota*; čim ga jedan ispusti iz ruke, drugi ga uzima; ovaj ga moli, onaj ga ište. Sve u svemu, ta vam je knjiga najugodnija i najneškodljivija zabava što sam je dosad vidio, jer u svoj njoj nema ni traga ikakvoj nepristojnoj riječi ili nekatoličkoj misli.

— Da je drugačije pisana — reći će don Quijote — ne bi pisala istinu, nego laž, a ljetopisci koji se utječu lažima treba da budu spaljeni isto onako kao što oni koji patvore novce. I ne znam što je navelo pisca te je skrenuo u novele i pripovijesti o drugima, kad ima toliko pripovijedati o meni; valjda se držao poslovice: Što tko ima, onim klima. Zaista, da je jedino objelodanio moje misli, moje uzdisaje, moje suze, moje valjane naume i djela, mogao je napisati veću knjigu ili barem toliku kolika su sva djela Tostadova.[28] Po

mojem sudu, gospodine bakalaure, treba čestite pameti i zrela razbora da pišeš historije ili knjige, kakve god bile. Zanimljivo pričati i dosjetljivo pisati znaju samo veliki umovi: najduhovitije lice u komediji jest lakrdijaš, jer onaj koji hoće da prikaže budalu ne smije biti sam budala. Pripovijest je kao nešto posvećeno: mora biti istinita, a gdje je istina, tamo je, poradi istine, Bog; ali uza sve to ima ljudi koji pišu i sipaju knjige kao od šale.

— Nijedna knjiga nije tako loša — reče bakalaur — da ne bi u njoj bilo barem išta dobro.[29]

— O tome nema sumnje — potvrdi don Quijote — ali često biva da ljudi svojim radovima stječu i zadobivaju zasluženu slavu, a čim otiskaju svoja djela, gube slavu ili je barem manje.

— To je zato — reći će Sansón — što se tiskana djela mogu natenane razmatrati, te se onda lako opažaju mane, a te se mane to pomnije traže što je slavniji pisac. Ljudima čuvenim po svojem umu, velikim pjesnicima, sjajnim pripovjedačima, svagda ili ponajviše zavide oni kojima je slast i osobita zabava prosuđivati tuđe radove, dok oni sami nisu nikada ništa objelodanili.

— Nije nikakvo čudo — preuze don Quijote; — ima mnogo teologa koji nisu za propovjedaonicu, ali su jako vješti da razabiru nedostatke i pretjeranosti u propovjednika.

— Sve je tako, gospodine don Quijote — pritvrdi Carrasco — samo bi ti kritičari morali biti milostiviji, da manje zanovijetaju i da ne paze na svaki trun prašine na jarkom suncu u djelu kojemu prigovaraju. Ako *aliquando bonus dormitat Homerus*,[30] neka promisle koliko je bdio dok je svoje djelo obasjao svjetlošću, da bude na njem što manje sjene. Ono što se njima čini da ne valja možda su madeži, koji gdjekad i ljepšaju lice na kojem jesu. Velim, dakle, velika je smionost tiskati knjigu, jer je nemogućnost nad nemogućnostima napisati takvu koja bi udovoljila i baš ugodila svima čitateljima.

— Ta knjiga što o meni piše — napomenu don Quijote — slabo je koga zadovoljila.

— Naprotiv: *stultorum infinitus est numerus*,[31] pa su bezbrojni također oni kojima takva historija godi. Neki prigovaraju piscu da ga je iznevjerilo i prevarilo pamćenje, zaboravlja pripòvjediti tko je bio kradljivac što je Sanchu ukrao sivca.[32] Ne objašnjava se tamo, nego jedino po onome što piše nagađaš da mu je sivac ukraden, no odmah zatim vidimo Sancha gdje jaše na tome istom magarcu,

premda se magarac nije pojavio. Vele još da je zaboravio pisac izvijestiti kamo je Sancho djenuo onih sto škuda što ih je našao u torbi na Sierra Moreni; nikada on dalje ne spominje te škude, a mnogi bi željeli znati što je od njih uradio, na što ih je potrošio, jer to je jedna od glavnih točaka što nedostaju u knjizi.

Sancho odgovori:

— Ja, gospodine Sansóne, nisam sada voljan ni računati ni pričati, jer sam se nešto ozlòtrbio, pa ako se ne okrijepim kojim gutljajem starog vina, osušit ću se kao biljka. Imam ja kod kuće starog vina, a moja me žena čeka. Čim se najedem, vratit ću se, pa ću odgovarati i vama i cijelom svijetu što god budem pitan, i kako se izgubio magarac, i kako se potrošilo onih sto škuda.

Niti je očekivao kakav odgovor, niti više riječ rekao, nego ode kući.

Don Quijote pozove i zamoli bakalaura neka mu ostane na posnu ručku. Bakalaur prihvati poziv i ostane, te uz obično jelo bude još i par golubova. Za stolom razvedu razgovor o viteškim djelima, i Carrasco prihvati šalu. Kad odručaju, podrijemaju malo, a tada se vrati Sancho, i prijašnji se razgovor obnovi.

Četvrta glava

u kojoj Sancho Panza odgovara bakalauru Sansónu Carrascu na njegove sumnje i pitanja, s drugim zgodama koje su vrijedne da se znaju i pripovijedaju.

Vrati se Sancho u kuću don Quijotovu, prihvati opet prijašnji razgovor i reče:

— Na ono što gospodin Sansón kaže da želi znati tko je, kako i kada ukrao meni magarca, evo odgovaram i velim: one iste noći kad smo udarili u bijeg od Svetoga bratstva i sklonili se u Sierra Morenu, nakon one nesretne pustolovine s galijašima i s mrtvacem što su ga vozili u Segoviju, sakrili se gospodar moj i ja u nekoj guštari, pa se gospodar naslonio na svoje koplje, a ja na mojega sivca; jako smo se bili izmučili, izmorili se u prošlim kavgama, pa tada zaveslasmo u san kao da ležimo na samim perinama; ja pogotovo zapadoh u tako tvrd san da je svakomu, tko god hoće, šala bila došuljati se i pobosti četir kolca pod sva četiri kraja od samara na kojem bijah: tako ja ostao jašući na samaru, a mojega sivca iskrali ispod mene da nisam ni osjetio.

— To može lako biti i nije nov događaj — pritvrdi don Quijote; — tako se dogodilo Sacripantu pri opsadi Albrake, te mu je onaj čuveni lupež Brunelo takvom lukavštinom iskrao konja ispod nogu.[33]

— Kad se razdanilo — nastavi Sancho — i ja se istom ganuo, toga trenutka izmaknu se kolci, i ja tresnem ljudski o zemlju. Pogledam kamo magarac, a njega nema. Navru mi suze na oči, pa udarim u jauk, ali to nije zapisao pisac, pa neka zna da je ispustio valjanu čest. Nakon nekoliko dana, ne znam koliko, kad smo putovali s princezom Micomiconom, prepoznam ja svojega magarca, a na magarcu jaše u ciganskoj odjeći onaj Ginés od Pasamonta, onaj lupež i najgori zlikovac koga smo moj gospodar i ja oslobodili s lanca.

— Nije tu pogreška — odvrati Sansón — nego u tome što se još nije pojavio magarac, a pisac veli da Sancho jaše toga istoga sivca.

— Na to ja ne znam odgovoriti — reče Sancho — nego se valjda zabunio pripovjedač ili tiskar nije pazio.

— Tako će zacijelo i biti — potvrdi Sansón — ali što je sa onih sto škuda? Spraskale se?

Odgovori Sancho:

— Ja sam ih potrošio na moju personu, na moju ženu i moju djecu. Bez tih sto škuda ne bi moja žena ni trpjela da ja obilazim po bijelom svijetu i služim svojemu gospodaru don Quijotu. Da sam ja onoliko vrijeme potratio pa se vratio kući i bez novaca i bez magarca, zlo bi se meni pisalo. Ako biste vi htjeli još više dokučiti od mene, evo me: odgovarat ću i samom kralju glavom, a ničija briga nije da se petlja u to jesam li što donio ili nisam, jesam li što potrošio ili nisam. Jer kad bi se novcima plaćale batine što sam ih izvukao na tome putu, pa da se batina računa samo po četiri maravedija, ne bi meni još sto drugih škuda platilo ni polovinu. Neka svatko mete ispred svoje kuće, a neka ne kazuje bijelu: crno je, i crnu: bijelo je, jer svatko je onakav kako ga je Bog stvorio, a često i gori.

— Ja ću se pobrinuti — reče Carrasco — da pisca te knjige upozorim, ako je bude drugi put tiskao, neka ne zaboravi na ovo što je čestiti Sancho rekao, jer će se time ljetopis poboljšati još koliko.

— Bi li trebalo još što ispraviti u toj priči, gospodine bakalaure? — upita don Quijote.

— Dabome da bi — odgovori onaj — ali ništa nije toliko važno kao to što smo spomenuli.

— A obećava li možda pisac i drugi dio? — zapita don Quijote.

— Obećava — odgovori Sansón — ali veli da ga ne nalazi, a ne zna u koga je. U sumnji smo, eto, hoće li izići ili neće. I zbog toga dakle što rekoh, i zbog onoga što neki govore da »nikada ne valja drugi dio«, a drugi opet da je »don Quijotovih djela dosta ovoliko koliko je već napisano«, sumnjaju ljudi hoće li izići drugi dio, premda opet vele neki, kojima je više do veselja nego do mrgođenja: »Dete što više donkihoterija; neka se don Quijote kavži i Sancho Panza brblja, jer to je nama uživanje«.

— A što kani pisac?

— On sada pomno traži taj rukopis, pa ako ga nađe, dat će ga odmah u tisak, jer njemu je više do dobitka što će postići negoli do ikakve hvale.

Na to će Sancho:

— Zar na novac i na korist pazi pisac? Onda će po čudu biti ako išta postigne, jer će raditi navrat-nanos, kao krojač uoči Uskrsa, a što se brzo radi, nikada se ne izrađuje valjano, kako bi trebalo. Neka to promisli gospodin Maur, što li je, neka pripazi što radi; jer ćemo ja i moj gospodar nasmagati njemu svu silu pustolovina i svakakvih zgoda, da može sastaviti ne samo drugi dio nego i sto dijelova. Taj čovo valjda misli da smo se mi tu izvalili u slamu te ljenčarimo; ali neka nas pogleda na djelu, pa će vidjeti jesmo li valjani.[34] Ja samo velim: ako gospodar posluša moj savjet, odmah ćemo mi krenuti u bijeli svijet, da zatiremo nepravde i krivice ispravljamo, kao što je običaj i navada čestitim skitnicima vitezovima. Nije još Sancho ni pravo izgovorio te riječi, kad začuje rzanje Rocinantovo. Don Quijotu se to rzanje učini povoljnim znamenjem, te on odluči da za tri-četiri dana krene opet. Reče bakalauru što kani, i zapita ga za savjet na koju bi stranu udario. Bakalaur mu odgovori da bi po njegovu mišljenju trebao krenuti u kraljevinu Aragoniju, u grad Zaragozu, gdje se za koji dan, o Jurjevu,[35] priređuje svečani turnir, gdje se može proslaviti nad svim aragonskim vitezovima, a to mu je kao da se proslavio nad svim vitezovima na svijetu. Pohvali mu odluku da je najčasnija i najhrabrija, ali ga opomene neka bude oprezan kada god kreće u opasnosti, jer život njegov ne pripada njemu samomu, nego svima onima koji ga trebaju da ih brani i zakriljuje u nevoljama.

— To i jest ono što ja proklinjem, gospodine Sansóne — progovori sada Sancho — jer moj će vam gospodar navaliti na sto oružanih ljudi kao halapljiv deran na pol tuceta lubenica. Što mu jada, gospodine bakalare! Jest, kad je hora, treba uzmicati, ali ne treba svagda da bude »Santiago, udri Španijo!«[36] A čuo sam još, čini mi se, upravo od samoga gospodara mojega, ako se ne varam, da je među krajnostima, između kukavosti i nasrtljivosti, hrabrost u sredini. Ako je tako, ne treba da bježi bez razloga, ali ni da navaljuje na prejaku silu, kad je bolje drugačije. No, ponajprvo javljam svojemu gospodaru: ako je on voljan povesti mene, ja idem samo s tom pogodbom da on sâm vojuje, a ja da ne moram ništa drugo nego voditi brigu o njemu što se tiče čistoće i jela; u tome ću ga paziti kao malo vode na dlanu; ali ako tko misli da ću se ja latiti mača, sve da je protiv prostaka razbojnika s bradom i kukuljicom, taj misli koješta. Ja se, gospodine Sansóne, ne kanim proslaviti kao junak, nego kao najbolji i najvjerniji konjušar što je ikada služio skitniku

vitezu. Ako meni moj gospodar don Quijote za mnogu i valjanu službu moju bude izvolio pokloniti koji otok od onih mnogih otoka na koje će on, kako veli, naići, ja ću primiti i jako mu zahvaliti. Ali sve da mi i ne pokloni, ja sam onaj koji jesam, jer čovjek ne treba da se u drugog uzda doli u Boga. A možda će mi kruh biti isto tako tečan i bez namjesništva, možda još i tečniji nego da sam namjesnik. A zar znam ne podmeće li meni s tim namjesništvima vrag nogu, da se spotaknem i padnem i razbijem zube? Ja sam se kao Sancho rodio pa kao Sancho hoću da umrem. Ali ako meni Bog ipak od svoje volje, bez velikoga truda mojega i bez velike opasnosti, dosudi kakav otok, ili štogod drugo nalik, nisam ja takav glupan da bih odbio, jer i to se veli: »Kako kum prase, ti odmah vreću« i »Jedi, pope, dok ti nude«.

— Ti govoriš, brate Sancho — reći će Carrasco — kao da si profesor; samo se ti uzdaj u Boga i gospodina don Quijota, koji će tebi pokloniti i kraljevinu, a ne samo otok.

— Bilo nešto više ili manje, svejedno je — odgovori Sancho — samo znajte, gospodine Carrasco, da moj gospodar neće kraljevinu baciti u ništa kad je meni pokloni, jer ja sam pipnuo svoje bilo, te vidim da sam zdrav, mogu vladati kraljevinama i mogu upravljati otocima; a to sam ja već počešće govorio svojemu gospodaru.

— Znaš, Sancho — reče Sansón — dok budeš u časti, bit ćeš u masti, pa kao namjesnik nećeš hajati ni za mater koja te rodila.

— Takvi su valjda oni — odgovori Sancho — što se pod plotom rađaju, a nisu oni koji su, kao ja, od pamtivijeka kršćani, sa četiri prsta starokršćanskog sala na duši.[37] Samo vi razaberite kakav sam i znam li ja biti nezahvalan ikomu!

— Dao Bog! — prihvati don Quijote; — vidjet će se dok bude u tebe namjesništvo, a sve mi se čini da je već na dogledu.

Tako reče, a onda zamoli bakalaura, ako je pjesnik, da bi mu izvolio spjevati nekoliko stihova koji će mu biti pjesma rastajnica s gospođicom Dulcinejom od Tobosa, ali neka pazi da bi se svaki stih započinjao po jednim slovom iz njena imena, tako da čitaš naposljetku, kad poredaš prva slova u stihovima: *Dulcinea del Toboso*. Bakalaur mu odgovori da on nije doduše od slavnih pjesnika, kojih ima u Španjolskoj, kako vele, samo tri i pol,[38] ali će ipak ispjevati takve stihove, premda će biti vrlo teško, jer u imenu ima sedamnaest slova, pa ako sastavi četiri kitice po pet stihova, takozvane *décime* ili *redondille*, nedostaju mu tri slova; ali on će već

kakogod progutati jedno slovo, pa će u četiri kitice biti ime: *Dulcinea del Toboso*.

— To mora svakako biti — reče don Quijote — jer ako se jasno i bjelodano ne razabire ime nema te žene koja bi povjerovala da su ti stihovi spjevani njoj.

Tako dakle bude, a polazak uglave za osam dana. Don Quijote opomene bakalaura neka ništa ne odaje nikomu, osobito župniku i majstoru Nicolásu, pa sinovici i gospodarici, da ga ne zapriječe u časnoj junačkoj odluci. Sve mu obeća Carrasco, pa se oprosti sa don Quijotom, ali ga još zamoli da mu javlja svoje sretne i nesretne zgode, kad bude prilike. Tako se rastanu, a Sancho krene da uredi što treba za svoj put.

Peta glava

O umnom i ugodnom razgovoru među Sanchom Panzom i ženom njegovom Teresom Panza, i još o drugim zgodama koje su vrijedne časna spomena.

Prevoditelj ove kronike, na početku ove pete glave, veli da je smatra apokrifnom, jer u njoj Sancho Panza govori drukčije nego što bismo se mogli nadati od njegove plitke pameti: govori razborito, nekako birano, uzima riječi što ih on, po prevoditeljevu sudu, nikako nije mogao znati. Ali je prevoditelj ipak htio izvršiti svoju dužnost, te je i tu glavu preveo. Nastavlja dakle ovako:

Sancho stigne kući tako radostan i veseo da mu je žena već na puškomet razabrala veselje, te ga morala zapitati:

— Što ti je, dragi Sancho, da si se tako razveselio?

A on joj odgovori:

— Ženo moja, kad bi Božja volja bila, ja bih uživao da nisam ovako radostan kako jesam.

— Ne razumijem ja tebe, čovječe — odgovori ona. — I ne znam što veliš da bi uživao kad bi bila Božja volja da se ne raduješ; ako sam i glupa, ipak ne shvaćam tko bi se radovao što se ne raduje.

— Pazi, Teresa — odvrati Sancho: — ja se radujem jer sam odlučio služiti opet svojemu gospodaru don Quijotu. On je nakan i treći put krenuti za pustolovinama, a ja ću opet s njime, jer me goni siromaština, ali se uza sve to i nadam i veselim, jer mislim da ću možda opet naći sto škuda, kao što su one koje smo već potrošili. Žao mi je doduše što se moram rastati s tobom i s djecom svojom, pa kada bi mi Bog dao da se bez tolike muke mogu prehraniti u svojoj kući i da ne lutam po vrletima i besputicama, a Svevišnji bi to mogao samo kad bi htio, jasno je kao dan da bi moja radost bila jača i valjanija, jer ova mi je sada izmiješana sa žalošću što se rastajem s tobom; pravo dakle velim da bih uživao kad bi bila Božja volja da se ne radujem.

— Slušaj, Sancho — odvrati Teresa: — otkad si postao dio skitnika viteza, odonda tako zakučasto govoriš da te ni živa duša ne razumije.

— Samo kad me Bog razumije, ženo — odgovori Sancho — jer on razumije sve, pa neka bude sada mir. Da znaš, draga: ova tri dana moraš mi sivca valjano njegovati, da bude podoban nositi bojnu opremu: podvostruči mu obrok, pregledaj samar i drugu opremu, jer ne idemo mi u svatove, nego ćemo po svijetu obilaziti, biti se i razbijati s gorostasima, zmajevima i sablastima, i slušati zvižduk, prasak, ruku i buku; ali i to bi sve bilo smilje i kovilje kad se samo ne bismo morali petljati s konjarima i sa začaranim Maurima.

— Znam ja dobro, čovječe — odvrati Teresa — da se skitnici konjušari ne hrane muktaškim kruhom. Ja ću se zato moliti Bogu da te što brže izbavi iz te nevolje.

— Velim ti, ženo — odgovori Sancho: — kad se ne bih nadao da ću ubrzo postati namjesnik na otoku, volio bih odmah izdahnuti.

— Nemoj, čovječe! — reče Teresa. — Neka je koka, ma i ne snijela jajeta: živi mi ti, a vrag odnio sva namjesništva koliko god ih ima na svijetu! Bez namjesništva si se rodio iz majčine utrobe, bez namjesništva si živio sve dosad, a bez namjesništva ćeš otići ili će te odnijeti u grob, kad bude Božja volja. Koliki su ljudi na svijetu koji žive bez namjesništva, pa ipak žive i broje se među ljude. Gladnu je svaki kruh s medom, a sirotinja je navijek gladna, i zato joj je svako jelo slatko. Ali slušaj, Sancho: ako ti možda stekneš kakvo namjesništvo, nemoj zaboraviti mene i djecu svoju. Evo, Sanchico je već navršio petnaestu godinu i treba da pođe u školu, ako hoćeš da ga stric opat gurne u svećenike, a ni Mari-Sancha, kći tvoja, neće svisnuti od jada ako je udamo, nego mi se čini da ona isto tako gine za udajom kao ti za namjesništvom, a na koncu konca, bolje se djevojkama siromaški razudavati nego se bogato razuzdavati.

— Tako mi vjere — odgovori Sancho — ako mi Bog dade išta nalik na namjesništvo, ja ću, ženo, Mari-Sanchu udati bogovski, pa tko joj priđe, govorit će joj: svijetla gospođo.

— Nemoj, Sancho — uzvrati Teresa — udaj ti nju za onoga tko je njoj ravan, jer to je najpriličnije. Ako ti nju iz nanula presadiš u papuče, iz njene mrke haljine suknene u krinolinu i svilenu halju, te ako naša Mari-Sanchita, kojoj se govorilo ti, bude gospođa takva i takva, i svijetla gospođa, neće se djevojka snaći, nego će kud god se gane zapadati u tisuću pogrešaka i raskrivat će na kakvo je brdo tkana.

— Šuti, ludo! — reći će Sancho. — Sve će se za dvije-tri godine urediti, pa će onda biti u gospodstvu i dostojanstvu, kao da je stvorena u njima, a sve i da ne bude, što smeta? Nek samo bude u gospodstvu, pa što bilo da bilo!

— Stisni se, Sancho, gdje jesi — na to će Teresa — i nemoj visoko polijetati, nego se sjeti što kaže poslovica: »Usekni susjedova sina i prizeti ga«. Baš bi i bila divota da udamo našu Mariju za kakva grofinu ili viteżinu, pa da on, kada god ga snađe zlovolja, zaokuplja nju krstiti prostakušom, kćerkom težačkom i preljinom! Neću, dok je mene, čovječe! Zar sam ja za to rodila svoju kćer! Samo ti, Sancho, nasmaži novaca, a mene pusti da je zbrinem i udam. Evo, tu je Lope Tocho, Juana Tocha sin, momak zdrav kao drijen. Njega mi poznajemo, i znam da mu oči bježe za djevojkom. On je nama ravan i za njega će se dobro udati, bit će nam svagda pred očima, svi ćemo na okupu živjeti, roditelji i djeca, unuci i zetovi, i bit će nam svima mir i Božji blagoslov. A što da mi je udaješ u one dvore i palače, gdje nju ne bi razumjeli i gdje se ona ne bi snašla.

— Tà što ti sada, škorpijo i ženo Barabina — zgrane se Sancho — meni braniš da svoju kćer udam za onoga s kojim će mi izroditi unučad što će biti svijetla gospoda. Slušaj, Teresa, ja sam od svojih starih uvijek slušao: ako sreću promašiš, na veljem je atu stići nećeš. A zar da mi sada ne otvorimo, kad nam sreća kuca na vrata? Hajde da plovimo dok u naša jedra vjetar puše.

Po tome govoru i po onom što dalje kazuje Sancho, sudi prevoditelj ove historije da je ta glava apokrifna.

— Zar se tebi, glupačo, čini — nastavi Sancho — da ne bi valjalo kad bih se ja uvalio u kakvo čestito namjesništvo, pa da se mi izbavimo iz gliba? Kad ja Mari-Sanchu udam za koga želim, vidjet ćeš kako ćeš se ti zvati doña Teresa Panza, pa ćeš u crkvi sjediti na jastucima i presvlaci, uznos i uskos plemkinjama u selu. Zar bi ti da ostaneš uvijek kakva si, ni da rasteš ni da se manjiš, kao lik na zidu. Ni riječi više, jer Sanchita će biti grofica, govorila ti što ti drago!

— Što to melješ, čovječe? — odvrati Teresa. — Sve je mene strah da će to grofovstvo mojoj kćeri biti na propast. Radi što te volja, učini ti nju vojvotkinjom ili princezom, ali ja tebi velim da neće biti s mojom voljom i privolom. Uvijek sam ja, dragi moj, bila za jednakost i nisam marila one koji se koče a nemaju zašto. Meni

su na krštenju nadjenuli ime Teresa, čisto i čestito ime, bez nadimka, pridjevka i prišvarka *don* ili *doña*. Cascajo mi[39] se zvao otac, a mene zovu, jer sam tvoja žena, Teresa Panza, premda bi me trebali zvati Teresa Cascajo, ali sila kola lomi, ja sam zadovoljna tim imenom, i ne treba da tovare na mene još i doña, jer bi mi teško bilo nositi taj prišivak. A i neću da bruse jezike kad me vide odjevenu grofovski ili namjesnički, i da odmah bockaju: »Gledajte kako se šepiri svinjarica. Jučer je još vlačila kudjelju, i kad je išla na misu, prebacivala mjesto koprene suknju preko glave, a danas je na njoj krinolina, i grivne, i šepiri se kao da mi nju ne poznajemo.« Ako mi Bog očuva mojih sedam ili pet ćuti, ili koliko ih imam, neću ja onakva među svijet. Ti, brate, idi i budi namjesništvo ili otok, i kočoperi se koliko ti drago, ali moja kći i ja, tako mi blaženstva majčina, nećemo ni koraknuti iz sela. U poštene žene noge su slomljene, i nikud iz kuće: a valjanoj djevi poslovi su blagi dnevi. Idi ti s tvojim don Quijotom na te vaše pustolovine, a nas pusti u našoj siromaštini, jer Bog će nama biti od pomoći, budemo li čestite. Samo, zbilja ne znam tko je njemu objesio onaj *don*, kad ga nisu imali ni njegovi roditelji ni djedovi.

— Tà kažem ja — klikne Sancho — da je tebe vrag spopao. Za Boga miloga, ženo, što ti to nižeš i drobiš, a nema ni glave ni repa. Što će šljunak, grivne, poslovice i šepirenje uz ovo što ja velim. Oj ti ludo neuka (moram te tako krstiti kad ne razumiješ mojih riječi i bježiš od sreće): da sam ja naredio svojoj kćeri neka se strmoglavi s tornja, ili neka pođe po bijelom svijetu, kao što je pošla princeza doña Urraca,[40] onda bi pravo bilo da nisi uza me. Ali kad ja, dok bi dlanom o dlan, i dok ni okom ne bi trepnuo, zaodijevam nju i *doñom* i gospodstvom, pa je vadim ispod slamnoga krova i posađujem ti je na stolicu pod nebnicom, na prijestolje, na kojem ima više kadifnih jastuka nego što ima Maurâ od plemena Almohada[41] u Maroku, zašto se ti ne bi priklonila i voljela onako kako volim ja?

— Znaš li, čovječe, zašto? — odgovori Teresa. — Jer poslovica veli: »Tko te odijeva, taj te i razodijeva.« Preko siromaha prelaze svi očima trkimice, a na bogatu zastaju oči, pa ako je taj bogataš bio nekoć siromašan, onda ga ogovaraju i kude, i što je najgore, nema kraja opadanju, jer opadači vrve ovuda kao pčelinji rojevi.

— Pazi, Teresa — odvrati Sancho — slušaj što ću ti sada reći. Možda to nisi nikada čula otkad živiš, a ja to i ne govorim od sebe,

nego sve ovo što ću ti reći kazivao je fratar propovjednik kad je o postu propovijedao u našem selu. Rekao je on, ako se pravo sjećam, da nam se mnogo bolje i snažnije urezuje u pamet sve ono što nam je sada na umu i pred očima negoli ono što je bilo.

I po ovome govoru Sanchovu prevoditelj i opet smatra apokrifnom tu glavu, jer te riječi nadilaze Sanchovu pamet.

A Sancho nastavi i reče:

— Zato, kad vidimo koga nagizdana i bogato odjevena, sa sjajnom pratnjom službenikâ, onda nam je kao da nas upućuje i sili da ga štujemo, sve ako nam u taj čas pada na pamet koja nevaljalština što smo je zapazili u toga čovjeka; one zloće, bila ona od siromaštine ili od porijekla, nestalo je već, nema je, ima samo ono što toga časa vidimo pred sobom. A ako taj koga je dobri udes iz niske ništavosti (jer baš ovim je riječima fratar to izrekao) digao na visinu sreće, bude dragostiv, darežljiv, uljudan sa svima, te se ne bude kavžio s onima koji su stari koljenovići, onda znaj pouzdano, Teresa, da se nitko neće ni sjećati što je on bio nekoć, nego će ga svi cijeniti kao toga koji je i kakav je danas, svi osim zavidnika, jer oni su kivni na svaku čestitu sreću.

— Ne razumijem ja tebe, čovječe — na to će Teresa; — radi što te volja, a meni ne razbijaj glavu tim tvojim govorima i prodikama. Ako ti je pak za ono što veliš *odlična* volja...

— *Odlučna* treba da kažeš, a ne *odlična* — prigovori Sancho.

— Nemoj se ti sa mnom prepirati, čovječe — odvrati Teresa. — Ja govorim kako mi je Bog dao, za drugo ne marim. Ali ako si toliko upeo da stekneš namjesništvo, povedi sa sobom sina svojega Sancha, da ga odmah sada obučiš u namjesnikovanju, jer sinovi treba da uče i nasljeđuju očinski zanat.

— Kada steknem namjesništvo — reče Sancho — poslat ću po njega, da mi dođe poštanskim kolima, a tebi ću poslati novaca. Novaca ću ja imati, jer svuda se nađe tko će uzajmiti namjesnicima ako se zavrnu u tijesnu. Ali odjeni ga tako da se prikrije tko je, i neka se čini onakvim kakav će biti.

— Pošlji ti novaca — reče Teresa — a ja ću njega odjenuti kao lutku.

— Mi smo se dakle složili — zaključi Sancho — da će naša kći biti grofica.

— Onoga dana kad budem vidjela da je ona grofica — odgovori Teresa — meni će biti kao da je sahranjujem. Ali ja ti opet

velim: radi što te volja, jer mi se žene rađamo s tom sudbinom da nam valja slušati muževe, sve ako su i glupani.

I sada ona udari u takav istinski plač kao da već vidi Sanchitu mrtvu i pokopanu. Sancho je poče tješiti: reče joj da će kćerku doduše učiniti groficom, ali će otezati: neka to bude što kasnije.

Tako se završi razgovor, i Sancho se opet vrati don Quijotu, da sve dogovori za njihov odlazak.[42]

Šesta glava

Što se dogodilo don Quijotu sa sinovicom i gazdaricom, a to je jedna od najvažnijih glava u cijeloj historiji.

Dok su Sancho Panza i njegova žena Teresa Cascajo vodili taj smušeni razgovor, nisu besposličile ni sinovica i gazdarica don Quijotova, koje su po premnogim znacima razabirale da im stric i gospodar kani i treći put odlunjati te se opet prihvatiti zlosretnog, kako one sude, skitničkoga vitezovanja. Nastojale su ga svakojako, čime god mogahu, odvratiti od te pogubne namisli, ali to im bješe propovijed u pustinji i kovanje hladna željeza.[43] Ali ipak će mu reći gazdarica, između mnogih drugih prijekora:

— Zaista, gospodaru, ako vi ne budete ostali kod kuće i mirovali, te ako se ne okanite da kao prokleta duša obilazite brda i doline i tražite one takozvane pustolovine, a ja velim da su nevolje, nadat ću ja viku i galamu i zajadati do Boga i do kralja, da oni doskoče tomu.

Na to joj kaza don Quijote:

— Gazdarice, što će Bog odgovoriti na tvoje jadikovke, ne znam; pogotovo ne znam što će odgovoriti kralj; znam jedino, kada bih ja bio kralj, nipošto ne bih odgovorio na sve te nebrojene i nesklapne molbe kojima svaki dan salijeću kralja, jer kraljevima je između drugoga jedna od najvećih muka to što moraju svakoga slušati i svakome odgovarati. Ne bih zato da mu dodijavaju još i moji posli.

Odgovori mu na to gazdarica:

— Recite mi, gospodaru: zar na dvoru Njegova Veličanstva nema vitezova.

— Ima — odgovori don Quijote — mnogo ih ima; i pravo je tako, da budu na veličanje vladalačkoga sjaja i na čast i ponos kraljevskoga veličanstva.

— Zašto onda, gospodaru — opet će ona — ne biste vi bili među onima koji su na dvoru i mirno služe svojemu kralju i gospodaru?

— Pazi, prijateljice — odvrati don Quijote: — ne mogu svi vitezovi biti dvorani, a svi ti dvorani niti mogu niti treba da budu vitezovi: sviju treba da bude na svijetu. Svi smo mi doduše vitezovi, ali velika je razlika među jednima i drugima. Dvorani ne izlaze iz svojih odaja i ne prekoračuju dvorski prag, nego putuju po svem svijetu gledajući zemljovid, i to ih ne staje ni prebijene pare, i ne muče se oni ni žegom ni hladom, ni žeđom ni gladom. Ali mi, istinski skitnici vitezovi, po suncu, po mrzavici, pod vedrim nebom, po nepogodi, obnoć i obdan, pješice i na konju, obilazimo rođenim svojim nogama cijelu zemlju, te ne prepoznajemo samo naslikane neprijatelje nego zbiljske, kakvi jesu, udaramo na njih u svakoj zgodi i nezgodi i ne pazimo na djetinjarije ni na megdanske zakone, ima li onaj ili nema kraće koplje ili mač, nosi li sa sobom svetačke moći ili kakvu skrivenu čaroliju, hoće li se namjestiti spram sunca ili neće, i sve kojekakve ceremonije, koje su običajne kad na megdanu udara čovjek na čovjeka, a ti to ne znaš, ali ja znam. I znaj još: kad valjan skitnik vitez ugleda ma i deset gorostasa koji glavama ne dodiruju samo oblake nego ih i nadvisuju, u svakoga su noge po dvije goleme kule, ruke nalik na jarbole s teških silnih brodova, a svako je oko toliko koliko je golemo mlinsko kolo, i žarče nego peć staklarska — ne smije se on nikako uplašiti, nego mora s plemenitim dostojanstvom i neustrašiva srca udariti i navaliti na njih, pa ako može, pobijediti ih i uništiti za tili čas, sve ako su oklopljeni ljuskom od onoga nekakva ljuskara što je, vele, tvrđa od alema, i sve ako mjesto mačeva nose ljute posjeklice demeskinje, ili buzdovane s perima čeličnim, kao što sam ja počesto viđao. Sve sam ti ovo rekao, gazdarice, da razabereš razliku među jednim i drugim vitezovima; a pravo bi bilo da i nema vladara koji ne bi više cijenio ovu drugu vrstu skitnika vitezova, ili, da bolje reknem, prvu vrstu njihovu, jer kako čitamo u njihovim historijama, bilo je među njima i takvih koji nisu bili na spas samo jednoj kraljevini nego i mnogima.

— Jaoh! gospodine striče! — progovori sada sinovica. — Tà znajte da je sve to priča i laž što vi govorite o skitnicima vitezovima, a sve njihove povijesti, ako se ne bi spalile, zavrijedile su barem da se na svaku nadjene samrtna haljina,[44] ili drugi znak po kojem se poznaje da je zlopaka i da kvari čestitost.

— Tako mi Boga, koji je nada mnom — reče don Quijote: — da mi nisi nećakinja i kći rođene moje sestre,[45] ja bih tebe za tu hulu

što si je izrekla kaznio tako ljuto da se ori po svem svijetu. Zar djevojčica koja je istom naučila držati čipkaće igle u rukama smije ogovarati i kuditi historije skitnika vitezova? Što bi rekao gospodin Amadis da to čuje? Ali zacijelo bi ti oprostio, jer on bijaše najskromniji i najuljudniji vitez svojega doba i još veliki zaštitnik djevojački. No mogao te čuti kakav drugi, koji bi ti zamjerio, jer nisu svi oni uljudni i dobroćudni: ima među njima i nitkova i prostaka. Nisu naskroz istinski vitezovi koji se tako krste; neki su od zlata, neki od patvorine, a svi se čine vitezovima; ali ne ostaju svi vitezovi kad se okušaju na kamenu istine. Ima prostih ljudi koji se upinju da se čine vitezovima, a ima odličnih vitezova koji ginu, rekao bih, za tim da se čine prostacima: oni se dižu ili po ambiciji svojoj ili po vrlini, ovi se ponizuju ili po mlitavosti svojoj ili po opačini; treba dakle dobro razaznavati te dvije vrste vitezova, tako sličnih po imenima a toliko različnih po djelima.

— Bože mili! — klikne sinovica. — Što vi svašta znate, gospodine striče. Da bude prijeka potreba, vi biste se mogli popeti na prodikaonicu ili biste mogli poći i propovijedati po ulicama, a kad tamo, slijepi ste kod očiju te očito ludujete, hoćete silom biti junak, a starac ste, hoćete da budete pri snazi, a nemoćni ste, hoćete ispravljati krivice, a sami ste se zgrbili od starosti, i hoćete, nadasve, da budete vitez, a niste, jer ako to i mogu plemići, ne mogu oni koji su siromasi...!

— Pravo veliš, sinovice — odgovori don Quijote; — a ja bih tebi o plemenitim rodovima mogao koješta pričati, da bi se krstila od čuda; ali neću da miješam božansko s čovječanskim, pa šutim. Pazite, drage moje: u četiri roda (slušajte me pozorno) mogu se svrstati svi na svijetu, a to su evo: oni koji su niska porijekla, te se uzvisili i prodičili, dok nisu stigli do najviše veličine; drugi, koji su odlična roda, uščuvali ga, čuvaju ga svejednako i održavaju kakav je bio; treći, koji su doduše otmjena porijekla, ali se ušiljuju poput piramide: odande gdje su započeli bivaju sve manji i nestaju, dok ne budu gotovo ništa, kao što i jest šiljak na piramidi, koji spram podnožja ili temelja nije ništa; četvrti su oni (a tih ima najviše) koji niti jesu od dobra roda niti su se prodičili u životu, i završit će bez slavna imena, kao što su pučani i prosti svijet…

Između onih prvih, koji su niska roda ali se uzvisili i danas su na visini, neka ti bude za primjer Osmanov dom, koji potječe od skromna i priprosta pastira, a danas je evo na ovolikoj visini. Od

drugoga roda, koji se započeo u veličini, očuvao veličinu ali je nije povećao, neka ti budu primjer mnogi vladari koji vladaju po nasljedstvu i drže se u naslijeđenoj vlasti, ali je ne većaju i ne umanjuju, nego miruju u granicama svojih država. Onih koji su započeli veliki i spali na manje ima tisuće i tisuće primjera, jer svi ti faraoni i Ptolomeji egipatski, cezari rimski i cijelo ono jato (ako se tako može okrstiti) nebrojenih vladara, monarha, gospodara, Miđana, Asiraca, Perzijanaca, Grka i barbara, svi ti rodovi i sve te vlasti završile se u šilj i u ništa, kao i prethodnici od kojih oni potječu, pa im danas nikoga od potomaka ne znamo pronaći, a da ih i pronađemo, našli bismo ih u niskom i u priprostom staležu. O pučanima ne velim ništa, jer oni su samo zato na svijetu da bude veći broj živih duša, a ničim velikim ne zavređuju slavu ni hvalu...

Po svemu ovom što rekoh, lude moje, rasudite da je velika zbrka među rodovima i da su samo ona plemena velika i odlična koja se diče vrlinom, bogatstvom i darežljivošću svojih plemenika. Rekoh: po vrlini, bogatstvu i darežljivosti, jer velikaš koji je zao velik je zlikovac, a bogataš koji nije darežljiv lakom je prosjak; jer onaj u koga je bogatstvo nije sretan što ga ima, nego je sretan ako ga troši, ali ako ga ne troši po miloj volji, nego ako zna kako valja trošiti. Siromahu vitezu nema drugoga puta kojim bi pokazao da je vitez nego što je vrlina, mora da bude druževan, skroman i uslužan; ne smije biti uznosit, bahat, niti opadač; nadasve treba da je milosrdan; jer sa dva maravedija što ih od srca poklanja siromahu isto je tako darežljiv kaošto onaj koji u sva zvona zvoni kad daje milostinju; tko god ga vidi iskićena tim vrlinama, morat će ga smatrati i držati za koljenovića, sve ako ga i ne poznaje, i čudo bi bilo kad ne bi bilo tako; a uvijek je hvala bila nagrada vrlini, i ljudi od vrline moraju biti hvaljeni…

Dva su puta, kćeri moje, na kojima mogu ljudi postići bogatstvo i čast: jedan su put nauke, a drugi oružje. Ja se više držim oružja nego naukâ, te sam se, po toj svojoj sklonosti oružju, rodio pod vlašću planeta Marsa. Ja dakle gotovo i moram udarati njegovim putem, pa i hoću da stupam njime usprkos svemu svijetu. Uzalud vam muka da me odgovarate od onoga što Bog hoće, sudbina određuje i pamet iziskuje, a nadasve moja je volja i želja. Jer ako ja znam, kao što i znam, nebrojene muke koje idu uza skitničko vitezovanje, znam i one beskrajne probitke što se s njima postižu; znam da je staza vrline jako uska, a staza opačine široka i

prostrana; znam dobro da su im različite svrhe i ciljevi, jer široka se i prostrana staza opačine i poroka završava smrću, a tijesna se i tegobna staza vrline završava u životu, ali ne ovom koji ima kraja, nego onom kojemu nema kraja; znam ja što naš veliki pjesnik kastiljski[46] veli:

Po vrletnoj se stazi ovoj kreće
Do besmrtnosti visokog sijela;
Tko skrene, nikad tamo stići neće.

— Jao, jadne li mene! — zavikne sinovica. — Moj je gospodin stric još i pjesnik! Sve on zna, svemu je vješt: da je zidar, okladila bih se, znao bi sagraditi kuću, kao što zna krletku.[47]

— Znaj, sinovice — odgovori don Quijote: — da mi ove viteške misli nisu zaokupile sve ćuti, ne bi na svijetu ničega bilo što ja ne bih znao načiniti, niti ima te majstorije koja ne bi meni pošla od ruke, pogotovu krletke i čačkalice.

Uto zavikne netko pred vratima, a na pitanje tko je, odgovori Sancho Panza da je on. Čim ga je gazdarica poznala po glasu, otrči da se sakrije, ne želi ga ni vidjeti, toliko joj je omrznuo. Otvori mu sinovica, a don Quijote pohiti mu raširenih ruku u susret.

Zatvore se njih dvojica u sobu i razvedu razgovor koji nije lošiji od prijašnjega.

Sedma glava

Što je don Quijote razgovarao sa svjoim pejranikom, i druge još preslavne zgode.

Čim je gazdarica vidjela da se Sancho Panza zatvorio s njenim gospodarom, odmah je znala što su namjerili. Razabrala je da će se iz toga dogovora izleći odluka o trećem pohodu. Prebaci dakle koprenu, te sva u tuzi i jadu pohiti bakalauru Sansónu Carrascu, koji je rječit čovjek i nov prijatelj gospodarov, pa će ga valjda moći odvratiti od onako mahnita nauma. Zatekne ga gdje se šeta po dvorištu svoje kuće, a čim ga spazi, ona u svojoj nevolji i jadu klekne pred njega. Kad je Carrasco ugleda tako razjađenu i preplašenu, reče joj:

— Što vam je, gospo gazdarice? Što vam se dogodilo da ste se usplahirili kao da vam se radi o glavi?

— Ništa meni, gospodine Sansóne, nego izmače moj gospodar, izmače bogme!

— A kud je izmakao, gospo? — zapita Sansón. — Je li mu gdje puklo tijelo? Otvorila se koža?

— Nije — odgovori ona — nego je izmakao kroz vrata svoje ludosti. Velim vam, gospodine bakalaure, dušo moja, hoće on opet da krene, a to će biti treći put, pa će tražiti po svijetu pustolovine, kako on to krsti, a ja ne znam kakav mu je to ludi lov. Prvi nam ga put vratiše prevaljena preko magarca, svega izubijana. Drugi se put vratio na volovskim kolima, strpan i zatvoren u kavez, u kojem je, reče on, začaran; a bio je tako jadan da ga ne bi prepoznala ni mati koja ga je rodila: iznemogao, blijed, oči mu upale do dna mozga; dok sam ga iole pridigla, potrošila sam više od šest stotina jaja, zna Bog i sav svijet, i moje kokoši, koje me neće u laž utjerati.

— Vjerujem ja to sasvim — prihvati bakalaur — jer one su tako dobre, tako debele i tako čestite, te neće reći što nije, sve da puknu. Nego zbilja, gospo gazdarice, zar nije ništa drugo i nije li se nikakva druga nevolja dogodila nego se samo bojite onog što je naumio gospodin don Quijote?

— Nije, gospodine — odgovori ona.

— Ne brinite se — reći će bakalaur — nego vi otiđite lijepo kući i spremite mi toplo jelo za doručak, a usput molite molitvu svetoj Apoloniji, ako je znate. Ja ću odmah stići onamo, pa da vidite čuda.

— Jadne li mene! — odvrati gazdarica. — Zar molitvu svetoj Apoloniji, gospodine? Ta bi molitva valjala kad bi moj gospodar bolovao od zubâ, ali on boluje od glave.

— Znam ja što govorim, gospo gazdarice: idite vi i nemojte sa mnom disputirati: znate da sam ja bakalaur[48] iz Salamanke, mene nećete nadbrbljati! — odvrnu Carrasco.

Tako otiđe gazdarica, a bakalaur se odmah uputi župniku, da se s njim dogovori. O tome ćemo pripòvjediti kad bude vrijeme.

Kad su se don Quijote i Sancho zatvorili, razvedu oni razgovor o kojem povijest izvješćuje najtočnije i najistinitije. Reče Sancho gospodaru:

— Gospodaru, ja sam svoju ženu *osvijestio*, pa me pustila da idem kamo vas volja da me vodite.

— *Obavjiestio* treba da rekneš, Sancho — ispravi ga don Quijote — a ne: *osvijestio*.

— Ja sam vas, gospodaru — odvrati Sancho — zamolio već jedanput ili dvaput, ako se pravo sjećam, da mi ne ispravljate riječi ako razumijete što hoću da kažem, a kad ne razumijete, recite: »Sancho, ili vraže, ne razumijem te«; pa ako ja ne objasnim, onda me ispravljajte; jer sam tako *natruo*.

— Ne razumijem te, Sancho — odmah će mu don Quijote — jer ne znam što to znači: tako sam *natruo*.

— Tako sam natruo, velim — odgovori Sancho — takav sam dakle.

— Još te manje razumijem sada — odvrati don Quijote.

— Ako me ne možete razumjeti — odgovori Sancho — ne znam kako bih govorio; ne znam više, i amen!

— Sjetio sam se, sjetio — na kraju će don Quijote: — ti veliš da si *po naturi* poučljiv, te ćeš primati što ti budem govorio, i slušati što te budem učio.

— Okladio bih se ja — reče Sancho — da ste vi mene od samoga početka dokučili i razumjeli, ali ste me htjeli zbuniti, pa da ja istresem što više budalaština.

— Možda i jest tako — prihvati don Quijote. — Ali što veli Teresa?

— Teresa veli — reče Sancho — da se s vama ljudski pogodim,[49] jer volovi se vežu za rogove, a ljudi za riječ, i napismeno; gdje je pogodba, nema ševrdanja, i bolji je vrabac u ruci nego golub na krovu. A ja velim: ženski je mozak tup, ali tko ga ne sluša, taj je glup.

— I ja velim tako — dočeka don Quijote. — Govori, prijatelju Sancho. Ded samo, jer tvoje su riječi zlatne danas.

— Onako je — odvrati Sancho — kako vi, gospodaru, i bolje znate: svi moramo umrijeti, danas jesmo, sutra nismo, i janjetu i jarcu kuca samrtni čas, a nitko na svijetu ne živi dulje nego što je Božja volja, jer smrt je gluha, pa kad kucne u vrata našega života, svagda se žuri, i neće je zadržati ni molba ni sila, ni kraljevsko žezlo ni mitra, kao što svi znaju i kazuju, i kako nam propovijedaju s propovjedaonicâ.

— Sve je to istina — potvrdi don Quijote — ali ne znam kamo si ti smjerio.

— Smjerio sam — reći će Sancho — da vi meni, gospodaru, odredite plaću koja se zna i koja će mi se davati za svaki mjesec, dokle god vam služim, a ta plaća da mi se isplaćuje od vašega imanja; neću ja da idem za milostinjom, jer ona stiže kasno, ili slabo, ili nikada; što je moje, od Boga je. Sve na jedno, ja bih da znam što zarađujem, bilo mnogo ili malo, jer uz jedno jaje nese koka i drugo, pa zrno do zrna pogača, bolje išta nego ništa. A ako se obistini (samo ja ne vjerujem i ne nadam se) da mi vi, gospodaru, pokloniti onaj otok što ste mi obećali, nisam ja tako nezahvalan, niti bih tjerao mak na konac, nego bih pristao da mi se procijeni što nosi taj otok, pa neka mi se onoliko *obije* od plaće.

— Prijatelju Sancho — odvrati don Quijote — ne mora se baš *obiti*, može se i *odbiti*.

— Razumijem — reče Sancho; — okladio bih se da je trebalo reći: *odbiti*, a ne *obiti*, ali to je svejedno, samo kad ste me razumjeli.

— I tako sam te razumio — odgovori don Quijote — da sam progledao svaku i nesetnu tvoju misao, te naskroz razabrao kamo si smjerio te nebrojene strijele tvojih poslovica. Pazi, Sancho: ja bih tebi bio voljan odrediti plaću, da sam u ikojoj povijesti skitnikâ vitezova našao primjer koji bi mi otkrio ili pokazao ma i kroz malu pukotinu koliko su običavali zarađivati na mjesec ili na godinu. Ja sam pročitao sve ili gotovo sve povijesti o njima i ne sjećam se da sam igdje čitao da je ikoji skitnik vitez odredio svojemu perjaniku

stalnu plaću. Znam samo da su svi služili gospodaru dragovoljno, pa kada se i ne nadaju ono se gospodarima dogodi dobra sreća te ih nagrađuju kojim otokom ili drugim takvim darom, ali u najmanju ruku titulom i gospodstvom. Ako si mi, Sancho, uz ovakvo uzdanje i nadu voljan opet služiti, dobro je, jer uludo je i misliti da bih ja drevnu navadu skitničkoga viteštva skrenuo s puta i kolotečine. Vrati se dakle, Sancho, kući i javi svojoj Teresi što kanim, pa ako ona pristaje i ti pristaješ krenuti sa mnom po starim običajima, *bene quidem*! Ako pak nećeš, prijatelji smo kakvi smo i bili, jer dokle god bude u golubinjaku hrane, bit će i golubova. I pamti, sinko, da je bolje dobro uzdanje nego loše imanje, i bolja dobra tužba nego loša zaslužba. Govorim ti, Sancho, ovako, pa evo vidiš da i ja znam, kao ti, sipati poslovice da sve pljušti. Hoću naposljetku da ti reknem i velim ti: ako nisi hoćak krenuti sa mnom na moju volju, za mojom srećom, kakva mi bila da bila, Bog bio s tobom i stvorio od tebe sveca, a meni će se već naći perjanik koji je poslušniji, revniji, i nije tako stepen niti brbljav kao što si ti.

Kad je Sancho čuo čvrstu odluku gospodarovu, naoblači mu se nebo i klonuše krila njegovoj srčanosti, jer je dosad sudio da mu gospodar neće krenuti bez njega ni za što na svijetu. Zapanjio se on sada i zamislio, kadli uđe Sansón Carrasco i s njim gazdarica i sinovica, željne da čuju kakvim će riječima bakalaur obavijestiti gospodara njihova neka ne odlazi opet za pustolovinama. Došao Sansón, obješenjak prepredeni, pa ga zagrli i progovori mu na sav glas:

— Oj cvijete skitničkoga viteštva! Oj sjajna svjetlosti bojnog oružja! Oj uglede i slavo naroda španjolskoga! Dao Bog svemogući, kolika god mu je vlast, da se onaj ili oni[50] koji bi možda smetali i priječili tvoj treći pohod ne znaju snaći u zbrci svojih namjera, i neka im se nikada ne izvrši što žele.

Onda se okrenu gazdarici te joj reče:

— Ne treba vam više, gospo gazdarice, moliti molitvu svete Apolonije, jer ja znam, u zvijezdama piše kao sveto da je gospodinu don Quijotu dužnost opet krenuti te izvršivati uzvišene i nove naume svoje. Meni bi bio teret na duši kad ne bih donio vijest i potaknuo toga viteza neka ne suspreže dulje i ne suzdržava snagu svoje junačke ruke i valjanost prehrabroga srca, jer svojim zatezanjem uskraćuje ispravak krivicama, zaštitu sirotama, čast djevicama, pomoć udovicama i potporu udatim ženama i još druga djela toga

kova, koja se tiču, pripadaju, zavise te idu u skitničko viteštvo. Elem, gospodaru don Quijote moj, krasniče i junače, bolje je danas nego sutra vašemu gospodstvu i vašoj uzvišenosti krenuti na put, a ako još što treba da se izvrši, evo mene, svojom ću osobom i svojim imanjem sve nadopuniti; pa ako treba da vašoj svjetlosti služim kao perjanik, sretna li i presretna mene!

Okrenu se sada don Quijote Sanchu i reče:

— Nisam li ti rekao, Sancho, da ja imam perjanika koliko me volja? Evo gledaj tko mi se nudi za perjanika: glavom čuveni bakalaur Sansón Carrasco, vječiti zabavnik i veseljak, radost školskih dvorišta u Salamanki, zdrava tijela, okretnih udova, šutljiv, podoban da trpi žegu i mrzavicu, glad i žeđu, obdaren svim vrlinama koje treba da rese perjanika u skitnika viteza. Ali ne dao Bog da bih ja za volju svoju krnjio i krhao ovaj stup nauke i spremište znanja, i rušio visoku ovu palmu lijepih, slobodnih umještina. Neka ostane novi Sansón u svom zavičaju, čineći mu čast, a na diku sjedinama starih svojih roditelja; ja ću se pako zadovoljiti ma kakvim perjanikom, kad Sancho ne izvoljeva poći sa mnom.

— Izvoljevam ja — odvrati Sancho, ganut i sa suzama na očima, te nastavi: — neka se, gospodaru, ne veli o meni: nesta blaga, nesta prijatelja. Nisam ja od nezahvalna roda. Sav svijet zna, a pogotovo moje selo, tko su bili Panze, od kojih ja potječem. I još sam po mnogim dobrim djelima i po boljim još riječima vašim doznao i dokučio kako ste vi, gospodaru, voljni da mi iskazujete milost. A što sam prionuo onoliko zbog plaće, to sam morao, da ugodim ženi, jer kad ona navre da me natjera na što, nijedan malj ne zna tako nabiti obruč na bačvu kako ona zna meni nabiti uši da učinim što ona hoće. Ali, opet, čovjek treba da bude čovjek, a žena žena, pa kad sam ja već čovjek, to jest muška glava, ne mogu kazati da nisam, hoću da to budem i u svojoj kući, bilo kome drago ili ne bilo. Sada vi, gospodaru, jedino uredite oporuku i dometnite tamo da se ne može *porečkati*, pa hajdemo odmah, neka gospodinu Sansónu odlane na duši, kad on veli da ne može ni kud ni kamo od svoje savjesti, nego vas mora nagovarati da i treći put krenete po bijelom svijetu. A ja sam vam, gospodaru, voljan i opet služiti vjerno i pošteno, isto onako valjano i još bolje nego što je ikoji konjušar služio skitniku vitezu i nekoć i danas.

Zadivi se bakalaur kad je čuo Sancha Panzu kako govori. Pročitao je doduše prvu knjigu o njegovu gospodaru, ali ipak nije

vjerovao da je perjanik onako zgodan kako ga tamo slikaju. No kad je čuo gdje priča o oporuci koja se ne može *porečkati*, mjesto *poreći*, povjeruje sve što je o njemu čitao te utvrdi da je Sancho jedan od najbudalastijih ljudi našega vremena, i rasudi da takve dvije bene kao što su taj gospodar i taj sluga nisu još živjele na svijetu.

Naposljetku se don Quijote i Sancho zagrle kao prijatelji, te po odluci i po odobrenju velikoga Carrasca, koji im je sada bio proročište, odrede da za tri dana krenu. Za to vrijeme mogu sve spremiti što im treba za put, pa i potražiti šljem s vizirom, jer don Quijote reče da ga svakako mora imati. Sansón mu ga ponudi, jer je znao da mu ga neće uskratiti jedan prijatelj koji ga ima, samo se taj šljem nije sjao od glatkoga čelika, nego je bio zarđao, popljesnivio i potamnio.

Koliko su puta gazdarica i sinovica proklinjale bakalaura ni broja se ne zna. Čupale su kosu, greble lice i poput narikača od zanata oplakivale gospodarov odlazak, kao da mu je to smrt.

Što je pak Sansón namjerio i zašto je uzeo nagovarati don Quijota neka opet krene, pripovjedit ćemo dalje, a bilo je po dogovoru sa župnikom i brijačem, s kojima je sve uglavio.

Za ta tri dana opskrbe se dakle don Quijote i Sancho svime što im se činilo da im treba. Sancho umiri ženu, a don Quijote sinovicu i gazdaricu, pa kad se unoćalo, krenu oni, ni od koga opaženi, osim od bakalaura, koji će ih otpratiti pol milje od sela — don Quijote na svojem dobrom Rocinantu, a Sancho na svojem starom sivcu, s bisagama natrpanim svačim što je utrobi ugodno i potrebno, i s kesom novaca koju mu je dao don Quijote, ako ustreba. Zagrli Sansón viteza i zamoli neka mu javlja dobru ili hudu sreću svoju, da mu ova bude na radost, a ona na žalost[51], kao što traže zakoni prijateljstva. Obeća mu don Quijote, te se Sansón vrati u svoje selo, a njih dvojica udare u veliki grad Toboso.

Osma glava

u kojoj ose priča što se dogodilo don Quijotu kad je krenuo da pohodi svoju vladaricu Dulcineju od Tobosa.

Hvaljen bio moćni Allah! — kliče Hamete Benengeli na početku ove osme glave. — Hvaljen bio Allah! — ponavlja on tri puta i veli da uznosi ovu hvalu zato što vidi da su don Quijote i Sancho udarili već niz polje, te se čitaoci ove ugodne povijesti mogu ponadati da će se od toga maha započeti junačka djela i đavolije don Quijota i njegova perjanika; govori on čitaocima neka pozaboravljaju dosadanja junaštva Bistroga Viteza i neka upru pogled u ova što sada dolaze, jer evo se odavde započinju, od puta u Toboso, kao što su se ona prijašnja junaštva započela na Montielskim poljima. A nije ni mnogo što iziskuje, kad obećava onoliko. Nastavlja on dakle i veli:

Ostadoše don Quijote i Sancho sami, a čim je otišao Sansón, zarže Rocinante i sivac otpuhnu straga, a to obadvojica, vitez i perjanik, uzmu smatrati za dobar znak i za vrlo sretnu slutnju. Ali da se istina rekne, jače je bilo otpuhivanje i njakanje sivčevo nego rzanje kljusetovo, a po tome rasudi Sancho da će njegova sreća nadmašiti i nadvisiti gospodarovu.[52] Ne znamo je li Sancho svoje mišljenje temeljio na kakvu astrološkom proračunu ili nije, povijest to ne objašnjava. Samo je znao govoriti, kad se spotakne i padne, da kojom srećom nije ni odlazio od kuće, jer od spoticanja i padanja što ćeš i steći nego poderane cipele ili polomljena rebra; pa kud je šumast inače, gotovo da je i pogodio.

Reći će mu don Quijote:

— Prijatelju Sancho, jače se mrači, prevarit će nas noć ako odemo još dalje nego što nam treba da u zoru stignemo u Toboso, kamo sam namjerio prije nego što krenem na drugu pustolovinu. Ondje ću steći blagoslov i dobrostivu privolu neprispodobive Dulcineje, a s tom se privolom nadam i pouzdano sudim da ću izvršiti i sretno dokončati svaku opasnu pustolovinu, jer ništa na svijetu ne junači skitnike vitezove toliko koliko ih junači kad vide da su im naklonjene vladarice njihovih misli.

— I ja mislim tako — odgovori Sancho — ali teško da ćete moći s njom govoriti ili je vidjeti, barem ondje gdje biste mogli primiti njezin blagoslov, osim ako vam ga ona prebaci preko zida od dvorišta, gdje sam je i ja vidio onda kad sam joj donio pismo i glas o vašim budalaštinama i ludostima što ste ih radili u krilu Sierra Morene.

— Zar se tebi, Sancho — reći će don Quijote — dvorišnim zidom čini ono gdje si ili odakle si ugledao onu nikada nahvaljenu divotu i krasotu. Ta bile su to zacijelo galerije, ili koridori, ili predvorja, ili kako ih već zovu, u visokim kraljevskim palačama.

— Sve to može biti — odgovori Sancho — ali meni se učinio zid, ako me pamet nije izdala.

— Bilo kako bilo, hajdemo, Sancho, onamo — odvrati don Quijote; — samo ako je budem vidio, svejedno mi je, bilo preko zida ili kroz prozor, ili na pukotinu ili kroz plot, jer svaka zraka koja iz sunca njene krasote sine u moje oči rasvijetlit će mi pamet i razjunačiti mi srce, da budem prvi i bez premca po umu i hrabrosti.

— Ali kad sam ja, gospodaru — priklopi Sancho — vidio to sunce gospođice Dulcineje od Tobosa, nije bogme bilo tako jarko da bi moglo odbacivati ikakve zrake, valjda zato što je njeno gospodstvo baš vijalo pšenicu, kako rekoh, pa se uzvitlala silna prašina kao oblak i prekrila joj lice.

— Čemu si ti, Sancho — reče don Quijote — prionuo govoriti, misliti, vjerovati i tvrditi da je moja vladarica Dulcinea vijala pšenicu, kad je to rad i posao sasvim drugačiji od onoga kojim se bave i moraju se baviti odlične osobe, određene i stvorene za druge poslove i zabave, tako da i već na puškomet razabireš odlični rod...! Slabo se ti sjećaš, Sancho, onih stihova našega pjesnika,[53] u kojima nam pjeva kako se one četiri nimfe izvijaju iz svojega kristalnog stana, pomaljaju glave iz ljupkoga Taja i sjedaju na zelenu livadu, da tkaju bogato tkivo koje nam umni pjesnik ondje opisuje, a sve je satkano i načinjeno od zlata, svile i bisera. Time je zacijelo bila zabavljena i moja vladarica kad si je vidio, ako nije koji zlobni čarobnjak, od puke zavisti, preinačio i prevratio sve što mi je drago u drugačiji lik. Bojim se zato, nije li onu knjigu što vele da je otiskana o mojim junačkim djelima napisao koji čarobnjak, neprijatelj moj, te nije li mjesto jednog rekao drugo, jednoj istini primiješao tisuću laži i dao se na pričanje drugačijih zgoda nego što treba da budu one koje se nižu u pravom životopisu. Oj zavisti,

korijene beskrajnih zala, crve koji točiš vrline. Svaka opačina, Sancho, ima u sebi neku slast, ali u zavisti ima samo mrzovolje, pakosti i bijesa.

— To i ja velim — odvrati Sancho — i mislim: u toj pripovijesti ili povijesti o nama, što reče bakalar Carrasco da ju je vidio, lome se kola na mojem poštenju, njime se titraju i po blatu ga vuku. A tako mi vjere, ja nisam opadao nikakva čarobnjaka, pa i nemam tolikoga blaga da mi itko zavidi. Jesam doduše malko zloban, a ponešto znam i obješenjačiti, ali sve to pokriva prostrana kabanica moje bezazlenosti, koja je svagda prirodna i nikada nije izvještačena. Ako ni rad čega, a ono zbog moje vjere, jer uvijek istinski i čvrsto vjerujem u Boga i sve ono što uči i vjeruje naša Sveta Crkva, i jer sam krvni neprijatelj, kako i jesam, Židijama, zato bi se trebali oni što pišu smilovati meni i lijepo o meni pisati u svojim knjigama. Ali neka kazuju što ih volja; gol sam se rodio, gol sam i sada: niti gubim, niti dobivam; sve ako ja i bio u knjigama te išao od ruke do ruke, ne tarem ja ni za što glavu, govorili o meni što ih volja.

— To mi je nalik na ono — reče don Quijote — što se dogodilo jednome slavnom pjesniku u naše vrijeme. Napisao on zlobnu satiru, dohvatio sve redom dame namiguše, ali jedne nije spomenuo ni imenovao, te se sada nije znalo je li od tih i ona ili nije. Kad je ona dakle vidjela da nije u popisu, potuži se pjesniku i zapita ga što joj zamjera te je nije uvrstio među druge; neka dakle nastavi satiru pa i nju spomene u nastavku; ako neće, zlo mu se piše. Učini tako pjesnik i svojski je operuša, ona se zadovolji, samo kad je na glasu, ma i lošu...

Ovamo pristaje i priča o pastiru što je potpalio i sažegao slavni hram Dijanin, koji je bio smatran jednim od sedam svjetskih čuda — zapalio ga jedino zato da mu ime bude vječito u budućnosti; izdana je bila doduše zapovijed da ga nitko ne smije imenovati, da se ni riječju ni pismom ne smije spomenuti njegovo ime, samo da mu se ne ispuni želja, a ipak se saznalo da se zove Herostrat…

Ovamo ide također ono što se velikome caru Karlu Petomu dogodilo u Rimu. Poželio car da vidi slavni hram Rotundu, što se u drevno doba zvao »Hram sviju bogova«, a sada se dičnijim imenom zove »sviju svetih«. Ta se zgrada najcjelovitije uščuvala od sviju zgrada što su ih pogani sagradili u Rimu, te više od ikoje raznosi glas o veličini i sjaju onih koji su je digli. Nalik je na prepolovljenu

naranču, silno je velika i svijetla, premda u nju pada svjetlost samo kroz jedan prozor, ili, točnije, kroz okrugao otvor na vrhu. Odande je car promatrao zgradu, a s njime je i do njega bio neki plemić rimski te mu tumačio krasote i divote te velike zgrade i znamenite gradnje. Kad otiđoše od toga otvora, reći će on caru: — »Tisuću me puta snalazila želja da obuhvatim vaše veličanstvo i kroz onaj se otvor strovalim, da bi mi ostao vječit glas na svijetu.« — »Hvala vam« — odgovori car — »što niste izvršili taj zli naum, ali odsad vas neću više izvrgavati opasnosti da se opet nađe na muci vaša vjernost; naređujem vam zato da nikad više ne govorite sa mnom i nikada ne budete ondje gdje sam ja.«Tako reče i lijepo ga nagradi...

Velim ti dakle, Sancho, da je u čovjeka jako živa želja da steče slavu. Što misliš ti: što je navelo Horacija da sav oboružan skoči s mosta u rijeku Tiber? Što je sažgalo ruku Mucijevu? Što je natjeralo Kurcija da se baci u plameni bezdan što se provalio nasred Rima? Što je, unatoč svim znakovima koji su odvraćali, navelo Cezara da prijeđe Rubikon? A da uzmemo noviji primjer: što je navelo hrabre Španjolce, koje je vodio dični Cortés, da potope brodove, te ostanu u Novom svijetu osamljeni na kopnu? Sva ta i druga još različita junačka djela stvarala je, stvara i stvarat će slava, za kojom smrtnici teže kao za nagradom i dijelom besmrtnosti, zaslužene glasovitim djelima, premda bismo mi kršćani, katolici i skitnici vitezovi više morali paziti na buduću slavu, to jest na slavu u rajskim i nebeskim visinama, negoli na ovu ispraznu slavu što se postiže u našem prolaznom vremenu. Ta se slava, koliko god i trajala, završava naposljetku s ovim svijetom, kojemu je određen konac...

Naša djela, Sancho, ne treba dakle da prekoračuju granicu koju nam je odredila kršćanska vjera što je ispovijedamo. Ubijajući gorostase, ubijajmo ponos; zavist ubijajmo velikodušjem i blagošću; srdžbu mirnoćom i duševnim spokojem; proždrljivost i pospanost oskudnim življenjem i mnogim bdjenjem; raskoš i razuzdanost vjernošću onima koje smo odabrali za vladarice naših misli; tromost obilaženjem po cijelom svijetu i traženjem prigoda u kojima, osim što se potvrđujemo kao kršćani, možemo postati i postajemo glasoviti vitezovi. Eto vidiš, Sancho, čime se postiže najviša hvala koju donosi slava...

— Sve to što ste vi meni dosad kazali, gospodaru — reče Sancho — ja sam razumio jako dobro, ali bih ipak želio da mi *obrišete* jednu sumnju što mi je baš pala na pamet.

— *Zbrišete*, hoćeš kazati, Sancho — reći će don Quijote. — Samo kazuj, a ja ću ti odgovoriti koliko god znam.

— Recite mi, gospodaru — nastavi Sancho: — ti Juliji, Augusti, i svi ti junački vitezovi što ste ih spomenuli i već su pomrli, gdje su oni sada?

— Pogani su bez sumnje u paklu — odgovori don Quijote — a kršćani, ako su dobri kršćani bili, ili su u čistilištu, ili na nebu.

— Dobro je — reče Sancho — ali da čujem sada: gore li srebrne lampe pred grobovima u kojima su sahranjena ta velika gospoda, i jesu li im zidovi u kapelama iskićeni štakama, mrtvačkim pokrovima, vlasuljama, sadrenim nogama i voštanim očima. Ako nisu, čime su iskićeni?

Odgovori mu na to pitanje don Quijote:

— Poganski su grobovi bili ponajviše sjajni hramovi. Pepeo Julija Cezara položen je na vrlo visoku kamenu piramidu, koju danas u Rimu zovu *Obeliskom svetoga Petra*. Caru Hadrijanu bila je grobnica zgrada velika kao dobrano selo; tu su zgradu onda zvali *Moles Hadriani*, a danas je to *Anđeoska tvrđava*. Kraljica je Artemizija sahranila svojega muža Mauzola u grobnici koju su smatrali za jedno od sedam svjetskih čuda. Ali nijedna od tih grobnica, niti od mnogih drugih što su ih pogani imali, nije bila iskićena mrtvačkim pokrovima, ili darovima, ili čime god što bi kazivalo da su tu sahranjeni sveci.

— To sam htio znati — odvrati Sancho. — A recite mi sada, što je više: uskrisiti mrtvaca, ili ubiti gorostasa.

— Lako je odgovoriti na to — reći će don Quijote: — više je uskrisiti mrtvaca.

— Sad sam vas uvrebao — klikne Sancho. — Dakle onaj koji uskrisuje mrtve, vraća vid slijepima, hod hromima, iscjeljuje bolesnike, te mu je kapela puna pobožna svijeta što kleči iskazujući čast njegovim moćima — stječe veću slavu na ovom i na onom svijetu nego što je ostala te ostaje iza sviju poganskih careva, koliko god ih bijaše na zemlji.

— I tu istinu priznajem — odgovori don Quijote.

— Ovoliku dakle slavu, diku i odliku, kako li se veli — reći će Sancho — zadobivaju tjelesa i moći svetačke, te im se s odobrenjem i privolom naše Svete Crkve darivaju svjetiljke, svijeće, pokrovi, štake, slike, kosa, oči, noge, za veću pobožnost i za časnu kršćansku slavu njihovu. Tijela svetačka i moći njihove nose kraljevi na

ramenima, cjeluju ulomke njihovih kostiju, kite i ljepšaju njima svoje kapele i presjajne oltare.

— Što će se iz svega toga izleći, Sancho? — zapita don Quijote.

— Ja velim — odgovori Sancho — treba da budemo sveci, pa ćemo brže zadobiti slavu za kojom idemo. Eto znate, gospodaru, jučer su ili prekjučer (nije davno, pa se može ovako reći) proglasili svecima ili blaženicima dva bosonoga fratrića, te je sada presretan tko im poljubi ili dodirne željezne lance kojima su pasali i trapili svoje tijelo. I u većoj su časti, kako rekoh, nego Roldánov mač u oružnici našega gospodara kralja, koga Bog čuvao! Bolje je, dakle, gospodaru, biti ponizan fratrić od kojega god reda, nego junak i skitnik vitez. Više vrijedi kod Boga ako se dvadeset i četiri puta ošinete bičem, nego da dvije tisuće puta udarite kopljem bilo gorostase, bilo sablasti ili zmajeve.

— Sve je tako — odvrati don Quijote — ali ne možemo svi biti fratri. Mnogo ima putova po kojima Bog svoje dovodi na nebo. I viteštvo je red, ima u raju i vitezova svetaca.

— Jest, tako je — prihvati Sancho — ali sam čuo da na nebu ima više fratara nego skitnika vitezova.

— To je zato — odvrati don Quijote — što više ima redovnika nego vitezova.

— Mnogo ima skitnika — reći će Sancho.

— Mnogo — odgovori don Quijote — ali malo onih koji zaslužuju ime vitezova.

U tim i takvim razgovorima provedu tu noć i sutrašnji dan, te im se ne dogodi ništa što bi vrijedilo pripovijedati, na veliki jad don Quijotov. Naposljetku sutravečer ugledaju veliki grad Toboso, a kad ga ugledaše, razveseli se srce don Quijotovo i sneveseli se srce Sanchu, jer nije znao kuću Dulcinejinu, niti ju je ikada vidio, kao što je nije vidio ni njegov gospodar. Uznemirila se dakle obadvojica, jedan da bi je vidio, a drugi jer je nije vidio. Ne zna Sancho što će i kako će ako ga gospodar pošlje u Toboso.

Odluči onda don Quijote ući u grad kad se unoća, a dotle ostanu u nekom hrastiku blizu Tobosa. Kad bude vrijeme što ga je odredio, uđu u grad, a ondje im se dogodiše zgode koje nisu baš neznatne.

Deveta glava

u kojoj se priča ono što će se vidjeti u njoj.

Bila je upravo ponoć, nešto više ili manje,[54] kad don Quijote i Sancho krenuše iz hrastíka te uđoše u Toboso. Selo u mrtvome miru, svi žitelji spavali kao zaklani, kako se veli. Noć bila vedra, ali bi Sanchu bilo milije da je mrak ko u rogu, pa da mu pomrčina bude isprika za sljeparije i laži. U svem selu čuo se samo pasji lavež, nemio don Quijotovim ušima, jeziv Sanchu, bunio mu srce. Gdjekad zanjače magarac, zarokće svinja, mijaukne mačka, glasovi u svakakvim zvukovima još jače se čuju u tihoj noći. Sve se to učini zaljubljenomu vitezu da na zlo sluti, ali ipak će reći Sanchu:

— Sancho sinko, vodi me dvoru Dulcinejinu. Možda ćemo je još zateći budnu.

— Kakvu dvoru da vas vodim, što mu jada — odvrati Sancho — kad je ono gdje sam vidio njenu visost samo kućerak.

— Valjda se onda bila sklonila — odgovori don Quijote — u koju malu odaju u svojoj palači, te se zabavljala nasamo sa svojim dvorankama, kako je običaj i navada uzvišenim damama i princezama.

— Gospodaru — reče Sancho — kad vi hoćete silom i meni uskos da je kuća gospođice Dulcineje palača, zar je sada čas da budu otvorena vrata? Zar lupati zvekirom u vrata, da nas čuju te otvore, pa da uzbunimo i baš uskomešamo sav svijet? Zar mi možda lupamo u kuću našim inočama, kao bećari koji dolaze i kucaju kad im se prohtije te ulaze ma kako kasno bilo?

— Hajdemo najprije redom, da nađemo palaču — odvrati don Quijote — a onda ću ti reći što ćemo poslije. Slušaj, Sancho: ili mene oči varaju, ili će ona grdosija što joj odonud pada sjena biti palača Dulcinejina.

— Onda vodite vi, gospodaru — predloži Sancho. — Možda i jest tako. Ali sve da ja to vidim očima i da opipam rukama, vjerovao bih upravo toliko koliko vjerujem da je sada dan.

Pođe don Quijote naprijed, a kad prevališe otprilike dvjesta koračaja, stignu pred onu grdosiju od koje pada sjena, ugledaju

visok zvonik, i odmah razaberu da nije palača, nego glavna crkva seoska.

— Stigli smo, Sancho, pred crkvu — reče don Quijote.

— Vidim i ja — odgovori Sancho — a dao Bog da ne stignemo i svojemu grobu, jer ne valja u ovo doba obilaziti po groblju,[55] pogotovu gdje sam ja vama rekao, gospodaru, ako se pravo sjećam, da je kuća te gospođice u nekoj slijepoj uličici.

— Proklet bio od Boga, ti luđače! — zavikne don Quijote. — Kad si ti čuo da se palača i dvori kraljevski grade po slijepim uličicama?

— Gospodaru — odgovori Sancho — u svakom kraju po svom običaju; možda je ovdje u Tobosu navada da se po uličicama grade palače i velike zgrade. Molim vas dakle, gospodaru, pustite me da ja potražim po tim uličicama na koje budem nailazio. Možda ću u kojem kutu nagaziti na tu palaču, psi je izjeli, kad za njom toliko trčkamo i tumaramo.

— Govori ti, Sancho, sa štovanjem o onom što se tiče moje gospodarice — reče don Quijote — da ne bude vraga; sviraj, ali i za pas zadjeni.[56]

— Ja ću dušu u se — odgovori Sancho — ali kako da otrpim, kad vi očekujete od mene, koji sam samo jedan jedini put vidio kuću naše gospodarice, da je znam i usred noći, a eto je ne znate naći ni vi, koji ste je vidjeli sigurno tisuću puta.

— Zbog tebe ću ja svisnuti, Sancho — zavikne don Quijote. — Slušaj ti, bezbožniče; zar ja tebi nisam govorio tisuću puta da nikada u životu nisam vidio neprispodobive Dulcineje, nikada nisam prekoračio praga njene palače, a zaljubljen sam samo po čuvenju i po velikoj slavi njene krasote i razboritosti?

— Čujem sada — odgovori Sancho — pa kad vi, gospodaru, velite da je niste vidjeli, velim, evo, da je nisam vidio ni ja.

— Ne može to biti — odvrati don Quijote; — ti si barem onda kad si mi donio odgovor na pismo što sam ga poslao po tebi, rekao da si je vidio gdje vije pšenicu.

— Ne uzdajte se vi u to, gospodaru — odgovori Sancho — nego znajte da sam ja nju samo po čuvenju vidio i donio vam odgovor, a tko je gospođica Dulcinea, znam vam ja isto toliko koliko bih i mogao pesnicom grunuti u nebo.

— Sancho, Sancho — odvrati don Quijote — ima vrijeme za šalu, a ima i vrijeme kad šala nije zgodna i ne pristaje. Ako sam ja

rekao da nisam nikada vidio gospodaricu moje duše, niti sam ikada govorio s njom, ne treba da i ti veliš kako nisi nikada govorio s njom, niti je vidio, kad je baš drugačije, kao što i sam znaš.

Dok su njih dvojica bili u tim razgovorima, opaze da onuda prolazi čovjek sa dvije mule. Po lupkanju pluga što se vuče po zemlji razaberu da je to zacijelo ratar što je uranio prije zore, ide na oranje. Tako je i bilo. Približio im se ratar, pjevajući onu romancu:

Roncesvallski boj se vama
Zlo napisa, oj Francuzi.[57]

— Ne bilo me, Sancho — reče don Quijote, kad ga je čuo — ako noćas budemo iole dobre sreće. Čuješ li što taj seljanin pjeva.

— Čujem — odgovori Sancho — ali što se našega nauma tiče bitka kod Roncesvallesa? Volja ga pjevati i romancu o Calaínosu;[58] svejedno je to nama i za dobru i za lošu sreću.

Stigne uto ratar, te ga don Quijote zapita:

— Od Boga ti sreća bila, dobar čovječe! Bi li ti meni znao reći gdje su ovdje dvori neprispodobive princeze doñe Dulcineje od Tobosa?

— Gospodaru — odgovori momak — ja sam ovdje tuđ i tek nekoliko dana služim u selu, kod bogata ratara, da mu radim zemlju. Ali evo u kući prijeko stanuje župnik i crkvenjak seoski. Njih će dvojica ili kojigod od njih znati da vas obavijeste o toj gospođici princezi, jer oni imaju popis sviju žitelja u Tobosu. Ali ja bih rekao da u svem selu nema nikakve princeze; jedino ima mnogo gospođa, i tako finih da svaka može u svojoj kući biti princeza.

— Među njima dakle, prijatelju — reče don Quijote — zacijelo je ona za koju te pitam.

— Možda jest — odgovori momak — ali Bog bio s vama, već sviće.

I on potjera svoje mule ne čekajući da ga još zapitkuju.

Kad Sancho vidje da mu je gospodar u zabuni i prilično zlovoljan, reći će mu:

— Gospodaru, evo će već i svanuti, a neće valjati da nas jutro zatekne ovdje na ulici. Bolje nam je otići, pa vi zasjednite u kojem šumarku tu pobliže, a kad se razdani, ja ću se vratiti ovamo i tragat ću po cijelome selu, dokle god ne natragam kuću, dvor ili palaču gospodičinu; ne dao Bog nesreće da ne nađem, a kad budem našao, razgovorit ću se s milostivom gospođicom, te ću joj reći gdje ste i

kako ste i da očekujete odredbu i zapovijest gdje ćete se sastati, ali da ne bude štete njenoj časti i dobromu glasu.

— Ti si, Sancho — reče don Quijote — tisuću jezgrovitih misli zbio baš u nekoliko riječi: privoljevam se dakle tvojem savjetu i primam ga od sve duše. Hajde, sinko, potraži gdje bih ja zasjeo, a ti ćeš se, kako reče, vratiti i potražiti vladaricu moju, s njome se sastati i razgovoriti, pa se ja od njene pameti i blagosti nadam čudesima od milosti.

Upeo Sancho, samo da izvuče gospodara iz sela, da mu ne bi dokučio laž o Dulcinejinu odgovoru što mu ga je donio na Sierra Morenu. Požuri se dakle da što prije iziđu, pa tako oni odmah krenu. Dvije milje od sela nađu šikaru ili šumarak, i tu zasjedne don Quijote, a Sancho se vrati, da govori s Dulcinejom. I na tome mu se poslanstvu dogodiše zgode koje traže novu pažnju i novu vjeru.

Deseta glava

u kojoj se priča Sanchova lukavština kako je začarao gospođicu Dulcineju, i još druge zgode, istinite koliko i smiješne.

Kad pisac ove velike povijesti stiže da pripovijeda što se u glavi ovoj priča, veli on da bi ovo najradije prešutio, od straha da svijet neće vjerovati, jer su tu don Quijotove ludosti doprle do kraja i granice što se samo zamisliti mogu, i još za dva puškometa i najveće premašile. No uza sav strah i brigu opisao ih je ipak onako kako ih je don Quijote počinio, te nije priči ništa dodavao niti je od nje otkidao ma i trunak istine, i nije mario za prigovore koji bi ga htjeli u laž tjerati. Pravo je i postupio, jer istinu možeš stanjiti, ali je ne možeš utopiti: ona pliva na laži, kao ulje na vodi.

Nastavlja on dakle svoje kazivanje:

Kad je don Quijote zasjeo u šikari, hrastiku ili šumarku nadomak velikoga Tobosa, naredi on Sanchu da se vrati u grad i da mu ne izlazi na oči dok nije u njegovo ime govorio s vladaricom njegovom i zamolio ju neka izvoli dopustiti svojemu sužnju vitezu da je vidi, i neka se udostoji blagosloviti ga, tako da se on s tim blagoslovom ponada svakoj sreći u svim svojim pothvatima i teškim pogibijama. Obrekne Sancho da će učiniti kako mu naređuje, te će mu donijeti isto tako dobar odgovor kao što mu je i prvi put donio.

— Idi, sinko — reče don Quijote — i nemoj se zbuniti kad staneš pred sjajno sunce krasote kojoj te šaljem. Sretna li tebe nad svim perjanicima na svijetu. Pamti i ne zaboravljaj kako će te dočekati, hoće li se mijenjati u licu kad joj budeš javljao moju poruku, hoće li se uznemiriti i zbuniti kad čuje moje ime, neće li se meškoljiti na jastuku ako je možda zatekneš na bogatom i uzvišenom sjedištu njenu; ako pak bude na nogama, pazi da li postajkuje čas na jednu, čas na drugu nogu, ne ponavlja li ti odgovor i tri i četiri puta, prevraća li blag odgovor u oštar, a opor u ljubak, maša li se rukom u kosu da je uredi premda nije razbarušena; pazi napokon, sinko, na svako njeno djelo i kretnju, pa kad mi ih javiš kakvi su, dokučit ću ja što ona misli i krije u srcu o mojoj ljubavi, jer znaj, Sancho, ako ne znaš: djela i vanjske kretnje što ih

zaljubljenici odaju kad se govori o njihovoj ljubavi, najpouzdaniji su skoroteče koji nose glasove o svemu onom što se zbiva u duši. Idi, Sancho, i bolja te sreća poslužila nego što je moja, i bolji te usud ovamo vratio nego što mu se ja nadam i od njega strepim u ovoj gorkoj zabiti.

— Idem i brzo ću se vratiti — odgovori Sancho — a vi, gospodaru, ojunačite to vaše srdašce, što je sada valjda tolicno kolik je lješnjak, i mislite, kako se veli: snaga kuću gradi, a slanina se na kupusu vari, i još se veli: kad i ne sanjaš, iskakuje zec. Velim ja: ako nismo noćas našli palaču i dvore gospodičine, sada ću ja njih po danu valjda naći kad se ne budem ni nadao, a kad ih nađem, već ću ja sve drugo.

— Ti, Sancho, svagda treseš poslovice — reći će don Quijote — koje ne pristaju uz ono o čemu govorimo, a Bog mi samo dao bolju sreću u mojim željama!

Nakon tih riječi okrene se Sancho te ošine sivca, a don Quijote ostane na svojem konju, s nogama u stremenima, naslonjen na koplje, zaokupljen tužnim i zbrkanim mislima.

Neka njega, a mi ćemo sa Sanchom Panzom, koji se isto tako smeten i zamišljen rastao s gospodarom i ostavio ga. A čim je ispao iz šumarka, te se obazreo i razabrao da ga don Quijote više ne vidi, sjaše on s magarca, sjedne pod drvo i počne razgovarati sam sa sobom i govoriti samomu sebi:

»Da čujemo sada, brate Sancho, kamo je namjerilo vaše gospodstvo. Jeste li vi krenuli za kakvim magarcem koji se izgubio? — Ne, nisam. — Što tražite dakle? — Ne tražim ma što, nego princezu koja je sunce krasote i raj nebeski. — I gdje ju misliš naći, Sancho? — Gdje? — U velikom gradu Tobosu. — Dobro. A u čije ju ime tražiš? — U ime slavnoga viteza don Quijota od Manche, koji ispravlja krivice i hrani onoga tko je žedan, i napaja onoga koji je gladan. — Lijepo! A znaš li joj kuću, Sancho? — Gospodar moj veli da su svakako kraljevski dvori, ili ponosita palača. — A jesi li je možda vidio ikada? — Nisam je vidio nikada ni ja ni moj gospodar. — A sudiš li ti da će zgodno i probitačno biti ako ljudi u Tobosu opaze da si ti zato onamo došao da im odmamljuješ princeze i njihove gospođe uznemiruješ, pa ako se oni slegnu i tebe izdevetaju batinama i sve ti kosti izlome. — Zaista, i pravo bi učinili, osim ako promisle da sam ja poslan, jer

Kad si glasnik, prijatelju,
Onda nisi ništa kriv.[59]

— Ne uzdaj se u to, Sancho, jer ljudi su u Manchi čestiti ali žestoki, i ne znaju šalu. Svega mi, ako te nanjuše, zlo i naopako tebi. — Sijevaj, kopilane, sto ti jada! Koja je meni nevolja da ja od jalove krave mlijeka tražim i đavla izazivam, za tuđu voljicu,[60] jer takav je posao, i još gori, tražiti Dulcineju po Tobosu, baš ko Aliju po Stambulu ili popa po Rimu. Vrag je mene, sam vrag navratio na ovo, nitko drugi.«

Takav je razgovor razveo Sancho sa samim sobom, a onda zbije u jedno i reče sebi: »Svemu dakle ima lijeka osim smrti i svi moramo pod taj jaram, kad se završi život, kako god nam bilo nemilo. Po tisućama znakova razabrao sam da je moj gospodar mahnit, te bi ga trebalo svezati, a nisam ni ja zaostao za njim, i još sam budalastiji od njega, dok idem s njim i služim ga, ako je istinita poslovica što veli: »S kim si, onakav si«, a druga: »Nije s kim si rastao, nego s kim si pasao«. Kad je on dakle mahnit, kao što i jest, i od one mahnitosti što ponajviše miješa jedno s drugim, te smatra bijelo crnim a crno bijelim, kao što se pokazalo kad je vjetrenjače smatrao za gorostase, i mule fratarske za jednogrbe deve, i stada ovčja za neprijateljske vojske, i sve tako redom, neće baš biti muka uvjeriti njega da je koja god seljanka na koju prvu naiđem ovdje gospođica Dulcinea. A ako ne povjeruje, ja ću se zakleti. Ako se on zakune, zaklet ću se ja opet. A ako se bude tvrdoglavio, tvrdoglavit ću se ja još gore, i ja ću njega već nadmašiti, pa kud puklo da puklo. Možda ću tom tvrdoglavošću postići da me ne šalje opet na ovakva poslanstva, kad bude vidio kako mu ih ja loše obavljam. Ili će, sudim ja, pomisliti da je koji zlobni čarobnjak, od onih čarobnjaka što veli da su mu nazubni, preobličio Dulcineju, kako bi mu nahudio i naškodio.«

Tako smisli Sancho Panza, i bude mu lakše pri duši. Rasudi da je valjano obavio posao, te se zadrži tu sve do popodne, eda bi don Quijote mislio kako je otišao dotle u Toboso i vratio se odonud. I sreća mu dade, te kad je ustao da zajaše sivca, opazi gdje od Tobosa jašu ovamo prema njemu tri seljanke na tri magarca ili na tri magarice, jer seljanke obično jašu na magaricama; ali to nije važno, te se nećemo zbog toga zadržavati.

Čim je dakle Sancho opazio seljanke, potjera on oštrim kasom svojem gospodaru don Quijotu i zatekne ga gdje uzdiše i kuka nižući nebrojene ljubavne jade. Kad ga ugleda, don Quijote zapita:

— Koje dobro, prijatelju Sancho? Bih li ovaj dan označio bijelim ili crnim znamenjem?

— Bolje će biti — odgovori Sancho — da ga označite crvenom bojom, kao što rade u školama, da valjano vidi tko gleda.

— Dobre mi glasove nosiš dakle — opet će don Quijote.

— Tako dobre — odvrati Sancho — te ne treba ništa više nego samo da podbodete Rocinanta te izjašete na čistinu, pa ćete ugledati gospođicu Dulcineju od Tobosa gdje sa dvije djevojke svoje dolazi vama, gospodaru, u pohod.

— Bože sveti! — klikne don Quijote. — Što to govoriš, prijatelju Sancho? Pazi, nemoj me varati i nemoj lažnim veseljem razgoniti moju istinsku tugu.

— Što bi mi i koristilo da ja vas, gospodaru, varam — odgovori Sancho — kad ćete vi ionako začas razabrati istinu? Podbodite, gospodaru, konja i krenite, pa ćete vidjeti gdje vam dolazi gospodarica naša princeza, odjevena, iskićena, onakva već kakva jest. Ona i djevojke njene u samom su suhom zlatu, obnizane samim biserom, samim draguljima, samim rubinima, samom svilom, protkanom sa deset zlatnih niti i više; kosa im pada niz ramena kao sunčane zrake koje titraju na povjetarcu, a još jašu na tri *kata*, na tri šarca, da ih se ne možeš nagledati.

— Na tri *ata*, ti bi da rekneš, Sancho.

— Mala je razlika, katovi ili hatovi — odgovori Sancho. — Jahale na čemu bilo, one su najsjajnije gospe što se mogu poželjeti, pogotovu princeza Dulcinea, upravo je čarobna.

— Hajdemo, sinko Sancho — reći će don Quijote. — U nagradu za ovaj nenadani dobri glas određujem tebi najbolji plijen što ga zadobijem u prvoj pustolovini koja mi se dogodi; ako pak nisi zadovoljan time, određujem ti tri ždrebeta, kad mi se ljetos oždrijebe moje tri kobile, jer znaš da ih puštam na naš seoski pašnjak, da ostanu suždrebne.

— Ja se držim ždrebadi — odgovori Sancho — jer ne znam sasvim pouzdano hoće li valjati plijen iz prve pustolovine.

Uto ispadnu oni iz šumarka te u blizini ugledaju one tri seljanke. Uze se don Quijote obazirati po cijelom toboškom putu, a kad ne vidje nikoga doli te tri seljanke, sav se zbuni i zapita Sancha:

— Pa gdje su dične neprispodobive gospe krasojke? Jesi li ih ostavio izvan grada?

— Otkud izvan grada! — smiono će perjanik. — Zar su vama, gospodaru, oči na zatiljku, te ne vidite da se ove što dolaze sjaju kao sunce usred dana?

— Ne vidim, Sancho — reče don Quijote — nego jedino tri seljanke na tri magarca.

— E, onda me Višnji izbavio od vraga! — odvrati Sancho. — Ta zar se vama, gospodaru, ovakva tri hata, kako li se zovu, bijela bjelcata kao snijeg, čine da su magarci. Svega mi, iščupao bih ja ovu bradu kad bi to bila istina!

— Velim ti, prijatelju Sancho — reče don Quijote — ono su magarci ili magarice, isto tako kao što sam ja don Quijote, a ti Sancho Panza, meni se barem čine da jesu.

— Šutite, gospodaru — reče Sancho — i ne govorite koješta, nego protarite oči i hodite, poklonite se vašoj vladarici, jer je već blizu.

Tako reče pa krenu onim trima seljankama u susret, uhvati jednoj magarca za povodac, kleknu na zemlju na obadva koljena i progovori:

— Kraljice i princezo i vojvotkinjo krasote, neka se udostoji vaša ponositost i veličina primiti u svoju milost i dobru volju sužnja i viteza svojega, koji evo tu stoji kao mramor-kamen, sav zbunjen i zaprepašten što je pred vašim uzvišenim licem. Ja sam Sancho Panza, perjanik njegov, a on je ražalošćeni vitez don Quijote od Manche, prozvan drugim imenom Vitez Tužnog Lika.

Dotle je i don Quijote kleknuo do Sancha. Gleda vitez razrogačenim očima i zbunjenim pogledom onu što je Sancho krsti kraljicom i gospodaricom, ali ne razabire ništa drugo nego samo seosku djevojku, pa niti lijepu, nego široka lica i zatubasta nosa. Začudi se i prenerazi, i ne usudi se ni pisnuti.

Zapanje se i seljanke, kad ugledaju te neobične ljude što kleče i ne propuštaju njihovu drúgu. A i ona koju su zadržali prekide šutnju, sva zlovoljna i ljuta, te reče:

— Sijevajte s puta i puštajte nas da prođemo! Nama se žuri! Odgovori joj na to Sancho:

— Oj princezo i vladarice svega Tobosa! Zar vam se nije ganulo velikodušno srce kad vidite da pred vašim uzvišenim licem kleči stup i potporanj skitničkoga viteštva?

Kad je to čula jedna od onih dviju, reče:

— Da ja malko tebe dohvatim, kad se toliko magarčiš! Gle tih gospodičića, kako bi da se šale sa seljankama! Kao da ne znamo i mi odšaliti šalu. Putujte vi kamo ste namjerili, a mi ćemo svojim putem, tako je najbolje.

— Ustani, Sancho — reći će don Quijote — jer već vidim da se huda sreća moja nije još zasitila mojih nevolja, te mi zakrčuje sve putove po kojima bi mogla ikakva radost u ovu jadnu dušu u mojem tijelu. A ti, čudo od divote, što samo može da se poželi, vršiko ljudske miline, jedini liječe ovome rastuženom srcu koje te obožava! Kad me već zlobni čarobnjak proganja, te je navukao oblake i mrenu na moje oči, ali ih samo meni preobrazio i nikomu drugomu, te preobličio tvoju neprispodobivu krasotu i lice u lik jadne seljanke, ako on nije i moj lik u kakvu grdobu preobrazio, da budem nakazan pred tvojim očima, nemoj prestati da me gledaš blago i ljubazno, te razaberi po ovoj pokornosti i klečanju pred izobličenom krasotom tvojom s kolikom te poniznošću obožava moja duša.

— Kojega bijesa melješ! — odvrati seljanka. — Marim ja što ti čepljuskaš. Uklonite se i pustite nas da prođemo, pa mir.

Ukloni se Sancho i propusti je, presretan što se tako lukavo promigoljio. Čim seljanka, vajna Dulcinea, vidje da je slobodna, obode ona šiljatim štapom, ili ostanom, ata svojega, te on potrči niz polje. Ali kad je magarica osjetila šiljak, koji ju je ljuće bodnuo nego obično, uzme se toliko bacati da je zbacila vajnu Dulcineju na zemlju. Čim to opazi don Quijote, pritrči da je digne, a Sancho da uredi i pritegne samar, koji je magarici spuznuo na trbuh. Kad je dakle samar bio namješten i don Quijote namjerio da svoju začaranu vladaricu na rukama digne na magaricu, gospođica mu skine s vrata taj posao: ustane sama sa zemlje, uzmakne malko unatrag, zatrči se, opre se obadvjema rukama magarici o sapi i baci se lakše od pera na samar, te uzjaše muškarački. Reći će onda Sancho:

— Tako mi svetoga Roka, naša je milostiva gospođica brža nego sokol i znala bi najvještijeg jahača učiti kako se uzjahuje! Jednim se skokom prebacila preko samarne krstine, te bez ostruga vitla bedeviju kao zebru. A ne zaostaju ni djevojke njene; lete one kao vjetar.

Bila je to istina; jer čim je Dulcinea uzjahala, obodu i druge svoje magarice i polete strelimice, te se nisu pol milje ni obazirale.

Zagleda se don Quijote za njima, a kad mu nestadoše iz vida, okrenu se Sanchu i reče:

— Što veliš, Sancho, kako metu mnome čarobnjaci? Evo vidiš kolika je njihova zloba i pakost na mene, gdje mi uskratiše i to zadovoljstvo i ne dadoše mi da vidim moju vladaricu u pravom liku njenu. Ja sam se zaista rodio da budem biljeg i nišan, kamo će nišaniti i strijele odapinjati. I pamti još, Sancho, da se ti izdajnici nisu zadovoljili što su preobrazili i preobličili moju Dulcineju, nego su je preobličili i preobrazili u takvu jadnu i gadnu spodobu, u tu seljanku, te joj ujedno oteli ono što je baš svojstveno ovakvim odličnim gospođicama, to jest ugodan miris, jer one su svagda među ambrom i među cvijećem. Jer znaj, Sancho, kad sam ja priskočio da pomognem Dulcineji na njena hata (kako ti veliš, a meni se učinilo da je magarica), zapahnuo me zadah od prijesna bijelog luka, da mi se duša zamaglila i sva otrovala.

— Oh, gadovi! — zavikne sada Sancho. — Oh vi prokleti, podmukli čarobnjaci, da mi vas je sve vidjeti, kao sardine, nanizane na nisku kroza škrge. Mnogo vi znate, mnogo možete i mnogo zlo činite. Kad ste već, nitkovi, biser taj, oči moje gospođice, pretvorili u šišarice, a kosu njenu od suha zlata u dlaku s repa vola rumenka, i napokon svu njenu krasotu u rugobu, zar ste morali dirati i u miris. Po njemu bismo barem mogli dokučiti što se krije pod tom ružnom korom. Ja doduše, da istinu reknem, nisam ni opazio njenu rugobu, nego samo krasotu, a ta je još i vrednija zato što nad desnom usnom ima madež, kao brk, sa sedam-osam plavih dlaka, naličnih na zlatne konce i duljih od pedlja.

— Madeži na licu — reče don Quijote — slažu se uvijek s madežima na tijelu; po tome madežu mora dakle u Dulcineje biti još madež i na butu, na istoj strani na kojoj i onaj na licu; ali predugačke su dlake, ako su onolike kako ti veliš.

— A ja vam kažem, gospodaru — odgovori Sancho — da joj pristaju kao stvorene.

— Vjerujem, prijatelju — odvrati don Quijote — jer što god je priroda dala Dulcineji, sve je potpuno i savršeno. Sve da ima stotinu takvih madeža, kao što veliš, ne bi to nju mrljalo, nego bi se sjalo poput mjeseca i zvijezda. Ali reci mi, Sancho: ono što se meni učinilo da je samar, a ti si ga uredio, je li to bilo ravno sedlo, ili žensko sedlo s naslonom?

— Nije — odgovori Sancho — nego sedlo s kratkim stremenima, s pokrovcem koji vrijedi pol kraljevine, tako je bogat.

— A ja sve to nisam vidio, Sancho! — klikne don Quijote. — I opet sada velim, i reći ću tisuću puta, da sam najnesretniji čovjek na svijetu.

Teška muka bijaše Sanchu susprezati smijeh dok je slušao budalaštine svojega gospodara, koga je tako vješto zavarao. Naposljetku, kad su se njih dvojica još mnogo narazgovarali, uzjašu opet i udare put Zaragoze, kamo su nakanili stići za vremena, da budu na sjajnim svečanostima što se u tome slavnom gradu priređuju svake godine. Ali dok još ne stigoše onamo, dogode im se mnoge zgode, velike i nove, koje su vrijedne da budu zapisane i čitane, kako će se dalje i vidjeti.

Jedanaesta glava

O neobičnoj pustolovini što se junačkom don Quijotu dogodila s kolima ili tarnicama »Dvora smrti«.

Zamišljen krenuo don Quijote dalje svojim putem. Premišlja on kakvu su podmuklu šalu zbili s njim čarobnjaci kad su vladaricu njegovu Dulcineju pretvorili u ružnu spodobu one seljanke, te ne zna, ojađen, što bi i kako bi da je opet preobliči u prijašnji lik. Te ga misli zaokupile toliko da je i ne znajući pustio Rocinantu uzde, a Rocinante, čim je osjetio da je slobodan, uzeo na svakom koraku postajkivati i pasti zelenu travu kojom se ono polje osulo.

Iz te ga omame trgnu Sancho Panza i reče mu:

— Gospodaru, tuga nije stvorena za životinje, nego za ljude; ali kad joj se ljudi previše predaju, promeću se u životinje. Osvijestite se i priberite, gospodaru, prihvatite uzde Rocinantove, oživite i prenite se, i pokažite da ste bodri, kao što dolikuje skitniku vitezu. Koji je vrag ovo? Kakva je to klonulost? Hoćemo li mi pametno ili nećemo?[61] Đavo neka nosi i sve Dulcineje, koliko ih god ima na svijetu, jer više vrijedi čestita sreća jednoga jedinog skitnika viteza nego sve čaranje i preobražavanje na svoj zemlji.

— Šuti, Sancho — odgovori don Quijote pojačim glasom. — Šuti, velim ti, i ne govori hule na onu začaranu gospođicu; njenoj sam nesreći i nevolji ja jedini kriv, jer zlobnici su zavidni meni, pa otuda sva huda sreća njena.

— I ja to velim — priklopi Sancho; — tko je vidje i vidi je sada, kako da mu srce ne zajada?

— To ti i možeš reći, Sancho — odvrati don Quijote; — ti si je vidio u svoj savcatoj krasoti, jer začaranost se nije protegla i na tebe, te nije pomutila tvoj vid i sakrila tebi njenu ljepotu: snaga toga otrova djeluje samo na mene i moje oči. Ali mi je ipak, Sancho, nešto palo na pamet. Nisi ti valjano opisao njenu krasotu. Ako se pravo sjećam, ti si rekao da su joj oči kao biser, a biserne oči zgodnije priliče ribi deverici nego dami. Meni se čini da su Dulcinejine oči dva krupna, zelena smaragda, s obrvama kao dvije dúge nebeske. Ispusti dakle taj biser iz očiju i prenesi ga na zube, jer

nema sumnje, Sancho, da si se ti zabunio, pa si smiješao jedno s drugim, oči sa zubima.

— Može biti — odgovori Sancho — jer mene je njezina krasota isto onako smela kao što vas, gospodaru, njezina rugoba. Ali neka sve to bude na volju Bogu koji najbolje zna što treba da biva u našoj suznoj dolini, na ovome našem nevaljalom svijetu, gdje teško da ima išta s čime se ne bi smiješala zloća, himba i niskost. A najteže me tišti, gospodaru, kad pomislim što ćemo i kako ćemo, kada vi pobijedite kojega gorostasa ili drugoga viteza, te mu naredite neka ode i javi se pred lice krasotici gospođici Dulcineji: gdje će je naći taj bijedni gorostas, ili taj jadnik pobijeđeni vitez. Kao da ih gledam gdje se smušeni vrzu i tumaraju po Tobosu i traže gospođicu Dulcineju, a sve da je sretnu nasred ulice, ne bi je poznali kao ni mojega oca.

— Valjda se neće, Sancho — odgovori don Quijote — toliko proširiti začaranost, da ne mogu prepoznati Dulcineju oni gorostasi i vitezovi koje budem pobijedio, te se budu javili pred njeno lice. S jednim ili dvojicom koje ponajprije pobijedim i pošljem k njoj, znat ćemo vide li ju ili ne vide: naredit ću im da mi se vrate i jave što je i kako je bilo.

— Velim vam, gospodaru — odvrati Sancho — čini mi se da sasvim valja kako ste mislili i rekli. S tom ćemo lukavštinom doznati što želimo. Ako se krasota vaše vladarice krije samo od vas, onda je nesreća više vaša nego njena. Ali neka bude gospođici Dulcineji od Boga zdravlje i veselje, a mi ćemo se prometati i proturati kako budemo mogli. Mi ćemo za svojim pustolovinama, a vrijeme neka radi svoj posao, jer vrijeme je najbolji liječnik i ovoj i drugim još gorim nedaćama.

Htjede don Quijote odgovoriti Sanchu Panzi, ali ga smetu kola koja su udarila putem poprijeko, a natrpana su svakakvim neobičnim likovima i spodobama što se samo mogu zamisliti. Mule tjera i kočijāši na kolima rugoban Đavo. Kola nisu ničim natkrivena, posve su otvorena: nema na njima krova ni od platna ni od vrbova pruća. Prva spodoba koju je don Quijote ugledao sama je Smrt, s ljudskim licem. Do nje je Anđeo s velikim šarenim krilima. Kraj njega Car, a na glavi mu kruna, čini se da je zlatna. Smrti je do nogu bog Kupidon, nezavezanih očiju, ali sa svojim likom, tuljcem i strijelama. Tu je i jedan Vitez, oboružan od glave do pete, samo što

mu na glavi nije ni kaciga ni šljem, nego šešir s perjem svakojake boje. I još su s tima i druge osobe različite nošnje i lika.

Kad je sve to iznenada ugledao, malko se zbuni don Quijote, a Sancha zazebe oko srca. Ali odmah se obraduje don Quijote, jer mu se čini, to mu je prigoda nekoj novoj, opasnoj pustolovini. U toj misli, i voljan da srne u bilo kakvu pogibiju, ispriječi se pred kola, te zavikne povišenim i prijetećim glasom:

— Vozaru, kočijašu, đavole, ili što bio da bio, odmah mi odgovaraj tko si, kamo ćeš i tko su ovi što ih vodiš na tim tarnicama, naličnijima na čamac Haronov nego na obična kola.

Na te riječi zaustavi Đavo kola i odgovori uljudno:

— Gospodine, mi smo glumci iz družbe Angula Zloga.[62] Jutros smo, kako je tijelovska osmina, u selu za ovim pobrdaljem prikazali glumu *Dvor smrti*,[63] a poslije podne prikazat ćemo je u onome selu što se odovud vidi. Kako su sela nablizu, da skratimo posao i da se ne moramo razodijevati i nanovo odijevati, evo putujemo u ruhu u kojem i prikazujemo. Ovaj je momak Smrt, onaj je Anđeo, ova žena, udana za ravnatelja, Kraljica je; taj je Vojnik, onaj Car, a ja sam Đavo, pa sam jedno od najglavnijih lica u glumi, jer igram u ovoj družbi prve uloge. Ako biste htjeli još što dočuti o nama, gospodine, pitajte me, ja ću vam znati na sve potanko odgovoriti, jer ja sam Đavo i sve znam.

— Tako mi vjere skitnika viteza — odgovori don Quijote — kad sam ugledao ta kola, pomislih da sam pred kakvom velikom pustolovinom, a sad velim da ono što ti se priviđa moraš rukama opipati da se očuvaš od varke. Idite s Bogom, dobri ljudi, i prikažite svoju glumu; ako želite da vam pokoristim čime, samo zapòvjedite, sve ću vam učiniti rado i drage volje, jer od maloće volim krabulje i komedijaše, a mladićem nisam mogao da se dovoljno nagledam glume, toliko mi je omiljela.

Oni u tim riječima, kadli stigne jedan družbenik odjeven u lakrdijaša, sa silnim praporcima: u ruci mu palica i navrh palice tri napuhana kravlja mjehura. Kad se ta nagrda približi don Quijotu, uze mahati palicom i udarati mjehurima o zemlju, pa uvis odskakivati i zveketati praporcima. Od njegove se nemile pojave tako uplaši Rocinante, da ga don Quijote nije mogao zadržati, nego kljuse zagrize žvale i zaždi niz polje tako hitro kako se od njegova kostura nikada nitko ne bi ponadao. Sancho razabere opasnost da bi gospodar mogao sletjeti, te skoči sa sivca i poteče brže za njim, da

mu pomogne. Ali kad ga je sustigao, već je vitez ležao na zemlji, a do njega Rocinante, koji se strovalio zajedno s gospodarom: obični kraj i konac Rocinantova junačenja i razmetanja.

No čim je Sancho sjahao i pojurio don Quijotu, skoči onaj vrag lakrdijaš s mjehurima na sivca te ga uzme njima lupati po sapima, tako da je sivac, više od straha i halabuke nego od tih udaraca, zagrabio poljem prema onom selu gdje je družba nakanila prikazivati svoju igru. Gleda Sancho trku sivčevu, a gleda i gospodara što se strovalio, pa ne zna kojoj bi nevolji priskočio najprije: ali u dobra perjanika i dobra sluge ipak ljubav za gospodara nadjača onu dragost za magarca, premda je svaki put kad bi se mjehuri zavitlali po zraku i lupili magarca po zadnjici, živ ginuo od straha, te bi radije da njega udaraju u zjenice nego što diraju i najsitniju dlačicu u repu njegova sivca.

U tome zaprepaštenju i tjeskobi stigne onamo don Quijotu, koji se izgruhao zlo i naopako. Podiže ga Sancho na Rocinanta i reče mu:

— Gospodaru, Vrag je odveo sivca.

— Kakav vrag? — zapita don Quijote.

— Onaj s mjehurima — odgovori Sancho.

— Ja ću sivca već dobaviti — odvrati don Quijote — sve ako se vrag sakrije s njim u najdublje i najmračnije ždrijelo pakleno. Hajde za mnom, Sancho: kola voze polagano, pa će mi njihove mule naknaditi izgubljenoga sivca.

— Čemu trud, gospodaru! — odjednom preumi Sancho. — Odljutite se, jer meni se čini da se Vrag okanio sivca, koji se već vraća svojemu omilju.

Tako je i bilo. Vrag lakrdijaš poveo se za don Quijotom i Rocinantom, te se svalio zajedno sa sivcem, i najposlije zapješačio u selo, a magarac se vraćao svojemu gospodaru.

— Svejedno treba — reče don Quijote — da prostotu toga vraga lakrdijaša osvetim na komu god s onih kola, pa bilo i na samome Caru.

— Izbijte vi to, gospodaru, iz glave — odvrati Sancho — i poslušajte moj savjet: ne dirajte u komedijaše, jer taj svijet svatko voli. Vidio sam ja kako su jednoga glumca zatvorili što je ubio dvojicu ljudi, pa ipak je izvukao pete. Znajte, gospodaru, oni su veseo i zabavan svijet, pa ih svi vole, čuvaju, pomažu i cijene,

pogotovu one koji su od kraljevske i povlaštene družbe, a svi se, ili gotovo svi, po odjeći i po vladanju čine knezovi.

— Bilo kako bilo — odgovori don Quijote — neće se taj komedijaš više kočoperiti i razmetati, sve ako ga štiti sav rod čovječanski.

Tako reče, pa se vrati kolima, koja su bila već stigla pred selo, i zavikne iza glasa:

— Stani, čekaj, ruljo vesela i vijoglava, da ti pokažem kako se postupa s magarcem i živinčetom na kojem jaše perjanik skitnika viteza!

Uzvikao se don Quijote, te ga začuju i razumiju oni na kolima. A kako mu po riječima odmah razaberu što je namjerio, skoči Smrt odmah s kola, za njom Car, pa Đavo-kočijaš, Anđeo, komedijaši i lakrdijaši, a ne zaostane ni Kraljica ni bog Kupidon. Pograbe oni kamenje i stanu u red, da dočekaju don Quijota žestokim pljuskom. Kad ih don Quijote vidje kako su se poredali u jaku četu, te digli ruke i snažno se izmahnuli kamenjem, pritegne Rocinantu uzde te uzme smišljati kako bi na njih navalio sa što manje opasnosti. Dok je on pritezao konju uzde, stigne Sancho, pa kad razabere da mu je gospodar nakan udariti na onako valjano poredanu četu, reći će:

— Bila bi prilična ludost laćati se takva čega i srljati u takav boj. Promislite, gospodaru, od ovakva pljuska kamenja i pustih hitaca »drži mi se kapo moja!«[64] nema drugačije obrane na svijetu nego da se čovjek mjedenim zvonom poklopi. Promislite onda još i to kako nije junaštvo, nego drskost, da jedan čovjek sam samcat navaljuje na vojsku u kojoj je Smrt, u kojoj vojuju i sami carevi, a kojoj pomažu i dobri i zli anđeli. Ako pak ne budete mirovali ni kada sve ovo promislite, smirit ćete se kad pouzdano doznate da među svima ovima što su tu, iako se čine da su kraljevi, knezovi i carevi, nema nijednoga skitnika viteza.

— Sada si, Sancho — reče don Quijote — istinski pogodio što me može i mora odvratiti od moje odluke i nauma. Ne mogu ja i ne smijem trgnuti mač ni na koga tko nije ovitežen vitez, kako sam ti već često govorio. Tebi, Sancho, ako ti je volja, priliči da osvetiš uvredu što je nanesena tvojemu magarcu, a ja ću odavde pomagati riječima i probitačnim savjetima.

— Čemu bih se ja, gospodaru — odgovori Sancho — svetio ikomu, kad nije navada čestitim kršćanima da se osvećuju za uvrede, pogotovo gdje ću ja s mojim magarcem već urediti da on svoju

uvredu preda meni u ruke i na volju, a moja je volja da u miru proživim dane što mi ih je Višnji udijelio.

— Ako je takva tvoja odluka — odvrati don Quijote — dobri Sancho, mudri Sancho, kršćanine Sancho, iskreni Sancho, onda ćemo se okaniti tih sablasti i potražiti bolje i valjanije pustolovine, jer meni se čini da će u ovome kraju biti mnogo pustolovina, divnih, čudesnih.

Okrene on odmah konja, Sancho ode po sivca, a Smrt i sva njena lakokrila četa vrati se na kola i nastavi put, i tako se sretno završi strahovita pustolovina s kolima Smrti. Za to ide hvala Sanchu Panzi što je mudro posavjetovao gospodara, komu se sutradan dogodi nova pustolovina s jednim zaljubljenim skitnikom vitezom, a nije manje uzbudljiva od ove prijašnje.

Dvanaesta glava

O neobičnoj pustolovini što se junačkom don Quijotu dogodila sa hrabrim Vitezom od Ogledala.

Noć nakon toga dana i sukoba sa Smrću provedu don Quijote i perjanik njegov pod nekim visokim, hladovitim drvećem. Po savjetu Sanchovu prigrize don Quijote od živeža što su ponijeli na magarcu, a potom će za večerom Sancho reći gospodaru:

— Gospodaru, zar ja ne bih bio glupan da sam za nagradu za povoljan glas odabrao plijen što biste ga vi zadobili u prvoj pustolovini; radije sam, i mudrije, odabrao ždrebad što će ih imati vaše tri kobile. Zaista, zaista, bolji je vrabac u ruci nego golub na krovu.

— Svejedno, Sancho — odvrati don Quijote — da si me pustio da navalim, kako sam kanio, zapala bi tebe u ime plijena barem zlatna kruna Caričina i šarena krila Kupidonova, jer to bih baš njima uskos pootimao pa u tvoje ruke predao.

— Žezla i krune careva lakrdijaša — odgovori Sancho Panza — nisu nikad od suhog zlata, nego su od klobodana ili lima.

— Istina je — prihvati don Quijote — jer ne bi ni valjalo da je nakit u komediji pravi, nego treba da je patvoren i tobožnji, kao što je i sama gluma. Ja bih želio, Sancho, da ti glumu voliš i cijeniš, a po tom i one što ju prikazuju i sastavljaju, jer svi su oni na veliko dobro državi. Oni nam na svakom koraku predočuju ogledalo gdje se ljudska djela vide kao živa. Nema slike koja bi nam življe od glume i glumaca prikazivala što smo i što treba da smo. Ako nije tako, reci ti meni: jesi li vidio koju glumu gdje se pojavljuju kraljevi i carevi, pape i vitezovi, dame i svakojaka druga lica? Jedan prikazuje lupeža, drugi varalicu, ovaj trgovca, onaj vojnika, neki glupoga pametnjakovića, neki pak zaljubljenu budalu, a kad se završi gluma te se oni razodjenu, svi su glumci jednaki.

— Jesam, vidio sam — odgovori Sancho.

— Isto tako dakle biva — reče don Quijote — u komediji i dogodovštini ovoga svijeta, gdje neki igraju careve, drugi pape i sva redom lica što se prikazuju u komediji. Ali kad stignu kraju, to jest

kad se završi život, skida smrt svima odjeću koja ih je razlikovala, i svi su jednaki u grobu.

— Dobra prispodoba — reći će Sancho — premda nije i nova. Slušao sam ja to bogzna koliko puta, također onu o šahu: dok traje igra, svaka figura ima svoju ulogu, a kad se igra završi, sve se figure smiješaju, skupe, smućkaju i bace u kesu, kao što se i život baca u grob.

— Svaki dan, Sancho — reče don Quijote — u tebe je manje neznanje i bistrija pamet.

— Dakako, gospodaru — odgovori Sancho; — i za mene se prilijepilo nešto od vaše pameti, jer zemlja koja je sama po sebi jalova i neplodna rodit će dobrim rodom ako je obrađuješ i gnojiš. Velim time da je razgovor vaš, gospodaru, bio gnoj koji je pao na jalovu zemlju moje neplodne pameti, obrađivalo ju pak ovo vrijeme što vam služim i s vama se družim. Zato se nadam da će roditi blagoslovenim rodom koji se neće odreći ni skrenuti s one staze što ste ju vi dobrim odgojem utrli u moju plitku pamet.

Nasmije se don Quijote Sanchovim kitnjastim riječima, ali mu se čini da je istina ono što veli o svojem napretku, jer gdjekada zaista govori tako da mu se diviš. No svaki put, ili barem ponajviše, kad god Sancho uzme govoriti učeno i birano, na koncu mu se govor sa vrha budalaštine strovaljuje u bezdan neznanja. A kad bi da se podiči svojim finim ukusom i pamćenjem, uzme se razbacivati poslovicama, pristajale one ili ne pristajale, kao što se valjda već vidjelo i zapazilo u svoj ovoj povijesti.

U tim i drugim razgovorima proteče im dobar dio noći, te Sancha snađe volja da zaklopi kapke na očima, kako on veli kad je pospan. Rasamari dakle magarca i pusti ga na pašu. Rocinanta ne rasedla, jer mu je gospodar izričito naredio da nikad dok obilaze po poljima i ne spavaju pod krovom ne rasedlava Rocinanta. Takav su običaj uveli te ga obdržavaju skitnici vitezovi: konja razuzdavaju i pridijevaju uzde uz obluk na sedlu, ali konja ne rasedlavaju nipošto. Učini dakle tako Sancho i pusti Rocinanta kao i sivca.

Prijateljstvo sivčevo i Rocinantovo bilo je tako rijetko i prisno, te je od očeva ostao sinovima glas da je pisac ove istinske povijesti napisao nekoliko zasebnih glava o tome prijateljstvu, ali da očuva pristojnost i dostojanstvo što u ovakvoj herojskoj historiji mora biti, nije ta poglavlja u nju uvrstio. No nekoliko puta zanemaruje on tu svoju odluku te opisuje kako te dvije životinje, čim se sastanu,

odmah prilaze jedna drugoj i češu se, a kad se već umore i zadovolje, onda Rocinante pruža vrat preko sivčeva vrata (i nadmaša ga za više od pol lakta), pa se oba pozorno zagledavaju u zemlju i ne miču se tri dana, barem donde dok ih puštaju, ili dok ih glad ne natjera da potraže hrane. Pisac je, vele, napisao i to da se njihovo prijateljstvo može isporediti s prijateljstvom Eurijala i Niza, iz Vergilijeve »Eneide«, i s prijateljstvom Oresta i Pilada, dvojice junaka iz grčke mitologije. Ako je tako, može se razabrati i svima biti na divljenje kako je čvrsto bilo prijateljstvo tih dviju miroljubivih životinja, na sramotu ljudima, koji su često nestalni u prijateljstvu jedan spram drugoga. Zato se i veli:

Na prijana prijan vrči
I od trske koplje stvara…[65]

i ponavlja:

Kum bi kumu nogu podmetnuo...[66]

Neka se dakle ne čini da je pisac ponešto zastranio kad je prijateljstvo tih živòtinjâ isporedio s pravim prijateljstvom ljudskim, a od životinja su ljudi primili mnogu uputu i naučili mnogo toga što je važno, primjerice: od rodâ klistir, od pasa riganje i zahvalnost, od ždralova budnost, od mravâ brižljivost, od slonova čestitost i od konjâ vjernost.[67]

Sancho dakle zaspao pod hrastom plutnjakom, a don Quijote zadrijemao pod debelim česminovim drvetom. Ali za kratko vrijeme probudi don Quijota buka koju začuje za leđima. Trgne se i skoči, uzme motriti i slušati otkud buka dopire, te opazi dvojicu na konjima. Jedan od njih sjaše te će drugomu:

— Sjaši, prijatelju, i razuzdaj konje. Čini mi se, ovdje ima za njih u obilju trave, a tišine i samoće potrebne mojim ljubavnim mislima.

U koji mah on to reče, već se izvali na zemlju. A kako se pružio, zazvekeće bojna oprema na njemu. Po toj zveki razabere don Quijote da je to zacijelo skitnik vitez. Priđe on Sanchu, koji je spavao, uhvati ga za ruku i s priličnom ga mukom prodrma iza sna, te mu šapne.

— Brate Sancho, evo nam pustolovine.

— Bog dao valjanu! — odslovi Sancho. — A gdje je, gospodaru, ta milostiva gospođa pustolovina?

— Gdje, gdje... — nestrpljivo će don Quijote. — Obazri se i pogledaj, pa ćeš vidjeti da ondje leži skitnik vitez, koji mi se ne čini baš jako veselim, jer sam opazio kako se nešto mrzovoljan bacio s konja i na zemlju se pružio, a kad je tresnuo, zazvečalo mu oružje.

— A po čemu sudite vi, gospodaru — reći će Sancho — da je ovo pustolovina?

— Ne velim ja — odgovori don Quijote — da je ovo već prava pustolovina, nego joj je početak, jer ovako se započinju pustolovine. Ali slušaj: čini mi se da onaj podešava lutnju ili gitaru, a kako se iskašljava, po svoj prilici kani zapjevati.

— Vjere mi, tako je — potvrdi Sancho — a zacijelo je to zaljubljeni vitez.

— Nema skitnika koji nije zaljubljen — reći će don Quijote. — Poslušajmo ga, pa ćemo po koncu odmotati i klupko njegovih misli, bude li pjevao, jer kad je puno srce, govore usta.[68]

Htjede Sancho odgovoriti gospodaru, ali ga spriječi glas Šumskoga viteza, niti jako loš, niti jako dobar. Poslušaju obadvojica pozorno i začuju ga gdje pjeva ovaj

SONET

Oj, ljubaznice, ti odredi meni
Put koji bio, i svrhu ma koju,
Pokorit tvojoj volji ja ću svoju
I udari ti na put određeni.

Poželi, ja ću ušutkati jade,
Umuknuti i tiho umrijeti;
Poželi, ja ću divnu pjesmu pjeti,
Onakvu kakvu ljubav samo znade.

Ja iskušenje primam kakvo bilo,
Ko alem tvrd sam, od voska sam meka:
Nek ljubav blago ili kruto sudi,

Pokoravam se, evo mojih grudi,
Utiskuj, reži što god ti je milo,
Uščuvat ću što želiš dovijeka.

Uzvikom: *jao*! koji mu se otrgao sa dna srca završi Šumski Vitez svoju pjesmu, a malo zatim progovori bolnim i tužnim glasom:

— Oj, najkrasnija i najneharnija ženo na svijetu! Kako puštaš, svijetla Casildejo od Vandalije, da ovaj tvoj sužanj vitez gine i propada u vječnom tumaranju, u ljutim i krutim mukama? Zar ti nije dovoljno što sam primorao da te za najkrasniju na svijetu priznaju svi vitezovi od Navare, svi leonski, svi andaluški, svi kastiljski i napokon svi vitezovi od Manche?

— Nije istina — oduši u taj mah don Quijote — jer ja sam iz Manche, a nikada nisam to priznao, niti sam mogao niti smio priznati ono što je na štetu krasoti moje vladarice. Vidiš, Sancho, da taj vitez bunca. Ali poslušajmo: možda će se još izjasniti.

— I hoće — prihvati Sancho — jer je taj, kanda, namjerio kukati cio mjesec dana.

No nije bila istina. Načuo Šumski vitez da mu je netko u blizini, pa prestao jadikovati, ustao te prozborio jasnim, prijaznim glasom:

— Tko je tu? Kakvi ste vi ljudi? Jeste li vi od sretnih, ili od ojađenih.

— Od ojađenih — odgovori don Quijote.

— Onda hodite k meni — pozva ih Šumski Vitez — i znajte da dolazite samoj tuzi i samomu jadu.

Kad je don Quijote čuo kako taj uljudno i ljubazno govori, pristupi k njemu, a ni Sancho nije oklijevao.

Vitez ojađenik uhvati don Quijota za ruku i reče:

— Sjednite, gospodine viteže, jer znam da ste vitez i od reda skitnikâ vitezova, kad sam vas zatekao na ovome mjestu gdje su vam druzi samoća i vedro nebo, pod kojim je prirodna postelja i pravi nastan skitnika vitezova.

Odgovori mu na to don Quijote:

— Jesam vitez, i od reda koji spominjete, i premda je moja duša istinski nastan žalostî, nedaćâ i nesrećâ, nisam ja ipak istjerao iz nje sućut za tuđe nevolje. Po tome što ste maločas otpjevali razabrao sam da je vaš jad zaljubljenički, to jest ljubav za onu krasnu neharnicu što ste je u svojim jadikovkama spomenuli.

Dok su to govorili, sjedili su već jedan do drugoga na tvrdoj zemlji, u lijepu miru i družbi, i ne sanjajući da će im, dok počne pucati zora, pucati i glave.

— Gospodine viteže — zapita Šumski Vitez don Quijota — jeste li i vi možda zaljubljeni?

— Nažalost, jesam — odgovori don Quijote — premda bismo jad od valjano upravljenih misli morali smatrati srećom, a ne nesrećom.

— Istina je — dočeka Šumski Vitez — kad samo ne bi našu pamet i razbor smućivao prezir, koji se onda kad poraste pretvara u samu osvetljivost.

— Nikada nisam bio prezren u moje vladarice — objasni don Quijote.

— I zbilja niste — priklopi Sancho, koji bjaše kraj njih — jer moja je gospođica blaga kao janje i mekša nego maslac.

— Je li to vaš perjanik? — zapita Šumski Vitez.

— Jest — odgovori don Quijote.

— Nisam još nikada vidio perjanika — zapazi Šumski Vitez — koji bi se usudio progovoriti gdje govori njegov gospodar. Evo barem mojega perjanika, koji je tolik kolik i otac njegov, a ne možete mu pronaći da je ikada pisnuo gdje ja govorim.

— Vjere mi — reći će Sancho — ja sam govorio i mogu govoriti još pred drugačijim... Ali neka, bolje da ne diram u to.[69]

Perjanik Šumskoga Viteza uhvati Sancha za ruku i reče mu: — Hajdemo nas dvojica podalje gdje ćemo se moći perjanički razgovoriti, a naši gospodari neka se nadmeću i neka pričaju svoje ljubavne priče. Znam ja pouzdano da će i svanuti, a još oni neće sve istočiti.

— U dobar čas — prihvati Sancho — a ja ću vama reći tko sam, pa da vidite jesam li ja od najgovorljivijih perjanika.

Udalje se dakle dva perjanika i razvedu razgovor jednako zabavan kao što je razgovor među njihovim gospodarima bio ozbiljan.

Trinaesta glava

u kojoj se nastavlja pustolovina sa Šumskim Vitezom, uz razborit, osobit i nadasve ugodan razgovoršto ga razvedoše dva pejranika.

Odijelili se vitezovi i perjanici. Ovi pričaju o svojem životu, oni o svojoj ljubavi. Povijest nam prenosi najprije razgovor među momcima, a onda razgovor među gospodarima. Perjanik Šumskoga Viteza ukloni se dakle malko dalje od njih, te reče Sanchu:

— Mučan život, gospodine moj, provodimo i živujemo mi perjanici skitnika vitezova: zaista jedemo kruh u znoju lica svojega, po jednom od prokletstava kojima je Bog prokleo djedove naše.

— Može se i to reći — priklopi Sancho — da živi zebemo, jer tko trpi ljuću žegu i ljuću studen nego mi jadnici perjanici u skitnika vitezova. I kad bismo još svagda imali jela, jer sa kruhom je i muka lakša i svaka nevolja bolja, ali često prođe i dan-dva, i ništa nemaš doručku nego vjetar što puše.

— Sve se to još može trpjeti i pretrpjeti — reče perjanik Šumskoga Viteza — dok je nade da ćemo biti nagrađeni, jer ako nije dozlaboga nesretan skitnik vitez komu perjanik služi, bit će perjanik ubrzo nagrađen kakvim lijepim namjesništvom na kojem otoku ili kakvom pristojnom grofijom.

— Ja sam svojemu gospodaru — odvrati Sancho — već rekao da sam zadovoljan namjesništvom kakva god otoka: tako je velikodušan i darežljiv te mi ga je obećao mnogo puta.

— Ja ću se — reče perjanik Šumskoga Viteza — zadovoljiti za svoju službu kanoničijom: već mi ju je gospodar obećao, pa što mi veliš, brajko!

— Vaš je gospodin vitez — reći će Sancho — zacijelo crkveni čovjek, pa će moći takvu milost iskazati svojim čestitim perjanicima; moj je gospodar samo laik, ali se sjećam kako su ga svjetovali neki pametni ljudi, no po mojem sudu zlomišljenici, neka gleda da bude nadbiskup. A on neće, nego hoće da se zacari, a ja sam onda zebao neće li ga snaći volja da bude crkveni čovjek, jer ja nisam zgodan za crkvenu nadarbinu. Jesam doduše nalik na čovjeka, ali da znate, u crkvenim poslovima ja sam pravo živinče.

— Onda ste vi, gospodine, u zabludi — reče perjanik Šumskoga Viteza — jer otočka namjesništva nisu uvijek dobri poslovi. Ima ih naopakih, siromašnih, žalostivih, a i najponositije i najuspješnije namjesništvo nosi naposljetku težak teret samih misli i tegoba što padaju na ramena nesretniku komu je namjesništvo dosuđeno. Bilo bi kudikamo bolje da se mi koji smo u toj prokletoj službi vratimo svojim kućama, pa da se ondje bavimo zgodnijim poslovima, napriliku lovom i ribolovom. Ta zar je ijedan perjanik na svijetu takva sirotinja da ne bi imao kljuse, ili par hrtova, ili prutilo, da se zabavi time u svojem selu?

— Sve ja to imam — odgovori Sancho: — nemam doduše kljuse, ali imam magarca, dvaput je vredniji od kljuseta u mojega gospodara. Ne dao mi Bog čestita svetka, i to odmah ovoga što dolazi, ako bih ja njega dao za konja, sve da dobijem prída četiri hanege[70] ječma. Vi možda mislite da je šala što ja toliko cijenim svojega sivca; velim: sivca, jer moj je magarac sive boje. A i za hrtove je lako, jer ih u selu ima isuviše, pa ionako je lov ugodniji kad je na tuđi račun.

— Zbilja i zaista, gospodine perjaniče — odgovori perjanik Šumskoga Viteza — ja sam naumio te odlučio što prije okaniti se tih budalaština sa skitnicima vitezovima, vratiti se u svoje selo te odgajati svoju dječicu; imam tri djeteta, kao tri bisera s Istoka.

— Ja imam dvoje djece — reče Sancho — i mogla bi izići i samomu Papi pred lice, osobito djevojčica, koju odgajam za groficu, ako bude Božja volja, a materi bilo po volji ili ne bilo.

— A koliko je godina toj gospođici što se odgaja za groficu? — zapita perjanik Šumskoga Viteza.

— Petnaest, dvije više ili manje — odgovori Sancho — ali je visoka kao koplje, svježa kao proljetno jutro, a jaka kao trhonoša.

— To su valjana svojstva — priklopi perjanik Šumskoga Viteza — ne samo da bude grofica nego i da bude vila u zelenoj šumi. Oh, kopilice,[71] pa ti si kremen-djevojka!

Ozlovolji se nešto Sancho te odgovori:

— Niti je ona kopilica, niti joj je mati bila, a neće biti, ako Bog da, nijedna, dok je mene živa. Govorite vi pristojnije, jer ako ste vi, gospodine, odrasli među skitnicima vitezovima, koji su puka uljudnost, onda mi se nikako ne čine zgodne te riječi.

— Oh, kako vi, gospodine perjaniče — odvrati perjanik Šumskoga Viteza — slabo razumijete pohvalu! Zar ne znate i sami

da svijet kliče pobjedniku kad valjano pogodi bika te mu spretni udarac hvali riječima: »Gle ti kopilana, svojski je to uradio.« Slična se pohvala izriče na svaki valjano urađen posao. Što se u drugoj zgodi čini pogrdom, sada je i te kakva hvala, a ne bilo vam, gospodine, takvih sinova ni kćeri koji ne zaslužuju da ovakvom hvalom budu pohvaljeni na ponos roditeljima.

— I ne bilo ih! — prihvati Sancho. — Ako vi tako mislite i velite, onda bacajte koliko vas volja te kopiladi na mene, na moju djecu i na moju ženu, jer što god oni čine i govore, vrijedno je takve hvale. Da mi se samo vratiti k njima, to ja molim od Boga, pa da me izbavi iz smrtnoga grijeha, iz ove opasne perjaničke službe u koju sam zapao evo već drugi put. Namamila me i zavarala torba sa sto škuda što sam je ono našao usred Sierra Morene; odonda meni, na koju god se stranu okrenem, svagda vrag prikazuje vreću s dukatima, i kuda god koraknem, mislim da ću je rukom uhvatiti, pa kad se domognem dukata, odnijet ću ih kući, davati na zajam, vući kamate i živjeti kneževski. Kad god na to mislim, lake su mi i podnošljive sve muke što ih mučim s tom budalom, gospodarom svojim, jer znam dobro da je on više luda nego vitez.

— Zato se veli — odbesjedi perjanik Šumskoga Viteza: — tko hoće veće, gubi i sve iz vreće. A kad već govorimo o gospodarima, nema vam veće budale od mojega gospodara, jer on je od onih o kojima kažu: tko tuđu kuću gradi, svoju razgrađuje. Dao se on u budale da drugi vitez stekne pamet koju je izgubio. Krenuo pa traži i traži, a dok nađe, tko zna hoće li mu biti po volji.

— Je li možda zaljubljen?

— Jest — odgovori perjanik Šumskoga Viteza — zaljubljen je u neku Casildeju od Vandalije, u najsiroviju i najpečeniju gospođicu što se na cijelom svijetu može naći; ali nije njemu jedino zlo što je ona sirova, nego mu još gore ludosti krče po želucu, te će ih on ubrzo istresti.

— Nema toga utrenika — reče Sancho — na kojem ne bi bilo spoticanja ili rupčaga. I u drugoga se svijeta kuha grah, ali kod mene pun kotao u jedan mah, pa dabogme da budalaština ima više drugova i kućana nego mudrost. No ako je istina što se obično veli: tko se srčanu potuži, pol tuge odloži, vi ste meni na utjehu, jer služite gospodaru jednako ludu kao što je i moj.

— Lud ali junačan — odgovori perjanik Šumskoga Viteza — a još lukaviji nego što je i lud i junačan.

— Moj nije takav — odgovori Sancho; — nije nimalo lukav, nego vam je priprosta duša. Ne bi taj nikomu nažao učinio, nego bi svakomu dobro da čini, a za zlobu i ne zna. Djetencetu bi povjerovao da je usred bijela dana noć, pa zbog te priprostote volim ja njega kao rođeno srce svoje i ne mogu ga ni za što ostaviti, ma kolike on budalaštine činio.

— Uza sve to, brate i gospodine — reći će perjanik Šumskoga Viteza — kad slijepca vodi slijepac, mogu se obadva strovaliti u jamu.[72] Najbolje će biti da mi podbrusimo pete i kući se vratimo, jer oni koji traže pustolovine ne nailaze svagda na valjane.

Uzeo Sancho pljuckati svaki čas neku ljepljivu, suhu slinu. Opazio to milosrdni šumski perjanik, te reče:

— Nagovorili smo se toliko da nam se već jezici lijepe za nepce. Ali ja imam nešto valjano što će nam odlijepiti jezike; eno visi konju na obluku.

Ustane i začas se vrati s velikim mijehom vina i s pečenkom od pol aršina, nije to nikakvo razmetanje, jer je tolik bio bijeli kunić, te je Sancho, kad ga je pipnuo, pomislio da je jarac, a nekmoli jare. Gleda Sancho, pa će zapitati:

— A vi to, gospodine, nosite sa sobom?

— Da što vi mislite! — odgovori onaj. — Zar sam ja perjanik, da živim o vodi i suhu kruhu? Nosim ja sa sobom na konju bolji živež nego general kad kreće na vojnu.

Sancho se bez nutkanja prihvati jela te uzme nasumce gutati komadine kolike su čvoruge na putilu. I reče:

— Vi ste, gospodine, čestit i valjan perjanik, baš od oka, sjajan i divan, kako se vidi po ovoj časti, jer ako ta čast i nije čarolija, barem je nalik na nju. Nije to kao kod mene jadnika i zlosretnika, koji nosim u dvojačama samo malo sira: i taj je tako tvrd da biste njime mogli kojemu gorostasu razbiti glavu. Uza sir imam još četiri tuceta roščića i jednako toliko oraha i lješnjaka, sve zbog strogosti mojega gospodara, jer on sudi da red kojemu on pripada brani skitnicima vitezovima obilno jelo: ne smiju se uzdržavati ničim drugim nego suhim voćem i poljskim biljkama.

— Tako mi vjere, brate — odvrati perjanik Šumskoga Viteza — moj želudac nije stvoren za čkalj, ni za divlje kruške, ni za planinsko korijenje. Neka naših gospodara s njihovim mišljenjima i viteškim zakonima, pa neka oni jedu što ih volja. Ja nosim sa sobom hladna jela, a k tomu o sedleni sam obluk objesio ovaj mijeh, da se

nađe ako ustreba, a mijeh je tako odan meni i ja njemu da ga svaki čas ljubim i grlim.

Tako reče i predade mijeh Sanchu u ruke, a on ga diže, naže na usta i tako se četvrt sata zagleda u zvijezde. A kad se napio, prignu glavu, uzdahnu duboko i reče:

— Oj kopilane, vragolane, to je pravo vince!

— Eto vidite — dočeka perjanik Šumskoga Viteza kad je čuo ono Sanchovo »kopilane« — sad i vi zovete vino kopilanom, da ga pohvalite.

— Jest, tako je — odgovori Sancho. — Uviđam i priznajem da nije pogrda ako koga nazoveš kopilanom, ako si nakan pohvaliti ga. Ali recite mi, gospodine, tako vam svega: nije li to vino iz Ciudad Reala.

— Dobar ste poznavalac! — odvrati perjanik Šumskoga Viteza. — Pogodili ste! Doista i nije niotkud nego baš odande, i već mu je nekoliko godina.

— Eto što ja velim! — reći će Sancho. — Zar mislite da se ne razumijem u to i ne poznajem vino. Da znate, gospodine perjaniče, u mene je od prirode tako fin nos te razaznajem vina čim koje pomirišem, i odmah pogađam odakle je, kakve je vrste, kakva okusa i trajnosti, hoće li se prevratiti, ciknuti, i sve redom tako. A nije ni čudo, jer po ocu vučem lozu od dvojice najslavnijih vinara što ih je od pamtivijeka bilo u Manchi. Za dokaz ću vam pripovjediti sada što im se dogodilo. Dali njima da okušaju vino iz jedne bačve i zamolili ih neka reknu što sude: kakvo je i kakve je vrste, je li dobro ili loše. Jedan samo malo okusio jezikom, a drugi ni to, nego jedino prinjušio. Onaj prvi reče da je vinu okus po željezu, a drugi da je više po kordovanu. Gazda odgovori da je bure čisto, a vino nije ničim začinjeno da bi mirisalo bilo na željezo, bilo na kordovan. Uza sve to ona dvojica znalaca ne odustanu od svojega suda. Prođe neko vrijeme, vino bude prodano, a kad se pralo bure, nađu u njemu ključić na uzici od kordovana. Eto vidite, gospodine, da onaj koji je od ovakva koljena može i suditi o vinu.

— Zato ja i velim — odvrati perjanik Šumskog Viteza — da se mi okanimo i ne idemo za pustolovinama. Imamo mi kruha, pa što će nam pogača, nego hajmo se vratiti svojim kućama, jer tamo će nas Bog naći ako poželi.

— Dok mi gospodar ne stigne u Zaragozu — reče Sancho — služit ću mu, a onda ćemo već vidjeti.

Toliko se ta dva čestita perjanika raspripovijedala, i toliko su nalijevali dušu, da im je san morao vezati jezike i žeđ utažiti, jer sami je ne bi ni mogli ugasiti. Zaspali oni dakle, pa obadvojica drže mijeh, koji su gotovo već ispraznili, dok im se ustima valjaju još neprožvakani zalogaji.

Neka ih, neka sada spavaju, a mi ćemo pripovjediti što je bilo među Šumskim Vitezom i Vitezom Tužnog Lika.

Četrnaesta glava

u kojoj se nastavlja pustolovina sa Šumskim Vitezom.

Među mnogim besjedama što se raspredoše između don Quijota i Šumskoga Viteza, kronika prenosi da je Šumski Vitez rekao don Quijotu:

— Znajte dakle, gospodine viteže, sudbina me moja, ili, da bolje reknem, vlastita me volja navratila te sam se zaljubio u neprispodobivu Casildeju od Vandalije. Zovem je neprispodobivom, jer ni po visokom rastu ni po odličnom rodu i krasoti nijedna joj druga nije ravna. Ta Casildea dakle, o kojoj vam pričam, uzvraća moju čestitu ljubav i smjerne želje time što mi naređuje, kao Herkulu njegova maćeha, mnoge i svakojake opasne poslove, te mi nakon svakoga posla obećava da ću, dok dovršim još jedan, postići ono što želim. Iznizali se tako moji poslovi da im ni broja nema, a ja ne znam koji će biti posljednji i kada će se početi ispunjavati moje usrdne želje. Jednom mi naredila da izazovem na megdan onu čuvenu gorostasinju seviljsku, po imenu Giraldu,[73] koja je tako moćna i snažna kao da je od bronce: ne miče se s mjesta, ali je ipak najokretnija i najprevrtljivija žena na svijetu. Dođoh, vidjeh, pobijedih; primorao sam je da se smiri, jer je već dulje od tjedna neprestano puhao vjetar sjevernjak. Onda mi je opet naredila da izmjerim težinu onoga drevnoga kamenja, golemih Bikova od Guisanda,[74] posao doličniji nadničarima nego vitezovima. Zatim mi zapovjedila da se strmoglavim i bacim u bezdan Cabru,[75] u pogibiju nečuvenu i strahovitu, te da je potanko izvijestim što se krije u mračnoj onoj dubini. Sustavio sam gibanje Giraldino, izmjerio težinu Bikovima od Guisanda, skočio sam u bezdan i na svjetlost iznio tajnu njegova ždrijela, ali moje nade umiru te umiru, dok njeni nalozi postaju sve zahtjevniji, a prezir sve veći i veći. Naposljetku mi zapovjedila neka krenem po svim krajevima španjolskim te sve skitnike vitezove koji po njima tumaraju prisilim da priznaju kako je ona jedina i prva krasotica od sviju što danas žive, a ja najjunačniji i najzaljubljeniji vitez na svijetu. Po toj sam zapovijesti obišao veći dio Španjolske i pobijedio mnoge vitezove koji se usudiše poreći

ono što ja tvrdim. Ali najveća mi je dika i ponos što sam na megdanu pobijedio čuvenoga viteza don Quijota od Manche i prisilio ga na priznanje da je moja Casildea krasnija od njegove Dulcineje. Tu jednu pobjedu cijenim toliko kao da sam pobijedio sve vitezove na svijetu, jer je don Quijote, što rekoh, pobijedio sve njih, a kad sam ja pobijedio njega, njegova slava, glas i čast prelaze i pripadaju meni.

Što slavniji bješe pobijeđeni,
To se više pobjeditelj cijeni.[76]

Sva dakle nebrojena junačka djela spomenutoga don Quijota pripisuju se sada meni i moja su.[77]

Zapanji se don Quijote slušajući Šumskoga Viteza i tisuću mu puta htjede reći da laže, i već mu je navrh jezika bila riječ »lažete«.

Ali se ipak suspregne koliko god je mogao, kako bi ga prisilio neka sam prizna svoju laž, i zato mu odgovori posve mirno:

— Da ste vi, gospodine viteže, pobijedili gotovo sve redom skitnike vitezove u Španjolskoj, ne poričem, ali da ste pobijedili don Quijota od Manche, o tome sumnjam. Možda je to bio kakav drugi vitez koji mu je sličan, premda ih malo ima koji su nalik na njega.

— Kako drugi? — odvrati Šumski Vitez. — Ovoga mi neba nad nama, ja sam sa don Quijotom boj bio, pobijedio sam ga i nadvladao. On je čovjek visoka rasta, suha lica, otegnutih namreškanih udova, prosijed, orlovskoga kukasta nosa, jakih, crnih, spuštenih brkova. Vojuje on pod imenom Viteza Tužnog Lika, a kao perjanika vodi nekoga seljanina po imenu Sancho Panza; jaše na hrptu i upravlja uzdama čuvenomu konju Rocinantu, i napokon, gospodarica je njegove volje neka Dulcinea od Tobosa, koja se prije zvala Aldonza Lorenzo, kao što se moja zove Casilda i potječe iz Andaluzije, pa je zato zovem Casildejom od Vandalije.[78] Ako vam svi ovi znaci nisu dovoljni da dokažu moju istinitost, evo mojega mača, koji će nevjeru primorati na vjeru.

— Umirite se, gospodine viteže — reći će don Quijote — i poslušajte što ću vam kazati. Znajte da je taj don Quijote, što ga vi spominjete, najbolji prijatelj moj na svijetu, te mogu reći da mi je on ono isto što sam upravo ja sam sebi. Po onim točnim i pouzdanim znakovima što ste mi ih spomenuli o njemu, ne mogu ni kud ni kamo nego vjerovati da ste pobijedili baš njega samoga. U drugu ruku, vidim ja očima i pipam rukama da to ne može biti on, osim

ako nije koji od mnogih njegovih neprijatelja, čarobnjaka (između kojih ga osobito jedan progoni), uzeo na sebe lik njegov, da bude pobijeđen i da mu uništi slavu što ju je svojim uzvišenim viteškim djelima stekao diljem svekolikoga poznatog svijeta. Za potvrdu tomu znajte još da su ovakvi neprijatelji njegovi, čarobnjaci, nema tomu više od dva dana, preobličili osobu i lik krasotice Dulcineje od Tobosa u jadnu i prostu seljanku, pa su tako valjda preobličili i don Quijota. Ako pak sve ovo nije dovoljno da vas uvjerio svoj istini koju vam govorim, evo ovdje sam glavom ja, don Quijote, te ću potvrditi tu istinu oružan, pješice, na konju, ili kako god želite.

Tako reče, ustade, uhvati mač i počeka na što će se odlučiti Šumski Vitez; a taj mu odgovori jednako mirno:

— Dobar se platac za zalog ne boji: onaj koji vas je, gospodine don Quijote, pobijedio jednom preobličena, može se zacijelo nadati da će vas nadvladati i kada ste u svome pravom liku. Ali nama vitezovima ne dolikuje da bijemo boj u mraku, kao razbojnici i lupeži, nego ćemo pričekati dok se razdani, pa neka sunce gleda naša djela. A našemu boju neka je uvjet da pobijeđeni bude podvrgnut volji pobjednikovoj: neka pobjednik od njega čini što mu se mili, samo ako priliči vitezu ono što mu bude naređivao.

— Ja sam i te kako zadovoljan tim uvjetom i pogodbom — odgovori don Quijote.

Nakon tih riječi odu onamo k svojim perjanicima i nađu ih gdje hrču, baš onako kako ih je san presvojio. Razbude ih i narede im neka spreme konje, jer čim sunce grane, dvojica će vitezova zapodjenuti krvav, neviđen i strahovit boj. Zapanji se i zaprepasti Sancho od toga glasa i poboja se za glavu gospodarovu, jer mu je perjanik Šumskoga Viteza ispripovijedao silna junaštva svojega gospodara. Obadva perjanika bez ijedne riječi odu po svoje životinje: tri se konja i magarac već snjuškali i skupili.

Putem će Sanchu reći perjanik Šumskoga Viteza:

— Znajte, brate, u svoj Andaluziji bojovnicima je običaj, kada djeveruju u kojem megdanu, da ne bespošliče i ne stoje skrštenih ruku dok dvoboj traje. Znajte dakle da ćemo se i mi, dok nam se gospodari biju, također biti i lomiti.

— Taj običaj, gospodine perjaniče — odgovori Sancho — možda i priliči lupežima i razbijačima, kako vi velite, ali nipošto perjanicima skitnika vitezova. Ja barem nisam nikada od gospodara svojega čuo za takav običaj, a on napamet zna sve zakone

skitničkoga viteštva. Ali sve ako je istina i naročiti zakon da se i perjanici moraju biti dok im se biju gospodari, ja se neću tome pokoriti, nego ću radije platiti kaznu koja je određena za ovakve miroljubive perjanike, a sudim da neće biti veća od dvije funte voska[79]. To sam voljan platiti, kad ionako znam da mi je ovo manji trošak nego što ću potrošiti na svilac ako budem liječio glavu, jer već uzimam da mi je buča rasječena i prepolovljena. I još nešto: ja se i ne mogu tući, kad i nemam mača, a nisam ga nikada ni nosio.

— Tomu znam dobar lijek — uzvrati perjanik Šumskoga Viteza: — imam ja dvije podjednake prtene vreće, i vi ćete uzeti jednu, a ja drugu, pa ćemo se tući vrećama, dakle jednakim oružjem.

— Ako je tako, onda drage volje — prihvati Sancho — jer takvim ćemo se bojem isprašiti, a nećemo dopasti rana.

— Nije baš tako — odvrati onaj drugi: — u vreće ćemo natrpati, da nam ih vjetar ne oduhne, po pol tuceta lijepih kamečaka, oblutaka, podjednake težine, pa ćemo se mlatiti vrećema, a neće nam nahuditi ni naškoditi.

— Gle ti bijesa! — uzbuni se Sancho. — Gle kakvim bi zibelinom i pamučnom kunadrom taj natrpao vreće da ne razmrskamo glavurde i ne pokrhamo kosti! Ali sve da vi nabijete vreće svilenim pahuljicama, znajte, gospodine, ja neću da se tučem. Neka se tuku naši gospodari, od volje im bilo, a mi pijmo i živimo, jer vrijeme se već i samo brine da nam ukine život, pa čemu bismo mi ginuli za tim da nam se dokonča dok još nije doba i rok: kada sazre, i sam će pasti kao što već pada prezrelo voće.

— Svejedno ćemo se mi tući barem pol sata. — odvrati perjanik Šumskoga Viteza.

— Nećemo — odgovori Sancho — neću ja da budem tako neuljudan ni nezahvalan da se ma i najmanje kavžim s onim s kojim sam jeo i pio, pogotovu gdje se ja ne ljutim i ne srdim, pa tko bi se onda dovraga klao ni za što!

— Tomu ću ja valjano doskočiti — reče perjanik Šumskoga Viteza. — Ja ću naime, prije nego što se latimo boja, lijepo pristupiti vama, gospodine, te ću vam odvaliti tri-četiri pljuske, da mi se strovalite pred noge. Tim ću vam pljuskama prodrmati ljutinu, sve ako ste sanjivi kao puh.

— Ja vam tu šalu znam odšaliti — uzvrati Sancho — i neće ni po čemu biti lošija: zgrabit ću toljagu, pa dok mi vi, gospodine, još i ne razdrmate ljutine, ja ću vašu tako uspavati batinama da će se

probuditi istom na drugom svijetu, a tamo znaju da sam ja nakratko nasađen. Neka svatko pazi svoj posao, još bolje: neka nitko ničiju ljutinu ne trga iz sna, jer nitko ne čita nikomu u duši, a tko za tuđom vunom pođe, sam ostrižen kući dođe. Bog je blagoslovio mir a prokleo kavgu. Ako proganjaš, zatvaraš i mučiš mačka, i taj će se prometnuti u lava, a ja sam čovjek, pa Bog će znati u što se još mogu prevratiti. Zato vam velim, gospodine, i znajte odsad, da će se vama na grbaču svaliti sve zlo i nevolja što se izrodi iz naše kavge.

— Dobro je — odvrati perjanik Šumskoga Viteza. — Bit će dana, bit će i divana.

Dotle zacvrkutale već po drveću tisuće svakojakih šarenih ptičica, kao da svojim različitim, veselim pjesmama pozdravljaju dobrodošlicom ranu zoru, koja već promalja krasno lice kroz vrata i prozore Istoka pa istresa iz kose nebrojen rastopljen biser što blagom rosom kvasi biljke, te se po njima javljaju sitne, sjajne perlice. Vrbe odišu slatkom manom, izvori romone, potoci žubore, šume se raduju, livade se kite o svanuću.

Ali tek što je sinuo bijeli dan, da se vidi i razabire okoliš, ugleda Sancho Panza odmah nos u perjanika Šumskog Viteza: nos gotovo tolik da je malne zasjenio cijelo tijelo. Pripovijeda se zaista da je bio strašno velik, kukast u sredini, sav posut bradavicama i modar kao modri patlidžan. Spuštao mu se dva palca preko usta, pa je svojom veličinom, bojom, bradavicama i kukom tako nagrđivao lice da su Sanchu, kad ga je ugledao, zadrhtale i noge i ruke, kao padavičavu djetetu, te on odluči da će otrpjeti i dvjesta pljusaka a neće se rasrditi ni pokavžiti sa tom sablašću.

Don Quijote pogleda svojega protivnika i zamijeti da je već natakao šljem i spustio vizir, te mu se ne vidi lice; razabere da je krupan čovjek, ali nije visoka rasta. Preko oklopa nosio je dolamu od najfinije — kako se čini — zlatne tkanine, ukrašenu mnogim sitnim stakalcima, kao malim mjesecima, blistavim ogledalcima, tako da bijaše izvanredno otmjen i naočit. Navrh šljema vije mu se silna perjanica, zelena, žuta i bijela. Koplje naslonio na drvo, koplje golemo, debelo, čelični mu šiljak dulji od pedlja.

Sve je to razmotrio pomno i razabrao don Quijote; rasudi po svemu što gleda i vidi da je taj vitez zacijelo silno snažan. Ali se ipak ne uplaši kao Sancho, nego progovori s uljudnom srčanošću Vitezu od Ogledala:

— Ako vam, gospodine viteže, pomama za borbom nije zatrla uljudnosti, molim vas, dignite malko vizir, da vidim jeste li u licu ovako pristali kako ste zgodna pojava.

— Izišli vi, gospodine viteže, pobijeđenim ili pobjednikom iz ovoga boja — odgovori Vitez od Ogledala — bit će vam i suviše vremena i prigode da me vidite; stoga ne udovoljavam sada vašoj želji, jer mi se čini da bih učinio veliku krivicu krasotici Casildeji od Vandalije ako bih, ma i toliko koliko treba da dignem vizir, uzeo zatezati pa tako odgodio onaj čas kada ću vas primorati da priznate što znate da zahtijevam.

— Barem donde dok uzjahujemo — reče don Quijote — mogli biste mi vi kazati jesam li ja onaj don Quijote koga ste, velite, pobijedili.

— Na to vam odgovaram — reći će Vitez od Ogledala — da ste vi onomu vitezu što sam ga pobijedio slični kao jaje jajetu; ali kad velite da vas progone čarobnjaci, ne usuđujem se tvrditi jeste li vi baš onaj isti ili niste.

— To je meni dovoljno — odgovori don Quijote — da povjerujem u vašu zabludu; ali da vam je sasvim razbijem, amo konje naše! Za kraće vrijeme nego što biste vi izgubili da ste digli vizir, ja ću, ako dade Bog, moja vladarica i moja ruka, ugledati vaše lice, a vi ćete vidjeti da ja nisam onaj pobijeđeni don Quijote, kako mislite.

Prekinu oni tako razgovor i uzjašu. Don Quijote zakrene Rocinanta, da uhvati nešto mjesta. odakle će se zaletjeti na protivnika; tako učini i Vitez od Ogledala. Ali nije don Quijote odmaknuo ni dvadesetak koračaja kad začuje da ga doziva Vitez od Ogledala. Sastanu se oni, a Vitez od Ogledala reče.

— Pamtite, gospodine viteže, pogodbu u našem boju: tko bude pobijeđen, taj je, kako rekoh, na milosti pobjednikovoj.

— Znam već — odgovori don Quijote — ali ono što pobjednik bude pobijeđenom naređivao ili zahtijevao ne smije biti ništa što se ne bi slagalo s viteškim zakonima.

— Razumije se — potvrdi Vitez od Ogledala.

U taj mah opazi don Quijote neobični nos perjanikov i začudi mu se koliko i Sancho. Učini mu se da je taj stvor neko strašilo, ili čovjek nova soja, kakav inače ne biva na svijetu. Sancho, kad opazi gospodara gdje odjahuje da se zatrči, ne htjede ostati sam s nosonjom, u strahu da mu se onaj ne bi okrznuo nosom o nos i tako

dokončao boj, jer bi Sancho od toga sudara ili od prepasti pao na zemlju, pa se stoga uhvati Rocinantu za stremen i pođe za gospodarom; a kad mu se učini da je vrijeme vratiti se, reče:

— Zaklinjem vas, gospodaru, prije nego što se vratite i sukobite, pomozite mi da se popnem na ovo plutovo drvo. Odavde ću po volji i bolje nego sa zemlje gledati junački okršaj na koji krećete s tim vitezom.

— Meni se čini, Sancho — reći će don Quijote — ti se želiš popeti zato da odozgo kao sa gledališta promatraš bez opasnosti bikovsku borbu.

— Da istinu reknem — odgovori Sancho — taj me perjanik tom grdosijom od nosa uplašio toliko i zaprepastio da se ne usuđujem ostati s njim.

— I jest mu nos takav — reče don Quijote — te da nisam onaj koji jesam, i ja bih se zbunio. Hajde dakle da ti pomognem i popnem te kamo si nakanio.

Dok je don Quijote zastao da pomogne Sanchu na plutovo drvo, Vitez od Ogledala zagrabi koliko je mislio da mu treba razmaka. I misleći da je tako i don Quijote zagrabio, ne počeka da se oglasi truba ili drugi znak da mu javi početak boja, nego okrene konja, koji nije bio ni hitriji ni bolji od Rocinanta, i poleti na neprijatelja trkom, a to je trupkalicom. No kad opazi da je don Quijote zabavljen pomažući Sanchu, trgne uzde i zastane usred trke; za to mu bijaše konj nadasve zahvalan, jer se nije mogao više ni maknuti. Don Quijote, koji pak pomisli da mu neprijatelj već dolijeće, obode Rocinanta snažno ostrugama u jadne slabine i potjera ga tako te historija pripovijeda da je to jedini put, koliko se zna, da je i Rocinante malko potrčao, jer mu sve drugo bijaše očito kaskanje. U tome neviđenom bijesu stigne on k Vitezu od Ogledala, koji utiskuje u konja sav zvrk od ostruga a ne može ni za palac da ga makne odande gdje je zastao u trci. U takvu dobru času i prigodi zatekne don Quijote neprijatelja gdje se muči s konjem i nešto šeprtlji s kopljem, pa nikako ne može pogoditi u kariku na svome oklopu i koplje zataknuti u tok. Ne mareći za tu nepriliku, naleti don Quijote bez opasnosti i pogibije na Viteza od Ogledala s tolikom silom da ga je i preko volje zbacio unatrag preko konja na zemlju, i tako je onaj tresnuo da nije micao ni nogama ni rukama, kao da je mrtav.

Čim je Sancho vidio da je onaj pao, spuže s plutova drveta i brže-bolje otrći onamo gospodaru. Ovaj pak sjaše s Rocinanta, nagne se nad Viteza od Ogledala, otpetlja mu petlje na šljemu, da vidi nije li mrtav, a ako je živ, da mogne disati, te ugleda...

Tko bi znao reći što je ugledao pobjednik a da u sviju koji slušaju ne izazove čuđenje, divljenje i zaprepaštenje? Ugleda, pripovijeda historija, istovjetni lik, spodobu, obličje, sliku i priliku bakalaura Sansóna Carrasca. A kad ga ugleda, zavikne iza glasa:

— Brže amo, Sancho, da vidiš što ćeš ugledati, a nećeš vjerovati! Žuri se, sinko, da razabereš što li može magija, i što mogu vrači i čarobnjaci!

Stigne Sancho, a kad opazi lice bakalaura Carrasca, uzme se krstiti bezbroj puta i, snebivajući se od čuda, zazivati ime Gospodnje. A sve to vrijeme nije se svaljeni vitez ni maknuo, kao da i nije živ, te će Sancho reći don Quijotu:

— Kako bilo da bilo, ja sudim, gospodaru, da se vama ne bi trebalo skanjivati što biste: ništa drugo nego zabosti mač u usta ovomu što se čini da je bakalar Sansón Carrasco; možda ćete u njemu dokrajčiti kojega neprijatelja, čarobnjaka.

— Ne govoriš ludo — dočeka don Quijote — barem ću imati jednog neprijatelja manje.

Trgne on mač, da uradi po savjetu Sanchovu, ali uto dotrči perjanik Viteza od Ogledala, sada bez onoga nosa što ga unakazuje, te se uzviče na sav glas:

— Pazite, gospodaru don Quijote, što činite, jer taj do vaših nogu jest bakalaur Sansón Carrasco, vaš prijatelj, a ja sam njegov perjanik.

Ugleda ga Sancho bez one prijašnje rugobe i zapita:

— A nos?

Odgovori mu ovaj:

— Evo ga u džepu.

I turi ruku u desni džep te izvuče čuvidski nos od kruta papira ili ljepenke, onako obojen i podešen kako smo opisali. Zagleda se Sancho, pa onda klikne u čudu:

— Sveta Marijo, pomozi mi! Zar ovo nije Tomé Cecial, moj susjed i kum?

— Dakako da sam ja! — odgovori »obeznoseni« perjanik. — I jesam Tomé Cecial, kume i prijatelju Sancho Panza, pa ću ti odmah ispripovijedati po kakvim sam smicalicama, lukavštinama i varkama

ovamo dospio. Samo ded moli i zaklinji gospodara neka ne dira, ne zlostavlja, ne ranjava i ne ubija Viteza od Ogledala, jer ovo je zaista glavom neustrašivi i nepromišljeni bakalaur Sansón Carrasco, naš zemljak.

Dotle se osvijestio Vitez od Ogledala, a kad to razabere don Quijote, nadnese mu šiljak gologa mača nad lice i progovori.

— Izgubit ćete glavu, viteže, ako ne priznate da neprispodobiva Dulcinea od Tobosa nadilazi krasotom vašu Casildeju od Vandalije; i još mi morate obećati, ako iznesete živu glavu iz ovoga boja i pada, da ćete otići u grad Toboso i javiti joj se pred lice, s mojom porukom, pa neka ona od vas čini što joj volja. Ako vas pak pusti na volju vašu, morate me opet potražiti (trag mojih junačkih djela bit će vam vodič i dovest će vas onamo gdje budem), te mi morate ispričati što vam se zbilo s njom; ove se pogodbe slažu s onim što smo uglavili prije našega boja i ne prelaze običaje skitničkoga viteštva.

— Priznajem — odvrati svaljeni vitez — da je poderana i prljava cipela gospođice Dulcineje od Tobosa vrednija nego neočešljana brada[80] Casildejina, sve ako je čista, te obećavam da ću otići onamo i vratiti se vama, pa vas potpuno i potanko izvijestiti o svemu što zahtijevate.

— Isto tako morate priznavati i vjerovati — nastavi don Quijote — da onaj vitez što ste ga pobijedili nije bio i nije ni mogao biti don Quijote od Manche, nego drugi, nalik na njega, kao što i ja priznajem i vjerujem da vi, premda se činite da ste bakalaur Sansón Carrasco, ipak to niste, nego ste neki drugi nalik na njega, te su ga sada u njegov lik preobličili moji neprijatelji, da ja ublažim i suspregnem žestinu svoje srdžbe i da se blago okoristim pobjedničkom slavom.

— Sve ja priznajem, izjavljujem i sudim onako kako mislite i sudite vi — odgovori izgruhani vitez. — Molim vas, pomozite mi da ustanem, ako mognem, jer sam se iskrhao kad sam se strovalio.

Pomognu mu da ustane, i don Quijote i Tomé Cecial, perjanik, s koga Sancho nije očiju skidao, nego neprestano ispitivao te po odgovorima jasno se uvjeravao da je to zaista Tomé Cecial, kako je i rekao, ali sumnja što ju Sanchu bijaše pobudio gospodar, da su čarobnjaci preobličili Viteza od Ogledala u bakalaura Carrasca, branila mu da povjeruje istini koju očima gleda.

Ostanu dakle u toj zabludi i gospodar i momak, a Vitez od Ogledala i njegov perjanik, ojađeni i zlovoljni, rastanu se sa don Quijotom i Sanchom, da se sklone kamo bilo, gdje će se pobijeđeni, nastradali vitez poviti i pokrpiti.

Don Quijote i Sancho nastave opet put u Zaragozu, a na tome ih putu pušta kroničar i prelazi na drugo: pripovjedit će nam tko je bio Vitez od Ogledala i njegov nosati perjanik.

Petnaesta glava

u kojoj se priča i javlja tko je bio Vitez od Ogledala i njegov perjanik.

Sretan presretan, ponosit i slavan bješe don Quijote što je zadobio pobjedu nad takvim junačkim vitezom kakav je, sudi on, Vitez od Ogledala, od čije se viteške riječi nada glasu je li mu vladarica još začarana ili nije, jer pobijeđeni se vitez mora vratiti ako ne želi izgubiti vitešku čast, i mora javiti kako ga je primila Dulcinea. Ali jedno je mislio don Quijote, a drugo Vitez od Ogledala, komu je sada bilo na pameti jedino da nađe mjesto gdje će se poviti, kako je već rečeno.

Kad je ono bakalaur Sansón Carrasco, priča kronika, posavjetovao don Quijotu neka nastavi prijašnje vitezovanje, bio se on dogovorio sa župnikom i brijačem kako će i čime će navratiti don Quijota da spokojno miruje kod kuće i da ga ne napastuju zlosretne njegove pustolovine. Na tome dogovoru odlučiše uz opći pristanak, a po osobitom mišljenju Carrascovu, da je najbolje pustiti don Quijota, jer ga i tako ne bi mogli zadržati. Neka onda Sansón kao skitnik vitez iziđe preda nj i zametne s njime boj, jer pokavžit će se lako, te neka ga pobijedi, a to neće nipošto biti teško. A neka ugovore te uglave da se onaj koji bude pobijeđen podvrgava pobjednikovoj milosti. Kad onda bude don Quijote pobijeđen, zapovjedit će mu bakalaur vitez da se vrati u svoje selo i svojoj kući i da odande ne odlazi dvije godine, ili dok mu ne odredi drugačije. Jasno je da će pobijeđeni don Quijote to bez sumnje izvršiti, da se ne ogriješi o viteške zakone i ne iznevjeri se njihovim propisima, a za to vrijeme dok bude zatočen možda će zaboraviti svoje tlapnje, ili će biti prigoda te se nađe kakav pogodan lijek njegovoj ludosti.

Carrasco se primi posla, a za perjanika ponudi se Tomé Cecial, kum i susjed Sancha Panze, čovjek veseljak i bistra glava. Opremi se Sansón, kako je rečeno, a Tomé Cecial pridesi na svoj nos još onaj spomenuti, čuvidski, da ga kum ne prepozna kad se sastanu. Tako oni udare istim putem kojim je krenuo don Quijote sa Sanchom, i gotovo ih stignu za one pustolovine s kolima Smrti.

Naposljetku se sastanu s njima u šumi, i tamo im se dogodi sve ono što je pomni čitalac već pročitao. A da nije don Quijote bio zavrnut te da nije u glavu zavrtio da bakalaur nije bakalaur, izmakla bi se gospodinu bakalauru zauvijek mogućnost da bude promaknut za licencijata, jer gdje je pošao po zrelu dinju, obrao je zelen bostan.

Tomé Cecial, kad vidje kako su mu se naopako ispunile želje i kako mu je po zlu krenuo put, reče bakalauru:

— Mi smo, gospodine Sansóne Carrasco, zaista izvukli što smo zaslužili. Lako je zamisliti kakav posao te ga se prihvatiti, ali je ponajčešće muka izvući se iz njega. Don Quijote lud, a mi pri pameti; on je živ i zdrav i smije se, a vi ste ojađeni i dobro izgruhani. Da vidimo dakle tko je luđi: onaj koji je lud jer ne može drugačiji biti, ili onaj koji je lud od svoje volje.

Odgovori mu na to Sansón:

— Razlika je između ta dva luđaka u tome što onaj koji je doista lud, ostaje lud navijek; a onaj što je od svoje volje lud, otrest će ludilo kad god hoće.

— Tako je — reći će Tomé Cecial — ja sam od svoje volje poludio kad sam vama pošao za perjanika, a sada od te iste volje želim se okaniti ludila i kući se vratiti.

— Neka ti bude — odgovori Sansón — ali nemoj ni nakraj pameti pomisliti da ću se ja vratiti kući dokle god don Quijota valjano ne izmlatim. Nije meni sada do toga da ga nađem i opametim, nego da mu se osvetim, jer mene ljuto bole leđa, i ne marim ni za kakvo smilovanje.

U takvu razgovoru stignu oni u neko selo gdje se srećom našao vidar, te on uzme liječiti nevoljnoga Sansóna. Tomé Cecial ostavi ga i vrati se kući, a Sansón ostane ondje premišljajući o svojoj osveti. Dok bude vrijeme, kronika će opet pričati o njemu, a sada joj se valja pozabaviti don Quijotom.

Šesnaesta glava

Što se dogodilo don Quijotu s nekim umnim vitezom iz Manche.

Veseo, zadovoljan i ponosit, kako je već rečeno, nastavi don Quijote svoj put, jer po izvojevanoj pobjedi sudi on da je najjunačniji vitez što ga u naše doba ima na svijetu. Čini mu se kao da je izvršio već i sretno dokončao sve pustolovine što mu se odsad mogu još dogoditi. Ne mari ni za čarolije ni za čarobnjake. Ne sjeća se više nebrojenih batina što ih je izvukao za svojega vitezovanja, ne sjeća se ni kamenovanja koje mu je izbilo polovinu zubâ, ni nezahvalnosti galijaške, ni bezobraštine i pljuska konjarskih ćula. Kad bi samo, umuje on, znao vještinu, umještinu i način kako bi skinuo čarbine sa svoje vladarice Dulcineje, ne bi zavidio ni najvećoj sreći koju je postigao ili mogao postići najsretniji skitnik vitez prošlih stoljeća. Zaokupile njega te misli, a Sancho mu u njih upade:

— Zar nije čudno, gospodaru, da je meni još svagda pred očima ona grdosija, ona nosina mojega kuma Tomé Ceciala!

— Ti zbilja misliš, Sancho, da je Vitez od Ogledala bio bakalaur Carrasco, a njegov perjanik tvoj kum Tomé Cecial?

— Ne znam što bih rekao — odgovori Sancho — samo znam da nitko drugi ne bi pogodio reći ono što mi je govorio sve o kući mojoj, o ženi i djeci, a kad je skinuo nos, pokazalo se puko lice Tomé Ceciala, kako sam ga vidio bezbroj puta u mojem selu i kod mene u kući, pa i glas mu isti istovjetni.

— Pamet u se, Sancho! — odvrati don Quijote. — Tà kakav bi se razlog mogao zamisliti da bi se bakalaur Sansón Carrasco javio kao skitnik vitez, oboružan oružjem za napad i za obranu, pa da se bije sa mnom? Zar sam mu ja bio neprijatelj? Zar sam mu išta nažao mogao ja učiniti, da bude kivan na mene? Jesam li mu ja suparnik, ili zar je on bojovnik, da mi bude zavidan slavi što sam je stekao na oružju?

— Ali što ćemo, gospodaru — odgovori Sancho — kad je taj vitez, bio tko mu drago, toliko nalik na bakalara Carrasca, a njegov perjanik na mojega kuma Ceciala? Ako su to čarolije, kako vi velite,

zar nije bilo na svijetu i druge dvojice ljudi na koje bi mogli nalikovati?

— Sve je to lukavština i podvala onih zlobnih čarobnjaka što mene progone — reče don Quijote. — Predvidjeli oni da ću ja odnijeti pobjedu u boju, te oprezno upriličili da u pobijeđenoga viteza bude lice mojega prijatelja bakalaura, a sve zato da se moje prijateljstvo s njim ispriječi između oštrice mojega mača i žestine moje ruke, pa da ja ublažim pravednu srdžbu u srcu i da tako iznese živu glavu onaj koji je lupeštinom i varkom radio meni o glavi. Tvoje, Sancho, vlastito iskustvo, koje ti ne laže i ne vara te, dokazuje ti sve to, i dobro znaš kako je čarobnjacima lako preobražavati jedno lice u drugo, krasan lik preobličavati u ružan, a ružan u krasan, jer nema ni dva dana kako si rođenim očima vidio krasotu i milinu neprispodobive Dulcineje u svoj cjelovitosti i prirodnoj skladnosti, a ja sam je vidio u rugobi i prostoti nespretne seljanke, krmeljivih očiju i s odurnim zadahom iz usta. Pa kad se opaki čarobnjak drznuo da izvrši onako hudu preobrazbu, zar je i čudo što nam je podmetnuo lik Sansóna Carrasca i tvojega kuma, samo da mi otme iz ruku pobjedničku slavu. Ali bilo kako bilo, ja sam se utješio, jer u kakvu mi se god liku javio, ja sam svojega neprijatelja pobijedio.

— Bog bi znao što je istina — odgovori Sancho.

I kako je znao da je Dulcinejina preobrazba njegova lukavština i varka, nije ga zadovoljilo gospodarovo mudrovanje. Ali mu ne htjede ništa odvraćati, da ne izrekne koju što bi gospodaru otkrila onu smicalicu.

Dok su bili u tim riječima, stigne ih neki čovjek što je istim putem za njima jahao na prekrasnoj pjegavoj kobili; na njemu je plašt od fina zelena sukna, optočen surim baršunom; na glavi mu kapa od isto takva baršuna. Na kobili mu laka oprema, sve opet suro i zeleno, s kratkim stremenima. Maurska mu sablja visi o široku pripasu, zelenu i zlatnu. Čizme mu isto tako izrađene kaošto i pripas. Ostruge mu nisu pozlaćene, nego obojene zelenim lakom, da se tako sjajne i glatke slažu s cijelom opremom, te su ljepše nego da su od suha zlata.

Kad ih je putnik stigao, pozdravi ih uljudno, obode kobilu i brzo ih obiđe. Ali mu don Quijote probesjedi:

— Plemeniti gospodine, ako ćete istim putem kojim i mi, te ako vam se ne žuri, bila bi nam čast da pođemo u društvu.

— Ne bih vas zaista tako brzo obišao — odgovori onaj na kobili — da me nije strah neće li vam se uzbuniti konj bude li u blizini s mojom kobilom.

— Samo vi, gospodine — upade sada Sancho — pritegnite kobili uzde, jer naš je konj najpristojniji i najčestitiji na svijetu. Nikada on u ovakvim zgodama nije činio nevaljalštine, a jedan jedini put kad se obezobrazio malko i zastranio napokon u nevaljalštinu, okajali smo to sedmerostruko moj gospodar i ja. I opet velim: samo priđite, ako ste voljni. Neće se zaista pomamiti konj za vašom kobilom, sve da mu je ponudite na tanjuru.

Pritegne putnik uzde, čudeći se pojavi i licu don Quijotovu. Bio je naš vitez bez šljema: Sancho je šljem objesio kao torbu preda se na sivčevu samarnu glavinu. Što više onaj Zeleni gleda don Quijota, to više i don Quijote gleda Zelenoga i čini mu se razboritim čovjekom. Po dobi se hvata pedesetih, sjedine mu rijetke, lice orlovsko, lik mu ozbiljan i vedar; i po nošnji i po svoj pojavi vidi mu se najposlije da je odličan čovjek. O don Quijotu od Manche rasudi pak onaj Zeleni da još nikada nije vidio čovjeka takva obličja i držanja; zadivi mu se dugačkom vratu, visokom rastu, suhom, blijedom licu, oružju njegovu, kretnjama i vladanju: svoj toj spodobi i liku, neviđenu u tome kraju. Don Quijote opazi kako ga putnik pozorno promatra, i po čuđenju mu razabra želju, pa kako je uljudan i svakomu je voljan ugoditi, presrete ga dok još nije ni zapitao, te mu reče:

— Ne čudim se što se vi čudite, gospodine, ovoj mojoj spodobi, kako je vidite, a nova je i sasvim drugačija od običaja. No vi ćete se prečuditi kad vam reknem, kao što vam evo i velim, da sam ja vitez, od onih

O kojima slava slovi
Da su pustolovi.

Krenuo sam iz zavičaja, založio imanje, odbacio udoban život i predao se u ruke sreći, neka me ona nosi kamo je volja. Naumio sam uskrisiti već zamrlo skitničko viteštvo, pa se evo prilično vrijeme čas spotičem, čas padam, sad se strovaljujem, sad ustajem, i tako sam izvršio podobar dio svojega nauma, priskačući udovicama, štiteći djevice, zakriljujući žene, siročad i nejake, kako je prava i prirodna dužnost skitnicima vitezovima. I tako sam ja svojim junačkim, nebrojenim, kršćanskim djelima postigao da su mi

pothvati već objavljeni u knjigama u sviju ili gotovo u sviju naroda na svijetu. U trideset tisuća primjeraka otiskana je moja historija, a namjerila je da bude tiskana i trideset milijuna puta, ako Bog ne spriječi. Da sve dakle zbijem u nekoliko riječi, velim vam: ja sam don Quijote od Manche, drugim imenom prozvani Vitez Tužnog Lika. Istina je doduše: tko se hvali, sam se kvari, ali moram katkad sam sebe hvaliti, to jest onda kad nema nikoga tko bi me hvalio. Neće vam dakle odsad, gospodine plemiću, na čudo biti ni ovaj konj, ni ovo koplje, ni ovaj štit, ni ovaj perjanik, ni sva moja bojna oprema, ni moje blijedo lice, ni moja mlêdna spodoba, kad znate tko sam i kakvo je moje zvanje.

Tako reče don Quijote i zašutje; onaj Zeleni zategnuo da odgovori, kao da ne zna kako bi, skanjuje se, no napokon će reći:

— Pogodili ste, gospodine viteže, i poznali ste po mojem divljenju što želim, ali mi niste sasvim razbili ono čudo u koje sam zapao kad sam vas ugledao. Vi mi doduše rekoste, gospodine, da ću se prečuditi kada saznam tko ste, ali se nisam prečudio, nego se sada, gdje znam tko ste, još više divim i čudim. Zar može biti da još i danas ima na svijetu skitnika vitezova i da ima tiskanih povijesti istinskih viteških djela? Ne mogu vjerovati da ima danas na svijetu ikoga tko štiti udovice, zakriljuje djevice, čast iskazuje ženama i priskače sirotama, te ne bih ni vjerovao da nisam u vama, gospodine, rođenim očima ugledao toga čovjeka. Hvala bila nebesima, jer ta knjiga što velite da je otiskana i govori o vašim uzvišenim i istinskim viteškim djelima, bacit će u zaborav one nebrojene ishitrene pripovijesti o skitnicima vitezovima, izmišljene kronike što vrve svijetom na štetu dobrih običaja, a pogotovu na štetu valjanim historijama, jer podrivaju i povjerenje u njih.

— O tome bi se moglo mnogo raspravljati — odgovori don Quijote — jesu li historije o skitnicima vitezovima izmišljene ili nisu.

— Pa jasno je — odvrati onaj Zeleni — da su lažne, izmišljene.

— Ne, nisu — odbije don Quijote — ali okanimo se toga, jer ako budemo i dalje zajedno putovali, uzdam se u Boga, uvjerit ću vas, blagorodni gospodine, da ste zlo učinili što ste zaplovili strujom onih koji tvrde da nisu istinite.

Po tim riječima nasluti putnik da je don Quijote zacijelo nešto prilud, pa počeka da se to i potvrdi u daljem razgovoru. Ali prije nego što su krenuli u taj razgovor, zamoli ga don Quijote da mu

rekne tko je, a plemić je već čuo sve bitno o njemu, o njegovu stanju i živovanju. Odgovori mu na to onaj od Zelenog Plašta:

— Ja sam, gospodine Viteže Tužnog Lika, plemić iz sela u kojem ćemo danas blagovati, ako Bog dà. Po bogatstvu sam iznad srednje ruke, a zovem se don Diego de Miranda. Provodim život sa ženom, sinom i prijateljima. Zabava mi je lov i ribolov, ali ne držim ni sokola, ni hrtova, nego samo koju pitomu jarebicu, što služi kao vabac, ili koju srčanu lasicu. Imam do šest tuceta knjiga, nešto španjolskih, nešto latinskih, nekoje povijesne, nekoje pobožne. Viteške knjige nisu još prešle preko mojega praga. Listam više po svjetovnim knjigama nego po pobožnima, samo kad je u njima pristojna zabava, ugodno pričanje, a zamisao takva da joj se diviš i da te iznenađuje; no malo ima takvih knjiga u Španjolskoj. Gdjekad se gostim u susjedâ, a često pozivam i ja njih; gozbe su mi pristale, kusne, nisu oskudne; ne marim ogovarati i ne dopuštam da preda mnom ogovaraju ikoga; ne čeprkam po tuđem životu i ne zavirujem u tuđe poslove; idem svaki dan k misi; dijelim od svojega siromasima a ne hvalim se dobrim djelima, da mi ne uđe u srce licemjerje i taština, ti neprijatelji koji se znaju ušuljati kradom i u najopreznije srce; nastojim miriti one koji su zavađeni; odan sam Bogorodici, a navijek se uzdam u beskrajno milosrđe Gospoda Boga našega.

Sancho pozorno slušao priču o plemićevu živovanju i bavljenju. Učini mu se valjanim i svetim taj život, a onaj koji tako živi činio mu se pravim čudotvorcem, pa skoči sa sivca, otrči brže k njemu, uhvati desni stremen, te mu smjerno i pobožna srca, gotovo u suzama, cjelunu nogu jednom i više puta. Kad to vidje plemić, zapita:

— Što to činiš, brate? Čemu ti cjelovi?

— Pustite me da cjelivam — odgovori Sancho — jer vi ste valjda prvi svetac na konju, prvi takav što sam ga vidio otkad živim.

— Nisam ja svetac — odgovori plemić — nego sam veliki grešnik; ali ti jesi, brate, dok si ovako dobar, kako vidim po tvojoj bezazlenosti.

Vrati se Sancho na samar, pošto je nasmiješio gospodara u teškoj mu nujnosti te opet zadivio don Diega. Zapita ovoga don Quijote koliko ima djece, i napomenu da su drevni filozofi, koji još nisu znali pravoga Boga, nadasve cijenili da čovjek bude obdaren

darovima prirode i sreće, te da ima mnogo prijatelja i mnogo djece, i to dobre.

— Ja, gospodine don Quijote — odgovori plemić — imam jednoga sina, a da ga nemam, možda bih bio sretniji nego što sam sada. Nije on zao, ali nije onako dobar kako bih ja želio. Osamnaest mu je godina. Šest je proboravio u Salamanki, učeći latinski i grčki jezik, a kad ja htjedoh da uzme učiti druga znanja, ono se tako zaljubio sinak u izučavanje poezije (ako se to može uopće zvati naukom) te ga ne mogu navratiti na pravo, koje bih želio da uči, niti na kraljicu sviju znanosti, na bogosloviju. Želio bih da on bude dika svojega roda; ta živimo u doba kad naši knezovi i vladari bogato obdaruju kreposne i plemenite znalce;[81] jer učenost i znanje bez kreposti biser je na smetištu.[82] Cio dan provodi on istražujući je li Homer dobro ili loše napisao štogod u kojem stihu *Ilijade*; je li Marcijal nepristojan u kojem epigramu ili nije; imaju li se ovako ili onako razumjeti ti i ti stihovi Vergilijevi. Ukratko, sva su mu zabava knjige spomenutih pjesnika, i još Horacijeve, Perzijeve, Juvenalove i Tibulove. Za današnje, španjolske pisce ne mari on mnogo. Ali uza sav svoj nehaj za španjolsko pjesništvo zanio se on sada mišlju da spjeva *glosu*[83] na četiri stiha poslana mu iz Salamanke, a ja bih rekao da je to književno natjecanje.

Odbesjedi mu na te riječi don Quijote:

— Djeca su, gospodine, dijelovi nutrine roditeljske, i zato ih roditelji moraju voljeti, bila dobra ili zla, kao što se vole duše koje nam daju život. Roditeljima je dužnost da ih odmalena upućuju na stazu vrline, čestitosti i prave kršćanske ćudorednosti, da onda kad odrastu budu potpora u starosti roditeljima i ponos svojemu potomstvu. Ali da djeca budu siljena neka uče ovu ili onu znanost, to ne smatram razboritim, premda ne udi nagovarati ih. Ako je pak koji učenik tako sretan da ne mora učiti *pro pane lucrando*,[84] jer mu je Bog dao roditelje koji će mu ostaviti kruha, mislim da ga treba pustiti neka se posveti onoj znanosti kojoj je najradiji. Pjesništvo nije doduše toliko od koristi koliko je na slast, ali ipak ne obeščašćuje onoga koji se njime bavi...

Poezija je, gospodine plemiću, po mojem sudu nalik na nježnu, mladu, nadasve krasnu djevojku, oko koje se mnoge druge djevojke brinu da je ukrase, urese, okite; te su djevojke sve druge nauke, a sve služe njoj i sve se pridružuju njoj. Ali ta djevojka neće da je svatko dira, niti da je vode po ulicama, ili pokazuju po uglovima na

trgovima ili po kutovima u palačama. Ona je sazdana od takve valjane kovine da će je onaj tko zna upravljati njome pretvoriti u suho zlato neprocjenjive vrijednosti. Tko je ima, treba da se suspreže, da se ne bani u ružnim satirama i plitkim sonetima.[85] Ne smije ona biti nikako na prodaju, ako nije za junačke pjesme, za žalostive tragedije, ili za vesele umješne komedije. Ne smije se ona družiti s lakrdijašima ni s neukom svjetinom, koja nije podobna poznavati niti cijeniti blago što se krije u njoj.[86] I nemojte misliti, gospodine, da ja ovdje svjetinom zovem samo pučane i prostake: svaka se neznalica, sve ako je velikaš i vladar, može i mora pribrojiti svjetini. Tko se dakle bude ovako, kako rekoh, odao poeziji i bavio se njome, proslavit će se, i cijenit će mu se ime u svih prosvijetljenih naroda na svijetu...

A što vi, gospodine, velite da vaš sin ne cijeni osobito španjolsku poeziju, sudim ja da krivo čini: veliki Homer nije pisao latinski, jer je bio Grk, a Vergilije nije pisao grčki, jer je bio Latin. Svi su dakle starinski pjesnici pisali onim jezikom koji su usisali s majčinim mlijekom, a nisu tražili druge jezike da u njima iskazuju svoje uzvišene misli. Kad je eto tako, trebalo bi to da se uobičaji kod sviju naroda, te da ne bude preziran njemački pjesnik jer piše svojim jezikom, niti kastiljski pjesnik, pa niti viskajski što svojim jezikom piše. A vaš sin, kako ja sudim, gospodine, ne mrzi zacijelo španjolsku poeziju, nego pjesnike koji su puki Španjolci i ne znaju drugih jezika niti imaju drugoga znanja koje bi prirodni njihov dar okitilo, razbudilo te uzvisilo. Ali i tu može biti zablude, jer istinska je misao da se pjesnik rađa, to jest pravi se pjesnik rađa pjesnikom već iz utrobe majčine, i po tome daru, danu mu od Boga, on i bez znanosti i drugih umještina i majstorija stvara djela kojima se obistinjuje onaj što reče: *Est Deusi n nobis*... i tako dalje.[87] Velim i to da će rođeni pjesnik, koji se služi još i umještinom, kudikamo natkriliti i preteći pjesnika koji zna jedino nju i hoće da pjesnikuje; uzrok je taj što vještina ne može natkriliti prirodu nego ju samo usavršuje. Kad se dakle spoji priroda s umijećem i ono s prirodom, nastaje najsavršeniji pjesnik…

Da završim svoj govor, velim vam, gospodine plemiću, pustite vi sina neka stupa putem kojim ga zvijezda njegova zove, jer kad on tako valjano uči, kako se čini, te se već sretno popeo na prvu stepenicu znanosti, a to su jezici, on će se odatle sam po sebi popeti do vrhunaca klasične i drugih književnosti, lijepih znanja koja

otmjenu vitezu isto tako dolikuju, isto ga tako diče, uzvisuju i časte kao i biskupa mitra, ili učena pravnika talar. Korite vi sina ako on piše satire koje diraju u tuđu čast,[88] i kaznite ga, i poderite mu ih; ali ako on piše sermone po Horacijevu te u njima kudi zloću općenito, kao što ju je onako sjajno kudio Horacije, vi ga pohvalite. Jer pjesniku priliči da udara na zavist i da u svojim stihovima kudi zavidnike, samo ako nikoju osobu ne spominje. No ima i takvih pjesnika koji će napisati pakost, sve ako im prijetila opasnost da budu prognani u zabit crnomorsku.[89] Ako je pjesnik ćudoredan u životu, bit će takav i u pjesmama; pero je jezik duši; kakve se misli rađaju u duši, takve se pišu u spisima; a kada vladari i knezovi vide divnu vještinu pjesničku u razboritih, vrlih i čestitih podanika svojih, oni ih časte, cijene, nagrađuju i kite ih lišćem onoga drveta u koje ne udara grom,[90] za znak da nitko ne smije vrijeđati one kojima je čelo ovjenčano i takvim vijencem okićeno.

Zadivi se onaj od Zelenog Plašta don Quijotovoj besjedi te poče odustajati od svojega dojakošnjega mišljenja da je don Quijote lud. A Sancho, komu taj govor nije baš jako godio, bio je usred govora zakrenuo s puta, da zaište malo mlijeka u nekih pastira što su ondje u blizini muzli ovce. Dotle prihvati opet riječ plemić, komu je omilio razbor i pametan razgovor don Quijotov. Ali uto digne don Quijote glavu te opazi da im putem dolaze u susret kola, sva iskićena kraljevskim zastavama; odmah on pomisli da će to zacijelo biti neka nova pustolovina, i zavikne na sav glas Sanchu neka se vrati i šljem mu donese. Kad Sancho začuje dozivanje, okani se pastirâ, obode brže sivca i stigne gospodaru, komu će se sada dogoditi nečuvena i luda pustolovina.

Sedamnaesta glava

u kojoj se obavljuje krajnji kraj i vršak dokle je domašila i mogla domašiti nečuvena srčanost don Quijotova, uz presretni završetak pustolovine s lavovima.

Pripovijeda povijest da je Sancho, kad ga je don Quijote viknuo neka mu donese šljem, upravo tada u pastira kupovao nekoliko siraca, pa kako ga je gospodar uzeo požurivati, nije znao što bi sa sircima, ni u čemu bi ih ponio. Da ih ne izgubi, kad ih je već platio, dosjeti se i metne ih u gospodarov šljem. Pošto je tako uradio, vrati se da vidi što bi gospodar; a kad je prišao, reče mu on:

— Dodaj mi, prijatelju, taj šljem, jer ili ja malo znam što su pustolovine, ili je ono što ondje vidim pustolovina koja će me primorati i primorava da se latim oružja.

Kad je začuo to onaj od Zelenog Plašta, ogleda se na sve strane, ali ne opazi ništa nego samo kola što im idu u susret, sa dvije-tri zastavice, po kojima uze da kola valjda voze kraljevske novce. Tako on i reče don Quijotu, ali taj mu ne povjerova, jer događalo se ma što, za našeg viteza sve su same pustolovine i pustolovine. Odgovori on dakle plemiću:

— Tko je spreman, ne boji se iznenađenja; ne gubim ništa ako pazim, jer znam po iskustvu da imam vidljivih i nevidljivih neprijatelja, ali ne znam kada će, odakle će, u koje doba ni u kakvim spodobama navaliti na mene.

Okrene se Sanchu te opet zaište šljem, a Sancho nije dospio sirce izvaditi, nego mu morade dati šljem onakav kakav jest. Uze ga don Quijote, ali i ne pogleda što je u njemu, nego ga brže nataknu na glavu. Kako su se sirci prignječili, iscijedi se iz njih surutka, te poteče niz cijelo lice i bradu don Quijotovu. Uplaši se on i reče Sanchu:

— Što je to, Sancho? Ili mi se razmekšala lubanja, ili mi je procurio mozak, ili me probio znoj od glave do pete. Ali ako je znoj, nije zaista od straha, premda me zacijelo čeka ljuta pustolovina. Daj mi štogod da se obrišem, jer me oblio toliki znoj da mi zasjenjuje oči.

Sancho ne pisnu ni riječi, nego mu dade rubac i zahvali Bogu što mu gospodar nije dokučio što je posrijedi. Obrisa se don Quijote i skide šljem da vidi što mu tako hladi glavu, a kad opazi u šljemu onu bijelu kašu, prinese je k nosu, pomirisa i reče:

— Tako mi života moje vladarice Dulcineje od Tobosa, to si ti meni natrpao sir, ti izdajniče, bezobrazniče i nepametni perjaniče.

Na te mu riječi odvrati Sancho nadasve mirno i prijetvorno:

— Ako su sirci, dajte mi ih, gospodaru, ja ću ih pojesti... Ali vrag ih izjeo, jer on ih je valjda i natrpao onamo. Zar bih se ja usudio, gospodaru, uprljati vam šljem. Baš ste i pogodili junaka. Tako mi vjere, gospodaru, koliko je meni Bog dao pameti, ima zacijelo nekakvih čarobnjaka koji i mene proganjaju, jer ja sam vaše stvorenje i dio vas, pa su oni utrpali taj smet da se vi razbjesnite i meni namekšate leđa, kako već običavate. Ali sad su bogme promašili, jer ja se uzdam u vašu čestitu pamet, gospodaru, da ćete vi promisliti kako ja nemam ni sira, ni mlijeka, niti išta nalik, a da imam, prije bih strpao sve u želudac nego u šljem.

— Možda i jest tako — prihvati don Quijote.

Sve je to gledao plemić i svemu se čudio, pogotovu kad je don Quijote obrisao glavu, lice, bradu i šljem, nataknuo ga, ukočio se u stremenima, trgnuo mač, zgrabio koplje i viknuo:

— Sad bilo što bilo, evo me! Voljan sam pobiti se i sa samim đavlom!

Uto stignu kola sa zastavama. Upregnute su bile mule, a vozio se osim vozara još jedan čovjek sprijeda na sjedištu. Ispriječi se don Quijote pred kola i zapita:

— Kamo ćete, braćo? Kakva su to kola, što vozite na njima i kakve su vam to zastave?

Odgovori mu vozar:

— Kola su moja; na kolima vozimo dva ljuta lava što ih namjesnik oranski šalje dvoru, na poklon njegovu veličanstvu; zastave su našega gospodara kralja, znak da su oni njegovo vlasništvo.

— A jesu li lavovi veliki? — zapita don Quilote.

— Toliki su — odgovori onaj sprijeda na kolima — da još nikada nisu veći, pa ni toliki, dovezeni iz Afrike u Španjolsku. Ja sam čuvar lavova i prevozio sam ih dosta, ali ovakvih još nisam. Ženka je i mužjak: mužjak je u ovome prednjem kavezu, a ženka u

stražnjem. Gladni su, nisu danas još jeli. Uklonite se zato, gospodaru, jer treba da brže stignemo gdje ćemo ih nahraniti.

Podsmjehne se malko don Quijote i reče:

— Zar laviće na me? Laviće na mene, i baš ovaj čas? Tako mi Boga, vidjet će gospoda što mi ih šalju, jesam li ja kukavica da se plašim lavova! Silazi, dragoviću, pa kad si ti čuvar lavova, otvaraj kaveze i puštaj mi te zvijeri, a ja ću njima nasred ovog polja pokazati tko je don Quijote od Manche, usprkos i uznos svim čarobnjacima koji mi ih šalju.

»He, he!« reče sada u sebi plemić. »Evo se naš čestiti vitez odao: nema sumnje da mu je sir razmekšao lubanju, te mu je prekipio mozak.«

Dotle je prišao Sancho, te će on zabrinuto:

— Tako vam Boga, gospodine, pazite da se moj gospodar ne zakvači s tim lavovima, jer ako se on zakvači, svi ćemo biti raskomadani.

— Zar je tvoj gospodar tako lud — zapita plemić — te se bojiš i misliš da će se dohvaćati s divljim zvijerima?

— Nije on lud, nego neustrašiv — odgovori Sancho.

— Gledat ću da ne bude takav — odvrati plemić.

Pristupi don Quijotu, koji požurivaše čuvara da otvori kaveze, i reče mu:

— Gospodine viteže, skitnici vitezovi treba da se daju na pustolovine gdje im ima nade da će ih sretno okončati, a ne na ovakve gdje za to nema ni trunka nade. U junaštvu koje srće u vratolomiju ima više ludosti nego hrabrosti. A ovi lavovi i ne smjeraju na vas, i ne idu vama, nego su poklonjeni njegovu veličanstvu, te neće biti probitačno da ih zadržavate i priječite ih u putu.

— Vi se, gospodine plemiću — odgovori don Quijote — brinite za svoje pitome jarebice i srčane lasice, i pustite svakoga neka radi svoj posao. Ovo je moj posao, ja najbolje znam smjeraju li oni na mene ili ne smjeraju, ta gospoda lavovi.

Okrenu se čuvaru i reče:

— Gospodine lupežu, tako mi svega, ako mi ovoga trena ne otvoriš kaveze, ovim ću te kopljem pribosti na kola!

Kad je vidio vozar odrešitost te oboružane sablasti, reći će:

— Molim vas, gospodaru, za Boga miloga, pustite me da ispregnem mule i da se sklonim s njima dok nisu nahrupili lavovi,

jer ako mi pokolju mule, ubili su i mene, koji i nemam ništa do tih kola i tih mula.

— Oh ti, ti čovječe malovjerniče! — odvrati don Quijote. — Silazi, ispreži i radi što te volja. Začas ćeš vidjeti da si uludo radio, nije ti trebao taj trud.

Siđe vozar i brže ispregne mule, a čuvar zavikne u sav glas:

— Budite mi svjedoci, koji god ste ovdje, da ja preko volje i nasilu otvaram kaveze i puštam lavove, a neka zna ovaj gospodar da sve zlo i šteta što ove zvijeri budu počinile ide na njegov račun, skupa sa mojom plaćom i čuvarinom. Vi se, gospodo, sklonite, dok još nisam otvorio: meni, siguran sam, neće učiniti ništa nažao.

Opet ga uzme plemić odvraćati od te ludosti, jer je Bogu grijeh ovakve se budalaštine laćati. Ali don Quijote odgovori da zna što čini. Plemić mu pak odvrati neka dobro pazi, jer njemu se čini da se vitez vara.

— Onda, gospodine — reći će don Quijote — ako ne želite gledati ovu, kako vi mislite, tragediju, obodite čilašicu i sklonite se!

Kad je to čuo Sancho, uzme ga sa suzama na očima preklinjati neka se okani toga pothvata, jer spram ovoga što je namjerio, šala je, djetinjarija i mačji kašalj sve ono s vjetrenjačama, i strašna pustolovina s valjaonicama, i sva redom junačka djela što ih je počinio tijekom svega života.

— Pazite, gospodaru — govori Sancho: — ovo nisu ni čarolije niti išta nalik, jer sam između letava i kroz rupu u kavezu vidio šapu toga lava, te ja sudim, kad mu je tolika šapa, da je lav zacijelo veći nego gora.

— U strahu su velike oči, pa će se tebi još učiniti — odgovori don Quijote — da je veći od pol svijeta. Skloni se, Sancho, i pusti me: ako ja tu poginem, ti znaš staru našu pogodbu: pohiti Dulcineji, i drugo ti ništa ne velim.

Priklopi on još i drugih riječi, te im tako razbije svaku nadu da će se okaniti svojega ludoga nauma. Htjede se usprotiviti onaj u Zelenom Plaštu, ali je vidio da su nejednaki na oružju, i nije mu se činilo pametnim kavžiti se s luđakom, jer sada mu se don Quijote čini sasvim ludim. A don Quijote požuri opet čuvara, poprijeti opet, i tako natjera plemića da obode kobilu, Sancha da obode sivca, i vozara da obode mule, te oni pojure što su brže mogli da se uklone od kola dok još nisu lavovi izmakli iz kaveza. Sancho uzme oplakivati smrt gospodarovu, jer sada i ne sumnja, nego čvrsto

vjeruje da će mu gospodar zapasti u lavlje šape i poginuti. Kune svoju sudbinu i proklinje onaj zlosretni čas kad je smislio da mu opet počne služiti. Ali iako plače i kuka, ipak udara sivca, da se udalji od kola. Kad je dakle čuvar vidio da su bjegunci već prilično odmakli, stane opet dokazivati don Quijotu te ga opominjati kao što ga je opominjao prije i dokazivao mu, ali don Quijote odgovori da čuje a ne haje za opomene i dokaze; sve mu je utaman, pa neka se požuri.

Dok je čuvar zatezao da otvori prvi kavez, uzme don Quijote premišljati bi li bìo boj pješice ili na konju. Odluči naposljetku da će pješice: strah ga neće li se poplašiti Rocinante kad ugleda lavove. Skoči dakle s konja, odbaci koplje, nadjene na ljevicu štit, trgne mač, i korak po korak, s divnom hrabrošću i srčanošću ode te se ispriječi pred kolima, preporučujući se od svega srca Bogu i zatim vladarici svojoj Dulcineji.

A neka se zna da pisac ove istinite povijesti, kad je došao dovde, kliče i veli:

»Oj hrabri i nad svaku hvalu srčani don Quijote od Manche, ti uglede svima junacima na svijetu, drugi i novi don Manuele od Leóna,[91] koji bijaše slava i dika španjolskih vitezova! Kakvim bih riječima ispripovijedao strahovito ovo junačko djelo, kako bih ga ispričao da povjeruju budući vijeci? Koja hvala ne pristaje i ne dolikuje tebi, sve ako je hiperbola nad hiperbolama? Pješice, sâm samcat, neustrašiv, srčan, sa samim mačem, a i taj nije ljuta toledska posjeklica,[92] sa štitom koji i nije od sjajna i čista čelika, čekaš i očekuješ dva najljuća lava što su ikad izišla iz afričkih šuma! Tvoja djela neka tebe hvale, junače iz Manche; njima sve prepuštam, njih pak evo ostavljam u njihovoj nevjerojatnoj i veličanstvenoj stvarnosti, jer ne znam riječi da ih slavim.«

Tako je završio pisac kliktanje, te nastavlja povijest i nadovezuje: Kad je čuvar lavova vidio kako se don Quijote već ispriječio, te da mora pustiti lava mužjaka ako ne želi izvrgnuti se nemilosti ljutoga i neustrašivoga viteza, otvori širom prednji kavez, u kojem je, kako rekosmo, lav neobično velik, a strahovita, užasna izgleda. Lav se ponajprije okrene u kavezu u kojem je ležao, pruži šape, protegne se sav, onda zine, zijevne na sve ralje, isplazi jezik gotovo od dva pedlja, protare oči te umije lice; a kad je to uradio, promoli glavu iz kaveza pa se ogleda na sve strane očima kao žeravama, da bi se od toga izgleda i pojave uplašila i najluđa

drzovitost. Ali ga don Quijote promatra pozorno i samo želi da lav skoči s kolâ i zapadne u njegove šake, koje će ga već raskomadati.

Tolika bijaše njegova nečuvena ludost.[93] No plemenitomu lavu nije bilo do obijesti, nego do mira, pa nije mario za djetinjarije i prkos, nego se, kako rekosmo, ogleda lijevo i desno, okrenu se, pokaza don Quijotu stražnjicu, pa se tromo i spokojno izvali opet u kavezu. Kada to vidje don Quijote, zapovjedi čuvaru neka lava batinom razdraži i natjera da iziđe.

— To ja neću učiniti — odgovori čuvar — jer ako ja njega razdražim, prvo će razderati mene samoga. Zadovoljite se vi, gospodine viteže, time što ste učinili. To je već krajnje junaštvo, pa nemojte još jednom kušati sreću. Lavu su otvorena vrata: od volje mu izići. A kad nije izišao sve dosad, onda i neće cio dan. Kako ste silno srčani, već ste pokazali, a junačkomu borcu nije dužnost, koliko ja znam, ništa drugo nego samo izazvati i dočekati protivnika na bojištu. Ako pak protivnik ne dođe, sramota je njegova; onaj pak koji je čekao stekao je pobjednički vijenac.

— Istina je — prihvati don Quijote; — zatvori, prijatelju, kavez i potvrdi mi, što god bolje znaš, ovo što si vidio da sam učinio, to jest: kako si lavu otvorio vrata, ja ga počekao, lav nije izišao, ja ga počekao još, on opet nije izišao, nego nanovo legao. Ništa mi više ne treba, i dobijesa čarolije, a Bog pomogao razboritosti, istini i pravomu viteštvu. Zatvori dakle kavez, kako rekoh, a ja ću dotle domahnuti i pozvati one što su pobjegli i sklonili se: neka iz tvojih usta dočuju to junačko djelo.

Čuvar učini tako, a don Quijote nabode navrh koplja rubac kojim je obrisao s lica kišu od siraca, te uzme dozivati one koji još bježe, na čelu im plemić, a uza svaki se korak obaziru. Opazi Sancho to domahivanje bijelim rupcem, te reče:

— Ne bilo me ako moj gospodar nije svladao one divlje zvijeri, dok nas doziva.

Zaustave se oni i razaberu da to zbilja domahuje don Quijote. Prođe ih nešto strah, te se počnu polako primicati, dok ne stigoše dotle da jasno začuše don Quijotovu viku i dozivanje. Vrate se najposlije kolima, a kad priđoše, reći će don Quijote vozaru:

— Brate, upregni opet mule i nastavi put, a ti mu, Sancho, daj dvije zlatne škude, za njega i čuvara, da im nadoknadim što sam ih zadržao.

— Dat ću ih drage volje — odgovori Sancho — ali što je od lavova? Jesu li mrtvi ili živi?

Sad im čuvar otegne potanko pripovijedati kako se završio boj. Kuje on u zvijezde don Quijotovu hrabrost. Čim ga je ugledao lav, uplašio se i nije se usudio izići iz kaveza, premda su mu prilično vrijeme bila otvorena vrata. Vitez je htio da čuvar podraži lava, ali mu je on, čuvar, odvratio kako ne valja iskušavati Božju volju i dražiti lava da silom iziđe, pa je tako vitez nerado i preko volje dopustio da se zatvore vrata.

— Što mi veliš, Sancho? — reći će don Quijote. — Ima li takvih čarolija koje će premoći pravo junaštvo? Mogu mi doduše čarobnjaci zakinuti sreću, ali mi ne mogu oduzeti snagu i srčanost.

Sancho dade dvije škude, vozar upregne mule, čuvar poljubi don Quijotu ruke, hvaleći mu na daru, te obeća da će to junačko djelo pripovjediti i samomu kralju, dok mu stigne u dvor.

— Ako možda Njegovo Veličanstvo zapita tko je to junačko djelo izvršio, reci: *Vitez od Lavova*, jer odsad hoću da se ovako promijeni, preobrazi i preobliči moje dojakošnje ime *Vitez Tužnog Lika*. U tome se povodim za drevnim običajem skitnikâ vitezova, koji su mijenjali imena kad su htjeli ili kad im je bilo zgodno.

Kola krenu svojim putem, a don Quijote, Sancho i plemić od Zelenog Plašta udare svojim.

Sve to vrijeme nije ni riječi izustio don Diego de Miranda, nego je pozorno motrio što radi i govori don Quijote. Učinio mu se pametnim luđakom, čovjekom ludim, koji je nalik na pametna čovjeka. Nije on još doznao za prvi dio don Quijotove povijesti, a da ga je pročitao, ne bi se više ni čudio njegovim djelima i riječima, jer bi već znao kakva mu je ludost. No nije znao tu povijest te ga je smatrao čas pametnim, čas ludim, jer što god govori, skladno je, kićeno, valjano, a što god čini, suludo, mahnito i budalasto. I reče on u sebi:

»Zar i može biti gore ludosti, nego nataknuti na glavu šljem pun sira i misliti da su mu čarobnjaci razmekšali mozak? A ima li veće mahnitosti i budalaštine nego kad svom silom hoćeš da se boriš s lavovima?«

Iz toga premišljanja i samoslovlja trgne ga don Quijote rekavši mu:

— Tko bi i sumnjao, gospodine don Diego de Miranda, da vi mene smatrate za čovjeka mahnita i luda. Ne bi ni bilo čudo, jer

moja djela ne dokazuju ništa drugo. A ja bih ipak želio da znate: nisam tako lud i budalast kako sam vam se valjda učinio. Naočit je, skladan i pristao junački vitez kad pred kraljevim licem, nasred prostranoga bojišta, kopljem sretno udari ljutoga bika; naočit je vitez, oboružan blistavom bojnom opremom, kad doleti pred dame na turnir, na veseli kopljani boj; naočiti su i pristali svi vitezovi koji bojnom igrom ili čime naličnim zabavljaju, razveseljuju i, možemo li tako reći, časte dvore svojih vladara; ali nad svima je njima naočit i pristao skitnik vitez koji po pustoši i zabiti, po rasputicama, po šumama i planinama ide za opasnim pustolovinama, voljan da ih sretno i čestito dokonča, jedino zato da stekne slavan i trajan glas; svakako je naočitiji i pristaliji, velim, skitnik vitez koji priskače udovici u kakvoj zabiti, nego vitez dvoranin koji se u gradu udvara djevojci. Svaki vitez ima svoj posao. Dvoranin neka služi damama, ukrašuje dvore kraljevske sjajnom odjećom, časti siromašne vitezove za bogatim stolom svojim, održava turnire, neka bude velik, darežljiv, velikodušan, a nadasve čestit kršćanin, i tako će valjano izvršiti svoje dužnosti. A skitnik vitez neka prolazi sve zakutke na svijetu, ulazi u najzamršenije nedohode, neka na svakom koraku poduzima nemoguće, neka u pustoj zabiti prkosi žarkim zrakama sunčanim za ljeta, a zimi ljutoj nepogodi vjetrova i mrzavice; neka se ne plaši od lavova, ne straši od sablasti, ne prepada od zmajeva, jer njemu je prvi i pravi posao tražiti ove, napadati one i pobjeđivati sve...

Kad mi je dakle sudbina dosudila da budem jedan od skitnika vitezova, moram se laćati svega što po mojem sudu ide u moje poslove. Istinska mi je dakle dužnost bila udariti na lavove, kao što sam i udario maločas, premda sam znao da je bila drskost strahovita, jer znam dobro što je hrabrost: vrlina koja je po srijedi između dvije opake krajnosti, to jest između kukavštine i drskosti. Ali manja je nevolja junaku da se okrzne o drskost i da se uznese, nego da se ponizi do same kukavštine, jer kao što će se rasipnik lakše preobratiti u darežljivca negoli lakomac, tako će i drznik prije postati pravi junak nego što će se kukavica uspeti do pravoga junaštva. A što se tiče srtanja u pustolovine, vjerujte mi, gospodine don Diego, bolje je nastradati od suviška nego od manjka, jer ljepše odjekuje ušima kad čuju: »taj je i taj vitez drzak i neustrašiv«, nego »taj je i taj vitez plašljiv i kukavica«.

— Velim vam, gospodine don Quijote — odgovori don Diego — sve je to što rekoste i što učiniste, u pravoj mjeri sa zdravom pameću, kao po jezičku na vagi, i ja sudim, ako se izgube naredbe i zakoni skitničkoga viteštva, naći će se oni u vašim grudima kao u pravom svojem skloništu i skrovištu. Ali hajdemo se požuriti, jer je već pokasno, pa da stignemo u moje selo i mojoj kući, da se odmorite od prošloga truda. Niste doduše utrudili tijelo, nego duh, ali kad se umori duh, umara se i tijelo.

— Primam ponudu rado i s velikom zahvalom, gospodine don Diego — odgovori don Quijote.

I jače nego dotad obodu svoje konje i stignu oko dva sata poslije podne selu i kući don Diega, koga je don Quijote prozvao *Vitezom od Zelenog Plašta*.

Osamnaesta glava

Što se dogodilo don Quijotu u zamku ili kući Viteza od Zelenog Plašta, i druge neobične zgode.

Don Quijote razabra da je kuća don Diega od Mirande prostrana, kao već na selu. Nad vratima je s ulice grb, doduše od hrapava kamena. Ostava je u dvorištu, konoba pod trijemom, dok uokolo stoje mnogi krčazi ili ćupovi. Kako su krčazi iz Tobosa, podsjetiše oni don Quijota na začaranu i preobličenu Dulcineju. Uzdahne on i protisne, ne pazeći što govori i s kim je:

»O, blago drago, na tugu te nađoh,
Slatko i drago, dok Božja je volja.[94]

Oj toboški krčazi, što ste mi na pamet navrnuli slatki zalog najgorčega jada mojega!«

Čuo to đak pjesnik, don Diegov sin, koji je s majkom izišao da ga dočeka, pa se zapanji i mati i sin gledajući neobičnu spodobu don Quijotovu. A on sjaše s Rocinanta, pristupi joj s velikom uljudnošću i zamoli je da joj poljubi ruke. Don Diego pak reče:

— Primite, gospođo, s običnom dobrotom vašom gospodina don Quijota od Manche, koji je pred vama, dočekajte skitnika viteza, najhrabrijega i najrazboritijega na svem svijetu.

Gospođa, po imenu doña Cristina, primi don Quijota vrlo uljudno i dobrostivo, dok joj se on preporuči mnogim razumnim i biranim riječima. Isto se tako uljudno pozdravi i sa đakom, komu se don Quijote, kad ga je čuo što govori, učinio razboritim i bistrim.

Sada opisuje pisac sve prilike u don Diegovoj kući, opisuje nam sve što ima u domu bogatoga seoskoga plemića. Ali prevodtelju ove povijesti čini se podesnim da i ne spominje te i druge takve sitnice, jer ne pristaju uz glavni naum ove kronike kojoj snaga počiva na istini, a ne na zastranjivanju.

Uvedu don Quijota u dvoranu, Sancho mu skine bojnu opremu, te on ostane u kalavrama i pršnjaku od divokozje kože, sve mu uprljano od oklopa. Oko vrata mu ovratnik kao u đaka, neukrućen i bez čipaka. Mestve su mu žućkaste boje, a naglavci nalašteni. O

pasu mu je čestiti mač, koji mu o remenu od kože morskoga psa visi s ramena, jer kažu da već mnogo godina boluje na bubrezima. Ogrne on sada kratak plašt od valjana smeđa sukna, pošto je najprije oprao glavu te umio lice sa pet ili sa šest vedara vode, jer koliko je bilo vedara, različito se sudi, a voda je svejednako ostajala surutkaste boje, sve zbog Sanchove proždrljivosti i trgovanja zlosretnim sircima, kojima je perjanik onako zasolio gospodaru.

Kad se tako uredio, uđe vitez s otmjenom finoćom i uljudnošću u drugu dvoranu, gdje ga dočeka đak, da ga zabavi dok se ne prostre stol, jer kad je ovako plemenit gost došao, voljna je doña Cristina pokazati da zna i može počastiti goste koji u njenu kuću stižu.

Dok se don Quijote raspremao, uluči prigodu don Lorenzo, jer tako se zvao sin don Diegov, te zapita oca:

— Tko li je, oče, taj vitez što ste nam ga doveli? I ja i mati čudimo mu se imenu i spodobi, i tomu što velite da je on skitnik vitez.

— Ne znam što bih ti rekao, sinko — odgovori don Diego; — velim ti jedino da sam gledao gdje koješta radi kao najveći mahnitac na svijetu, a govori tako razborito da riječima briše i ništi svoja luda djela. Razgovori se s njim i opipaj mu bilo, koliko zna: razuman si, pa rasudi sam o njegovu razboru ili ludosti, što je od toga dvoga jače; ali ja, da ti uistinu kažem, prije bih rekao da je lud nego da je pametan.

Ode dakle don Lorenzo da zabavi don Quijota, kako je već rečeno. A među drugim razgovorom što su ga njih dvojica raspreli, reći će don Quijote don Lorenzu:

— Gospodin don Diego od Mirande, otac vaš, pričao mi je o vašoj rijetkoj umještini i lijepom daru, osobito o tome da ste velik pjesnik.

— Pjesnik možda — odgovori don Lorenzo — ali velik nipošto. Istina je da volim pjesništvo i volim čitati dobre pjesnike, ali nisam takav da bih mogao biti nazvan velikim pjesnikom, kako moj otac veli.

— Mili mi se ta skromnost — odgovori don Quijote — jer nema pjesnika koji ne bi bio nadut i ne bi mislio da je on najveći pjesnik na svijetu.

— Nema pravila bez izuzetka — odvrati don Lorenzo — pa ima valjda i kakav pjesnik koji nije nadut i ne misli onako.

— Malo ih ima — odgovori don Quijote; — no recite mi: kakva je to pjesma što je sad pišete, a vaš mi otac veli da ste zbog nje uznemireni i zabrinuti? Ako je kakva *glosa*, u taj se posao ponešto i ja razumijem, volio bih znati tu pjesmu. Ako je pak književni natječaj, nastojte dobiti drugu nagradu, jer prvu dobiva svagda onaj komu su skloni ili tko je jako otmjena roda; drugu nagradu daju po čistoj pravdi, treća nagrada postaje dakle drugom, a prva bi po tome računu trebala biti trećom, baš onako kako se i na sveučilištima daju stupnjevi; ali uza sve to velika je čast prva nagrada.

»Sve dosad«, u sebi će don Lorenzo, »ne mogu zaključiti da je lud; hajdemo dalje!«

I reče mu:

— Vi ste, gospodine, zacijelo bili na naukama: koje ste znanosti slušali?

— O skitničkom viteštvu — odgovori don Quijote — jer ta je znanost isto tako valjana kaošto i znanost o pjesništvu, i još za dva palca bolja.

— Ne znam kakva je to znanost — odgovori don Lorenzo — i nisam dosad još ni čuo za nju.

— To je znanost — odgovori don Quijote — koja sadrži u sebi sve ili gotovo sve znanosti na svijetu, jer onaj koji se njoj posvećuje mora biti pravnik, te mora znati što je *justita distributiva* i *commutativa* i kakvi su joj zakoni, da mogne svakomu davati što je njegovo i što mu pripada; mora biti bogoslov i mora znati, svagdje gdje god se zaište, jasno i razložito dokazivati kršćansku vjeru, koju ispovijeda; mora biti liječnik i osobito travar, da usred zabiti i pustoši prepozna biljke u kojima je snaga da liječe rane; jer skitnik vitez ne može svaki put tražiti tko će ga liječiti; mora biti zvjezdar, da po zvijezdama zna koliko je sati po noći, te u kojem je kraju i dijelu svijeta; mora znati matematiku, jer na svakom mu se koraku događa da je treba; i ne spominjem da mora biti okićen svima glavnim kršćanskim vrlinama, nego silazim na druge sitnice, te vam velim da mora znati plivati kao što kažu da je plivao Pesce-Cola ili Riba-Nikola,[95] mora znati potkovati konja, osedlati ga i zauzdati. Da se vratim na uzvišeno, velim da mora biti vjeran Bogu i svojoj odabranici; mora biti čist u mislima, častan u riječima, darežljiv u radu, junačan na djelu, strpljiv u nevoljama, milostiv potrebitima, a naposljetku branič istine, ma izgubio glavu braneći je. Od sviju se

ovih velikih i sitnih svojstava sastavlja valjan skitnik vitez. Eto vidite, gospodine don Lorenzo, je li ništava znanost kojoj se odaje vitez, te nju ispovijeda i njoj se posvećuje, i je li jednaka s najodličnijim znanostima što se uče na gimnazijama i sveučilištima.

— Ako je tako — odvrati don Lorenzo — priznajem da ta znanost nadilazi sve druge.

— Zašto velite: »ako je tako«? — zapita don Quijote.

— Želim reći — odgovori don Lorenzo: — ja sumnjam da je ikada bilo i da ima danas skitnika vitezova okićenih tolikim vrlinama.

— Često sam govorio već i sada kažem opet — odvrati don Quijote: — ljudi ponajviše sude da na svijetu nije nikada bilo skitnikâ vitezova, a ja sudim, ako im Bog ne dokaže kakvim čudom da je skitnika vitezova bilo i da ih ima, zaludna je muka silom ih uvjeravati, kako sam ja to često iskusio. Neću zato da tratim vrijeme i razbijam vam zabludu, koja je u vas jednaka kaošto u mnogih drugih, nego sam nakan moliti se Bogu da vas trgne iz te zablude i da vas pouči kako su korisni i potrebni bili skitnici vitezovi za prošlih vjekova, i kako bi probitačni bili i sada, kad bi ih bilo, ali se danas, zbog grijeha ljudskih, šepiri lijenost, besposličenje, proždrljivost i raskoš!

»Izlanuo se naš gost«, reći će u sebi don Lorenzo, »ali bilo kako bilo, on je divan i plemenit luđak, a ja bih bio jadnik i glupan, da ne sudim ovako.«

Završe oni sada razgovor, jer ih zovnuše za stol. Zapita don Diego sina što je dokučio dosad o gostovoj pameti. A on mu odgovori:

— Ne bi njega iz zbrke njegove ludosti dokučili ni pročitali svi liječnici i svi znalci koliko god ih ima na svijetu; on je zatucani luđak, ali mu često prosijava pamet.

Sjednu da blaguju, a jelo bude onakvo kako je don Diego putem rekao da časti svoje uzvanike: prikladno, obilno i tečno. Ali najmilija bijaše don Quijotu ona divna tišina u cijeloj kući, kao da su u kartuzijanskom samostanu. A kad su odručali i zahvalili Bogu, te je donesena voda za ruke, zamoli don Quijote usrdno don Lorenza neka mu pročita onu pjesmu s književnoga natjecanja. A don Lorenzo mu odgovori:

— Da ne budem kao pjesnici što se nećkaju kad ih moliš, a kad ih ne moliš, onda se razbacuju, pročitat ću vam svoju *glosu*, za koju

se ne nadam nikakvoj nagradi, nego sam je spjevao samo zato da mi se vježba um.

— Jedan moj prijatelj i pametan čovjek — odvrati don Quijote — sudio je da se ne vrijedi mučiti i sastavljati od stihova glose, jer glosa se, veli on, nikada ne slaže sa tekstom: glosa često i ponajviše zastranjuje od toga što je bila namjera i naum da bude glosirano. Osim toga, pravila su za glosu prestroga: u njoj ne smije biti pitanja, niti *reče* niti *reći ću*, niti se smiju od glagola stvarati imenice, niti smisao mijenjati; ima još i drugih okova i smetnja kojima su okovani glosatori, kao što zacijelo znate.

— Zaista, gospodine don Quijote — reče don Lorenzo — koliko god se trudim da vas uvrebam, nikako ne mogu, jer vi mi iskliznete iz ruku kao jegulja.

— Ne razumijem — odgovori don Quijote — kakvo vi to isklizavanje spominjete i što mislite.

— Objasnit ću vam — odvrati don Lorenzo — a sad poslušajte, gospodine, glosirane stihove i glosu; glase evo ovako:

Da mi bude kao prije,
Ne bih hajo što će biti,
Hoće li me usrećiti,
Što će biti najposlije!

GLOSA

Sreća mi je blaga bila,
Al je sreća vječna mijena,
Tužnog me je ostavila.
Nikad više neću njena
Ugledati lica mila!
Od vijeka evo ti je
Rob do nogu, do tvojijeh:
Sretni dani nek se vrate,
Da mi život nov procvate,
Da mi bude kao prije.

Ne treba mi pusta slava,
Ni pobjeda iza boja,
Radost tašta i varava —
Samo stara sreća moja,
Što mi na um iskrsava.

Nemoj mi se, srećo, kriti.
Da mi te je ogrliti
I da mi se razbuđeni
Žar utiša taj u meni,
Ne bih hajo što će biti!

Znam da molim što do vijeka
Ispunit se meni neće.
Nema vlasti u čovjeka
Da na novi život kreće,
Što sudbina ništi prijeka.
Vrijeme teče, juri, hiti,
Neće natrag udariti;
I od onog što je sada,
I što bješe, zalud nada:
Hoće li me usrećiti!

Kad životu traješ dane
U nadama i u strahu,
Kad ti živi život sane,
Radiji si smrtnom dahu,
Kad će boli da odlane.
I meni bi najmilije
Bilo mrijeti — ali nije,
Jer misao razborita
Pitanjem me strašnim pita:
Što će biti najposlije?

Kad je don Lorenzo izgovorio glosu, ustane don Quijote, uhvati desnicu don Lorenzovu, te progovori jasnim glasom i gotovo zavikne:

— Tako mi nebesa gdje su najviša, vi ste, plemeniti mladiću, najbolji pjesnik na svijetu i zavrijedili ste da budete ovjenčani lovorovim vijencem, ali ne na Cipru, ni u Gaeti, kako reče jedan pjesnik. Bog mu oprostio, nego da budete ovjenčani od akademija atenskih, kad bi ih još bilo danas, i od onih koje danas jesu, u Parizu, u Bologni i Salamanki! Dao Bog da one suce koji vam budu uskratili prvu nagradu ustrijeli Feb, a Muze da im nikada ne prekorače prag. Pročitajte mi, gospodine, još koju veću pjesmu, jer ja svojski želim upoznati vaš divni um.

Zar nije čudno što je don Lorenzo uživao gdje ga hvali don Quijote, premda ga je smatrao za luđaka? Oj, ti moći laskanja, dokle se širiš i kako su prostrane granice tvoje zamamne vlasti. Tu je istinu dokazao don Lorenzo kad je popustio zahtjevu i želji don Quijotovoj i pročitao mu ovaj sonet uz fabulu ili priču o Piramu i Tizbi:

SONET

Pred djevom krasnom, koja ljuto kini
Piramu srce, prsnula stijena;
Sa Cipra Amor koraka hitrena
K tijesnoj, čudnoj, hiti propuklini.

Tišina zbori ovdje, niti smije
Da dahne glasak kroz tu probojinu,
Al duše zbore, jeziku je njinu
Sloboda zborit, što nikomu nije.

Prekipje ljubav, nesmišljenoj djevi
Sudbina samrt mjesto slasti dava,
Da na sve vijeke bude zapamćena:

U jedan mah im skončaše se dnevi,
Njih ubi, zakri i njih uskrisava
Mač jedan, jedan grob i uspomena.

— Slava Bogu — reče don Quijote kad je saslušao don Lorenzov sonet — što između nebrojenih mlitavih pjesnika ima i jedan čvrst kao što ste vi, gospodine moj, jer po umijeću i vještini, pokazanoj u tome sonetu, vidim da ste takvi.

Četiri se dana častio don Quijote u kući don Diegovoj, a onda zahvali na dobroti i lijepu dočeku, te zamoli za dopuštenje da ode, jer misli da skitnicima vitezovima ne dolikuje odavati se tako dugo besposlici i raskošu. On je voljan vršiti svoj posao, krenuti za pustolovinama, kojih u ovome kraju ima napretek, kako je čuo. Tako će provesti vrijeme dok ne svane dan turniru u Zaragozi, kamo je ravno namjerio. Ali će najprije u spilju Montesinovu, o kojoj pričaju po ovome kraju tolike i tako divne zgode, a hoće još da dozna i pronađe otkud zapravo potječe i gdje je izvir onih sedam jezera što se obično zovu Ruiderska jezera.

Don Diego i sin njegov pohvale mu čestitu odluku i reknu mu neka iz njihove kuće i sveg imanja ponese što god ga je volja; oni su mu voljni poslužiti koliko god mogu, jer to i zaslužuje njegovo čestito zvanje.

Svane napokon i dan odlaska, na radost don Quijotovu a na žalost i jad Sanchu Panzi, komu je i te kako godilo obilje u kući don Diegovoj pa nije mario vraćati se gladovanju, kakvo je obično po šumama i po zabiti, i onoj oskudici mršavih bisaga svojih. Ali bilo kako bilo, bisage on napuni i natrpa svačim što mu se najpotrebnijim činilo. A kad budu na rastanku, reći će don Quijote don Lorenzu:

— Ne znam jesam li vam, gospodine, rekao već, a jesam li, ponavljam opet; želite li vi kratiti put i da vas minu muke kad se penjete na nepristupni vršak gdje je hram Slave, ne možete nikako drugačije nego se okanite potijesnoga puta Poezije te udarite najtješnjim putem Skitničkoga viteštva, jer na tome se putu možete zacariti dok bi dlanom o dlan.

Tim riječima zapečati don Quijote svoju ludost, a pogotovo kad je još priklopio:

— Tako mi Boga, volio bih povesti gospodina don Lorenza, da ga naučim kako valja opraštati pobijeđenima, a kako se pokoravaju i gaze bahati, jer te vrline pripadaju ovomu zvanju kojemu sam se ja posvetio. Ali vi ste premladih godina, a brane vam i vaše čestite nauke. Zato vam samo napominjem: budete li pjesnik, proslavit ćete se onda ako se budete više povodili za tuđim sudom nego za svojim, jer nema oca ni matere kojima bi se njihova djeca činila ružna, a s duhovnom je djecom ta zabluda još češća.

Opet se otac i sin začude zbrkanim riječima don Quijotovim, čas razboritim, čas budalastima, i svoj onoj zanesenosti i tvrdokornosti kako svom silom prianja da krene za svojim zlosretnim pustolovinama, koje su cilj i meta njegovih želja. Opet se ponove izrazi odanosti i riječi uljudnosti, te pošto se oproste s gospodaricom dvora, krenu don Quijote i Sancho, vitez na Rocinantu, a perjanik na magarcu.

Devetnaesta glava

u kojoj se pripovijeda pustolovina zaljubljenoga pastira, s drugim, zaista zabavnim zgodama.

Tek što je malko odmaknuo don Quijote od sela don Diegova, kad skobi dvojicu, ili su duhovnici ili đaci, i još dva seljana, svu četvoricu na magarcima. Jedan je đak nosio, kao torbak, zavežljaj od kruta, zelena platna, u njemu nešto rubenine i dva para vunenih čarapa; drugi je nosio samo dva nova rapira, bez sjaja i bez oštrice, s jabučicama na vrhovima.[96] Seljani uza se imali svašta, vidjelo se da dolaze iz većeg mjesta, gdje su kupovali, te kupljeno nose u svoje selo.

I đaci i seljani čudom se začude, kao i svi kada prvi put ugledaju don Quijota: gorjeli su od radoznalosti tko je taj čovjek, tako drukčiji od ostalog svijeta. Pozdravi ih don Quijote, a kad je čuo kamo će i da idu istim putem kojim i on, ponudi im da putuju zajedno, samo ih zamoli da jašu polaganije, jer njihove su osamarene životinje brže koračale nego njegov konj. Da im ugodi, pripovjedi im ukratko tko je, kakvo mu je zvanje i zanimanje, da je skitnik vitez koji ide za pustolovinama po svim krajevima na svijetu. Rekne im da se pravim imenom zove don Quijote od Manche, a po nadimku *Vitez od Lavova*. Sve se to činilo seljanima kao da im govori grčki, ili da trabunja, ali nije đacima, koji odmah razabraše da se nešto mućka u don Quijotovoj glavi. No ipak su ga gledali s divljenjem i štovanjem, a jedan će od njih reći:

— Gospodine viteže, ako baš niste namjerili kojim određenim putem, kao što obično i ne udaraju oni koji idu za pustolovinama, izvolite s nama, pa ćete vidjeti jednu od najljepših i najbogatijih svadba što su se do dana današnjega slavile u Manchi i još mnogo milja naokolo.

Zapita ga don Quijote je li to svadba kakva kneza, kad je toliko hvali.

— Nije — odgovori đak — nego jednoga seljaka i seljanke; on je najbogatiji ženik u svem ovome kraju, a ona najljepša djevojka što su je ikada ljudi vidjeli. Naveliko se i neobično spremaju za

svadbu, a slavit će je na livadi nakraj mlâdina sela. Nju vole zvati krasoticom Quiterijom, a mladoženja se zove Camacho *Bogataš*. Njoj je osamnaest godina, njemu su dvadeset i dvije. Jedno je drugomu prilika, samo neki sveznadari, koji pamte od kakve je loze svatko na svijetu, kazuju da je krasotica Quiteria od boljega roda nego Camacho. Ali na to se više i ne gleda, jer bogatstvo zamazuje svaku pukotinu. Taj je Camacho zaista čovjek podašne ruke, te je smislio da svu livadu prekrije sjenicom od zelena granja, pa će se i sunce namučiti htjedne li prodrijeti do zelene trave. Pobrinuo se ženik i za igru s mačevima i praporcima,[97] jer u njegovu selu ima ljudi koji znaju njima zveckati i treskati da je divota. O tapkačima i ne govorim, jer je istinsko čudo[98] koliko ih je pozvao. Ali ništa od toga što sam spomenuo, niti od mnogoga drugoga što nisam spomenuo, neće ovu svadbu toliko iznijeti na glas koliko ono što će zacijelo počiniti ojađeni Basilio. Taj je Basilio momak iz sela Quiterijina, a kuća mu je prva do njene roditeljske kuće. Tako se Amoru pružila prigoda da ponovi svijetu već zaboravljenu ljubav Piramovu i Tizbinu. Zagledao se Basilio u Quiteriju još u nježnim ranim godinama, ona mu pak uzvraćala ljubav nebrojenim nevinim naklonostima. O toj se djetinjskoj ljubavi Basilija i Quiterije pripovijedalo po svem selu. Ali kad porastoše, Quiterijin otac zabrani Basiliju da mu dolazi u kuću, kako je običavao. A da zbaci sa sebe nelagodu i sumnju, smisli te odluči udati kćer za bogatoga Camacha, jer mu se nikako nije činilo zgodnim udati je za Basilija, koga nije sreća obdarila onako kako ga je obdarila priroda. No ako se bez ikakve zavisti rekne istina, Basilio je najspretniji momak što ga znamo: vještak u nadbacivanju motkama, izvanredan hrvač i velik igrač pelote. Trči kao jelen, skače bolje od koze, a ruši čunjeve na kuglani kao čarolijom; pjeva kao ševa, gitara mu u rukama progovara, a maču je vještiji od ikoga.

— Već tom jedinom vještinom — uteče mu se u riječ don Quijote — zavrijedio je taj mladić ne samo da se oženi krasoticom Quiterijom nego i samom kraljicom Ginebrom, da je danas živa, usprkos Lanzarotu i svima koji bi htjeli to spriječiti.

— Ah, da to čuje moja žena! — progovori Sancho Panza, koji je sve dotad šutio i slušao. — Ona bi samo da svatko uzima sebi ravna, jer se drži poslovice: svaka ovca svome stadu. A ja sam toga čestitoga Basilija već zavolio i htio bih da se on oženi ljepoticom

Quiterijom, a vječno blaženstvo i spokoj (umalo da ne rekoh obratno) onima što priječe da se uzimaju koji se vole.[99]

— Kad bi se svi uzimali koji se vole — reče don Quijote — oteo bi se roditeljima izbor i vlast da sinove žene i kćeri udaju za koga i kada treba. Kad bi se kćerima prepustilo na volju da biraju muževe, jedna bi odabrala očeva slugu, a druga koga god što ga je vidjela gdje prolazi ulicom te se njoj čini valjanim i zgodnim, sve ako je i razuzdan razbijač, jer ljubav i sklonost lako razboru zaslijepljuju oči. A te su oči još kako potrebne kad se bira, jer u ženidbi ili udaji velika je opasnost da se prevariš, pa ti treba opreznosti i napose milosti Božje da dobro pogodiš. Kad se spremaš na dalek put, pomno ćeš odabrati prije polaska, ako si pametan, ugodna i pouzdana druga s kojim ćeš se združiti. Zašto ne bi učinio tako i ženik koji će s družicom putovati dokle god živi, sve do smrtnoga časa, pogotovo kad je s njome združen i u postelji, i za stolom i svagdje za života, kao što je žena združena s mužem? Žena nije roba koju kupuješ i vraćaš, mijenjaš ili obnavljaš, nego je neodjelit tvoj dio koji ti traje dokle god ti traje i život; ona ti je omča oko vrata koja se prevraća u gordijski čvor što se ne driješi dokle god ga smrtna kosa ne rasiječe. Još bih ti mnogo znao govoriti o tome, ali me goni želja da dočujem hoće li gospodin licencijat još što pripovijedati o Basilijevoj sudbini.

Na to odgovori đak bakalaur, ili licencijat, kako ga je okrstio don Quijote:

— Još bih samo ovo rekao: otkad je ojađenik doznao da se krasotica Quiteria udaje za bogataša Camacha, nije Basilija nitko više vidio da se smije ili da ijednu razboritu riječ govori. Obilazi naokolo zamišljen i žalostan, sam sa sobom razgovara, te se po pouzdanim i jasnim znacima vidi da je šenuo pameću: jede malo i spava malo; jede samo voće; spava u polju, na tvrdoj zemlji, kao divlja zvijer; pogledava kadikad u nebo, zatim opet pilji u zemlju tako zanesen da je nalik na odjeveni kip kojemu vjetar vitla odjeću. Sve u sve, toliko se vidi kako mu se razdire srce, te se bojimo svi koji ga znamo da će mu ono *da* što će sutra izreći krasotica Quiteria biti smrtna osuda.

— Bog će već pomoći — reče Sancho; — od Boga je rana, od Boga i lijek; nitko ne zna što se iza brda valja; od ovoga časa do sutra ima mnogo sati: u sat vremena, pa i samo u jedan trenutak može se srušiti kuća; vidio sam ja i da pada kiša i sunce sija, sve u

jedan mah; možes leći, a do jutra da se otegneš. A ded recite: može li se itko pohvaliti da je zabio klin u kolo sreće? Boga mi, ne može; a među žensko *da* i *ne* teško da bi mogao turiti iglu pribadaču, jer ne bi stala. Da ta Quiteria od srca voli Basilija, on bi i pobijedio, to vam mogu glavom jamčiti. Jer sam čuo što vele da ljubav sve promatra kroza svoje naočari, te joj se mjed čini zlatom, siromaštvo bogatstvom, a krmeljive oči biserom.

— Što si se razbrbljao Sancho, proklet bio! — zavikne don Quijote — Kad ti uzmeš nizati poslovice i budalaštine, ne može ti kraja dočekati ni sâm bijes koji te sa sobom i odnio! Zar ti, živino, i znaš išta o klinovima, i što je kolo sreće i ma što drugo?

— Eh, ako vi mene ne razumijete — odgovori Sancho — onda nije ni čudo što vam se moje izreke čine budalaste. Ali svejedno, ja sebe razumijem i znam da nisam istresao mnogo gluposti, a vi, gospodaru, svagda *priguravate* svemu što ja govorim, pa i što činim.

— *Prigovarate*, treba da kažeš — odvrati don Quijote — a ne: *priguravate*, ti smetenjače u jeziku, Bog te smeo!

— Ne možete se vi, gospodaru, bockati sa mnom — uzvrati Sancho — kad znate da ja nisam odgojen na dvoru i nisam učio u Salamanki, pa da znam jesam li kakvoj riječi dometnuo koje slovo ili sam ga otkinuo. Nećete valjda, za Boga miloga, očekivati od čovjeka iz Sayaga da govori kao Toledanac, a ima valjda i Toledanaca koji baš nisu vješti finomu govoru.[100]

— Tako je — pritakne licencijat — oni koji su odrasli u *Kožarnicama* ili na *Zocodoveru*[101] ne mogu onako govoriti kao oni što se gotovo cio dan šetaju trijemom Katedrale, a svi su oni Toledanci. Čistim, pravim, otmjenim, jasnim jezikom govore naobraženi dvorani, ma bili rodom iz Majalahonde.[102] Velim: naobraženi, jer ih ima mnogo koji nisu, a naobrazba je gramatika dobroga jezika, ako ga prati još i vježba. Ja sam, gospodo, po grijesima svojim,[103] učio u Salamanki kanonsko pravo, pa sudim da sam i ja podoban iskazivati svoje misli jasnim, razgovijetnim, bistrim riječima.

— Da nisi podobniji baratati rapirom nego jezikom — priklopi drugi đak — ti bi bio prvi licencijat, a ne bi bio prvi od repa.

— Pazi, bakalaure — odgovori licencijat — ti se kruto varaš ako misliš da je suvišna vještina u mačevanju.

— I ne mislim, nego je cijela istina — odvrati Corchuelo (tako se zove) — a ako hoćeš da ti to dokažem, i da se i sam uvjeriš, vadi

mač, evo zgode, ruke sam snažne i jake, uz to sam i prilično srčan, pa ću te primorati da priznaš kako se ja ne varam. Sjahuj, pa kruži nogama, zaobilazi, priskakuj i služi se tim vašim lukavštinama, a ja se nadam da ćeš upol bijela dana ugledati zvijezde od moje nove i neuke umješ̆tine. Uzdam se u nju, iza Boga, da se još nije rodio tko bi natjerao mene u bijeg, i nema toga na svijetu koga ja ne bih potisnuo.

— Hoće li te tko natjerati u bijeg ili neće, u to se ne pačam — odgovori vještak — ali bi se moglo dogoditi da ti ondje gdje si stao nogom i grob iskopaju; velim ti da bi mogao glavom platiti što tako prezireš mačevalačku vješ̆tinu.

— Odmah ćemo vidjeti — odgovori Corchuelo.

Sjaše brže s magarca i zgrabi jedan od onih mačeva što ih je licencijat nosio na svojem magarcu.

— Ne tako — umiješa se don Quijote; — ja ću biti sudac u ovome megdanu, pa neka se presudi ta raspra o kojoj se često pretresalo, a nije još riješena.

Sjaše on s Rocinanta, prihvati koplje i stane nasred puta; licencijat krene okretna tijela i vješta koraka na Corchuela, taj pak pođe u susret, i sve mu, kako se veli, iskre skaču iz očiju. Ona dva seljana što bijahu s njima ne sjahaše sa svojih magaraca, nego uzeše gledati tu opasnu igru. Corchuelo siječe, bode, udara primom, tercom, objeručke, bez broja, gustim pljuskom a sitnijim od solike. Nasrće on kao bijesan lav, ali ga dočeka licencijatov rapir s jabučicom na vršku i pljesne ga po ustima, tako da je zastao sred bijesa i poljubio rapir kao da su svetačke moći, samo nije onako pobožno kako se običavaju i moraju ljubiti svetačke moći. Licencijat mu napokon prebroji udarcima sva pùca ili gumbiće na kratkoj sutani kojom je odjeven, isiječe mu skute i pole da su visjele kao kraci polipovi. Dvaput mu zbaci šešir i toliko ga izmori da je u žestini, srdžbi i bijesu zgrabio rapir za balčak i sa tolikom ga snagom u zrak odbacio da je jedan od tih seljana što su stajali, a bio je pisar i otišao po rapir, svjedočio kasnije da ga je hitnuo gotovo tri četvrti milje; a to svjedočanstvo služi i služilo je da se po cijeloj istini zna i vidi kako je vješ̆tina pobijedila snagu.

Corchuelo sjede umoran, a Sancho mu pristupi i reče:

— Tako mi vjere, gospodine bakalare, poslušajte vi moj savjet i ne izazivajte odsad nikoga više na mačeve, nego ga zovite na hrvanje, ili da odbacujete motku, jer takve su vam godine i snaga

vam je spram toga, a ja sam čuo da ovi ljudi što se zovu vještaci u mačevanju znaju mačem pogoditi i same ušice iglene.

— Drago mi je — odgovori Corchuelo — što je razbijena moja zabluda i što sam iskusio sam istinu u koju nisam vjerovao.

Ustane on, zagrli licencijata, i prijateljstvo s njime potvrdi još jače. Ne htjedoše čekati pisara što je otišao po rapir, jer im se činilo da bi se predugo zadržali, te odluče krenuti pa da za vremena stignu u Quiterijino selo, odakle su svi.

Za puta što je još preostao raspričao se licencijat o valjanosti mačevanja, te im uzeo tolikim riječima objašnjavati, tolikim matematičkim primjerima i dokazima, da su se svi uvjerili o vrijednosti te vještine, a Corchuelo se okanio svoje tvrdoglavosti.[104]

Zanoćalo se, ali dok još ne stigoše selu, učini im se svima da je pred selom puno nebo nebrojenih, sjajnih zvijezda. U isti mah začuju ugodne zvuke svakakvih glazbala: flautâ, tamburinâ, psalterionâ, cimbalâ, talambasâ, praporaca, a kad se približe, vide da je pred selom sjenica, a svuda po drveću vise lampioni; vjetar im ne smeta, jer ćarlija tako tihano da gotovo ne treperi ni lišće na drveću. Glazbenici zabavljaju svatove: razišli se oni u skupinama po tome ubavome mjestu, te ovdje plešu, ondje pjevaju, a neki sviraju na svojim različitim glazbalima. Bilo je zaista kao da po cijeloj toj livadi leti radost i poigrava veselje. Mnogi su pak drugi zaposleni podizanjem gledališta odakle će sutra udobno gledati prikazanja i plesove što će se prirediti na tome mjestu određenu za svatovsku čast bogatoga Camacha i za pokop Basilijev.

Don Quijote ne htjede onamo, koliko god ga je molio i seljanin i bakalaur. On se ispriča (a to bijaše po njegovu sudu sasvim dovoljno) rekavši da je skitnicima vitezovima navada noćivati u poljima i šumama, a ne po selima, sve da je i pod pozlaćenim krovovima. Tako on krene malčice s puta, nimalo po volji Sanchu, koji se sjećao lagodnoga boravka u dvoru ili u kući don Diegovoj.

Dvadeseta glava

u kojoj se nastavlja o svadbi bogatuna Camacha i sudbini siromaha Basilija.

Tek što je bijela zora ustupila sjajnomu Febu da joj žarom plamenih zraka posuši u zlatnoj kosi biserne kapljice, ustane don Quijote, istrese tromost iz udova i vikne perjanika svojega Sancha, koji je još hrkao. Kad to vidje don Quijote, reći će, dok ga još nije probudio:

— Oj ti, koji si sretniji od sviju što žive na licu ove zemlje. Nikomu ne zavidiš i nitko ne zavidi tebi, spavaš mirne duše, ne proganjaju te čarobnjaci i ne plaše te čarolije! Spavaj, velim ti opet i reći ću ti još i stotinu puta. Ne mori tebe neprekidnom besanicom ljubomornost na tvoju damu, ne muči te briga kako ćeš plaćati dugove, ni kako ćeš se sutra prehraniti ti i tvoja jadna obitelj. Ne zbunjuje tebe slavičnost, ne muči te isprazni sjaj svjetski, a tvoje misli i želje ne idu dalje nego kako ćeš namiriti magarca, jer brigu o sebi predao si na moja ramena. Tu su težinu i breme priroda i navada natovarili gospodarima. Spava sluga, a bdi gospodar i razmišlja kako će ga hraniti, pomagati i dobro mu činiti. Ako se dogodi nevolja te se nebo skruti i ne bude zemlju rosilo rosom, ne žalosti to slugu, nego gospodara, jer on mora za nerodice i gladi hraniti onoga koji mu je služio za obilja i rodnih godina.

Na sve to nije Sancho odgovarao, jer je spavao: ne bi se ni prenuo, da ga nije don Quijote razbudio okovom na koplju. Probudi se on naposljetku, ali pospan i trom, pa se obazre na sve strane i reče:

— Otud od sjenice, čini mi se, nešto se pari i miriše, a naličnije mi je na pečenu slaninu nego na situ ili majčinu dušicu. Kad se svatovi počinju ovakvim mirisom, tako mi križa, bit će svega i svačega, u pravom obilju.

— Prestani, proždrljivče! — reče don Quijote. — Hajmo onamo, da vidimo što će prezreni Basilio.

— Neka radi što ga je volja — odgovori Sancho: — da nije siromah, pošla bi Quiteria za njega. Eto, nema ni prebijene pare, a

visoko poletio, da se ženi. Tako mi vjere, gospodaru, ja sudim da bi se siromah morao zadovoljiti onim što nađe, a ne da traži na brijestu krušaka. Okladio bih se evo za ovu ruku da bi Camacho mogao Basilija zatrpati novcima, pa ako je tako, kao što i jest, bila bi Quiteria velika luda da odbaci sjaj i dragulje što joj ih je zacijelo poklonio Camacho i još će joj pokloniti; bila bi, velim, luda da se privoli Basiliju, koji se dobro nadmeće motkama i vješt je mačevanju. Ali za valjano bacanje motke i za spretno baratanje mačem neće ti u krčmi dati ni litru vina. Dobijesa vještine i sve umještine za koje ne možeš dobiti novaca.[105] No kad se takve umještine nađu u čovjeka koji ima pustih novaca, onda stani pa uživaj. Na dobru temelju gradi se dobra kuća, a nema na svijetu boljega temelja ni osnove nego što su novci.

— Tako ti Boga, Sancho — plane sada don Quijote — zaveži jezik. Kad bi tebe pustili da govoriš kako svaki čas počinješ, ti ne bi dospio ni jesti ni spavati, jer bi sve vrijeme utrošio na brbljanje.

— Ako vi, gospodaru, ljudski pamtite — odvrati Sancho — sjećat ćete se valjda kakve smo pogodbe uglavili kad smo kretali od kuće: jedna je pogodba bila da ja smijem govoriti koliko me volja, samo ako nije protiv bližnjega ili protiv vaše časti, a ja mislim da se dosad nisam o tu pogodbu ogriješio.

— Ja se, Sancho, ne sjećam te pogodbe — odgovori don Quijote — ali sve da i jest tako, ja ti velim: šuti i hodi, jer se već ori po dolini vesela svirka glazbala što smo ih čuli sinoć, a svadba će se zacijelo slaviti za hladovita, rana jutra, neće za žege poslije podne.

Posluša Sancho što mu gospodar zapovijeda, osedla Rocinanta, osamari sivca, obadvojica uzjašu i korak po korak krenu u sjenicu. Prvo što je Sancho ugledao bilo je čitavo goveče, nataknuto na ražanj, na čitav brestić, a u vatri na kojoj se peče naslagano je brdo od cjepanica. Oko vatre stoji šest lonaca, ali ti lonci nisu kao drugi, nego su gotovo nalik na šest kotlova, jer u svakom ima mesa kao na klaonici. Progutali ti lonci i primili u se cijele ovnove, koji se u njima čine da su golubići. Po drveću vise nebrojeni oderani zečevi i same očupane kokoške, da sve bude pohranjeno u lonce. Nema kraja pticama i svakojakoj divljači, povješanoj po drveću da se hladi na zraku. Sancho izbroji više od šezdeset mjehova, svaki veći od dvije *arrobe*,[106] a svi puni najboljega vina, kako se kasnije pokazalo. Tu ti je nagomilan bijeli bjelcati kruh kao pšenica na gumnu. Sirevi poslagani poput opeka, pa se od njih digao čitav zid. Dva kotla, veća

od bojarskih, puna su ulja u kojem se peku kolači, a kad budu ispečeni, zahvaćaju se sa dvije goleme varjače i prebacuju u drugi kotao s ocijeđenim medom. Kuhara i kuharica ima više od pedeset, a svi su čisti, svi marljivi, svi veseli. Govečetu su natrpali u prostran trbuh dvanaest nježnih, malih praščića, koji će se malo popeći, te će govečetu biti meso slasnije i mekše. Mirodije svakakve vrste kao da se nisu kupovale na funte, nego na arrobe, a sve je pred očima u velikom sanduku. Ukratko, ova je svatovska gozba seljačka, ali tako obilna da bi se mogla nahraniti vojska.

Sve to gleda Sancho Panza, sve promatra i za svim mu zazubice rastu. Najprije mu omiljeli i namamili ga lonci, te bi uživao da mu je odande zahvatiti onako priličnu komadinu. Onda mu se ulagali mjehovi. Naposljetku kolači s tiganja i tava, ako se tavama mogu zvati oni trbušasti kotlovi. Nije dakle mogao dulje trpjeti, pa ni kud ni kamo nego pristupi jednomu od onih vrijednih kuhara i zamoli ga uljudnim i gladnim riječima neka mu dopusti da umoči zalomak kruha u koji od tih lonaca. A kuhar mu odgovori:

— Brate, ovo nije dan kada glad caruje, hvala bogatašu Camachu. Sjaši i pogledaj ima li tu kakva zaimača, da spjeniš kokošku ili dvije, pa u slast ti bilo!

— Ne vidim nikakve zaimače — odgovori Sancho.

— Čekaj! — reći će kuhar. — Što se, za milog Boga, prenemažeš i šeprtljiš!

Tako reče, zgrabi lončinu, zahvati njime u jedan od kotlova, izgrabi tri kokoške i dvije guske, pa će Sanchu:

— Jedi, prijatelju, i doručkuj tu pjenu, dok ne bude vrijeme i ručku.

— Nemam u što bih istresao — odvrati Sancho.

— Uzmi i nosi sve zajedno — reći će kuhar; — Camacho je bogat i radostan, pa mu nije stalo.

Dok je tako bilo Sanchu, gledao don Quijote kako s jedne strane dojahuje u sjenicu dvanaest prekrasnih kobila, u bogatoj, naočitoj opremi, sa silnim praporcima na prsnjacima. Seljani bili svi u svečanom blagdanskom ruhu, te oni u složnoj četi i jedanput i nekoliko puta optrče livadu, veselo kličući i vičući:

— Živjeli Camacho i Quiteria, on bogat, a ona krasna i najkrasnija na svem svijetu!

Kad je to čuo don Quijote, reče u sebi: »Dabome da oni još nisu vidjeli moju Dulcineju od Tobosa, jer da su je vidjeli, ustuknuli bi u hvali svoje Quiterije«.

Malo zatim započnu s raznih strana ulaziti u sjenicu mnogi različiti igrači, među njima skupina s mačevima, dvadeset i četiri pristala, snažna momka, svi u lijepoj odjeći od prebijela, tanka platna, a na glavama im šareni rupci od fine svile; vodi ih žustar mladić, pa će toga zapitati jedan od onih jahača na kobilama je li koji od igrača ranjen.

— Zasad nije, hvala Bogu, svi smo čitavi.

I odmah se uzme s drugovima tako vješto zapletati i vrtjeti da se i don Quijotu, koji je već često gledao takve igre, ta učinila ljepšom od ikoje dosad.

Svidje mu se tako još jedna igra, ona kad uđoše prekrasne djevojke, sve same djevojčice iznad četrnaest godina, ali nijedna nije dohvatila osamnaestu. Sve su u zelenim haljinama, u nekih kosa spletena, u nekih raspuštena, ali u sviju je takva zlaćana da bi se mogla takmiti sa sunčanim zrakama. Ovjenčane su vijencima od čemina, ruža, tratora i cvijeća što ga zovu »kozja krv«. Vodi ih častan starac i vremešna gospođa, ali su oni žustriji i hitriji nego što im priliči godinama. Sviraju im gajde zamorske,[107] pa djevojke, čedna lica i pogleda, a brzih nogu, pokazuju da su najbolje igračice.

Iza njih se javi umjetnička skupina s prikazivanjem u kojem se govori, to jest recitira. Osam nimfa, u dva skupa: jedan skup vodi bog Kupidon, a drugi Probitak; u onoga su krila, lík, tul i strijele, ovaj pak u bogatoj je šarenoj odjeći od zlata i svile. U onih nimfa što idu za Kupidonom ili Amorom napisana su krupnim slovima imena na bijelom pergamentu što ga nose na leđima: prva se zove *Poezija*, druga je *Mudrost*, treća *Dobar rod*, četvrta *Hrabrost*. Isto su tako označene one što idu za Probitkom: prva je *Darežljivost*, druga *Poklon*, treća *Blago*, a četvrta *Mirno imanje*. Ispred sviju vozi se drven dvorac, a vuku ga četiri divljaka, u odjeći od zelene konoplje, opleteni bršljanom, tako prirodni da se Sancho zamalo uplašio. Na pročelju dvorca i na sve četiri strane piše: *Dvor čestitosti*. Četiri umjetnika udaraju u tamburin i sviraju u flautu. Kupidon započinje igru, dvaput naokolo, onda diže oči, nateže lík na djevojku koja se pojavila navrh dvorca, i govori joj:

Ja sam moćni bog što jakom
Vladam rukom zemljom cijelom,
Vladam morem, vladam zrakom,
I paklenim vladam ždrijelom,
I bezdana četom svakom.
Ni od čega ja ne predam,
Pokoravam sve što gledam,
Što ne sluša vlast ničiju,
Preda mnom će sagnut šiju,
Gledam, redom, zapovijedam.

Kad je izgovorio pjesmu, odapinje strijelu na vršak dvorca i vraća se na svoje mjesto. Istupa onda Probitak, igra također dvaput unaokolo, tamburini miruju, dok on govori:

Ja sam jači od Amora,
Al me ipak Amor voda.
Meni nema prijekora,
Od mojega nije roda
Bog stvorio boljeg stvora.
Probitak sam; svak od ljudi
Poslužit se mnome žudi,
Jer bez mene nema rada.
Ja ću tebi služit sada
I navijek — tako budi!

Odstupa Probitak, pristupa Poezija, pa kad i ona odigra, kaošto oni prije nje, upire oči u djevojku na dvorcu i govori:

U slađanim pjesmicama
Preslatke se Poezije
Uzvišenim putanjama
Duša moja k tebi vije
Sonetima, tisućama.
Ako bude od volje ti,
Ja ću tebi pjesmu pjeti,
Ja ću tebe do nebesa
Iz zavidnog ljudskog bijesa
Pjesmom svojom uznijeti.

Odlazi *Poezija*, a iz *Probitkova* skupa izlazi *Darežljivost*; i ona obigrava i govori:

Darežljivost svojstvo ti je,
Koje neće da dogoni
Do najgore, najkrajnije
Rasipnosti, al se kloni
I tvrdosti čovječije,
Da zasine tvoja slava,
Nek se danas rasipava!
Nek je grijeh! Častan ti je
Zaljubljene duše grijeh:
Odaje se kad razdava.

Tako dolaze te odlaze sva lica iz obadviju skupina i svako igra i govori svoju pjesmu, neki kitnjastu, neki šaljivu, a don Quijote, u koga je dobro pamćenje, popamtio je ove što ih spomenusmo. Onda se svi pomiješaju, te se uzmu ljupko i vješto spletati i raspletati. Amor, kad god prolazi pokraj dvora, odapinje strijele na vršak, a *Probitak* razbija o dvor zlatne kuglice. Kad su se naposljetku naigrali, vadi *Probitak* poveliku kesu, načinjenu od šarene mačje kože, nabijenu kanda novcima, te je baca o dvor. Od udarca razvale se i sruše daske, te se djevojka nađe bez zakrilja. Priđe joj *Probitak* sa svojom družbom, nabaci joj na vrat velik zlatan lanac, pa ju hoće odvesti, zarobiti, ovladati njome. Kad to vidje Amor i njegove družbenice, ispriječe se, da je ne otmu. A sve to biva uz udaranje tamburina, uza skladnu igru i spretne okrete. Umire ih onda divljaci, te začas opet sastave dvor od dasaka. Djevojka se opet skloni u dvor, i tako se završi igra, a svi koji su je gledali naužívali se do mile volje.

Zapita don Quijote jednu od nimfa tko je sastavio tu igru i sve tako složio. Ona mu odgovori: beneficijat iz njihova sela, koji je vrlo vješt ovakvim priredbama.

— Okladio bih se — reče don Quijote — da je zacijelo taj bakalaur ili beneficijat veći prijatelj Camachu nego Basiliju i da je vještiji satirama nego večernjama: u igru je dobro upleo darovitost Basilijevu i bogatstvo Camachovo!

Sancho Panza, koji je sve to slušao, reče:

— Moj je pijetao pobjednik,[108] ja sam uz Camacha.

— Svagda se na koncu pokaže — reći će don Quijote — da si ti, Sancho, seljačina i jedan od onih što vele: živio jači!

— Ne znam ja od kakvih sam — odgovori Sancho — ali znam zaista da s Basilijevih lonaca neću nikada spjeniti onakvu slasnu pjenu kakvu sam spjenio s Camachovih.

I pokaza mu kotlić, pun gusaka i kokošaka, pa zgrabi jednu, naklopi se na jelo sa silnim uživanjem i u slast, te reče:

— Kratkih će rukava ostati Basilio sa svojim umještinama.[109] Što imaš, to i vrijediš, a toliko imaš, koliko vrijediš. Samo su dva roda ljudska na svijetu, govorila je moja baka: imanje i neimanje, a ona je bila uz imanje. Danas, gospodaru don Quijote, više paze što imaš nego što znaš. Magarac u zlatu naočitiji je od osedlana konja. Velim i opet da sam ja uz Camacha, jer njegovi se lonci obilato pjene guskama i kokoškama, zečevima i kunićima, a u Basilijevim su valjda, pa i zacijelo, omućine.

— Jesi li završio besjedu, Sancho? — zapita don Quijote.

— Pa neka joj bude kraj — odgovori Sancho — jer vidim da se vi, gospodaru, ljutite, ali da nije ljutnje, bilo bi o čemu govoriti još tri dana.

— Dao Bog, Sancho — odvrati don Quijote — da te prije smrti vidim nijema.

— Ako ćemo ovako kako smo počeli — odgovori Sancho — zagrist ću ja u ledinu, gospodaru, još prije vas, pa onda ću možda obnijemjeti i neću ni riječ izustiti sve do konca svijeta, ili barem do Sudnjega dana.

— Sve ako i bude tako, Sancho — reče don Quijote — ipak se nećeš nikada toliko našutjeti koliko si se za života nabrbljao, sada brbljaš i još ćeš brbljati. A onda je priličnije i prirodnije da prije kucne smrtni čas meni nego tebi. Zato se ja ne nadam da ću te ikad vidjeti nijema, pa ni onda kad piješ ili spavaš, a tvoje mi je spavanje najmilije.

— Tako mi vjere, gospodaru — odgovori Sancho — ne valja vjerovati onomu kosturu, to jest smrti, jer smrt guta i malo janje i krupna ovna, a ja sam slušao našega župnika kako govori da smrt istom nogom gazi visoke kule kraljevske i niske kolibe sirotinjske.[110] Ta vam je gospa zatiračica, nije izbiračica; gadljiva nije nimalo; sve jede, svega se laća, i trpa u svoje dvojače ljude kakvi god bili, kakve god dobi i časti. Nije ona kosačica koja se o podne odmara, nego kosi povazdan, te skida i suhu i zelenu travu. A

i ne žvače ona, nego guta i proždire što god dopane pred nju, jer je gladna kao pas i nikad se ne siti. Nema trbuha, a onamo je pomamna i žedna da u sebe upije sve živote koliko god ih ima, kao što se ispija vrč hladne vode.

— Nemoj dalje, Sancho — uteče mu se sada u riječ don Quijote. — Ostani pri svojima valjanim[111] i pripazi da ne padneš, jer to što si svojim seljačkim riječima rekao o smrti mogao bi zaista govoriti i dobar propovjednik. Velim ti, Sancho: kad bi ti imao toliko pameti koliko si od prirode darovit, mogao bi uhvatiti u šake propovjedaonicu, pa krenuti po svijetu i lijepo propovijedati.

— Tko valjano jede, valjane mu i besjede — odgovori Sancho — a drugu ja *tulogiju* ne znam.

— I ne treba ti — primijeti don Quijote — ali ja ne mogu nikako razumjeti i dokučiti otkud ti ovoliko znaš, kad je strah Božji početak mudrosti,[112] a ti se gore bojiš guštera nego Boga.

— Sudite vi, gospodaru, o vašim viteštvima — odgovori Sancho — a ne petljajte se suditi o tuđem strahu i junaštvu, jer ja se isto onako svojski bojim Boga kako se boji i svako čeljade. A sada me pustite, gospodaru, da posrčem ovu pjenu, jer sve su drugo besposlice i prazne riječi, za koje će nas potegnuti u drugom životu da odgovaramo.

Tako reče, te se opet naklopi na svoj kotlić s tolikom pomamom da je i don Quijota namamio, pa bi mu se možda on i pridružio, da ga nije spriječilo ovo što nam sada valja pripòvjediti.

Dvadeset prva glava

u kojoj se nastavlja o Camachovim svatovima, i drugim slasnim zgodama.

Dok su don Quijote i Sancho bili u onom razgovoru što se pripovijeda u prošloj glavi, začuje se silna vika i halabuka što je nadadoše i podigoše oni na kobilama što su pojahali trkom i s galamom u susret mladencima, koji dolaze okruženi svakakvim glazbalima i raznoliko odjevenim svijetom: za njima župnik, rodbina mlâdina i mladoženjina i sav ugledniji svijet iz okolnih sela, svi u odjeći svečanoj. Kad Sancho ugleda mlâdu, reći će:

— Tako mi vjere, ova nije odjevena kao seljanka, nego kao prâva dvoranka. Zakona mi, koliko ja razabirem, ovaj nîz oko vrata skupocjeni su koralji, a na njoj nije zeleno sukno iz Cuenke, nego baršun od trideset niti! I nije bogme optok i oprema od obična platna! Kunem se da je od atlasa! A gledajte joj ruke kako su nakićene prstenjem od *gagata*! Ne bilo me ako to nije zlatno prstenje, od suha, žeženog zlata, posuto biserom što se bijeli kao zgrušano mlijeko, a svako zrno vrijedi valjda oko u glavi. A gle kose u kopilice: ako nije krîvā, onda velim da dulje i zlatnije nisam vidio otkad živim! A ded zamjerite išta njenu stasu i rastu! Zar nije kao palma koja hoda, palma sva u grozdovima datulâ, jer takav i jest nakit što joj visi u kosi i na vratu! Duše mi, to je ljepotica, svakoj bi ložnici bila na čast.[113]

Nasmija se don Quijote priprostoj hvali Sancha Panze, ali se i njemu samome učini da osim Dulcineje od Tobosa nije još vidio krasnije žene. Malko je blijeda u licu, jer se valjda nije naspavala, nego je probdjela noć, kao svaka mlâda, spremajući se za sutrašnju svadbu. Idu onamo prema pozornici što se ističe na jednome kraju livade, sva ukrašena sagovima i zelenilom: tu, na toj pozornici, imat će vjenčani obred, i odatle će gledati igre i zabave. Kad su već prilazili, začuju za sobom silnu graju i viku, a jedan im glas dovikuje:

— Stanite malo, nepromišljena, brzopleta čeljadi!

Na tu viku i na te riječi obazru se svi i razaberu da to viče neki čovjek u crnoj halji po kojoj su grimizni ukrasi kao plamenovi. Ovjenčan je, kako odmah vidješe, žalobnim vijencem čempresovim, a u ruci mu velika palica. Kad se približio, prepoznaju svi krasnika Basilija. Svi se zapanje i gotovo uplaše da ne bude zla, kad on u ovaj čas dolazi, te počekaju što li će biti od njegova dovikivanja i njegovih riječi.

Stigne on napokon, umoran i bez duše, stane pred mladence, zahode u zemlju palicu, na kojoj je bio željezni šiljak, problijedi u licu, upre oči u Quiteriju i progovori drhtavim, muklim glasom:

— Dobro znaš, neharna Quiterijo, da po svetoj vjeri što je ispovijedamo ne smiješ poći ni za koga dok sam ja živ; dobro znaš i to kako sam ja, nadajući se da će mi vrijeme i moja marljivost pomoći u blagostanju, pazio tvoju čast i čuvao kako joj priliči. A ti si smetnula s uma sve čime si se obvezala mojoj ljubavi, te si namjerila moje blago predati u vlast drugomu, koji je već sretan po svojem bogatstvu, a sada bi da stekne još i veće. Da mu se dakle navrši sreća, koje zacijelo nije zavrijedio, nego mu ju Bog dosuđuje, ja ću sam svojim rukama ukloniti ono što je nepodobno i nezgodno i moglo bi mu smetati, te uklanjam samoga sebe s puta. Živio i poživio bogatun Camacho s nevjernicom Quiterijom mnogo godina u sreći, a umro... umro bijednik Basilio, komu je siromaštvo podrezalo krila sreći i gurnulo ga u grob!

Tako reče, te se maši za palicom što ju je zabo u zemlju. Pol palice ostane u zemlji, i sada se pokaza da je to zapravo tôk u kojem bijaše povelik bodež ili osrednji mač. Ono što je držak na bodežu upre on u zemlju, te se hitro, odrešito, s odlučnom namjerom, baci na bodež. Ispod ramena odmah mu se pojavi na leđima krvavi šiljak i polovica počeličenog boda ili oštrice, i jadnik ostade opružen na zemlji, svojim oružjem proboden, u vlastitoj krvi ogrezao.

Priskoče mu odmah u pomoć prijatelji, razjađeni njegovom nevoljom i žalosnim svršetkom. Sjaše s Rocinanta don Quijote, pa pritrči, malko pridigne nesretnika i razabere da još nije izdahnuo. Htjedoše mu izvući bodež, ali župnik, koji bijaše blizu, reče neka ga ne izvlače dok se ne bude ispovjedio, jer čim ga izvuku, odmah će izdahnuti. No Basilio se malo osvijestio, te progovori bolnim, isprekidanim glasom:

— Da se ti, okrutna Quiterijo, u ovome nemilom, posljednjem času vjenčaš sa mnom, stekao bih valjda oproštenje svojoj

nepromišljenosti, kad sam se njome eto domogao sreće da budem tvoj.

Kad je to čuo župnik, odvrati mu neka se brine za spas duše svoje, a ne za tjelesne požude, pa neka se istinski moli Bogu da mu oprosti grijeh toga očajničkog djela. Ali mu odgovori Basilio da se nipošto neće ispovjediti ako se najprije Quiteria ne vjenča s njim, jer ta će mu sreća okrijepiti volju te ga ojunačiti da se ispovjedi.

Čim je don Quijote čuo ranjenikovu molbu, uzvikne da je to što Basilio moli sasvim pravo i razborito i lako se može izvršiti, a gospodinu će Camachu biti isto tolika čast ako gospođicu Quiteriju uzme udovicom iza čestitoga Basilija, kao da ju dobiva od samoga njena oca.

— Tu treba samo jedno *da*, a što udi da se izgovori kad je ionako u tome braku svadbena postelja grob.

Sve je to slušao Camacho, čudio se i sasvim zbunio, ne znajući ni što bi učinio, ni što bi rekao; Basilijevi se pak prijatelji uzvikali te ga mole neka pristane da se Quiteria vjenča s Basilijem, da jadniku duša ne propadne ako se ovako očajan rastane sa životom, i tako Camacha nagovore, i gotovo prisile, te im on naposljetku reče da pristaje ako Quiteria hoće, jer se ionako samo na časak odgađa ispunjenje njegovih želja.

Salete sada svi Quiteriju, neki s molbama, neki sa suzama, neki s razlozima, te je uzmu nagovarati neka se vjenča sa siromahom Basilijem. Ali ona, kruća od mramora i mirnija od kipa, kao da ne zna, ne može, ne želi ni riječi odgovoriti. Ne bi zaista ni odgovorila, da joj ne reče župnik neka se brzo odluči što kani učiniti, jer je Basiliju duša već u nosu, pa nema čekanja, nego se treba odlučiti. Onda krasna Quiteria bez ijedne riječi, smućena, tužna, ojađena pristupi Basiliju, koji već izvrće oči, diše isprekidano, ubrzano, mrmlja kroza zube Quiterijino ime i kao da će umrijeti poganinom mjesto kršćaninom. Priđe mu dakle Quiteria, klekne i zaište mu ruku, ali ne riječima, nego znakovima. Otvori oči Basilio, zagleda se sav u nju i progovori:

— Oj Quiterijo, jesi li mi se smilovala sada, kad mi je tvoje smilovanje mač koji me rastavlja sa životom. Nema više u meni snage da uživam slast što si me odabrala da budem tvoj, niti da odgodim onaj bolni čas što će mi nabrzo prekriti oči strahovitom smrtnom sjenom. Jedino te zaklinjem, kobna zvijezdo moja, ne išti moju ruku i ne daj mi svoju ni od kakve samilosti i nemoj me varati

iznova, nego priznaj te izjavi da bez sile, svojom voljom, pružaš i daješ ruku meni kao zakonitome mužu svome, jer ne priliči da me u ovakvoj nevolji zavaravaš i hiniš onomu koji je iskreno bio tvoj.

Za tih je riječi gubio svijest, te su svi mislili da će mu svaka nesvjestica rastaviti dušu s tijelom. A Quiteria, sva postiđena, uhvati Basiliju desnicu i reče:

— Nikakva sila nije podobna pokoriti moju volju. Od najslobodnije volje dajem ti ruku da ti budem zakonita žena, i primam tvoju, ako mi je daješ po slobodnoj odluci, koju ne muti i ne priječi ova nesreća u koju te strovalila tvoja prenagljena odluka.

— Da, dajem ti ruku — odgovori Basilio — niti smućen, niti zbunjen, nego pri bistroj pameti, koju mi je dao Bog, i evo mene tebi, tvoj sam muž.

— A mene tebi, tvoja sam žena — odgovori Quiteria — poživio ti mnogo godina, ili te iz mojega zagrljaja odnijeli u grob.

— Koliko je taj momak ranjen — napomene sada Sancho Panza — mnogo i govori. Neka se okani ljubavnih razgovora i neka misli na dušu, jer meni se čini da mu duša i nije u nosu, nego na jeziku.

Basilio i Quiteria uhvate se sada za ruke, a župnik ih, ganut i uplakan, blagoslovi i pomoli se Bogu da vječan mir i spokoj dade duši mladoženjinoj. Ali čim je Basilio primio blagoslov, već skoči hitro i prehitro na noge, te odrešito trgne iz sebe bodež što mu u tijelo bjaše utaknut kao u tok. Svi se nazočni začude, a neki se od njih, u kojih je više bezazlenosti nego pameti, uzviču na sav glas:

— Čudo, čudo!

A Basilio im odvrati:

— Nije »čudo, čudo«, nego je vještina, vještina!

Župnik se zaprepasti i zapanji, te pritrči, opipa obadvjema rukama ranu i pronađe da bodež nije probio meso i rebra Basiliju, nego je prodro kroza željeznu cijev koju je on napunio krvlju te ju zgodno namjestio tamo, a krv je, kako se kasnije doznalo, priredio da se ne zgruša.

Razaberu dakle župnik, Camacho i svi drugi da su prevareni i ruglu izvrgnuti. No mlâda ne odade da išta zamjerava lukavštini, nego dapače, kad je čula gdje vele da to vjenčanje ne može vrijediti jer je po prijevari, odvrati da ona svejednako potvrđuje vjenčanje. Po tome rasude svi da su njih dvoje upriličili tu zgodu po dogovoru i složno.

Camacho i njegovi družbenici razbjesne se, skoče na osvetu, trgnu redom mačeve i navale na Basilija, a njemu upomoć sukne gotovo isto toliko mačeva. Svima na čelu poteče don Quijote na konju, s kopljem u ruci i valjano zaštićen štitom, i svi mu se uklone. Sancho pak, komu nisu nikada godile zadjevice, skloni se onamo k loncima, gdje je spjenio slatku pjenu: to mu se pribježište čini svetim mjestom koje valja poštovati. A don Quijote zavikne u sav glas:

— Stanite, gospodo, stanite, jer ne valja se svetiti za ono što nam ljubav nažao učini. Znajte da je ljubav i rat jedno te isto. Kao što ti je u ratu dopušteno i već uobičajeno služiti se varkom i lukavštinama da pobijediš neprijatelja, tako jednako u ljubavnoj borbi i takmičenju valjaju varke i majstorije da se postigne svrha, samo ako nije na štetu i na nečast ljubljenom biću. Quiteria je bila Basilijeva, a Basilio Quiterijin, jer tako je pravedno i dobrostivo odredilo nebo. Camacho je bogat, pa će zadovoljstvo sebi kupiti po svojoj volji, kada želi, gdje želi i kako želi. Basilio pak ima samo tu jednu ovčicu, i ne smije mu je nitko otimati, ma kako moćan bio, jer one koje Bog vezuje nitko ne razvezuje:[114] tko to pokuša, najprije će se skobiti sa šiljkom ovoga koplja!

To reče te zamahnu kopljem tako snažno i vješto da su se poplašili svi koji ga ne znaju. A Camacha tako nemilo dirnu nevjera Quiterijina, da ju je za trenutak zbrisao s pameti.

Uspije naposljetku župnik, razborit i valjan čovjek, skloniti Camacha i njegove neka se umire i stišaju. Tako oni zataknu mačeve u korice te uzmu kriviti više lakomislenost Quiterijinu nego lukavštinu Basilijevu, a Camacho rasudi: ako je Quiteria kao djevojka voljela Basilija, voljela bi ga i kao žena, pa neka je veća hvala nebu što mu ju je oteo nego da mu ju je dao.

Kad se dakle utješio i smirio Camacho i njegova četa, utiša se i Basilijeva družba, a bogati Camacho, da pokaže kako ne zamjera podvali i ne mari za nju, htjede svečanost nastaviti kao da se zaista ženi. Ali ne htjedoše Basilio, njegova žena i njihova družba, nego oni odu u Basilijevo selo, jer i siromasi, koji su čestiti i razumni, imaju prijateljâ koji ih štuju i brane, kao što i bogataši imaju onih koji im laskaju i vrzu se oko njih.

Povedu oni i don Quijota, koji im se činio vrijednim i srčanim čovjekom. Jedino se Sanchu zamrači duša kad vidje da mu je izmakla sjajna gozba i slavlje Camachovo, koje potraja sve do noći.

Krene dakle ojađen i žalostan za gospodarom i ostavi egipatske lonce.[115] No ipak su mu ti lonci neprestano bili na pameti, a slasna pjena što ju je gotovo smazao, predočuje mu obilje svekolikoga dobra što ga je sada izgubio.

Tako on turoban i zamišljen, sit doduše, jaše na svojem sivcu za Rocinantovim tragom.

Dvadeset druga glava

u kojoj se iznosi velika pustolovina u spilji Montesinovoj u srcu Manche, i kako ju je sretno dokončao junački don Quijote.

Svojski počaste mladenci don Quijota, zahvaljujući mu što ih je zakrilio, a cijeneći mu koliko hrabrost toliko i razboritost. Čini se on njima Cidom po junaštvu, a Ciceronom po rječitosti. Pogosti se u mladenaca tri dana i čestiti Sancho. Onda doznaju od njih da se Basilio nije dogovorio s krasnom Quiterijom kako će se tobože raniti, nego je to bila njegova zamisao: ponadao se od nje uspjehu, kao što ga je zbilja i postigao. Priznaje doduše da je svoju zamisao povjerio nekojim prijateljima, kako bi mu pomogli u naumu u pravi čas i odobrili mu prijevaru.

— Ne može se i ne smije zvati prijevarom — reći će don Quijote — ono što ide za čestitom svrhom, a zaljubljenima je najuzvišenija svrha da se uzmu. No pamtite da je ljubavi najljući neprijatelj glad i neprestana oskudica, jer ljubav je sama radost, uživanje i zadovoljstvo, pogotovo kad je zaljubljenik već stekao ljubljeno biće, a nevolja i siromaština ljuti su i zakleti neprijatelji ljubavi. Sve ovo velim zato da bi se okanio gospodin Basilio svojih umještina kojima je vješt, jer te mu umještine stječu glas, ali mu ne stječu novac, nego neka nastoji dopuštenim načinom steći imetak, kao što svatko može tko je razborit i marljiv. Častan siromah (ako siromah može uopće biti častan) koji je stekao lijepu ženu, stekao je blago, pa ako mu je otmu, oteli su mu i čast. Lijepa i čestita žena kojoj je muž siromah vrijedna je da bude ovjenčana lovorovim i palmovim vijencem za pobjedu i slavlje. Krasota sama po sebi budi požudu u sviju koji je gledaju i poznaju, te se kao na sladak vabac slijeću kraljevski orlovi i ptice lakokrile.[116] Ali ako se toj krasoti pridruži oskudica i siromaština, nagrnut će gavrani, jastrebovi i druge ptice grabljivice. A koja odoli tolikim napadajima, vrijedna je zaista da se zove dikom i ponosom svojega muža.[117]

— Pazi, umni Basilio — nastavi don Quijote: — ne znam koji mudrac reče da na svem svijetu ima samo jedna dobra žena, te on savjetuje neka svatko misli i vjeruje da je ta baš njegova, i tako će u

zadovoljstvu živjeti. Ja nisam oženjen i dosad mi nije ni nakraj pameti bilo da se oženim, ali bih se ipak usudio posavjetovati, ako me tko zapita kako bi tražio ženu koju bi uzeo. Prvo bih ga svjetovao neka više pazi na glas nego na imetak, jer dobra žena nije na dobru glasu samo onda ako je valjana, nego ako se i čini valjanom, pa više udi ženskoj časti slobodno, nepromišljeno ponašanje nego tajna pokvarenost. Ako uzmeš dobru ženu, lako ćeš je očuvati u toj dobroti i još je poboljšati; ali ako uzmeš zlu, namučit ćeš se da je popraviš, jer nije lako prevrnuti se iz jedne krajnosti u drugu. Ne velim da se ne može, ali sudim da je tegobno.

Slušao sve to Sancho, pa će sebi promrmljati:

»Kad god ja uzmem jezgrovito i svojski govoriti, veli taj moj gospodar da bih mogao ja uhvatiti u šake propovjedaonicu, pa krenuti po svijetu i lijepo pripovijedati. A ja kažem: kad on počne nizati rečenice i savjete, ne bi mu dostajala propovjedaonica u rukama, nego bi morao nataknuti po dvije na svaki prst i krenuti po trgovima, pa da staneš i slušaš. Dobijesa! Skitnik vitez, a svašta zna! Ja sam u svojoj pameti mislio da on zna samo svoje viteške poslove, a kad tamo, ničega i nema gdje on ne bi znao koju primijetiti i priklopiti.«

Tako je mrmljao Sancho, ali mu je gospodar načuo te ga zapita:
— Što to mrmljaš, Sancho?

— Ne velim ja ništa i ne mrmljam ništa — odgovori Sancho — nego govorim sam sebi: kamo sreće da sam to što vi, gospodaru, kažete, čuo još onda dok se nisam oženio, jer bih danas govorio valjda: blago volu bez jarma.

— Zar ti je Teresa tako zla, Sancho? — zapita don Quijote.

— Nije jako zla — odgovori Sancho — ali nije ni jako dobra, barem nije onako dobra kako bih ja htio.

— Ne valja ti, Sancho — dočeka don Quijote — što opadaš svoju ženu, kad je ona mati tvojoj djeci.

— Malo ja, malo ona — odvrati Sancho; — i ona opada mene kad joj bubne na pamet, pogotovu kad je spopadne ljubomora; ne može onda s njome ni vrag nakraj.

Provedu oni tako tri dana s mladencima, čašćeni i gošćeni kraljevski. Onda zamoli don Quijote licencijata mačevalca da mu nađe vodiča koji će ga odvesti spilji Montesinovoj, jer mu je silna želja sići u nju i rođenim očima vidjeti jesu li istinita ona čudesa što se po svem tome kraju pričaju o njoj. Licencijat mu odgovori da će

mu dovesti bratučeda, čuvena učenjaka, koji veoma voli čitati viteške knjige. Taj će ga odvesti do ždrijela one spilje, a pokazat će mu i Ruiderina jezera, koja su također na glasu po svoj Manchi, pa i po svoj Španjolskoj. S njime će se, veli, ugodno zabaviti, jer je to mladić koji zna pisati knjige, te ih tiskati i posvećivati knezovima.

Stigne dakle bratučed na bređoj magarici, s prutastim šarenim pokrovcem ili koberom na samaru. Sancho osedla Rocinanta, opremi sivca, natrpa dvojače, uz koje bijahu još i bratučedove, također pune puncate, te se oni preporuče Bogu, oproste se sa svima, krenu na put i udare ka slavnoj spilji ili jami Montesinovoj.

Putem zapita don Quijote bratučeda što su i kakvi su njegovi poslovi, zvanje i nauke. Odgovori mu onaj da je po zvanju humanist; posao mu je znanost: pisati knjige te ih tiskati, a sve su one od velike koristi i za zabavu svijetu. Jedna mu se knjiga zove: *O nošnjama*; u njoj opisuje sedam stotina i tri nošnje, s njihovim bojama, geslima i napisima, tako da dvorani vitezovi odatle mogu birati te uzimati što im je po volji za svečanosti i junačke igre, i ne moraju ni od koga moljakati niti — kako se veli — razbijati glavu kako uskladiti nošnju po svojoj želji i nakani.

— Ljubomornomu, prezrenomu i zaboravljenomu dajem ja što mu pristaje, što mu je najzgodnije i najpodesnije. Napisao sam još jednu knjigu koju ću nazvati: *Metamorfoze, ili španjolski Ovidije*. Zamisao je nova i neobična, jer u toj knjizi oponašam na šaljiv način Ovidija, te opisujem tko je bila Giralda u Sevilji, tko Anđeo na Magdaleninoj crkvi, što je Kanal Vecinguerra u Córdobi, Bikovi od Guisanda, Sierra Morena, studenci Leganitos i Lavapiés u Madridu, pa studenci Piojo, Cano Dorado i Priora,[118] sve sam to opisao s alegorijama, metaforama i slikama, tako da knjiga ujedno razveseljuje, iznenađuje i poučava. Imam još jednu knjigu, koja se zove: *Dopuna Vergiliju Polidoru*,[119] a raspravlja o pronalascima. Napisana je s velikim znanjem i trudom; ono što je vrlo važno, a Polidor je ispustio, pronalazim i objašnjavam valjanim stilom. Vergilije nam je eto zaboravio objasniti koga je prvoga na svijetu spopala kihavica i tko se prvi mazao da se izliječi od francuske bolesti, a ja to potanko objašnjavam i dokazujem prema djelima više od dvadeset i pet autora. Vidite dakle, gospodine, da sam svojski radio i da će ovakva knjiga koristiti svemu svijetu.

Sancho, koji je pozorno slušao bratučedovo pričanje, reći će sada:

— Kažite mi, gospodine, tako vam Bog dao sreće u tiskanju vaših knjiga: biste li mi znali reći, a znat ćete kad znate sve, tko je bio prvi što se počešao po glavi, jer ja sudim da je bio valjda naš praotac Adam?

— Tako će i biti — odgovori bratučed — jer nema sumnje da je Adam imao glavu i kosu, pa kad je tako, a bio je prvi čovjek na svijetu, valjda se katkad i češkao.

— I ja tako mislim — odvrati Sancho; — ali mi još recite tko je bio prvi pehlivan ili akrobat na svijetu?

— To ti, brate — odgovori bratučed — zaista ne mogu odrezati odmah, dok ne proučim. Dok se vratim svojim knjigama, proučit ću, pa ću ti odgovoriti kada se opet sastanemo, jer ovo nam nije valjda posljednje viđenje.

— E, da znate, gospodine — odvrati Sancho — nemojte se mučiti, jer mi je evo baš pao na pamet odgovor na to što sam zapitao. Znajte dakle da je prvi pehlivan na svijetu bio Lucifer, kad je istjeran i bačen s nebesa, te se strmoglavio čak u pakao.

— Pravo veliš, prijatelju — potvrdi rođo.

A don Quijote pritakne:

— To pitanje i taj odgovor nije iz tvoje glave, Sancho, nego si ih od koga čuo.

— Manite se, gospodaru — odgovori Sancho — jer tako mi vjere, ako ja uzmem pitati pa odgovarati, neću završiti ni do sutra. A želim li pitati gluposti te odgovarati budalaštine, zar treba da obilazim i susjede u pomoć zovem!

— Ti si, Sancho, više rekao nego što i sanjaš — odvrati don Quijote — a ima ih koji se muče da doznaju i da ispitaju koješta što ne vrijedi umu i pameti ni prebijene pare ako to istraže i doznaju.

U tome i drugom takvu slasnu razgovoru prođe im dan, a na noćište navrate se u blizo seoce. Odatle, reče bratučed don Quijotu, nije do Montesinove spilje dalje od dvije milje, pa ako je tvrdo odlučio sići u nju, treba da nabavi užeta, da se priveže i spusti u dubinu. Don Quijote mu odgovori da je voljan sići u spilju, ma stigao do samoga pakla. Kupe dakle gotovo sto hvati užeta, a sutradan u dva sata poslije podne stignu spilji, kojoj je ždrijelo prostrano i široko, ali obraslo tolikim trnjakom, divljim smokvama, kupinom i grmljem, gustim i prepletenim, da je sasvim zatrpano i zakriveno. Kad ugledaju ždrijelo, sjašu rođo, Sancho i don Quijote,

te ona dvojica odmah čvrsto privežu don Quijota užetom, a dok su ga omotavali i pomno opasivali, reče mu Sancho:

— Pazite, gospodaru, što radite! Nemojte se sahranjivati za života i ne spuštajte se u studenac kao staklenka što će se hladiti. Zar se vas tiče i zar je vaš posao istraživati tu spilju što je zacijelo strašnija od robovske tamnice!

— Vezuj i šuti — odgovori don Quijote — jer ovakav posao meni i jest namijenjen.

Onda će reći vodič:

— Molim vas, gospodine don Quijote, dobro razmotrite i na sve oči razgledajte što je tamo u spilji: možda će štogod biti što bih unio u svoju knjigu o *Preobrazbama*.

— Posao je u rukama koje ga znaju obaviti — odgovori Sancho Panza.

Nakon tih riječi, i pošto su svezali don Quijota (ali ne preko oklopa, nego preko pršnjaka), reći će vitez:

— Nismo se sjetili nabaviti zvonce i privezati ga na uže do mene; po zvoncetu biste znali da se sveđer spuštam i da sam živ; ali kad ga ne možemo više dobaviti, neka mi bude kako je Božja volja.

Klekne onda i tihim se glasom pomoli Bogu. Zamoli Svevišnjeg da mu bude na pomoći i dobru mu sreću dade u ovoj, kako sudi, opasnoj i novoj pustolovini, a zatim progovori naglas:

— Oj vladarice mojih djela i misli, svijetla i neprispodobiva Dulcinejo od Tobosa! Ako kakogod dopru do tebe molbe i zaklinjanja ovoga tvojega sretnog obožavatelja, zaklinjem te tvojom nečuvenom krasotom da ih poslušaš, jer te ništa drugo ne molim nego da mi ne uskratiš svoju milost i zakrilje sada, gdje mi je od tolike potrebe. Evo ću se baciti, strmoglaviti i zaroniti u bezdan što je pukao preda mnom, samo zato da svijet dozna i shvati kako nema ničega na što se ne bih odvažio, ničega što ne bih izvršio kad me ti zakriljuješ!

Tako reče i pristupi ždrijelu, ali razabere da se ne može spustiti, pa ni prići rupi, ako silom ne prokrči put. Uhvati dakle u ruke mač, te uzme sjeći i kljaštriti grmlje na ždrijelu spilje. Od te se buke i lomljave rasplaše iz ždrijela nebrojeni veliki gavrani i čavke, te jurnu odande u takvu jatu i toliko naglo da don Quijota oboriše na tlo, pa da je bio onoliko praznovjeran koliko je kršćanin katolik, slutio bi na zlo i nikako ne bi htio silaziti na onakvo mjesto.

Ustane napokon, te kad vidje da ne izlijeću više gavrani ni noćne ptice, ni šišmiši, jer i oni izlijetahu među gavranima, zapovjedi rođi i Sanchu da počnu popuštati uže i da ga spuste na dno strahovite spilje. Dok je ulazio, blagoslovi ga Sancho, prekriži ga tisuću puta i progovori:

— Bog bio s tobom i Bogorodica sa Stijene od Francije, i Sveto Trojstvo od Gaete,[120] cvijete, skorupe i pjeno skitnika vitezova! Ti odlaziš, svjetski bojovniče, srce čelično, šako željezna. Bog bio s tobom, velim i opet, i slobodna te, zdrava i čitava vratio na svjetlost ovoga života, otkud odlaziš u tu tamu te se u nju zakopavaš!

Gotovo isto takvim molitvama i željama poprati ga i rođo.

Dovikuje im don Quijote neka popuste uže, pa opet, a oni sve malo-pomalo popuštaju. A kad mu se više nije čuo glas iz ždrijela, bili su već spustili svih sto hvati užeta. Kako nisu više imali užeta, odluče izvući don Quijota. No ipak otegnu gotovo pol sata, a nakon toga vremena počnu izvlačiti uže. Tako im je lako išlo od ruke kao da na užetu nema nikakva tereta. Pomisle zato da je ostao don Quijote u spilji, a Sancho, koji odmah u to povjerova, zaplače gorko pa uzme brže-bolje vući, da se uvjeri. No kad stigoše na nešto više od osamdeset hvati, osjete težinu i jako se obraduju. Kad uže bijaše na deset hvati, ugledaju don Quijota, a Sancho mu dovikne:

— Sretno nam došli, gospodaru moj; mislili smo da ste dolje ostali za sjeme.

Don Quijote ne izusti ni riječi, a kad ga izvukoše sasvim, vidješe da su mu oči zaklopljene, kao da spava. Polože ga na zemlju i razvežu, ali se on još ne budi. No oni ga uzmu toliko okretati i prevrtati, drmati i tresti, da se nakon prilična vremena osvijestio te se počeo protezati, kao da se budi iz teška, tvrda sna. Ogleda se kao zaplašen amo-tamo i progovori:

— Bog vam oprostio, prijatelji, što ste me trgli iz najslađega i najugodnijega života gdje sam gledao što nitko živ nije još vidio ni doživio. Sada sam spoznao da sve radosti ovoga života prolaze poput sjene i sna i venu kao cvijeće u polju. Oj nesretni Montesino! Oj ljuto ranjeni Durandarte! Oj zlosretna Belermo! Oj plačni Guadiano i vi nevoljne kćeri Ruiderine, koje vodom svojom kazujete kolike ste suze isplakale iz krasnih očiju!

S velikom pažnjom saslušaju rođo i Sancho don Quijotove riječi: vitez ih izgovarao kao da ih s beskrajnim bolom trga iz srca.

Zamole ga neka im rastumači što govori, i neka im pripòvjedi što je u onome paklu vidio.

— Paklom vi to zovete? — reče don Quijote. — Tà nemojte ga zvati tako, jer ne zaslužuje to ime, kako ćete odmah vidjeti.

Zamoli da mu dadu štogod okrepe, jer je ljuto gladan. Razastru rođin pokrovac na zelenu travu, otrče po živež u bisagama, posjedaju sva trojica u lijepoj ljubavi i družbi, te užinaju i večeraju u jedan mah. A kad spremiše pokrovac, reče don Quijote od Manche:

— Nemojte ustajati, djeco, nego me pozorno slušajte!

Dvadeset treća glava

O čudesima o kojima zaneseni don Quijote priča da ih je vidio u dubokoj spilji Montesinovoj, a tako su nemoguća i veličajna da se ova pustolovina smatra nepravom.

Bila su nekako četiri sata poslije podne kad se sunce sakrilo za oblake, svjetlost se stmurila, zrake se ublažile, te se don Quijotu nadala prilika da bez žege i tegobe pripòvjedi svojim poštovanim slušateljima što je vidio u Montesinovoj spilji.[121] Načne on dakle ovako:

— Otprilike u dubini od dvanaest ili četrnaest hvati u toj tamnici, s desne strane, ima udubina, prostrana toliko da bi u nju mogla stati kola s mulama. Dopire onamo slaba svjetlost kroz nekoje pukotine, uzine i probojine iz daljine, sa zemlje. Tu udubinu i prostor ugledao sam kada sam se već umorio te ozlovoljio što visim o užetu i silazim u taj mračni kraj ne znajući pravo ni pouzdano kamo putujem. Odlučim dakle ući u tu udubinu i malko se odmoriti. Zaviknem vam i zamolim vas da ne spuštate dalje uže dok vam ne javim, ali me valjda niste čuli. Skupim onda uže što ste spustili, smotam ga i zgomilam, te zamišljen sjednem na nj. Premišljao sam što bih i kako bih da doronim do dna, kad eto nemam tko bi me držao.

Dok sam bio u tim mislima i nedoumici, ovlada me iznenada i preko moje volje tvrd san. A onda, i ne znajući kako, razabrah se odà sna te se nađoh usred najkrasnije, najubavije, najugodnije livade što je može priroda stvoriti i najzanesenija mašta ljudska zamisliti. Protrljam i protarem oči, te vidim da ne spavam, nego sam zaista budan. Pipnem se ipak po glavi i prsima, da se uvjerim jesam li ovo ovdje zaista ja ili je puko priviđenje, utvara, pričin, ali po opipu, osjetu i po sabranim mislima u sebi uvjerim se da sam bio dolje ovaj isti koji sam evo sada ovdje.

Iskrsne mi onda pred očima sjajan kraljevski dvor ili zamak, kojemu su zidovi, čini mi se, od prozirna jasna kristala. Na dvoru se otvore velika dvokrilna vrata, i ja opazim gdje izlazi i meni u susret dolazi častan starac, u tuniki od ljubičasta sukna, koja mu se vuče po

tlu. Preko ramena i preko pasa ovio mu se trak od zelena atlasa. Na glavi mu crna milanska kapa. Brada mu se bijeli kao snijeg i pada niže pojasa. Oružja nema na sebi, nego mu je u ruci krunica sa krupnijim zrnima nego što su osrednji orasi, a svako je deseto zrno kao nojevo jaje. Začudim mu se i zadivim držanju, hodu, dostojanstvu, uzvišenoj pojavi, svakomu za sebe i svemu zajedno. Pristupi on k meni, zagrli me odmah srdačno i progovori mi:

— »Otkada te već, junački viteže don Quijote od Manche, očekujemo mi što smo začarani u samoći ovoj, da objaviš svijetu što ima i što se krije u dubokoj ovoj provaliji: sišao si u nju, a zove se Montesinova spilja; to je junačko djelo dosuđeno jedinomu tebi, da ga se latiš s nepobjedivom srčanošću i divnim junaštvom. Hodi sa mnom, svijetli gospodine, da ti pokažem čudesa što se kriju u ovome zamku kojemu sam ja vječni porkulab i vrhovni čuvar, jer ja sam glavom Montesinos, po kome je spilja i prozvana.«[122]

Čim mi reče da je Montesinos, zapitam ga je li istina ono što se pripovijeda gore na svijetu, da je on desnomu prijatelju svojemu Durandartu malim mačem isjekao isred prsa srce te ga odnio gospođici Belermi, kako mu je Durandarte naredio na samrti. On mi odgovori da je istina, samo nije isjekao mačem, jer to nije bio mač, pa ni mali, nego oštar bodež, šiljatiji od šila.

— Valjda je onakav bodež — upade Sancho — kao od Ramóna de Hocesa, Seviljanca.[123]

— Ne znam — nastavi don Quijote — ali neće biti, jer je Ramón de Hoces živio gotovo do jučer, a ono kod Roncesvallesa, kad se dogodila ta nesreća, bilo je davno. Ali to ispitivanje nije važno, te ne buni i ne mijenja istinu i sadržaj ovog kazivanja.

— Tako je — potvrdi rođo; — samo vi nastavljajte, gospodine don Quijote, a ja vas slušam slađe nego išta na svijetu.

— Tako i ja pripovijedam — odvrati don Quijote. — Časni Montesinos uvede me dakle u kristalni dvor, u dvoranu u prizemlju, jako hladovitu i svu od alabastra: u dvorani je mramorni odar, umjetnički izrađen, na kojem leži opružen vitez, ali nije taj vitez od kovine, ni od mramora, ni od jaspisa, nego od istinskoga mesa i kostiju. Desnicu (koja mi se učinila nešto kosmatom i žilavom, a to dokazuje da joj je gospodar bio jako snažan) položio on na srce. Nisam još ništa ni zapitao Montesina, a reče mi, videći kako u čudu gledam odar:

»Ovo je moj prijatelj Durandarte, cvijet i ugled zaljubljenih i hrabrih vitezova svojega vremena. Ovdje je njega začarao, kao što je začarao mene i još mnoge druge ljude i žene, Merlin,[124] onaj francuski čarobnjak o kome kažu da je sin đavolov; ali ja ne vjerujem da je đavolov sin, nego da je, kako se veli, još mudriji od đavla. Kako nas je i zašto začarao, ne zna nitko, ali će se objasniti jednom, a ja sudim da to vrijeme nije daleko. Začudo mi je pak ovo: dobro znam, sigurno kao što je sada dan, da je Durandarte u mojem naručju izdahnuo dušu; ja sam mu, kad je umro, sam svojim rukama izvadio srce; težilo je zacijelo dvije funte, jer kako sude prirodoslovci, u koga je veće srce, u toga je i veća hrabrost: taj je hrabriji nego onaj koji ima malo srce. Kad je dakle tako i kad je taj vitez zaista umro, zašto on sada jadikuje te uzdiše gdjekad kao da je živ?«

Tek što je to izrekao, a jadnik se Durandarte uzviče na sav glas:

Bratučede Montesinos!
Posljednju mi molbu slušaj:
Kad mi smrtni časak grane,
Te izdahnem dušu svoju,
Ti otiđi do Belerme,
Odnesi joj srce moje,
Izvadi ga iz prsiju
Il bodežom ili mačem!

Kad je časni Montesinos čuo te riječi, kleknu pred tužnoga viteza i reče mu sa suzama u očima:

»Ja sam, gospodaru Durandarte, predragi rođače moj, učinio već što si mi naredio zlosretnoga onog dana naše propasti: ja sam ti izvadio srce što god sam bolje znao, nisam ti u prsima ostavio ni komadićak; obrisao sam ga rupcem sa čipkama; odletio sam s njime uzagrepce u Franciju, pošto sam te sahranio zemlji u krilo te isplakao tolike suze da bih njima mogao oprati ruke i smiti krv kojom sam ih omastio kad sam ih turio tebi u prsa. Štoviše, brate, ja sam u prvom selu u koje stigoh putujući od Roncesvallesa posolio malko tvoje srce, da ne zaudara, te kad ne može svježe, a ono neka barem usoljeno dospije gospođici Belermi: Ona pak, i ti, i ja, i perjanik tvoj Guadiana, i gospa Ruidera, i njenih sedam kćeri, dvije nećakinje, i mnogi drugi tvoji znanci i prijatelji, začarani smo ovdje od mudraca Merlina već mnogo vremena. Proteklo je već pet stotina

godina, a još nitko od nas nije umro: nestadoše samo Ruidera i njene kćeri i nećakinje, jer im se valjda plaču smilovao Merlin, te ih pretvorio baš u jednako toliko jezera, i ta se u živoga svijeta, u pokrajini Manchi, zovu danas Ruiderina jezera; jezera sedam kćeri pripadaju španjolskim kraljevima, a jezera dviju nećakinja vitezovima jednoga presvetoga reda koji se zove Red svetoga Ivana. Perjanik tvoj Guadiana, koji je također oplakivao tvoju nedaću, pretvoren je u rijeku, koja se zove njegovim imenom; ali kad je on stigao na koru zemaljsku te ugledao sunce drugoga neba, takva mu je tegoba pala na srce što je tebe ostavio da je zaronio dolje u utrobu zemljinu. No kako nije moćan da promijeni svoj prirodni tijek, izvire gdjekada i pojavlja se suncu i svjetlu na oči.[125] Pritječu mu ona jezera, pa s tima i još mnogim drugim vodama što mu se pridružuju ulazi sjajan i veličanstven u Portugaliju. A ipak je on, kuda god teče, žalostan i turoban, i ne diči se kusnim i vrijednim ribama, jer njegove su ribe sive i netečne, ni nalik na ribe iz zlatnoga Taja. Ovo što ti sada velim, brate, govorio sam ti već često, ali ti mi ne odgovaraš, ili mi ne vjeruješ, ili me ne čuješ, i to me jako jadi, tako mi Boga. Hoću sada da ti javim jednu novost: ako ti ona ne ublaži bol, pogoršat je neće nipošto. Znaj da je ovdje pokraj tebe — otvori oči i vidjet ćeš ga — onaj veliki vitez o kome nam je toliko proricao mudrac Merlin: onaj dakle don Quijote od Manche koji je iznova, i još odličnije negoli za minulih vjekova, uskrisio sad, u današnje doba, zaboravljeno već skitničko viteštvo, te će se uz njegovu pomoć i milost skinuti možda čari sa nas, jer velika su djela dosuđena velikanima.«

— »A sve da ne bude tako« — odgovori tužni Durandarte nemoćnim, tihim glasom — »sve da ne bude tako, brate, strpi se i miješaj karte!«[126]

Okrene se on, zašuti opet po običaju, i ne progovori ni riječi više. Uto se začuje silna vika i jaukanje, praćeno dubokim uzdisajima i tjeskobnim jecanjem; obazrem se i kroz kristalne zidove ugledam kako drugom dvoranom prolazi u dva reda povorka prekrasnih djevojaka; sve su u crnini, a na glavi im bijeli turbani kao u Turaka. Na kraju stupa dama, jer po dostojanstvu mi se učinila damom, također u crnini, s bijelim velom, tako širokim i dugim da joj se vuče po tlu. Turban u nje dvaput veći nego na ikojoj drugoj; obrve joj srasle, a nos malo zatubast; usta su joj velika, ali joj se usne rumene; zubi joj se često vide, rijetki su i nejednaki, a bijele se

kao oljušteni bademi; u ruci joj tanak rubac, a u njemu, kako sam razabrao, srce usoljeno, isušeno poput mumije.

Montesinos mi reče da je sav onaj svijet u povorci služinčad Durandartova i Belermina; začarani su ondje sa svojim gospodarom i gospodaricom, a ona posljednja, što u rukama nosi u rupcu srce, gospođica je Belerma. Četiri dana u tjednu obilazi ona sa svojim djevojkama ovako povorkom, te pjevaju, ili, da se bolje rekne, zapijevaju pjesme naricaljke nad tijelom i nad jadnim srcem njegova bratučeda; ako mi se gospođica Belerma učinila nešto ružnom, ili barem ne onako lijepa kako o njoj ide glas, to je zato što su joj loše noći i još gori dani ovako začaranoj, kako joj mogu razabrati po rubovima oko očiju i po sivu licu.

— »A ta joj bljedoća i ti rubovi nisu od one mjesečne tegobe što dolazi ženama, jer toga joj nema već mnogo mjeseci pa i godina, nego je srce boli za onim srcem što joj je neprestano u rukama, te joj svagda napominje i na pamet vraća nedaću zlosretnoga odabranika njezina; ali da nije svega toga, teško da bi joj bila jednaka po krasoti, milini i dragosti dična Dulcinea od Tobosa, toliko slavljena po ovim krajevima, pa i po cijelom svijetu.«

— »Tiše samo, gospodine Montesinos« — napomenem ja tada; — »pričajte vi svoju povijest kako priliči; ja znam da nikakva usporedba ne valja, nemojte nikoga ni s kim uspoređivati. Neprispodobiva Dulcinea od Tobosa ona je koja je, a gospođica je Belerma ona koja jest, pa mir!«

Na to mi Montesinos odgovori:

»Oprostite mi, gospodine don Quijote; priznajem da sam se zaletio, te nisam valjano rekao. Ali odnekud slutim da ste vi gospodine, Dulcinejin vitez, te već poradi toga radije bih pregrizao jezik nego da je uspoređujem s ikim doli sa samim nebom.«

Pošto mi je tako udovoljio veliki Montesinos, stiša mi se u srcu gnjev što mi je buknuo kad sam čuo da moju vladaricu uspoređuje s Belermom.

— Ja se ipak čudim — reći će Sancho — kako vi, gospodaru, niste saletjeli starkelju, te mu izgruhali sva rebra i bradu mu iščupali, da mu ni dlačica ne ostane.

— Ne, prijatelju Sancho — odgovori don Quijote — nije mi dolikovalo tako učiniti, jer svi mi moramo častiti starce, i kad nisu vitezovi, a kamoli one koji su vitezovi i začarani su. Mnogo je još

pitanja, odgovora i besjeda bilo među nama, a ja ti velim da se nije dogodila nikakva zamjerka.

Na to će rođo:

— Ne razumijem, gospodine don Quijote, kako ste vi, za tako kratko vrijeme što ste proboravili tamo dolje, toliko vidjeli, pa se toliko narazgovarali i naodgovarali.

— A koliko sam proboravio dolje? — zapita don Quijote.

— Malo više od jednoga sata — odgovori Sancho.

— Ne može biti — odvrati don Quijote — jer ja sam ondje omrknuo te osvanuo, pa sam do tri puta omrcao te osvitao, tako da sam, po mojem računu, proboravio tri dana u tome dalekom kraju, skrivenu od naših očiju.

— Zacijelo govori istinu moj gospodar — reče Sancho — jer što god se njemu događalo bile su same čarolije, pa se možda ovo što se nama čini da je sat, ondje čini da su tri dana i tri noći.

— Tako će i biti — potvrdi don Quijote.

— A jeste li vi, gospodine, za sve to vrijeme štogod jeli? — zapita rođo.

— Nisam ni zalogaj založio — odgovori don Quijote — a nisam ni bio gladan, ni pomislio na jelo.

— A jedu li oni začarani? — upita rođo.

— Ne jedu — odgovori don Quijote — pa i ne idu nastranu; no misli se da im rastu nokti, brada i kosa.

— A spavaju li možda začarani, gospodaru? — zapita Sancho.

— Ne spavaju nikako — odgovori don Quijote — barem za ta tri dana dok sam ja bio s njima nitko nije oka stisnuo, kao ni ja.

— Ovamo pristaje ona poslovica — reći će Sancho: — s kim si, onakav si. Kad ste se združili sa začaranima, koji poste i bde, što ćete nego da i sami postite i bdíte dok ste s njima. Ali nemojte mi zamjeriti, gospodaru, ako vam reknem da ja od svega što ste nam pripovjedili, odnio me Bog (zamalo ne rekoh: vrag), ne vjerujem ama ništa.

— Kako ne bi vjerovao? — odvrati rođo. — Zar će lagati gospodar don Quijote. Da je i htio, ne bi ni dospio, skovati i smisliti ovakav milijun lažî.

— Ja i ne mislim da moj gospodar laže — odgovori Sancho.

— Da što misliš! — zapita ga don Quijote.

— Ja mislim — preuze Sancho — da su taj Merlin ili ti čarobnjaci što su začarali svu onu rulju koju ste vi, gospodaru,

vidjeli tamo dolje i govorili s njom, vama ulili u glavu i stavili u pamet sve koješta što vi nama pripovijedate i još ćete pripovijedati.

— Svi bi moglo biti, Sancho — odvrati don Quijote — ali nije tako, jer ovo što sam pripòvjedio, vidio sam rođenim očima i rođenim rukama opipao. A što ćeš tek kazati kada ti reknem da mi je Montesinos među drugim zgodama i čudesima (koja ću ti poslije putem pripovijedati potanko, dok bude tomu vrijeme, jer nije sada prigoda svemu) — da mi je, velim, pokazao tri seljanke što po onim blaženim poljanama skakuću kao koze. Čim sam ih ugledao, poznadoh da je jedna od njih neprispodobiva Dulcinea od Tobosa, a druge su dvije one iste seljanke što su bile s njom, a skobili smo ih kod Tobosa. Zapitam Montesina poznaje li ih. On mi odgovori da ih ne zna, ali sudi da će biti kakve začarane odlične dame, jer su se istom prije nekoliko dana pojavile na tim poljanama; neka se ne čudim tomu, jer ovdje ima još i drugih začaranih dama, iz minulih i sadanjih vremena, koje su začarane u različite i neobične spodobe; među njima on zna kraljicu Ginebru i njenu službenicu Quintanonu, koje su točile vino Lanzarotu,

Kad iz britske zemlje dođe

Kad je Sancho čuo što mu gospodar govori, bude mu ili da šene pameću ili da pukne od smijeha. Zna on istinu kako je tobože začarana Dulcinea, jer ju je i začarao sam i svjedočio da je začarana, pa zato sada razabere jasno da mu gospodar nije pri sebi, nego je sasvim poludio. Reče mu dakle:

— Po zlu, u zao čas i nesretan dan siđoste vi, dragi gospodaru moj, u drugi svijet, a u zlu horu skobili ste vi gospodara Montesina, koji vas ovakva vraća nama. Kamo sreće da ste ostali ovdje gore i pri zdravoj pameti, kakvu vam je Bog dao, pa da svaki čas izgovarate mudre rečenice i dajete savjete, mjesto da evo pripovijedate najgore besmislice što se mogu čuti.

— Poznajem ja tebe, Sancho — odgovori don Quijote — i ne zamjeram tvojim riječima.

— Ni ja vašima, gospodaru — odvrati Sancho; — sve ako vi mene izbili pa baš i ubili za ovo što sam vam rekao te što vam još kanim reći, ako ne budete govorili bolje i valjanije. Ta kažite mi, gospodaru, dok smo u miru i ljubavi: kako ste i po čemu ste prepoznali našu gospođicu. A ako ste govorili s njom, što ste joj rekli i što vam je ona odgovorila?

— Prepoznao sam je po tome — odgovori don Quijote — što je u istim haljinama bila u kojima i tada kada si mi je ti pokazao. Govorio sam joj, ali mi nije ništa uzvratila, nego mi okrenula leđa i pobjegla tako brzo da je ni sulica ne bi stigla. Htjedoh za njom, te bih i pohitio, da me nije odvratio Montesinos: neka se ne umaram, reče, jer bi mi bilo uzalud, a i bliži se već vrijeme kada se moram vratiti iz bezdana. Reče mi također da će mi se javiti, dok bude vrijeme, kako će se skinuti čini s njega, s Belerme, s Durandarta i sa sviju što su tu. Ali od svega što sam ondje vidio najljuće me razjadilo što je u to vrijeme dok mi je Montesinos govorio, pristupila meni (a ja nisam ni primijetio da mi prilazi) jedna od onih dviju drúgā nesretne Dulcineje, te mi progovorila uzbuđena i suznim očima:

»— Gospodaru, moja vam gospođica Dulcinea od Tobosa šalje pozdrave i moli vas da joj izvolite javiti kako ste. Ona je u velikoj oskudici, te vas moli i zaklinje da biste joj na ovu suknju što vam donosim, a pamučna je i nova, izvoljeli uzajmiti šest reala, ili koliko imate; od nje vam je tvrda vjera da će vam zajam vratiti što prije.«

Zapanjim se i začudim toj poruci, te se okrenem gospodinu Montesinu i zapitam ga: »— Zar to može biti, gospodine Montesinos, da se začarani odlični svijet muči oskudicom?« On mi pak odgovori: »— Znajte, gospodine don Quijote od Manche: onoga što zovu oskudicom im svagdje, svakuda se širi, svakoga stiže, pa ne prašta ni začaranima.; kad gospođica Dulcinea od Tobosa šalje vama poruku i moli vas tih šest reala, a zalog je dobar, ja mislim, da bi joj ih svakako trebalo dati, jer ona je zacijelo zapala u veliku nepriliku.« — »Zalog neću da primim« — odvratim ja — »a ne mogu joj ni dati što ište, jer nemam više od četiri reala.«

Ta joj četiri reala dadoh (a bili su to oni reali koje si mi ti, Sancho, onomad dao, da dijelim milostinju siromasima što ih srećem putem) — i rekoh:

»— Javi, prijateljice, gospođici da je njena nevolja teret mojoj duši, a ja bih želio da sam Fugger,[127] pa da mognem s nje skinuti tu nevolju, i još joj poručujem da meni nema sreće bez njena lica mila i razgovora umna, te je molim, što god srdačnije znam, da bi se izvoljela pokazati i javiti ovomu svojemu sužnju službeniku i nadasve ojađenom vitezu. Još joj reci: kad se ne bude ni nadala, čut će kako sam se ja zavjerio i zavjetovao, kao ono markiz od Mantove, kad je našao sinovca Baldovina gdje izdiše nasred planine,

da će ga osvetiti, te neće jesti kruha sa stolnjaka, i još koješta drugo što je priklopio, dokle god se ne bude osvetio. Tako ću i ja: neću mirovati, nego ću obilaziti svih sedam dijelova svijeta, još pomnije nego infant don Pedro od Portugalije,[128] dokle god ne skinem čarolije s nje.«

— »Sve to i još više dužni ste vi činiti za moju gospođicu« — odgovori mi djevojka. Onda primi četiri reala, te mjesto da mi se pokloni, odskoči dva lakta u visinu.

— Jao, sveti Bože! — zavikne sada Sancho na sav glas. — Zar je to moguće na svijetu i zar su toliko moćni čarobnjaci i čarolije da su zdravu pamet mojega gospodara preobratili u takvu mahnitost? Oj gospodaru, gospodaru, za Boga miloga, uzmite se u pamet, mislite na svoju čast i ne vjerujte u te ludorije što su vam pomutile i zbrkale mozak!

— Ti mene voliš, Sancho, i zato govoriš tako — reče don Quijote — a kako si neiskusan i ne poznaješ svijet, tebi se sve što je poteško čini nemogućim; ali svanut će vrijeme, kako sam ti već rekao, pa ću ti pripovijedati još koješta što sam dolje vidio, te ćeš onda povjerovati ovo što sam pripòvjedio sada, a sve je istinito tako da ne može biti ni prigovora ni prepirke.

Dvadeset četvrta glava

u kojoj se pripovijeda tisuću sitnica, neprikladnih ali potrebnih da se pravo razumije ova uzvišena povijest.

Prevoditelj ove uzvišene povijesti s izvornika što ga je napisao prvi pisac, Cide Hamete Benengeli, veli, kad je stigao do poglavlja o pustolovini u spilji Montesinovoj, da su na rubu bile napisane rukom samoga Hameta ove riječi:

»Nikako ne mogu vjerovati niti se uvjeriti da se junačkomu don Quijotu baš sve onako dogodilo kako je opisano u prošloj glavi: razlog mi je taj što su sve pustolovine koje su se dovde dogodile moguće i vjerojatne, ali ovu o spilji nikako ne mogu smatrati istinitom, jer je sasvim zastranila s razumna puta. Ne mogu opet ni pomisliti da je don Quijote lagao kad je on bio najiskrenjii plemić i najplemenitiji vitez svoga vremena, te ni za živu glavu ne bi laž izustio. U drugu ruku, vidim da je pripòvjedio tu pustolovinu i kazivao sa svim spomenutim potankostima, a za onako kratko vrijeme ne bi on mogao ni smisliti toliku silesiju budalaština Ako je dakle ova pustolovina apokrifna ja nisam kriv; evo ju zapisujem, a ne tvrdim ni da je lažna, ni da je istinita. Ti si, čitaoče, razuman i sudi što te volja, a ja niti smijem niti mogu drugačije. Samo uzima se kao pouzdano da se na samrtnom času vitez odrekao te pustolovine te izjavio da ju je izmislio, jer je sudio da se slaže i pristaje uz one pustolovine što ih je u svojim knjigama čitao.«

Onda nastavlja i veli:

Začudi se rođo i drskosti Sanchovoj i strpljivosti njegova gospodara, te rasudi da je u gospodara ova blagost sada potekla od zadovoljstva što je vidio svoju vladaricu Dulcineju od Tobosa, ma i začaranu, jer da nije tako, Sancho bi po onome što govori i raspreda zaslužio čestite batine. Doista mu se činilo da je Sancho drzovit s gospodarom, komu rođo reče:

— Ja sam danas, gospodine don Quijote od Manche, proputovao sa zadovoljstvom ovaj put s vama i četiri sam koristi postigao. Prvo, upoznao sam se s vama, a to mi je velika sreća. Drugo, doznao sam što je u Montesinovoj spilji, pa kako se

preobraziše Guadiana i Ruiderina jezera, a to će mi poslužiti u mojem *Španjolskom Ovidiju* što ga pišem. Treće, doznao sam starinu karata, ili barem to da su ih upotrebljavali u vrijeme cara Karla Velikoga, kako se može dokučiti iz riječi što ih je, velite, izustio Durandarte kad se probudio nakon onoga dugoga govora Montesinova, te izgovorio: »Strpi se i miješaj karte.« A tu izreku nije Durandarte mogao naučiti začaran, nego dok još nije bio začaran, u Francuskoj i za vrijeme spomenutoga Karla Velikoga. To mi je otkriće jako prikladno za drugu knjigu što je pišem, a to je *Dodatak Vergiliju Polidoru, Otkrića u starini*. Ne vjerujem da je tada išta spomenuo Talijan o otkriću karata, kao što ću spomenuti ja sada, a to je jako važno, pogotovo kad se pozivam na tako ozbiljna, istinita svjedoka kakav je gospodin Durandarte. Četvrto, doznao sam pouzdano gdje je izvor rijeke Guadiane, koji dosad nikomu nije bio poznat.

— Pravo velite, gospodine — reče don Quijote — ali ja bih volio znati, ako vam Bog bude milostiv te steknete dopuštenje da otiskate svoje knjige (o čemu sumnjam),[129] komu ih zapravo kanite namijeniti.

— Ima plemića i velikaša u Španjolskoj kojima ih mogu namijeniti — reći će rođo.

— Nema ih mnogo — odgovori don Quijote; — ne velim pak da ne zaslužuju, nego ili ne žele primati, ili ne žele dati pristanak kako ne bi morali uzvraćati koliko zaslužuje piščev trud i uljudnost. Ja doduše znam jednoga velikaša koji umije obilato naknađivati ono što u drugih nema, te bih možda u mnogih čestitih ljudi pobudio zavist kad bih se usudio govoriti.[130] Ali neka to ostane za zgodnije vrijeme, a mi hajdemo potražiti kamo ćemo se svratiti na noćište.

— Nije daleko odavde — odgovori rođo — pustinjačka isposnica, u kojoj živi pustinjak; kažu da je bio vojnik, na glasu je kao dobar kršćanin, a jako je razuman i k tomu milosrdan. Do isposnice je kućica, koju je sagradio o svojem trošku; kuća je majušna, ali može ipak primiti goste.

— Taj pustinjak ima valjda kokošaka? — upita Sancho.

— Rijetki su pustinjaci bez njih — odgovori don Quijote — jer današnji pustinjaci nisu onakvi kakvi su bili nekadašnji, oni po egipatskim pustinjama, koji su se odijevali palmovim lišćem i hranili korijenjem. A nemojte misliti da ja hvaleći one kudim ove, nego velim da pokora ovih današnjih ne dostiže strogost i oskudicu

onih nekadanjih. Ali uza sve to mogu ipak svi biti valjani: ja ih barem smatram dobrima, a kad nešto pođe po zlu, na manju je štetu licemjer koji se pričinja dobrim negoli javni grešnik.

Dok su bili u tome razgovoru, opaze čovjeka koji pješači prema njima; žuri se on i šiba mulu natovarenu helebardama i kopljima. Kad je stigao k njima, pozdravi ih i pođe dalje. Don Quijote mu progovori:

— Stani, prijane; ti si kanda prionuo žurnije nego što godi tvojoj muli.

— Ne mogu zastajati, gospodaru — odgovori čovjek — jer ovo oružje što ga nosim potrebno je već sutra, pa ne smijem zatezati, i zbogom. Ali ako hoćete čuti zašto ga nosim, ja kanim noćas noćiti u krčmi iza pustinjakove isposnice, pa ako ćete istim putem, naći ćete me ondje, i ja ću vam čudesa napripovijedati. Zbogom i opet!

I potjera mulu tako brzo da don Quijote nije ni dospio zapitati ga kakva su to čudesa što ih kani kazivati; a kako je bio ponešto radoznao te ginuo svagda od želje za novostima, odredi da krenu odmah i oni na noćište u krčmu, ne svraćajući se u isposnicu, gdje je rođo htio da ostanu.

Učine tako, uzjašu pa udare svi ravno krčmi, te se približe k njoj podnoć. Ali rođo spomene don Quijotu da bi se svratili k isposnici i štogod ondje gutnuli. Čim je to čuo Sancho Panza, krenu on sivca onamo, a za njim isto tako don Quijote i rođo. No zla sreća Sanchova htjede da pustinjaka ne bijaše doma, kako im reče momak pustinjakov, koga su našli. Zaištu vinca, onoga boljeg, a on odgovori da njegov gospodar nema vina, ali ako hoće vodice, poslužit će ih drage volje.

— Da mi je do vode — odgovori Sancho — ima putem studenaca, i ja bih se napio. Oh, svatovi Camachovi i puna kućo don Diegova, za vama ja ginem!

Tako oni krenu od isposnice te udare krčmi. Za kratko vrijeme naiđu na momčića što je pred njima pješačio i nije se jako žurio, pa ga stigoše. Prebacio pješak mač preko ramena i nosi na njem zavežljaj, u kojem mu je valjda odjeća, zacijelo hlače ili kalavre, i kabanica, i koja košulja. Na njemu je kaput od baršuna, malo opšiven atlasom, a košulja mu izvirkuje; čarape mu dokoljenke svilene, a cipele zatubaste, kako se nose na dvoru.[131] Po dobi će mu biti osamnaest do devetnaest godina. Lica je vesela, a čini se

živahne ćudi. Ide i pjeva poskočnice, da prikrati put. Kad ga stigoše, baš je dovršavao jednu, koju je rođo zapamtio:

Siromah sam, pa mi vojna draga,
Ne bih u rat kad bih imô blaga.

Prvi ga oslovi don Quijote te mu reče:

— Laka vam je prtljaga, junače! A kamo vas sreća vodi? Da čujem, ako ste voljni kazivati.

Odgovori mu na to momak:

— Laka mi je prtljaga, jer je žega, a ja sam siromah. Idem evo u rat.

— Kakav siromah? — upita don Quijote. — A žega dabome da jest.

— Gospodaru — odgovori mladić — u ovome su mi zavežljaju hlače od baršuna što idu uz ovaj kaput. Da ih putem iskvarim, ne bih se mogao kočiti u njima po gradu, a novaca nemam da kupim nove. I stoga, pa i da se prozračim, idem ovako dok ne dođem do pješačkih satnija što su dvanaest milja odavde. Ondje ću se upisati u vojnike, pa kada se tako unovačim, bit će onda konjâ i komornih kola za prijevoz odande do luke gdje ćemo se ukrcati, do Cartagene, kako vele. Više volim da mi glavar i gospodar bude kralj i da njemu služim u ratnoj službi nego kakvu tvrdici u prijestolnici.

— Imate valjda kakav doplatak? — zapita rođo.

— Da sam služio kojemu španjolskom velikašu, ili kakvu odličniku — odgovori mladić — zacijelo bih ga imao, jer tako biva kad služiš valjanu svijetu: iz družinske sobe možeš postati zastavnik ili kapetan, ili uhvatiti kakvo dobro mjesto, ali ja sam, nesretnik, služio svagda piskaralima i doteplicama, za takvu jadnu i mršavu opskrbu i plaću da sam polovinu trošio na krućenje svojih ovratnika. A i čudo bi bilo kad bi se pustolovu pažu posrećilo.

— Tako vam života, prijatelju — zapita don Quijote — zar može biti da za tih dana što ste služili niste stekli ni kakvu god livreju?

— Dvije su mi dali — odgovori paž — ali isto tako kao što onomu koji istupa iz kojega reda dok još nije položio zavjet skidaju habit i vraćaju mu njegovu odjeću, tako su i meni gospodari vraćali moje halje, jer kad su posvršavali poslove radi kojih su došli u prijestolnicu i vraćali se svojim kućama, oduzimali bi mi livreje, koje su ionako davali samo od razmetanja.

— Osobita *spilorceria*,[132] kako veli Talijan — reći će don Quijote — ali uza sve to smatrajte za sreću što ste krenuli iz prijestolnice s takvim dobrim naumom, jer nema na svijetu ništa časnije ni korisnije nego služiti, ponajprvo Bogu, onda svojemu kralju i prirodnom gospodaru, pogotovo u službi oružanoj, kojom se ne stječe doduše veće bogatstvo, ali je barem veća čast nego u znanostima, kako sam već često kazivao. Više su majorata, istinabog, osnovale znanosti negoli oružje, ali ipak ima u oružju nešto što ne znam izreći, i još nešto što znam, a to je veličina i sjaj, po kojem oružje nadvisuje sve. A ovo što ću vam sada reći dobro upamtite, jer će vam biti na korist i olakšanje u mukama: smećite s uma sve nemile zgode što vas snalaze, a najgora je od njih smrt, pa ako je časna, onda ti je najsretnija zgoda da umreš. Zapitali Julija Cezara, junačkoga imperatora rimskoga, koja je smrt najbolja, a on odgovori: nenadana, nagla i neočekivana. Odgovorio je tako, a bio je poganin i nije znao za pravoga Boga, pa ipak je dobro rekao, jer smrt je oslobođenje od ljudskoga jada. Neka, primjerice, poginete u prvom boju ili okršaju, ili od topovskoga taneta, ili vas lagum digne, što mari. Umrijeti se mora, pa je svemu kraj, a po Terencijevim riječima, pristaliji je vojnik što je u boju poginuo, nego onaj što je živ i zdrav pobjegao. Valjan vojnik stječe onoliku slavu koliko je pokoran svojim vođama i glavarima. Znajte, sinko, da je vojniku priličnije vonjati po puščanom prahu nego po mošusu, pa ako vas starost zatekne u časnom ovome zvanju, sve ako ste posuti ranama, kljakavi ili hromi, neće vas ona barem nikako zateći bez časti, niti vam tu čast može pomračiti siromaština. I tako se sada spremaju da opskrbe i pomognu stare, kljakave vojnike, jer ne valja postupati s njima kao sa crncima kad ostare i ne mogu raditi, pa ih otpravljaju ili oslobađaju; izbacuju ih iz kuće kao tobožnje slobodnjake, a zapravo ih bacaju u ropstvo gladi, iz kojega ih neće izbaviti nitko osim smrti. Ništa vam više ne velim sada, nego da pojašete za mnom na mome konju sve do krčme. Ondje ćete sa mnom povečerati, te sutra nastaviti put, a od Boga vam bila na putu sreća, kakvu vaš čestiti naum zaslužuje.

Paž se ne odazove pozivu da uzjaše za njim, ali prihvati večeru s njim u krčmi. A Sancho će tada reći u sebi: »Pobogu, gospodaru. Takve, tolike i tako pametne i valjane riječi znate govoriti, a na drugoj strani velite kako ste vidjeli one budalaštine i besmislice u

Montesinovoj spilji, sve što ne može nikako biti. Pa neka, vidjet će se!«

Najposlije stignu krčmi kad je već zanoćalo, a Sancho se obraduje kad vidi da mu gospodar smatra krčmu za pravu krčmu, a ne za dvore. Kako uđoše, odmah don Quijote upita krčmara za onoga čovjeka s kopljima i helebardama, a krčmar mu odgovori da je u staji i namiruje svoju mulu. I rođo i Sancho tada namire svoje magarce, a Rocinantu prepuste u staji najbolje jasle i najbolje mjesto.

Dvadeset peta glava

u kojoj se kazuje pustolovina s magarećim njakanjem, nestašna zgoda s lutkarom i znamenita proročanstva majmuna pogađača.

Don Quijote bijaše, što se veli, kao na žeravici, željan da čuje i dozna čudesa koja mu je obećao čovjek što prenosi oružje. Ode potražiti ga tamo gdje mu je krčmar rekao; nađe ga i zamoli neka mu odmah kazuje sve što ga je putem zapitao, a on mu je obrekao da će mu pripovjediti kasnije. Odgovori mu taj oružar:

— Ne mogu vam ja ovako s nogu pripovijedati moja čudesa, nego moram polagano. Pričekajte, dobri gospodaru, dok nahranim svoje živinče, pa ću vam pričati, da ćete se krstiti od čuda.

— Lako ćemo — za tvoj poslić — prihvati don Quijote — ja ću ti pomoći.

I zbilja mu pomogne. Prorešeta mu ječam, očisti jasle, i tom poniznošću pridobije čovjeka da mu drage volje pripovjedi što je obećao. Sjedne dakle na kamenu klupu, don Quijote do njega, a rođo, paž, Sancho Panza i krčmar okupe se oko njih da poslušaju, te im on počne pričati ovako:

— Znajte, gospodo, u jednom selu, četiri i pol milje od ove krčme, dogodilo se nekome općinskom vijećniku da mu je, po lukavštini i prijevari njegove sluškinje (dugo bi bilo pričati o tome), nestao magarac. Mučio se vijećnik svakojako da nađe magarca, ali uzalud. Pet je dana bilo već prošlo, veli i kazuje svijet, kako je magarca nestalo, a tada se taj vijećnik što je magarca izgubio nađe na trgu, gdje mu reče drugi vijećnik iz istoga sela: — »Plati mi, kume, za dobar glas: našao ti se magarac.« — »Platit ću ti, kume, i još valjano« — odgovori onaj — »ded kazuj gdje je.« — »U planini sam ga vidio jutros« — odgovori nalaznik — »bez samara i bez ikakve opreme, a tako je mršav da ga je žalost pogledati. Htjedoh ga potjerati pred sobom i dovesti ga tebi, ali on podivljao i tako je zazorljiv da je pobjegao kad sam mu prišao: izgubio se u guštari. Ako hoćeš da se vratimo i da ga potražimo, pričekaj dok odvedem kući svoju magaricu, pa evo mene odmah.« — »Jako ćeš mi

ugoditi« — reče magarčev gospodar — »ja ću nastojati da ti vratim milo za drago.«

Sve je bilo u ovakvim prilikama i na ovakav način kako vam pripovijedam, pa tako pripovijedaju i svi koji ovu zgodu dobro znaju. Ona se dva vijećnika uhvate dakle pod ruku i krenu pješice u planinu, a kad stignu onamo gdje su mislili da će naći magarca, ne nađu ga, i nigdje mu ni traga nema u svem onome kraju, koliko god ga tražili. Vide oni da magarca nema, te će vijećnik koji ga bijaše vidio reći onomu drugom: — »Pazi, kume: meni je pao na pamet plan kako ćemo pronaći to živinče, sve da se sakrilo u samu utrobu zemljinu, a ne u našu planinu; ja znam uvjerljivo njakati, pa ako još i ti znaš iole, puna šaka brade.« — »Iole, veliš ti, kume.« — reče onaj drugi. — »Tako mi svega, ne zaostajem ti ja u njakanju ni za kime, pa ni za samim magarcem.« — »Odmah ćemo vidjeti« — odgovori drugi vijećik; — »ja sam smislio da ti kreneš jednim krajem po šumi, a ja ću drugim; tako ćemo svu šumu obići i proći; onda ti na mahove njači, a njakat ću i ja, pa ako je magarac u šumi, nikako ne može biti da nas ne bi čuo i da nam ne bi odgovorio.« Na to će gospodar magarčev: — »Kume, taj ti je plan divan i priliči mudroj glavi, kakva ti i jesi.«

Raziđu se oni, kako se dogovoriše. A onda se dogodi te gotovo istodobno zanjakaše obadvojica, pa se svaki zavarao njakanjem onoga drugoga i pomislio da se oglasio magarac, te pohrliše jedan drugomu. Kad se pak ugledaše, reče onaj što mu je nestao magarac: »Zar to zbilja, kume, nije bio moj magarac što je njakao?« — »Nije, nego sam bio ja« — odgovori onaj drugi. »Velim ja tebi, kume« — reći će magarčev gospodar — »između tebe i magarca nema nikakve razlike što se tiče njakanja; otkad živim, nisam ni vidio ni čuo ništa sličnije.« — »Ta hvala i dika« — odgovori onaj s planom — »bolje pristaje i pripada tebi, kume, nego meni, jer ti pretječeš za dva njaka najvećega i najvještijega. Njakača[133] na svijetu; zvuk ti je visok, glas držiš u tempu i taktu, njak ti je brz i savršen, te ja priznajem da sam pobijeđen, a tvoja je slava i prvenstvo u toj rijetkoj vještini.« — »Velim ti eto« — odgovori magarčev gospodar — »da ću ja odsad smatrati sebe i cijeniti boljim i ponosit ću se da i ja nešto znam, kad sam tomu vješt; znao sam doduše da dobro njačem, ali nisam nikada mislio da sam postigao takvu savršenost, kako ti veliš.« — »I ja evo velim« — odgovori onaj drugi — »da neobične vještine znaju na svijetu propasti i da je zlo kad dopadnu onima koji se ne znaju

koristiti njima.« — »Što se naše vještine tiče« — odgovori magarčev gospodar — »ona nam može služiti samo u zgodama poput ove što nam se upravo dogodila, dok u drugima ne može; dao Bog da nam sada bude od koristi.«

Tako se porazgovore, pa se opet rastanu te opet uzmu njakati. Ali su se svaki čas bunili pa sastajali, dok se ne dogovore da će svaki put njaknuti dvaput redom: po tome će se razaznavati da su oni, a nije magarac. Tako, sve po dvaput njačući, obiđu cijelu šumu, ali im izgubljeni magarac ne odgovori i ni glasa ne izdade. A kako bi jadnik i nesretnik i odgovorio kad ga nađoše u najgušćoj guštari, gdje su ga vuci izjeli!

Kad ga ugleda gospodar, reći će: »Već sam se ja čudio što ne odgovara, jer da nije uginuo, zacijelo bi nam odgovorio kad nas začuje, ili ne bi bio magarac; ali kad sam čuo kako ti, kume, krasno njačeš, ne žalim muke što sam ga tražio, mada sam ga našao mrtva.« — »Lako je s dobrim dobrovati, kume« — odgovori onaj drugi — »jer kad dobro pjeva gvardijan, pjevat će dobro i fratrić.« Tako se oni ojađeni i promukli vrate u svoje selo, te ondje pripovjede prijateljima, susjedima i znancima što im se dogodilo u potrazi za magarcem, te uzmu jedan drugoga u zvijezde kovati kako je vješt njakanju.

Sve se to pročuje i razglasi po okolnim selima, a vrag ne spava, nego voli svagdje sijati i rasipati kavge i razmirice, uzvitlavati brbljarije i silne prepirke ni iz čega, te on odredi i tako udesi da ljudi iz drugih sela, čim vide koga iz našega sela, odmah zanjaču, da nam naprkose zbog njakanja, naših općinskih vijećnika. Prihvatili se toga momci, a to vam je kao da su u svoje ruke i svoja usta prihvatili svi vrazi pakleni. Razglasilo se to njakanje iz jednoga sela u drugo, te se sada žitelji iz njakalačkog sela raspoznaju isto onako kako se raspoznaju i razlikuju crnci od bijelaca. Toliko je već prevršilo mjeru to nesretno podrugivanje da su ovi ljudi što su u ruglu često, naoružani, u četama udarali na podrugljivce i bìli se s njima, pa tu ne pomaže ni kralj ni vlast, ni strah ni sramota. Ja mislim da će se sutra ili prekosutra moji seljani, to jest ljudi iz njakalačkoga sela, dići na drugo selo, što je dvije milje od našega, a to je jedno od onih što nam najljuće dodijavaju: da krenu dakle valjano opremljeni, pokupovao sam ja ta koplja i helebarde, ili oštròpere, što ste ih vidjeli. Eto, to su ona čudesa što sam rekao da ću vam pripòvjediti, pa ako vam se ne čini da jesu, drugih čudesa ja ne znam.

Tako završi dobrijan pripovijest, a u taj mah uđe na vrata krčme čovjek na kome je sva odjeća: čarape, hlače i pršnjak od divokozje kože, te zavikne naglas:

— Gospodine krčmaru, ima li noćišta? Evo vam dolazi majmun pogađač i gluma o slavnom oslobođenju Melisendrinu.

— Sto mu jada! — klikne krčmar — to je majstor Pedro! Lijepo ćemo se zabaviti večeras.

Zaboravio sam spomenuti da je tome majstoru Pedru bio prilijepljen zelen taft preko lijevog oka i gotovo preko polovice obraza, po čemu se vidi da je ta strana valjda bolesna. A krčmar nastavi:

— Dobro došao, majstore Pedro! Gdje je majmun i gluma? Ne vidim ih.

— Evo ih odmah — odgovori onaj u divokozjoj koži; — ja sam se samo požurio, da vidim ima li noćišta.

— Uskratio bih noćište i vojvodi od Albe, samo da ga dadem majstoru Pedru — odgovori krčmar. — Neka dođe majmun i pozornica, jer večeras ima u krčmi svijeta koji će platiti da gleda glumu i vještine tvoga majmuna.

— U dobar čas bilo! — odvrati onaj povezani; — ja ću obáliti cijenu, pa ću se zadovoljiti ako mi se samo namiri trošak. Idem sada, da dovezem kola na kojima je majmun i pozornica.

I odmah iziđe iz krčme.

Zapita onda don Quijote krčmara tko je taj majstor Pedro i kakvu to vozi glumu i majmuna. Na to mu odgovori krčmar:

— To vam je čuveni lutkar, koji već podugo obilazi po ovoj Aragonskoj Manchi i prikazuje glumu[134] o Melisendri, kako je oslobađa slavni don Gaiferos, a to je jedna od najljepših i najbolje iznesenih povijesti što se već mnoge godine prikazuje u našoj kraljevini. Vodi on sa sobom i majmuna, u kojega je najneobičnija umještina što se ikada vidjela u majmuna i što bi je ikada zamislio čovjek, jer ako ga zapitaš štogod, saslušat će pozorno što ga pitaš, a onda će skočiti gospodaru na ramena, prići mu k uhu i šapnuti mu odgovor na ono što ga pitaš, a majstor Pedro onda to objavljuje. O prošlim zgodama kazuje on mnogo više negoli o budućim, pa iako ne pogađa baš sve, ipak se ponajviše i ne buni, tako te već gotovo vjerujemo da je vrag u njemu. Dva reala uzima majstor za svako pitanje ako majmun odgovori, to jest ako gospodar odgovori umjesto njega pošto mu je majmun odgovor šapnuo na uho. Misli se

zato da je taj majstor Pedro bogat i prebogat čovjek; on je, kako to u Italiji zovu, *galantuomo* i *buon compagno*,[135] te živi bogovski; govori više od šestorice, a pije više od dvanaestorice, sve na trošak svojega jezika, svojega majmuna i svoje glume.

Uto se vrati majstor Pedro, a na kolicima mu pozornica i velik majmun bez repa, sa zadom kao od sukna, ali lica ugodna. Kad ga ugleda don Quijote, odmah ga zapita:

— Reci mi, gospodine pogađaču: *Che pesce pigliamo?*[136] Što nam se piše? I evo ti moja dva reala.

Zapovjedi Sanchu neka ih dade majstoru Pedru, a majstor Pedro odgovori mjesto majmuna i reče:

— Gospodaru, ova životinja ne odgovara i ne objavljuje ono što će biti; o prošlosti zna svašta, isto tako štošta o sadašnjosti.

— Svega mi! — progovori Sancho — ne dam ja ni prebijene pare da mi rekne ono što mi se dogodilo, jer tko bi to bolje i znao nego što znam ja sâm? Kad bih platio za to da mi se rekne što ja već znam, bila bi od mene velika budalaština; ali kad ti znaš ono što sada biva, evo ti moja dva reala, pa mi reci, gospodine najmajmunskiji: što radi sada žena moja Teresa Panza i čime se zabavlja?

Majstor Pedro ne htjede primiti novac, nego reče:

— Ne uzimam nagradu unaprijed, dok nisam obavio posao.

Lupi se dvaput po lijevom ramenu, a majmun mu jednim skokom skoči na rame, prinese njušku k uhu i zazvoca brzo zubima; zvocao je toliko koliko treba da izmoliš Vjerovanje, onda opet jednim skokom skoči na tlo, a majstor se Pedro iznebuha baci pred don Quijota na koljena, obuhvati mu noge i progovori:

— Ove noge grlim ja, baš kao da grlim dva stupa Herkulova, oj slavni uskrisitelju zaboravljenoga već skitničkoga viteštva! Oj, nikada dostojno nahvaljeni viteže don Quijote od Manche, dušo iznemoglih, potporo onih što padaju, ruko palih, utjeho i palico sviju nesretnih!

Zapanji se don Quijote, zabezeknu se Sancho, prenerazi se rođo, ukipi se paž, zablenu se njakalac, zbuni se krčmar, zadiviše se naposljetku svi koji su čuli lutkarove riječi; on pak nastavi i reče:

— A ti, čestiti Sancho Panza, najbolji perjaniče najboljega viteza na svijetu, raduj se, jer tvoja je žena Teresa živa i zdrava, ovaj čas baš grebe funtu lana; a da još bolje razabereš, s lijeve joj je

strane vrč s odvaljenim grlićem i u vrču dobrano vina, kojim se ona krijepi u poslu.

— To ja vjerujem još kako — odgovori Sancho — jer ona je kremenita žena, te samo da nije ljubomorna, ne bih je dao ni za gorostasinju Andandonu, koja je, kako moj gospodar kaže, bila žena od oka i jako zgodna; a moja je Teresa od onih što vole sebi, ma i ne bilo onima iza nje.

— Velim ti ja — reći će sada don Quijote — da onaj koji mnogo čita i mnogo putuje, mnogo i vidi i mnogo zna. Velim to, jer ma koliko me uvjeravali, zar bi me mogli uvjeriti da na svijetu ima majmunâ koji gataju, kako sam ja sada vidio rođenim svojim očima. Jer ja sam glavom taj don Quijote od Manche o kome je govorila ta čestita životinja, samo me nešto isuviše hvalila. Ali bio ja tko mu drago, hvala bila Bogu što mi je poklonio blago i milostivo srce, navijek voljno činiti dobro svima, a nikomu zlo.

— Da ja imam novaca — reče paž — zapitao bih gospodina majmuna što će mi se dogoditi na putu na koji sam krenuo.

Na to mu odgovori majstor Pedro, koji je već ustao ispred nogu don Quijotovih:

— Rekao sam već da ova životinja ne govori o budućnosti, ali kad bi govorila, ne bih pazio na novce, jer ovdje je gospodin don Quijote, a njemu za volju ne marim ja ni za kakav probitak na svijetu. A sada, jer moram i jer hoću da mu ugodim, priredit ću svoju igru i zabavit ću sve koji su u krčmi, bez ikakve nagrade.

Kad je to čuo krčmar, obraduje se i pokaže mu gdje će namjestiti igru, a majstor brzo postavi pozornicu.

Don Quijote nije bio baš osobito zadovoljan majmunovim gatanjem, jer je sudio da ne priliči majmunu gatati ni o budućnosti ni o prošlosti. Dok je dakle majstor Pedro namještao lutkarsku igru, skloni se don Quijote sa Sanchom u kut u staji, gdje ih nitko ne čuje, te mu reče:

— Slušaj, Sancho, mozgao sam o neobičnoj umještini toga majmuna; valjano sam promislio te sudim da je taj majstor Pedro, gospodar njegov, sklopio, prešutno ili izrijekom, ugovor ili pakt s vragom.

— Ako je *paket* s vragom, i još ukraden — reče Sancho — onda je svakako jako gadan, ali što će tomu majstoru Pedru takvi paketi.

— Ti mene ne razumiješ, Sancho: velim samo da se on nekako pogodio s vragom, da vrag ulije majmunu u glavu tu umješ̌tinu, pa da se majstor Pedro prehranjuje tim gatanjem, a kad se obogati, predat će vragu dušu, jer za tim taj sveopći neprijatelj, to jest vrag, i ide. Sudim ovako, jer vidim da majmun odgovara samo na pitanja o tome što je bilo i što je sada, a vrag i ne zna ništa nego samo to; ono pak što će biti to jest budućnost, ne zna on i samo nagađa; ali ni to svaki put. Bog jedini sve zna, vječan je i svemoguć, nema mu početka ni kraja, nikakve prošlosti ni budućnosti, sve je beskrajna sadašnjost. Kad je dakle ovako, a jest ovako, jasno je da taj majmun govori po nadahnuću vražjem, te se čudim kako ga nisu tužili Svetoj oblasti, da ga ispitaju i da iščupaju iz njega po čijoj moći on gata. Majmun taj zacijelo nije astrolog, te ni njegov gospodar ni on ne čita, i ne zna čitati ona znamenja u zvijezdama,[137] kako se sad uobičajilo u Španjolskoj; nema ti danas ženturine, ni sluge, ni cipelara-krpe koji se ne bi uznio da gata po kojem znamenju, kao da ti je to isto što i dignuti karte; tako oni svojim lažima i neznanjem upropašćuju divnu istinu te znanosti. Znam kako je neka gospođa zapitala jednoga od tih gatara hoće li joj kujica, nakrilče njeno, ostati suštena, to jest skotna, hoće li se ošteniti, koliko će štenadi imati i kakve će boje biti štenići. Gospodin gatar uzeo na to gatati po znamenju, pa joj odgovorio da će kujica ostati suštena, okotit će tri šteneta, jedno zeleno, drugo rumeno, i treće šareno, ali kuja se mora spariti između jedanaest i dvanaest sati po danu, ili po noći, i to treba da bude u ponedjeljak ili u subotu. A onda se nakon dva dana kujica prežderala i crkla. Ali gospodinu pogađaču ostade ipak u mjestu glas da je najvještiji gatar, kao što ostaje svima, ili gotovo svima pogađačima.

— Svejedno bih volio — reći će Sancho — kad biste vi, gospodaru, kazali majstoru Pedru neka zapita majmuna je li istina ono što se vama dogodilo u Montesinovoj spilji, jer ja sudim, a vi meni oprostite, gospodaru, da je sve to bila varka i laž, ili barem san.

— Sve bi to moglo biti — odgovori don Quijote — i ja ću učiniti što me svjetuješ, premda se nekako brecam od toga.

Oni u toj riječi, a majstor Pedro dođe za don Quijotom, te mu rekne da je sve priredio za predstavu, neka dakle izvoli doći i pogledati, jer vrijedi. Don Quijote zamoli ga neka zapita odmah majmuna jesu li neke zgode što su mu se dogodile u Montesinovoj spilji bile zbiljne ili je bio san, jer njemu se čini da je od svačega

bilo ponešto. Majstor mu Pedro na to ne odgovori ni riječi, nego ode po majmuna, metne ga pred don Quijota i Sancha, te reče:

— Pazi, gospodine majmune, ovaj bi vitez htio doznati jesu li bile lažne ili istinske neke zgode što su mu se dogodile u spilji koja se zove Montesinova.

Dade majmunu obični znak, a majmun mu skoči na lijevo rame te mu, kako se čini, uzme šaptati na uho. Onda će reći majstor Pedro:

— Majmun veli da su neke zgode što ste ih vidjeli ili doživjeli u spomenutoj spilji lažne, a neke vjerojatne; to bi bilo sve što zna odgovoriti na to pitanje, a drugo ne zna; ako pak želite više saznati, on će vam sada u petak odgovoriti na sve što god budete pitali; danas mu se iscrpla snaga, i neće je smoći do petka, kako veli.

— Zar ja nisam kazao — reći će Sancho: — neće mene nitko osoliti da je sve ono što vi, gospodaru, pripovijedate o događajima u spilji istina, ili ma i napol istina.

— Vidjet će se poslije — odgovori don Quijote: — vrijeme sve razotkriva i ništa ne promaša, nego izvlači sve na svjetlost sunčanu, ma bilo sakriveno zemlji u krilu. Zasad neka bude dosta, pa hajdemo gledati igru čestitoga majstora Pedra, jer sudim da će zacijelo biti koja novost.

— Zar samo koja? — dočeka majstor Pedro. — Šezdeset tisuća novosti ima u mojoj igri. Velim vam, gospodaru don Quijote, ovo je vrednije vidjeti nego išta na svijetu. Ali *operibus credite, et non verbis*.[138] Na posao dakle, jer vrijeme odmiče, a mnogo imamo uraditi, reći i pokazati.

Poslušaju ga don Quijote i Sancho, te odu onamo gdje je sve priredio za predstavu, a sa sviju strana popalio voštane svjećice, da uđe i vidljivo i sjajno. Majstor Pedro uđe na pozornicu, jer on rukuje lutkama, a izvan pozornice smjesti se momak, sluga majstora Pedra, da bude tumač i da objašnjava: u ruci mu je štapić i njime on pokazuje figure koje izlaze.

Kad su se dakle ponamještali sučelice pozornici svi koji su u krčmi, neki stajali, a don Quijote, Sancho, paž i rođo posjedali na najbolja mjesta, uzme im tumač[139] govoriti ono što će čuti i vidjeti onaj tko bude slušao ili čitao sljedeću glavu.

Dvadeset šesta glava

u kojoj se nastavlja zabavna pustolovina s lutkarom, i kazuju se druge zaista valjane zgode.

Svi mučahu, Grci i Trojanci,[140]

to jest svi koji su očekivali predstavu i napeto piljili u tumača tih čudesa, kad na pozornici zabubnjaše bubnjevi, odjeknuše trublje i zagruhaše topovi. Kratko potraja ta buka, a potom progovori tumač i reče:

— Ova istinita povijest što vam se ovdje prikazuje, gospodo, uzeta je doslovce iz francuskih ljetopisa i španjolskih romanca što idu od usta do usta, pa ih pjevaju i dječaci po ulicama. Pripovijeda ova povijest kako je gospodin don Gaiferos oslobodio svoju ženu Melisendru, koja je bila zarobljena u Španjolskoj, u maurskoj vlasti, u gradu Sansueñi, jer tako se onda zvala današnja Zaragoza. A gledajte, gospodo, don Gaiferosa gdje igra šah, kao što se pjeva:

Šaha igra don Gaiferos,
Zaboravi Melisendru.[141]

A ova osoba što se pojavljuje s krunom na glavi i žezlom u ruci, car je Karlo Veliki, vâjni otac Melisendrin. Bijesan je na besposličenje i nehaj svoga zeta, te dolazi da ga prekori. Pazite kako ga žestoko i ljuto kori, i sve se čini da će mu žezlom odvaliti pet-šest puta po glavi. Ima pisaca koji vele da mu je odvalio zaista, i to svojski. A kad mu je udijelio mnogi i mnogi prijekor te ga upozorio kako mu se kalja čast što ne nastoji osloboditi svoju ženu, vele da mu je kazao na kraju:

»Dosta rekoh, a ti misli.«[142]

Gledajte, gospodo, kako mu sada car okreće leđa, a don Gaiferos ostaje gnjevan. Nestrpljiv od srdžbe, odbacuje on daleko od sebe šah i figure i brže ište oružje. Moli rođaka don Roldána da mu posudi mač svoj Durindanu, ali Roldán neće tako, nego mu se nudi da će s njime zajedno u taj teški pothvat na koji kreće. No ljuti junak ne prima ponudu, već mu odgovara da će i sam izbaviti svoju

ženu, sve ako je na najdubljem dnu u zemlji. Tako on ode da se oboruža i da odmah krene na put.

Svratite, sada, gospodo, oči na ovu kulu što se evo pojavljuje. To vam je jedna od kula na gradu u Zaragozi, koj se danas zove Aljaferia; ova dama što izlazi na balkon, odjevena u maurske haljine, neprispodobiva je Melisendra, koja odande neprestano gleda na put iz Francuske, te se u sužanjstvu tješi mislima na Pariz i na muža. Pazite i na ovu novu zgodu što se sada zbiva, a možda je još nikada niste vidjeli. Vidite li onoga Maura što šuteći, s prstom na ustima, korak po korak prilazi Melisendri iza leđa? Onda gledajte kako je ljubi u sama usta, kako ona brže-bolje otpljuvava, kako se briše bijelim rukavom od košulje, kako jadikuje te od jada čupa krasnu kosu svoju, kao da joj je kosa kriva nevolji. Pogledajte još onoga dostojanstvenog Maura tamo na hodniku; to je kralj Marsilio od Sansueñe; vidio je on bezobraštinu Maurovu, te iako mu je to rođak i ljubimac, ipak zapovjedi da ga uhvate i da mu udare dvjesta batina, i neka ga provedu, kako je običaj, ulicama po gradu:

Telal pred njim, djece četa —
Oružnici iza njega...

Gledajte kako izlaze odonud da izvrše osudu, premda je jedva i počinio ono za što ga krive; ali u Maura nema ni odgađanja ni ispitivanja uz istražni zatvor, kao kod nas...

— Sinko, sinko — upadne sada glasno don Quijote — udaraj ti ravno, kako si uzeo pričati, a nemoj zalaziti u pojedinosti ni zaobilaziti. Da se čista istina dokuči, ne treba dokaz za dokazom.

I majstor Pedro priklopi odonud:

— Ne razvlači, derane, nego uradi kako ti gospodin zapovijeda; to ti je najpametnije. Otpjevaj pjesmu kakva je, a ne oteži je natanko, jer će ti se pretrgnuti.

— Hoću — odgovori momak, pa nastavi i reče:

— Ova figura što dolazi na konju, sa gaskonskom kabanicom, glavom je don Gaiferos. Melisendra, osvećena za drzovitost zaljubljenoga Maura, mirnija je i spokojnija: stoji na altani od kule, razgovara s mužem i misli da je to kakav putnik, te se sada redaju sve one riječi i besjede iz romance;

U Francusku ako svratiš
Za Gaifera ti zapitaj...

Neću sad kazivati pjesmu, jer da otegnem, dosadio bih; dovoljno vam je što vidite da se don Gaiferos odaje, a po veselom vladanju Melisendrinu razabiremo da ga je prepoznala. Sada je vidimo kako se spušta s balkona da za svojim čestitim mužem uzjaše na konja. Ali nuto jada iznenada: suknja joj krajem zapela za željezni šiljak na balkonu, te ona visi u zraku i ne može dosegnuti tlo. No gledajte kako milostivi Bog pomaže u krajnjim nevoljama. Priskakuje don Gaiferos i ne mari hoće li joj skupocjenu suknju razderati ili neće, nego ženu hvata i trga, hoćeš-nećeš, na zemlju. Onda je u jednom skoku vine iza sebe na konja, pa ona uzjahuje muškarački. Naređuje joj neka se čvrsto drži i neka ga rukama ogrli preko ramena, tako te joj se ruke prekrste na njegovim prsima, da ne bi pala, jer gospođa Melisendra nije naučena na takvo jahanje. Gledajte i to kako konj rže, zadovoljan i sretan što nosi ovakav junačan i krasan teret, gospodara i gospodaricu. Gledajte kako zakreću te izjahuju iz grada, pa veseli i radosni udaraju putem u Pariz. Sretan vam put, oj vi neprispodobivi, istinski ljubavnici! Živi i zdravi stigli u žuđenu domaju i nikakva vas nedaća ne smela na sretnom putu. Nagledali vas se prijatelji i rođaci, kako u miru i spokoju živite dane što su vam dosuđeni, i doživjeli vi dane Nestorove!

Opet se sada oglasi majstor Pedro i reče:

— Tiše, momče! Ne uznosi se, jer prenemaganje ne vrijedi.

Tumač mu ne odgovori, nego nastavi i reče:

— Nije nedostajalo besposlenih očiju, koje znaju vidjeti sve, te odmah opaziše kako se Melisendra spustila s balkona te uzjahala. Odmah to jave kralju Marsiliju, pa on naredi da skoče na oružje. Gledajte kako se žure, a sav se grad trese od zvonjave zvona što zvone sa sviju munara na džamijama.

— To ne valja! — uteče se opet u riječ don Quijote. — Što se tiče zvonâ, jako se buni majstor Pedro, jer Mauri nemaju zvona, nego imaju bubnjeve i neke trublje, nalik na naš rog; to dakle da u Sansueñi zvone zvona, svakako je velika budalaština.

Kad je to čuo majstor Pedro, prestade zvoniti i reče:

— Nemojte, gospodine don Quijote, paziti na sitnice niti očekivati čudo neviđeno. Zar se u nas ne prikazuju u tisućama glume u kojima pršte budalaštine, pa ipak postižu uspjeh, a svijet ne samo da ih sluša i plješće im nego im se još kako divi. Nastavi, momče, pa neka prigovaraju. Neka se samo meni kesa puni, sve ako

se prikazivalo još više besmislica nego što ima prašine na sunčanoj zraki.

— Tako je — priklopi don Quijote.

A mladić nastavi:

— Gledajte koliki i kako sjajni konjanici izjahuju iz grada u potjeru za onim kršćanskim ljubavnicima; u kolike trube sviraju, u kolike frule duduču, u kolike talambase i bubnjeve udaraju. Strah me neće li ih stići i vratiti svezane za rep vlastitomu konju njihovu, jer to bi bio strahovit prizor.

Ali kad don Quijote vidje toliku silesiju Maura i začu toliku graju, pomisli da valja priteći upomoć bjeguncima, te skoči na noge i zaviče u sav glas:

— Dok sam ja živ i dok je mene ovdje, ne dopuštam da se himba čini ovakvu slavnu vitezu i neustrašivu ljubavniku kakav je don Gaiferos! Stani, zlopaka čeljadi, ne goni ih i ne progoni, jer ako budeš, sa mnom ćeš boj biti!

Kako reče, odmah trže mač, jednim skokom skoči do pozornice i poče tako naglo i s neviđenim bijesom gruhati po lutkama kao da kiša, pljušti. Neke svali, nekima glave pootkida, jedne osakati, druge raskomada, a među inim udari jedan takav prim da bi bio majstoru Pedru odvalio glavu lakše nego da je od marcipana, samo da se on nije sagnuo, zgrčio i čučnuo. Uzviče se majstor Pedro i zakuka.

— Stanite, gospodine don Quijote, i promislite da ovo što vi rušite, ubijate i krhate nisu istinski Mauri, nego su lutke od kruta papira. Vi mene jadnika eto upropašćujete i cijelo mi imanje ništite.

Ali don Quijote udara te udara, da sve pljušti. Bode on, gruha, siječe i sječimice i tilutice. Za kraće vrijeme nego za dva *Vjerovanja* sravnio je pozornicu sa zemljom, rasjeckao sve sprave i raskomadao lutke: kralj je Marsilio ljuto ranjen, a caru Karlu Velikom raskoljena i prepolovljena kruna i glava. Uzbuni se sva skupština slušateljska, majmun pobjegne krčmi na krov, rođo se uplaši, paž se zaprepasti, pa i samoga Sancha Panzu spopadne silan strah, jer, kako se zaklinjao poslije, kad je minula oluja, nije još nikada vidio gospodara u takvu divljem bijesu. Pošto je dakle smrvio kazalište lutaka, smiri se malo don Quijote i reče:

— Želio bih da su mi sada ovdje svi oni koji ne vjeruju i neće da vjeruju od kolike su koristi na svijetu skitnici vitezovi: da vide što bi bilo od čestitoga don Gaiferosa i krasotice Melisendre, da se nisam ovdje našao. Zacijelo bi ih sada već stigli oni psi, te bi im

nažao učinili. Živjelo dakle skitničko viteštvo nadasvim što danas živi na svijetu!

— Živjelo u ime Božje — progovori sad jadnim glasom majstor Pedro — a meni kako bilo, jer ja nesretnik mogu reći što i kralj don Rodrigo:

Jučer bijah kralj Španije
Danas nemam u svojini
Ni kamena na zidini![143]

Nema još ni pol sata, ni pol časa, kako sam ja bio gospodar kraljeva i careva, staje su mi, sanduci i vreće bile pune nebrojenih konja i silnih kićenih haljina, a sada sam jadan, ubijen, siromah i prosjak, a najgora mi je pak nevolja što sam ostao bez majmuna, te ću se ljudski naznojiti dok ga opet uhvatim. Sve je to od nepromišljenoga bijesa ovoga gospodina viteza, o kome govore da zakriljuje sirote, ispravlja krivice i druga milosrdna djela čini, a na meni se jedinom izjalovila njegova plemenita nakana, blagoslovljena i hvaljena bila nebesa, tamo gdje su najviša![144] Sve u sve, Vitezu Tužnog Lika bilo je dosuđeno da načini nepodobe od mojih spodoba.

Besjeda majstora Pedra gane Sancha Panzu, te će on:

— Ne plači i ne kukaj, majstore Pedro, jer mi kidaš srce. A ja ti velim: moj je gospodar don Quijote takav savjestan kršćanin, te čim bude razabrao da ti je učinio krivicu, on će ti rado platiti i naknadit će ti još više.

— Da mi gospodar don Quijote plati barem nešto za sve ovo što je raskvario, ja bih bio zadovoljan, a njemu bi se umirila savjest, jer ne može spasiti dušu tko tuđe drži protiv volje vlasnikove i ne vraća.

— Tako je — potvrdi don Quijote — ali ja dosad ne znam, majstore Pedro, da bi u mene išta vaše bilo.

— Kako da ne znate? — odgovori majstor Pedro. — A ove preostatke po tvrdoj, suhoj zemlji, tko je razasuo i raskrhao nego nepobjediva snaga vaše junačke ruke? A čija su bila njihova tjelesa doli moja? I čime sam se ja izdržavao nego njima?

— Sada ja zbilja vjerujem — odgovori na to don Quijote — što sam već često mislio: oni čarobnjaci što mene progone stavljaju mi pred oči likove kakvi jesu, a onda mi ih mijenjaju i preobličuju u likove kakvi su njima po volji. Zbiljski, istinski velim ja vama,

gospodo što me slušate: meni se učinilo sve ovo što se zbivalo da se zbiva zaista, te da je Melisendra zaista Melisendra, don Gaiferos don Gaiferos, Marsilio Marsilio, a Karlo Veliki Karlo Veliki. Zato sam se ja razbjesnio, te da izvršim dužnost skitnika viteza, priskočio sam u pomoć onima što bježe, da im pokoristim. S tom sam čestitom nakanom počinio sve što ste vidjeli. Ako mi je po zlu pošlo, nije krivica moja, nego su krivi oni koji mene proganjaju. Tu moju zabludu nije skrivila zloba, ali ću ipak sam sebe osuditi da namirim trošak. Neka majstor Pedro razmisli što traži za raskvarene figure, a ja sam mu voljan odmah platiti dobrim i valjanim kastiljskim novcem.

Pokloni se majstor Pedro i reče:

— Tomu sam se i nadao od nečuvene kršćanske duše junačkoga don Quijota od Manche, istinskoga pomagača i zaštitnika sviju nevoljnih i potrebitih protuha. Evo, neka gospodin krčmar i veliki Sancho budu posrednici i procjenitelji između vas, gospodaru, i mene, koliko vrijede i koliko su mogle vrijediti te uništene i raskvarene figure.

Krčmar i Sancho pristanu. Odmah majstor Pedro podigne sa zemlje obezglavljenoga kralja Marsilija od Zaragoze, te reče:

— Evo vidite da ovaj kralj ne može više biti kakav je bio; ja sudim dakle, ako se ne bi drugačije sudilo, da bi mi se za njegovu smrt, kraj i konac platila četiri reala i pol.

— Dalje — reče don Quijote.

— Onda za onu rezotinu ozgo do dolje — nastavi majstor Pedro, hvatajući u ruke raskoljenoga cara Karla Velikoga — neće biti mnogo ako zaištem pet reala i četvrt.

— Nije malo — napomenu Sancho.

— Ni mnogo — odvrati krčmar; — neka bude po srijedi, pa da mu odredimo pet reala.

— Neka mu se dade svih pet reala i četvrt — reče don Quijote — jer kod ovako znatna kvara nije važno je li za četvrt reala više ili manje. Samo se požurite, majstore Pedro, da završite; vrijeme je večeri, i meni se nešto javlja glad.

— Za ovu figuru — reče majstor Pedro — koja je bez nosa i bez jednoga oka, a to je krasotica Melisendra, ištem dva reala i dvanaest maravedija, i doista ištem pravo.

— Dobijesa — reći će don Quijote — zar Melisendra nije već prešla s mužem barem francusku granicu? Konj na kojem su

odjahali učinio mi se da i ne juri, nego leti. Nemojte mi dakle davati rog za svijeću i pokazivati mi ovdje neku Melisendru bez nosa, kad se ona druga Melisendra sada valjda bez brige sladi u Francuskoj s mužem. Dao Bog svakomu što je njegovo, majstore Pedro, pa kako ćemo pravo, tako nam i zdravo. Hajde dalje!

Vidi majstor Pedro kako don Quijote zastranjuje te opet istu kozu dere, pa da mu ne bi izmaknuo, reče:

— Možda ovo i nije Melisendra, nego koja od njenih sluškinja; ako mi se dakle dade za nju šezdeset maravedija, zadovoljit ću se i pošteno sam plaćen.

Tako se on pogađao i za druge pokrhane lutke, a dva su suca odmjeravala te usklađivala cijenu, da bude obadvjema strankama po volji, pa oni odrede ukupno četrdeset reala i tri četvrti; Sancho mu odmah isplati, a majstor Pedro zaište još dva reala za posao što mora hvatati majmuna.

— Daj mu ih, Sancho — reče don Quijote — ne da uhvati majmuna, nego majmunicu, to jest da dušu nalije.[145] Dao bih ja sada i dvije stotine za dobar glas, kada bi mi tko pouzdano javio da su doña Melisendra i don Gaiferos već u Francuskoj i među svojima.

— Nitko nam to ne zna bolje kazati od mojega majmuna — reče majstor Pedro — ali ga ni vrag neće sada uhvatiti; jedino mislim da će ga privrženost i glad primorati te će se još noćas vratiti. Kad svane, vidjet ćemo.

Tako se naposljetku završi oluja s lutkama, te svi povečeraju u miru i lijepu prijateljstvu, na trošak don Quijota, koji bijaše nadasve darežljiv.

Prije svanuća krene onaj što nosi koplja i helebarde, a kad je svanulo, oproste se sa don Quijotom rođo i paž: rođo, da se vrati u domaju, a paž, da nastavi put, za koji mu don Quijote dade popudbinu od dvanaestak reala. Majstor Pedro ne htjede se opet natezati sa don Quijotom, koga je jako dobro upoznao, nego urani prije zore, pokupi ostatke svojih lutaka i povede svojega majmuna, pa krene za svojim pustolovinama. Krčmar, koji još nije poznavao don Quijota, čudio mu se i budalaštinama i darežljivosti. Sancho mu najposlije, po gospodarovoj zapovijesti, plati masno, i tako se oni oko osam sati izjutra oproste s njim, krenu iz krčme te udare putem kojim ćemo ih pustiti neka jašu, jer nam valja kazivati i druge zgode što idu uz ovu slavnu povijest i što je objašnjuju.

Dvadeset sedma glava

u kojoj se pripovijeda tko je bio majstor Pedro i njegov majmun, i kakva je loša sreća poslužila don Quijota u pustolovini s njakanjem, koju nije dokončao kako je želio i mislio.

Cide Hamete, ljetopisac ove velike kronike, počinje ovu glavu riječima: »Kunem se kao kršćanin katolik...« Prevoditelj njegov napominje da Cide Hamete kao Maur, jer to je bez sumnje bio, zakletvom svojom ne želi ništa drugo reći nego ovo: kao što se kršćanin katolik prisegom zaklinje i mora se zakleti da će istinu govoriti u svemu što god kazuje, tako će i sam kazivati istinu, kao da se zakleo poput kršćanina katolika: držat će se istine u svemu što je nakan pisati o don Quijotu, napose kad bude govorio tko je bio majstor Pedro, a tko njegov majmun pogađač čijem su se pogađanju divili i čudom čudili u svim onim selima.

Veli, dakle, da će se onaj tko je pročitao prvi dio ove kronike zacijelo sjećati Ginésa od Pasamonta, koga je don Quijote uz druge galijaše oslobodio lanaca u Sierra Moreni, a taj mu je opaki i nevaljali svijet loše zahvalio za dobročinstvo i još gore ga uzvratio. Taj Ginés od Pasamonta, koga je don Quijote prozvao Ginesillom od Parapille (Nikogovićem), bijaše onaj što je Sanchu Panzi ukrao sivca; a jer po tiskarskoj nepažnji u prvom dijelu nije spomenuto kako se i kada to dogodilo, mnogi su zbog te omaške tiskarove uzeli kriviti pisca da je plitke pameti.

Ukratko: Ginés je ukrao sivca dok je na njemu spavao Sancho Panza, a poslužio se onom smicalicom i načinom kojim i Brunelo kad je Sacripantu pred Albracom ukrao konja ispod nogu. Kasnije se Sancho opet domogao sivca, kao što se i pripòvjedilo. Taj Ginés, od straha da ga ne pronađe sud, koji ga traži kako bi ga kaznio za nebrojene lupeštine i zločine, tolike i takve da je i lupež sam napisao debelu knjigu te ih ispripovijedao — taj dakle Ginés smislio pa prešao prefriganac u kraljevinu Aragoniju, stavio povez na lijevo oko i postao lutkar, jer taj je posao, kaošto i svaki opsjenarski, znao svojski.

U nekih kršćana koji su se oslobodili i vratili iz Berberije kupio je onoga majmuna i potom ga naučio, kad mu dade znak, da mu skoči na rame i na uho mu mrmlja, ili se barem pričinja. Onda bi se on, prije nego što ode u koje selo, raspitao u susjednome, od koga mu bude najzgodnije, što se osobito dogodilo u selu u koje ide, i kojim se ljudima dogodilo. Sve bi dobro popamtio te onda ponajprije prikazivao glumu s lutkama, čas jednu dogodovštinu, čas drugu, ali sve same vesele, zabavne i zgodne. Kad bi završio predstavu, pokazivao bi majmunove umještine i govorio svijetu da taj majmun pogađa svu prošlost i sadašnjost, ali se budućnošću ne bavi. Za odgovor na svako pitanje uzimao je dva reala, ali je znao biti i jeftiniji, već prema tome kako je pipnuo bilo onomu koji pita.

Stizao je često u koju kuću, gdje je već znao što se ukućanima dogodilo, pa ako ga i nisu ništa pitali, da mu ne moraju platiti, dao bi majmunu znak i onda im govorio da mu je majmun pripòvjedio to i to, naime ono što se već slaže sa zbiljskim zgodama. Tako je stekao slavan glas, i svi su letjeli za njim.

Bio je smotren, priseban, i znao odgovarati tako da se odgovor slaže s pitanjem, a jer ga nije nitko ispitivao ni tjerao u tjesnac da rekne kako li to njegov majmun pogađa, sve je njih vodao za nos kao majmune i punio kesu.

Kad je u krčmu ušao, prepoznao je don Quijota i Sancha, te mu je lako bilo opsjenom zadiviti viteza i perjanika, i sve koji bijahu ondje; ali bi skupo platio da je don Quijote išta niže udario kad je sjekao glavu kralju Marsiliju i razbijao svu konjičku četu, kako je rečeno u prošloj glavi.

To nam je reći o majstoru Pedru i njegovu majmunu. A sada se vraćamo don Quijotu od Manche.

Krene on dakle iz krčme, u nakani da prije polaska u grad Zaragozu pogleda obale rijeke Ebra i sve one krajeve, jer bijaše još prilično vremena do turnira. S tom namjerom udari on putem, a dva mu se dana ne dogodi ništa što bi vrijedilo zapisati. Istom treći dan, kad se penjao na neki brežuljak, začuje silno bubnjanje, trubljenje i pucnjavu. U prvi mah pomisli da onuda prolazi kakva pukovnija, pa obode Rocinanta i potjera na brežuljak. Kad se popeo na vrh, ugleda podno brežuljka kojih dvjesta ljudi, oboružanih svakakvim oružjem: sulicama, lukovima, kopljima, helebardama, žažalicama i mnogim štitovima. Spusti se niz brežuljak i približi se četi, tako da je jasno vidio zastave, razaznavao boje i razabirao gesla na njima, osobito

jedno geslo na zastavi ili stijegu od bijela atlasa. Na toj je zastavi bio naslikan kao živ živcat magarac, malen kao sardinski, uzdignute glave, razjapljene njuške, isplažena jezika, baš onakav kao kad njače; oko njega pišu krupnim slovima ova dva stiha:

Nisu zalud njakala
Načelnika dva.

Po tome napisu dokuči don Quijote da je taj svijet zacijelo iz njakalačkoga sela. Tako on reče i Sanchu, te mu objasni što piše na zastavi. Reče mu još da se zabunio čovjek što im je pripovjedio tu zgodu, da su dva općinska vijećnika njakala, jer se po napisu vidi da nisu njakali vijećnici, nego načelnici. Na to mu odgovori Sancho Panza:

— To mu se ne može zamjeriti, gospodaru, jer možda su oni što su onda njakali postali s vremenom načelnici u selu, pa se mogu zvati obadvjema titulama, pogotovu gdje istini ove zgode ne smeta bili ti njakavci vijećnici ili načelnici, samo ako su sigurno njakali; jer načelniku pristaje njakanje jednako kao i vijećniku.

Razaberu dakle i doznaju da je ovo uvriježeno, izrugivano selo skočilo na boj s onim drugim selom, od kojega je poniženo i ruglu izvrgnuto gore nego što treba i nego što priliči čestitim susjedima.

Priđe im don Quijote, na veliki jad Sanchu, koji se nikada nije volio miješati u takva događanja. Četa ga okruži, jer ljudi pomisliše da je i on od njihovih. Don Quijote digne vizir, te pristalim i ponositim načinom odjaše onamo k magarećoj zastavi. Ondje ga vođe one vojske opkole, da ga vide. Začudili mu se oni, kao što mu se čude svi koji ga prvi put ugledaju. Kad don Quijote razabere da ga ovako pozorno promatraju, te nitko ne govori i ne pita ništa, okoristi se njihovom šutnjom, prekine svoju i progovori na sav glas:

— Čestita gospodo, molim vas od svega srca, nemojte mi prekidati besjedu što vam je kanim izreći dokle god joj ne zamjerite ili vam ne dojadi. Ako bude tako i vi meni iole natuknete, ja ću odmah zapečatiti usta i zavezati jezik.

Svi mu doviknu neka govori što ga volja, oni će ga rado poslušati. Kad mu tako dopustiše, nastavi don Quijote i reče:

— Ja sam, gospodo moja, skitnik vitez, komu je oružje zvanje, a dužnost štititi nevoljne i priskakati u pomoć bijednima. Prije nekoliko dana dočuo sam za vašu nepriliku i razlog zašto se svaki čas laćate oružja da se svetite neprijateljima. Promozgao sam u glavi

i jedanput i mnogo puta vašu zadjevicu: po megdanskim zakonima sudim da se vi varate što mislite da ste poniženi: nijedan pojedinac ne može poniziti cijelo selo, osim ako sve skupa obijedi da su izdajice, kad ne zna koji je počinio tu izdaju, pa da njega samoga dohvati. Tomu je primjer don Diego Ordónez od Lare, koji je izazvao cio grad Zamoru, jer nije znao da jedini Vellido Dolfos bijaše izdajnik i da je ubio svojega kralja; izazvao je dakle sve, te se svima osvetio, svima odmastio.[146] Istina je doduše da je don Diego nešto pretjerao te uvelike prekoračio megdanske zakone, jer nije imao razloga izazivati mrtve, vodu, kruh, još nerođenu djecu i drugo što se ondje spominje. Ali neka, jer kad se mati ljuti, ni otac ne šuti, pa nema ni njemu gospodara ni uzde...

Kad je dakle tako da pojedinac ne može poniziti kraljevinu, pokrajinu, grad, državu, niti sav narod, jasno je da ne treba ni skakati na oružje, i svetiti ovakvu pogrdu, kad je i nema. Kako bi bilo da se svaki čas kolju ljudi iz Reloje s onima koji im prišivaju taj nadimak, ili pak da se kolju žitelji drugih mjesta zato što ih svjetina i derani krste kotlokrpama, patlidžanlijama, kitovićima ili sapunarima![147] Kako bi bilo zaista da se sva ta slavna mjesta svagda srde i svete i mačeve trgaju zbog svake prepirke, kako god sitna bila. Ne dao i ne dopustio Bog!

Razboriti ljudi, uređene države, sa četiri razloga skaču na oružje i trgaju mačeve, meću na kocku sebe, život i svoje imanje: prvo, da brane vjeru katoličku; drugo, da brane svoj život, jer to je prirodni i božanski zakon; treće, da brane svoju čast, svoju obitelj, imetak; četvrto, u službi svojega kralja, u pravednom ratu. Možemo još peti razlog dometnuti, koji se računa i kao drugi: za obranu domovine...

Uz ovih pet razloga mogu se kao glavnim razlozima pridružiti još neki drugi, koji su pravedni i razboriti, te se treba laćati oružja. Ali tko se laća oružja zbog djetinjarija koje su više na smijeh i za zabavu nego na pogrdu, taj kanda nema ni trunka pameti, pogotovo jer se nepravedna osveta (pravedne osvete i nema) protivi samoj svetoj vjeri koju ispovijedamo, a ta nam nalaže da činimo dobro neprijateljima i ljubimo one koji nas mrze; ta se zapovijed čini doduše teškom, ali je teška samo onima kojima je manje do Boga nego do svijeta, a više do tijela nego do duše; jer Isukrst, istinski Bog i čovjek, koji nikada nije lagao, nije mogao i ne može lagati, on, koji je naš zakonodavac, veli da je njegov jaram blag i breme

lako; ne bi nam on dakle naređivao što se ne može izvršiti. Zato je vama, gospodo moja, po Božjim i ljudskim zakonima dužnost da se umirite.

»Vrag mene odnio«, reći će sada Sancho u sebi, »ako taj moj gospodar nije *telelog*, a ako nije, nalik je na nj kao jaje na jaje.«

Odahne malo don Quijote, a kad je vidio da svi još šute, naumi nastaviti svoju besjedu, pa bi je i nastavio da se nije ispriječila mudrost Sanchova. Vidio perjanik kako mu je gospodar zastao, te sam prihvati riječ:

— Moj gospodar don Quijote od Manche, koji se neko vrijeme zvao Vitez Tužnog Lika, a sada se zove Vitez od Lavova, jako je promišljen plemić, koji zna latinski i španjolski kao bakalar; u svemu što god radi i savjetuje postupa kao valjan vojnik, a u malom su mu prstu svi zakoni i naredbe što se tiču megdana. Najpametnije vam je dakle da poslušate kako vam on veli, pa na moju dušu ako ne bude valjalo. Ionako je ludost srditi se čim čuješ njakanje, jer ja se sjećam kako sam njakao dok sam bio deran kad god me bijaše volja, i nitko mi nije branio. Tako sam krasno i valjano njakao da su mi odgovarali njakanjem svi magarci u selu, pa ipak sam i nadalje bio sin svojih roditelja, koji su bili jako čestiti ljudi. Zavidjeli su mi na toj vještini mnogi odlični ljudi u selu, ali ja nisam mario. Da vidite kako istinu govorim, počekajte i poslušajte; ova vam je vještina kao i plivanje: kad ju jednom naučiš, ne zaboravljaš je nikada.

Odmah on pritisne ruku na nos i zanjače na sav glas, da su odjeknule sve okolne doline. Ali jedan od onih do njega pomisli da se on ruga njima, te zamahne letvom što mu je u ruci, i njome mu odvali takav udarac da se Sancho onoga časa sklopio na zemlju. Kada don Quijote razabra kako zlostavljaju Sancha, poleti s kopljem u ruci na onoga što je mlatnuo jadnika, ali mu se ispriječe toliki naoružani ljudi da nije mogao perjanika osvetiti, nego kada vitez vidje da pljušti kamenje kao iz oblaka, i da mu prijete stotine samostrela i još toliko arkebuza, okrene Rocinanta i pojuri između njih koliko god trkom mogaše, moleći od svega srca Boga da ga izbavi iz te opasnosti, jer se boji neće li mu koji hitac uletjeti u leđa pa izići na prsa, a svaki čas odiše, da vidi ima li još daha. Ali četa se zadovolji kad je vidjela da on bježi, i nitko ne zapuca niti odape strijelu za njim. Sancha oni, čim se osvijestio, posade na njegova magarca i puste ga za gospodarom; nije se perjanik još ni pribrao da

bi upravljao magarcem, ali sivac krene i sam za Rocinantovim tragom, jer bez Rocinanta ne može on ni časak.

Kad je don Quijote prilično odmaknuo, obazre se te ugleda Sancha, a kako je vidio da ga nitko ne progoni, pričeka ga.

Četa ostane ondje do noći, a kako protivnici ne iziđoše na megdan, vrate se ljudi veseli i radosni u selo; a da su znali drevni običaj grčki, bili bi na onome mjestu podigli pobjednički znak.

Dvadeset osma glava

O zgodama o kojima Benengeli veli da će ih doznati tko ih bude čitao, ako ih bude čitao pozorno.

Kad junak bježi, zna se, otkrio je prijevaru, a razboritim je ljudima dužnost čuvati se za bolju prigodu. Ta se istina obistinila i na don Quijotu: ustuknuo je pred bijesom one svjetine, uklonio se ispred zlih nauma razjarene gomile, umaknuo brže odande i zaboravio Sancha i svu opasnost u kojoj ga ostavlja, te odmaknuo toliko koliko mu se činilo dovoljnim da bude siguran. Za njim pođe Sancho, prebačen na magarca, kako je već spomenuto. Stigne napokon Sancho, već pri sebi, a kako stiže, prevali se Rocinantu pred noge, sav ojađen, izgruhan, izmlaćen. Sjaše don Quijote da mu vidi rane, ali kad razabra da je zdrav i čitav od glave do pete, progovori mu prilično ljut:

— U zao si čas, Sancho, okrenuo njakati! I gdje si ti čuo da u kući obješenikovoj valja spominjati uže? Uz takvu muziku kao što je njakanje, kakav bi ti drugi takt i udarali doli batinom? Hvali Bogu, Sancho, što su te krstili samo batinom, a nisu ti sabljom udarali *signum crucis*.

— Nisam voljan odgovarati — odvrati Sancho — jer ja sudim da moja leđa odgovaraju mjesto mene. Valja sad uzjahati i krenuti odavde, a ja neću više njakati. Ali ne mogu prešutjeti kako skitnici vitezovi bježe i svoje čestite perjanike, izmlačene, izgruhane na mrtvo ime, ostavljaju u neprijateljskim rukama.

— Ne bježi onaj koji uzmiče — odgovori don Quijote. — Znaj, Sancho, hrabrost koja se ne osniva na razboritosti zove se drskost, a drznikova se junačka djela više pripisuju sreći nego hrabrosti. Priznajem da sam se povukao, ali nisam pobjegao. U tome sam se poveo za mnogim junacima koji su se čuvali za bolja vremena; toga su ti historije pune; ali tebi ne bi koristilo, a meni nije po volji da ti ih sada nabrajam.

Dotle je već Sancho, uz don Quijotovu pomoć, uzjahao, zatim uzjaha i don Quijote na Rocinanta, pa se oni upute polako u šumarak što bijaše četvrt milje odande. Sancho gdjekad jaukne i bolno

zastenje. Zapita ga don Quijote što ga tako ljuto peče, a perjanik odgovori da ga od kraja hrptenjače pa sve do zatiljka boli tako te misli: svisnut će.

— Tomu će biti zacijelo uzrok taj — reći će don Quijote — što je ona palica kojom si bijen bila duga i široka, pa ti je zahvatila cijela leđa, dakle sve dijelove što te bole, a da je još više zahvatila, još gore bi te boljelo.

— Tako mi Boga — odvrati Sancho — vi ste me, gospodaru, izvukli iz velike dvoumice i zgodnim ste mi je riječima objasnili! Sto mu jada, tako je bio sakriven uzrok mojim bolovima, te ste mi istom morali otkriti da me boli sve ono što je zahvatila palica! Da me bole gležnji, moglo bi se još nagađati zašto me bole, ali kad me boli ono gdje su me izmlatili, čemu bih tu i nagađao! Tako mi vjere, gospodaru, što vas i vrijeđa, kad su tuđa leđa! Svaki dan sve bolje razabirem kakva je meni slaba korist od druženja s vama, jer ako ste sada pustili da me izbatinaju, drugi ću put, i još sto puta, skakati loptan kao prije i još će biti drugih nevolja, pa ako su mi sada izbili leđa, drugi će mi put izbiti oči. Bilo bi mnogo bolje, ali ja sam glupan, i neću dokle god živim ništa uraditi što bi valjalo, bilo bi mnogo bolje, velim opet, da se vratim svojoj kući, ženi i djeci, pa da ih hranim i odgajam onim što mi Bog udijeli, a ne da obilazim za vama po ovim besputicama, stazama i putima kuda ih i nema, loše pijući i gore jedući! A tek kako spavam! Izmjeri, brate perjaniče, sedam stopa na zemlji, ako hoćeš još i više, samo zahvati, pri ruci ti je, od volje ti, pa se pruži koliko ti srce želi. Da mi je vidjeti kako je spaljen i u prah satrven onaj koji je prvi zamislio skitničko viteštvo, ili barem onaj koji se prvi privolio da bude perjanik onakvim glupanima kakvi i jesu bili zacijelo svi nekadanji skitnici vitezovi! O današnjima ne velim ništa, jer i vi ste jedan od njih, gospodaru, pa im iskazujem čast, a i zato što vi, gospodaru, što god govorite i mislite, znate još malko više nego sâm vrag.

— Ja bih se okladio s tobom, Sancho — reče don Quijote — sada, gdje si se razbrbljao i nitko te ne prieči, ne boli tebe ništa na svem tijelu. Govori, sinko, što god ti pada na pamet i na jezik! Kad te samo ništa ne boli, drage ću se volje dosađivati tvojim budalaštinama. Ako si pak toliko zaželio vratiti se kući, ženi i djeci, ne dao Bog da ti ja branim! U tebe su moji novci, sračunaj kada smo ovo treći put krenuli iz našega sela, sračunaj koliko možeš i treba da budeš plaćen na mjesec, pa se naplati sâm.

— Kad sam služio — odgovori Sancho — kod Tomé Carrasca, oca bakalara Sansóna Carrasca, koga vi, gospodaru, dobro znate, dobivao sam dva dukata mjesečno i još jelo. Od vas, gospodaru, ne znam što treba da dobivam, ali znam da se gore muči perjanik skitnika viteza nego sluga u kojega ratara, jer naposljetku, kad služimo u ratara, koliko god se preko dana naradili i namučili, navečer večeramo *ollu* i spavamo u postelji; a ja nisam u postelji spavao sve otkad vama, gospodaru, služim. Osim onoga kratkoga vremena što smo proboravili u kući don Diega od Mirande, i sretne one prigode kad sam spjenio pjenu s Camachovih lonaca, pa onoga kad sam jeo, pio, spavao kod Basilija, to jest u njegovoj kući, ja sam sve drugo vrijeme svagda spavao na tvrdoj zemlji, pod vedrim nebom, na svakoj nepogodi, hranio se komadićima sira i koricom kruha, a pio vodu čas iz potoka, čas sa vrela: na kakvu smo već nailazili tumarajući po tim besputicama.

— Priznajem — reći će don Quijote — da je sve istina što ti, Sancho, veliš. Koliko sudiš da bih ti morao više platiti nego Tomé Carrasco?

— Ja bih rekao — odgovori Sancho — kad biste mi vi, gospodaru, dodali još dva reala mjesečno, bio bih pošteno plaćen. To je, što se tiče plaće za moj posao; ali ako biste me namirili za vašu riječ i obećanje kada ste obrekli dati mi namjesništvo na otoku, bilo bi pravo da mi dometnete još šest reala, tako da bude svega trideset.

— Vrlo dobro — dočeka don Quijote; — to je plaća što si uglavio; dvadeset i pet dana ima kako smo krenuli iz našega sela: izračunaj prema tome, Sancho, pa koliko ti dugujem, toliko se ti namiri sâm, kako sam ti već rekao.

— Sto mu jada! — uzvikne Sancho — kako se vi, gospodaru, bunite u tome računu: ta ono se obećanje za otok mora računati od dana kad ste mi obećali pa sve do današnjega dana.

— Koliko je dakle otkad sam ti obećao? — zapita don Quijote.

— Ako se pravo sjećam — odgovori Sancho — bit će više od dvadeset godina, tri dana više ili manje.

Don Quijote se pljesnu dlanom po čelu, nasmija se u slast i reče:

— Nisam ja u Sierra Moreni i na svim našim putovima proboravio ni dva mjeseca, a ti, Sancho, kažeš da je tomu dvadeset godina kako sam ti otok obećao? Vidim ja sada što ti želiš: ti bi da

se ovaj moj novac, što je kod tebe, potroši na tvoju plaću. Ako je tako i ti si ga željan, eto ti ga još danas i na sreću ti bio! Jer ako se oslobodim lošega perjanika, nije mi žao ogoljeti da ni prebijena novčića nemam! Ali reci ti meni, ti kršitelju perjaničkih zakona skitničkoga viteštva, gdje si ti vidio, gdje li čitao da se koji perjanik skitnika viteza pogađao s gospodarom da mu toliko i toliko mora na mjesec plaćati što mu služi. Kreni ti, lupežu, obješenjače i nepodobo, jer si na sve to nalik, kreni, velim, na *mare magnum* njihovih historija, pa ako pronađeš da je ikoji perjanik govorio ili mislio to što si ti sada govorio, zadjeni ga meni za uho i još me zvrcni četir puta u lice. Potegni uzdu, ili povodac, sivcu svojemu i vrati se kući; ni korak da nisi više koraknuo sa mnom. Oj nezahvalni kruše! Oj nepodesna obećanja! Oj čovječe koji si naličniji na zvijer nego na ljudsko čeljade. Sada, gdje sam te kanio baš usrećiti, i još tako da te usprkos tvojoj ženi zovu gospodarom, sada ti odlaziš. Sada odlaziš, gdje sam odlučio čvrsto i stalno da te učinim gospodarom najboljega otoka na svijetu. Ali, kako si ti često govorio, nije za... i tako dalje. Magarac si ti i magarac ćeš biti sve do samrtnoga časa, a ja mislim da će ti i samrtni čas prije kucnuti nego što ćeš se ti dosjetiti i razabrati da si živinče.

Zagledao se Sancho u don Quijota kolikim ga pogrdama ruži, sav se skrušio, suze mu udarile na oči, te on progovori žalostivim, iznemoglim glasom:

— Gospodaru, priznajem da mi samo još treba rep, da budem pravi pravcati magarac, pa ako mi ga hoćete nasaditi, spram mene će biti, i ja ću vam služiti magarcem dokle god mi potraje života. Oprostite mi, gospodaru, i sažalite se na moju djetinjastu brzopletost i promislite da ja malo znam, pa kad se razbrbljam, više bude smušenosti nego zlobe; ali tko griješi pa se kaje, Bog mu ruku daje.

— Čudio bih se, Sancho, da nisi u svoju besjedu umiješao koju poslovičicu. Dobro dakle, ja ti opraštam, ali treba da se popraviš i odsad ne gramziš toliko za svojim probitkom, nego nastoj biti velikodušniji, te živi ohrabren i uživaj u nadi da će se ispuniti moja obećanja, ma i kasno ali časno.

Sancho odgovori da će poslušati, sve ako morao snagu crpsti iz svoje slabosti i grešnog jezika.

Tako oni dođu u šumarak. Don Quijote smjesti se podno jednoga brijesta, a Sancho u podnožju bukve, jer to drveće, i drugo slično, svagda ima »pod-nožje«, a nikad »pod-ručje«. Sancho

provede noć u bolovima: na noćnoj se hladnoći batine osjećale jače. Don Quijote probdi dobran dio noći u razmišljanju, ali ipak ih obojicu prevlada san, a kad svanu zora, udare svojim putem i krenu k obalama slavnoga Ebra, gdje im se dogodi ono što će se pripòvjediti u glavi koja dolazi.

Dvadeset deveta glava

O slavnoj pustolovini sa začaranim čamcem.

Na svojim putovima, o kojima smo već pripovijedali i još ćemo pripovijedati, dva dana nakon odlaska iz šumarka stignu na rijeku Ebro. Jako se obradovao rijeci don Quijote, pa joj motri i gleda obale, bistru vodu, mirni tijek i taj obilati tekući kristal što mu ugodnom vedrinom obnavlja u sjećanju tisuću ljubavnih misli. Osobito mu se javljalo u pameti ono što je vidio u Montesinovoj spilji. Majmun majstora Pedra rekao mu je doduše da je jedan dio tih zgoda istinit, a jedan dio lažan, ali se vitez više držao istinitih zgoda nego lažnih, baš protivno Sanchu, koji je sve smatrao za puku laž. I dok je vitez tako išao, spazi malen čamac bez vesala i bez ikakve druge opreme, privezan o stablo na obali.[148] Obazre se na sve strane i ne ugleda nikoga; sjaše brže-bolje s Rocinanta, zapovjedi Sanchu neka sjaše sa sivca i neka obadvije životinje zajedno sveže za topolu ili vrbu što se ondje nalazila. Zapita ga Sancho čemu tako naglo sjahuju i čemu to vezivanje, a don Quijote odgovori:

— Znaj, Sancho, ovaj čamac, jasno i bez ikakve sumnje da bi moglo biti drugačije, zove me i poziva da uđem u nj, da se odvezem i priskočim upomoć nekomu vitezu u nevolji, ili drugoj odličnoj ličnosti što je zacijelo u velikoj opasnosti i tjeskobi; jer takav je običaj u knjigama o viteškim pothvatima, pa i čarobnjacima koji se u tim knjigama pojavljuju i govore. Kad koji vitez zapadne u nevolju i ne može se izbaviti iz nje bez pomoći drugoga viteza, sve ako je jedan od drugoga udaljen dvije-tri tisuće milja i još više, onda čarobnjaci dižu viteza na oblaku, ili mu daju čamac da u nj uđe, i dok okom trepneš, nose oni njega, bilo zrakom, bilo morem, kamo žele i gdje je potrebna njegova pomoć. Ovaj je čamac dakle, Sancho, za istu svrhu; to je takva istinska istina kao što je sada dan; a dok još traje, priveži sivca s Rocinantom, pa što Bog dâ: Višnji će nas voditi, jer da se ja okanim i ne uđem u čamac, ne bi me namolili ni bosonogi fratri.

— Kad je tako, gospodaru — odvrati Sancho — da vi svaki čas zapadate u te, rekao bih, besmislice, što ću nego se pokoriti i glavu

oboriti, po onoj poslovici: slušaj gósu što ti zapovjedi, i za stolom s njime sjedi. Ali bilo kako bilo, da svalim teret sa savjesti, upozorit ću vas, gospodaru, da ovo po mojem sudu nije čarobnjački čamac, nego ribarski, jer ovdje se u rijeci hvataju najbolje čepe na svijetu.

Tako je govorio Sancho dok je vezivao životinje, ostavljajući ih pod zaštitom i zakriljem čarobnjačkim, a teško mu bijaše pri duši. Don Quijote pak reče mu neka se ne jadi što ostavljaju životinje bez okrilja, jer onaj što će njih dvojicu povesti po dalekim putovima i regijama, pobrinut će se i za životinje i hranit će ih.

— Kakvi su to puti s *rogovima*? — zapita Sancho. — Nisam za to čuo otkad živim.

— *Regije* su krajevi — odgovori don Quijote — i nije ni čudo ako ne razumiješ, jer nisi obvezan znati latinski, kao neki što tobože znaju, a zapravo ne znaju.

— Privezani su već — opet će Sancho. — Što ćemo sada?

— Što ćemo? — odvrati don Quijote. — Prekrižit ćemo se i dići sidra, to jest ukrcat ćemo se i presjeći konop kojim je ovaj čamac privezan.

I uskoči u čamac, a Sancho za njim. Presiječe vitez konop, i čamac se počne polako odmicati od obale. Kad Sancho spazi da je kakva dva lakta od obale, na samoj vodi, uhvati ga drhtavica, uplaši se da će nastradati. Ali najgore ga razjadi kad je čuo sivca kako njače i vidio kako se Rocinante upinje da se otrgne. Reče on dakle gospodaru:

— Sivac njače, žalostan, a Rocinante se muči da se oslobodi i poteče za nama. Oj premili prijatelji, mirujte! Ludost nas je odvojila od vas, ali razbit će se njoj opsjena, i mi ćemo se vratiti vama.

I zaplače tako gorko da mu je don Quijote, zlovoljan i bijesan, prigovorio:

— Što se bojiš, kukavni stvore? Što plačeš, ti srce od pamuka? Tko te proganja, tko te muči, ti mišja dušo? Čega ti nedostaje, ti prosjače, usred obilja i bogatstva? Hodaš li ti možda pješice i bos po Rifejskim brdinama, ili sjediš na klupi kao nadvojvoda i lijepo se voziš po ovoj tihoj ugodnoj rijeci, odakle ćemo za kratko vrijeme na daleko more? Ali mi smo valjda već prevalili i proputovali barem sedam ili osam stotina milja, te samo da imam astrolab i izmjerim visinu pola, rekao bih ti koliko smo prevalili; ako se ja ne varam, prešli smo mi već, ili ćemo nabrzo prijeći ekvator, koji razlučuje i dijeli na jednako obadvije polutke.

— A kad stignemo tim *lutkama*, što vi, gospodaru, velite — zapita Sancho — koliko smo onda proputovali?

— Mnogo — objasni don Quijote — jer kad stignemo ekvatoru, prevalili smo polovicu od tri stotine i šezdeset stupanja što ih ima kugla zemaljska, i vode i kopna, po računu najvećega kozmografa što ga znamo, Ptolomeja.

— Svega mi, gospodaru — reći će Sancho — baš ste i spomenuli pravog čovjeka da vam svjedoči, a zove se *tuluman*, kako velite.

Nasmije se don Quijote kako je Sancho protumačio ime, nauk i račun kozmografa Ptolomeja, te mu reče:

— Znaj, Sancho: Španjolci i svi koji se u Cádizu ukrcavaju i plove put Istočne Indije znaju znak po kojem razabiru da su prešli ekvator, što sam ti ga spomenuo, a to je da svima na brodu skapavaju uši; nijedna uš ne preostaje i na svoj je lađi ne bi našao, sve da je platiš zlatom. Maši se dakle, Sancho, rukom na bedro, te ako uhvatiš išta živo, razbit će nam se sumnja, ako pak ne uhvatiš, prešli smo.

— Ništa ja ne vjerujem — odgovori Sancho — ali ću ipak uraditi kako mi vi, gospodaru, zapovijedate. Samo ja ne znam čemu taj pokus, kad ja vidim rođenim očima da nismo još ni pet lakata od obale, a nismo ni dva lakta odmakli odonud gdje su nam životinje, jer evo i Rocinanta i sivca na onome istom mjestu gdje smo ih i ostavili; ako valjano promotrite, kao što motrim ja, tako mi svega, mi se mičemo i putujemo mravljim korakom.

— Provjeri, Sancho, kako ti rekoh, i ne brini se za drugo, jer ti ne možeš znati što su to veliki krugovi ili cirkuli, linije, paralele, zodijaci, ekliptike, polovi, solsticiji, ekvinokciji, planeti, znamenja, točke, stupnji od kojih se sastoji nebeska i zemaljska sfera; a da znaš sve to, ili barem nešto, vidio bi jasno kolike smo paralele presjekli, kolika smo znamenja ugledali i pokraj kolikoga smo zviježđa već prošli i još ćemo proći. I opet ti velim: pipni se da uhvatiš koju uš, jer ja sudim da si ti čistiji nego arak glatka bijela papira.

Sancho se pipne, a kad je lijepo popipao čak pregibak za lijevim koljenom, digne glavu, pogleda gospodara i reče:

— Ili pokus ne valja, ili još nismo stigli kamo vi, gospodaru, velite, nego smo još mnogo milja odande.

— Kako to — zapita don Quijote. — Jesi li koju uhvatio?

— Još koliko! — odgovori Sancho.

Otrese prste i svu ruku opere u rijeci, kojom je mirno plovio čamac po sredini, a nije ga kretala nikakva tajna sila ni koji skriveni čarobnjak, nego sama voda, blaga i tiha.

Uto im se nasred rijeke pojave velike vodenice. Čim ih ugleda don Quijote, dovikne Sanchu na sav glas:

— Vidiš li? Eno se, prijatelju, pomalja grad, zamak ili tvrđava u kojoj čami zacijelo kakav sužanj vitez ili ucviljena kraljica, zatočena kraljevna ili zlostavljana princeza kojoj sam ja poslan da je izbavim!

— O kakvu vražjem gradu, tvrđavi ili zamku govorite, gospodaru? — u čudu će Sancho. — Zar ne vidite da su to na rijeci vodenice, mlinovi u kojima se melje žito?

— Šuti, Sancho — reče don Quijote — jer iako se čini da su vodenice, ipak nisu. Ja sam ti već rekao da čarolije prevraćaju i preobličuju svemu prirodni lik. Ne velim da zaista pretvaraju jedan lik u drugi, nego se tako čini, kao što smo iskusili i vidjeli s preobrazbom Dulcineje, jedinoga utočišta mojih nada.

Dotle je čamac zaplovio rijekom posred srijede i nije više odmicao onako polagano kao donde. Vodeničari opaze da rijekom dolazi čamac i da će upravo slapom na vodenično kolo, pa mnogi od njih brže skoče s dugačkim motkama da odgurnu čamac, a kako iziđoše brašnjavi, po licu i po odjeći posuti paspaljem, bili su baš neobični likovi. Uzvikali se oni:

— Kamo ćete, đavolji ljudi? Jeste li pobenavili? Što hoćete? Da se utopite i da vas ovo kolo razmrska?

— Nisam li ja tebi kazao, Sancho — reče don Quijote — da smo stigli onamo gdje ću ja pokazati kolika je hrabrost u ovoj mojoj ruci? Gledaj kakvi lupeži i nitkovi čekaju mene! Gledaj kakve se nepodobe protive meni. Gledaj kakve nam se rugobe cere... Ali zapamtit ćete vi, ništarije!

Ustane u čamcu, uzviče se i poprijeti mlinarima:

— Smeće gadno i nepromišljeno, puštajte na slobodu i na slobodnu volju ličnost koju ste zatočili u tvrđavi ili tamnici svojoj, puštajte zasužnjenu osobu, bila visoka ili niska roda, kakva god stanja ili zvanja, jer ja sam don Quijote od Manche, prozvani Vitez od Lavova, komu su nebesa odredila da sretno dokonča ovu pustolovinu!

Tako reče, lati se mača i poče njime mahati na vodeničare. Slušaju oni te budalaštine, ali ne razumiju, nego upeli da motkama odguraju čamac što je već zaplovio u vodenički jaz i slap.

Sancho klekne i počne se usrdno moliti nebu da ga izbavi iz tako očite pogibije; i nebo ga izbavi po revnosti i brzini tih vodeničara što motkama odupriješe čamac te ga ustaviše. Ali se ipak prevrne čamac, i pljusne don Quijote i Sancho u vodu. Sva sreća don Quijotova što je znao plivati kao gusak, premda ga je teška bojna oprema do dva puta potegla na dno. A da ne bješe vodeničara, koji poskakaše u vodu i brže izvukoše obojicu, tu bi im bila sada Troja. Kad su ih dakle izvukli na kopno, jako nakvašene a slabo žedne, klekne Sancho, sklopi ruke, upre oči u nebo i pomoli se Bogu dugom, skrušenom molitvom, da ga izbavi odsad od neustrašivih nauma i djela gospodarovih.

Stignu uto ribari, vlasnici toga čamca, koji se pak na vodeničnom kolu sav razmrskao. Kad oni vide da im je čamac raskrhan u same cjepotine, navale na Sancha, da mu uzmu odjeću u zalog, a od don Quijota zaištu da im plati. Vitez sasvim spokojno, kao da se nije ništa dogodilo, odgovori mlinarima i ribarima da će rado platiti čamac, ali uz uvjet da bez ikakve himbe puste na slobodu osobu ili osobe što su zasužnjene u tome zamku.

— Kakve te osobe spopadaju i kakav te zamak zaokupio, bespametni čovječe! — odbrusi mu jedan mlinar. — Hoćeš li možda da nam odvedeš pomeljarce što u vodenicama melju žito?

»Dosta je!« reče u sebi don Quijote. »Bilo bi propovijedanje u pustinji kad bih i dalje pokušavao namoliti ovaj ološ da učini časno djelo. U ovoj su pustolovini zacijelo u sukobu dva moćna čarobnjaka, pa jedan priječi što drugi nakanjuje: jedan mi poslao čamac, a drugi me izvrnuo. Bog neka tu pomogne, jer sve na ovome svijetu same su lukavštine, urote i smicalice, jedne oprečne drugima. Ništa ja tu ne mogu.«

I onda, upirući pogled u vodenice, zavikne:

— Prijatelji, ma tko vi bili, koji ste zatvoreni u toj tamnici, oprostite mi što vas, na nesreću moju i vašu, ne mogu izbaviti. Drugomu je vitezu ostavljen valjda i dosuđen taj pothvat!

Tako reče, nagodi se s ribarima i plati im za čamac pedeset reala. Sancho ih isplati preko volje, negodujući i gunđajući:

— Još dvije ovakve vožnje čamcem, pa u vodu pade sav naš imetak i potonu na dno!

Ribari i mlinari čudom se čudili gledajući te dvije spodobe, tako neobične i tako različite od svih drugih ljudi. I nikako nisu mogli dokučiti kamo smjeraju i što znače don Quijotova dovikivanja, molbe i pitanja. Zaključe najposlije da su i gospodar i sluga luđaci, pa ih ostave: mlinari se vrate u svoje vodenice, a ribari u svoje kolibe.

Vrate se naposljetku don Quijote i Sancho svojim životinjama i svojemu svagdanjem živovanju, koje bijaše jedva bolje od životarenja Rocinantova i sivčeva.

Tako se završi pustolovina sa začaranim čamcem.

Trideseta glava

Što se dogodilo don Quijotu sa krasnom lovkinjom.

Prilično turobni i zlovoljni stignu svojim životinjama vitez i perjanik, osobito Sancho, koga duša boli što se novci troše. Kad se vadi iz kese, njemu je kao da mu kidaju živo srce. Onda oni bez ijedne riječi uzjašu i krenu od slavne rijeke; don Quijote utonuo sav u misli o svojoj ljubavi, a Sancho u misli o svojem boljitku, koji mu se sada čini jako dalekim, jer iako je benast, ipak dokučuje da je sve ili gotovo sve što mu gospodar radi sama ludost, pa sada smišlja da uluči prigodu te da, i bez opraštanja s gospodarom, i ne polažući obračun, jednoga dana izmakne i kući se vrati. Ali sudbina dosudi sasvim drugačije nego što je on mislio.

Dogodi se naime sutradan, u smiraje, da iziđu iz šume, te don Quijotu padne pogled na zelenu livadu. Na kraju livade opazi on neki svijet, a kad se primakne, razabere da su lovci sokolari. Priđe im još bliže i među njima ugleda krasnu otmjenu gospođu na atu bijelcu. Na atu je gizdava zelena oprema i sedlo srebrom okovano. I gospođa je u zelenoj odjeći, tako sjajnoj i bogatoj da sva blista. Na ljevici joj sokol, i po tome razabere don Quijote da je zacijelo neka odlična dama i prva među onim lovcima, kako je zaista i bilo. Reče on dakle Sanchu:

— Pohrli, sinko Sancho, i reci onoj gospođi na atu, sa sokolom u ruci, da ja, Vitez od Lavova, ljubim ruke njenoj plemenitoj krasoti, te neka mi njena uzvišenost dopusti da dođem i da ih poljubim, i da joj služim koliko god sam moćan i koliko god mi njena visost bude zapovjedila. A promisli, Sancho, što ćeš govoriti, i pazi da ne upleteš u poruku koju od tvojih poslovica.

— Baš ste i pogodili tko plete! — odgovori Sancho. — Nemojte vi meni soliti pamet. Nije to meni prvina; nosio sam ja već u životu poruke velikim i visokim gospođama!

— Znam da si nosio poruku gospođici Dulcineji — odvrati don Quijote — ali za druge poruke ne znam, barem u mojoj službi.

— Istina je — odgovori Sancho — ali u koga je kesa puna, taj nije bluna, a gdje blago teče, časkom se pečenka peče, to jest, ne

kazujte vi meni ništa i ne solite mi pamet, jer i ja svašta znam i svašta pomalo razumijem.

— Vjerujem ti, Sancho — reče don Quijote; — sretno ti bilo i Bog s tobom!

Potjera Sancho sivca na brži korak i otkasa oštro, stigne krasnoj lovkinji, sjaše, klekne pred nju i progovori:

— Krasna gospođo, onaj vitez ondje, po imenu Vitez od Lavova, moj je gospodar, a ja sam mu perjanik i kod kuće me zovu Sancho Panza. Taj Vitez od Lavova, koji se nedavno zvao Vitez Tužnog Lika, šalje mene i moli vašu visost ne bi li mu izvoljeli dopustiti da s vašom privolom i pristankom dođe ispuniti svoju želju, to jest, kako on veli i ja sudim, da služi vašoj uzvišenosti i krasoti. Ako mu vaše gospodstvo dopusti, vama će koristiti, a njemu će biti silna čast i radost.

— Zaista, čestiti perjaniče — odgovori gospođa — ti si poruku izvršio sasvim onako kako se poruke izvršuju. Ustani, jer ne priliči da kleči perjanik takva slavna viteza kakav je Vitez Tužnog Lika, o kome smo već čuli mnoge glasove. Ustani, prijatelju, i javi svojemu gospodaru da nam je u dobar čas došao, i meni i mojemu mužu vojvodi, u našem ljetnikovcu ovdje.

Ustane Sancho, zadivljen krasotom plemenite gospođe i velikom uljudnošću i prijaznošću, a još više time što veli da zna za njegova gospodara, Viteza Tužnog Lika, a što ga nije spomenula po imenu Vitez od Lavova, valjda je zato što je on to ime nadjenuo sebi istom nedavno.

Zapita ga vojvotkinja, kojoj se još ne zna ime:[149]

— Reci mi, brate perjaniče: nije li tvoj gospodar onaj o kome je tiskana historija: *Bistri vitez don Quijote od Manche*, a vladarica je njegova srca neka Dulcinea od Tobosa?

— To je on glavom, gospođo — odgovori Sancho — a onaj perjanik njegov što se spominje u toj historiji, ili treba da se spominje, a zove se Sancho Panza, to sam ja, ako me nisu smućkali u kolijevci, to jest ako me nisu smućkali u tiskari.

— Tomu se jako radujem — reći će vojvotkinja. — Otiđi, brate Panza, gospodaru i reci mu da je dobro došao i rado primljen u mojoj gospoštiji i da me ne bi ništa, ma što se dogodilo, ovoliko obradovalo.

S tim ugodnim odgovorom, i nadasve zadovoljan, vrati se Sancho gospodaru, pripovjedi mu sve što mu je rekla odlična

gospođa, te počne svojim seljačkim govorom u zvijezde kovati silnu krasotu njenu, milinu i prijaznost. Don Quijote zauzme otmjeno držanje u sedlu, ukoči se u stremenima, namjesti vizir, obode Rocinanta i dostojanstveno krene da poljubi vojvotkinji ruke. A ona dotle dozvala muža vojvodu i pripovjedila mu, dok nije don Quijote stigao, svu njegovu poruku. Kako su pročitali prvi dio ove historije, pa odatle razabrali ludi hir don Quijotov, dočekaju ga obadvoje osobito pažljivo, željni da ga upoznaju. Odluče pristajati na svaku njegovu ludost, odobravati mu sve što god bude rekao, i postupati s njim kao sa skitnikom vitezom dokle god bude s njima, i držati se svih ceremonija, uobičajenih u viteškim knjigama, koje su čitali i jako im bili skloni.

Uto stigne don Quijote s uzdignutim vizirom; mahne da želi sjahati, i Sancho pohrli da mu pridrži stremen, ali mu se dogodi nezgoda kad htjede sjahati sa sivca: noga mu zapela za uže na samaru i nikako se nije mogao ispetljati, nego se objesi za tu nogu, a licem i prsima tresne o zemlju. Don Quijote, koji nije bio naučan da sjahuje ako mu se ne drži stremen, pomisli kako je Sancho već stigao te će mu pridržati stremen, razmahne se cijelim tijelom i trgne sa sobom sedlo s Rocinanta, kojemu valjda nije bio valjano pritegnut potprug, pa se i vitez sa sedlom svali na zemlju, na veliku sramotu svoju i uza silne kletve što ih je kroza zube mrmljao nesretnik Sancho, komu noga sveđer bijaše u petlji. Vojvoda zapovjedi svojim lovcima da priskoče upomoć vitezu i perjaniku. Dignu oni izgruhanoga don Quijota, pa on othrama, kako je već mogao, da klekne pred gospodina i gospođu. Ali vojvoda mu nikako ne dopusti, nego sjaha s konja, zagrli don Quijota i kaza:

— Žao mi je, gospodine Viteže Tužnog Lika, što vam je prvi korak na mojoj zemlji bio ovako nezgodan, kako smo vidjeli, ali nemarnost perjanička zna biti uzrok još i gorim nevoljama.

— Ne može biti nevolja kad sam sada ugledao vas, junački kneže — odgovori don Quijote — jer sve da padajući zaglavim u dubine bezdana, i odande bi me izbavila i digla čast i slava što sam vas vidio. Moj perjanik, Bog ga ubio, bolje razvezuje jezik da otežе zlobne brbljarije nego što vezuje i priteže sedlo da bude čvrsto. Ali kako god meni bude, padnem li ili ustanem, pješačim ili jašem, svagda ću biti na službi vama i gospođi vojvotkinji, dostojnoj družici vašoj i sveopćoj vladarici miline i krasote.

— Polako, gospodine don Quijote od Manche — reče vojvoda — jer uz doñu Dulcineju od Tobosa ne smiju se hvaliti druge krasotice.

Dotle je Sancho bio oslobođen iz petlje, te je prišao. Preteče on gospodara u riječi i razveza jezik:

— Ne može se poreći, nego se mora potvrditi da je gospođica Dulcineja od Tobosa jako lijepa, ali kad i ne sanjaš, zeca već ganjaš, a ja sam slušao kako govore da je ovo što se zove priroda, nalik na lončara koji pravi od gline lonce, pa ako je napravio jedan lijep lonac, može napraviti i dva, i tri, i stotinu. Velim dakle da gospođa vojvotkinja, tako mi vjere, ne zaostaje za gospođicom Dulcinejom od Tobosa.

Don Quijote okrenu se vojvotkinji i reče:

— Vjerujte, vaša visosti, nijedan skitnik vitez na svijetu nema govorljivijega ni dosjetljivijega perjanika nego što ga imam ja. On će i potvrditi da istinu govorim, ako vašoj visosti bude po volji da vam koji dan budem na službi.

Odgovori mu vojvotkinja:

— Što je dobri Sancho dosjetljiv, to ja i cijenim, jer je dokaz da je pametan; znate i sami, gospodine don Quijote, da u tupana nema dosjetljivosti ni šale; kad je dakle čestiti Sancho domišljan i šaljivac, razabirem po tome da je pametan.

— I govorljiv — priklopi don Quijote.

— Utoliko bolje — dočeka vojvoda — jer u malo se riječi ne može izreći mnogo domišljatosti. A da sada ne tratimo vrijeme u riječima, neka izvoli veliki Vitez Tužnog Lika...

— Vitez od Lavova, treba da rekne vaša visost — pritakne Sancho; — nema više Tužnog lika, sada je podoban lavovima.

Nastavi vojvoda:

— Neka dakle izvoli Vitez od Lavova doći u moj zamak, ovdje u blizini. Bit će ondje dočekan kako zaista dolikuje ovako uzvišenoj osobi i kako ja i vojvotkinja običavamo dočekivati sve skitnike vitezove koji nam dolaze u posjet.

Dotle je Sancho uredio sedlo i pritegnuo Rocinantu potprug. Uzjaše don Quijote Rocinanta, vojvoda krasnoga konja svojega, vojvotkinja pojaše po srijedi između njih i tako svi krenu zamku. Vojvotkinja naredi Sanchu da se pridruži njoj, jer ne može da se nasluša njegovih dosjetaka. A Sancho se nije branio, nego se uklepa među njih i bude četvrti u njihovu razgovoru, na veliko zadovoljstvo

vojvotkinji i vojvodi, kojima bijaše silna razonoda što mogu u svojem dvoru dočekati takva skitnika viteza i takva skitača perjanika.

Trideset prva glava

koja priča o mnogim i velikim zgodama.

Topi se od milja Sancho gdje je, čini mu se, u velikoj milosti kod vojvotkinje, pa zamišlja kako će mu u njenu zamku biti onako kao što mu bijaše u kući don Diegovoj i Basilijevoj, jer za dobrim životom gine on; vreba dakle svaku i nesetnu priliku što mu se pruža da se počasti.

Pripovijeda onda kronika da je vojvoda, kad se primicahu ljetnikovcu ili zamku, pohrlio prije svih onamo, te odredio svoj svojoj služinčadi kako će se vladati prema don Quijotu. Kad je dakle don Quijote s vojvotkinjom prispio dvoru na vrata, pohite odmah iz dvora preda nj dva lakaja ili konjušara, u dugim mantijama od najfinijega grimiznoga atlasa, dočekaju don Quijota na ruke, pa mu onda brzo[150] prišapnu:

— Otiđite, vaša visosti, i pomozite gospođi vojvotkinji da sjaše.

Posluša don Quijote, i sada nastane među njima dvoma veliko nadmetanje u pustoj uljudnosti, ali na koncu pobijedi upornost vojvotkinje: ne htjede ona sići ni sjahati, nego jedino vojvodi na ruke, jer nije, veli, dostojna da bi toliko opterećivala i nepotrebno mučila takva velikoga viteza. Priđe dakle vojvoda te je dočeka na ruke, a kad uđu u veliko dvorište, pristupe dvije krasote djevojke te ogrnu don Quijotu ramena plaštem od najfinijega grimiza, a začas povrve po svim trijemovima u dvorištu vojvodske sluge i sluškinje pa zaklikću na sav glas:

— Dobro došao cvijet i skorup skitnikâ vitezova!

I svi, ili gotovo svi, poškrope don Quijota mirisnom vodicom: bješe mu to prvi put gdje je zacijelo razabrao i doista povjerovao da je istinski vitez, a ne samozvani, kad evo postupaju s njim upravo onako kako je čitao da su u prošlim vijecima postupali sa skitnicima vitezovima.

Sancho napusti sivca, prikrpi se vojvotkinji te uđe u zamak; ali ga onda stane peći savjest što je ostavio magarca sama, pa pristupi

jednoj časnoj družbenici, koja je s drugim družbenicama izišla pred vojvotkinju, i šapne joj tiho:

— Gospodo Gonzáles, kako li se vaša milost zove...

— Doña Rodríguez de Grijalba, tako se zovem — odgovori družbenica. — Što bi ti, prijatelju?

Sancho će joj:

— Ja bih da biste vi izvoljeli izići dvoru pred vrata: ondje ćete naći mojega magarca sivca; budite tako dobri, odredite da ga odvedu u staju, ili ga odvedite vi, jer je siromah malko plah i neće se snaći onako sâm.

— Ako je i gospodar tako mudar kao što je momak — odgovori družbenica — nazdravlje nam svima! Idi, prijane, dobijesa i ti i taj koji te dovodi ovamo, i brini se sâm za svojega magarca; mi družbenice u kući ovoj nismo navikle na takve poslove.

— Tà ja sam slušao — odgovori Sancho — kako moj gospodar, varen i pečen znalac povijesnih zgoda, pripovijeda onu o Lanzarotu:

Kad iz britske zemlje dođe,
Gospe dične dvore njega,
Dvorkinjice paze konja,

a što se tiče mojega magarca, ne bih ga zamijenio ni za konja gospodina Lanzarota.

— Ako si ti, prijatelju, lakrdijaš — odvrati družbenica — čuvaj ti te šale pa ih istresaj ondje gdje dolikuje i gdje ti ih plaćaju, jer od mene možeš dobiti samo figu.

— I to valja — odgovori Sancho; — bit će jako zrela ta figa, jer vi ste i godine već nanizali kao karte, sve su vam do jedne u ruci![151]

— Ti izrode! — planu ljuta družbenica. — Jesam li stara ili nisam, Božja je odluka, a ne tvoja briga, ti nitkove i lukoždеru!

A zaviknula je to vrlo glasno, tako da ju je čula vojvotkinja. Obazre se ona, pa kad vidje kako joj se usplahirila družbenica te oči užegla, zapita je s kim se zakvačila.

— Evo s ovim drznikom — odgovori družbenica; — zatražio mudrijaš da mu odvedem u staju magarca što ga je ostavio pred dvorskim vratima. Spominje on nekoga Lanzarota, s kojim su tako postupali pa su gospođe dvorile njega, a dvorkinje njegova konja. I da se prevrši mjera, rekao mi još da sam stara.

— To bi meni bila ljuća uvreda nego da mi išta drugo rekne — na to će vojvotkinja.

Onda se obrati Sanchu i reče mu:

— Znaj, prijatelju Sancho, da je doña Rodríguez mlada mladana, a tu ćepicu na glavi nosi kao znak svojega zvanja i zbog običaja, a ne zbog godina.[152]

— Loših se godina naživio ja — branio se Sancho — ako sam ono rekao zbog njenih godina. Kazao sam zato što toliko volim svojega magarca, te sam mislio da ga ne mogu nikomu dobrostivijemu preporučiti nego što je gospođa doña Rodríguez.

Čuo sve to don Quijote, pa se umiješa.

— Pristaje li, Sancho, ovakav razgovor na ovome mjestu?

— Gospodaru — odgovori Sancho — svatko govori o svojoj nevolji gdje bio da bio. Ja sam se ovdje sjetio sivca, pa sam ovdje o njemu i govorio; da sam ga se sjetio u staji, ondje bih govorio.

Na to će vojvoda:

— Pravo veli Sancho, i nema mu nikakve zamjerke. Dobit će sivac hrane koliko god želi i može pojesti; neka se Sancho ne brine, sa sivcem će se postupati kao s njim samim.

U tim besjedama, koje su godile svima, samo nisu don Quijotu, popnu se stubištem. Uvedu don Quijota u dvoranu iskićenu zlatnim i brokatnim tkaninama; šest djevojaka poskida s njega bojnu opremu i posluži mu poput paževa; sve su njih vojvoda i vojvotkinja uputili što će raditi i kako će postupati sa don Quijotom, neka vidi kako ga poštuju kao pravoga skitnika viteza. Kad mu je skinuta oprema, ostade don Quijote u svojim tijesnim, kratkim hlačama potkoljenkama i sa prsnikom od jelenje kože, suh, visok, otegnut, a obrazi mu upali i gotovo da se unutri dodiruju jedan s drugim: lik mu je takav da bi djevojke što ga služe pukle od smijeha, da im nisu gospodar i gospodarica oštro naredili neka suspregnu smijeh, te one sada moraju paziti da budu ozbiljne.

Zamole ga neka se razodjene kako bi mu navukle košulju, ali on nikako ne htjede, nego odgovori da se skitnici vitezovi jednako toliko diče sramežljivošću koliko i hrabrošću. Ipak im reče neka košulju dadu Sanchu; onda se skloni s njim u sobu gdje je bila sjajna postelja, svuče se i navuče košulju; a kako bijaše sam sa Sanchom, reče mu sada:

— Kaži mi, ti novi lakrdijašu i stari zvekane, zar tebi priliči vrijeđati i ružiti onakvu časnu družbenicu, dostojnu štovanja, kao što

je tâ. Zar ti je ono bila prigoda da se sjetiš svojega sivca, ili zar će ova gospoda pustiti da budu zanemarene životinje, kad evo ovako fino postupaju s gospodarima tih životinja. Dušu u se, Sancho, i pamet u glavu, za Boga miloga, i ne otkrivaj na kakvo si brdo tkan, jer će onda svi učas razabrati da si od prosta i debela tkiva. Bog bio s tobom, promisli da je i gospodar to čašćeniji što su mu čestitije i valjanije sluge, a vladarima je jedna od najvećih prednosti ispred drugih ljudi što im služe sluge koje su valjane kao što su i sami. Zar ti ne dokučuješ, sramoto svoja, a nevoljo moja, da će oni, kad vide da si ti prosta seljačina i budalasti lakrdijaš, pomisliti kako sam i ja takva protuha i varalica. Ne valja ti, ne valja, Sancho, prijatelju; okani se ti, okani se te nevaljalštine, jer tko se spotakne kao brbljavac i šaljivac, pada čim bude caknut, i promeće se u jadna lakrdijaša. Obuzdaj jezik; premisli i prežvači riječi dok ih još nisi izustio, i znaj da smo stigli onamo odakle ćemo, po Božjoj milosti i po hrabrosti moje ruke, krenuti i tri i pet puta slavniji i bogatiji.

Sancho mu obeća kao sveto da će zašiti usta i pregristi jezik, pa neće nijednu jedincatu riječ izlanuti koja ne priliči i nije promišljena, kako mu gospodar naređuje; neka se dakle ne brine, jer on nipošto neće odati tko su oni.

Odjene se don Quijote, prebaci remen s mačem, ogrne se grimiznim plaštem, ustakne na glavu kapu od zelena atlasa što mu je dadoše djevojke, te ode tako kićen u veliku dvoranu. Ondje se poredale djevojke u dva reda, sve s priborom za pranje ruku, koji mu ponude uz mnoge naklone i ceremonije. Onda se javi stolnik ili peharnik sa dvanaest paževa, da ga odvedu onamo gdje je svečani stol i gdje ga vojvoda i vojvotkinja već čekaju. Uzmu ga među sebe u sredinu, te ga sjajno i svečano uvedu u drugu dvoranu, gdje je bio prostrt bogat stol, ali samo za četvero.

Vojvoda ga i vojvotkinja presretnu na vratima, a s njima dostojanstven duhovnik, jedan od onih što gospoduju po velikaškim domovima; od onih koji nisu plemenita roda, te i ne znaju naučiti ljude kneževskoga roda kako bi trebali knezovati; od onih koji veličinu velikašku mjere po svojim sitnim dušama; od onih što one koji upravljaju uče da budu štedljivi, i stvaraju od njih tvrdice; od takvih dakle kanda bijaše taj dostojanstveni duhovnik što je s vojvodom i vojvotkinjom dočekao don Quijota.[153] Pozdrave se nebrojenim uljudnim riječima, uzmu najposlije don Quijota u sredinu te odu k stolu, da posjedaju. Vojvoda ponudi don Quijotu

mjesto u pročelju; on se uznećka, ali vojvoda prione toliko te vitez moradne sjesti onamo. Duhovnik mu se smjesti sučelice, a vojvoda i vojvotkinja na jednu i drugu stranu dugačkoga stola.

Sancho je bio svagda u blizini pa se čudio i divio koliku čast ove odlične ličnosti iskazuju njegovu gospodaru. Kad on dakle vidje te ceremonije i nutkanje vojvodino da don Quijote sjedne u pročelje za stolom, reći će:

— Ako mi dopustite, gospodo, pripovjedit ću vam jednu zgodu o sjedanju, a dogodila se u mojem selu.

Čim je to Sancho izrekao, protrne don Quijote, znajući da će on zacijelo istresti kakvu budalaštinu. Pogleda ga Sancho, shvati ga, pa reče:

— Ne bojte se, gospodaru, neću se ja zatrčati i reći što ne valja: još nisam zaboravio što ste me maločas svjetovali, kako se govori mnogo ili malo, dobro ili loše.

— Ne sjećam se ja ničega, Sancho — odgovori don Quijote; — govori što te volja, samo govori brže!

— Ono što kanim pripovjediti — reče Sancho — prava je istina, te me neće u laž natjerati gospodar moj don Quijote, koji ovo sluša.

— Što se mene tiče — odvrati don Quijote — možeš lagati, Sancho, koliko te volja, ja te neću priječiti, ali promisli što ćeš govoriti.

— Promislio sam i razmislio, i sve sam konce pohvatao, kako ćete odmah čuti.

— Dobro bi bilo — upozori don Quijote — kad bi vaše visosti uklonile toga zvekana, jer će on iznizati tisuću besmislica.

— Tako mi živa vojvode — usprotivi se vojvotkinja — Sancho se ne smije ni maknuti od mene; drag mi je, jer znam da je jako pametan.

— Pametno dabogda živovali,[154] vaša svjetlosti — reći će Sancho — kad mi prišivate toliku pamet koliku ja i nemam. A zgoda što ću je pripovijedati evo je ova: Pozvao neki plemić iz mojega sela, jako bogat i odličan, jer potječe od slavnog roda Alamosa iz Medine del Campo, a on uzeo doñu Menciju de Quiñones, kćer don Alonsa de Marañóna, viteza reda Svetog Jakova, a taj se vitez utopio u Herraduri,[155] i zbog njega je bila prije mnogo godina ona kavga u našem selu, i moj gospodar u njoj bijaše, pa je u toj gužvi ranjen Tomasillo Zlopaki, sin Balbastra kovača... Zar nije istina sve to,

gospodaru moj? Recite, tako vam života, kako ne bi ova gospoda mislila da sam brbljavac i lažljivac.

— Sve dovde — oglasi se svećenik prije viteza — podobniji si brbljavcu nego lažljivcu, ali ne znam za što ću te smatrati odsad dalje.

— Tolike svjedoke navodiš, Sancho, i tolike dokaze, te moram priznati da zacijelo govoriš istinu — odgovori sada don Quijote. — Nastavi ali skrati pripovijest, jer kako si se uputio, nećeš dovršiti ni za dva dana.

— Ako hoće meni ugoditi — sa svoje će strane vojvotkinja — neka ne skraćuje, nego neka pripovijeda kako zna, ma ne završio ni za šest dana, jer da i toliko potraje, meni bi ti dani bili najzabavniji u životu.

— Dakle, gospodo moja — nastavi Sancho — onaj plemić, koga ja poznajem kao svojih pet prstiju na ruci, jer od moje kuće do njegove nema ni strelomet, pozvao siromaha ratara, ali čestita čovjeka...

— Hajde, brate, požuri se — ponuka ga duhovnik — jer kako si zamašio, nećeš završiti pripovijest na ovome svijetu, nego istom na onome.

— Završit ću ja barem na pol puta, ako bude Božja volja — odgovori Sancho. — Došao dakle onaj ratar u kuću tome spomenutom plemiću što ga je pozvao, Bog mu se duši smilovao, jer je već umro, a mnogi kazuju da je umro kao pravi anđeo, ali ja mu nisam bio na samrti, jer sam baš onda otišao na žetvu u Tembleque...

— Tako ti života, sinko — nestrpljivo će duhovnik — vrati se brže iz Tembleka,[156] pa nemoj ni pokápati plemića, nego ako nećeš da među nama bude još više pogreba, završi priču!

— Dakle — nastavi Sancho — njih dvojica krenu da sjednu za stol, pa kao da ih danas još vidim...

Uživaju vojvoda i vojvotkinja kako se čestiti duhovnik ljuti na Sancha što toliko oteže i kida pripovijest, a don Quijote da svisne od srdžbe i bijesa.

— Kada dakle krenu njih dvojica da sjednu za stol — produži Sancho — uzeo se ratar nećkati da sjedne u pročelje, a plemić sve nutka ratara neka sjedne, jer u njegovoj kući mora biti onako kako on naređuje: ali ratar hoće da bude uljudan i uglađen, nikako ne popušta, dok se plemić ne rasrdi, zgrabi ga za ramena, silom ga posadi i reče: »Sjedaj, glupane glupi, jer gdje ja sjeo da sjeo, tu je i

pročelje.« Eto to je moja pripovijest, a ja zbilja mislim da je nisam pripovjedio baš u nezgodan čas.

Don Quijotu promijene se licem sve boje i probiju mu osmaglu kožu. Vojvoda i vojvotkinja suspregnu smijeh, da don Quijote ne bi planuo, jer Sanchovu su zlobu svi razumjeli. Da se dakle skrene razgovor i da Sancho ne nastavi i ne pretjera, zapita vojvotkinja don Quijota kakvi su mu glasi stigli od gospođice Dulcineje i je li joj ovih dana poslao na dar kakve divove ili zlikovce, jer je zacijelo pobijedio mnoge. Odgovori don Quijote:

— Gospođo, moje su se nedaće doduše započele, ali završiti se valjda neće nikada. Pobjeđivao sam divove, slao sam joj lupeže i zlikovce, ali gdje da je nađu, kad je začarana i preobličena u najružniju seljanku što se može zamisliti?

— Ne znam ja — upadne Sancho Panza: — meni se ona čini najljepšim stvorenjem na svijetu; barem što se tiče lakoće i skakanja, znam pouzdano da ne zaostaje za pelivanom: tako mi vjere, gospođo vojvotkinjo, skače ona sa zemlje na magaricu kao da je mačka.

— Jesi li je, Sancho, vidio začaranu? — zapita vojvoda.

— Dabome da sam je vidio! — odgovori Sancho. — Koji se vrag prvi i dosjetio tome čaranju nego ja? Začarana je ona ko i moj otac!

Kad je svećenik čuo razgovor o divovima, zlikovcima i čarolijama, dokuči da je to zacijelo don Quijote od Manche, čiju historiju vojvoda običava čitati, a zbog toga on mu je često zamjerao: korio je vojvodu i govorio mu da je besmislica čitati takve budalaštine. Pošto se uvjerio da je doista pred njim don Quijote, svećenik se ljuto rasrdi, okrenu se vojvodi i reče:

— Preuzvišeni gospodine i gospodaru, vi ćete Gospodinu Bogu našemu odgovarati za sve što ovaj čovjek čini. Kao da ovaj don Quijote, ili don Zvekan, kako li se zove, nije još onoliko mahnit koliko vaša preuzvišenost želi, te mu kanite upriličiti da još gore zagrdi u budalaštinama i ludostima.

Onda se obrati don Quijotu:

— A vama, bezumniče, tko je vama u glavu uvrtio da budete skitnik vitez, da pobjeđujete divove i zarobljujete zlikovce? Bog vam pamet prosvijetlio, pa me poslušajte: vratite se vi kući, odgajajte djecu, ako je imate, brinite se za svoje imanje, okanite se tumaranja po svijetu; ne prodavajte zjake, da vam se smiju i koji vas

znaju i koji vas ne znaju. Gdje ste vi dobijesa i pronašli da je bilo ili da danas ima skitnika vitezova? Gdje su vam divovi u Španjolskoj, ili razbojnici u Manchi, ili začarane Dulcineje, ili sva ta hrpa ludorija što se pričaju o vama?

Don Quijote sasluša pozorno besjedu toga časnoga gospodina, a kad vidje da je završio, ne suzdrži ga štovanje prema vojvodi i vojvotkinji, nego plane, lica zajapurena od bijesa, ustane i progovori…

A taj odgovor zaslužuje zasebno poglavlje.

Trideset druga glava

Odgovor kojim je don Quijote uzvratio svojemu kuditelju, s drugim ozbiljnim i veselim zgodama.

Ustao dakle don Quijote, drhteći od glave do pete kao grozničav, te progovorio zadihano i nekako usplahireno:

— Ovo mjesto gdje sam, prisutnost ovih plemenitih osoba i poštovanje koje sam uvijek iskazivao te iskazujem zvanju i staležu od kojega ste vi, časni gospodine, vežu i sapinju ruke mojemu pravednom gnjevu. Zbog toga, dakle, što rekoh, i jer znam, kao što se općenito zna, da mantijaši vojuju istim oružjem kojim i žene, to jest jezikom, ja ću se svojim jezikom upustiti u jednak boj s vama, duhovnikom od koga bih se imao nadati dobrim savjetima, a ne ružnim grdnjama. Spasonosna, dobrostiva pokuda iziskuje drugi način i treba da se iskazuje u drugačije vrijeme, a vi ste mene prekorili javno i tako ljuto da ste daleko premašili valjan prijekor, jer bolja je blaga pokuda nego oštra, te ne valja, i ne znajući grijeh koji se prekorava, odmah krstiti grešnika bezumnikom i zvekanom. Ako nije tako, recite mi, gospodine: kakvu ste vi budalaštinu vidjeli u mene pa me osuđujete i kudite i naređujete mi neka se vratim i pobrinem da upravljam kućom i ženom i djecom, a onamo i ne znate imam li ih ili nemam? Zar valja tako nepromišljeno upadati u tuđe dvore i domove i zapovijedati domaćinu? Zar će oni koji su odgojeni u kakvu tijesnom i bijednom konviktu i nisu ni vidjeli svijeta, nego samo dvadeset-trideset milja unaokolo, sada nametati i propisivati viteštvu zakone i suditi skitnicima vitezovima? Zar možda »prodajem zjake« i zar uludo tratim vrijeme kad obilazim svijetom i ne tražim u njemu slasti, nego one muke po kojima se vrli ljudi uspinju do besmrtnosti? Kad bi mene zvekanom smatrali vitezovi, velikodušni, plemeniti, visoka roda, bila bi mi neizbrisiva uvreda; ali što me ludim smatraju oni koji se nisu nikada zaputili ni stupali viteškim stazama, za to ja ne marim ni trunak: ja sam vitez i vitezom ću umrijeti ako bude Božja volja. Neki kroče širokim poljem bahatog slavoljublja; drugi idu po putu ropske, niske laske; treći kreću putem prijetvornosti i licemjerstva, neki pak poljem

istinske religije; ali mene vodi moja zvijezda, te ja stupam po uskoj stazi skitničkoga vitezovanja, kojemu sam se predao ne mareći za imanje, ali mareći za čast. Ja sam osvećivao nepravde, ispravljao krivice, karao svaku obijest, pobjeđivao gorostase i gazio sablasti; ja sam zaljubljen, ali samo zato što skitnici vitezovi moraju biti zaljubljeni; no, iako sam zaljubljen, nisam zaljubljeni razuzdanik, nego platonski suzdržljivac. Moj naum ide uvijek za valjanom svrhom, to jest da činim dobro svakome a zlo nikome; je li onaj komu je takva nakana, koji tako radi i djeluje, zaslužio da bude okršten luđakom, neka izvole reći vaše visosti, uzvišeni vojvodo i vojvotkinjo!

— Izvrsno, svega mi! — oduši Sancho. — Ni riječi ne kazujte više, gospodine i gospodaru moj, jer ništa se više ne može na svijetu ni kazati, ni misliti, ni tvrditi. I još, kada taj gospodin poriče, kao što je porekao, da je na svijetu ikada bilo skitnika vitezova, i da ih danas ima, zar je onda čudo da ne zna ništa od toga što je govorio?

— Jesi li ti, brajane — zapita svećenik — možda onaj Sancho Panza komu je, kažu, gospodar obećao čitav otok?

— Jesam — odgovori Sancho — ja glavom i bradom, a otok zaslužujem koliko i svatko, jer sam onaj koji s dobrima dobruje; kad uz dobre pristaneš, i sam dobar postaneš; ja sam od onih što vele: nisi kakav si se rodio, nego s kim si se zgodio; to znači: s kim si, onaki si; i po vrhu: tko se na dobro drvo naslonio, u dobar se hlad sklonio. A ja sam se naslonio na mojega dobroga gospodara, i već mnogo mjeseci obilazim svijetom s njime, pa ću biti kakav je on, ako bude Božja volja; neka samo poživi on, pa ću živjeti i ja, jer i njemu će biti carevinâ, da im vlada, i meni otokâ, da namjesnikujem.

— I hoće zaista, prijatelju Sancho — reče vojvoda — pa ti ovaj čas, u ime gospodina don Quijota, povjeravam namjesništvo na jednome od otokâ što je sada slobodno: svu upravu preuzimaš, a otok je priličan.

— Klekni, Sancho — uzvikne don Quijote — i poljubi njegovoj preuzvišenosti noge za tu milost što ti je iskazuje.

I uradi tako Sancho; a kad to vidje svećenik, ustade od stola, sav bijesan, i reče:

— Tako mi halje koju nosim, velim vam, preuzvišeni gospodine, vi ste mahniti kao što su i ti grešnici! Kako i ne bi poludjeli, kad im pametni ljudi odobravaju ludosti! Volja vas ostati s

njima, ali dok su oni u vašoj kući, ostajem ja u svojoj, da ne moram kuditi ono što ne mogu popraviti!

Ne htjede više ni zalogaja, nego ode bez ijedne riječi. Ne mogoše ga zadržati molbe vojvodine i vojvotkinjine; vojvoda mu nije mnogo ni rekao, jer je pucao od smijeha kako se svećenik nezgodno ražestio. Kad je vojvoda izdušio smijeh, reći će don Quijotu:

— Vi ste, gospodine Viteže od Lavova, tako uzvišeno odgovorili da ste sasvim uzvratili na ono što se doduše čini uvredom, ali nije: jer kao što ne mogu vrijeđati žene, ne mogu vrijeđati ni svećenici, kako vi to i bolje znate.

— Istina je — odgovori don Quijote — a uzrok je u tome što onaj koji ne može biti uvrijeđen ne može ni uvrijediti nikoga. Žene, djeca i svećenici ne mogu se braniti: ako i budu uvrijeđeni, ne mogu biti poniženi. Jer kako vaša preuzvišenost zna, među uvredom i poniženjem razlika je u tome što poniženje stiže od onoga koji može poniziti te i ponižava i još u tome ostaje uporan; uvreda pak može stići ma od koga a da ne ponižava. Evo primjera: ide čovjek bez brige ulicom; napada ga desetak oboružanih ljudi i mlave ga; on se laća mača da izvrši dužnost; ali protivnička rulja sprečava ga u naumu. Taj je dakle uvrijeđen, ali nije ponižen ni osramoćen. Potvrđuje to i drugi primjer: čovjeku priđe iza leđa drugi čovjek, odalami ga batinom, te ne čeka, nego bježi; udareni poleti za njim, ali ga ne stiže. Ovaj dakle što je udaren jest uvrijeđen, ali nije ponižen ni osramoćen, jer nije imao prigode braniti se. Da se onaj što ga je udario, sve ako je bilo kradom, prihvatio mača, ostao te licem se u lice usprotivio protivniku, bio bi taj mlatnuti ujedno uvrijeđen i ponižen: uvrijeđen, jer je podmuklo izlupan; a ponižen, jer onaj koji ga je mlatnuo nije uzmaknuo, nego je ostao pri svome. Po zakonima dakle prokletoga dvoboja mogu ja biti uvrijeđen, ali ne moram biti i ponižen; djeca i ne znaju za to, kao ni žene, pa ne mogu ni bježati, niti treba da čekaju, a isto tako i službenici svete vjere, jer u njih nema oružja ni za navalu ni za obranu; premda bi se dakle po prirodi ljudskoj morali braniti, ne moraju navaljivati ni na koga. Rekao sam doduše maločas da bih mogao biti uvrijeđen, ali sada velim da nisam nikako, jer onaj koji ne može biti ponižen, taj još manje može poniziti drugoga. Stoga ne mogu zamjeriti i ne zamjeram što mi je taj dobrijan, mantijaš, rekao. Jedino bih volio da je malko počekao, da mu kažem kako se vara što misli i govori da

na svijetu nije bilo niti ima skitnikâ vitezova. A da je čuo to Amadis ili koji od njegovih nebrojenih potomaka, zlo bi se pisalo časnomu gospodinu.

— Kunem se da je tako — priklopi Sancho: — izmlatili bi oni njega da bi se od glave do pete raskolio kao jabuka, ili kao prezrela lubenica. Baš bi se tko usudio da im ovako svira. Tako mi križa, da je Reinaldos od Montalbána čuo što taj čovo govori, znam zacijelo da bi ga tako pljusnuo po zubima te ne bi tri godine ni pisnuo. Da samo dopadne njihovih šaka, vraški bi se namučio da se iskobelja!

Vojvotkinja da pukne od smijeha slušajući Sanchovu besjedu, te ga uzme smatrati domišljatijim i budalastijim od gospodara: a mnogo ih je u to vrijeme bilo koji su sudili tako.

Umiri se naposljetku don Quijote. Dovrše gozbu, a kad se pospremao stol, uđu četiri djevojke: jedna sa srebrnom pliticom ili umivaonikom, druga s vrčem, također od srebra, treća sa dva prebijela i prefina ručnika na ramenu, četvrta pak zavrnula rukave do lakata, u bijelim joj rukama (jer su bez sumnje bile bijele) okrugla gruda napuljskoga sapuna. Priđe ònā s umivaonikom te uljudno, umiljato i neusiljeno podmetnu svoju posudu don Quijotu pod bradu. Začudi se on toj ceremoniji i ne izusti ni riječi, nego pomisli da je valjda u tom kraju takav običaj da mjesto ruku peru bradu. Pruži on dakle bradu koliko god može, nato odmah zapljušti voda iz vrča, a djevojka sa sapunom silno mu brzo nasapuna bradu, tako da ju je pokrila bijela pjena sapunska poput snježnih pahuljica; i ne nasapuni pokornomu vitezu samo bradu nego i cijelo lice, čak i oči, tako da ih je morao čvrsto stisnuti.

Vojvoda i vojvotkinja, koji nisu znali za sve to, počekaju da vide kako će se završiti to neobično pranje. Kad je djevojka vitezu nasapunila lice i prekrila ga pedalj debelom pjenom, pokaza kako je tobože ostala bez vode, te zapovjedi onoj s vrčem da ode po vodu, a gospodin će don Quijote pričekati. Ona ode, a naš vitez ostade u najneobičnijem i najsmješnijem liku što se može zamisliti.

Gledaju ga svi unaokolo, a mnogo ih ima: videći ga kako je pol lakta otegnuo vrat, crn i precrn, oči stisnuo, brada mu sva u sapunu, nekako se po čudu i svom silom suspregnu od smijeha; djevojke vragolanke oborile oči i ne smiju pogledati gospodara i gospodaricu, a njih opet podilazi i srdžba i smijeh, ne znaju kamo bi se privoljeli: bi li kaznili obijest djevojačku, ili bi nagradili djevojke za taj užitak što gledaju don Quijota u tako smiješnu položaju.

Naposljetku se vrati òna s vrčem, te operu don Quijota, a druga ga djevojka otare ručnikom i obriše. Onda se sve četiri poklone velikim i dubokim poklonom i sa štovanjem, te htjedoše otići; ali da se don Quijote ne bi dosjetio šali, zovnu vojvoda djevojke te im reče:

— Hodite, umijte i mene, ali pazite da vam ne ponestane vode.

Djevojke, bistre i hitre, priđu i podmetnu vojvodi umivaonik kaošto i don Quijotu: prihvate se posla, nasapune ga, umiju, otaru i lijepo obrišu, poklone se te odu. Kako se kasnije čulo, bio se vojvoda zakleo da će ih kazniti za obijest, ako ga ne budu umile ko i don Quijota, ali su one bile pametne pa i njega nasapunile, a sebe tako izbavile.

Motri Sancho pozorno te ceremonije s pranjem, te će reći u sebi: »Sto mu jada, ne bi li takav običaj u ovoj zemlji uveli pa da i perjanicima peru bradu ko i vitezovima. Jer, duše mi, jako bi mi trebalo, a da mi je i podrežu, u dobar bi mi čas bilo.«

— Što to šapućeš, Sancho? — upita vojvotkinja.

— Velim, gospođo — odgovori Sancho — da sam na dvorima drugih knezova uvijek slušao da se iza ručka donosi voda za ruke, a ne donosi se cijeđ za bradu; valja dugo živjeti, pa se koječega nagledati; ali vele i to: tko dugo živi, mnogo se pati, samo bih ja rekao da ovo nije muka, nego uživanje, takvo pranje proći.

— Ni brige te, prijatelju Sancho — reče vojvotkinja: — ja ću narediti da te moje djevojke umiju, pa ako treba, neka ti prirede i kupanje.

— Zadovoljan sam i njegom brade — odgovori Sancho — barem zasad, a što će s vremenom još biti, to Bog zna.

— Čuj — reći će vojvotkinja svome dvorskom: — što god čestiti Sancho zaželi, učini mu sasvim po volji.

Dvorski odgovori da će sve biti po želji gospodina Sancha, te pođe da ruča; povede sa sobom i Sancha.

Ostanu vojvotkinja, vojvoda i don Quijote sami, razgovarajući o svemu i svačemu, a ponajviše o junačkim pothvatima, oružju i skitničkom viteštvu.

Vojvotkinja zamoli don Quijota, kad mu je tako valjana pamet, neka joj opiše ljepotu i lik gospođice Dulcineje od Tobosa, jer po tome kakav je pukao glas o njenoj krasoti, zacijelo je ona najkrasnije stvorenje ne samo na svijetu nego i diljem sve Manche. Kad je čuo don Quijote što mu vojvotkinja naređuje, uzdahnu i reče:

— Kad bih mogao izvaditi svoje srce i položiti ga pred oči vašoj visosti ovamo, na ovaj stol i tanjur, uštedio bih jeziku trud da kazuje što se teško može i zamisliti, jer vaša bi visost ugledala onda svoju sliku i priliku. Ali kako bih se i laćao sada da rišem redom i opisujem čest po čest ljepotu neprispodobive Dulcineje, kad je to breme za drugačija pleća nego što su moja, posao kojim treba da se bavi kist Parhazijev, Timantov i Apelov, i dlijeto Lizipovo, da je naslikaju, isklešu i prikažu na slici, u mramoru i rudi, i još rječitost ciceronska i demostenska, da je nahvali.

— Što je to demostenska, gospodine don Quijote? — zapita vojvotkinja; — tu ja riječ nisam čula otkad živim.

— Demostenska je rječitost isto što i Demostenova rječitost — odgovori don Quijote — kao što je ciceronska rječitost Ciceronova, a to su bili najveći govornici na svijetu.

— Tako je — pritvrdi vojvoda — tim se pitanjem nisi proslavila. Ali gospodin bi nam don Quijote svejedno jako ugodio da nam je naslika, sve ako nam nabaci samo crtež, znam pouzdano da će biti takva te će joj pozavidjeti prve krasotice.

— Zaista bih i učinio tako — odgovori don Quijote — da mi je nije iz pameti izbrisala nedaća što ju je nedavno pogodila, a takva je da sam je voljniji oplakivati nego opisivati; jer znajte, vaše visosti: kad onomad krenuh k njoj da joj poljubim ruke, te da dobijem njen blagoslov, privolu i dopuštenje za ovaj treći pohod, zatekoh je drugačiju nego što sam joj se nadao: nađoh je začaranu i preobličenu: princezu pretvorenu u seljanku, krasoticu u rugobu, anđela u vraga, mirisavku u smrdljivku, uljudnu u prostakušu, mirnu djevojku u skakačicu, svjetlost u pomrčinu, ukratko: Dulcinea od Tobosa prevraćena je u seljanku iz Sayaga.

— Za Boga miloga! — uzvikne sada vojvoda na sav glas. — Tko je bio taj što je svijetu zadao tolik jad? Tko joj je oteo krasotu što je raduje, milinu što joj godi, i čestitost što je diči?

— Tko? — odvrati don Quijote. — Tko bi drugi nego koji zlobni čarobnjak, od onih mnogih zavidnika što me proganjaju? To prokleto pleme, stvoreno na svijetu da pomračuje i ništi djela valjanih junaka, a slavi i svud uzvisuje djela loših ljudi! Proganjali su me čarobnjaci, proganjaju me i proganjat će me sve dok mene i moja uzvišena djela ne strovale na samo dno, u bezdan zaborava. A pogađaju me i ranjavaju baš tamo gdje vide da me najljuće peče: jer otimati skitniku vitezu ljubu isto je što i njemu otimati oči kojima

gleda, sunce što mu sija, potporanj o koji se podupire. Često sam već govorio te velim opet: skitnik vitez bez vladarice svoga srca drvo je bez lišća, zgrada bez temelja, sjena bez tijela koje sjenu baca.

— Tomu nema prigovora — dočeka vojvotkinja — ali uza sve to, ako ćemo vjerovati historiji što je o gospodinu don Quijotu objelodanjena prije malo dana, uz opće odobravanje svega svijeta, to se iz nje razabire, ako se pravo sjećam, da vi niste nikada ni vidjeli gospođicu Dulcineju, te ona i nije stvorenje s ovoga svijeta, nego tlapnja, plod mašte; vi ste je začeli i rodili te iskitili milinama i vrlinama kakve vam gode.

— O tome bi bilo mnogo riječi — odgovori don Quijote. — Bog zna ima li na ovome svijetu Dulcineje, ili nema, je li ona iz mašte, ili nije; to su takvi slučajevi koji se ne mogu razvidjeti dokraja. Nisam ja svoju odabranicu ni začeo ni rodio; kad je motrim, ona je takva kakva mora biti dama, u kojoj je sabrano sve što će je proslaviti po svim krajevima ovoga svijeta: lijepa bez ljage, ozbiljna bez oholosti, zaljubljena u časti, umiljata od uljudnosti, uljudna po dobrom odgoju, i napokon visoka po rodu, jer uz plemenitu se krv sija i diči krasota mnogo uzvišenija negoli u ljepoti niska roda.

— Istina je — prihvati vojvoda — ali dopustite mi, gospodine don Quijote, da vam napomenem nešto na što me navodi historija koju sam čitao o vašim junačkim djelima: odande se razabire, ma i bilo Dulcineje u Tobosu ili izvan Tobosa, i ma bila onoliko lijepa kako je vi opisujete, da ipak nije ona po visokom rodu ravna Orianama, Alastrajareama, Madasimama,[157] niti drugim damama toga kova kojih su pune kronike što ih vi dobro znate.

— Na to ću odgovoriti — uzvrati don Quijote — da je Dulcinea kći vlastitih djela, i da vrline začinjaju krv, i da se čestiti čovjek niska roda više mora štovati i cijeniti nego opak čovjek visoka roda; osim toga, Dulcinea ima svojstva što je uzvisuju da bude kraljica s krunom i žezlom, jer zasluge lijepe i vrle žene mogu stvarati najveća čuda, i pružati najveću sreću, pa ako i nisu stvarne, životno su bitne i veliko su blago.

— Zaista, gospodine don Quijote — reče vojvotkinja — vi pazite na svaku nesetnu riječ i svagda, štono vele, idete s gruzilom u ruci. Ja ću dakle vjerovati odsad, a uvjerit ću i sve ukućane, pa ako ustreba i svojega muža vojvodu, da uistinu postoji Dulcinea od Tobosa, i da živi danas, i da je krasna, i zavređuje da joj služi

ovakav vitez kakav je gospodin don Quijote, a to je najveća hvala kojom je mogu i znam pohvaliti. No ipak me snalazi neka sumnja i moram se malko ljutiti na Sancha Panzu: sumnja mi je što ona spomenuta historija pripovijeda da je Sancho Panza, kad je gospođici Dulcineji donio od vas pismo, zatekao nju gdje vije vreću pšenice, i još žućkaste; stoga sumnjam o plemenitom rodu njenu.

Na to odgovori don Quijote:

— Gospođo, neka zna vaša visost da sve, ili gotovo sve, što se meni događa prelazi obične granice događaja što se zbivaju drugim skitnicima vitezovima, bilo da je tako odredila nedokučiva sudbina, bilo da ovako određuje zloba kojega zavidnoga čarobnjaka; a već je utvrđeno da su svi ili gotovo svi slavni skitnici vitezovi obdareni pokojim darom: jedan, da ne može biti začaran; drugi, da mu je tako neprobojno tijelo te ne može biti ranjen; takav je bio slavni Roldán, jedan od dvanaest banova od Francije, o kome pričaju da nije mogao nigdje biti ranjen doli u lijevi taban, a i tamo jedino šiljkom krupne pribadače, nikako pak drugačijim oružjem; kad ga je dakle u Roncesvallesu Bernardo od Carpija ubijao pa vidio da ga ne može raniti željezom, obuhvatio ga on, odignuo ga sa zemlje te ugušio, jer se sjetio kako je Herkul usmrtio diva Anteja, ljutoga diva što vele da je bio sin zemljin.

Iz ovoga što rekoh izvodim da sam možda i ja obdaren kojim takvim darom, ne velim onim da ne budem ranjen, jer mi je često dokazalo iskustvo da mi je tijelo meko i nipošto nije neprobojno, niti onim darom da ne mogu biti začaran, jer sam već doživio da sam dopao u kavez, kamo me sav svijet ne bi bio moćan strpati da nije bilo po sili čarolije. Ali kad sam se oslobodio te čarolije, mislim da me nikakva druga neće više svladati; zato se ti čarobnjaci, videći da meni ne mogu nahuditi svojim zlohudim umještinama, svêtē sada onomu što mi je najmilije, i hoće da me rastave sa životom trujući život Dulcineji, za koju ja živim; vjerujem dakle da su je, kada joj je perjanik moj donio poruku od mene, onda preobličili u seljanku zaposlenu vijanjem pšenice; ali ja sam već rekao da ta pšenica nije bila ni žućka ni bjelica, nego biserno zrnje s Istoka; da tu istinu dokažem, velim vam, vaša visosti, bio sam nedavno u Tobosu i nikako nisam mogao naći dvorâ Dulcinejinih, a kada ju je sutradan vidio Sancho, perjanik moj, u pravom liku njenu, najkrasniju na svijetu, meni se učinila prostom, ružnom seljankom, pa niti razboritom, premda je ona najumnija na svijetu: kako dakle ja nisam

začaran te po svoj prilici i ne mogu biti začaran, začarana je, ojađena, prevraćena, izobličena i preobličena ona, da mi se tako, po njoj, osvete moji neprijatelji, te ću ja navijek roniti suze dokle god je ne ugledam u prijašnjem liku.

Sve sam ovo ispripòvjedio zato da ne bi nitko prigovarao onomu što Sancho veli o sijanju i vijanju Dulcinejinu, jer kad su je meni preobličili, nije čudo ako su je njemu promijenili. Dulcinea je odlična i plemenita, od starih je, otmjenih koljenovića u Tobosu, kojih ondje ima mnogo, te zaista nije mala slava dopala neprispodobivoj Dulcineji, jer po njoj će se njeno selo proslaviti i prodičiti u budućim vijecima, kao što je Troju prodičila Helena, a Španjolsku Cava, samo će se Tobosu pročuti ime s većim pravom i slavom.

U drugu ruku, želio bih vašim visostima reći da je Sancho Panza jedan od najzgodnijih perjanika što je ikada služio skitniku vitezu; kazuje on gdjekada takve bistre budalaštine, te nije malo zadovoljstvo premišljati je li budalasto ili bistro ono što govori; zna obješenjačiti da ga smatraš lopužom, a opet zna biti tako nemaran te misliš zacijelo da je tupan; sumnja on o svemu i vjeruje sve; kad mi se čini da je zagrezao u glupariju, izranja on odonud s mudrostima koje ga izvisuju do neba. Sve u svemu, ne bih ja njega zamijenio za drugoga perjanika sve da mi za prîd dodaju još koji grad.

Ja sam dakle u dvoumici hoće li valjati da bude poslan na namjesništvo što mu je vaša visost izvoljela pokloniti; razabirem doduše u njega nešto sposobnosti za upravljanje, te ako mu iole razbistrimo i prosvijetlimo pamet, snaći će se sa svakom upravom, ko i kralj sa svojim porezima,[158] pogotovu gdje već znamo po mnogom iskustvu da ne treba ni velike vještine ni velika znanja da budeš namjesnik, jer ima ih na stotine koji jedva i znaju čitati, a ipak namjesnikuju da ne može bolje; glavno je da su im čestite nakane i da žele pravo činiti, jer nikada im neće nedostajati ljudi koji će ih svjetovati i upućivati što valja da rade, kao što je slučaj u namjesnikâ koji su vitezovi a nisu učeni, te sude uz pomoć svojega asesora. Ja bih mu samo savjetovao neka ne prima mito i ne krnji pravdu,[159] i dodao bih još neke upute što su mi na srcu: iznijet ću ih kad bude vrijeme, na korist Sanchu i na probitak otoku kojim će upravljati...

Kada dotle dopriješe u razgovoru vojvoda, vojvotkinja i don Quijote, začuju mnoge glasove i veliku graju u palači, a taj čas hrupi

u dvoranu Sancho Panza, sav usplahiren, s krpom lužnjakom mjesto privezače oko vrata, za njim silesija služinčadi, ili, pravije, kuhinjskih momaka i druge proste čeljadi, a jedan momak s čabricom vode koja se po boji i po slaboj čistoći čini da je sudoperska; taj s čabricom i doganja Sancha i hoće da mu turne čabricu pod bradu, a drugi loncoper hoće da mu pere bradu.

— Što je to, momci? — upita vojvotkinja. — Što je sada? Što biste vi s tim čestitim čovjekom? Zar ste zaboravili da je on izabran za namjesnika?

Na to odgovori obješenjak brijač:

— Taj gospodin ne dopušta da ga umijemo kako je običaj i kako se umio gospodin vojvoda i prije njega gospodin vitez.

— Dopuštam ja — odvrati Sancho srdit — ali bih čišće ručnike, bistriji cijed, a ni ruke da im nisu tako prljave. Nije valjda tolika razlika između mene i moga gospodara da njega miju anđeoskom vodicom,[160] a mene đavoljim cijeđem! Običaji po zemljama i po kneževskim palačama valjaju donde dok nisu nikomu na nevolju, ali ovaj ovdje običaj, da umivaju, gori je od trapljenja. Moja je brada čista, i ne treba mi ovakvo pranje; a tko priđe da me pere, ili tko mi samo dirne dlačicu na glavi, to jest na bradi, toga ću ja, sve u časti velim, tako bubnuti da ću mu pesnicom razmecati ćupu, jer ovakve *cirimonije* i sapunanje nalik su na sprdnju, a nikako na čast i gošćenje!

Vojvotkinja gotovo pogibe od smijeha, gledajući srdžbu i slušajući besjedu Sanchovu; ali nije uživao don Quijote gledajući ga ovako unakažena mrljavim ručnikom i okružena tolikom kuhinjskom čeljadi; pokloni se on dubokim poklonom vojvodi i vojvotkinji, kao da moli dopuštenje za besjedu, te spokojnim glasom prozbori onoj klateži:

— Haj, gospodo vitezovi, izvolite se okaniti toga momka i vraćajte se onamo odakle ste i došli, ili kamo vas volja, jer moj je perjanik čist ko itko, a takve čabrice nisu za njega ni po njegovoj volji. Poslušajte vi mene, okanite ga se odmah, jer ni on ni ja nismo i ne znamo za ovakvu šalu!

Sancho mu preotme riječ iz usta i nastavi:

— Samo se vi šalite sa mnom ovako glupo, pa ću ja vama odšaliti šalu, tako mi toga da sada nije noć. Donesite vi češalj, ili što vas volja, i pročešljajte mi bradu, pa ako nađete u njoj išta što smeta

čistoći, šišajte me uzduž i poprijeko, ma bilo sve neravno i stepenasto!

Reče sada vojvotkinja, sveudilj u smijehu:

— Što god Sancho Panza govori, pravo veli, i pravo će govoriti što god bude kazivao: čist je on, te kako veli, ne treba da se mije; ako mu ne godi naš običaj, njegova voljica, njegova slobodica; a vi ste, sluge vajne čistoće, postupali nemarno i bezbrižno, gotovo da reknem: bezobrazno, kada ste takvoj ličnosti i takvoj bradi mjesto umivaonika i vrčeva od suha zlata, i mjesto njemačkih ručnika, donijeli drvena korita, čabrove i kuhinjske otarke. Ali vi već jeste nevaljalci i lupeži, pa ste morali, kakvi ste nitkovi, iskazati pakost na perjaniku skitnika viteza.

Sluge obješenjaci, pa i dvorski, koji je došao s njima, pomisle da im vojvotkinja govori ozbiljno, odmah skinu sa Sanchovih prsiju krpu lužnjaku, te se zbunjeni i gotovo postiđeni okane njega i najposlije odu; on pak, kad vidje da se izbavio iz te, kako mu se čini, ljute nevolje, kleknu pred vojvotkinju i progovori:

— Od velikih se gospođa očekuju velike milosti; ova milost što mi je danas iskazaste ne može se ničim naplatiti, nego jedino željom da budem ovitežen za skitnika viteza, pa da dovijeka, dokle god živim, služim ovako uzvišenoj gospođi. Ja sam seljak, Sancho Panza zovem se, oženjen sam, imam djece i služim perjanikom; ako ičim od toga mogu poslužiti vašoj visosti, manje ću se ja skanjivati da slušam nego vi da zapovijedate.

— Čini mi se, Sancho — odgovori vojvotkinja — da si u školi same uljudnosti izučio svu uljudnost; čini mi se, velim, da si odgojen na grudima gospodina don Quijota, koji je zacijelo ugled uljudnosti i cvijet ceremonija, ili *cirimonija*, kako ti veliš. Slava i dika takvu gospodaru i takvu slugi, zvijezdi Sjevernjači skitničkog viteštva i Danici perjaničke vjernosti. Ustani, prijatelju Sancho, a ja ću uzvratiti tvoju uljudnost: zamolit ću svoga muža vojvodu neka te, što god brže može, nagradi namjesništvom, kao što je obećao.

Tako se završi razgovor. Don Quijote ode da otpočine, a vojvotkinja pozove Sancha, ako mu baš nije jako do spavanja, da dođe k njoj i provede poslijepodne s njom i njenim djevojkama u jako hladovitoj dvorani. Sancho odgovori kako doduše ljeti običava odspavati poslije podneva četiri-pet sati, ali da ugodi njenoj dobroti, upet će sve sile da danas i ne spava, nego da posluša njen nalog. Ode on dakle, a vojvoda tada izda nove naredbe kako imaju postupati sa

don Quijotom kao sa skitnikom vitezom, te se ne smiju ni za dlaku udaljiti od drevnih kronika u kojima je razvidno kako se postupalo s nekadanjim vitezovima.

Trideset treća glava

O ugodnom razgovoru što su ga vojvotkinja i njene djevojke razvele sa Sanchom Panzom, a vrijedan je da bude pročitan i zapamćen

Pripovijeda onda kronika da Sancho nije poslije podne spavao, nego je održao riječ, te kad je odručao, ravno je otišao vojvotkinji. A ona, kako ga je već voljela slušati, posadi ga do sebe na nisku stoličicu, premda se on, od same uljudnosti, nećkao da sjedne. Ali vojvotkinja mu rekne neka sjedi kao namjesnik i neka govori kao perjanik, a zbog tih dviju služba vrijedan je da sjedi onako kao sam Cid Ruy Díaz Campeador.[161] Sancho slegne ramenima, pokori se i sjedne, a sve ga djevojke i družbenice vojvotkinjine okruže, tihe i radoznale da čuju što će reći. Ali vojvotkinja progovori prva i reče:

— Sada, gdje smo sami i nitko nas ovdje ne čuje, željela bih da mi gospodin namjesnik razbije nekoje sumnje što me more otkad sam pročitala historiju ili kroniku o velikom don Quijotu što je već otiskana. Jedna je od tih sumnja ovo: kad čestiti Sancho nije nikada vidio Dulcineju, to jest gospođicu Dulcineju od Tobosa, i nije joj ni uručio pismo gospodina don Quijota, jer je to pismo ostalo u bilježnici u Sierra Moreni, kako se usudio sam smisliti odgovor i pripovjediti kako ju je zatekao gdje vije pšenicu, a sve je bila lakrdija i laž, na štetu dobromu glasu neprispodobive Dulcineje, pa se i ne slaže sa svojstvom i vjernošću čestita perjanika.

Na to ne odgovori Sancho nijedne riječi, nego ustade sa stoličice, zgrbi se, metnu prst na usta, te tiha koraka obiđe svu dvoranu, odastirući svuda zastore; a kad je to uradio, sjede opet i reče:

— Sada, gospođo, gdje sam se uvjerio da nitko ne prisluškuje, nego slušaju samo ovi ovdje, odgovorit ću vam bez straha i bojazni što ste me zapitali i što god ćete me još zapitati. Prvo vam velim: ja sudim da je moj gospodar don Quijote istinska luda; zna on doduše gdjekada govoriti tako te se meni čini, i svakomu tko ga sluša, da je sve pametno i da se uputio valjanim putem, pa ni sam vrag ne bi znao govoriti bolje, ali ja ipak velim po istini: uvjeren sam da je on luckast. Ovako sam ja dakle smislio u svojoj pameti, te se ne žacam

bajati mu koješta bez glave i bez repa. Tako onaj odgovor na njegovo pismo, pa ono prije šest ili sedam dana, kada sam ga uvjeravao da je Dulcinea začarana; a jedno je i drugo istina kao što na vrbi grožđe rodi.

Vojvotkinja ga zamoli da joj pripovjedi to čaranje ili šalu, te joj Sancho ispripovijeda sve onako kako se dogodilo, na veliku slast slušateljicama. Onda će vojvotkinja opet:

— Od svega što ste vi meni, čestiti Sancho, pripovjedili, ostaje u mome srcu jedna sumnja, te mi nešto šapuće na uši i veli mi: »Ako je don Quijote od Manche luđak, budala i mahnitac, a perjanik njegov Sancho Panza poznaje njega te mu ipak služi, ide za njim i vjeruje njegovim ispraznim obećanjima, onda je svakako on još luđi i budalastiji od gospodara; ako je dakle tako, kao što i jest, loše bi ti uradila, gospođo vojvotkinjo, kad bi tomu Sanchu Panzi dala otok da upravlja ondje, jer kako bi onaj koji ne zna upravljati samim sobom znao upravljati drugima?«

— Tako mi Boga, gospođo — reče Sancho — ta se sumnja rodila i s razlogom; ali kažite vi njoj, neka govori jasno, ili kako ju je volja, jer ja svakako znam da ona istinu veli: ta da sam ja pametan, davno bih već otišao, davno ostavio svojega gospodara. No takva je moja sudbina i moja nedaća; ne mogu ni kud ni kamo, nego moram za njim: iz istoga smo sela; jeo sam njegov kruh; volim ga: darežljiv je; poklonio mi je svoju magarad, a osim toga ja sam mu vjeran; ne može nas dakle ništa rastaviti, nego jedino ònā što kosi kosom. A ako vaša preuzvišenost neće da mi dade namjesništvo što mi je obećano, ipak je mene stvorio Bog, pa možda je mojoj duši korisnije da ga ne dobijem; jer iako sam budalast, ipak znam poslovicu: »na zlo narastoše mravu krila«, i možda će brže stići u nebo Sancho perjanik nego Sancho namjesnik. I ovdje sunce teče, i ovdje se krušac peče; o ponoći su sve mačke crne; teško onomu koji poslijepodne nije još ni doručkovao; ničiji želudac nije ni za šaku prostraniji od tuđega; može se burag, štono riječ, natrpati slamom i sijenom; za ptičice u polju brine se Otac nebeski i hrani ih; bolje griju četiri lakta prosta sukna iz Cuenke nego četiri lakta fina sukna iz Segovije; a kad krenemo s ovoga svijeta i pođemo pod zemlju, uska je staza i knezu i nadničaru, pa ne treba više mjesta papi nego crkvenjaku, sve ako je jedan uzvišeniji od drugoga; jer kad ulazimo u grob, svi se mi zguravamo i stiskujemo, ili nas stisnu i zguraju drugi, bilo nam po volji ili ne bilo, pa laku noć. I opet velim: ako

vaše gospodstvo neće da mi dade otok zato što sam budalast, znam ja dobro da mi ga ne biste dali ni da sam pametan; ja sam slušao kako se veli da iza križa stoji đavo, i nije sve zlato što se blista, i ratara su Wambu izvukli između volova, plugova i jarmova, da bude kralj u Španjolskoj, a Rodriga su izvukli iz zlata i svile, iz slasti i bogatstva, da ga požderu guje, ako starodrevne romance ne lažu.[162]

— Kako bi i lagale! — priklopi na to doña Rodríguez, družbenica, koja ga je također slušala: — ima jedna romanca što kazuje kako su kralja Rodriga bacili živa živcata u grobnicu punu akrapa i guja, guštera i crva, te je odande, iz grobnice, nakon dva dana zajauknuo kralj bolnim, tihim glasom:

Već mi grizu, grizu ono
Čime griješih ponajviše;

pravo dakle veli ovaj gospodin da više voli biti ratar nego kralj pa da ga požderu gmazovi.

Vojvotkinja nije mogla suspregnuti smijeh, slušajući benavu družbenicu, a nije se mogla nadiviti besjedama i poslovicama Sanchovim, te mu reče:

— Čestiti Sancho zna već da vitez nastoji izvršiti što je obećao, ma i glavu izgubio. Vojvoda, gospodar i muž moj, nije doduše skitnik vitez, ali je ipak vitez; on će dakle održati riječ: obećao vam je namjesništvo na otoku, unatoč zavisti i zlobi cijeloga svijeta. Ne brinite se, Sancho, jer kad se ne budete ni nadali, zasjest ćete na prijestolje svojega otoka, te ćete se prihvatiti vlasti da je ne biste dali ni za koju do tri puta sjajniju. Samo vam preporučujem da pripazite kako ćete vladati podanicima, jer da znate, svi su oni čestiti i valjani.

— Što se tiče dobra vladanja — odgovori Sancho — ne treba ni da mi preporučujete, jer ja sam blagostiv i žalim sirotinju; tko sâm mijesiti i peći znade, tomu se kruh ne krade; tako mi krsta, neće nitko meni podmetnuti rog za svijeću: ja sam stari pas i dobar mi je nos, znam se prenuti kad treba, pa neće meni nitko svirati koješta, jer ja znam gdje mene svrbi: velim vam, čestitom ću svijetu davati i šakom i kapom, a nevaljalci neće k meni ni nogom koraknuti. Što se pak tiče vladanja, meni se čini da je samo početak težak, pa možda ću se ja, dok budem namjesnikovao tjedan-dva, oblizivati za tom službom i bolje je znati nego posao ratarski, u kojem sam odrastao.

— Pravo velite, Sancho — dočeka vojvotkinja; — nitko se ne rađa učen, a ni biskupi se ne stvaraju od kamenja, nego od ljudi. Ali

da se vratimo opet onomu što smo maločas govorili o začaranosti gospođice Dulcineje: ja smatram sigurnim i nadasve istinitim da je svu tu zamisao vašu, kako ste se potitrali gospodarom i nabajali mu da je ònā seljanka njegova Dulcinea, te da je on zato ne prepoznaje što je zacijelo začarana, zamislio neki od onih čarobnjaka što proganjaju gospodina don Quijota; jer znam zbiljski, istinski i s pouzdane strane, da je ònā seljanka što je skočila na magaricu bila i jest Dulcinea od Tobosa, a čestiti Sancho, koji misli da je varalica, prevaren je i sâm. O toj se istini ne smije više sumnjati negoli o nečemu što nismo nikada vidjeli. A znajte, gospodine Sancho Panza, da i mi ovdje imamo čarobnjaka koji su nam prijatelji, te nam kazuju čisto i čestito, bez smicalice i lukavštine, što se zbiva po svijetu; vjerujte mi dakle, Sancho, da je ona seljanka skakačica bila i jest Dulcinea od Tobosa, te je začarana isto onako kao i mati što ju je rodila; a kad se ne budemo ni nadali, ugledat ćemo je u pravom liku njenu, pa ćete se onda vi, Sancho, otresti zablude u kojoj živite.

— Sve je moguće — odvrati Sancho Panza — te sam ja sada voljan vjerovati ono što moj gospodar pripovijeda da je vidio u Montesinovoj spilji. Ondje je, veli, vidio gospođicu Dulcineju od Tobosa u ruhu i nošnji, kako rekoh da ju je vidio kada sam je ja od šale začarao. Sve je bilo valjda upravo obrnuto, jer ne može se i ne smije ni pomisliti da bi moja plitka pamet učas izmudrila onakvu bistru smicalicu, a ja i ne vjerujem da je moj gospodar toliko lud te bi odmah i tako lako povjerovao kako je moguća takva neobičnost i nevjerojatnost. Ali nemojte vi, milostiva gospođo, po tome suditi da sam ja zloban, jer otkud bi ovakav tupan kakav sam ja i znao dokučiti misli i pakosti najgorih čarobnjaka: ja sam ono svoje smislio zato da me ne bi grdio moj gospodar don Quijote, a nisam kanio vrijeđati njega, pa ako se izvrnulo naopako, Bog je na nebu, on sudi srcima.

— Istina je — prihvati vojvotkinja — ali recite mi sada, Sancho, što je to što velite o Montesinovoj spilji; voljela bih znati.

Pripòvjedi joj onda Sancho sve redom što je već rečeno o toj pustolovini. Kad je to čula vojvotkinja, reče:

— Po toj se zgodi može rasuditi: kad veliki don Quijote veli da je u spilji vidio onu istu seljanku što ste je, Sancho, vidjeli nakraj Tobosa onda je to svakako Dulcinea: i tu su upleteni jako vješti, izvanredno prepredeni čarobnjaci.

— I ja tako velim — reče Sancho Panza; — ako je gospođica Dulcinea od Tobosa začarana, njena je šteta, a ja nisam nakan kavžiti se s neprijateljima svojega gospodara, jer njih je sva sila i zli su svi redom. Istina je da je ònā koju sam vidio bila seljanka, i meni se učinila seljankom, i za seljanku sam je smatrao; ako je to bila Dulcinea, nisam ja kriv, i čemu sve tovariti na moju grbaču, i kojega bijesa da izdirem ja! Za kakvegod trice i kučine znaju se zgranuti na me: »Sancho je rekao, Sancho je uradio, Sancho odovud, Sancho odonud«, kao da je Sancho ma tko, a nije onaj Sancho Panza o kome se piše u knjigama po cijelom svijetu, kako mi je rekao Sansón Carrasco, koji je barem učen čovjek, *bakalarisan* u Salamanki, a takvi ne lažu valjda, ako ih baš ne snađe volja, ili ako im nije na veliku korist. Ne treba dakle nitko da se kavži sa mnom; ja sam na dobru glasu, a dobar je glas, čuo sam od gospodara mojega, bolji nego zlatan pâs; zato vi meni *privalite* to namjesništvo, pa da se nagledate čuda, jer tko je bio dobar perjanik, bit će i dobar namjesnik.

— Sve to što veli čestiti Sancho — reče vojvotkinja — same su katonske mudrosti, ili su barem iz srca Michele Verina, kojino *florentibus occidit annis*.[163] Na koncu konca, da na njegovu reknem, pod lošom kabanicom obično je dobar ispičutura.[164]

— Zaista, gospođo — uzvrati Sancho — nikada u životu nisam pio od pakosti; od žeđe jesam, jer nisam nikakva prijetvorica. Pijem kad god sam žedan, pa i kad nisam, i kad mi ponude, jer neću da se cifram ili da budem neuljudan, pa kad ti prijatelj nazdravi, nisi valjda od mramora, da mu ne odzdraviš. Ali ako kujem, ne mrčim gaća; tà ionako perjanici u skitnika viteza gotovo svagda piju vodu, jer neprestano obilaze po zabitima i pustošima, po šumama i poljima, po planinama i hridinama, a tu im nema vina ni za lijek, sve da dadu oko iz glave.

— I ja sudim tako — odgovori vojvotkinja. — Ali sada, Sancho, otiđite pa otpočinite, a kasnije ćemo se razgovoriti pobliže i naredit ćemo da vam se, kako rekoste, *privali* ono namjesništvo.

Opet poljubi Sancho vojvotkinji ruke i zamoli je neka bude tako dobra da mu se pobrine za sivca, jer sivac je njegov očni vid.

— Kakav je to sivac? — zapita vojvotkinja.

— To je moj magarac — odgovori Sancho — pa da ga ne zovem tim imenom, ja ga zovem sivcem. Već sam zamolio gospođu družbenicu, kad sam ovamo došao, na dvore, neka se pobrine za

njega, pa se zaprepastila kao da sam joj rekao da je matora rugoba, a zapravo i jest zgodnije i priličnije družbenicama da timare magarce nego da se šepire po sobama. Bože mili, al je njima znao ljudski prišiti jedan plemić u mojem selu![165]

— Bio je valjda kakav prostak — odvrati doña Rodríguez, družbenica — jer da je bio plemić i čestit čovjek, u zvijezde bi ih kovao.

— Okanite se sada! — reče vojvotkinja. — Neka šuti doña Rodríguez i neka se smiri gospodin Panza, a sivac neka ostane meni na brizi, jer on je Sanchovo blago, i ja ću paziti na njega kao na zjenicu oka svoga.

— Ma u staji bio, dovoljno mu je — odvrati Sancho — jer ni on ni ja nismo vrijedni da budemo vašoj visosti ijedan časak u zjenici oka; to bi meni bilo nemilo, kao da me tko probode; moj gospodar veli doduše da je u uljudnosti bolje premašiti nego zaostati, ali u magarećim poslovima treba pamet u glavu i mjeriti dokle ćeš.

— Povedite vi, Sancho — reče vojvotkinja — magarca na namjesništvo; tamo ćete ga moći po volji njegovati, a možete ga pustiti baš i u mirovinu.

— Nemojte misliti, milostiva gospo vojvotkinjo, da ste vi sada premašili — reče Sancho; — vidio sam ja već mnoge magarce gdje idu na namjesništvo, pa da ja povedem svojega, ne bi bila nikakva novost.

Sanchove besjede opet nasmiju i razvesele vojvotkinju. Kad ga je napokon otpremila neka otpočine, ode ona vojvodi, da mu pripovjedi kako se provela sa Sanchom. Dogovore se te uglave da će zamijesiti don Quijotu šalu koja će biti slavna i sasvim onako na vitešku. I zaista oni prirede mnogo takvih šala, zgodnih i dosjetljivih, pa su to najbolje pustolovine što ih ima u ovoj veličajnoj povijesti.

Trideset četvrta glava

koja pripovijeda kako se doznalo čime će se osloboditi začaranosti neprispodobiva Dulcinea od Tobosa, a to je jedna od najslavnijih pustolovina u ovoj knjizi.

Naživali se vojvoda i vojvotkinja razgovarajući sa don Quijotom i Sanchom Panzom, te još tvrđe odluče prirediti nekoliko šala koje bi bile slične i podobne pustolovinama. Sjete se što im je pripovijedao don Quijote o Montesinovoj spilji, pa mu naume pružiti novu slavnu pustolovinu. Nije se mogla vojvotkinja dovoljno načuditi budalaštini Sancha Panze, koji vjeruje kao u svetu istinu da je Dulcinea začarana, a sâm je bio čarobnjak i opsjenar u tome poslu.

Kad su dakle slugama ponaređivali sve što će raditi, povedu viteza i perjanika nakon šest dana u lov na krupnu divljač, s tolikom četom lovaca i hajkača kakvu valjda vodi samo okrunjeni kralj. Dadu don Quijotu lovačku odjeću, a i Sanchu zelenu od najfinijega sukna; ali je don Quijote ne htjede, nego objasni da će se za koji dan vratiti na svoj kruti posao junački, pa ne može sa sobom nositi ruho i rušnicu. Sancho pak primi što mu dadoše, i naumi sve to prodati prvom prigodom.

Kad svanu dakle očekivani dan, naoruža se don Quijote, odjene se Sancho, uzjaše magarca, kojega ne htjede ostaviti premda su mu nudili konja, te se pridruži lovačkoj četi. Vojvotkinja se pojavi sjajno odjevena, a don Quijote joj od same uljudnosti i ljubaznosti prihvati konja za uzde, koliko god mu vojvoda branio.

Stignu napokon u šumu između dva visoka brda. Tamo se namjeste po čekama, sjeđama i zasjedama, momci se rasporede po različitim mjestima, te se započne lov s velikom bukom, vikom i krikom, tako da od trubljenja u rog i od pasjega laveža nitko nije nikoga čuo.

Vojvotkinja sjaše i stane, sa šiljastim kratkim kopljem u rukama, na mjestu kuda zna da obično udaraju veprovi. Sjašu i vojvoda i don Quijote, te stanu do nje s obadviju strana. Sancho,

dakako, iza njih, i ne sjahuje sa sivca, ne usuđuje se ostaviti ga, da mu se ne bi dogodila kakva nezgoda.

Tek što su zauzeli položaj i uhvatili red sa svojim premnogim momcima, istjeraju psi i povitlaju lovci baš na njih golemu zvijer: škripi divlji vepar zubima i koljačima, i sav se zapjenio... Kad ga ugleda don Quijote, zgrabi ljevicom štit, maši se desnicom za mač i krene mu u susret, da ga dočeka. Isto tako učini i vojvoda sa svojim kopljem, ali sve bi ih pretekla vojvotkinja, da je nije spriječio vojvoda.

Jedini Sancho, kad spazi silnu životinju, skoči sa sivca, ostavi ga i potrči što ga noge nose. Pošto je tako dospio pod visok hrast, poče se uza nj penjati. Kad je dopro već do sredine te upeo da se uzvere do vrha, htjede mu zla sreća i nevolja da se grana prelomila. Poletje on dolje, ali zape za okrnjak na hrastu i ne stiže zemlji, nego osta viseći u zraku. Kad on vidje da je nastradao, zelena mu se odjeća lovačka poderala, i što je najgore, strašna zvijer može stići i zahvatiti ga, udari on u tolik jauk i lelek i toliko se uzvika upomoć, te su svi koji ga čuše a ne vidješe pomislili da je zapao jadnik u ralje opakoj zvijeri.

Vepar šiljastih koljača bude napokon proboden, dokončaše ga nebrojena oštra koplja što ga pogodiše, a tada se obazre don Quijote na jauk Sanchov, jer po jauku je već prepoznao perjanika: ugleda ga gdje visi naglavce sa hrasta, a do njega stoji sivac, koji ga nije u nevolji ostavio. I veli Cide Hamete da je rijetko viđao Sancha Panzu bez sivca, i sivca bez Sancha: toliko je bilo prijateljstvo i vjernost među njima.

Priđe don Quijote i skide Sancha, a kad se ovaj izbavio te stao na zemlju, pogleda derotinu na svojoj lovačkoj odjeći i duša ga zabolje, jer to je ruho cijenio kao da mu je imanje. Dotle su golemoga vepra natovarili na mazgu, pokrili ružmarinom i mrčikom i odnijeli poput pobjedničkoga plijena k velikim šatorima što su bili razapeti usred šume, a pod šatorima prostrti stolovi i spremljen objed, obilat i sjajan, tako da se po njemu vidjela veličina i sjaj domaćinov. Sancho pokaza vojvotkinji rupe na svojoj razderanoj odjeći i reče:

— Da je ovo bio lov na zečeve ili na ptice, ne bi zacijelo ovako grdno nastradalo moje ruho. Ne znam doista kakva je slast dočekivati zvijer koja te može zahvatiti koljačem i sa životom te

rastaviti: sjećam se, čuo sam kako pjevaju onu starinsku romancu što veli:

Medvjedi te razderali,
Ko Favilu čuvenoga.

— Bio je to gotski kralj[166] što je u lov krenuo pa ga razderao medvjed — objasni don Quijote.

— A ja velim — priklopi Sancho: — ne marim, neka kraljevi i knezovi srću u takve pogibije i slade se time u čemu ne bi trebalo da bude užitak, jer tu se ubija životinja koja nije ništa skrivila.

— Varate se, Sancho — odvrati vojvoda — jer lov na divlje zvijeri svakako je prikladniji i potrebniji posao kraljevima i knezovima od ikojega drugoga posla. Lov je slika i prilika rata: u lovu treba lukavštine, domišljatosti, zasjede, da neprijatelja pobijediš, a sebe očuvaš; treba trpjeti ljutu zimu i nepodnosivu žegu; u lovu skraćuješ dokolicu i drijem, jačaš snagu, stječeš gipkoću u tijelu, a najposlije, to ti je posao koji nikome nije na štetu a mnogima je na slast; najbolje je pak svojstvo lova na krupnu zvjerad što taj lov, pogotovu onaj sa sokolima, nije za svakoga, nego samo za kraljeve i za veliku gospodu. Promijenite dakle svoje mišljenje, Sancho, pa kad budete namjesnik, pozabavite se lovom: vidjet ćete da će vam roditi stostrukim probitkom.

— Nipošto — odvrati Sancho; — čestit namjesnik treba da miruje kod kuće. Kako bi to bilo da ga svijet traži u poslu i s nogu da spada, a namjesnik da švrlja po šumi! Bijes bi onda odnio namjesništvo! Tako mi vjere, gospodaru, lov i zabave, eh, sve je to za besposličare, a nikako za namjesnike. Ja sam nakan o velikim blagdanima kartati se, a nedjeljom i svecem kuglati ili bocati, jer sav taj pusti lov nije spram naravi moje ni po savjesti mojoj.

— Dao Bog, Sancho, da tako bude, jer od riječi do zbilje mnoge su milje — prihvati vojvoda.

— Bilo kako bilo — odvrati Sancho — tko je nakan platiti, ne boji se zaloga, i više vrijedi Božje danje nego rano ustajanje, i trbuh nosi noge, to jest hrani ih, a ne nose noge trbuh; velim dakle: ako mi Bog pomogne i budem čestito radio što treba, vladat ću ja da će biti milina. A tko ne vjeruje, neka mi turi prst u zube, pa da vidi hoću li zagristi ili neću.

— Prokleo te Bog i svi sveci njegovi, ti prokleti Sancho! — zavikne don Quijote. — Kada li će svanuti dan, kako već često

poželjeh, da te vidim gdje govoriš pametno i sređeno, bez poslovica! Neka se vaša gospodstva okane toga zvekana: on će vam satrti dušu, jer neće navaliti na nju dvije poslovice, nego i dvije tisuće, a sve u takav čas i horu kao što mu i duši spas bio, pa i meni, ako sam voljan slušati ga!

— Tih poslovica — reče vojvotkinja — ima u Sancha Panze više nego u Grčkoga komendadora,[167] ali su barem jezgrovite i zato su vrijedne. Meni su one milije od drugih koje su zgodnije složene te u praviji čas iznesene.

U tim i drugim ugodnim razgovorima iziđu iz šatora u šumu, pa razgledajući zasjede i sjede provedu dan i tako omrknu. Premda je ljeto upolovilo, noć nije bila onako vedra i tiha kako u to doba biva. Vladao neki polumrak, i baš je mnogo pripomogao vojvodi i vojvotkinji u njihovu naumu. Kad se dakle umračilo i već zapala noć, učini se odjednom da šuma gori sa sviju strana, a potom se začuju odasvud nebrojeni rozi i drugi bojni zvuci, kao da šumom prolaze silne konjaničke čete. Pusta ona svjetlost gotovo zaslijepi oči, a jek bojnih bubnjeva i truba zagluši uši svima njima, pa i svima drugima po šumi. Onda se začuje silno alalikanje,[168] kao kad Mauri srću u boj, zaredaju borije, zapište pištaljke, zabruje udaraljke, odjeknu svirale, sve gotovo u jedan mah, tako da se od zbrke tolikih glazbala i zvukova ne bi smeo samo onaj što je ionako već smeten. Trgne se vojvoda, lecnu se vojvotkinja, začudi se don Quijote, zadršće Sancho Panza, preneraze se čak i oni koji su znali za uzrok tomu. Sa strahom ih zaokupi i nagla tišina, a pred njih ispadne teklič u đavoljoj odjeći, koji mjesto u trubu, puše u golem zavijen rog, te izvija odonud hrapav, strašan glas.

— Hej, brate tekliču — progovori vojvoda — tko si ti, kamo ćeš i kakvi su to ratnici što se čini da prolaze ovom šumom?

Odgovori teklič strahovitim, oporim glasom:

— Ja sam vrag; tražim don Quijota od Manche; vojska što dolazi šest je četa čarobnjačkih što na trijumfalnim kolima vode neprispodobivu Dulcineju od Tobosa. Dolazi ona, začarana, i s njome junak francuski Montesinos, da uputi don Quijota kako će se skinuti začaranost sa gospođice.

— Da ste vi vrag, kako velite i kako se činite po liku, vi biste prepoznali viteza don Quijota od Manche, jer je pred vama.

— Tako mi savjesti — odgovori vrag — nisam ga pogledao; koješta mi je na pameti, te sam zaboravio na ono poradi čega sam došao.

— Ovaj je vrag — napomene Sancho — svakako čestit i valjan, jer da nije, ne bi se zaklinjao savješću. Sada ja vidim da čak i u paklu ima zacijelo čestita svijeta.

Onda se vrag, ne sjahujući, okrenu don Quijotu i reče:

— Tebi, Viteže od Lavova (da mi te vidjeti u njihovim pandžama!), šalje mene nesretni ali junački vitez Montesinos i poručuje ti da ga pričekaš na onome mjestu gdje te budem skobio, jer on vodi onu što se zove Dulcinea od Tobosa, i nakan je uputiti tebe kako ćeš skinuti čarbine sa nje. Ni za što drugo nisam došao, te ni rad čega ne ostajem dulje: bjesovi, kakav sam ja, bili s tobom, a dobri anđeli s ovim gospodstvima!

Tako reče, puhnu u golemi rog, okrenu se pa odjaha, ne očekujući ničiji odgovor.

Opet se svi začude, osobito pak Sancho i don Quijote: Sancho, jer vidi kako oni unatoč istini tvrde silom da je Dulcinea začarana, a don Quijote, jer ne može pravo dokučiti je li istina ili nije ono što mu se dogodilo u Montesinovoj spilji. Dok se on zanio u te misli, zapita ga vojvoda:

— Kanite li vi pričekati, gospodine don Quijote?

— Kako ne bih? — odvrati on. — Pričekat ću, neustrašiv i junačan, sve ako na mene navalio cio pakao.

Dotle je zapasala još mračnija noć, te po šumi pošvrljaju nebrojena svjetla, kao što nebo paraju ona što ih zovemo prosutim zvijezdama. Začuje se također strahovita buka, kao da škripe jaki točkovi na volovskim kolima, a od njihove nemile i neprestane škripe vele da bježe i vuci i medvjedi, ako se nađu u blizini. Toj se strašnoj oluji zvukova pridruži još i druga, koja sve razmaha: na sve četiri strane u šumi kao da su četiri okršaja, ili četiri bitke buknule u jedan mah. Odavde se ori muklo gruhanje strašnih topova, odande zapucaše nebrojene puške; iz blizine se čuju glasovi ratnički, iz daljine odjekuje alalikanje agarensko.[169] Naposljetku se korneti, rozi, borije, svirale, trube, bubnji, topovi, puške, a nadasve grozovita škripa volovskih kola, združe u takvu zbrku, strahotu i halabuku, te se morade don Quijote od svega srca razjunačiti da se ne uplaši; ali Sanchu klone srce i sruši ga onesviještena vojvotkinji na krilo; ona ga primi i brže zaište vode, da mu poprska lice. Tako učine te se on

osvijesti baš u onaj mah kad onamo stigoše jedna kola sa škriputavim točkovima.

Kola vuku četiri troma vola, sasvim pokrivena crnim pokrovcima; na svaki je volovski rog privezana i zapaljena velika svijeća voštanica, a na kolima je visoko sjedište, na kojem sjedi častan starac bjelje brade nego što je snijeg, a tako duge da mu pada preko pojasa; na njemu je prostrana halja od crna, kruta platna; po kolima su nebrojena svjetla, te se dobro razaznaje i razabire što je na njima. Kola tjeraju dva ružna vraga u jednako takvu krutu platnu, a tako gadna lica da ih je Sancho samo jedanput pogledao, pa onda stisnuo oči, da ih ne bi opet vidio. Kad su dakle ta kola stigla do njih, ustane sa svojega visokog sjedišta časni starac, stane i progovori na sav glas:

— Ja sam mudrac Lirgandeo.

On ni riječi više, a kola se odvezu. Za njima se dovezu druga kola, sa isto takvim starcem na prijestolju. Zaustavi on kola, te jednako svečanim glasom ko i prvi, progovori:

— Ja sam mudrac Alquife, desni prijatelj Urgande Neznanke.[170] I krene dalje.

Odmah stignu i treća kola, ali onaj što sjedi na prijestolju nije starac poput prijašnjih, nego snažna ljudina i prava rugoba; ustane on, ko i drugi, te zavikne još hrapavijim i gadnijim glasom:

— Ja sam Arcalaus, čarobnjak, smrtni neprijatelj Amadísu od Galije i svoj njegovoj svojti.

I krene dalje. Kad malo odmaknuše, zaustave se ta troja kola, prestane ona nemila škripa točkova, a začuje se drugi glas, umiljata, skladna glazba… Obraduje joj se Sancho te je uzme smatrati za dobar znak; reče dakle vojvotkinji, od koje se ne odmiče ni za korak:

— Gospođo, gdje je glazba, ondje nema nikakva zla.

— A ni ondje gdje je svijetlo i jasno — odvrati vojvotkinja.

Na to priklopi Sancho:

— Svjetlost je od vatre, a jasnoća je od onih lomača što su oko nas i još nas mogu spaliti; ali je glazba svagda znak veselju i svečanosti.

— Vidjet će se — zaključi don Quijote, koji je sve to slušao.

I pravo je rekao, kako će se i vidjeti u slijedećem poglavlju.

Trideset peta glava

u kojoj se nastavlja poruka što je stigla don Quijotu kako će se s Dulcineje skinuti začaranost, i još se pripovijedaju druge čudne zgode.

Uza zvuke ugodne glazbe stignu onakva kola što se zovu trijumfalna. Vuče ih šest surih mula, prekrivenih bijelim pokrovcima, a na svakoj jaše pokajnik svjećonoša, također u bjelini, sa zapaljenom velikom voštanicom u ruci. Ta su kola i dva i tri puta veća od prijašnjih, a do njih su i na njima opet dvanaest pokajnika, bijelih kao snijeg, svi sa zapaljenim voštanicama, te se i diviš i plašiš kad ih gledaš. A na uzvišenu prijestolju sjedi víla, sva u nebrojenim srebrenim koprenama, po kojima titraju silne zlatne titreike, te ako se ne čini da je bogato ukrašena, barem je odjevena naočito. Lice joj pokriveno prozirnim, tankim velom, te joj sitne niti ne kriju prekrasno lice djevojačko, a pri toj silnoj svjetlosti možeš joj razabrati krasotu i godine, pa se čini da još nije navršila dvadesetu, ali je već uhvatila sedamnaestu. Do nje je spodoba u prostranoj mantiji sve do nogu, sa crnim velom na glavi.

U onaj čas kad kola stigoše pred vojvodu, vojvotkinju i don Quijota, prestanu zvuci rogova, harfâ i lutnjâ što su odlijegali s kolâ. Ustane ona spodoba u mantiji, razdrlji mantiju na obadvije strane, skine koprenu s lica, te otkrije puko lice Smrti, bez mesa, odurno, tako da se don Quijote prenerazio. Sancho se uplašio, vojvoda i vojvotkinja malko se lecnuli. Ta živa Smrt poče zboriti prilično muklim, pospanim glasom, i jezikom koji nije baš hitar:

— Merlin sam ja, o kome historija
kazuje i širi da je vražji sin
(Od pamtivijeka već vjerovana laž),
Knez magije i vladar i sveznadar
Zoroastrove nauke i takmac
Vremenima i vjekovima svima,
Što nastoje zatrti hrabra djela
Junaka slavnih, skitnih vitezova,
Za kojima ginuo sam i ginem.

U čarobnjaka drugih je doduše,
I vještacâ i magâ odvijeka,
Ćud nemila, baš opora i kruta,
Al moja ćud je blaga, nježna, mila,
I svemu svijetu dobro bi da čini.

U onim mračnim spiljama plutonskim,
Kad duša moja zabavljena bješe
Crtarijama likova i slovâ,
Nesravnjive krasote bolni stiže
Glas Dulcineje od Tobosa meni:
Za njenu ja dočuh začaranost, jad
I prevraćanje plemenite dame
U seljanku prostu, i sažalih se.
Sto tisuća sam knjiga prolistao
Nepodobne, đavolje nauke mi
I stisnuo sam svoj duh u ovaj lik
Strahovite i nemile rugobe,
Te stigoh ovamo noseć lijek valjan
Tolikome jadu i tolikom zlu.

Ti ponose i slavo sviju što se
Oklopiše u čelik tvrd ko alem,
Ti svjetilniče, sjaju, stazo, zvijezdo,
Ti vođo svima što se iz sna tromog,
Iz lijenoga perja istrgoše,
Te junačkog se latiše zanata
U oružju krvavome i teškom,
Ti junače, nenahvaljeni nikad
Po zaslugama, tebi velim i znaj,
Oj pametni i hrabri don Quijote,
Oj sjaju Manche, zvijezdo Hispanije:
Da Dulcinea od Tobosa stekne,
Nesravnjiva, svoj baš nekadanji lik,
Ogolit mora perjanik tvoj Sancho
Na zraku svoju zadnjicu golemu,
Tri tisuće i trista puta mora
Odudarat se po njoj, ali tako
Da bridi, svrbi i pošteno boli.

U ovome slažu se svikoliki
Redom začetnici nedaće njene:
Eto zato, gospodo, dođoh vam ja.

— Koga bijesa! — zavikne Sancho. — Zar tri tisuće udaraca! Ni tri udarca neću ja, kao što neću ni tri puta da se probodem. Vrag odnio ovakvo skidanje začaranosti! Ne znam ja što se moje zadnjice i tiču čarolije! Tako mi svega, ako gospodin Merlin nije pronašao nikakav drugi način da se skinu čini s Dulcineje od Tobosa, ona će začarana baš i u grob leći.

— Ja ću tebe, gospodine lupežu i lukožderu — zavikne don Quijote — ogoliti, kako te mati rodila! Svezat ću te za drvo i neću ti odvaliti tri tisuće i tri stotine, nego šest tisuća i šest stotina, i to tako svojski da će se oriti i na tri tisuće i tri stotine puškometa! I da mi nisi ni pisnuo, jer ću ti inače dušu iščupati!

Kad je to čuo Merlin, reče on:

— Ne valja da bude tako, jer ti udarci što ih ima otrpjeti čestiti Sancho treba da budu od njegove volje, a ne od sile, dakle onda kad on bude htio. Ne određuje mu se nikakav rok, ali ako bi da skrati trpljenje za polovinu udaraca, slobodno mu je dopustiti da mu ih odudara tuđa ruka, ma i nešto teška bila.

— Ni tuđa, ni svoja, ni teška, ni poteška! — uzbuni se Sancho. — Neće mene dirnuti ničija ruka! Zar sam ja rodio gospođicu Dulcineju od Tobosa da moja stražnjica okajava ono što su zgriješile njene oči. Neka kaje moj gospodar, jer ona je njegova, i svaki je čas zove dušom i životom svojim, hranom i uzdanjem svojim, pa neka se on trapi za nju i neka muči svu muku što je potrebna da se sa nje skinu čini, ali da ja sebe mlatim, ne pristajem nipošto!

Tek što je to izgovorio Sancho, ustane ona vila u titreikama što je stajala kraj Merlinova duha, odastre tananu koprenu i svima otkrije svoje lijepo i prelijepo lice. S muškaračkom se odrešitošću obrati ona ravno Sanchu i progovori mu glasom koji nije baš bio ženski:

— Oj ti zlosretni perjaniče, plitka glavo, kukavno srce, kamena i bešćutna dušo. Kad bi tebi zapovjedili, ti lupežu bezobrazni, da se strmoglaviš savrh tornja na zemlju; kad bi zaiskali, ti neprijatelju roda ljudskoga, da pojedeš tuce žaba, dva tuceta guštera i tri tuceta guja; kad bi te nagovarali da ljutim, oštrim mačem pokolješ ženu i djecu, ne bi čudo bilo što se nećkaš i braniš. Ali što si se usplahirio

zbog tri tisuće i tri stotine udaraca, koliko i najjadniji deran u sirotištu dobiva svakog mjeseca, to je na čudo, divljenje i prepast svačijoj milosrdnoj duši koja god te sluša, i svima onima što će još kasnije doznati. Pogledaj, jadna, tvrdoglava zvijeri, zagledaj, velim, zvjeravim, izbuljenim očima u moje zjenice što se sjaju kao zvijezde, pa ćeš vidjeti kako iz njih udara brizak za brizgom, mlaz za mlazom, te po krasnom polju mojih obraza urezuje brazde, putove i staze. Gani se, nitkove, zlohuda nemani, sažali se na me, tek mi je deset i nešto godina, jer sam navršila devetnaestu, ali nisam još domašila dvadesetu, da mi cvjetna mladost ne gine i ne vene pod ljuskom proste seljanke. Što sada nisam u takvu liku, osobita je milost gospodina Merlina, koji mi je evo iskazao tu milost samo zato da bi tebe ganula moja krasota, jer suze razjađene krasote prevraćaju hridi u pamuk i tigrove u jagnjad. Mlati, mlati tu mesinu, ti neukroćena zvjerino, trgni se iz tromosti što samo gine za jelom te jelom, oslobodi moje nježno tijelo, moju blagu dušu i krasno lice moje! Ako nećeš da se ganeš i sažališ na mene i da se opametiš, ti se gani za volju tome jadnom vitezu što je do tebe: tvojemu gospodaru, komu vidim da mu se duša ispriječila već u grlu, ni deset palaca od usana, te očekuje ili krut ili blag odgovor tvoj, da iskoči na usta ili da se vrati u želudac.

Kad je to čuo don Quijote, pipnu grlo, okrenu se vojvodi i reče:

— Tako mi Boga, gospodine, Dulcinea je rekla istinu: evo mi se duša zaista ispriječila u grlu, kao tane u puški.

— Što vi, Sancho, velite na to? — zapita vojvotkinja.

— Velim ono, gospođo — odgovori Sancho — što sam već rekao: nikako ne *prestajem* mlatiti sebe!

— Ne *pristajem*, treba da rekneš, Sancho, a ne tako kako ti veliš — ispravi ga vojvoda.

— Manite me se, vaša visosti — odvrati Sancho — nije meni sada do toga da pazim na finoće, niti na slova, ima li koje više ili manje, jer ovo što treba da budem mlaćen, ili sâm sebe da mlatim, tako me smelo te ne znam ni što govorim ni što radim. Ali bih da čujem od moje gospodarice, gospođice Dulcineje od Tobosa, gdje li je ona naučila da takvo što moli: ona bi da ja sebi izmrcvarim meso, te mi veli da sam plitka glava, neukroćena zvjeretina, i sve redom nîžē takve gadne prišivke da ih ni đavo ne bi otrpio. Zar je moje meso gvozdeno, ili zar se mene išta tiče hoće li se sa nje skinuti čîni ili neće? Kakvu mi košaru bijele rubenine, košuljâ, kapâ i čarapâ

nudi, što mi ne trebaju doduše, ali bi me razblažile? Ona pak nîžē pogrde, a trebalo bi da zna poslovicu koja veli da će magarac, natovaren zlatom, lako prebrditi brdo, jer darovi kidaju stijene, a Bogu se moli, utišaj ćudi i darežljiv budi, i vredniji je vrabac u ruci negoli golub na krovu. Moj bi gospodar morao paziti mene i maziti, da budem kao češljana vuna i pamuk, a on me eto pograbio, pa bi gola da me sveže za drvo i da mi odvali dvostruk obrok batina. Promislite, *cijeljena* gospodo, tu se ne iziskuje samo da bi sebe batinao perjanik, nego i namjesnik, koji baš nije, kako se veli, mačji kašalj. Pazite, pazite dobijesa, što treba tražiti, što moliti i kako se vladati, jer nije svako vrijeme jednako, a ljudi nisu svagda dobre volje. Ionako bih ja sada da svisnem od muke što mi se poderala lijepa zelena odjeća, pa onda još traže da ja sebe batinam, sam od svoje volje, a ja sam to voljan isto koliko sam voljan postati indijanski poglavica.

— Prijatelju Sancho — reče vojvoda — ako se vi ne umekšate kao zrela smokva, nećete bogme postići namjesništvo. Nazdravlje da ja pošaljem svojim otočanima tako okrutna namjesnika, u koga je kameno srce, te ga ne mogu ganuti ni suze ojađenih djevica, ni molbe umnih, moćnih, starodrevnih čarobnjaka i mudraca. Ukratko, Sancho: ili ćete vi biti batinani, ili ćete sami sebe izbatinati, ili nećete postati namjesnikom.

— Gospodine — odvrati Sancho — zar mi se neće odrediti rok od dva dana, da razmislim što je meni najbolje?

— Ne, nipošto! — presiječe Merlin. — Sada, ovoga časa, ovdje, mora se uglaviti što će biti od toga posla: hoće li se Dulcinea vratiti u Montesinovu spilju, u prijašnji lik, da bude seljanka, ili će biti, u liku u kojem je sada, odvedena na Elizejske poljane, da ondje pričeka dok se batine ne odbroje.

— Hajdemo, čestiti Sancho — reći će vojvotkinja — razjunačite se i sjetite se kruha što ste ga jeli kod gospodina don Quijota, komu moramo svi služiti i svi ugađati za valjanost i za uzvišena viteška djela njegova. Pristanite, prijatelju, na ono nešto batinanja, pa neka vrag odnese vraga, a kukavac strah; ne strepi srce u junaka, znate vi i sami.

Na to umovanje odvrati Sancho ludovanjem, zapodjene razgovor s Merlinom i zapita ga:

— Recite vi meni, gospodine Merline: kad je ovamo stigao đavo skoroteča, donio je mojemu gospodaru glas gospodina

Montesina i naredio mu po poruci neka ga pričeka ovdje, jer on će doći, uputit će ga kako će se skinuti čini s gospođice Dulcineje od Tobosa, a mi dosad ne vidjesmo ni Montesina niti ikoga nalik.

Odgovori mu na to Merlin:

— Prijatelju Sancho, đavo je neznalica i najgori obješenjak. Ja sam ga poslao da potraži vašega gospodara, ali ga nisam poslao po Montesinovoj poruci, nego po svojoj, jer Montesinos čeka u svojoj spilji, ili, da pravije reknem, ìzglēdā da mu budu razdriješeni čini, jer tu treba još i potegnuti i povući. Ako vam on duguje što, ili imate kakva posla s njime, ja ću vam ga dovesti kamo vas volja. Ali sada se priklonite napokon na trapljenje i vjerujte mi da će vam jako koristiti i duši i tijelu: duši zato što ćete to učiniti u blagoj, plemenitoj nakani, a tijelu zato što znam da ste puni krvi, te vam neće biti naodmet ako je malko pustite.

— Mnogo li je liječnikâ na tom svijetu: čak su i čarobnjaci liječnici! — odvrati Sancho. — Ja doduše ne razabirem čemu bih, ali kad mi svi govore, voljan sam izbatinati sebe tri tisuće i tri stotine puta, uz uvjet da mi se ne određuje ni dan, ni rok, nego da ja svaku batinu odvalim sebi kad je mene volja. Ja ću pak nastojati da taj dug odužim što brže, pa neka svijet uživa u krasoti gospođice Dulcineje od Tobosa, jer meni se čini da je ona zbilja krasna, ali prije sam mislio baš suprotno. Još je i taj uvjet i pogodba: da se ja ne moram trapiti baš do krvi, pa ako kojiput i promašim, i to mi se mora priračunati. Isto tako, ako se ja zabunim u brojenju, neka gospodin Merlin, koji ionako sve zna, vodi brigu i broji koliko nedostaje još ili koliko sam već premašio.

— Višak ne treba ni javljati — odgovori Merlin — jer čim vi navršite potpun broj, odmah će iznenada spasti čarolije s gospođice Dulcineje, te će ona od zahvalnosti dohrliti čestitomu Sanchu da mu dobro djelo nagradi i hvalom i darovima. Ne brinite se dakle ni za višak ni za manjak, a ne dao Bog da bih ja ikoga prevario za išta, pa bilo i za dlaku s glave.

— Elem, neka onda bude Božja volja! — prihvati Sancho. — Pristajem na ovu hudu sreću, primam dakle pokoru uz one pogodbe što smo uglavili.

Tek što je Sancho izgovorio te riječi, zaore se opet zvuci rogova i drugih glazbala, opet zapraskaju nebrojene puške, a don Quijote zagrli Sancha, izljubi mu tisuću puta obraze i čelo. Vojvotkinja i vojvoda, i svi unaokolo, zasinu od velika zadovoljstva.

Kola krenu, a kad je krasotica Dulcinea prolazila, prigne ona glavu pred vojvodom i vojvotkinjom, a Sanchu se duboko pokloni.

Uto poče već i zora svitati, vesela i nasmiješena. Cvijeće se u polju uspravlja, otvara čaške i latice, potočići, bistri kao kristal, žubore vrh bijela i siva šljunka i hrle u zagrljaj rijekama što čekaju njihov udjel. Radosna zemlja, vedro nebo, svježi zrak, modrikasta svjetlost, svako po sebi i sve zajedno, jasno najavljuje da će vedar i lijep biti dan što se prikrada zori za skutom.

Zabavili se vojvoda i vojvotkinja lovom, a i zgodnim i sretnim ishodom svojega nauma, te se vrate na dvore, nakani da nastave svoje šale, koje su im milije od ikakve zbiljnosti.

Trideset šesta glava

u kojoj se pripovijeda o neobičnoj i neslućenoj pustolovini dueñe Doloride, inače grofice Trifaldi, i još o pismu što ga je Sancho Panza pisao ženi svojoj, Teresi Panza.

Vojvoda je imao dvorskoga koji bijaše velik šaljivac i dosjetljivac. Taj je prikazao Merlina, priredio svu prijašnju predstavu, sastavio stihove i naučio jednoga paža da glumi Dulcineju. Onda on, po želji gospodarovoj i gospodaričinoj, složi još jednu, da se zabavnija i vještija ne može zamisliti.

Sutradan zapita vojvotkinja Sancha je li već započeo posao i pokoru što treba da je izvrši da bi se skinule čarolije s Dulcineje. On odgovori da jest i već se noćas udario pet puta. Upita ga vojvotkinja čime se udarao.

— Rukom — kratko će on.

— To je onda — odvrati vojvotkinja — pljeskanje, a nije batinjanje. Ja sudim da se mudrac Merlin neće zadovoljiti takvom blagošću: morat ćete vi, čestiti Sancho, uzeti kakav bič s bodljikama i čvorovima, da vas svojski boli, jer krvlju se slova pišu.[171] Onako uzvišena gospođica kao što je Dulcinea ne može se osloboditi uz tako nisku cijenu. Znajte, Sancho, da su bez ikakve cijene dobra djela koja se čine mlako i mlitavo, pa ne vrijede ništa.

Odgovori na to Sancho:

— Dajte mi, vaša milosti, kakav pogodan bič ili uže: udarat ću se njime ako me ne bude boljelo prejako. Jer da znate, gospođo: ja sam doduše seljak, ali je moje meso naličnije na pamuk nego na žùkvu, pa ne bi valjalo da ja sebe mrcvarim za tuđu korist.

— U dobar čas bilo — odvrati vojvotkinja; — sutra ću vam dati bič koji će vam biti sasvim zgodan, te će se složiti s nježnom vašom kožom kao da su rođeni brat i sestra.

Reče joj onda Sancho:

— Znajte, vaša visosti, gospo, dušo moja, napisao sam pismo svojoj ženi Teresi, te joj javljam sve što mi se dogodilo otkad sam se rastao s njom. Evo mi ga u njedrima i samo još treba napis. Ja bih da

ga vaša razboritost pročita, jer meni se čini da je napisano namjesnički, to jest onako kako zacijelo pišu namjesnici.

— A tko ga je sastavio? — zapita vojvotkinja.

— Tko bi ga i sastavio nego ja, za Boga miloga! — odgovori Sancho.

— A jeste li ga vi napisali? — reći će vojvotkinja.

— Nisam — odgovori Sancho — jer ja ne znam ni čitati ni pisati, samo se znam potpisati.

— Dajte da ga vidim — reče vojvotkinja; — vi ste u njem zacijelo iskazali svu bistroću i valjanost svojega duha.

Izvuče sancho iz njedara otvoreno pismo, a vojvotkinja ga prihvati, te pročita evo ovo:

PISMO SANCHA PANZE TERESI PANZA, ŽENI NJEGOVOJ

»Ako su me i čestito mlatili, viteški sam i živovao; ako sam stekao valjano namjesništvo, čestitih me batina i stoji. To ti sada nećeš razumjeti, Teresa moja; drugi put ćeš dokučiti. Znaj, Teresa, ja sam odlučio da se ti voziš u kočiji, jer tako dolikuje, a sve ti je drugo kao da hodaš četvoronoške. Ti si namjesnikova žena; neka te dakle ne ogovaraju. Evo ti šaljem zelenu lovačku odjeću koju mi je poklonila gospođa vjovotkinja; prekroji tako da bude našoj kćeri oplećak i suknja. Ja sam ovdje dočuo da je moj gospodar don Quijote razborit luđak i mahnit dosjetljivac, a vele da ni ja ne zaostajem za njim. Bili smo u Montesinovoj spilji, i mudrac je Merlin uvrebao mene da skinem čarolije s Dulcineje od Tobosa, koja se tamo zove Aldonza Lorenzo: odudarat ću tri tisuće i tri stotine batina, manje pet, i ona će biti bez čarolija, ko i mati što ju je rodila. Nemoj nikomu ništa govoriti, jer kad se s drugima svjetuješ neki će reći da je bijelo, a neki da je crno. Za nekoliko ću dana otputovati na namjesništvo, i silna mi je želja da zgrnem novaca, jer su mi rekli da svi novi namjesnici žele tako. Ja ću ondje pipnuti bilo, pa ću ti onda javiti treba li da mi dođeš ili ne dođeš. Sivac je živ i zdrav i pozdravlja te; s njime se ja ne rastajem, sve da me postave za sultana. Gospođa vojvotkinja ljubi ti tisuću putu ruke; ti joj vrati dvije tisuće puta jer ništa ne stoji manje i nije jeftinije od uljudna vladanja, veli moj gospodar. Bog mi nije bio milostivi nije mi ovajput dosudio torbak sa sto škuda, kao prije, ali ne jadaj, Teresa moja, jer tko na vatru zvoni, taj ne gori, a sve će namjesništvo pozlatiti. Jedino me jadi što vele: dok samo okusim namjesništvo,

oblizivat ću sve prste, pa ako tako bude, eto velikog posla; ali u drugu ruku, hromomu je i kljakavomu ona milostinja što je isprosi isto što i kanoničija: bilo kako mu drago, čeka te bogatstvo i sreća. Bog ti dao kako može, a mene čuvao da ti budem na službi. Na vojvodinu dvoru, dne 20. srpnja 1614.

Tvoj muž, namjesnik
SANCHO PANZA.«

Kad je vojvotkinja pročitala pismo, reći će Sanchu:

— U dva je smjera malko zastranio čestiti namjesnik: prvo, što veli, ili barem nàtūcā, da mu je to namjesništvo dano za one batine što će ih sebi odudarati, a znamo, i sâm dobro zna i ne može poreći, da nitko na svijetu još nije o batinama ni sanjao kada mu je moj muž vojvoda obećao namjesništvo; drugo, što je u pismu vrlo lakom, pa ne bih željela da po zlu pođe, jer lakomost dere vreću, u lakoma namjesnika stradava pravda.

— Nisam tako mislio, gospođo — odgovori Sancho — pa ako se vašoj milosti čini da pismo nije kako bi valjalo, može se razderati i novo napisati, samo da ne bi bilo još gore, ako opet bude iz moje pameti.

— Ne, ne — odvrati vojvotkinja; — dobro je to pismo, htjela bih da ga vidi vojvoda.

Odu tako u vrt, gdje će danas ručati. Vojvotkinja pokaže Sanchovo pismo vojvodi, te se on nauživa. Ručaju oni, a kad bude raspremljen stol, te pošto su se već prilično vrijeme zabavili jezgrovitim razgovorom Sanchovim, začuje se žalostiva svirka u sviralu i gruhanje u razdešen bubanj. Svi se nekako trgnu od te neskladne, bojne i žalostive glazbe, pogotovu don Quijote, koji se sav uzvrpoljio na stolici; o Sanchu se može jedino reći da ga je potjerao strah u već znano sklonište: do vojvotkinje i za njenu suknju, jer glas što ga je čuo bijaše zaista žalostiv i turoban.

Zapanjili se svi, a zatim ugledaju gdje u vrt ulaze dva čovjeka u crnim haljama, tako dugim i prostranim da se vuku po tlu; bubnjaju u dva velika bubnja, također presvučena crninom. Kraj njih stupa svirač, sav u crnini kao što su oni. Za tom trojicom ide snažan dugonja, jakota, odjeven, ili bolje: umotan u crnu mantiju, opet sa vrlo dugim skutom. Oko mantije opasao širok pojas, također crn, s kojega visi grdna sablja, crna balčaka i crnih korica. Lice mu pokriveno prozirnom koprenom, kroz koju se vidi jako duga brada,

bijela kao snijeg. Korača on uz trubljenje, hoda silno dostojanstveno i spokojno. Sve u svemu, veličina njegova, svečani korak, crnina i pratnja mogli su zadiviti i zaista zadiviše svakoga tko ga gleda a ne poznaje ga.

Stigne on dakle tako polagano i svečano pred vojvodu, koji je stajao i čekao sa svima drugima. Neznanac klekne pred njega, ali mu vojvoda nipošto ne dopusti da govori dokle god pridošli nije ustao. Posluša ga ta čudna grdosija, ustane, makne s lica koprenu te otkrije najgrdniju, najdulju, najbjelju i najčupaviju bradu što su je ikada vidjele ljudske oči. Onda upre pogled u vojvodu, pa iz onih širokih, jakih grudi izvije svečan i zvučan glas, i prozbori:

— Uzvišeni i moćni gospodaru, ja se zovem Trifaldin Bjelobradi; perjanik sam grofice Trifaldi,[172] koj se drugim imenom zove dueña Dolorida. Dolazim vam po poruci i molbi njenoj: moli ona neka joj vaša visost dopusti pristupiti ovamo, da vam iskaže svoj jad, najneobičniji i najčudniji što ga je ikada najojađenija misao na svijetu zamislila. Ponajprije želi ona čuti je li u vašem dvoru junački i nikada pobijeđeni vitez don Quijote od Manche, jer njega ona traži, te za njim, sve natašte, posteći, pješači iz kraljevine Candaye čak ovamo u vašu zemlju, a to se može i mora smatrati ili čudom ili čarolijom. Ona je pred vratima ove tvrđave ili ljetnikovca, te samo čeka vašu privolu da uđe. Rekoh.

Onda zakašlja, pogladi obadvjema rukama bradu ozgo do dolje, pa mirno sačeka odgovor vojvodin, koji bijaše ovakav:

— Čestiti perjaniče Trifaldine Bjelobradi, mnogo dana ima već kako smo doznali za nedaću gospođe grofice Trifaldi, koju su čarobnjaci prozvali dueñom Doloridom. Reci joj dakako, dični perjaniče, neka izvoli ući, i kaži da je ovdje junački vitez don Quijote od Manche, čije joj plemenito srce jamči svaku zaštitu i pomoć. To joj isto poručujem i ja: neće joj nedostati ni moje pomoći ako joj bude trebala, jer ja moram pomagati već po svojem viteškom staležu, kojemu je i zakon i dužnost priskakati upomoć svim ženama, pogotovu udovicama, ucviljenima i svakako ojađenima, a zacijelo je i njeno gospodstvo duboko ojađeno.

Kad je saslušao vojvodu, Trifaldin klecnu do zemlje, mahnu sviraču i bubnjarima neka udare, pa krenu on iz vrta uz istu glazbu, istim korakom kako je već i ušao. Svi ostadoše diveći se i njegovu liku i vladanju.

Vojvoda se tada okrenu don Quijotu te mu reče:

— Na koncu konca, slavni viteže, ipak ne može pomrčina zlobe i neznanja zastrti ni pomračiti svjetlost hrabrosti i vrline. Velim zato što je istom šest dana vaša čestitost u ovome dvoru, a već vrve za vama odasvud iz bijeloga svijeta, ali ne stižu u kočijama ni na dromedarima, nego pješice i natašte oni koji su ojađeni i tužni, uzdajući se da će u prehrabroj toj ruci steći pomoć u jadima i mukama, po vašim velikim junačkim djelima što se glase i pronose po svem znanom svijetu.

— Ja bih želio, gospodine vojvodo — odgovori don Quijote — da je sada ovdje onaj blaženi duhovnik što je onomad za stolom onoliku mrzovolju i nenavist iskazao prema skitnicima vitezovima, pa da rođenim očima vidi jesu li ovakvi vitezovi potrebni na svijetu: barem bi jasno dokučio da se ljuti ojađenici i krajnji očajnici u važnim zgodama i teškim nevoljama ne utječu za pomoć učenjacima, ni seoskim crkvenjacima, ni vitezu koji se nikud još nije maknuo iz svojega mjesta, ni tromomu dvoraninu koji leti za novostima, da ih javlja i pripovijeda, a ne mari za pothvate i junačka djela o kojima će drugi pričati i pisati: lijek jadima, pomoć u nevoljama, zaštita djevicama, utjeha udovicama ni u koga se ne nalazi doli jedino u skitnikâ vitezova, od kojih sam ja, beskrajna hvala bila nebesima, te ne žalim nikakvu nevolju ni muku što me može pogoditi u časnome ovom zvanju. Neka dođe ta gospođa i neka zahtijeva što želi, a ja ću joj pomoći junačkom desnicom i neustrašivom odvažnošću svojega srčanog duha.

Trideset sedma glava

u kojoj se nastavlja slavna pustolovina dueñe Doloride.

Vojvoda i vojvotkinja silno se obradovaše kad vidješe kako don Quijote pristaje uz njihov naum. Ali sada progovori Sancho:

— Ja ne bih nikako da ta gospođa kućanica[173] bude smetnja mojemu namjesništvu, što mi je obećano, jer sam čuo od jednoga ljekarnika Toledanca, čiji jezik bijaše pravi čekrk, da ne može biti nikakva dobra ondje gdje se miješaju te kućanice. Bože mili, al ih je znao taj ljekarnik opatrnuti. Otud sam dokučio: kad su na dosadu i na tegobu sve redom kućanice, kojega god stanja i zvanja bile, kakve li će tek biti one koje su Doloride,[174] kako rekoše da je ta grofica od tri suknje ili od tri skuta. Jer u mojem zavičaju suknja ili skut, skut ili suknja, jedno je te isto.

— Šuti, prijatelju Sancho! — reče don Quijote; — kad ta gospođa dolazi iz daleke zemlje tražeći me, nije ona zacijelo od onih što su bile u ljekarnika na rovašu, pogotovu gdje je to grofica, a kad su grofice u službi, služe one kao družbenice u kraljica ili u carica; u svojim su pak kućama one same gospođe te imaju opet svoje družbenice.

Odvrati na to doña Rodríguez, koja bijaše prisutna:

— U moje gospodarice vojvotkinje služe družbenice koje bi mogle biti grofice, da im je bilo sreće; ali nije onako kako bi ljudi, nego kako Bog sudi. Neka dakle nitko ne opada družbenice, pogotovu kad su stare i djevojke; ja to doduše nisam, ali ipak dokučujem i nazirem koliko družbenica djevojka nadmašuje družbenicu udovicu; tko bi dakle nas da šiša, ostaju mu nôžice[175] u rukama.

— Svejedno veli moj brijač — reći će Sancho — da mnogo treba strugati družbenice, ali bolje je i ne guliti kore, da ne bude još i gore.

— Odvijeka su perjanici naši neprijatelji — odvrati doña Rodríguez; — svagda oni švrljaju po predsobljima i svagda nas vide, pa kada god se ne mole, a rijetko se i mole, trate oni vrijeme, ogovaraju nas, iskápaju naše mane i zakápaju dobri glas naš. Bijes

ih zatro, mi ćemo njima usprkos živjeti na svijetu, u samim odličnim domovima, ma umirale od gladi i crnom mantijom pokrivale nježno naše ili nenježno tijelo, kao što se sagom pokriva i zakriva smet kad prolazi procesija. Samo da smijem i da imam vremena, tako mi vjere, ne bih ja dokazala samo svima što su nazočni nego i cijelom svijetu da nema vrline koje ne bi bilo u družbenice.

— Ja vjerujem — reče vojvotkinja — da moja dobra doña Rodríguez pravo i veli, i još kako pravo; ali neka uluči zgodniju priliku i sebi i drugim družbenicama da zatre loše mišljenje u ljekarnika, i da ga iščupa iz grudi velikoga Sancha Panze.

Odgovori joj na to Sancho:

— Otkad sam se u namjesništvo zanio, ne vrti mi se po glavi perjanički posao, pa me briga za družbenice koliko i za lanjski snijeg.

Tako bi se i dalje otegao razgovor o družbenicama, da nisu opet začuli svirača i bubnjara i po tome razabrali da ulazi dueña Dolorida. Vojvotkinja zapita vojvodu ne bi li dolikovalo da joj ode u susret, kad je grofica i tako odlična osoba.

— Što se tiče toga da je grofica — odgovori Sancho, koji je pretekao vojvodu — sudim svakako da bi trebalo otići joj u susret, ali jer je družbenica, mislim da ne bi trebalo ni korak koraknuti.

— Tko tebe pita, da se petljaš, Sancho? — uskoči don Quijote.

— Tko, gospodaru? — odvrati Sancho. — Ja se petljam i mogu se petljati, jer sam perjanik i naučio sam zakone uljudnosti u vašoj školi, gospodaru, a vi ste najuljudniji i najodgovorniji vitez što ga ima u svoj uljuđenosti; u takvu čemu, čuo sam od vas, gospodaru, zlo je i premašiti i ne domašiti; a mudroj glavi i jedno oko dosta.

— Tako je kako Sancho veli — povladi vojvoda: — vidjet ćemo kakva je grofica, pa ćemo onda izmjeriti koliko treba da budemo uljudni prema njoj.

Uto uđu bubnjari i svirač, kaošto i prvi put.

A tu završuje pisac ovo kratko poglavlje i započinje drugo, nastavljajući tu istu pustolovinu, jednu od najznamenitijih u ovoj kronici.

Trideset osma glava

u kojoj dueña Dolorida priča o svojoj nevolji.

Za onim žalostivim glazbenicima poče ulaziti u vrt dvanaest družbenica, u dva reda, sve u prostranim, crnim haljinama od valjanog sukna, kako se čini, s pokrivkom od tanka, bijela katuna, tako dugim da im viri samo rub crne haljine. Za njima dolazi grofica Trifaldi, a vodi je za ruku perjanik Trifaldin Bjelobradi. Haljina joj od veoma fina hrapava flanela, te da je uzmeš čupkati, bila bi kunadra tolika koliko je krupan grašak iz Martosa.[176] Rep joj ili skut, ili kako ga zvali, ima tri roglja, a svaki joj rogalj drži u rukama po jedan paž. I ti su paževi u crnini, te tvore naočitu, pravilnu figuru sa ona tri oštra kuta od tri roglja. Gledajući tu suknju sa tri oštra kuta, dosjete se svi da se ona zato i zove grofica Trifaldi, to jest grofica od tri skuta.[177] Benengeli veli da je zaista tako, no pravo joj ime bijaše grofica Vučica, jer se u njenoj grofiji kote silni vuci, a da su ti vuci slučajno lisice, zvala bi se grofica Lisica, jer u tome je kraju običaj da se vlastela zovu po onome čega najviše imaju; ali je ova grofica zbog novine svoje suknje, odbacila ime Vučica i prozvala se Trifaldi.

Onih dvanaest družbenica i njihova gospodarica uđu svečana koraka; lica im kriju crne koprene, ali te koprene nisu prozirne ko u Trifaldina, nego tako guste da kroz njih ništa ne vidiš. Kad se dakle pojavila sva svita od družbenicâ, ustanu vojvoda, vojvotkinja, don Quijote i svi što su gledali tu dugu povorku. Stane dvanaest družbenica i razmaknu se, a između njih pristupi Dolorida, sveudilj se držeći za ruku s Trifaldinom; kad to vide vojvoda, vojvotkinja i don Quijote, pođu joj dvanaest koračaja u susret. Ona pak klekne na tlo i progovori glasom koji je nekako prije grub i hrapav nego blag i nježan.

— Neka vaše visosti ne iskazuju toliku milost ovomu slugi, to jest ovoj službenici svojoj,[178] koja sam tužna i žalosna, te ne znam uzvratiti kako dolikuje, jer nekakva mi je neobična i nikada viđena nesreća ugrabila pamet i odnijela ju bogzna kamo, ali zacijelo jako daleko, jer što je više tražim, sve je manje nalazim.

— Gospođo grofice — odgovori vojvoda — bez pameti bi bio onaj koji ne bi na vašoj osobi razabrao vrijednost koja je dostojna skorupa uljudnosti i svega cvijeta uljudnih ceremonija.

Digne je za ruku i posadi na stolicu do vojvotkinje, koja je također dočeka vrlo susretljivo. Don Quijote šuti, a Sancho gine od želje da vidi u lice groficu Trifaldi ili koju od njenih mnogih družbenica, ali ne može dokle god nije njihova dobra volja da se otkriju.

Stišali se svi i zašutjeli, čekaju tko će prekinuti šutnju, a prekine je gospođa Dolorida ovim riječima:

— Ja se uzdam, premoćni gospodine, prekrasna gospođo i premudri nazočnici, da će jad moj preveliki naći u vašim prevelikodušnim srcima utočište blago, plemenito i milostivo, jer moj je jad tolik da je podoban umekšati mramor, rastopiti alem i rastaliti čelik najtvrdokornijih srdaca na svijetu; ali prije nego što se on bude javio vašemu sluhu (da ne reknem ušima), željela bih da mi obznanite je li tu, u tome skupu, krugu i društvu, najprekaljeniji vitez don Quijote od najmančastije Manche i njegov najkonjušarskiji Panza.

— Panza je tu — odgovori šaljivac Sancho i preteče sve druge — a tako i najkihotastiji don Quijote glavom; možete dakle, najojađenija družbenice nad družbenicama, govoriti što najželite, jer mi smo svi najvoljniji i najspremniji da vam budemo najposlušnije sluge.[179]

Ustade sada don Quijote, upravi besjedu na ojađenu gospođu i reče:

— Ako vašim jadima, stiješnjena gospođo, ima nade da će im pomoći hrabrost i snaga kojega viteza, evo moje hrabrosti i snage, pa koliko god bile slabe i male, upet će se u vašoj službi. Ja sam don Quijote od Manche, komu je zadaća priskakati svakojakim potrebnicima; pa kad je tako, kao što i jest, ne treba milost da moljakate, gospođo, niti da okolišate, nego kazujte svoje jade iskreno i bez obilaženja, jer tu vas slušaju uši koje će vas barem znati žaliti, ako vam ne mognu pomoći.

Kad je to čula ojađena družbenica, namjeri da se baci pred noge don Quijotu, te zbilja i klekne, uzme mu silom obuhvatati koljena i govoriti mu:

— Pred ova stopala i noge padam ja, o nepobijeđeni viteže, jer ovo su temelji i stupovi skitničkoga viteštva; hoću da cjelivam te

noge, jer o njihovim koracima visi i zavisi sva pomoć mojoj nevolji, o hrabri skitniče, čija istinska junačka djela nadmašuju i potamnjuju bajna djela Amadisa, Esplandiana i Belianisa!

Gospođa se sada okani don Quijota, obrati se Sanchu Panzi, uhvati mu ruku i reče:

— Oj ti najvjerniji perjaniče što je ikada služio skitniku vitezu za današnjih i za prošlih vjekova, ti komu je dobrota dulja od brade Trifaldina, mojega pratioca, što je evo uza me! Blago tebi, jer služeći don Quijotu služiš i svoj onoj povorci vitezova što su oružje nosili po bijelom svijetu! Zaklinjem te dužnošću tvojom prema najvjernijoj tvojoj dobroti, budi meni dobar zagovornik pred gospodarom svojim, da odmah priskoči meni preponiznoj i prenesretnoj grofici.

Na to odgovori Sancho:

— Što je moja dobrota duga i velika kolika i brada vašega perjanika, gospođo, za to ja vrlo malo hajem; ako samo moja duša bude bradata i brkata,[180] kada krene s ovoga svijeta, to vrijedi, a za druge brade na svijetu slabo se ja brinem ili pak nikako; ali ću i bez te sljeparije i moljakanja zamoliti svojega gospodara (jer znam da me jako voli, i još jače sada, gdje mu trebam za neki posao), neka vam priskoči i pomogne koliko god može. Istresite vi svoj jad i nama ga pripòvjedite, pa ne tarite glavu, jer mi već znamo što ćemo i kako ćemo.

Vojvoda i vojvotkinja, koji su znali kakva je to pustolovina, kidali se od smijeha i hvalili u sebi bistrinu i prijetvornost grofice Trifaldi, a ona sjedne opet i nastavi:

— U čuvenoj kraljevini Candayi, što leži između velike Trapobane i Južnoga mora, dvije milje dalje iza rta Comorina, vladala je kraljica doña Maguncia, udovica kralja Archipiele, gospodara i muža s kojim je u braku stekla i rodila infantu Antonomasiju, nasljednicu kraljevstva; ta je infanta Antonomasia odgojena te odrasla pod mojom paskom i naukom, jer ja sam bila najstarija i najodličnija družbenica u njene majke. Dan za danom, ta mala Antonomasia stigne do četrnaeste godine, a bješe takva savršena krasota da je ljepšu i ne bi mogla stvoriti priroda. Ali velim odmah i to da je ta šiparica bila i pametna! Toliko pametna bijaše koliko i krasna, a bila je najkrasnija na svijetu, pa i sada je još, ako joj zavidna sudbina i krute Parke nisu presjekle nît života. No zacijelo nisu, jer neće nebo dopustiti da tolika nesreća pogodi svijet i

da bude prerano otrgnut najljepši i najslavniji grozd na zemlji. U ovu krasotu, koju ja ne znam nahvaliti nespretnim svojim jezikom, zaljubiše se nebrojeni knezovi, i domaći i tuđinski, a među njima se usudio uznijeti svoje misli k nebu tolike krasote i jedan priprost plemić s dvora, uzdajući se u svoju mladost i naočitost, u mnoge svoje vještine i miline, u svoju bistru i sretnu pamet; jer, ako vam nije na dosadu, znajte, vaše visosti, da je prebirao na gitari kao da je živa i govori; i bio je pjesnik i plesač, i znao je graditi ptičje krletke, te bi već od toga mogao živjeti da je zapao slučajno u krajnju nuždu; sva bi ta svojstva i vrline bile dovoljne da ganu i planinu, kamoli ne bi ganule nježnu djevojku.

No ipak, sva njegova uljudnost i milina, sve vrline i vještine slabo bi mu pomogle, ili nikako, da osvoji tvrđavu moje malašne, da taj lupež i drznik nije najprije upeo da osvoji mene. Prvo mi se uze zlotvor i bezdušna protuha umiljavati te ulagivati, da mu ja, nevjerni dizdar, predam ključeve tvrđave koju čuvam. Naposljetku se ulaskao mojoj pameti i presvojio moje srce svakojakim nakitom i darovima što mi ih poklanjaše, ali me najjače omamila i prevladala njegova pjesma što ju je pjevao jedne večeri, a ja slušala iza rešetke na prozoru što gleda na uličicu gdje on stajaše; ako se pravo sjećam, ta je pjesma ovako glasila:

Nemila mi dika ljutim
Jadom muči bolne grudi,
A za goru muku, žudi
Da jad trpim i da šutim![181]

Ta mi se pjesma činila biserom, glas njegov medom samotokom, a otad, to jest odonda kad sam uvidjela u kakvo sam zlo zapala od te pjesme i drugih takvih pjesama, uzela sam smatrati da bi u dobrim i uređenim državama trebali protjerati pjesnike, kao što je posavjetovao Platon, barem razuzdane, one koji ne pjevaju pjesme kakve je pjevao markiz od Mantove što znaju zabaviti i rasplakati djecu i žene, nego neke bockalice što ti kao srsi probadaju dušu i kao munja ju pale, ali odjeća ipak ostaje čitava. Drugi je put opet zapjevao:

Došuljaj se, smrti, ti'o,
Da ne čujem korak tvoj,

Da u slasti samrtnoj
Ne bih opet oživio.[182]

I sve tako pjesme i kitice koje te očaravaju kad se pjevaju, a zadivljuju kad ih čitaš. A kako je tek kada se udostoje te uzmu pjevati pjesme što se zovu *seguidillas*?[183] Od njih ti srce skače, od smijeha pucaš, tijelo ti se trese i sve ti ćiti titraju. Velim ja dakle, gospodo moja, da bi se takvi ljuveni pjevači sasvim pravo trebali protjerati na Gušterske otoke.[184] Ali nisu krivi oni, nego tupi svijet što ih hvali, i glupače što im vjeruju; a da sam ja bila valjana družbenica, kakva sam morala biti, ne bi me ganule njegove mamurne pjesme, niti bih vjerovala da je istina kad veli: »Živim umirući, gorim od mrzavice, zebem u žaru, nadam se bez nade, odlazim i ostajem«, i sve redom takve nesklapnosti kojima vrve njegovi stihovi i napisi. Tà što ćete, kad oni obećavaju Feniksa iz Arabije, krunu Arijadninu, konje Apolonove, biser iz Južnoga mora, zlato iz Tibra i balzam iz Pancaye?[185] Sve se više razmeću perom što je manja muka obećavati: oni i ne misle i ne mogu ništa izvršiti.

Ali kamo sam to zabasala? Jao meni nesretnici! Kakva me ludost ili mahnitost goni da pričam tuđe mane, kad bih mogla spominjati tolike svoje! Jao meni nevoljnoj i opet! Nisu mene prevladale pjesme, nego glupost moja; nije mene omamila glazba, nego lakomislenost; moja je velika neukost i mala razboritost prokrčila put i utrla stazu nastojanju don Clavija (tako se zove plemić o kome pripovijedam), jer uz moju dakle pomoć dospio je on i jedan i mnogo puta u sobu Antonomasiji, koju sam zavarala ja, a nije on: dospio je onamo pod imenom pravoga muža, jer i bijaše. Premda sam grešnica, ipak ne bih dopustila da joj dodirne ma i rub na potplatu od obuće dokle god joj nije istinski muž. Ne, ne, nipošto: najprije mora biti vjenčanje u svakome ovakvu poslu, ako se ja bavim njime. Samo je u tome poslu bila nevolja što su oni nejednaka staleža: don Clavijo bijaše običan vitez ili plemić, a infanta Antonomasia kraljevska nasljednica, kako već rekoh.

Neko je vrijeme taj zamrsak prikrivala i zabašurivala moja bistra opreznost, dok mi se ne učini da će ga zakratko odati nabrekli trbuh Antonomasijin. Posavjetujemo se nas troje i dogovorimo da će don Clavijo, dok taj nemili glas još nije iskočio na sunce, zaprositi pred vikarom Antonomasiju za ženu, i to na temelju pismenoga obećanja infantina da će poći za njega, a taj sam spis kazivala ja u

pero, tako pametno i krepko da ga ne bi rastrgla ni krepčina Samsonova. Učinismo sve što treba, vikar pročita spis, ispita moju mladu gospodaricu, ona iskreno prizna, te on odredi da je smjeste u jednoga vrlo čestita dvorskog suca...

Umiješa se sada Sancho:

— Zar i u Candayi ima dvorskih sudaca, pjesnikâ i seguidillâ? Eto, kunem se, sav je svijet jednak. Ali požurite se vi, gospođo Trifaldi, jer je već kasno, a ja ginem od radoznalosti da čujem konac te duge priče.

— I hoću — odgovori grofica.

Trideset deveta glava

u kojoj grofica Trifaldi nastavlja svoju začudnu i znamenitu priču.

Svaka riječ što ju je Sancho izustio bijaše vojvotkinji u slast, a don Quijotu na očaj; naredi mu on dakle neka šuti, a Dolorida nastavi i reče:

— Naposljetku, nakon mnogih pitanja i mnogih odgovora, pošto je infanta govorila svagda jedno te isto, ni kud ni kamo od prve izjave, presudi vikar don Claviju u korist, te je dade njemu za zakonitu ženu, a to razjadi kraljicu doñu Magunciju, majku infante Antonomasije, tako silno da je nakon tri dana pokopasmo.

— Zacijelo je bila umrla — javi se Sancho.

— Dabome da jest! — odgovori Trifaldin — jer u Candayi ne pokapaju žive ljude, nego mrtve.

— Događalo se već, gospodine perjaniče — odvrati Sancho — da su pokopali onesviještena čovjeka, jer su mislili da je mrtav; meni se pak čini da se kraljica Maguncia trebala onesvijestiti, a ne umrijeti, jer dok je čeljade živo, može se još i pomoći, a budalaština infantina nije baš takva da joj je morala toliko zamjeriti. Da se ta gospođica udala za kojega paža ili za drugoga slugu u kući, kao što čujem da su se udale mnoge druge, onda bi bila nezgoda i ne bi bilo pomoći; ali kad se udala za viteza, koji je tako plemenit i razuman kako nam je oslikan, onda je to doduše bila budalaština, ali nije onolika kako se misli; jer po zakonima mojega gospodara, koji je evo ovdje i neće reći da lažem — isto onako kako od učenih ljudi postaju biskupi, tako mogu i od vitezova, pogotovo skitnikâ, postati kraljevi i carevi.

— Pravo veliš, Sancho — reče don Quijote — jer skitnik vitez, ako mu iole posluži sreća, može časkom postati najveći vladar na svijetu. Ali neka nastavi gospođa Dolorida, jer ja slutim da će sada istom otkriti gorčinu ove dosad slatke historije.

— I kolika je gorčina još! — odvrati grofica. — Tolika gorčina da je kraj nje sladak pelin i tečna zloljesina.[186] Umrla dakle kraljica, a nije se onesvijestila, te je pokopasmo; ali tek što je zakrismo zemljom i rekosmo joj posljednji *zbogom*, kadli se (*quis talia fando*

temperet a lacrimis?)[187] na grobu kraljičinu javi na drvenu konju div Malambruno, rođak Maguncijin, velik okrutnik i čarobnjak. Da osveti dakle smrt svoje rođakinje, da kazni don Clavijovu drzovitost i da iskali srdžbu svoju na nevaljalštini Antonomasijinoj, začara on njih dvoje svojim čarolijama na samome grobu, te nju pretvori u majmunicu od tuča, a njega u strahovita krokodila od neke nepoznate rude; između njih stoji stup, također od kovine, a na stupu ispisana čudna slova što u sirskom jeziku, prevedenu na candayski jezik i onda na kastiljski, kazuju ovu rečenicu:

»*Ovo dvoje drzovitih ljubavnika neće zadobiti svoj prijašnji lik sve dok se junački Mančanac ne uhvati u dvoboju sa mnom ukoštac, jer jedino njegovu junaštvu namijenila je sudbina ovu nikada viđenu pustolovinu*«.

Kad je to učinio trgne on iz korica širok, golem mač, zgrabi mene za kosu, te zamahnu kao da će mi prerezati vrat i glavu mi odrubiti. Zbunih se ja, zape mi glas u grlu i sva se prestravih; ali ipak se snađoh, koliko god sam mogla, te mu drhtavim, bolnim glasom iznizah svašta i nagovorih ga, tako da je odustao od krute kazne. Zapovjedi naposljetku da iziđu preda nj sve družbenice dvorske, a to su evo ove, te pošto je pokudio našu krivicu i prekorio družbenicama zloću, loše navade i još gore naume, i sve njih okrivio za zlodjelo koje sam skrivila ja jedina, reče da nas ne kani kazniti smrću, nego drugom trajnijom kaznom, koja će nam biti neprestano i jadno umiranje.

U taj isti mah, pošto je to izgovorio, osjetismo sve mi da nam se otvaraju rupice na licu, te nas zapecka kao da nas igle bockaju. Mašimo se odmah rukama za lice i razabrasmo da smo ovakve kakve nas evo vidite.

Odastru sada Dolorida i druge družbenice koprene kojima se bijahu prekrile, te otkriju lica osuta bradama, neka plavom, neka crnom, neka bijelom, a neka šućmurastom. Kad to ugledaše, kao da su se začudili vojvoda i vojvotkinja, don Quijote se i Sancho zaprepaste, svi se pak nazočni zapanje. A grofica Trifaldi nastavi:

— Ovako nas je kaznio onaj nitkov, onaj zlotvor Malambruno, te blaga, nježna lica naša pokrio ovim krutim četinama! Kamo sreće da nam je golemim mačem svojim poodsijecao glave, a da nam nije svijetla lica pomračio runjama ovim što nas pokrivaju. Jer ako promislimo, gospodo moja (uz ovo što ću reći voljela bih liti suze kao s izvora, ali su mi oči, gledajući našu nesreću, isplakale more

suza, pa su presahnule i suhe su kao osje na klasu; ja ću dakle govoriti bez suza), kamo je, velim, pristala bradata družbenica? Koji će otac ili mati požaliti nju? Tko će joj pomoći? I kada joj je koža glatka, a lice joj izmučeno od tisuće svakojakih mješavina za uljepšavanje, teško je itko voli, a što će tek onda kad otkrije lice po kojem je izrasla šuma? Oj družbenice i druge moje, u zao se čas rodismo! U zlosretan trenutak stvoriše nas roditelji naši!

Tako reče i pade u nesvijest.

Četrdeseta glava

O ponečemu što ide i pristaje uz ovu pustolovinu i znamenitu ovu povijest.

Svi oni koji god uživaju u ovakvim kronikama treba zbilja i zaista da zahvale Cidu Hametu, prvom autoru njenu, što nam s tolikim marom pripovijeda svaku sitnicu, te ne izostavlja ništa, nego sve iznosi jasno na svjetlost dana. On nam slika misli, raskriva bajne likove, odgovara na tihe prigovore, objašnjava sumnje, tumači dokaze — ukratko, udovoljava do sitnice i najradoznalijoj želji. Oj preslavni spisatelju! Oj sretni don Quijote! Oj dosjetljivi Sancho Panza! Svi vi skupa i svaki redom poživjeli nebrojene vijeke, na radost i zabavu svima ljudima!

Priča dalje kronika što je Sancho govorio kad je ugledao klonulu, onesviještenu Doloridu:

— Tako mi vjere čovjeka poštenjaka, i tako mi života sviju mojih djedova Panza, nikada nisam ni čuo ni vidio, niti mi je gospodar pripòvjedio, niti mi je na pamet pala pustolovina kakva je ova. Neću da kunem, ali svi te vrazi derali, čarobnjače i grdosijo Malambruno, kad nisi ovim grešnicama znao smisliti nikakvu drugu kaznu, nego si im nasadio brade. Zar ne bi bilo bolje, i njima zgodnije, da si im podrezao nosove do polovine, sve ako one hunjkale, nego što si im ponasađivao brade. Okladio bih se, nijedna nema novaca da plaća brijanje.

— Istina je, gospodine — odgovori jedna od njih dvanaest: — nemamo novaca da se redimo, pa se neke među nama za nevolju uzele liječiti smolom i ljepljivim melemima; lijepimo to na lice, onda naglo trgamo, pa smo obrijane i glatke kao dno u kamenom mužaru; ima doduše u Candayi žena što idu od kuće do kuće, skidaju dlake, udešavaju obrve i priređuju ženama svakakve namaze, ali mi družbenice kod naše gospodarice nikada ih nismo pripuštale, jer su naličnije na svodilje nego na svojtu;[188] ako nas dakle ne izbavi don Quijote, s bradama ćemo biti i pokopane.

— Iščupali meni bradu među Maurima[189] — reče don Quijote — ako ja vas ne izbavim od vaših brada!

U taj se mah osvijesti grofica Trifaldi i progovori:

— Jeka toga obećanja, junački viteže, odjeknula je usred nesvjestice u mojim ušima, te me trgla iz neznani te osvijestila; zaklinjem vas i opet, čuveni skitniče i neodoljivi gospodaru, izvršite svoje dobrostivo obećanje!

— Ja neću ustuknuti — odgovori don Quijote: — kazujte, gospođo, što da činim; ja sam vam svom voljom voljan služiti.

— Odavde dakle — odvrati Dolorida — do kraljevine Candaye, ako se putuje zemljom, ima pet tisuća milja, koja više ili manje; ali ako se putuje zrakom i ravnim pravcem, ima tri tisuće dvije stotine dvadeset i sedam milja. Znajte još: Malambruno mi je rekao da će on, dok mi sreća dade te nađem viteza, izbavitelja našega, poslati njemu konja koji je mnogo bolji od najamnoga i nije onako ćudljiv, jer to je onaj isti drveni konj na kojem je junački Pierres oteo lijepu Magelonu; taj se konj upravlja klinom što mu je na čelu, te mu služi mjesto uzde, a leti zrakom tako hitro kao da ga nose sami bjesovi. Kako drevna predaja kazuje, toga je konja načinio onaj mudrac Merlin, a posudio ga je prijatelju svojemu Pierresu, te je ovaj daleko putovao na njem i, kako rekoh, oteo lijepu Magelonu, koju je sa sobom na konju odveo zrakom, a svi što su ostali na zemlji zapanjili se gledajući; davao ga je pak samo onomu koga jako voli, ili tko mu bolje plati; od slavnoga pak Pierresa sve do danas ne znamo da je itko jahao toga konja. Malambruno ga je otad prisvojio čarolijama, te ga drži u svojoj vlasti i služi se njime na svojim putovanjima, jer on svaki čas putuje po svijetu na kojugod stranu, pa je danas ovdje, sutra u Francuskoj, a prekosutra u Potosíju. I još je dobro što taj konj niti jede, niti spava, niti troši potkove, pa tiho kasa zrakom, to jest leti, premda nema krila, plovi blago i meko, da jahač na njemu može držati u ruci čašu punu vode i neće proliti ni kapi; tako on brza lako i mirno; zato je lijepa Magelona toliko i voljela putovati njime.

Na to pripomenu Sancho:

— Što se tiče mirna i lagana koraka, moj sivac ne leti doduše po zraku, ali se na zemlji može natjecati sa svakim tromim kasačem koliko god ih ima na svijetu.

Nasmiju se svi, a Dolorida nastavi:

— Taj će konj (ako nam Malambruno zaista kani dokončati nedaću) stići ovamo k nama večeras, manje od pol sata nakon smiraja, to jest nakon zalaza sunčanoga, jer je obećao: na znak po

kojem će razabrati da sam našla viteza koga tražim, poslat će mi što brže konja, onamo gdje već budem.

— A koliko ih može uzjahati na toga konja? — zapita Sancho.

Dolorida nastavi:

— Dvoje ili dvojica: jedna osoba na sedlu, a druga na nadrepak; ako su dvojica, to su ponajviše vitez i perjanik, kad baš nije koja oteta djevojka.

— Rad sam znati, gospođo Dolorida — reći će Sancho — kako se taj konj zove.

— Ime mu nije Pegaz — odgovori Dolorida — kao Belerofontovu konju; ni Bucefal, kao konju Aleksandra Velikoga; ni Brigliadoro, kao konju Bijesnoga Orlanda; ni Bajardo, kao konju Reinalda od Montalbana; ni Frontino, kao Rugerovu konju; ni Bootes i Peritoa, kako vele da se zovu Sunčevi konji;[190] pa ni Orelia, kako se zvao konj na kojem je nesretnik Rodrigo, posljednji kralj gotski, srnuo u bitku te izgubio život i kraljevinu.

— Okladio bih se — reče Sancho — kad mu nisu nadjenuli nijedno od tih slavnih i čuvenih konjskih imena, da mu nisu nadjenuli ni ono ime što ga nosi konj mojega gospodara, Rocinante, koji sam po sebi nadmašuje sve one što ste ih spomenuli.

— Tako je — reći će bradata grofica — ali i njegovo mu ime jako priliči, jer se zove Klinodrvac Brzoleti; takvo mu ime pristaje, jer je drven, na čelu mu klin, a leti kao krilat; što se dakle tiče imena, može se natjecati sa slavnim Rocinantom.

— Imenu nema zamjerke — odvrati Sancho — ali kakve su vođice ili povodac na njemu, kad ga tjeraju?

— Rekla sam već — odgovori grofica Trifaldi — da ima klin, pa vitez što ga jaše zavrće taj klin ovamo ili onamo, te upravlja konja kamo hoće, čas po zraku, čas samo iznad zemlje da lebdi i gotovo po njoj klizi, ili da leti po sredini, kako se traži i treba da bude u svakome valjanom poslu.

— Volio bih ga već vidjeti — opet će Sancho — ali ako tko misli da ću ja uzjahati na njega, bilo na sedlo, bilo na nadrepak, taj bi krušaka s brijesta. Sva sreća što se i na sivcu držim, i još na samaru koji je mekši od svile, a sada hoće eto da sjednem na nadrepak kao na dasku, bez ikakva jastuka i meka podmetka. Sto mu jada, nisam se ja voljan žuljati za to da ikomu skinem bradu: neka se svatko brije kako mu je najzgodnije, a ja ne kanim pratiti gospodara

na tako dalek put, pogotovo gdje ja i nisam potreban za to brijanje, kao što jesam potreban za skidanje čarolijā s Dulcineje.

— Potrebni ste vi — odgovori grofica Trifaldi — i još toliko te mislim da bez vas i ne možemo ništa.

— Što naopako! — klikne Sancho. — A što se perjanika tiču pustolovine njihovih gospodara? Zar njima da bude slava što ih izvršuju, a nama da bude muka? Trista mu jada! Kad bi još ljetopisci zapisivali: »Taj je i taj vitez srnuo hrabro u tu i tu pustolovinu, ali uz pomoć toga i toga perjanika svojega, jer bez njega ne bi ni mogao...« Ali oni pišu samo: »Don Paralipomenon od Tri zvijezde ušao je u boj protiv šest sablasti«, a i ne spominju mu perjanika koji je u svemu tome sudjelovao... Kao da ga i nema na svijetu! Velim dakle opet, gospođo, neka moj gospodar ide sam, i sretno mu bilo, a ja ću ostati ovdje, u društvu s gospođom vojvotkinjom, pa dok se on vrati, dotle će posao gospođice Dulcineje uznapredovati, možda za trećinu ili petinu bolje, jer sam nakan za dokonih časova batinati se toliko da mi onuda ni dlake više ne porastu.

— Uza sve to vi ćete, dobri Sancho, morati s gospodarom, ako ustreba te ako vas zamoli čestit svijet: ta bilo bi zlo i naopako da zbog vašega suvišnoga straha ostanu ovim gospođama ovako rutava lica.

— Što! Zar opet! — uzvrati Sancho. — Kad bi se to dobro djelo činilo kakvim skromnim djevojkama, ili djevojčicama iz sirotišta, onda bi čovjek još pristao podnijeti kakvu muku; ali u zao čas. Patiti da družbenicama skida brade. Neću ja, ma ih sve redom gledao bradate, od najstarije do najmlađe, od kaćiperke do namiguše.

— Jako ste nazubni na družbenice, prijatelju Sancho — reći će vojvotkinja — jako se povodite za mišljenjem toledskog ljekarnika. Ali tako mi vjere, nemate pravo, jer u mojoj kući ima družbenica koje mogu biti ugled svim družbenicama; evo moje doñe Rodríguez, o kojoj i ne mogu drugačije govoriti.

— Samo vi izvolite reći, presvijetla gospođo — odbesjedi smušena doña Rodríguez. — Bog zna istinu u svemu, pa bile mi družbenice dobre ili loše, bradate ili golobrade. I nas su majke rodile isto onako ko i drugu žensku čeljad, a čim nas je Svevišnji stvorio na svijet, znao je dobro zašto nas je stvorio; ja se zato držim njegove milosrdnosti, ne držim se ničije brade.

— Dobro dakle, gospođo Rodríguez i grofice Trifaldi i družbo! — reći će don Quijote. — Ja se uzdam u Boga da će milostivim očima pogledati vaše jade; Sancho će već učiniti što mu ja budem naredio.

Samo da već dođe Klinodrvac i da se ja skobim s Malambrunom! Ja vam velim da vas nikoja britva ne bi obrijala tako lako kako će moj mač zbrijati Malambrunu glavu sa ramena, jer Bog trpi doduše zlikovce, ali ih ne trpi dovijeka.

— Ah! — zavapi Dolorida. — Dobrostivim očima gledale vašu visost, junački viteže, sve zvijezde iz nebeskih krajeva, te vam ulile u dušu svaku sreću i hrabrost, da budete štit i zakrilje kuđenomu i gaženomu družbeničkom rodu što ga oduravaju ljekarnici, opadaju perjanici, a podruguju mu se paži; ne bilo takve lude koja ne bi u cvijetu mladosti više voljela biti opatica nego družbenica! Jadnih li nas družbenica! Sve da ravno po muškoj lozi potječemo od trojanskoga Hektora, ne bi se naše gospodarice okanile da nam govore *ti*, sve da bi se zakraljile! Oj dive Malambruno, koji jesi doduše čarobnjak, ali si nadasve pouzdan u obećanjima, pošlji nam što brže neprispodobivoga Klinodrvca, da se dokonča naša nesreća, jer ako navali žega, a naše brade potraju donde, jao, naše li zlohude sreće!

Grofica Trifaldi izgovori to tako čuvstveno da je svima nazočnima izmamila suze iz očiju, pa i Sanchu nalila oči suzama, te on odluči u srcu da će pratiti gospodara sve i na krajnji kraj svijeta, ako je to potrebno da se skine vuna sa tih časnih lica.

Četrdeset prva glava

Dolazak Klinodrvčev i konac ove beskrajne pustolovine.

Uto bane noć i dođe vrijeme da stigne slavni konj Klinodrvac. Don Quijotu bješe već na muku što oklijeva, jer ako Malambruno zateže i ne šalje ga, bit će valjda da on, don Quijote, nije onaj vitez komu je dosuđena ta pustolovina, ili se Malambruno ne usuđuje izići mu na dvoboj. Ali eto, iznenada hrupe u vrt četiri divljaka, opletena zelenim bršljanom, a na ramenima unesu velika drvena konja. Postave ga na tlo, a jedan divljak progovori:

— Neka uzjaše na tu grdosiju vitez u koga je junačko srce.

— Ja ne uzjahujem — odvrati Sancho — jer niti sam junačkoga srca, niti sam vitez.

Divljak pako nastavi i reče:

— A na nadrepak neka uzjaše perjanik, ako ga vitez ima, i neka se obojica pouzdaju u junačkoga Malambruna, jer samo njegov mač može im nahuditi, a ničiji drugi, niti ičija pakost. I neka samo zakrenu taj klin što je konju na vratu,[191] pa će ih konj ponijeti zrakom onamo gdje ih očekuje Malambruno. Ali da im se u tako silnoj visini ne zavrti u glavi, treba da su im zavezane oči sve dokle im konj ne zarže, a to će biti znak da su prevalili put.

Tako reče, te oni ostave Klinodrvca, i lijepo se uljudno vrate otkud su došli. A Dolorida, kad ugleda Klinodrvca, gotovo zaplače i progovori don Quijotu:

— Junački viteže, Malambrunova je vjera tvrda: konj je tu, naše brade rastu, i mi te sve redom svakom dlakom zaklinjemo, obrij nas i ošišaj, jer sada treba samo da uzjašeš s perjanikom na konja, te da sretno kreneš na taj novi put.

— I hoću, gospođo grofice Trifaldi, veoma rado i drage volje; neću ni jastuk na sedlo metati, niti ostruge naticati, samo da ne otežem; tolika mi je želja da vas, gospođo, i sve družbenice ugledam glatke i čiste.

— Ja neću ni rado ni drage volje, neću baš nikako — reče Sancho. — Ako toga brijanja ne može biti dok ja ne uzjašem na nadrepak, onda neka moj gospodar traži drugoga perjanika koji će

ga pratiti, a gospođe neka traže drugi način da ostružu lice, jer ja nisam vještac da me volja letjeti po zraku. Što bi rekli moji otočani kad bi čuli da im namjesnik putuje vjetrom? I još zašto: odavde do Candaye ima tri tisuće i toliko milja, pa ako konj sustane ili se div rasrdi, zadržat ćemo se i nećemo se vratiti pol tuceta godina, a onda zbogom meni otok i otočani! Pravo se veli, tko ima kada, taj i strada, a čim kum prase, ti odmah vreću, i neka mi oproste brade ovih gospođa: najbolje je svetom Petru u Rimu, to jest, meni je dobro na ovome dvoru, gdje mi iskazuju toliku milost, a od uzvišenoga gospodara nadam se velikom dobru da će me imenovati za namjesnika.

Na to mu odgovori vojvoda:

— Prijatelju Sancho, otok što sam vam obećao nikud se ne miče i neće pobjeći: pustio je duboko korijenje u bezdan morski i zemaljski, da ga teško odande može itko iščupati ili maknuti. I vi znate, a znadem i ja, da nema čestita dara bez uzdarja bilo kakva; zato ja za namjesništvo što vam darivam želim baš ovo uzdarje: da krenete s gospodarom svojim don Quijotom, te izvršite i dokončate ovu znamenitu pustolovinu. Vratili se vi sada na Klinodrvcu onako brzo kako se i nadam od njegove hitrine, ili vas nemila sudbina natjerala da se uzmete vraćati pješice, kao hodočasnik, od krčme do krčme, vi ćete svagda, kad se vratili da vratili, zateći svoj otok gdje ste ga ostavili: otočani će vas isto onako voljno primiti za namjesnika kao što uvijek primaju namjesnike, a moja će vam sklonost svagda biti jednaka; nemojte dakle, gospodine Sancho, sumnjati o toj istini, jer bi to bila očita uvreda mojoj želji.

— Nemojte više, gospodaru! — žurno će Sancho. — Ja sam siromah perjanik i ne mogu podnijeti toliku uljudnost. Neka moj gospodar uzjaše, neka mi zavežu oči, neka me preporuče Bogu, a kad se uskrilimo po toj visini, neka mi se rekne treba li da se preporučim Bogu ili da samo anđele zazovem upomoć.[192]

Na to mu odvrati grofica Trifaldi:

— I treba, Sancho, da se preporučite Bogu, ili komu želite, jer iako je Malambruno čarobnjak, ipak je kršćanin, te čara jako razborito i jako oprezno, nikomu se ne zamjerava.

— Hajdemo onda — reče Sancho — pa Bog upomoć i presveto Trojstvo od Gaete!

— Od one slavne pustolovine s valjaonicama — napomenu don Quijote — nisam kao sada; da sam zloslutnik poput drugih ljudi,

tvoja bi kukavština i mene malko uščudila. Ali hodi amo, Sancho, jer ja bih, s dopuštenjem ovih gospodstava, s tobom progovorio nekoliko riječi u četiri oka.

Odvede on Sancha pod neko drveće u vrtu, uhvati ga za obje ruke i reče mu:

— Eto vidiš, brate Sancho, na kako dalek put krećemo, i Bog jedini zna kada ćemo se vratiti i kada će nam od naših poslova biti opet mira i vremena; ja bih zato želio da se ti sada skloniš u svoju sobu, kao da tobože tražiš nešto što ti je potrebno za put, pa da na račun onih triju tisuća i triju stotina batina na koje si obvezan odudaraš brže-bolje barem pet stotina, jer kad ih odudaraš, skinuo si brigu s vrata, a dobar početak napol je svršetak.

— Tako mi Boga, gospodaru — odvrati Sancho — vi niste pri sebi; to vam je kao kad ona veli: »Vidiš da me gnječe, a ti bi djevičanstvo od mene!« Sada gdje ću sjesti na golu dasku, zar da još mrcvarim svoju zadnjicu? Zaista, zaista, gospodaru, vi niste pri zdravoj pameti. Hajdemo sada da obrijemo te družbenice, a dok se vratimo, ja vam obećavam da ću se tako požuriti i posvršavati što se mora, te ćete vi uživati, i ništa drugo ne velim.

Odgovori mu don Quijote:

— Kad tako obećavaš, čestiti Sancho, ja sam utješen i vjerujem da ćeš izvršiti što obećavaš, jer iako si budalast, *elem* nisi lažljivac.

— *Zelen* i nisam, nego sam crnomanjast[193] — odgovori Sancho — ali sve da sam i šaren, ja bih održao riječ.

Okrenu se onda obojica da uzjašu na Klinodrvca, a don Quijote će uzjahujući:

— Zaveži, Sancho, oči pa uzjaši; tko iz tako daleke zemlje šalje konja po nas, neće nas varati, jer bi slabu slavu stekao varajući one koji se uzdaju u njega; a da sve i krene naopako, to jest drukčije od ovoga kako ja mislim, ničija pakost neće pomračiti našu slavu da smo se latili ovoga junačkoga posla.

— Hajdemo, gospodaru — reče Sancho — jer brade i suze ovih gospođa zabole mi se u srce, te neću ni zalogaja u slast založiti dok ih ne vidim onako glatke kakve su i bile. Uzjašite i svežite oči vi prvi, gospodaru, jer ja ću na sapi ili nadrepak, a onda je jasno da prvi uzjahuje onaj što će na sedlo.

— Istina je — prihvati don Quijote.

Izvadi rubac iz džepa i zamoli Doloridu neka mu dobro zaveže oči; a kad mu je zavezala, razveže ga on i opet reče:

— Ako pravo pamtim, čitao sam u Vergiliju o trojanskom Paladiju, to jest o drvenom konju što su ga Grci posvetili božici Paladi, a bio je pun puncat oružanih junaka, koji su onda sasvim razorili Troju; valjat će dakle da najprije pogledam što je Klinodrvcu u trbuhu.

— Ne treba da gledate — odvrati Dolorida — jer ja jamčim i znam da Malambruno nije nipošto zlobnik ni nevjera; uzjašite, gospodaru don Quijote, bez ikakva straha i sumnje, a ja kriva i na moju dušu ako vam se išta dogodi.

Don Quijote uvidi da će mu biti na štetu junačkomu glasu ako još išta primetne o svojoj sigurnosti; ne uzvrati dakle ništa više, nego zajaše na Klinodrvca te okuša klin, vrti li se lako. Kako je bez stremena, te je spustio noge, nalik je na kakvu figuru iz rimskoga trijumfa na slikanoj ili tkanoj flamskoj tapeti. Nerado i polako priđe te uzjaše Sancho, namjesti se na nadrepku što god bolje može, razabere da nadrepak nije nimalo mekan, nego prilično tvrd, te zamoli vojvodu neka odredi da mu podmetnu kakav jastuk ili vanjkuš, ma iz gostinske sobe gospođe vojvotkinje ili s postelje kojega paža, jer nadrepak u ovoga konja kao da nije ni od drveta, nego od mramora. Ali grofica mu Trifaldi odgovori da Klinodrvac ne trpi na sebi nikakvu opremu ni opravu, nego neka sjedne na ženski način, pa mu neće toliko smetati tvrdoća.

Sancho učini tako, dovikne im zbogom, zavežu mu oči, a čim mu ih zavezaše, odmah ih razveže, opet pogleda sve njih u vrtu ganut i sa suzama na očima, zamoli ih neka mu u pogibiji ovoj bude svatko na pomoći s očenašima i zdravomarijama, pa da i njima Bog dade tko će se moliti za njih ako zapadnu ikad u ovakvu opasnost.

Ali mu odvrati don Quijote:

— Zar si ti, lupežu, pod vješalima ili na samrtnom času, pa ti trebaju takve molitve. Nisi li ti, zlohudi i kukavni stvore, na onome istom mjestu gdje je sjedila lijepa Magelona i nije odatle sjahala da ode u grob nego da bude kraljica francuska, ako ne lažu historije. A ja, što jašem do tebe, nisam li sada jednak junačkomu Pierresu, koji je na istome mjestu jahao gdje sada jašem ja. Zaveži oči, zaveži oči, kukavno živinče, i da nisi o strahu što te mori ni pisnuo, barem preda mnom!

— Zavežite mi oči — odvrati Sancho — a kad mi se ne pušta ni da se Bogu pomolim, ni da se drugi mole za mene, zar je čudo što

se ja bojim ne lunja li ovuda kakva četa đavolja, te će i nas odvući dobijesa?[194]

Zavežu mu oči, a kad je don Quijote razabrao da je sve onako kako treba, maši se za klinom. Čim ga se on dodirnu prstima, uzviču se sve družbenice i svi prisutni:

— Bog te vodio, junački viteže!

— Bog bio s tobom, neustrašivi perjaniče!

— Evo već letite zrakom i jurite njime brže od strijele!

— Već ste na čudo i na divljenje svima što vas gledaju sa zemlje!

— Drži se, junački Sancho, jer ti se njišeš! Pazi da ne padneš, jer da ti padneš, bilo bi gore nego što se srušio smioni mladić što htjede upravljati kolima svojega oca Sunca!

Začuje Sancho te glasove, privije se uz gospodara, obujmi ga rukama i rekne:

— Gospodaru, otkud ovi govore da letimo po tolikoj visini, kad im dopiru dovde glasovi i kao da govore kraj nas?

— Nemoj za to hajati, Sancho! Sve ove zgode, i naš let, sasvim su neobične, pa tu možeš i na tisuću milja vidjeti i čuti što god te volja. Ali ne guraj me toliko, jer ćeš me srušiti. Ja zaista ne znam zašto se ti uzrujavaš i strašiš; ja bih se smio zakleti da nisam još nikada, kako živim, jahao konja koji mirnije korača: sve mi je kao da se i ne mičemo s mjesta. Otresi se, prijatelju, straha, jer ovo zbilja teče kako i treba; povoljan nam je vjetar.

— Istina je — odvrati Sancho — s ove mi strane piri jak vjetar, kao da puše na me tisuću mjehova.

Tako je i bilo; puhali su to na njih golemi mjehovi: tako su valjano vojvoda i vojvotkinja, i njihov dvorski, pripremili tu pustolovinu, te nije ničega nedostajalo da bude savršena.

Osjetio dakle i don Quijote da puše odasvud pa reče:

— Nema sumnje, Sancho, zacijelo smo stigli u drugu zračnu regiju, gdje se rađa tuča i snijeg; gromovi se, munje i sijavice rađaju u trećoj regiji; ako se dakle budemo ovako penjali, brzo ćemo već u ognjenu sferu, a ja ne znam kako bih zaustavio ovaj klin, da se ne uspnemo onamo gdje ćemo izgorjeti.

Sada im izdaljega zagriju lice kučinama što vise s trskovca, a lako se pale i gase. Osjeti Sancho žegu i reče:

— Ne bilo me ako već nismo u kraju ognjenom; meni je već oprljena gotovo sva brada, i ja bih, gospodaru, da razvežem oči i pogledam gdje smo.

— Da se nisi usudio! — zaprijeti don Quijote. — Sjeti se one istinite priče licencijata Torralbe: njega su vrazi uzvitlali da na trskovcu leti zrakom, zaklopljenih očiju, te je za dvanaest sati stigao čak u Rim i spustio se na ulicu Torre di Nona; tamo je vidio vrevu i graju prigodom smrti vojvode Burbonskog, a već se ujutro vratio, dakako u Madrid, i pripòvjedio sve što je vidio; taj isti veli da mu je vrag naredio, kad je putovao zrakom, neka otvori oči; on ih otvorio te mu se učinilo da je tako blizu mjeseca, mogao bi ga dohvatiti rukom, ali se nije usudio pogledati na zemlju, da mu se ne zavrti u glavi.[195] Ne treba dakle, Sancho, da odvezujemo oči, jer onaj što nas je uprtio, taj i odgovara za nas, i možda se mi na mahove dižemo u visinu, onda ćemo odjednom sletjeti na kraljevinu Candayu, kao što slijeće jastreb ili sokol na čaplju i grabi je, koliko god se ona dizala. Nama se doduše čini da nema još ni pol sata otkad smo krenuli iz vrta, ali ja sudim da smo zacijelo već prevalili dalek put.

— Ne znam kako je — odgovori Sancho Panza — samo velim: ako je gospođa Magallanes ili Magelona bila zadovoljna ovim nadrepkom, onda ona nije fine kože.

Sav taj razgovor dvojice junaka slušali su vojvoda i vojvotkinja, i svi u vrtu, i siti se naužívali; onda, da dokončaju tu neobično i dobro priređenu pustolovinu, potpale Klinodrvcu pod repom kučine, a kako je konj bio natrpan praskavim raketama, poleti on mahom uza silnu prasku u zrak, te don Quijota i Sancha Panzu čestito opržene tresne o zemlju.

Dotle se bila već sklonila iz vrta sva bradata četa družbenička, i grofica Trifaldi, a svi se drugi u vrtu pružili po zemlji kao da su onesviješteni. Don Quijote i Sancho ustanu izgruhani, obazru se na sve strane i začude kad spaze da su opet u onome istom vrtu odakle su i krenuli, a po zemlji se poizvaljivao toliki svijet; još jače se zadive kad na jednoj strani u vrtu ugledaju veliko koplje, ubodeno u zemlju, a s koplja visi na dvije svilene uzice gladak, bijel pergament i na njemu piše velikim, zlatnim slovima ovo:

»Slavni vitez don Quijote od Manche izvršio je i dokončao pustolovinu grofice Trifaldi, drugim imenom prozvane družbenice Doloride, čim se na taj pothvat nakanio. Malambruno izjavljuje da je zadovoljan i sva mu je volja izvršena, brade su družbenicama već

glatke i čiste, a kralj don Clavijo i kraljica Antonomasia opet su u prijašnjem liku. A čim se završi perjanikovo batinanje, bijela će se golubica izbaviti od otrovnih jastrebova što je proganjaju, u naručje ljubljenom golubanu što oko nje guče, jer tako je odredio mudrac Merlin, prvak čarobnjak među čarobnjacima.«

Kad je don Quijote pročitao što na pergamentu piše, razabra jasno da se to spominje skidanje čarolija s Dulcineje; zahvali onda usrdno Bogu što je uz ovako malu opasnost izvršio tako veliko djelo i vratio prijašnje lice časnim družbenicama, kojih je već nestalo; priđe vojvodi i vojvotkinji, koji se još nisu osvijestili, uhvati vojvodu za ruku pa mu reče:

— Nuto, gospodaru, ojunačite se! Ojunačite se, jer sve to nije ništa! Pustolovinu sam već dokončao bez štete sebi i drugima, kako vidite po ovome što piše na tome stupu.

Vojvoda se poče polako osvješćivati, kao da se budi iz teška sna, tako i vojvotkinja i svi drugi što su popadali po vrtu, a svi s tolikim čudom i prepašću kao da im se zaista dogodilo ono što ovako vješto znaju lakrdijati. Napol sklopljenih očiju pročita vojvoda što piše, onda raširi ruke, zagrli don Quijota i reče mu da je najbolji vitez što ga je bilo ikad u ikoje vrijeme.

Sancho se poče ogledavati za Doloridom, da vidi kakvo joj je lice bez brade i je li onako lijepa kako se čini po umiljatom vladanju; ali mu rekoše da je onoga časa kad je Klinodrvac goreći doletio zrakom i o zemlju tresnuo nestalo cijele čete družbeničke zajedno s groficom Trifaldi, a sve su bile obrijane, bez ikakvih dlaka.

Vojvotkinja upita Sancha kako mu je bilo na dalekom putu; on joj odgovori:

— Ja sam osjetio, gospođo, da mi letimo ognjenim krajem, kako moj gospodar reče; htjedoh malko proviriti, no kad sam zamolio gospodara neka mi dopusti da otkrijem oči, nije mi dao. Ali sam vam ja malko radoznao, volim dokučiti ono što mi se brani i priječi, pa sam polako, da nitko ne vidi, odmaknuo malko kraj nosa rubac što mi bijaše na očima, te sam otud pogledao tamo prema zemlji: učinilo mi se da zemlja nije veća od gorušičina zrna, a ljudi što po njoj hodaju malo su krupniji od lješnjaka; vidite dakle u kolikoj smo visini onda zacijelo bili.

Na to će mu vojvotkinja:

— Prijatelju Sancho, pazite što velite; jer kako se čini, vi niste ni vidjeli zemlju, nego ljude što hodaju po njoj; kad vam se zemlja učinila tolika koliko je gorušičino zrno, a svaki čovjek tolik kolik je lješnjak, jasno je da je zacijelo već jedan jedincati čovjek zakrio zemlju.

— Istina je — odgovori Sancho — ali ja sam je ipak ugledao sa strane, gdje malo proviruje, pa sam je vidio svu.

— Pazite, Sancho — reći će vojvotkinja: — ne možete vi sve vidjeti, kad gledate samo s jedne strane.

— Ne razumijem se ja u to gledanje — odvrati Sancho: — znam samo da bi vaša visost trebala promisliti da smo mi letjeli po čaroliji, pa onda sam i ja mogao po čaroliji vidjeti cijelu zemlju i sve ljude odasvuda. Ako mi ne vjerujete, nećete mi povjerovati ni to da sam onda kada sam malko odmaknuo rubac kod obrva, opazio da sam sasvim kraj neba, i samo je poldrug pedlja od mene donde, a kunem vam se, gospođo, da je nebo jako veliko. Onda udarismo onim krajem gdje je onih Sedam Vlasića ili Jarića,[196] pa kako sam ja za djetinjstva u mojem selu bio kozar, duše mi, čim sam ih opazio, odmah me snašla volja da se časkom zabavim s njima.... A da nisam, valjda bih od jada pukao. Što ću dakle i kako ću? Ne rekoh nikomu ništa, pa ni gospodaru, nego polako, tiho sjašem s Klinodrvca i zabavim se nekako tri četvrti sata s jarićima, koji su lijepi kao ruže, a Klinodrvac se dotle nije ni maknuo ni koraknuo.

— A dok se čestiti Sancho zabavljao s kozama — zapita vojvoda — čime ste se bavili vi, gospodine don Quijote.

Na to mu odgovori don Quijote:

— Kako se sve te zgode zbivaju preko prirodnoga reda, ne čudim se ovomu što Sancho veli. Što se pak mene tiče, ja nisam skidao povez ni na visini ni u nizini, nisam vidio ni nebo ni zemlju, ni more ni obalu. Jesam doduše osjetio da prolazim zračnim krajem, a i da sam dopro do ognjenoga kraja; ali da smo prošli njime, nikako ne vjerujem, jer ognjeni je kraj među mjesečevim nebom i krajnjim zračnim krajem, te da smo stigli do neba, gdje je onih Sedam Jarića, kao što Sancho veli, bili bismo se opekli; a kad se nismo opržili, onda Sancho ili laže ili sanja.

— Niti ja lažem, niti sanjam — odvrati Sancho; — ako ne vjerujete, zapitajte me kakve su te koze, pa ćete vidjeti govorim li istinu ili ne govorim.

— Ded kažite, Sancho, kakve su — upita vojvotkinja.

— Dvije su zelene — odgovori Sancho — dvije rumene, dvije modre, a jedna šarena.

— To je nova pasmina kozja — dočeka vojvoda; — kod nas ovuda nema takvih boja, to jest nema kozâ takvih boja.

— Jasno je — reći će Sancho — da se zacijelo razlikuju nebeske koze od zemaljskih.

— Recite mi, Sancho — zapita vojvoda — jeste li među tim kozama vidjeli i kakva jarca?

— Nisam, gospodaru — odgovori Sancho, nego sam čuo da preko mjesečevih rogova ne prelazi nijedan jarac.

Ne htjedoše ga dalje ispitivati o putu, jer im se učini da je Sancho voljan prošetati se cijelim nebom te izvijestiti o svemu što se ondje zbiva, iako se nije maknuo iz vrta.

Tako se dakle završi pustolovina družbenice Doloride, koja nije vojvodu i vojvotkinju nasmijala samo za ovaj časak nego i za sav život, a Sanchu namakla o čemu bi pričao stoljeća i stoljeća, kad bi toliko poživio.

Onda pristupi don Quijote Sanchu i šapnu mu na uho:

— Sancho, ako želiš da ti vjerujem što si vidio na nebu, ja bih da i ti meni vjeruješ što sam ja vidio dolje u Montesinovoj spilji. I ništa više ne velim.

Četrdeset druga glava

Sancho Panza, otočki namjesnik, sprema se preuzeti dužnost; don Quijote besjedi mu kako da pravedno i mudro upravlja; daje mu korisne upute i razborite savjete.

Sretni šaljivi ishod pustolovine s Doloridom toliko se svidio vojvodi i vojvotkinji te oni odluče nastaviti šalu, kad eto imaju pogodne ljude kojima se šala čini zbiljom. Smisle dakle pa odrede slugama i područnicima kako će se vladati prema Sanchu kad bude namjesnik na obećanom otoku.

Već sutradan nakon slavnog leta Klinodrvčeva reče vojvoda Sanchu neka se spremi i pripravi da ode za namjesnika, jer ga otočani njegovi iščekuju kao svibanjsku kišu. Sancho se pokloni i potom odvrati:

— Otkad sam sišao s neba, otkad sam s nebeske visine gledao zemlju i vidio kako je malena, donekle me i minula ona silna želja da budem namjesnik, jer kakva je slava zapovijedati na gorušičinu zrnu, ili kakva je čast i vlast upravljati nad pol tuceta ljudi tolicnih kolik je lješnjak, jer u većem ih broju i nije bilo, čini mi se, na svoj zemlji. Da mi vaša visost dade ikolik dijelak neba, sve ako nije veći od pol milje, više bih volio nego i najveći otok na svijetu.

— Promislite, prijatelju Sancho — odgovori vojvoda — da ja ne mogu nikomu dati komadić neba, niti tolik kolik je nokat, jer jedini Bog može iskazivati takvu milost i takav dar darivati. Ja vam dajem što mogu, a to je čestit i valjan otok, okrugao, pravi pravcati otok, nadasve plodan, izobilan, gdje ćete vi, ako se potrudite, zemaljskim blagom steći rajsko blago.

— Dobro onda — odgovori Sancho — dajte mi taj otok, a ja ću upeti da budem valjan namjesnik i da usprkos obješenjacima zadobijem raj; a što želim da se izvučem iz svoje kolibice i hoću da se uzvisim, nije od lakomosti, nego od želje da okušam godi li mi namjesnikovanje.

— Ako ga samo jedanput okušate, Sancho — kaza vojvoda — oblizivat ćete se za njim, jer najslađe je zapovijedati i biti slušan. Zaista, dok se vaš gospodar zacari, a nema sumnje da će se zacariti,

kako je sve poteklo, neće mu nitko više iščupati iz ruku carstvo, pa će jadati i tužiti u duši što je proveo toliko vrijeme ne carujući.

— Ja sudim, gospodaru — odvrati Sancho — da je lijepo zapovijedati, pa bilo i stadu ovaca.

— Vi ste mi pravi čovjek, Sancho, jer znate svašta — odgovori vojvoda — i ja se nadam da ćete biti pametan namjesnik, kako se i vidi. Neka dakle bude tako, i znajte da ćete sutra krenuti za namjesnika na otoku, a večeras će vam se spremiti prikladna odjeća, što ćete je nositi, i sve što vam je potrebno za put,

— Neka me odjenu kako ih volja — reče Sancho — jer kako god ja bio odjeven, svagda sam Sancho Panza.

— Istina je — dočeka vojvoda — ali odjeća mora biti prema službi ili časti koju obnašate. Ne bi priličilo da se pravnik odijeva kao vojnik, niti vojnik kao svećenik. Vi ćete se, Sancho, odijevati napol učenjački, a napol kao vojskovođa, jer na otoku što vam ga dajem treba oružja kaošto i znanja, a znanja kao baš i oružja.

— Znanja ima slabo u mene — odgovori Sancho — jer ja ne znam ni abecede, ali dok je meni na pameti i Krist[197] iz početnice, dosta mi je pa da budem dobar namjesnik. A oružjem ću baratati kakvo mi date, dokle god ne poginem, pa što Bog dâ.

— Sa tako dobrom pameti nećete vi, Sancho, ni u čemu griješiti — reče vojvoda.

Uto priđe don Quijote: znajući što se zbiva i kako će Sancho nabrzo na namjesništvo, zamoli vojvodu za dopuštenje, pa uhvati Sancha za ruku i s njime ode u svoju sobu, da ga posavjetuje kako treba da se vlada u svojoj službi. Kad su dakle ušli u sobu, zaključa on za sobom vrata, posadi Sancha gotovo silom do sebe, te mu progovori svečanim glasom:

— Beskrajnu hvalu iskazujem Bogu, prijatelju Sancho, što je, još prije nego što sam ja postigao dobru sreću, povoljna sudbina krenula tebi u susret i dočekala tebe. Ja sam kanio, dok mi bude dobra sreća, platiti tvoju službu, sada pak vidim da sam ja istom započeo stjecati slavu, a ti si, protiv razboritoga reda i zakona, već prije vremena nagrađen onim što si želio. Neki mite, dodijavaju, moljakaju, rano rane, oblijeću, napastuju, pa ipak ne postižu za čim teže; drugi pak stječu službu i čast za kojom su toliko težili, a ne znaju kako i čime. Tu je zgodna i prikladna ona izreka: komu Bog, tomu i svi sveci. Nema sumnje, ti si prema meni zukvan, niti izjutra glavu tareš, niti obnoć brigu vodiš, ništa se ne trudiš, jedva te i

darnuo dah skitničkoga viteštva, a ti si ipak, dok bi dlanom o dlan, postao već namjesnikom na otoku.

Sve ti ovo govorim, Sancho, zato da tu milost što si je stekao ne uzmeš pripisivati svojim zaslugama, nego da hvališ Bogu, koji dobrostivo uređuje sve, a zatim da zahvališ onoj veličajnosti što je u zvanju skitničkoga viteštva. Ako si dakle voljan u srcu vjerovati što ti rekoh, onda slušaj, sinko, pozorno Katona[198] tvojega, koji želi da ti bude savjetnik i zvijezda vodilja, da te s toga burnoga mora na koje sada srćeš uputi i skrene u sigurnu luku, jer službe i velika zvanja i nisu ništa drugo nego duboko more smutnja.

Ponajprvo, sinko, boj se Boga, jer strah je Božji mudrost, a ako budeš mudar, nećeš ni u čemu griješiti.

Drugo, pazi na to kakav si, nastoj upoznati samoga sebe, jer je to znanje najteže što se može zamisliti. Kad budeš poznavao sebe, nećeš se nadimati kao žaba što je htjela da bude jednaka volu; ako se budeš nadimao, ti ćeš u paunskome ponosu svoje gluposti zapažati gadne noge svoje, te ćeš se sjećati da si u selu čuvao svinje.

— Istina je — odgovori Sancho — ali to bješe dok sam bio deran, a kad sam se zamomčio, čuvao sam guske, nisam svinje. Ali to je, čini mi se, svejedno, jer nisu od kraljevskoga roda ni svi što vladaju.

— Istina je — odvrati don Quijote; — zato oni koji nisu plemenita porijekla moraju s dostojanstvom službe što je obnašaju spojiti staloženost i blagost, i povoditi se za razborom, da ih on očuva od pakosne pokude, kojoj ne može izmaći nikoje zvanje.

Ponosi se, Sancho, što si niska roda, i ne susteži se kazivati da si seljačkoga porijekla, jer kad vide da se ti ne sramiš, nitko neće ni nastojati da te posrami; i neka ti je veća čast biti ponizan i čestit nego bahat grešnik. Nebrojeni su oni što su se rodili od niska roda, te se uzvisili do najvišega dostojanstva, papinskoga i carskoga; da je to istina, mogao bih ti nabrojiti tolike primjere, da bi ti dodijali.

Pamti, Sancho: ako se budeš držao vrline i ponosio se kreposnim djelima, ne treba da zavidiš onima što su kneževskoga i plemenitoga roda, jer krv se nasljeđuje, ali vrlina se stječe, a vrlina vrijedi sama po sebi onoliko koliko krv ne vrijedi.

Kad je dakle tako, kao što i jest, pa ako te slučajno, dok budeš na svojem otoku, pohodi koji rođak, nemoj ga odbiti ni prezreti, nego ga primi, pogosti i počasti; time ćeš ugoditi Bogu, koji želi da

nitko ne prezire onoga koga je on stvorio; tako ćeš izvršiti dužnost svoju po prirodnom redu.

Ako povedeš ženu (jer ne valja da oni koji su na vlasti dugo budu bez vlastite žene), uči je, upućuj i skidaj s nje prirodnu njenu neukost, jer sve što pametan namjesnik zna steći, neuka, glupa žena zna rasuti i rasteći.

Ako možda obudoviš (može se i to dogoditi), pa naumiš bolje se oženiti, prema svojem zvanju i položaju, ne uzimaj ženu koja će ti biti udica i prutilo da pecaš ribice lude, ne smije ona biti tvoja kukuljica[199] za darove, jer istinu ti velim: koliko god žena sučeva prima, to jest uzima míto, za sve će muž odgovarati na Sudnji dan: poslije smrti četveròstruko će plaćati za sve što je primao za života.

Nikada nemoj suditi po samovolji, kao što vole i čine neznalice koji misle da su bistri.

Suze sirotinjske neka zadobivaju u tebe veće žaljenje, ali neka ne zadobivaju veću pravdu nego iskazi bogataški.

Nastoj uvidjeti istinu između obećanja i darova bogataševih, jednako tako između jecaja i napasti siromahove.

Kada možeš i kada treba pokazati blagost, ne navaljuj na krivca svu strogost zakonsku, jer strogu sucu nije veća slava nego samilosnu.

Ako pretegneš pravdu na koju stranu, nemoj je pretegnuti težinom poklona, nego težinom milosrđa.

Budeš li sudio u parnici neprijatelju svojemu, smetni s uma krivdu što je počinio tebi i pazi samo na istinu.

Neka te ne zaslijepi strast u poslu, jer što u strasti pogriješiš, ponajviše se i ne može ispraviti; ako se pak ispravi, bit će na štetu tvojemu glasu i tvojemu imetku.

Ako ti dođe lijepa žena tražeći pravdu, odvrati oči od njenih suza, začepi uši od njenih jecaja i rasudi zrelo što te moli, ako nećeš da ti se pamet utopi u njenim suzama i čestitost u njenim uzdasima.

Koga moraš kazniti, ne ruži ga riječima, jer jadniku je dosta muke od kazne i ne treba da mu priklapaš još i nemilih riječi.

U krivcu komu ćeš suditi gledaj jadnika čovjeka koga je prevladala opaka narav naša, te budi milosrdan i blag koliko možeš, ali da ne bude krivice drugomu; jer iako su sva Božja svojstva jednaka, ipak je pred našim očima sjajnije milosrđe od pravednosti.

Ako budeš slušao, Sancho, ove savjete, pouke i pravila, dugo ćeš poživjeti, slava će ti biti vječna, nagrada obilna, sreća

neizreciva; poženit ćeš i poudavati djecu po volji; i djeca će i tvoji unuci steći ugleda i časti, živjet ćeš u miru i ljubavi sa svijetom, a na izmaku života stići će te smrt u blagoj, kasnoj starosti, te će ti nježne mile ruke tvojih prapraunučića zaklopiti oči.

Ovo što ti dosad rekoh pouke su da ti ukrase dušu; poslušaj sada pouke što će ti biti tijelu za ukras.

Četrdeset treća glava

Drugi don Quijotovi savjeti Sanchu Panzi.

Tko god je saslušao tu besjedu don Quijotovu, zar ne bi sudio da je on sasvim pri pameti, dobrodušan čovjek najboljih namjera? Ali, kako je već često rečeno u ovoj velikoj historiji, on luduje samo onda kad se svrati na vitezovanje; u svakome drugom razgovoru iskazuje bistru i vedru pamet, tako te mu svaki čas djela poriču rasudbu, a rasudba poriče djela; ovim drugim savjetima što ih je izrekao Sanchu iskazao je toliku dosjetljivost da je prevršio kako u svojoj razboritosti tako u ludosti. Sancho ga je slušao vrlo pozorno i trudio se popamtiti savjete, jer bi da ih obdržava i da valjano porodi namjesništvo kojim je zatrudnio.

Nastavi dakle don Quijote i reče:

— Kako treba da vladaš sobom i svojim domom, Sancho, prvo ti tuvim u glavu da budeš čist i režeš nokte, da ti ne rastu kao nekima koji od neznanja sude da im dugi nokti krase ruke, kao da takav smet i prirast, kad ih ne režeš, zaista jesu nokti a ne jastrebove pandže. Gadna je to i golema nevaljalština, prljavost i prostaštvo.

Ne hodaj, Sancho, raspasan i nemarno odjeven, jer neuredna odjeća odaje i smušen duh, ako se tom nemarnošću ne prikriva baš lukavština, kakva, vele, bijaše u Julija Cezara.

Ispipaj pametno koliko ti nosi služba, pa ako imaš čime kupiti slugama livreju, nabavi im pristojnu i prikladnu, ma i ne bila naočita i sjajna, pa je razdijeli između tvojih slugu i siromaha: to jest, ako možeš odjenuti šest paževa, odjeni tri paža i tri siromaha, pa ćeš imati paževe i na nebu i na zemlji; a za tim se novim načinom livriranja neće povesti hvalisavci.

Ne jedi ni bijela ni crna luka, da po smradu ne dokuče tvoje prostaštvo.

Hodaj polako, govori mirno, ali nemoj tako kao da uživaš slušajući sebe, jer nikakvo prenavljanje ne valja.

Ručavaj malo, a večeraj još i manje, jer želudac je kovačnica u kojoj se cijelom tijelu kuje zdravlje.

Budi umjeren u piću i pamti: premnogo vino ne zna čuvati tajnu niti držati riječ.

Pazi, Sancho, da ne žvačeš na sva usta. i da ni pred kim ne eruktiraš.

— Ne razumijem kakvo je to eruktiranje — reče Sancho.

A don Quijote mu odvrati:

— Eruktirati znači, Sancho, podrigivati se, a to je jedna od najgadnijih riječi što je imamo u jeziku, premda je vrlo jasna; zato se fini svijet prihvatio latinštine, te mjesto *podrigivati* veli *eruktirati*, a mjesto *podrig* veli *erukcija*; svejedno je što neki još ne razumiju te riječi; već će se one s vremenom uobičajiti, jer se lako razumiju, a time se obogaćuje i jezik, nad kojim običaj i svjetina uvijek imaju vlasti.

— Zaista, gospodaru — reče Sancho — ja ću valjano zapamtiti taj savjet i opomenu da se ne podrigujem, jer meni je to često običaj.

— Eruktirati, Sancho, a ne podrigivati — opomenu ga don Quijote.

— Eruktirati, govorit ću ja odsad — odvrati Sancho — i tako mi vjere, neću zaboraviti.

— Isto tako, Sancho, nemoj u razgovor upletati tolike mnoge poslovice, kako ti običavaš; poslovice su doduše vrijedne kao kratke izreke, ali ti ih često navaljuješ zbrda-zdola, pa su naličnije na budalaštine nego na prirečice.

— Tu može samo Bog pomoći — odgovori Sancho — jer ja znam više poslovica nego koja knjiga, pa kad govorim, tolike mi vrve na usta da se otimaju koja će prva ispasti; onda moj jezik istresa koju god što mu naiđe, sve ako i nije zgodna; ali ja ću odsad paziti da govorim samo takve poslovice što se slažu s dostojanstvom moje službe; jer gdje novac teče, časkom se pečenka peče; čist račun, duga ljubav; komu Bog, tomu i svi sveci; a svima ejvala, osta glava ćelava.

— Tâ ti valja! — reče don Quijote. — Priklapaj, redaj, niži poslovice; tko bi tebi i doskočio! Jare krsti, jare brsti. Ja ti velim da se okaniš poslovica, a ti odmah istresao cijelu litaniju, i zgodne su za ovo što govorimo kao pesnica za oko. Da znaš, Sancho, ja ne kažem da je loša poslovica ako je u pravi mah rekneš, ali kad gomilaš, nižeš poslovice nasumce, besjeda ti je plitka, razvodnjena i dosadna.

Kad budeš jahao na konju, ne naslanjaj se sedlu na krstinu, ne koči noge i ne pružaj ih i ne raskrećuj ustranu, ali nemoj se ni tako

mlitaviti kao da jašeš na svojem sivcu, jer po jahanju se razabire tko je vitez a tko konjušar.

Budi umjeren u spavanju, jer tko ne rani o zori, ne uživa dana. I znaj, Sancho, da je marljivost majka dobroj sreći, a lijenost, opreka njena, nikada ne stiže svrsi koju želiš.

Ovaj posljednji savjet, što ću ti ga još dati, nije doduše za ukras tijelu, ali ja ipak želim da ga zapamtiš, jer mislim da ti neće manje pokoristiti od ovih što sam ti dao dosad. Taj je savjet da se nikada ne upuštaš u raspravu o plemenitim rodovima, ni da ih uspoređuješ, jer ako dva usporediš, jedan mora svakako biti bolji, pa će te onaj koga si ponizio zamrziti, a koga si uzvisio neće ti ničim zahvaliti.

Za odjeću neka ti budu duge valjane hlače, prostran haljetak i ogrtač; kratke hlače nipošto, jer one ne pristaju ni vitezovima ni namjesnicima.

Evo sam ti, Sancho, posavjetovao što mi je sada palo na pamet; bit će kada, bit će i prigode da te još poučim, ako se budeš trudio te mi javljao kako ti je.

— Gospodaru — odgovori Sancho — ja vidim da su to što mi rekoste sve same dobre, svete i korisne upute, ali što će mi one, kad ja ništa ne pamtim. Neću doduše smetnuti s pameti ono što mi velite da režem nokte i da se opet oženim, ako mi se dogodi da ostanem udovac; ali one druge trice i kučine i mješavinu pamtim ja i zapamtit ću ih ko i lanjski oblak. Morat ćete mi dakle to napisati. Ja ne znam doduše ni čitati ni pisati, ali ću napisano dati svome ispovjedniku, neka mi tuvi on i ubija u glavu kad bude trebalo.

— Oh, jade moj — odvrati don Quijote: — zlo i naopako, kad namjesnik ne zna ni čitati ni pisati. Znaj, Sancho, ako je tko nepismen, ili ako je nespretan i ljevak, to znači jedno od dvoga: ili je od vrlo siromašnih i neukih roditelja, ili je tako loš i nevaljao da ga se nije primila nikakva čestita nauka. To ti je velik nedostatak, i ja bih želio da se naučiš barem potpisivati.

— Potpisati se znam — odgovori Sancho; — bio sam ja u svome selu glavar u bratovštini i naučio sam crtati neka slova, kao znakove na tovaru, pa mi rekoše da je to moje ime. Ja ću se još i pričiniti da mi je desnica ukočena, te ću narediti neka drugi potpisuje mjesto mene. Svemu ima lijeka, osim smrti. Kad su meni u ruci i škare i sukno, znat ću ja krojiti. Komu je otac sudac, ne boji se za parnicu. A kad ja budem namjesnik, još viši dakle od suca, neka mi onda dođu i vide! Neka metu mnome i neka me opadaju! Tko po

tuđu vunu pođe, sam ostrižen kući dođe. S milim Bogom sve se može. Bogato i ludo, a svijetu čudo. Dok ja samo budem namjesnik i stanem darivati, kao što i kanim, nitko meni neće nalaziti mane. Ali tko se miješa u mekinje, pojest će ga svinje. Koliko brojiš, toliko i stojiš, govorila je moja baka. A gdje marjaši zveče, filozofi muče.

— Oh, Sancho, proklet bio od Boga! — progovori sada don Quijote. — Šezdeset tisuća vragova odnijelo tebe i tvoje poslovice! Nižeš ih već cio sat i sa svakom me poslovicom na muke udaraš. Ja ti se kunem da će te poslovice popeti još i na vješala. Zbog njih će tebe tvoji područnici svrgnuti s namjesništva, ili će se pobuniti. Govori, otkud tebi te poslovice, glupane, i kako ih primjenjuješ, luđače, a ja se znojim i mučim kao da kopam kad bih samo jednu da izreknem i valjano primijenim?

— Tako mi Boga, gospodaru — odvrati Sancho — vi tu kukate baš ni rad čega. Kojega se vraga tiče što se ja služim onim što imam, kad nikakva drugoga blaga pod Bogom nemam, nego jedino poslovice te poslovice? I sada su mi na jeziku dvije-tri koje bi bile zgodne kao pogača u torbi, ali ja ih ne kazujem, jer treba i svirati i sviralu za pâs zadjenuti, a šutnja je zlato.

— Ne zadijeva Sancho sviralu za pâs — reče don Quijote; — ti i ne znaš šutjeti, nego samo koješta mlatiti i dodijavati. Ali ja bih ipak volio znati kakve su ti to dvije-tri poslovice pale sada na pamet, te su tako zgodne; moja je pamet valjana, no koliko se god upinjao, ništa mi na um ne pada.

— Zar je ikoja bolja — preuze Sancho — nego: »gdje zubi umnjaci grizu, ne turaj palac ni blizu«, »nosi se od mene, mani mi se žene«; »ili loncem o kamen, ili kamenom o lonac, zlo i naopako loncu«; zar ne pristaje sve to? Neka se nitko ne kvači s onim tko zapovijeda, jer u svemu treba reda; ne sluša li, taj će nastradati kaošto onaj koji tura prste među zube umnjake; ma i ne bili umnjaci, nego kutnjaci, svejedno; kad namjesnik govori, nema pogovora, niti ga ima onomu: »nosi se od mene, mani mi se žene«. Ono pak o kamenu i loncu razabire i slijepac. Tko dakle vidi trun u tuđem oku, neka vidi i balvan u svojem, da ne reknu o njemu: »rugala se sova sjenici«, a vi, gospodaru, dobro znate da je jači glupan na svojem nego mudrac na tuđem.

— Nije istina, Sancho — odvrati don Quijote — glupan ne zna ništa ni na svojem ni na tuđem, jer na ludom se temelju ne gradi pametan dom. Ali manimo se sada toga, Sancho. Ako budeš loše

namjesnikovao, tvoja će biti krivica, a moja sramota. Nego, utjeha mi je što sam ispunio dužnost i tebe posavjetovao po istini i što god sam pametnije znao. Ja sam dakle izvršio što moram i što sam obećao. Bog bio s tobom, Sancho, i vladao tobom dok na vlasti budeš, i oslobodio mene ove moje zebnje da ćeš ti na otoku sve izvrnuti naglavce, a ja bih to mogao spriječiti, kad bih otkrio vojvodi tko si ti, i kada bih mu rekao da sav taj trbonja i čovuljak nije ništa drugo nego vreća puna poslovica i pakosti.

— Gospodaru — odvrati Sancho — ako se vama čini da ja nisam zgodan za namjesništvo, odmah ga puštam, jer meni je više stalo do ovolickoga djelića duše koliko je crno pod noktom nego do cijeloga tijela. Ja ću se kao Sancho prehraniti suhim kruhom i crnim lukom isto onako kao da sam namjesnik i da se hranim jarebicama i kopunima. Kad spavamo, svi smo jednaki, i veliki i mali, i siromasi i bogataši. Ako vi, gospodaru, promislite, razabrat ćete da ste baš vi meni zabili u glavu namjesništvo, jer ja se u namjesnikovanje na otocima razumijem koliko i magare u kantar, pa ako vi sudite da će mene odnijeti vrag ako budem namjesnikom, onda više volim kao Sancho dospjeti u nebo nego kao namjesnik u pakao.

— Tako mi Boga, Sancho — dočeka don Quijote — zbog tih samih riječi što si ih kazao na kraju, sudim ja, vrijedan si da budeš namjesnikom na tisuću otoka. Ti si od naravi darovit, a bez toga ne vrijedi nikakvo znanje. Preporuči se Bogu i nastoj ne griješiti u glavnom naumu: to jest, neka ti je svagda nakana i čvrsta odluka da u svakom poslu koji te zapadne pogodiš ono što je pravo, jer Bog pomaže uvijek dobru volju. A sada hajdemo na objed, čini mi se da nas gospodin i gospođa već čekaju.

Četrdeset četvrta glava

Kako je Sancho Panza uveden u namjesništvo i kakva je neobična pustolovina don Quijota čekala na dvoru.

Vele da prevoditelj nije ovo poglavlje preveo baš onako kako se u pravom slijedu ove kronike čita i kako ga je Cide Hamete započeo: Maur se naime tuži na samoga sebe što se latio takve suhoparne, oskudne historije kao što je don Quijotova, gdje neprestano govori samo o njemu i Sanchu, a ne smije zastraniti na važnije i zabavnije stranputice i zgode.

Piscu je, veli on, nepodnošljiva muka i nevolja kad mora neprestance upinjati pamet, ruku i pero, i svagda opisivati jedno te isto, i govoriti na usta samo nekolikih junaka. Da se ukloni toj neprilici, poslužio se u prvom dijelu lukavštinom te iznio pokoju pripovijest, tako onu o *Nerazboritom znatiželjniku* ili pak onu o *Sužnju kapetanu*; te su pripovijesti odjelite od glavnog toka, a sve drugo čine zgode koje su se dogodile samomu don Quijotu, i nisu se mogle ispustiti. Ali on je, veli, ipak pomislio da mnogi koji su zaokupljeni pažnjom što je iziskuju junačka djela don Quijotova neće mariti za one umetke, nego će ih prelaziti ili u brzini ili s mrzovoljom, ne hajući za milinu i svu umještinu što su u njima, a koje bi se jasno razabrale da su pripovijesti objavljene same, to jest da nisu priklopljene don Quijotovim ludostima i Sanchovim budalaštinama.

Zato on u ovaj drugi dio ne upleće takve odjelite, nakalamljene priče, nego samo neke epizode koje mu se čine zgodne a nikle su iz samih istinskih događaja, pa i te se uzgredice iznose ukratko, u malo riječi, koliko je već dovoljno. Kako se on dakle suspreže i zadržava u tijesnim granicama pričanja, premda bi po vještini, sposobnosti i pameti mogao raspravljati o svemu na svijetu, moli da mu se ne podcjenjuje trud, nego neka bude pohvaljen, ali ne za ono što piše, već za ono što ispušta i ne piše.

Onda nastavlja kroniku i veli:

Pošto je objedovao don Quijote onoga dana kad je svjetovao Sancha, on mu popodne i napiše te savjete, da Sancho mogne

potražiti tko će mu ih čitati. Ali tek što mu ih je dao, savjeti dospiju vojvodi u ruke, a vojvoda ih priopći vojvotkinji, te se njih dvoje opet zadive i ludosti i pameti don Quijotovoj. Nastave dakle svoje šale, te još to poslijepodne otpreme Sancha s velikom pratnjom na ono mjesto što će njemu biti otok. Dogodi se pak te je ispraćaj vojvoda povjerio svome dvorskom, jako razboritu i dosjetljivu čovjeku (jer gdje nema razbora, ne može biti ni dosjetljivosti), onome istom što je onako zgodno odigrao lakrdijašku ulogu grofice Trifaldi, kako smo već ispripovijedali; ovako on, i još poučen od gospodara i gospodarice što će i kako će sa Sanchom, izvrši svoj posao da bijaše divota. Kad je dakle Sancho ugledao toga dvorskoga, sinu mu u pameti da je to istòvjetnō lice grofice Trifaldi, te se on okrenu gospodaru i reče:

— Gospodaru, tako me zdravo i pravo odnio vrag s ovoga mjesta gdje sam, ako vi meni ne priznate da je u toga dvorskoga píkō lice Doloridino.

Don Quijote pogleda pozorno dvorskoga, a kad ga je razmotrio, reče Sanchu:

— Čemu da te nosi vrag, Sancho, bilo zdravo, bilo pravo (ja i ne znam što si kanio reći), kad je u Doloride i dvorskoga doduše lice slično, ali ipak dvorski nije stoga Dolorida. Bila bi prevelika opreka i strašno proturječje kad bi zaista bilo tako, a sada nije vrijeme za takva istraživanja, jer bismo se zapleli u nerazmrsivu zbrku i tko zna bismo li iz toga nedohođa ikad pogodili van. Vjeruj mi, prijatelju, treba zaista Bogu se moliti neka nas izbavi od opakih vračara i zlih čarobnjaka.

— Ne šalim se, gospodaru — odvrati Sancho — nego sam maločas čuo kako dvorski govori, pa mi se baš učinilo da čujem i glas grofice Trifaldi. Dobro dakle, ja ću šutjeti, ali ću paziti odsad, da vidim hoću li otkriti još kakav znak koji će mi potvrditi ili razbiti sumnju.

— Tako ti učini, Sancho — suglasi se don Quijote — a meni javi što god u tome otkriješ, a onda i sve što ti biva u namjesnikovanju.

Krene naposljetku Sancho, praćen mnogim ljudima, odjeven u pravničku odjeću, preko nje prebacio prostranu, suru kabanicu ili plašt sa blistavim prugama, a na glavu ustaknuo jednako takvu kapu. Jaše on mulu sa kratkim stremenima, a po zapovijesti vojvodinoj ide za njim sivac, s opravom i opremom magarećom, svilenom i novom

novcatom. Obazire se Sancho počesto za svojim magarcem i tako se veseli njegovu društvu da se ne bi mijenjao ni sa samim carem njemačkim. Kad se rastajao s vojvodom i vojvotkinjom, poljubio im ruke, od gospodara pak primio blagoslov; gospodar mu ga udijelio sa suzama, a Sancho prihvatio plačući.

Pusti, ljubazni čitatelju, čestitoga Sancha, neka putuje s mirom i u dobar čas, i nadaj se kojemu vaganu smijeha, jer toga će biti dok dočuješ kako se vladao na svojoj službi. A dotle slušaj, da čuješ što se te noći dogodilo njegovu gospodaru, pa ako se ne nasmiješ, barem će ti zatitrati usne, jer se don Quijotove dogodovštine slave ili praćene divljenjem ili smijehom.

Priča se dakle da je don Quijota napala čama[200] čim je otišao Sancho: da je mogao vitez opozvati nalog i ustegnuti perjaniku namjesništvo, to bi učinio. Vojvotkinja opazi da je turoban i zapita ga što se rastužio: je li zbog Sanchova odlaska, ima mu na dvoru konjušarâ, družbenicâ i sluškinjâ, koje će ga poslužiti kako god bude želio.

— Istina je, gospođo — odgovori don Quijote — žalim za Sanchom. Ali to nije glavni razlog zašto sam se ražalostio. Od premnogih ponuda vaše preuzvišenosti primam i odabirem jedino dobru volju s kojom mi ih nudite, a samo još molim vašu preuzvišenost neka mi izvoli dopustiti da u svojoj sobi služim ja sebe sam samcat.

— Gospodine don Quijote — reče vojvotkinja — tako zaista ne može biti, nego će vas služiti četiri moje djevojke, četiri krasna cvijeta.

— Meni one neće biti cvijeće — odgovori don Quijote — nego trnje koje bode moju dušu. U moju sobu neće ni na krilima ući ni one niti itko nalik. Ako mi vaše gospodstvo kani i dalje iskazivati milost koju ja ne zaslužujem, dopustite mi da se ja brinem za sebe, da se u sobi služim sam i da dignem zid između svojih požuda i svoje čestitosti; od te valjane navade ne kanim odustati za volju velikodušnosti što mi je vaša visost kani iskazati. Ukratko, radije ću spavati odjeven, nego se privoljeti da me itko razodijeva.

— Nemojte, nemojte dalje, gospodine don Quijote — odvrati vojvotkinja. — Ja ću, velim vam, narediti da vam u sobu ne smije ni muha a kamoli djevojka. Ne kanim ja gospodinu don Quijotu okrnjiti pristojnost, jer kako sam razabrala, sramežljivost je najodličnija od vaših vrlina. Razodijevajte se vi, gospodine, nasamo

i po svome, kako vas je i kada vas je volja, nitko vas neće smetati; u sobi će vam biti sudovi koji su potrebni, te možete uza zaključana vrata i spavati i ne morate ih otvarati ni rad kakve potrebe. Živjela tisuću godina velika Dulcinea od Tobosa, ime joj se proslavilo po svoj kugli zemljinoj, kad je vrijedna da ju ljubi takav hrabar i čestit vitez, a dobri Bog ulio Sanchu Panzi, namjesniku našemu, u srce želju da što brže završi trapljenje, da bi opet mogao svijet uživati u krasoti te uzvišene gospođice.

Odgovori joj na to don Quijote:

— Vaša je visost govorila kako dolikuje, jer čestita gospođa neće ništa izustiti što ne bi bilo čestito. I sretnija će i slavnija biti na svijetu Dulcinea zbog hvale vaše visosti, nego da su je pohvalili najrječitiji govornici na svoj zemlji.

— Dobro, dakle, gospodine don Quijote — preuze vojvotkinja; — vrijeme je večeri, i vojvoda nas valjda čeka. Hajdemo, gospodine, večerati, pa da ranije legnete, jer put u Candayu što ste ga prevalili nije bio tako kratak da se niste ponešto umorili.

— Nisam se nikako umorio, gospođo — odgovori don Quijote. — Mogao bih se zakleti vašoj preuzvišenosti da za života svojega nisam još nikada jahao pitomiju životinju, koja bi mirnije kasala od Klinodrvca, te ne znam kako se Malambruno i nakanio lišiti sebe tako laka i valjana ata, te ga, ni pet ni šest, spalio.

— Bit će valjda — odgovori vojvotkinja — da je požalio koliko je zlo počinio grofici Trifaldi i njenoj družbi i drugom svijetu, te kolika je zlodjela skrivio kao vračar i čarobnjak; odlučio je dakle uništiti sve oruđe što mu je služilo u tome zvanju, pa je spalio Klinodrvca, koji mu bješe glavno oruđe i najviše ga je uznemirivao, jer je lutao na njemu iz jedne zemlje u drugu; ali pepeo što ostade od toga paleža, i pobjednička ona objava, na vječnu su diku velikomu don Quijotu od Manche.

Zahvali don Quijote vojvotkinji novom hvalom, a kad je odvečerao, sam ode u svoju sobu, ne dopuštajući da itko uđe i da ga posluži: toliko se boji da mu se ne bi dogodila prigoda gdje bi i preko volje okaljao časnu čistoću što je čuva za svoju vladaricu Dulcineju, te mu je svagda na pameti čestitost Amadisa, ugleda i cvijeta skitnikâ vitezova. Zaključa za sobom vrata, razodjene se uza svjetlost dviju voštanih svijeća, a kad uze svlačiti čarape (o nesreće, nedostojne ovakva čovjeka!), omače mu se — ali niti uzdah, niti išta drugo što bi okaljalo njegovu uljuđenost, nego dva tuceta okica na

čarapi, tako te od nje nastade rešetka. Silno se ražalosti čestiti gospodin, te ne bi požalio dati unču srebra za dram zelene svile; zelene zato što mu čarape bijahu te boje.

Benengeli, pišući ovo, kliče i veli: »Oj, siromaštino, siromaštino! Ne znam kako je onaj veliki pjesnik iz Córdobe[201] i mogao reći da si ti:

Nepripoznani sveti dar!

Ja sam doduše Maur, ali sam se družio sa kršćanima i znam da svetost stoji u ljubavi, poniznosti, vjeri, pokornosti i siromaštvu; ali ipak velim da ima mnogo božanske vrline onaj koji je zadovoljan siromaštvom, ako samo ta vrlina nije one vrste o kojoj veli jedan od najvećih svetaca njihovih: 'Neka vam bude ono što imate kao da ga i nemate';[202] a to zovu siromaštvom duha. Ali ti, drugačija siromaštino, o kojoj ja govorim, zašto više voliš pogađati plemiće i ljude odlična roda negoli drugi svijet? Zašto im sudiš da krpaju cipele,[203] i da su im puljke ili pùca na kaputu nekoja svilena, nekoja od krute vune, a nekoja staklena? Zašto su im ovratnici ponajviše presavijeni, a nisu kruti?« (Po tome se razabire da su škrob i kruti ovratnici odavno već u običaju.) Onda nastavlja: »Jadna li čovjeka plemenita roda koji uzdiže i tetoši svoju čast, hrani se slabo, za zaključanim vratima, pa onda od čačkalice stvara himbenicu, jer izlazi na ulicu i čačka zube kao da je jeo te ih mora čačkati.[204] Jadnika li, velim, u koga je čast zazorljiva, te joj se čini da će se na milju daljine opaziti zakrpa na cipelama, preznojeni šešir, izlizana kabanica i glad u želucu!«

Svega se toga sjeti don Quijote kad su mu se oparale okice na čarapi; ali se utješi kad je opazio da su od Sancha ostale putne čizme, te on naumi obuti ih sutra. Naposljetku legne, zamišljen i turoban što mu nema Sancha i što mu je nenaknadiva nezgoda stigla čarape; pokrpio bi ih on ma i svilom drugačije boje, a to je već najjasnije znamenje siromaštine što ga plemić može doživjeti u svojoj beskrajnoj nevolji. Pogasi svijeće, ali je bila zapara i nije mogao zaspati; ustane dakle s postelje i malko otvori rešetku na prozoru koji je gledao na krasan vrt. A kad je otvarao, razabere i začuje da neki svijet hoda po vrtu i razgovara. Uzme pozorno slušati. Oni dolje postanu glasniji, tako da im je mogao razabrati ovaj razgovor:

— Ne navaljuj na mene, Emerencia, da pjevam, kad znaš da ja od onoga časa kako je taj stranac stigao na ovaj dvor i moje ga oči ugledale ne znam više pjevati, nego samo plakati. Ni u gospodarice nije tvrd san, nego lak, te ni za koje blago na svijetu ne bih da nas zatekne ovdje. Pa sve da i spava i da se ne probudi, uzaludna bi mi bila pjesma, ako spava pa je ne bude čuo taj novi Eneja, što je u moj zavičaj stigao da mi se naruga.

— Nemoj hajati za to, prijateljice Altisidora — bio joj odgovor. — Vojvotkinja i svi u kući zacijelo spavaju, samo ne spava vladar tvojega srca, koji ti je uzbunio dušu. Evo sam baš čula kako se otvorila rešetka na prozoru njegove sobe, zacijelo je dakle budan. Pjevaj, ojađenice moja, tihim, blagim glasom uza svoju harfu, a začuje li nas vojvotkinja svalit ćemo krivicu na ovu zaparu.

— Nije meni do toga, Emerencia — odgovori Altisidora — nego ja ne bih da pjesma oda srce moje i da me oni koji ne znaju silnu snagu ljubavi smatraju za pohotljivu, razuzdanu djevojku. Ali i ne marim: bilo što mu drago, bolja je i sramota na licu nego jad u srcu.

Uto zabruji milozvučna svirka na harfi. Kad je začu don Quijote, zapanji se. Padoše mu na pamet nebrojene pustolovine slične ovoj, prozori, rešetke i vrtovi, serenade, ljubavna očitovanja, nesvjestice, o kojima je čitao u svojim pustim viteškim knjigama. Odmah on pomisli da se koja djevojka vojvotkinjina zaljubila u njega, a poštenje joj ne dopušta da otkrije svoja čuvstva. Poboji se da ne bi klonuo, te odluči u sebi da se neće dati svladati. Preporuči se dakle od svega srca i volje vladarici svojoj Dulcineji od Tobosa i naumi slušati svirku, a da bi razabrale kako ih on sluša, kihnu tobože. Tome se djevojke jako obraduju, jer su jedino i željele da ih čuje don Quijote. Altisidora zahvati dakle i podesi harfu, te započne ovu romancu:[205]

Oj ti, koji na ležaju
Od holandskog platna spavaš
Cijele noći sve do zore,
A bez brige ikakove,

Oj viteže najhrabriji,
Što ga ikad Mancha rodi,
I časniji i vredniji
Od arapskog suhog zlata!

Slušaj ovu tužnu djevu,
Dobra roda, a u jadu,
Što je dušu opržila
Na očiju tvojih suncu,

Ti junačke tražiš zgode
I nalaziš tuđe jade,
Ti ranjavaš ali nećeš
Da pomažeš i da vidaš.

Oj junače mladi, reci,
Bog ti dao što god želiš.
Jesi l' rođen u Libjii
Il u Jaki, u planini?

Jesi l' siso ljute guje,
Ili ti je dojilica
Divljaština šumska bila,
Ili strava u planini?

Blago bilo Dulcineji,
Djevi zdravoj, ugojenoj,
Nek se diči što ukroti
Ljutog tigra, divlju zvijer.

Slava će joj zaoriti
Od Jarame u Henares,
S Taja na taj Manzanares,
Od Pisuerge do Arlanze.

Da mi se je s njome mijenjat,
Ne bih za prid požalila
Ni šarenu halju svoju
Sa zlaćanim resicama.

Da sam tebi u naručju,
Ili barem da ti stojim
Kraj postelje, da ti s glave
Češljem gustim perut skidam.

Mnogo želim, ovolike
Milosti sam nevrijedna:

Službenici dolikuje
Da ti smije gladit noge.

Kolike ti dajem kape,
I čarape srebrom tkane,
Dokoljenke od damasta,
I prefine ogrtače!

I bisera dragocjena,
Zrnje krupno ko šišarka,
Da mu para nigdje nema,
»Jedincem« se zato zove!

Nemoj gledat sa Tarpejske
Hridi požar što me gori,
Nit ga gnjevom sad raspiruj,
Oj Nerone ti od Manche!

Ja sam curče, nježna djeva,
Ni petnaest nemam ljeta
(četrnaest, tri mjeseca),
Tako meni Bog i duša!

Nisam hroma ni nahera,
Nikakve mi nema mane,
Kosa mi je kao ljiljan,
Što se za mnom vuče zemljom.

Istina je, usta su mi
Ušiljena, a nos tubast,
Ali zubi ko topazi,
Te krasotu moju diče.

Glas mi znadeš jer ga slušaš
Najslađim je ravan glasu,
Visine sam i uzrasta
Nešto manjeg nego srednjeg.

Sve tê draži i još druge
Pokoran su tebi plijen;
Ja sam djeva s ovog dvora,
Ime mi Altisidora.

Tako se završi pjesma ojađene Altisidore, a započe se prepast oblijetanoga don Quijota. Uzdahnu on duboko i reče u sebi:

»Nesretna li mene skitnika, kad nema djevojke koja bi me pogledala pa da se ne bi zaljubila u mene...! Tužne li sreće neprispodobivoj Dulcineji od Tobosa, kad joj ne puštaju da se ona jedina sladi nesalomljivom postojanošću mojom.... Što biste vi od nje, oj kraljice? Zašto je proganjate, oj carice? Čemu joj dodijavate, djevojke od četrnaeste do petnaeste godine? Pustite, pustite siroticu, neka se diči, raduje i ponosi što joj je Amor dosudio da je predobila moje srce i pokorila moju dušu. Znaj, zaljubljeno jato, da sam ja jedinoj Dulcineji tijesto i marcipan, a svima sam drugima kremen; njoj sam ja med, a vama aloj; jedina je Dulcinea meni krasna, umna, čestita, naočita i plemenita, a sve su druge ružne, glupe, nevaljale i najprostijega roda; da budem njen i ničiji više, za to me priroda rodila na svijet. Plakala ili pjevala Altisidora, ili očajavala ona gospođa zbog koje sam mlaćen u zamku začaranoga Maura, ja ću biti Dulcinejin, ovako ili onako, čist, valjan i pošten, usprkos svakoj sili čarobnjačkoj na svijetu.«

Tako reče, zalupi prozor, ogorčen i žalostan, kao da ga je pogodila kakva ljuta nevolja, te leže na postelju. Neka ga sada tamo, jer nas zove veliki Sancho Panza, koji započinje svoju slavnu vladavinu.

Četrdeset peta glava

Kako je veliki Sancho pod vlast uzeo svoj otok i kako je započeo vladati.

O, neprestani otkrivaču antipoda, zubljo svjetska, oko nebesko, slatki pokretaču čutura,[206] ti koji si ovdje Timbrije, ondje Feb, tu streljač, tamo liječnik, oče poezije, tvorče glazbe, ti koji svagda uzlaziš, a čini se kao da nikada ne zalaziš. Tebe molim, oj Sunce, uz čiju pomoć čovjek stvara čovjeka, tebe molim, priskoči mi i prosvijetli tamu mojega uma da mognem redom ispripovijedati svu vladavinu velikoga Sancha Panze, jer bez tebe osjećam da sam mlak, mlitav i smeten.

Stigao dakle Sancho sa svojom pratnjom u mjestance što je od znatnijih u vojvode: ima do tisuću žitelja. Reknu mu da je tomu otoku[207] ime Barataria, ili zato što se mjesto zvalo Barataria, ili jer se jeftino[208] domogao namjesništva. Kad stigoše pred vrata gradića koji je okružen zidom, iziđe im u susret općinsko vijeće, zvona zazvone, svi žitelji udare u silno veselje, odvedu Sancha s velikim slavljem u glavnu crkvu, da zahvale Svevišnjem, a onda mu sa smiješnim ceremonijama predaju gradske ključeve i priznaju ga za stalnoga namjesnika otoka Baratarije. Odjeći, bradi, debljini i maloći novoga namjesnika začude se svi koji nisu znali jezgru tomu poslu, začude se čak i oni koji su znali, a njih je bio priličan broj. Naposljetku ga iz crkve odvedu sudačkoj stolici, posade ga na nju, a vojvodin mu dvorski prozbori:

— Stari je običaj ovdje, gospodine namjesniče, da onaj koji prima ovaj slavni otok pod svoju vlast mora odgovoriti na ono što bude zapitan, a to je kakvo zamršeno i poteško pitanje. Po tome odgovoru dokučuje narod kakve je pameti novi namjesnik, pa se onda njegovu dolasku raduje ili se žalosti.

Dok je dvorski to govorio, zagledao se Sancho u mnoga krupna slova ispisana na zidu, sučelice njegovoj stolici, a kako nije znao čitati, zapita što su te slikarije na onom zidu. Odgovore mu:

— Gospodaru, tu je zapisan i zabilježen dan kada je vaše gospodstvo uzelo pod vlast ovaj otok, a natpis veli: »Danas, toga i

toga dana i mjeseca te i te godine, primio je ovaj otok pod svoju vlast gospodar don Sancho Panza, nauživao ga se mnogo ljeta!«

— A tko se zove don Sancho Panza — zapita Sancho.

— Vaše gospodstvo — odgovori dvorski — jer na ovaj otok nije još nikakav Panza došao, doli taj što sjedi na toj stolici.

— Onda pamtite, brate — reče Sancho — da ja nemam nikakav don, a nije ga imao nitko od mojega roda: zovem se samo Sancho Panza, Sancho mi se zvao otac, Sancho djed, i svi su bili Panze, bez ikakva prišivka *don* ili *doña*. Sve mi se čini da na ovom otoku ima više *donova* nego kamenja. Ali neka: Bog mene zna, pa ako moje namjesništvo potraje nekoliko dana, možda ću ja isplijeviti te *donove* što su se namnožili, pa su na dosadu ko i mušice. A sada pitajte, gospodine dvorski, ja ću odgovarati što god bolje budem znao, žalostio se svijet ili ne žalostio.

U taj čas uđu u sudnicu dva čovjeka, jedan u seljačkoj odjeći, a drugi s nôžicama u ruci, krojač. I reče krojač:

— Gospodaru namjesniče, ovaj seljanin i ja dolazimo pred vaše gospodstvo evo radi čega: došao taj čovo jučer u moju radionicu (a da oproste svi koji su ovdje, ja sam majstor krojač, hvala Bogu), dao mi peču sukna i zapitao me: »Gospodine, ima li toga sukna dosta da mi sašijete kapu?« Ja izmjerim sukno te odgovorim da ima. Ali meni se učini, i pravo mi se učinilo, da se on poveo za pakošću i za lošim mišljenjem o krojačima,[209] pa misli valjda da mu ja zacijelo kanim ukrasti ustrižak toga sukna. On mi uzvrati dakle neka pogledam neće li biti za dvije kape. Ja pogodim što misli te odgovorim da hoće. Tako taj goso, kako je naumio loše i započeo svoje, uze sve primetati kapu do kape, a ja sve dometati: *da, da*, i tako stigosmo do pet kapa. Sada on evo došao po njih, ja mu ih dajem, a on neće da mi plati posao, nego traži od mene da ja njemu ili platim ili sukno vratim.

— Je li tako bilo, brate? — zapita Sancho seljanina.

— Jest, gospodaru — odgovori on — ali naredite krojaču neka pokaže tih pet kapa što mi je sašio.

— Drage volje — odgovori krojač.

I pruži odmah ruku ispod kabanice, pokaže pet kapa, nataknutih na vrhove svih pet prstiju na ruci, i reče:

— Evo tih pet kapa što ih taj čovo ište; tako mi Boga i duše, nije mi od sukna preostalo ništa, pa neka vještaci pregledaju moj posao.

Svi se nazočni nasmiju tolikim kapama i toj novoj raspri. Sancho razmisli malo, onda će reći:

— Čini mi se da parnicu ne treba razvlačiti, nego valja odmah presuditi po zdravoj pameti. Ja dakle presuđujem da krojač gubi za taj posao novac i seljak sukno, a kape neka se odnesu sužnjima u zatvor,[210] pa je svemu kraj.

Isto onako kako je prijašnja presuda o svinjarevim novcima[211] zadivila sve nazočne, tako ih ova presuda natjera na smijeh, a onda bude učinjeno kako je zapovjedio namjesnik.

Pred njega se sada jave dva starca; u jednoga bio štap u ruci, trskovac, a onaj drugi, bez štapa, reče:

— Gospodaru, ja sam ovom poštenjakoviću uzajmio poodavno deset zlatnih škuda, da mu ugodim i da učinim dobro djelo, uz pogodbu da mi zajam vrati kad budem zaiskao. Prošlo prilično vrijeme i ja zlatne škude nisam iskao, da ga ne natjeram u veću stisku, kad bi mi ih vraćao, nego što bijaše onda kad sam mu ih uzaimao. Meni se nakon nekog vremena učinilo da on i ne mari za plaćanje, te zaištem povrat novca i jednom i više puta. Ali on ne samo što mi ga ne vraća nego još poriče i veli da mu nikada nisam ni uzajmio tih deset škuda, i domeće: ako sam mu ih uzajmio, već ih je i vratio. Nemam svjedoka ni za zajam ni za povrat, jer mi i nije vratio. Želio bih zato, gospodaru, da ga zakunete: ako se zakune da mi je vratio, opraštam mu ih i ovdje i pred Bogom.

— Što veliš ti na to, starče sa štapom? — zapita Sancho.

Odgovori starac:

— Ja priznajem, gospodaru, da mi je novac pozajmio; spustite dakle žezlo,[212] pa kad on to prepušta na moju zakletvu, ja ću se zakleti da sam mu zajam i vratio zaista i platio.

Namjesnik spusti žezlo, a starac sa štapom dodade dotle štap drugomu starcu, da mu ga pridrži dok se on ne zakune, kao da mu štap smeta; onda položi ruku na križ na žezlu i zakune se da mu je doduše onaj uzajmio tih deset škuda što ih ište, ali on mu ih je vratio, sve iz ruke u ruku, pa ako onaj iznovice traži valjda se više ne sjeća.

Kad je to razabrao veliki namjesnik, zapita vjerovnika što veli na te riječi protivnikove; on odgovori da njegov dužnik zacijelo govori istinu, jer je čestiti čovjek i valjan kršćanin. Valjda je dakle on, vjerovnik, zaboravio da mu je dužnik vratio dug i kada mu je

vratio, pa odsad neće ništa više ni iziskivati. Dužnik nato uzme opet svoj štap, pokloni se te iziđe iz sudnice.

Kad je vidio Sancho kako taj bez brige odlazi i kako je tužitelj strpljiv, spusti glavu na prsa, upre kažiprst desne ruke u povije više nosa, zamisli se časkom, a onda digne glavu i zapovijedi neka dozovu starca sa štapom. Dovedu ga, a kad ga Sancho ugleda, reče mu:

— Daj mi, prijane, taj štap! Treba mi malko.

— Drage volje — odgovori starac: — evo vam ga, gospodaru.

I dade mu ga u ruku. Primi Sancho štap, predade ga drugomu starcu i reče mu:

— Idi s Bogom, namiren si.

— Ja, gospodaru! — odvrati starac. — Zar taj trskovac vrijedi deset zlatnih škuda?

— Vrijedi — odgovori namjesnik; — a ako ne vrijedi, onda sam ja najgluplji glupan na svijetu. Sada će se vidjeti imam li ja mozga da bih mogao vladati cijeloj kraljevini.

I naredi da se tu pred svima prekrha i raskoli trskovac. Urade tako i nađu u trskovcu deset zlatnih škuda.

Zadive se svi te uzmu svojega namjesnika smatrati za novoga Salamuna. Zapitaju ga otkud je dokučio da je u tome trskovcu onih deset škuda; on odgovori da je opazio kako starac, kad se kune, daje taj štap protivniku, a kad se zakleo, ponovo ište štap. Vidi se dakle da one koji vladaju, sve ako su budalasti, gdjekada upućuje Bog u njihovu sudu; uz to, čuo je već takvu zgodu[213] od župnika u svojem selu, a pamćenje mu je toliko da ništa ne zaboravlja čega hoće da se sjeća, te na svem otoku i nema više takva pamćenja.

Odu najposlije obadva starca, jedan posramljen, drugi namiren, nazočni se pak redom zadive. Samo onaj što zapisuje riječi, postupke i djela Sanchova nije se znao konačno odlučiti bi li ga smatrao za benu ili za pametna čovjeka.

Tek što se završila ta parnica, uđe u sudnicu neka žena, a čvrsto se uhvatila za čovjeka u stočarskoj odjeći. Uzvikala se na sav glas i govori:

— Sudite, gospodaru namjesniče, po pravdi! Ako je ne nađem na zemlji, otići ću je tražiti na nebu! Gospodaru namjesniče, dušo moja, ovaj zlotvor napao me usred polja i poslužio se mojim tijelom kao prljavom krpom. Jadne mene, oteo mi ono što sam ja dulje od dvadeset i tri godine čuvala i branila od Maura i kršćana, od

domaćih i od stranaca. Bila sam tvrda kao plutovo drvo, očuvala se čitava kao daždevnjak u ognju, kao vuna na trnju, a sada došao taj nitkov te me opipao svojim neopranim rukama.

— Jesu li u toga ljubaznika oprane ili neoprane ruke, to se još mora izvidjeti — reče Sancho.

Okrene se čovjeku i zapita ga što veli i što odgovara na tužbu te žene. Onaj odvrati sav zbunjen:

— Gospodo, ja sam siromah svinjar, pa sam krenuo jutros odavde, da prodam četiri — da prostite! — svinje. Gotovo sve što sam dobio planulo je na dacije i na druge otimačine. Kad sam se vraćao doma, u svoje selo, skobim putem tu čestitu ženu, a vrag, koji u svake trice dira i mućka ih, namjerio nas da se proveselimo. Ja sam joj platio koliko treba, ali ona se ne htjede zadovoljiti, nego me saletjela i nije me ispustila dokle god me nije dovukla ovamo. Ona kaže da sam je silovao; ja vas pak uvjeravam i voljan sam zakleti se da laže; to je nadlaku cijela i prava istina.

Zapita ga onda namjesnik ima li kod sebe koji srebrni novac. On odgovori da ima dvadeset srebrenjaka u kožnoj kesi u njedrima. Naredi mu neka izvadi kesu i neka je svu, kakva jest, dade tužiteljici. On to drščući učini. Žena uzme kesu, pokloni se tisuću puta svima, zaželi gospodaru od Boga život i zdravlje, kad ovako pazi na sirotice potrebnice i djevice, te iziđe iz sudnice držeći kesu obadvjema rukama; ali ipak pogleda najprije u kesu, jesu li u njoj srebrni novci.

Čim je ona izišla, reče Sancho svinjaru, komu su već udarile suze na oči koliko mu je srce ginulo za kesom:

— Otrči, prijane, za tom ženom, otmi joj kesu, puštala je ona ili ne puštala, i vrati se s njom.

Nije on to izrekao ni glupaku ni gluhaku, jer taj na tu zapovijed poletje kao munja. Svi su nazočni bili radoznali kako će se završiti ta parnica. Začas se vrate čovjek i žena: uhvatili se i zgrabili još čvršće nego prije. Ona digla suknju i stisla u krilu kesu, a čovjek upeo da je otme. Ali je ne može oteti, toliko se žena branila. Uzvikala se ona i govori:

— Pravdu hoću od Boga i svijeta! Gledajte, gospodaru namjesniče, kako je ovaj bezdušnik bez stida i straha. Usred sela i nasred ulice htjede mi oteti kesu što ste naredili da mi je dade.

— A je li ti je oteo? — zapita namjesnik.

— Otkud oteo? — odvrati žena. — Prije bi mi oteo život nego kesu. Dobro se namjerio. Bolje bi petlje morao biti, a ne ovakav kukavelj i hrđa! Ne bi je iz mojih nokata iščupala ni kliješta ni maljice, ni batovi ni dlijeta, pa ni lavlje pandže: prije bi mi iščupali dušu iz njedara!

— Pravo i veli — reče čovjek — nadvladala me, preslab sam, pa priznajem da joj nisam kadar oteti kesu; neka joj bude.

Onda će namjesnik reći ženi:

— Ded mi pokaži tu kesu, ti čestita i jaka!

Ona mu odmah dade kesu, a namjesnik je vrati čovjeku te reče silovitoj ali nesilovanoj ženi:

— Da si ti, seko, ovako srčano i snažno, ili barem s polovinom te srčanosti i snage, branila svoje tijelo kako braniš ovu kesu, ne bi tebe mogao silovati ni sam Heraklo. Idi s Bogom, ili još prije dobijesa, samo neka ti ne bude traga na ovom otoku, a ni šest milja uokolo, ako ne želiš dvjesta batina. Sijevaj dakle odmah, brbljavice, pohotljivice i sljeparice!

Uplaši se žena, ode oborene glave i zlovljna, a namjesnik reče čovjeku:

— Odlazi, prijane, s Bogom u svoje selo sa svojim novcima: ako nećeš da ih izgubiš, pazi da te odsad ne bi snalazila volja proveseljavati se s ikim.

Čovjek mu zahvali koliko je znao, te ode. Nazočni se pak opet zadive sudovima i presudama svoga novog namjesnika. A sve je to pozapisivao njegov ljetopisac i sve bude odmah javljeno vojvodi, koji te glase željno iščekivaše.

Neka tako tu ostane čestiti Sancho, jer nam se jako žuri njegovu gospodaru, koga je zbunila serenada Altisidorina.

Četrdeset šesta glava

O strahovitom praporačkom i mačjem metežu i napadu na don Quijota za ljubavne zgode sa zaljubljenom Altisidorom

Ostavili smo velikoga don Quijota u mislima što mu ih je uzbudila serenada zaljubljene djevice Altisidore. S njima legne, ali ga one zaokupe kao buhe, te nije ni časak mogao zaspati niti se smiriti, nego im se još pridruže i misli na oparane okice na čarapama. No vrijeme teče, nema prepreke koja bi ga zadržala, projure sati i nabrzo svane zora. Kad to vidje don Quijote, ne bude lijen, nego ustane s mekih perina, odjene se u svoju odjeću od divokozje kože, obuje putne čizme, da prikrije onu nevolju na čarapama, ogrne se grimiznim ogrtačem, ustakne na glavu kapu od zelenog baršuna, optračenu srebrnim tracima, prebaci preko ramena remen sa svojim valjanim, oštrim mačem, uzme krupnu krunicu što je svagda nosi sa sobom, te se dostojanstveno i svečano uputi u prednju dvoranu, gdje su ga čekali vojvoda i vojvotkinja. A na galeriji kojom je prolazio namjerno ga dočekale Altisidora i ona druga djevojka, prijateljica njena. Čim Altisidora ugleda don Quijota, pričini se da pada u nesvijest, a njezina ju druga dočeka na krilo i brže joj raskopča haljinu na prsima. Don Quijote opazi to, pristupi im i reče:

— Znam ja već odakle su te nevolje.

— Ja ne znam odakle bi bile — odgovori prijateljica — jer Altisidora je najzdravija djevojka u svoj kući: nisam nikada od nje čula ni jedno »joj«, nikad nikakva jadanja. I zato velim: ne bilo tih skitnika vitezova, koliko god ih je na svijetu, ako su svi tako neharni! Odlazite, gospodaru don Quijote, jer ova se sirotica mala neće osvijestiti dokle god ste vi ovdje.

Odgovori joj na to don Quijote:

— Pobrinite se, gospođice, da mi noćas bude u sobi lutnja; ja ću utješiti tu ojađenu gospođicu, koliko god mognem, jer brzo razočaranje pouzdan je lijek od ljubavi koja se započinje.

Tako reče pa ode, da ga ne bi opazili i pokudili. Ali tek što se udaljio, osvijesti se onesviještena Altisidora i reče drugi:

— Treba da mu odnesemo onamo lutnju, jer će nam don Quijote zacijelo pjevati, a kad je od njega, neće biti loše.

Odu odmah vojvotkinji, jave joj što se zbilo i da don Quijote ište lutnju. Ona se jako poraduje, te se dogovori s vojvodom i s djevojkama da mu prirede šalu, ali više na smijeh nego na štetu. U dobroj volji dočekaju večer koja im je brzo mrknula kao što toga dana bijaše i jutro brzo objutrilo. Vojvoda i vojvotkinja provedu taj dan u ugodnu razgovoru sa don Quijotom, a vojvotkinja još, zaista, pošalje svojega paža (taj je u šumi prikazivao začaranu Dulcineju) Teresi Panzi s pismom muža njena Sancha Panze i sa svežnjem odjeće, što je on ostavio da joj se otpremi, te naredi pažu da valjano izvijesti o svemu što mu se bude dogodilo ondje.

Kad je kucnulo jedanaest u noći, nađe don Quijote u svojoj sobi lutnju. Pregleda je, otvori prozorsku rešetku i razabere da je netko u vrtu. Prijeđe po žicama, uskladi lutnju što god bolje može, pročisti grlo i pljucne, pa onda otpjeva prilično hrapavim ali zvučnim glasom ovu romancu, koju je toga dana sastavio:

Ljubavna je snaga silna,
Uzburkati znade duše,
Kada stekne pomagače:
Besposlicu i bezbrigu.

U ljubavnim požudama
Otrovu je dobar ustuk,
Ako šiješ ako vezeš
I posao svagda radiš.

Čednoj djevi, koja želi
Zakonitog muža steći,
Dobar glas je prvo dobro,
A čast miraz ponajveći.

Vitezovi i skitnici,
I kraljevi dvorjanici,
Namiguše oblijeću
A čestite vjenčavaju.

Na Istoku ima ljubav,
Koja služi pridošlici,

Ali kraju brzo stiže,
Sva se gasi pri rastanku.

Kad se ljubav naglo rađa,
Danas stiže, sutra gine,
Nije moćna da u dušu
Jaku sliku urezuje.

Na slici se druga slika
Niti vidi nit je jasna:
Gdje krasotom prva vlada,
Druga neće biti časna.

Dulcinea od Tobosa
U srcu je mojem jasno
Zapisana, te je nitko
Izbrisati otud neće.

Čvrstoća je zaljubljenih
Dragocjena iznad svega;
Njome Amor čuda stvara
Te ih vodi do oltara...

Dotle stiže don Quijote u svojoj pjesmi, koju su slušali vojvoda, vojvotkinja, Altisidora i gotovo svi na dvoru. Ali se u taj čas spusti iznenada uže s balkona što je upravo nad rešetkom don Quijotovom, i na užetu više od sto praporaca, pa se onda istrese velika vreća, puna mačaka, kojima također bijahu oko vrata povezivani manji praporci. Nastane toliko zveketanje praporaca i mijaukanje mačje, da se trgoše i vojvoda i vojvotkinja, premda su oni sami i smislili šalu. Zaprepasti se don Quijote i zapanji. A na nevolju njegovu skoče tri-četiri mačke kroz prozor u sobu, te povitlaju po sobi uzduž i poprijeko kao da vitla četa đavolja. Izgase svijeće što gore u sobi, uzmuhaju se kamo bi izmakle. Spuštanje i dizanje onog užeta s praporcima nije prestajalo, a ljudi na dvoru, koji ponajviše nisu znali što je zapravo, začude se i zapanje. No don Quijote skoči na noge, lati se mača, te poče mlatiti njime kroz prozor i vikati na sav glas:

— Nosite se, zlobnici čarobnjaci! Nosi se, bagro vračarska, jer ja sam don Quijote od Manche, komu ne hudi i nad kojim nema vlasti vaše pakosno bajanje.

Onda se okrene mačkama što jure po sobi, i stane mlatiti po njima. Mačke potrče prozoru te izlete, ali jedna se usplahiri od udaranja don Quijotova, skoči mu u lice, te mu se noktima i zubima uhvati za nos. Don Quijote zajauče od bola što ga grlo nosi. Začuju ga vojvoda i vojvotkinja, dosjete se jadu i nevolji, otrče brže do njegove sobe, otključaju glavnim ključem i ugledaju jadnoga viteza gdje se iza sve sile upinje da mačku ščupa s lica. Uđu sa svjetlom i razaberu taj nejednaki boj; vojvoda priskoči da ih razdvoji, ali se don Quijote uzviče:

— Neka mi ga nitko ne trga! Pustite me da se prsa u prsa borim s tim bajačem, s tim čarobnjakom! Ja ću njemu pokazati tko je don Quijote od Manche!

No mačka i ne haje za te prijetnje, nego svojski prionula i sve frče. Naposljetku je vojvoda otrgne i kroz prozor izbaci.

Izgrebeno don Quijotu lice, ni nos mu nije čitav, ali još gore se on žesti što ga nisu pustili da završi boj što ga je zametnuo s nitkovom čarobnjakom. Donesu melem od gospina cvijeta,[214] te mu sama Altisidora prebijelim rukama povije rane. A dok ih je povijala, govorila mu tihim glasom:

— Sve te nedaće stižu tebe, kameni viteže, poradi tvoje grešne upornosti i tvrdokornosti. Dao Bog da se tvoj perjanik Sancho zaboravi batinati, pa da se nikada ne skinu čîni s tvoje ljubljene Dulcineje, te da se ne naužívaš i ne zakorakneš na bračnu postelju, barem dok živim ja, koja te obožavam.

Na sve to ne odvrati don Quijote nijedne riječi nego samo uzdahne duboko. Onda se pruži na postelji, hvaleći vojvodi i vojvotkinji, ne zato što bi se bojao one bagre mačje, čarobnjačke i praporačke, nego stoga što je vidio s kakvom su mu dobrom nakanom priskočili upomoć. Vojvoda ga i vojvotkinja ostave s mirom, te odu, zlovoljni što im je šala ovako skrenula na zlo. Nisu mislili da će don Quijotu donijeti toliko zla i pokore.

Vitez se pet dana i ne maknu iz sobe i s postelje. A dotle mu se dogodi druga pustolovina, ugodnija od prijašnje, ali je ljetopisac njegov neće pripovijedati sada, jer bi da se svrati Sanchu Panzi, koji se marno i domišljato prihvatio vladavine.

Četrdeset sedma glava

u kojoj se nastavlja kako se Sancho Panza drži vladajući.

Pripovijeda kronika da je Sancho Panza iz sudnice odveden u raskošnu palaču, gdje je u velikoj dvorani bio prostrt sjajan kraljevski stol. Kad je stupio Sancho u dvoranu, zatrube trublje, a četiri ga paža presretnu s vodom za ruke, i Sancho primi vodu s velikim dostojanstvom. Svirka prestane, Sancho sjedne na čelo stola, jer druge stolice nije ni bilo, a ni drugoga pribora na stolu. Do njega stane čovjek koji bješe, kako se kasnije pokazalo, liječnik, sa šipkom od kitove kosti u ruci. Odignu skupocjen, bijel stolnjak što je prekrivao voće i raznolike zdjele sa svakojakim jelima. Neki drugi, nalik na učenjaka, izmoli molitvu, jedan paž podveže Sanchu ubrus sa čipkama, drugi, koji je obnašao stolničku službu, metne preda nj zdjelu s voćem. Ali tek što je Sancho okusio zalogaj, onaj sa šipkom dodirne njome zdjelu, koju odmah maknuše ispred njega. Stolnik primakne drugu zdjelu s drugim jelom. Sancho htjede da se nje prihvati, ali niti je domaši niti iz nje jelo okusi, već ju onaj dirnu šipkom, i jedan ju paž brzo ukloni kao što prije bijaše uklonjeno i voće. Kad je to vidio Sancho, zapanji se, pogleda sve njih i zapita hoće li ovo biti ručak ili lakrdija i sljeparija.[215] Na to mu odgovori onaj sa šipkom:

— Gospodaru namjesniče, vi ne smijete drugačije jesti nego kako je običaj i navada i po drugim otocima gdje ima namjesnika. Ja sam, gospodaru, liječnik, plaćen da tu službu vršim namjesnicima na otoku; ja dakle pomnije pazim na njihovo zdravlje nego na svoje, proučavam dan i noć i pretražujem namjesnikovo tijelo, da ga znam liječiti kad se razboli. Glavni mi je pak posao da budem za njegovim stolom pri ručku i večeri i puštam da jede ono što mi se čini da mu koristi, te uklanjam ono što će po mojem sudu uditi i biti na štetu njegovu želucu. Zapovjedio sam dakle da uklone zdjelu s voćem, jer voće je suviše vlažno, a drugu sam zdjelu s jelom uklonio jer je jelo prevruće i suviše začinjeno mirodijama, koje podjaruju žeđ; onaj pako koji mnogo pije, ništi i troši osnovnu vlagu na kojoj se temelji život.

— Onda mi neće valjda nauditi ove ovdje pečene jarebice, čini se da su jako ukusne.

Na to mu odgovori liječnik:

— Njih vi, gospodaru namjesniče, nećete jesti dokle god je u mene života.

— A zašto? — zapita Sancho.

Odgovori liječnik:

— Zato što naš učitelj Hipokrat, zvijezda vodilja liječništvu, veli u jednom aforizmu: *Omnis saturatio mala, perdicis autem pessima*. To jest: »Ne valja se ničim zasititi, a najgore se zasititi jarebicom.«[216]

— Ako je tako — reći će Sancho — onda vi, gospodine doktore, razvidite među ovim jelima što su na stolu, koje će mi biti na najveću korist i na najmanju štetu, pa onda ne lupkajte šipkom, nego me pustite da jedem, jer tako mi namjesničkoga života, Bog mi dao da ga se naživam, ja umirem od gladi, pa ako mi budete branili jesti, nećete vi meni produljiti život, nego skratiti, bilo sad po volji gospodinu doktoru i govorio mi što mu drago.

— Pravo velite, gospodaru namjesniče — odvrati liječnik; — meni se dakle čini da ne biste trebali jesti od ovoga lijepo začinjenoga kunića, jer to je poteško jelo. Teletine biste mogli okusiti, da nije pečena i još u umaku, ali ovako ne valja.

A Sancho reče:

— Na onoj zdjeletini što se puši tamo podalje, sprijeda, čini mi se da je *olla podrida*,[217] tamo ima svega i svačega, pa ću valjda naići na štogod što mi je tečno i probitačno.

— Absit![218] — odvrati liječnik. — Ne bilo vam to ni nakraj pameti! Nijedno jelo na svijetu nije štetnije nego *olla podrida*. Neka ona bude kanonicima, ili školskim rektorima, ili za seljačke svadbe, ali je ne smije biti na namjesničkim stolovima, na kojima treba da se pojavljuje samo ono što je najzdravije i najpristalije. Razlog je ovaj: svagdje svatko više cijeni jednostavne lijekove od sastavljenih, jer u jednostavnima se ne može smesti, a može u sastavljenima, ako se zabuni koliko treba od koje sastavine. Ali da gospodar namjesnik očuva te okrijepi zdravlje, trebalo bi po mojem sudu da pojede sada šaku tankih kolačića hrskavaca i koju tanku kalotinu dunje, jer to godi želucu i pomaže probavi.

Kad je Sancho to čuo, nasloni se na stolici, uperi oči u liječnika i zapita ga ozbiljnim glasom kako se zove i gdje je učio nauke. A liječnik mu odgovori:

— Ja se, gospodaru namjesniče, zovem doktor Pedro Recio de Agüero, rodom sam iz sela Tirteafuera, putem iz Caracuela u Almodóvar del Campo na desnoj strani, a doktorski sam naslov postigao na sveučilištu u slavnoj Osuni.[219]

Sancho plane od bijesa, te mu odvrati:

— Onda, gospodine doktore Pedro Siledžiću Zlokobiću, rodom iz Tornjaj-sela, što je s desne strane idući iz Caracuela u Almodóvar del Campo, vi što ste stekli doktorski naslov u Osuni, tornjajte se odmah odavde, jer tako mi sunca, zgrabit ću batinu, pa kad od vas započnem batinati, rastjerat ću sve liječnike s otoka, barem one koje vidim da su glupani, a mudre, razumne i pametne ja ću navijek u zvijezde kovati kao da su od Boga poslani. Velim i opet, neka Pedro Recio sijeva odavde, jer ću zgrabiti ovu stolicu na kojoj sjedim i razmrskati mu je o glavu. Neka me onda pozovu da odgovaram za rezidencije![220] Ja ću se opravdati, jer ću reći da sam poslužio Bogu kad sam ubio zlog liječnika, koji je bio krvnik ljudima. Dajte mi dakle da jedem, a ako ne date, dobijesa vam i namjesništvo, jer ako služba ne hrani čovjeka, onda ne vrijedi ni pušljiva boba.

Kad je doktor vidio srdžbu namjesnikovu, uplaši se i htjede izmaknuti iz dvorane, ali u taj mah zatrubi na ulici poštanski rog. Stolnik proviri kroz prozor, vrati se i reče:

— Dolazi skoroteča od gospodara vojvode. Po svoj prilici donosi važan glas.

Uđe glasnik oznojen i izmoren, izvadi pismo iz njedara i dade ga namjesniku. Sancho pak preda pismo dvorskomu i naloži neka pročita naslov. A taj bijaše ovakav: »Don Sanchu Panzi, namjesniku otoka Barataríje, u vlastite ruke, ili u ruke njegovu tajniku.« Kad je to čuo Sancho, reče:

— Tko je ovdje moj tajnik?

A jedan mu od nazočnih odgovori:

— Ja, gospodaru, jer znam čitati i pisati, a Viskajac sam.[221]

— Kad je tako — priklopi Sancho — mogao bi biti tajnik i samomu caru. Raspečati pismo i pogledaj što piše!

Posluša ga novi novcati tajnik, a kad je pročitao što u pismu piše, reče da je to posao koji se mora obaviti nasamo. Sancho zapovjedi da se isprazni dvorana i da ostanu samo dvorski i stolnik.

Oni drugi i liječnik iziđu, pa onda tajnik pročita pismo, koje je ovako glasilo:

»Stigla mi je vijest, gospodine don Sancho Panza, da neki neprijatelji moji i toga otoka kane ljuto navaliti na otok, ali ne znam koje noći. Treba dakle da pazite i bdite, da vas ne bi zatekli nepripravna. Doznajem također od pouzdanih uhoda da su tamo k vama stigla četiri prerušena čovjeka, koji vam rade o glavi, jer se boje vaše pameti. Otvorite dakle oči i pazite tko vam dolazi i s vama govori, i nemojte jesti što vam nude. Ja ću se pobrinuti da vam priskočim upomoć ako zapadnete u nevolju. A postupajte u svemu onako kako se i nadam od vaše razboritosti.

U ovome mjestu, dne 16 kolovoza, u četiri sata izjutra.

Vaš prijatelj
VOJVODA.«

Zaprepasti se Sancho, i nazočni se pričine da su zaprepašteni. Onda se Sancho okrene dvorskomu:

— Sada treba i mora se odmah strpati u tamnicu doktor Recio, jer ako je itko nakanio da me ubije, on je nakanio da me dokrajči, i još ovako naprasnom i jadnom smrću, glađu.

— Meni se također čini — reče stolnik — da vi, gospodaru, ne biste trebali ni od čega jesti što je tu na stolu, jer ovo su poklonile opatice, a poslovica veli: za križem se vrag krije.

— Ne velim da nije tako — odgovori Sancho; — dajte mi sada komad kruha i četiri otprilike funte grožđa, jer u grožđu ne može biti otrova, a ja zaista ne mogu više postiti. Ako treba da budemo spremni za bojeve što nam prijete, moramo se valjano nahraniti, jer crijeva krijepe srce, a ne krijepi srce crijeva. Ti pako, tajniče, odgovori gospodaru vojvodi i javi mu da ću sve redom uraditi onako kako zapovijeda. A gospođi vojvotkinji javi da joj ljubim ruke i molim je neka ne zaboravi po skoroteči poslati moje pismo i zavežljaj ženi mojoj Teresi Panzi. Jako ću joj zahvaliti na tome i nastojat ću da joj budem na službu koliko god mogu po svojim silama. Usput možeš još priklopiti da ljubim ruke gospodaru mojemu don Quijotu od Manche, neka vidi da sam mu zahvalan na kruhu. A ti, kao valjan tajnik i valjan Viskajac, možeš još dometnuti što te volja i što ti se čini najzgodnijim. Uklonite ovo sa stola, a meni dajte da jedem, pa ću ja lako sa svima tim uhodama, ubojicama i čarobnjacima, koliko god ih navalilo na mene i na moj otok.

Uto uđe paž i reče:

— Došao je neki seljak za poslom, te bi da govori s vama, gospodaru, a veli da je veoma važno.

— Čudni su ti posleni ljudi — dočeka Sancho. — Zar su oni zbilja takve neznalice i ne vide da u kasno doba kakvo je sada nije prilika dolaziti s poslom? Zar mi koji smo namjesnici, i koji smo suci, nismo ljudi od kostiju i mesa, pa bi valjalo puštati i nas da otpočivamo koliko nam treba, a ne valja tražiti da budemo od mramora. Tako mi Boga i duše, ako ovo moje namjesnikovanje potraje dugo (ali neće potrajati, kako mi se čini), zadjenut ću ja za pâs pokojega poslenog čovjeka. A sada recite tomu čovi neka uđe; samo pogledajte najprije nije li koji od onih uhoda ili moj ubojica.

— Nije, gospodaru — odgovori paž: — čini se da je dobrijan, a ja bih se zakleo da je valjan i dobar kao dobar kruh.

— Ne treba da se bojite — reći će dvorski — jer tu smo svi oko vas.

— Stolniče — javi se Sancho — sada doktor Pedro Recio nije ovdje, pa ne bih li ja mogao prigristi štogod omašnije i teže, ma i komad kruha i glavicu crvenog luka?

— Večeras ćete za večerom naknaditi što ste promašili za ručkom, pa ćete se, gospodaru, zadovoljiti i namiriti — reče stolnik.

— Dao Bog! — dočeka Sancho.

Uto uđe seljak, jako naočit čovjek, komu se na tisuću milja poznaje da je dobar i dobra duša. Odmah on upita:

— Koji je ovdje gospodar namjesnik?

— Koji bi i bio — odgovori tajnik — nego onaj što sjedi na stolici.

— Onda ću mu se pokloniti — reče seljak.

Klekne on dakle i zamoli za ruku, da je poljubi. Ne htjede mu je Sancho dati, nego mu zapovjedi da ustane i rekne što želi. Posluša ga seljak i peče odmah:

— Ja sam, gospodaru seljak, rodom iz sela Miguelturre, dvije milje od Ciudad Reala.

— Evo nam opet neka Tirteafuera! — napomenu Sancho. — Govori, brate, a ja ti velim da Miguelturru jako dobro znam, jer nije baš daleko od mojega sela.

— Dogodilo se, gospodaru, ovako — nastavi seljak: — ja sam po Božjoj milosti, a po dopuštenju i volji svete Crkve rimokatoličke, oženjen; imam dva sina na školama, mladi uči za bakalaura, a stariji

za licencijata; udovac sam, jer žena mi je umrla, ili da pravije reknem, ubio ju loš liječnik što ju je čistio kad je bila trudna, a da je bila Božja volja te da se porodila i rodila sina, ja bih sina školovao za doktora, da ne bude zavidan braći svojoj, bakalauru i licencijatu.

— Onda — reče Sancho — da ti žena nije umrla ili da nije ubijena, ti ne bi bio sada udovac.

— Ne bih, gospodaru, nipošto — odgovori seljak.

— Sad znamo! — uzvrati Sancho. — Ded dalje, brate, jer je sada vrijeme spavanju, a nije vrijeme poslu.

— Eto taj moj sin — reče seljak — što će biti bakalaur, zagledao se u našem selu u djevojku koja se zove Clara Perlerina, a kći je Andresa Perlerina, jako bogata seljaka. To im ime nije ni po rodu ni po plemenu, nego su svi od te porodice uzeti,[222] pa da im bude ljepše ime, zovu se Perlerino. Ako ćemo po istini, djevojka i jest nalik na biser s Istoka. Kad je gledaš s desne strane, čini ti se da je cvijet u polju, ali s lijeve već nije takva, jer otud nema oka, iscurilo joj u boginjama. Po licu joj se osule doduše silne, krupne boginje, ali koji je vole, kažu da to nisu boginje, nego grobovi u koje se sahranjuju duše njenih obožavatelja. Jako je čista, pa da joj se ne uprlja lice, okrenut joj nos uvis, čini se, htio bi pobjeći od usta. Ipak je vrlo lijepa, jer su joj usta velika, pa da joj samo ne manjka deset-dvanaest kutnjaka i drugih zuba, mogla bi se takmiti s najzgodnijim djevojkama i pristajala bi među njih. O usnama čemu da i govorim! Tako su fine i nježne, te da je običaj motati usne, moglo bi se od njih smotati pòvjesmo. Ali kako su drugačije boje nego što su obično usne, divota ih gledati: sve se šarene, jer su i modre, i zelene, i ljubičaste. Oprostite, gospodaru namjesniče, što vam ovako potanko slikam sve redom u one koja će mi na koncu konca biti snaha, ali ja nju volim, i ne čini mi se ružnom.

— Slikaj ti kako te volja — reče Sancho; — ja uživam u toj slikariji, pa da sam se samo najeo, tvoja bi mi slika bila najbolja zaslada.

— Time vas mogu poslužiti — odgovori seljak — pa ako nije sada, bit će. Kad bih vam ja dakle, gospodaru, mogao naslikati kako je pristala i stasita, vi biste se divili; a ne mogu, jer ona je tako zgrbljena i zgrčena da joj se koljena sastaju u ustima: ipak se jasno vidi da bi glavom domašila do stropa, samo da se može uspraviti; bila bi ona već i dala ruku mojemu sinu bakalauru, ali je ne može

pružiti, jer joj se ruka zgrčila, a po dugim, žljebovitim noktima, vidi se, ruke su joj lijepe i zgodne.

— Dobro je, brate — reče Sancho — eto vidiš, oslikao si je od glave do pete. Što bi dakle sada? Govori jasno, a ne ševrdaj i ne prikrpljuj.

— Ja bih, gospodaru — odgovori seljak: — budite milostivi, napišite mi preporuku svojti, djevojčinu ocu, i zamolite ga neka pristane da se oni uzmu, kad ionako nismo nejednaki ni po blagu ni po prirodnim darovima, jer da vam istinu reknem, gospodaru namjesniče, moj je sin bjesomučan, te nema dana da ga po tri-četiri puta ne uzmu mučiti zli dusi. Pao je jednom i u oganj, te mu je lice navorano kao pergamenat, a oči mu drljave i krmeljive. Ali on vam je anđeoske ćudi, pa samo da ne mlati i ne gruha sam sebe, bio bi blaženik.

— Što bi ti još, prijane? — priklopi Sancho.

— Ja bih još nešto — odvrati seljak — samo ne smijem reći. Ali nek ide, čemu da trune u meni, pa kud puklo da puklo. Želio bih dakle, gospodaru, da vi mirazu mojega bakalaura dometnete tri do šest stotina dukata i tako mu pomognete da se okući, jer oni treba za sebe da žive i da ne robuju punčevoj i puničinoj voljici.

— Smisli, bi li još štogod — reče Sancho — i nemoj prešutjeti od neprilike ili od stida.

— Ne bih zaista ništa više — odgovori seljak.

Tek što je on to izrekao, skoči namjesnik, zgrabi stolicu na kojoj je sjedio, i progovori:

— Tako mi svega, ti seljačka prostačino, ti glupane, ako se odmah ne izgubiš odavde i ne makneš mi se s očiju, ja ću ti ovom stolicom razbiti i razmrskati glavu. Ti kopilane i lupežu, koji slikaš samoga vraga, zar ti sada dolaziš i od mene išteš šest stotina dukata? Otkud mi ih, ti smrade. A da ih i imam, čemu da ti ih dajem, ti nitkove i zvekane? Što ja marim za Miguelturru i za sav rod tih Perlerina? Kidaj, velim ti, jer tako mi života mojega vladara vojvode, učinit ću od tebe što sam rekao. Tà i nisi ti valjda iz Miguelturre, nego si neki obješenjak koji je poslan iz pakla da mene navede u napast. Nema još ni poldrug dana kako ja namjesnikujem, pa ded mi reci, bezdušniče: otkud meni šest stotina dukata?

Stolnik mahne seljaku neka se nosi iz dvorane, te se seljak ukloni pokunjen, u strahu da namjesnik ne učini ono čime je zaprijetio: znao je taj obješenjak i predobro odigrati svoju ulogu.

Ali neka sada Sancha i njegove srdžbe, pa u nadi i želji da sve bude s mirom, vratimo se don Quijotu, koga smo ostavili povijena lica gdje vida rane od mačjih pandža. Osam ih dana izliječio nije, a za to mu se vrijeme dogodi ono što Cide Hamete obećava ispripovijedati onako istinito i točno kao što već običava pričati sve u velikoj ovoj historiji, ma kako sićušno bilo.

Četrdeset osma glava

Što se dogodilo don Quijotu s doñom Rodríguez, družbenicom u vjovotkinje, i druge zgode, vrijedne da budu zapisane i pamćene na sve vijeke.

Ojađen i nujan bješe ljuto ranjeni don Quijote, previjena lica, koje mu nije nakazila Božja ruka nego mačje šape — dodatne nesreće i jadi skitniku vitezu. Šest dana nije izlazio među svijet. A jedne noći za to vrijeme, kad je baš ležao budan i nimalo sanen namatao misli o nevoljama svojim i o napastovanju Altisidorinu, začuje da se otključavaju vrata njegove sobe. Odmah pomisli da to dolazi ona zaljubljena djevojka, da napadne njegovu krepost i navede ga da pogazi tvrdu vjeru što je mora držati vladarici svojoj Dulcineji od Tobosa.

»Neće — reče on, vjerujući u svoju tlapnju, te izgovori glasno, da ga čuju — neće mene ni najveća krasota na svijetu premoći da prestanem obožavati onu što mi je urezana usred srca i što je usječena u najtajnovitiju dubinu moje duše. Bilo da si, gospo moja, preobličena u nezgrapnu seljanku, bilo u nimfu na zlatnom Taju, koja tka tkiva od zlata i svile, bilo da te Merlin ili Montesinos drže gdje im drago u vlasti: gdje ti bila da bila, moja si, a gdje god ja bio da bio, tvoj sam.«

U koji mah on to izreče, u taj mah otvoriše se vrata. Don Quijote stade na postelju, od glave do pete umotan u pokrivač od žuta atlasa, sa spavaćom kapom na glavi, povijena lica i brkova: lice mu povijeno zbog grebotina, a brci zato da ne omlitave i da se ne ovjese. Takav bijaše nalik na najčudniju sablast što se može zamisliti. Uprije oči u vrata, nadajući se da će odonud ući skršena, ojađena Altisidora, no ugleda gdje ulazi prečasna družbenica s bijelom kapom i s dugim, kićenim velom što je omata i pokriva od glave do pete. Među prstima u lijevoj ruci nosi komad upaljene svijeće, a desnicom zakrila svjetlo, da joj ne udara baš u oči, na kojima su joj debele naočari. Ide ona polako i tiho.

Pogleda je don Quijote sa svoje visine, a kad joj vidje spodobu i razabra da šuti, pomisli da mu u toj odjeći dolazi kakva vještica ili

bajalica koja mu kani nauditi, te se poče brže-bolje krstiti. Prikaza se približuje, a kad bî nasred sobe, diže oči pa opazi kako se don Quijote navalio krstiti; kud se on prenerazio kad je ugledao njenu spodobu, tud se preplašila ona kad je opazila njegov lik, jer kad ga je ugledala kako se otegnuo te se sav žúti, i kako je nakazan u tom pokrivaču i s tim povojima, uzvika se ona na sav glas:

— Isuse! Što je ovo?

Kako se preplašila, ispade joj svijeća iz ruke, a čim je nastao mrak, okrenu se ona da pobjegne, ali u strahu zape za svoju suknju i tresnu o pod. Don Quijote, prestrašen, progovori:

— Zaklinjem te, sablasti, ili što već jesi, reci mi tko si i što želiš od mene. Ako si duša na mukama, kaži mi, ja ću ti pomoći koliko god sam moćan, jer sam kršćanin katolik i voljan sam činiti dobro svemu svijetu; zato sam se i posvetio skitničkomu viteštvu, koje ispovijedam i u kojem mi je dužnost činiti dobro čak i dušama u čistilištu.

Kad je zgruhana družbenica čula kako je zaklinje, rasudi po svojem strahu kolik je strah don Quijotov, te mu odgovori žalostivim, tihim glasom:

— Gospodaru don Quijote (ako ste vi don Quijote), ja nisam sablast ni prikaza, niti duša iz čistilišta, kako ste vi zacijelo pomislili,nego sam doña Rodríguez, počasna družbenica gospođe vojvotkinje, a dolazim k vama zbog jedne od onih nevolja u kojima vi znate pomoći.

— Recite mi, gospođo doña Rodríguez — javi se don Quijote: — da vi ne dolazite možda radi kakva svodništva?[223] Znajte onda, da ja nisam pogodan ni za koga, po zasluzi neprispodobive krasote moje vladarice Dulcineje od Tobosa. Ukratko, gospođo doña Rodríguez, ako se vi okanite svake ljubavne poruke, onda otiđite, zapalite opet svijeću i vratite se, pa ćemo razgovarati o svemu što god zapovijedate i volite, samo bez ikakve kićene ponude, kako rekoh.

— Zar ja po nečijoj poruci, gospodaru? — odvrati družbenica. — Slabo vi mene poznajete. Nisam još zaista u tim godinama da se bavim takvim djetinjarijama. Još je, hvala Bogu, živa duša u meni, svi su mi zubi i kutnjaci još u ustima, samo sam nekoje pogubila od katara, što je tako običan u našoj zemlji aragonskoj. Ali počekajte malo, gospodaru; idem upaliti svijeću, za trenutak se vraćam, da

vam pripovjedim svoje jade, vama pomagaču u svim jadima na svijetu.

I ne čekajući na odgovor, iziđe iz sobe, u kojoj ostade don Quijote, miran i zamišljen, očekujući njezin povratak. Ali ga odmah zaokupe nebrojene misli o toj novoj pustolovini, te mu se učini da je uradio zlo i još gore smislio što se izvrgava opasnosti da prekrši vjeru danu svojoj vladarici, te reče sam sebi:

»Tko bi i znao nije li prepredeni vješti đavo naumio da me sada zamami družbenicom, kad me nije mogao namamiti caricama, kraljicama, vojvotkinjama, markizama i groficama? Slušao sam ja često od pametnih ljudi da on, samo kad može, voli dati rugobu nego krasotu. A tko bi znao neće li ova samoća, ova prigoda i tišina razbuditi moje požude što spavaju, pa da pod stare dane padnem tamo gdje nisam nikada posrtao? U ovakvim je zgodama bolje bježati nego očekivati bitku. Ali ja nisam valjda pri pameti, kad ovakve budalaštine govorim i o njima premišljam; ne može ni biti da bi družbenica s dugim, bijelim velom i s debelim naočarima bila moćna uzbuditi i pokrenuti pohotnu misao čak i u najopakijoj duši na svijetu. Zar ikoja družbenica na svoj zemlji ima lijepe obline? Zar ima družbenice na svijetu koja ne bi bila osorna, kisela, izvještačena? Nosi se dakle, ruljo družbenička, nepodobna ni za kakvu radost ljudsku! Oh, kako je pravo činila ona gospođa što je, vele, imala do sebe u sobi dvije družbenice: dvije lutke s naočarima i šivaćim jastučićima, kao da tobože rade, pa su te dvije lutke isto toliko služile dostojanstvenosti njene odaje kao da su bile zbiljske družbenice!«

Tako reče, skoči s postelje, da zaključa vrata i da ne pusti doñu Rodríguez u sobu, ali upravo kad htjede zaključati vrata, vrati se doña Rodríguez sa zapaljenom svijećom od bijela voska. Kad ona izbliza ugleda kraj sebe don Quijota, omotana u pokrivač, s povojima i sa šiljatom spavaćom kapom, uplaši se opet, uzmaknu dva-tri koraka i reče:

— Jesam li ja sigurna, gospodine viteže? Ne čini mi se osobitim znakom kreposti što ste sišli s postelje.

— To isto valja da i ja vas zapitam, gospođo — odvrati don Quijote: — pitam vas, dakle, jesam li ja siguran da neću biti napadnut i silovan?

— Od koga i za koga tražite vi tu sigurnost, gospodine viteže? — odgovori družbenica.

— Od vas, za sebe — uzvrati don Quijote — jer niti sam ja od mramora, niti ste vi od tuča, niti je sada deset sati po danu, nego je polnoć i još malo više, kako sudim, i u sobi smo koja je zatvorenija i skrovitija nego što je bila ona spilja gdje se nevjerni junak Eneja nasladio krasne i milosne Didone. Ali dajte mi ruku, gospođo, jer meni ne treba većeg jamstva od moje suzdržanosti i kreposti, i toga časnoga vela na vama.

Tako reče, poljubi joj desnu ruku, koju uhvati svojom, a ona mu je dade u jednakoj ceremonijalnoj kretnji.

Ovdje uklapa Cide Hamete rečenicu i kune se Muhamedom da ne bi žalio dati ljepšu tuniku od dvije što ih ima, samo da mu bješe vidjeti kako su se njih dvoje uhvatili i krenuli od vrata postelji.

Don Quijote legne najposlije na postelju, a doña Rodríguez sjedne na stolicu, malo podalje, ali niti skida naočari niti odlaže svijeću. Don Quijote se zgrči i sav se pokrije, tako da mu samo lice viri. Smire se obadvoje, a tada prekinu šutnju prvi don Quijote:

— Gospođo doña Rodríguez, sada se možete otvoriti i sve izliti što vam je u rastuženom srcu i što vam tišti ojađenu dušu. Ja ću vas saslušati nevinim ušima i priskočit ću vam sa samilosnim djelima.

— To znam — odgovori družbenica — jer od junačkoga i prijaznoga lika vašega jedino sam se tome kršćanskom odgovoru i nadala. Vi me dakle, gospodine don Quijote, vidite doduše gdje sjedim na ovoj stolici usred kraljevine aragonske, u ruhu satrvene, gonjene družbenice, ali ja sam rodom iz Asturije, iz Ovieda, od porodice s kojom su u srodstvu mnoge od najboljih porodica u toj pokrajini. No moja huda sudbina i nehaj mojih roditelja, koji su rano osiromašili, ni sami ne znajući kako i zašto, dovedoše mene u prijestolnicu, u Madrid. Da se smirim i da se očuvam od još veće nevolje, smjeste me roditelji za sobaricu kod odlične gospođe. A da znate, gospodine, svaki vez i rubeninu izrađujem tako da me nijedna nije pretekla otkad živim. Roditelji me ostavili u službi i vratili se u zavičaj, a za nekoliko godina pomru oni i steknu zacijelo rajsko naselje, jer su bili čestiti kršćani katolici. Ostadoh ja sirotica, uz kukavnu plaću i nešto jadnih darova što ih takvim službenicama običavaju davati po dvorovima...

U to se vrijeme zaljubi u mene neki konjušar na dvoru, premda mu ja nisam dala povoda. Bio je već vremešan čovjek, bradat, naočit, a plemenita roda kao sâm kralj, jer je bio brđanin.[224] Nismo ljubav toliko prikrivali da je ne bi doznala moja gospođa; ona pak,

da ne bude ogovaranja i brbljanja, vjenča nas lijepo, kao što naređuje sveta naša mati Crkva rimokatolička. Iz toga mi se braka rodi kći, da me dokraja unesreći, koliko je još mogla; nisam doduše umrla u porođaju, jer sam se porodila sretno i na vrijeme, ali nabrzo mi umre muž od neke prepasti, pa ja znam da biste se vi tomu čudili, kad bih samo imala vremena da vam pripovjedim.

Udari sada u žalostiv plač i reče:

— Oprostite mi, gospodaru don Quijote, ne mogu se suspregnuti, jer kad god se sjetim mojega jada, suze mi naviru na oči. Bože moj, kako je on dostojanstveno dizao gospodaricu na sapi goleme mule, crne kao gagat! Jer onda nisu još u običaju bile kočije ni tetrivani ili nosiljke, kako vele da su danas, nego su gospođe jahale na sapima iza svojih konjušara. Ali jedno vam moram ipak pripovjediti, da vidite kako je moj muž bio uljudan i susretljiv.

Na početku ulice Santiago u Madridu, koja je ondje potijesna, sreo se jednom s njime gradski sudac, pred kojim bijahu dva pandura. Čim ga opazi moj muž, čestiti konjušar, odmah na svom kraju tjesnaca pritegne muli uzde te počeka da propusti suca. Gospodarica, koja je jahala na sapima, reče mu:

— Što to radiš, nesretniče! Zar ne vidiš da ja hoću onamo? Sudac, uljudan čovjek, trgnu svome konju uzde i reče:

— Idite, gospodine, svojim putem, jer treba da ja propustim gospođu doñu Casildu.

Tako se zvala naša gospodarica.

Moj muž svejednako drži kapu u ruci i samo čeka da propusti suca. Kad to vidje gospodarica, rasrdi se i razgnjevi, trgne veliku pribadaču, ili je možda bilo šilo, pa ga ubode u križa. Moj muž zavikne iza glasa, smota se i svali skupa sa gospodaricom na zemlju. Pritrče dvojica njenih slugu, da je dignu, a pritrči i sudac s pandurima. Uzbune se Guadalajarska vrata,[225] to jest, besposleni svijet što ondje švrlja. Moja gospodarica ode pješice, a muž moj pohrli u brijačnicu.[226] Reče da su mu crijeva probodena naskroz.

Uljudnost mojega muža razglasi se toliko da su dječaci trčali po ulici za njim. I zato, i jer je nešto bio kratkovid, gospodarica ga otpusti, a to ga toliko razjadi, te ja sudim da je svakako od toga jada umro.[227]

Obudovjela ja dakle, ostala bez zakrilja, a na vratu mi kćerka, koja raste u krasoti kao pjena na moru. Kako sam ja na glasu švelja, povede mene gospođa vojvotkinja, koja se nedavno bila vjenčala s

gospodinom vojvodom, ovamo u kraljevinu aragonsku, a sa mnom i moju kćer. Dani dolaze i prolaze, a moja kći porasla i sva milina na svijetu porasla u nje: pjeva ona kao ševa, u plesu lebdi kao misao, igra kao razuzdanica,[228] čita i piše kao školnik, a računa kao tvrdica. Čistoću njenu i ne spominjem; ni voda tekućica nije čišća od nje. Sada joj je, ako se pravo sjećam, šesnaest godina, pet mjeseci i tri dana, koji dan više ili manje.

U tu se moju kćerku zaljubio sin jako bogata seljaka u selu gospodara vojvode, nedaleko odavde. Ne znam zaista kako je bilo, samo se oni združili, te on obećao mojoj kćeri da će je uzeti, pa ju prevario, sada neće da održi riječ. Gospodar vojvoda zna to doduše, jer sam mu se tužila, i ne samo jedanput, nego i mnogo puta, i molila ga neka tome seljaku naloži da uzme moju kćer, ali njemu besjediš ko i kamenu, neće gotovo ni da sluša. Uzrok je taj što je zavodnikov otac jako bogat i posuđuje vojvodi novaca, zna mu jamčiti za dugove, i zato neće vojvoda nipošto da ga ozlovolji ili uvrijedi. Ja bih dakle, gospodaru, da se vi prihvatite toga i da doskočite nepravici, bilo molbom, bilo oružjem, jer kako svi vele, vi ste se zato i rodili na svijet da doskačete nepravicama, da ispravljate krivice i da zakriljujete bijednike.

Sažalite se na sirotu moju kćerku, na milinu i mladost njenu i na sve njene lijepe vrline što sam vam ih opisala. Tako mi Boga i duše, koliko god djevojaka ima moja gospođa, nijedna nije mojoj kćeri ni do pete; najzgodnija je i najnaočitija jedna po imenu Altisidora, ali i ta zaostaje dvije milje za mojom kćerju. Jer da znate, gospodaru, nije sve zlato što se sija: u te je Altisidorice više nadutosti nego krasote i više drzovitosti nego čednosti. A nije ni zdrava: dah joj je tako nemio da ne možeš ni časak ostati kraj nje. A i gospođa vojvotkinja... Ali ja ću šutjeti, jer se veli da i zidovi znaju slušati.

— Što je gospođi vojvotkinji, za Boga miloga, gospođo doña Rodríguez? — zapita don Quijote.

— Kad me tako zaklinjete — odvrati družbenica — moram vam cijelu istinu odgovoriti što me pitate. Vi, gospodaru don Quijote, vidite krasotu gospođe vojvotkinje, sjajno joj lice, nalik na glatku, svijetlu sablju, ona dva obraza od mlijeka i karmina, na jednom obrazu sunce, na drugome mjesec, i onu milinu kako ona hoda i gotovo i ne staje na zemlju, pa kud god stupa, blaženstvo širi. Znajte dakle, gospodine, da ona to ima prvo zahvaliti Bogu pa onda

dvjema fontanelama što su joj na nogama: tuda joj otječu nevaljali sokovi, kojih je ona puna, kako vele liječnici.[229]

— Sveta Marijo! — klikne don Quijote. — Zar su takvi žljebovi u gospođe vojvotkinje? Ne bih ja povjerovao ni da su mi to rekli bosonogi fratri; ali kad veli gospođa doña Rodríguez, zacijelo je tako. No iz takvih fontanela i na takvim mjestima zacijelo ne teku sokovi, nego tekuća ambra. Zaista vjerujem sada konačno da je probitačno za zdravlje da se otvaraju takve fontanele.

Tek što je don Quijote izrekao tu rečenicu, otvore se od silna udara vrata na sobi. Kako su vrata tresnula, uplaši se doña Rodríguez, svijeća joj ispade iz ruke, u sobi se smrači ko u vučjim raljama, kako se veli. Sirota družbenica osjeti odmah da je dvije ruke hvataju za grlo tako čvrsto te ne može ni da pisne, a netko joj drugi bez ijedne riječi silno brzo digao suknju, te je uzeo kao nekom papučom udarati toliko, da je žalost. I žalio ju don Quijote, ali se nije micao s postelje, jer nije znao što je posrijedi: mirovao je i šutio, sve od straha da ne bi i sam bio klaćen i mlaćen. I nije se uludo pobojao, jer kad ti šutljivi nemilosrdnici istukoše družbenicu, koja se nije usudila jaukati, salete oni don Quijota, izmotaju ga iz plahte i pokrivača, te ga ištipaju toliko i tako žestoko da se morao braniti pesnicama, a sve to u divnoj tišini. Bitka potraja gotovo pol sata, onda odu sablasti, doña Rodríguez pokupi skute, te uzdišući zbog svoje nedaće krenu na vrata, bez ijedne riječi don Quijotu; on pak ostade sam, bolan, ištipan, zbunjen i zamišljen.

Neka ga dakle ondje u želji da dokuči tko je taj bezbožni čarobnjak što mu je tako zasolio. Ali to će se reći dok bude vrijeme, jer sada nas zove Sancho Panza, a tako zahtijeva i valjan red u pričanju.

Četrdeset deveta glava

Što se dogodilo Sanchu Panzi kad je obilazio po svojem otoku.

Velikoga smo namjesnika ostavili neraspoložena i zlovoljna, ozlovoljio ga onaj obješenjak seljak što je primio pouku od dvorskoga, a dvorski od vojvode, eda bi se našalili sa Sanchom. Ali koliko god Sancho bio budalast, stepen i nezgrapan, nije nikomu dao na se, te će reći onima oko sebe i doktoru Pedru Reciju, koji se opet u dvoranu vratio kad se završio tajni dogovor o vojvodinu pismu:

— Sada ja zaista vidim da suci i namjesnici treba da budu ili moraju biti od tuča ako ne žele osjetiti dodijavanje molitelja što u svako doba, u svako vrijeme, hoće da budu saslušani i još uslišani, hoće da se samo pazi na njihov posao, pa što bilo da bilo. Ako ih pak jadni sudac ne sasluša i ne usliša, ili jer nije vrijeme da ih saslušava, onda ga ogovaraju i svakako opadaju, čerupaju ga i cijelu mu obitelj ruže. Tiše, tiše, glupi, budalasti parničaru: čekaj vrijeme i prigodu za parbu; ne dolazi kad je hora da blagujem ili da spavam, jer i suci su od mesa i kostiju, moraju davati prirodi što ona naravski ište od njih; jedino ja ne smijem zadovoljiti svoju prirodu jelom, jer tako hoće gospodin doktor Pedro Recio Tirteafuera, koji je evo ovdje: želi da skapam od gladi, i tvrdi da je takva smrt život; ali tako dao njemu Bog i svima od njegova soja; to jest svoj sljedbi nevaljalih liječnika, a valjanima čast i slava!

Koji god su poznavali Sancha Panzu, zadive se slušajući ga kako birano govori, te nisu znali čemu to pripisati; uglavnom zaključe da ozbiljne dužnosti i službe čovjeku izoštruju ili pak otupljuju pamet.

Doktor Pedro Recio Agüero od Tirteafuere obeća naposljetku da će mu večeras dopustiti neka večera, ma se time ogriješio baš o sve naredbe Hipokratove. Zadovolji se namjesnik i uzme s čežnjom očekivati noć i doba večere; činilo mu se da vrijeme miruje i kao da nikako ne protječe, ali mu ipak stigne ono čega se toliko zaželio; dadu mu za večeru isjeckane govedine s crvenim lukom i kuhane teleće noge, prilično već vremešne. Naklopi se on na jelo s većom slašću nego da su mu dali milanskih lještarka, rimskih fazana,

sorrentske teletine, morónskih jarebica ili guščetine iz Lavajosa. A za večerom se okrene doktoru te mu rekne:

— Da znate, gospodine doktore: nemojte vi meni odsad davati kojekakve oklizotine ni fina jela, da ja svoj želudac skrećem s kolotečine. Želudac mi je naučen na kozetinu, govedinu, suhu svinjetinu, na usoljeno meso, na repu i crveni luk, a ako mu budete davali gospodska jela, mrsko će mu biti pa i stužit će mu se. Najbolje će biti da mi stolnik donese ono što se zove *olla podrida*, što je gnjilija, to bolje miriše, u nju može zgruhati i smiješati što god ga volja,[230] samo ako je za jelo, pa ću mu zahvaliti i već platiti. Ali neka se nitko ne šali sa mnom, jer mi ili jesmo, ili nismo: svi treba da živimo i da se hranimo u lijepu miru i društvu, jer kad sunce Božje grane, granulo je svima. Ja ću vladati ovim otokom ne krateći pravicu i ne primajući mito; neka se dakle svatko uzme u pamet i bude na oprezu, i neka znaju da je vrag zaigrao kolo te odnio šalu, pa ako se zadjenu o mene, nagledat će se čuda. A tko je sladak, toga će muhe izjesti.

— Zaista, gospodaru namjesniče — reče stolnik — sasvim pravo velite što god ste rekli, i ja vam u ime sviju otočana s ovoga otoka obričem da će služiti vašemu gospodstvu svojski, s ljubavlju i s voljom, jer vi ste tako blago započeli vladati te im nije ni nakraj pameti da išta rade ili misle što bi vama bilo nažao.

— I ja mislim tako — odgovori Sancho — pa i bili bi glupani kad bi drugačije radili ili mislili. I opet ja velim, neka se vodi briga za prehranu moju i mojega sivca, jer to je u poslu ovom važno i najglavnije. Ako je vrijeme, hajdemo sada na ophodnju; meni je nakana očistiti ovaj otok od svake nečisti, od skitnica, vucibatina i nevaljalaca. Jer da znate, besposličari su i lijenčine u državi ono isto što su u košnicama trutovi, koji troše med što ga sabiru pčele radilice. Ja sam nakan pogodovati seljacima, braniti plemićke povlastice, nagrađivati vrle ljude, a nadasve čuvati vjeri čast i duhovnicima ugled. Što sudite o tome, prijatelji? Valja li što velim, ili sam ja plitka glava?

— Vi, gospodaru namjesniče — reći će dvorski — govorite tako te se čudim otkud ovako neuk čovjek, jer vi niste, čini mi se, ništa učili, govori takve i tolike riječi, pune mudrosti i razbora, sasvim drugačije nego što su se od vaše pameti nadali oni što su nas poslali, i mi što smo došli ovamo. Svaki dan viđaju se novosti na svijetu: šale se prevraćaju u zbilju, a podrugljivci bivaju porugani.

Pošto su dakle povečerali, a noć zapasala, spreme se na ophodnju. Sa Sanchom pođe dvorski, pa tajnik i stolnik, zatim ljetopisac, komu je zadaća da zapisuje Sanchova djela, i toliki stražari i pisari, da gotovo bijahu kao eskadron. Sancho stupa u sredini, sa svojim žezlom u ruci, ne možeš ga se nagledati. Tek što prođoše nekoliko ulica, začuju zveket sabalja: pritrče i zateknu dvojicu gdje dijele megdan. Kada ti zavađeni opaze da dolazi oblast, smire se, a jedan od njih zavikne:

— Upomoć, u ime Božje i kraljevo! Zar u ovome gradu smiju javno pljačkati i napadati nasred ulice?

— Umiri se, prijane — reče Sancho — i pripovjedi mi poradi čega je ta tučnjava, jer ja sam namjesnik.

Onaj drugi protivnik odgovori:

— Gospodine namjesniče, ja ću vam reći sasvim ukratko. Da znate, ovaj je plemić u ovoj kartašnici, tu sučelice, dobio maloprije na kartama više nego tisuću reala, a Bog bi znao kako. Ja sam bio nazočan, i mnogu sam neodlučnu zgodu navrnuo njemu u korist, unatoč savjesti. Tako je on ustao s dobitkom, te sam mislio da će mi za napojnicu dati barem koju škudu, kao što je običaj i navada da se daje odličnim ljudima poput mene, koji su u takvim zgodama nazočni da pomažu ili odmažu, da podupiru pravicu ili nepravicu i sprečavaju kavge. Ali on stavio sav novac u džep i otišao bezbrižno iz kartašnice. Ja krenem ljut za njim, te ga uzmem lijepo, uljudnim riječima, moliti neka mi da barem osam reala, jer zna da sam otmjen čovjek, iako nemam ni službe ni prihoda, jer me roditelji nisu ničemu naučili i ništa mi nisu ostavili. No taj prepredenjak, od koga nije gori lupež Kak, ni veći varalica Andradilla, ne htjede mi dati više od četiri reala. Eto vidite, gospodine namjesniče, kako je malo stida i savjesti u njega. A tako mi vjere, da vi ne stigoste, izbljuvao bi on svoj dobitak i zapamtio bi s kime se hvata ukoštac.

— Što velite vi na to? — zapita Sancho drugoga.

Onaj drugi odgovori da je sve istina što njegov protivnik veli, i da mu nije htio dati više od četiri reala, jer mu je već često davao; koji pak očekuju napojnicu ili darove, treba da budu uljudni i da prijazna lica, zahvalno, primaju što im se daje, i neka ne vode brigu o dobitnicima, ako ne znaju pouzdano da su varalice i da su se nepošteno domogli dobitka. Da je on poštenjak, a nije lupež, kako taj veli, najbolje se dokazuje time što mu nije htio dati više, dok varalice moraju svagda mititi svoje prišipetlje, koji ih dobro znaju.

— Istina je — prihvati dvorski. — Dete, gospodaru namjesniče, što ćemo s tim ljudima?

— Evo što ćemo s njima — odvrati Sancho: — vi, dobitniče, pošteni ili nepošteni, kakvi već bili, dajte odmah tomu vašem napadaču sto reala i još istresite iz kese trideset reala za siromahe u zatvoru. A vi, što nemate ni službe ni prihoda, nego prodajete zjake po otoku, uzmite tih sto reala i da ste se odmah sutra, čim svane, izgubili s otoka, pa da se deset godina niste vraćali. Ako se vratite, ono ćete drugo vrijeme otpuhati na drugom svijetu, jer ću vas popeti na vješala, to jest popet će vas krvnik po mojoj zapovijesti. I nitko da nije ni pisnuo, jer će ga zahvatiti moja ruka.

Jedan plati, drugi primi, ovaj se ukloni s otoka, onaj se skloni u svoj dom, a namjesnik reče:

— Ne mogao ništa ako ne pozatvaram te kartašnice, jer meni se čini da su na veliku štetu.

— Ovu zacijelo, gospodaru — reći će jedan pisar — nećete moći zatvoriti, jer ju drži otmjen gospodin, a on svake godine prokarta kudikamo više nego što iskarta. Iskažite vi svoju vlast protiv drugih kartašnica, sitnije bagre, jer te su najštetnije, u njima se kriju najveće nevaljalštine. Zloglasni se sljepari ne usuđuju svoje majstorije tjerati u kućama otmjenih ljudi; a kad je kartaška opačina zahvatila već sav svijet, bolje je da se kartaju po otmjenim kućama negoli u kakvu zakutku, gdje znaju jadnika po ponoći uhvatiti i živa oderati.

— Znam, pisaru — dočeka Sancho — znam da bi o tome bilo još mnogo riječi.

Uto stiže jedan oružnik, koji vodi uhićena mladića, te reče:

— Gospodaru namjesniče, sreo nas ovaj momak, a čim je ugledao oblast, okrenuo se i potrčao kao jelen; vidi se po tome da je zacijelo kakav zlikovac. Ja sam poletio za njim, ali da se on nije spotaknuo te pao, ne bih ga stigao.

— Zašto si utekao, čovječe? — zapita Sancho.

Momak mu odgovori:

— Gospodaru, da ne moram odgovarati na nebrojena pitanja tih ljudi od oblasti.

— Što si ti?

— Tkalac.

— A što tkaš?

— Šiljke na kopljima, s dopuštenjem vašega gospodstva.

— Jesi li ti neki šaljivac, što li? Razmećeš se i lakrdijaš. Dobro, a kamo si krenuo sada?

— Da se nadišem zraka, gospodaru.

— A gdje se diše zrak na ovom otoku?

— Ondje gdje puše.

— Dobro, jako zgodno... Pametan si, momče; ali ded zamisli da sam ja vjetrić i pušem tebi u krmu, pa ću te otpuhnuti u zatvor. Hej, hvatajte ga i vodite! Ja ću mu upriličiti da noćas spava i bez svježega zraka!

— Tako mi Boga — preuze momak — niste vi moćni nada mnom da ja spavam u zatvoru, kao što niste moćni ni da me zakraljite!

— A kako ja tebe ne bih znao primorati da spavaš u zatvoru? — odvrati Sancho. — Zar ja nemam vlasti da te hvatam i puštam kako hoću i kada god hoću?

— Koliko god vlasti bilo u vas — reče momak — još nije dovoljna da bih ja morao spavati u zatvoru.

— Kako nije? — odvrati Sancho. — Odvedite ga odmah onamo gdje će rođenim očima vidjeti da se vara, sve ako mu tamničar bude od sebičnosti milostiv; ali ja ću tamničara opaliti globom od dvije tisuće dukata ako te pusti i korak iz zatvora.

— Sve je to za smijeh — odgovori momak — jer me nitko živ ne može primorati da spavam u zatvoru.

— Govori, vraže — reći će Sancho — imaš li ti kakva anđela što će te izvesti i skinuti s tebe okove u koje ću te baciti?

— Hajdemo sada, gospodaru namjesniče — odvrati momak dosjetljivo — govoriti pametno. Recimo da ste zapovjedili neka me odvedu u zatvor, ondje mi stave okove i lance, strpaju me u ćeliju, a tamničaru ste poprijetili teškom kaznom ako me bude pustio, pa on sve izvršuje kako mu je naređeno; uza sve to, ako ja neću da spavam, nego bdîm cijelu noć i ne sklapam očiju, možete li vi, gospodaru, sa svom svojom vlašću natjerati mene da spavam ako ja neću?

— Ne možete doista — prihvati tajnik; — taj je čovjek, eto, prodro kamo je namjerio.

— Ti dakle nećeš da spavaš jedino zato — dočeka Sancho — što ti je tako po volji, a ne zato što se protiviš mojoj volji.

— Nipošto, gospodaru — odvrati momak — nije mi ni nakraj pameti da vam se protivim.

— Onda idi s mirom — reći će Sancho; — idi i spavaj doma, a Bog ti dao dobar san; neću da te bunim u snu, ali ti savjetujem, nemoj se odsad šaliti s oblašću, jer ćeš naići na kakvu oblast koja će ti šalu tresnuti o glavu.

Ode momak, a namjesnik nastavi svoju ophodnju. Domalo stignu dva oružnika koji su uhitili nekoga čovjeka; rekoše oni:

— Gospodaru namjesniče, ovaj se čini da je muškarac, a nije, nego je žena prerušena u muško ruho, a nije ni ružna.

Prinesu joj pred oči dvije-tri svjetiljke i razaberu pri svjetlu da je to lice djevojke kojoj je, čini se, šesnaest godina ili malo više. Kosu je skupila u mrežu od zlata i zelene svile, a krasna je kao biser. Ogledaju je od glave do pete i vide da su na njoj čarape od rumene svile, s podvezicama od bijela tafta i resama od zlata i bisera. Hlače joj od zelena sukna, protkana zlatom, na ramenima isto takav otvoren ogrnjač, pod ogrnjačem joj pršnjak od najfinijega zlatnoga i bijeloga tkiva, a cipele joj bijele, muške. O pasu nema mača, nego skupocjen bodež, a na prstima joj prekrasno prstenje. Djevojka se svidi svima, ali koji god ju je vidio, nije ju poznavao. Domaći ljudi rekoše da i ne sanjaju tko je, a najviše se čudili oni koji su znali kakve se šale spremaju Sanchu, jer ovu zgodu i nalazak nisu smislili oni; počekaju dakle da vide što će se iz toga izleći. Sancho se zadivi djevojčinoj krasoti i zapita ju tko je, kamo će i što ju je navelo da se tako prerušila. A ona čedno i stidljivo obori pogled i odgovori:

— Ne mogu vam, gospodine, ovako javno reći ono do čega mi je toliko stalo da bude tajno; samo bih jedno da se zna: nisam kradljivica ni nevaljalica, nego nesretna djevojka koju je silna ljubomorna radoznalost natjerala da se ogriješi o sve ono što priliči čednosti.

Kad je to čuo dvorski, reče Sanchu:

— Zapovjedite, gospodine namjesniče, neka se uklone ljudi, da gospođica mogne bez neprilike kazati što želi.

Zapovjedi Sancho, te se svi uklone, osim dvorskoga, stolnika i tajnika. Kad ostadoše sami, nastavi gospođica:

— Ja sam, gospodo, kći Pedra Péreza Mazorke, zakupnika vune ovdje u mjestu, koji često dolazi u kuću mojega oca.

— To se ne slaže, gospođice — reče dvorski — jer ja poznajem Pedra Péreza vrlo dobro i znam da on nema djece, ni sina, a ni kćeri; onda velite vi da vam je on otac, a odmah domećete da često dolazi u kuću vašega oca.

— I ja sam to zapazio — priklopi Sancho.

— Ja sam sada zbunjena, gospodo, te ne znam što govorim — odvrati djevojka — ali je istina da sam kći Diega de la Llana, koga svi vi, gospodo, zacijelo poznajete.

— Ni to se ne slaže — odgovori dvorski — jer ja poznajem Diega de la Llana, znam da je odličan i bogat plemić i da ima sina i kćer, ali otkad je obudovio, nitko ne može u svem mjestu reći da mu je vidio kćer u lice; zatvorio ju on, te ni suncu ne daje da sija na nju; ali ipak ide glas o njoj da je krasotica.

— Istina je — odvrati djevojka — a ta sam kći evo ja; laže li glas o mojoj krasoti, ili ne laže, to ste, gospodo, valjda već razabrali, jer ste me vidjeli.

Tako reče, te zaplaka ganutljivo; kad to vidje tajnik, približi se stolniku i šapnu mu na uho:

— Ovu je siroticu djevojku zacijelo zadesilo nešto krupno, kad odlazi od kuće u takvoj odjeći, u to doba, a tako je odlična roda.

— Svakako — odgovori stolnik — a tu slutnju potvrđuju i njene suze.

Sancho je utješi što god je ljepšim riječima znao; zamoli je neka se ne susteže da mu sve ispripovijeda što joj se dogodilo, a oni će svi nastojati da joj pomognu koliko god i čime god mogu.

— Evo što je, gospodo — prihvati riječ djevojka: — otac me držao zatvorenu već deset godina, to jest odonda kad mi je mati pokopana. Kod kuće se služi misa u kapeli, te ja sve to vrijeme nisam ništa vidjela do sunca nebeskoga danju i mjeseca i zvijezda noću. Ne znam što su ulice, trgovi, crkve, pa ni ljudi, osim oca i brata svojega i Pedra Péreza, zakupnika, a nasumce sam rekla da mi je otac, jer nisam htjela kamenovati pravog oca. Mnoge sam dane i mjesece provela u jadu što sam ovako zatvorena, te ne smijem ni iz kuće, pa ni u crkvu: morila me želja da vidim svijet, barem ovo mjesto gdje sam se rodila, jer ta mi se želja nije činila da se ne slaže s čednošću koje se otmjena djevojka mora držati. Kad bih čula da se bikovi bore, ili da momci trče alku, ili da se prikazuju igre, pitala bih brata, koji je godinu dana mlađi od mene, što je sve to, i još mnogo drugog što još nisam vidjela; on mi je tumačio koliko je znao; sve mi je to samo jače poticalo želju da sve vidim i sama. Napokon, da skratim priču o svojoj nevolji, zaiskala sam i zamolila brata, u zao čas i zaiskala i zamolila...

I opet ona zaplaka. A dvorski joj reče:

— Pričajte samo dalje, gospođice, ispripovijedajte nam sve što vam se dogodilo; zadivile su nas i vaše riječi i vaše suze.

— Što se tiče riječi — uzvrati djevojka — jedva da i treba još koja, jer više nemam što kazivati, a suza će biti i te kako, i mnoge ću proliti dok ispaštam za nepromišljene želje, kojima je evo ovakva kazna.

Stolnika je u dušu dirnula djevojka svojom krasotom. Opet joj prinese svjetiljku, da je ponovno vidi, pa mu se učini da to i nisu suze što ih ona roni, nego biser-rosa s livadâ, i još više: biser s Istoka. Samo je želio i želio da joj nesreća nije onolika kolika se sluti po njezinim uzdasima i suzama.

Namjesnik se razjedi što djevojka oteže i ne dovršava svoje pričanje, te joj reče neka ih ne mori radoznalošću, jer je kasno doba, a moraju još mnogo obilaziti po mjestu. Tako ona nastavi, prekidajući jecanjem i teškim uzdasima:

— Nije mene stigla druga nedaća ni nevolja, nego sam zamolila brata da bih se prerušila u njegovo muško odijelo, te neka me povede jedne noći, dok otac spava, da razgledam cio gradić. Dodijala mu ja molbama, te se privolio mojoj želji. Ja uzela ovu odjeću, on moje haljine, koje su mu bile kao naručene, jer on nema ni malja na licu, te je nalik na krasnu djevojku. Tako i noćas, otprilike prije jednoga sata, krenusmo od kuće za našom mladom, lakomislenom pameću, i prijeđosmo cio gradić; kad se htjedosmo vratiti kući, ugledasmo skupinu ljudi, a moj brat reče: »— Sestro, to će zacijelo biti ophodnja, podbrusi pete, uhvati maglu i leti za mnom, da nas ne bi poznali, jer bi bilo zlo i naopako.« Tako reče, okrenu se i ne potrča, nego poletje, ali ja nisam pretrčala ni šest koračaja i već se sruših od straha; uto stiže i taj oružnik, dovede me pred vas, gdje sada stojim u stidu pred tolikim svijetom, kao da sam zla i nevaljala.

— Nije li vas zaista, gospođice — zapita Sancho, — nikakva druga nevolja zadesila, i nije li vas ljubomorna radoznalost, kako ste u prvi mah rekli, istjerala iz kuće?

— Nije mi se ništa dogodilo i nije me istjerala nikakva ljubomora, nego želja da vidim svijet, i to samo ulice ovdje u mjestu.

Da djevojka istinu govori, potvrdi se odmah, jer oružnici dovedoše njezina brata, koga je jedan od njih stigao kad je trčao pred sestrom. Na njemu je bila samo skupocjena suknja i modar

ogrnjač od damasta, izvezen zlatom; na glavi mu nije bilo ni kape ni kakva nakita, nego samo kosa u zlatnim uvojcima, plava i kovrčava. Namjesnik, dvorski i stolnik maknu se s njim ustranu: da mu ne čuje sestra, zapitaju ga otkud on u takvim haljinama. A on, jednako zastiđen i u neprilici, pripovjedi što je i njegova sestra pripovjedila, na silnu radost zaljubljenomu stolniku.

Namjesnik im tada reče:

— To vam je, mlada gospodo, zaista bila velika djetinjarija: da ispripovijedate tu ludoriju i nestašnost, nije trebalo toliko ševrdanja niti tolikih suza i pustih uzdisaja. Da ste samo rekli: »Mi smo ti i ti, izmakli smo ovako prerušeni iz očinske kuće da se prošetamo, tek od radoznalosti, ni s kakvom drugom nakanom«, bio bi kraj, pa ne bi trebalo tih uzdisaja i suzica.

— Istina je — odgovori djevojka — ali znajte, gospodo, ja sam bila tako zbunjena da se nisam znala suspregnuti.

— Ništa nije propalo — preuze Sancho. — Hajde da vas otpratimo kući. Možda vam otac nije još ni opazio da vas nema. A odsad ne budite tako djetinjasti ni tako željni da gledate svijet, jer djevovanje kod kuće jest mirovanje, a žena i koka koja se klati, može i nestati, a koja voli gledati, voli i da je gledaju. Ne velim ništa više.

Mladić zahvali namjesniku na dobroti što će ih otpratiti kući; krenuše onamo, a ne bijaše baš daleko. Stigoše dakle, a brat baci kamečak o prozor. Odmah siđe sluškinja, koja ih je čekala, te otvori vrata. Uđoše, a drugi ostadoše, diveći im se kako su naočiti i krasni i kako su bezazleno zaželjeli razgledati svijet po noći i ne izlazeći iz grada: sve im to pripisaše mladim godinama.

No stolniku se uzburkalo srce, te on odluči da djevojku odmah sutra zaprosi u njezina oca sebi za ženu, u tvrdoj vjeri i nadi da ga neće odbiti, kad je službenik vojvodin; u Sancha se rodi želja i nakana da toga mladića oženi svojom kćerkom Sanchitom; naumi dakle vratiti se na to kad bude vrijeme, jer namjesnikovu kćer, sudi on, neće odbiti nijedan mladoženja.

Tako se završi ta noćna ophodnja, a za dva dana završi se i namjesništvo, pa se tako sruše i zatru svi naumi Sanchovi, kao što će se vidjeti dalje.

Pedeseta glava

u kojoj se objašnjava tko su bili čarobnjaci i mučitelji što su izmlatili družbenicu, ištipali te izgrebli don Quijota, i kako je prošao paž kad je donio pismo Teresi, ženi Sancha Panze.

Cide Hamete, koji potanko istražuje svaku sitnicu ove istinite povijesti, veli da je onda kad je doña Rodríguez krenula iz svoje sobe u don Quijotovu, opazila to druga družbenica što je s njom spavala. Kako sve družbenice vole sve doznati, čuti i njuškati, pođe ona za čestitom doñom Rodríguez, ali tako tiho da je ova nije zamijetila. Kad je dakle vidjela kako ona ulazi u don Quijotovu sobu, ne htjede se iznevjeriti sveopćoj navadi družbeničkoj, klepetanju, te odmah pohitje i douši gospođi vojvotkinji da je doña Rodríguez u don Quijotovoj sobi.

Vojvotkinja to kaza vojvodi i zamoli ga za dopuštenje da ona i djevojka Altisidora odu i vide što bi doña Rodríguez od don Quijota. Vojvoda joj dopusti, te se njih dvije odšuljaju polako, korak po korak, do vrata te sobe i tako prionu uz vrata da su sve čule što se ondje govori. A kad je vojvotkinja čula da doña Rodríguez na sva usta govori o njenim fontanelama,[231] nije mogla otrpjeti, a ni Altisidora, te one, gnjevne i željne osvete, hrupe u sobu, ištipaju don Quijota i namlate družbenicu, kako se već pripovjedilo; jer uvrede koje udaraju ravno na ljepotu i taštinu žensku pobuđuju u žena strašnu srdžbu i potiču želju za osvetom. Vojvotkinja ispripovijeda vojvodi što se dogodilo, te se on nauživa.

Vojvotkinja pak nastavi svoj naum da se našali i zabavi don Quijotom, pa onoga paža što je prikazivao Dulcineju u lakrdiji kad su se čarolije skidale s nje (a Sancho se zabavio namjesništvom i sasvim zaboravio na to) pošalje Sanchovoj ženi Teresi Panzi s pismom Sanchovim, i još sa svojim pismom, i s velikim nizom skupocjenih koralja što joj poklanja.

Kazuje povijest da je taj paž bio vrlo pametan i domišljat. Krenuo je jako voljan u Sanchovo selo, željan da posluži svojim gospodarima; a kad stiže pred selo, ugleda žene gdje peru rublje na potoku. Zapita ih znaju li mu reći živi li u tome selu Teresa Panza,

žena Sancha Panze, perjanika u viteza zvana don Quijote od Manche. Na to pitanje ustade jedna djevojčica što je ondje prala te odgovori:

— Ta je Teresa Panza moja mati, taj Sancho moj otac, a taj vitez naš gospodar.

— Hodi, djevojko — reče paž — odvedi me svojoj majci, jer ja nosim pismo i poklon od tvojega oca.

— Hoću, hoću, gospodine — odgovori cura, kojoj je bilo četrnaest godina otprilike.

Ostavi drúzi rublje što ga pere, pa niti uredi kosu, niti se obuje, nego onako bosa i čupava potrča pred paževim konjem i reče:

— Hodite, gospodine! Naša je kuća s ovoga kraja sela, a mati mi je kod kuće u sto jada što joj već odavno nema glasa od oca.

— Evo joj nosim tako dobar glas — kaza paž — da će Bogu hvaliti.

Skačući, trčeći i poigravajući, stigne djevojčica najposlije u selo, a pred kućom uzviče se još sa vrata:

— Izlazi, majko, izlazi! Evo je došao gospodin što nosi pisma i još svačega od mojega dobrog oca.

Na to dozivanje iziđe mati njena Teresa Panza, predući na preslici kučine. Na njoj je smeđa suknja, ali tako kratka kao da su je srezali na sramotnom mjestu,[232] oplećak joj također smeđ, a košulja razdrljena. Nije jako stara, ali se vidi da je prešla četrdesetu, a krepka je, jedra, žilava, suhonjava. Kad ona vidje kćer, i paža na konju, zapita:

— Što je, mala? Tko je taj gospodin?

— Sluga gospođe doñe Terese Panze — odgovori paž.

Tako reče, te odmah sjaha s konja, kleknu ponizno pred gospođu Teresu i progovori:

— Dajte mi ruke milostiva gospođo, doña Teresa, istinska i zakonita družice gospodina don Sancha Panze, gospodara i namjesnika otoka Baratarije.

— Tà ostavite, gospodine, nemojte tako! — odvrati Teresa; — nisam ja dvoranka, nego sirota seljanka, težačka kći, žena skitnika perjanika, a nikakva namjesnika!

— Vi ste, gospođo — odgovori paž — najdostojnija žena arcidostojnog namjesnika, a za dokaz toj istini izvolite primiti ova pisma i dar.

Izvadi odmah iz džepa niz koralja sa zlatnim privjescima, objesi joj o vrat i reče:

— Ovo je pismo od gospodina namjesnika, a drugo što ga nosim, i ovi koralji, od gospođe su vojvotkinje, koja me šalje vama.

Zapanji se Teresa, isto tako i kći, a djevojčica progovori:

— Ne bilo me ako to nije našega gospodara don Quijota maslo; on je valjda poklonio ocu namjesništvo ili grofiju, što mu je toliko obećavao.

— Istina je — odgovori paž — jer za volju gospodinu don Quijotu gospodin je Sancho sada namjesnik otoka Baratarije, kako ćete razabrati iz ovoga pisma.

— Pročitajte mi ga, gospodine plemiću — reče Teresa — ja znam presti, ali čitati ne znam.

— Ne znam ni ja — priklopi Sanchita — ali počekajte, ja ću otići i zovnuti koga da nam pročita, ili samoga gospodina župnika, ili bakalaura Sansóna Carrasca. Doći će oni drage volje, da čuju glas o ocu.

— Čemu da zovete ikoga — na to će paž — kada ja doduše ne znam presti, ali znam čitati, pa ću vam pročitati pismo.

Pročita im dakle cijelo pismo, koje je već spomenuto, pa se ovdje ne ponavlja. Onda izvadi drugo, pismo vojvotkinjino, a glasilo je ovako:

Prijateljice Teresa! Vrline vašega muža Sancha, valjanost i pamet njegova, navele su me i primorale da zamolim muža svojega vojvodu neka mu dade namjesništvo na jednom otoku, između onih mnogih otoka što ih ima. Doznajem da on namjesnikuje da je milina, te sam jako zadovoljna, a po tome i moj muž vojvoda. Od srca zato hvalim Bogu što se nisam prevarila kad sam ga odabrala za to namjesništvo, jer znajte, gospođo Teresa, da se teško nalazi u svijetu valjan namjesnik, a dao meni Bog da ja onako radim kako Sancho vlada.

Evo vam šaljem, draga moja, niz koralja sa zlatnim privjescima. Voljela bih da je biser s Istoka, ali kad nije, barem je dan od srca. Doći će vrijeme te ćemo se upoznati i razgovarati, a Bog znao što će biti. Preporučujem se vašoj kćeri Sanchiti i poručujem joj neka se spremi, jer je kanim sjajno udati, kad se ne bude ni nadala.

Kuzuju da u vašem selu ima krupna žira.[233] *Pošljite mi koja dva tuceta žiraka. Mile će mi biti, jer su od vaše ruke. Pišite mi opširno, javite mi kako zdravlje i kako vi. Ako vam što treba, samo javite, odmah ćemo vam udovoljiti. Bog bio s vama!*

U ovome mjestu,

Vaša prijateljica koja vas voli,
VOJVOTKINJA.

— Jao! — klikne Teresa kad je čula pismo — kako je dobra, ljubazna i milostiva ta gospođa. S ovakvima sam voljna i zakopati se, ali neću s ovim plemkinjama u našem selu, koje misle da ni vjetar ne smije pirnuti na njih jer su plemkinje, a kad u crkvu idu, koče se kao da su kraljice, te kao da im je sramota i pogledati seljanku. A eto gledajte tu čestitu gospođu! I vojvotkinja je, a mene zove prijateljicom, i sa mnom govori kao da smo jednake, dàbôgdâ bila jednaka s najvišim zvonikom što ga ima u Manchi. A što se tiče žira, gospodine moj, poslat ću njenu gospodstvu punu mjericu, i to tako krupna žira te će dolaziti svijet da gleda i da se divi. A sada, Sanchita, pazi da gospodina valjano podvorimo: zbrini mu konja, donesi iz staje jajâ te odreži slanine, da ga počastimo kneževski, jer je i vrijedan, kakav nam dobar glas donosi i kako je lijep u licu. A ja ću dotle otrčati da susjedama pripovjedim kakva nas je sreća stigla, a tako i velečasnom župniku i brijaču majstoru Nicolásu, koji su tvojemu ocu bili toliki prijatelji, pa i sada su.

— Hoću, majko — odgovori Sanchita — ali znaš, polovicu toga niza moraš dati meni; nije valjda gospođa vojvotkinja tako luda da je cio niz poslala tebi.

— Sve je tebi, kćerce — odvrati Teresa — ali pusti da ga ja nosim o vratu nekoliko dana, jer su mi koralji zaista srce razgalili.

— Razgalit ćete se vi još više — reče paž — kad vidite zavežljaj što mi je u torbaku, a to je odjeća od najfinijeg sukna, namjesnik ju je nosio samo jedan dan, kad bijaše u lovu, te vam ju šalje za gospođu[234] Sanchitu.

— Živio tisuću godina! — dočeka Sanchita — a toliko poživio nam i onaj što ju je donio, pa i dvije tisuće, ako treba.

Teresa krenu sad od kuće s pismima i s nizom o vratu, pa sve lupka u pisma ko u bubanj. Srete slučajno župnika i Sansóna Carrasca, te zaigra i reče:

— Tako mi vjere, otpirila je siromaština! Stekli smo mi namjesništvo! Neka se sada mjeri sa mnom i najgizdavija plemkinja! Doskočit ću ja njoj!

— Što vam je, Teresa Panza? Kakve su vam to budalaštine i kakvi su vam to papiri?

— Nisu nikakve budalaštine nego pisma od vojvotkinje i namjesnika, a na vratu su mi evo fini koralji zdravomarije, očenaši su mi od suha zlata, a ja sam namjesnikovica.

— Osim Boga, nema ga tko bi vas razumio, Teresa. Ne znamo što to govorite.

— Evo vam, pa pogledajte — odvrati Teresa.

I dade im pisma. Pročita ih župnik naglas, da čuje i Sansón Carrasco. Zgledaju se njih dvojica i začude se tomu što su pročitali. Onda zapita bakalaur tko je ta pisma donio. Teresa mu odgovori neka odu s njom njenoj kući, pa će vidjeti glasnika. Mladić je to kao zlatna jabuka, a donosi i drugi poklon, još i vredniji od ovoga.

Skide joj župnik koralje s vrata, ogleda ih i razgleda, uvjeri se da su fini, opet se uze čuditi, i napokon reče:

— Tako mi halje koju nosim, ne znam ni što bih rekao ni što da mislim o tim pismima i darovima: ovamo prstima pipam koralje, i vidim da su fini, a tamo čitam da neka vojvotkinja moli dva tuceta žiraka.

— Tko bi se tu snašao! — reći će sada Carrasco. — Hajdemo dakle pa da vidimo toga glasonošu i doznamo ono što ne možemo dokučiti.

Tako učine, a Teresa se vrati s njima. Zateknu paža gdje rešeta ječam svojemu konju, a Sanchitu gdje reže slaninu da na nju nalupa jaja, pa da počasti gosta. Njegov lik i pristala odjeća svidi se obadvojici, te ga pozdrave, on pozdravi njih, a onda ga zapita Sansón kakav glas donosi o don Quijotu i Sanchu Panzi. Pročitali su doduše pismo Sanchovo i gospođe vojvotkinje, ali im nije jasno i ne mogu dokučiti što je ono sa Sanchovim namjesništvom i pogotovo s tim otokom, kad svi ili gotovo svi otoci na Sredozemnom moru pripadaju njegovu veličanstvu. Na to mu odgovori paž:

— Da je gospodin Sancho Panza namjesnik, o tome nema sumnje; je li ono gdje on vlada otok ili nije, u to se ne petljam; samo je to mjesto u kojem ima više nego tisuću žitelja; a što se tiče žiraka, gospođa je vojvotkinja, velim vam, tako ljubazna i ponizna, da nije nikakvo čudo što ište žira od seljanke; događalo se već da je slala

kojoj susjedi i molila je da joj posudi češalj. Jer da znate, gospodo, u Aragoniji nisu gospođe, sve ako su odlične, nadute i bahate kao što su gospođe u Kastiliji, nego su prijaznije sa svijetom.

Dok su bili u tom razgovoru, dotrči Sanchita, noseći u pregači jaja, te zapita paža:

— Recite mi, gospodine: nosi li moj gospodin otac uske hlače otkad je namjesnik?

— Nisam gledao — odgovori paž — ali zacijelo nosi.

— Jao, Bože mili! — odvrati Sanchita — da mi je vidjeti oca u tijesnim hlačama. Ta otkad sam na svijetu, samo želim da mi ga je vidjeti takva.

— Ako poživite, vidjet ćete ga — odgovori paž. — Kočit će se on još i s maskom na licu,[235] ako mu namjesništvo potraje barem dva mjeseca.

Župnik i bakalaur razabraše doduše da paž obješenjači; ali oni fini koralji i lovačko ruho što je poslao Sancho, a Teresa im ga već pokazala, bunilo ih sasvim. Nisu se mogli suspregnuti da se opet ne nasmiju što Sanchita želi, a pogotovo kad Teresa reče:

— Gospodine župniče, raspitajte se ide li tko u Madrid ili u Toledo, da mi kupi krinolinu, pravu pravcatu, kakva je u modi, i što god bolju može dobiti, jer po istini vam velim, hoću da budem na čast muževu namjesništvu, koliko god mogu; ako se razgoropadim, otići ću i sama u tu prijestolnicu, pa ću držati kočiju, kao što je drže i sve druge; jer kojoj je muž namjesnik, može valjda imati kočiju te ju održavati.

— Dakako, majko! — reći će Sanchita. — Dao Bog da bude danas mjesto sutra, sve ako govorio svijet, kad me vidi gdje sjedim u kočiji s gospođom majkom: »Gledajte tu ovakvu te onakvu, lukožderovu kćer, kako se izvalila i razvalila u kočiji, kao da je papinica!« Ali neka oni gaze blato, samo kad se ja vozim u kočiji i dižem noge od zemlje. Dobijesa svi opadači na svijetu; dokle novci zveče, nek svi od zla dreče! Je li pravo kako velim, majko?

— Još kako pravo, kćerce! — odgovori Teresa. — Svu ovu sreću, i još veću, prorekao je meni moj dobri Sancho, pa ćeš vidjeti, kćeri, da to neće prestati dokle god ne budem grofica, jer samo treba započeti sreću. A često sam slušala od tvojega dobrog oca, koji je i tebi otac i otac poslovicama: čim kum prase, ti odmah vreću; ako ti dadu namjesništvo, prihvati ga; ako ti dadu grofiju, grabi je; ako te

vabe: *na, na,* i dobrim te darom dozivaju, gutaj! Zar da spavaš i da se ne odazivaš kad ti sreća i dobro tvoje kuca na kućna vrata!

— A što marim ja — priklopi Sanchita — ako tkogod, kad me vidi kako sam se uznijela i napela, rekne: »Našla se svinja gdje nije bila!«[236]

Kad je to čuo župnik, reći će:

— Sve mi se čini da se svako čeljade od Panzina roda rodilo s vrećom poslovica. Koga god od njih slušam, sipa poslovice svakog časa, u svakoj rečenici što je izrekne.

— Istina je — potvrdi paž — jer gospodin namjesnik Sancho govori poslovice na svakom koraku; gdjekoje nisu baš u pravu horu, ali su ipak zgodne, te gospođa vojvotkinja i vojvoda uživaju u njima.

— Vi dakle potvrđujete, gospodine — reče bakalaur — da je istina ono o Sanchovu namjesništvu i da ima zaista na svijetu vojvotkinja koja njoj šalje poklone i piše joj? Mi doduše rukom pipamo darove i pročitali smo listove, ali ipak ne vjerujemo, nego mislimo da je ovo opet jedna majstorija našega mještanina don Quijota, komu se sve čini da je nastalo od čarolija. Velim vam, morao bih vas opipati, da vidim jeste li vi prikaza od glasnika ili ste čovjek od mesa i kostiju.

— Gospodo — odgovori paž — ja znam jedino da sam zbiljski glasnik, i da je gospodin Sancho Panza istinski namjesnik, i da moji gospodari, vojvoda i vojvotkinja, mogu pokloniti, pa i jesu poklonili takvo namjesništvo, i da sam slušao kako se taj Sancho Panza junački drži u namjesništvu; ima li u tome čarolija ili nema, raspravite vi, gospodo, među sobom, jer ja ne znam ništa drugo, kunem vam se životom svojih roditelja, koji su još živi, a ja ih nadasve volim.

— Možda i jest tako — odvrati bakalaur — ali *dubitat Augustinus.*[237]

— Neka sumnja tko hoće — odgovori paž; — istina je što vam rekoh, a istina pliva svagda na laži, kao ulje na vodi; uostalom, *operibus credite, et non verbis*;[238] neka tkogod od vas pođe sa mnom, pa će vidjeti svojim očima što ne vjeruje ušima.

— Ja ću ići — reče Sanchita; — povedite me, gospodine, sa sobom na vašem atu; voljela bih otići mojemu gospodinu ocu.

— Namjesničkim kćerima ne dolikuje da same putuju po cestama, nego ih moraju pratiti kočije, nosiljke ili tetrivani, i velika četa službenika.

— Tako mi Boga — odvrati Sanchita — meni je dobro na magarici kaošto u kočiji. Baš ste i našli izbiračicu!

— Šuti, mala — reče Teresa — ne znaš što govoriš. Pravo veli taj gospodin: druga vremena, druga cijena. Dok je bio Sancho, bila si Sanchita, a kad je namjesnik, ti si gospođica. Ja valjda pravo velim.

— Više vi velite, gospođo Teresa, nego što i sanjate — reći će paž — ali sada me nahranite pa otpremite, jer bih da se vratim još večeras.

Na to će mu župnik:

— Izvolite k meni na posno jelo: u gospođe Terese ima više volje nego što ona može počastiti ovako čestita gosta.

Paž se uznećka, ali najposlije popusti, na svoju korist, te ga župnik rado povede sa sobom, da ga tom prigodom potanje ispita o don Quijotu i njegovim djelima.

Bakalaur se ponudi Teresi da će joj napisati odgovor na pisma, ali Teresa ne htjede da joj se on miješa u poslove, jer ga je smatrala lakrdijašem. Tako ona dade samostanskom đaku, koji je znao pisati, pogaču i dva jajeta, te joj on napisa dva pisma, jedno mužu, drugo vojvotkinji, a sama mu je iz svoje glave kazivala, pa to nisu najgora pisma što se nalaze u velikoj ovoj povijesti, kao što će se dalje i vidjeti.

Pedeset prva glava

Kako je dalje vladao Sancho Panza, i druge zabavne zgode.

Svane jutro nakon onoga dana kad je namjesnik obilazio po gradu. Stolnik provede tu noć u besanici, sve mu misli zaokupilo lice, milina i krasota one prerušene djevojke. Dvorski pak provede ono noći što je još preostalo pišući gospodarima što radi i govori Sancho Panza, diveći mu se i radu i govoru, kako su mu riječi i djela izmiješana i s pametnim i s budalastim objavama.

Ustane namjesnik naposljetku, pa mu po naredbi doktora Pedra Recija dadu za doručak malo ukuhana voća i četiri gutljaja hladne vode. Njemu bi doduše miliji bio komad kruha i jedan grozd, ali kad je vidio da je doktorova sila jača od njegove volje, pokori se, na velik jad svojoj duši i na muku svojemu želucu. Pedro Recio neprestano ga uvjeravao da oskudno i lako jelo oživljuje pamet, a pameti najviše i treba onima koji su na vlasti ili u važnim službama, gdje ne treba tjelesne snage, nego umne.

Uz tu je mudroliju Sancho toliko gladovao da je potajice proklinjao namjesništvo i još više onoga što mu ga je dao. Sa svojim gladom i kompotom sjedne on toga dana da sudi, a prvi iziđe preda nj neki stranac, te mu pred dvorskim i svom družbom iznese ovo pitanje:

— Gospodaru, bujna rijeka prepolavlja neku gospoštiju... Pazite, jer je važno i poteško. Na toj rijeci most, a nakraj mosta vješala i kao neka sudnica, u kojoj su obično četiri suca, te oni sude po zakonu, kako je odredio gospodar te rijeke, mosta i gospoštije, a glasi: »Tko god prelazi preko ovog mosta s jedne strane na drugu, mora se unaprijed zakleti i reći odakle dolazi i kamo ide; ako se istinito zakune, neka prelazi; ako se zakune lažno, neka bude bez milosti obješen na vješalima nakraj mosta.«

Pošto se pročuo taj zakon i ona stroga odredba, mnogi su onuda prolazili, a čim bi se zakleli, vidjelo se da govore istinu, te su ih suci propuštali. Onda se dogodi da uzeše zaklinjati jednoga čovjeka, a taj se zakle i pod zakletvom reče da ide u smrt na onim vješalima, i nikamo drugamo.

Trgnu se suci od te zakletve i reknu: »Ako toga čovjeka propustimo, zakleo se lažno i mora po zakonu umrijeti; ako ga pak objesimo, on se zakleo da ide u smrt na tim vješalima, zakleo se dakle istinito, te po tome istom zakonu mora biti oslobođen.«

Molimo vas dakle, gospodaru namjesniče: što da učine suci od toga čovjeka, jer oni su još i sada u nedoumici i neprilici. Ali kako su dočuli za bistru i veliku pamet vašu, poslaše mene neka vas u njihovo ime zamolim da biste izrekli svoj sud o tome zamršenom i dvojbenom slučaju.

Odgovori mu na to Sancho:

— Ta gospoda suci što vas šalju meni, uludo vas šalju, jer sam nekud više tup nego bistar; ali svejedno vi meni ponovite još jedanput sve to, pa da valjano razumijem: možda ću pogoditi ono pravo.

Pitalac mu ponovi što je već rečeno; onda će Sancho:

— Čini mi se, mogao bih o tome začas presuditi, i to ovako: onaj se čovjek zaklinje da ide u smrt na vješalima; ako dakle umre na vješalima, zakleo se istinito, te treba po zakonu da bude pušten i da prijeđe preko mosta. Ako ga pak ne objese, zakleo se lažno, te po istom zakonu zaslužuje da bude obješen.

— Tako je kako vi, gospodaru namjesniče, velite — reče glasnik; — što se dakle tiče potpunosti i jasnoće u tome, ne može se ništa više pitati ni sumnjati.

— Onda velim ja — nastavi Sancho — neka propuste onaj dio toga čovjeka što se zakleo istinito; onaj pak dio što je slagao neka bude obješen, i tako će se doslovce ispuniti što naređuje odredba o prijelazu preko mosta.

— Gospodaru namjesniče — uzvrati pitalac — onda će se morati taj čovjek prepoloviti u lažnu polovinu i drugu, istinitu; ako bude prepolovljen, mora umrijeti, neće se dakle ništa postići od onoga što zakon iziskuje, a svakako je potrebno da se zakon izvršuje.

— Čujte, prijane — odgovori Sancho: — ako ja nisam glupan, taj putnik ima isto pravo ili da umre ili da živi i prijeđe preko mosta, jer kao što ga istina spašava, tako ga laž osuđuje. Kad je dakle tako, a tako i jest, moj je sud da vi reknete toj gospodi što su vas poslala meni neka ga oslobode, jer je jednako pravo i da bude osuđen i da bude riješen, a uvijek je bolje činiti dobro nego zlo. To bih vam i potpisao svojim imenom, kad bih se znao potpisati.[239] Ovo što rekoh

nije iz moje glave, nego mi je pala na pamet pouka koju mi je, uz mnoge druge, dao gospodar moj don Quijote uoči mojega odlaska na ovaj otok da ovdje budem namjesnik: rekao je kad je pravda u dvoumici, da navrnem i da se uteknem milosrđu. Bog je dao te sam se sada sjetio; za ovu prigodu baš u pravi čas.

— Tako je — dočeka dvorski — te ja sudim da ni sam Likurg, koji je Spartancima dao zakone, ne bi znao bolje presuditi nego što je presudio veliki Panza. Neka se time završi današnji sud, a ja ću narediti da gospodaru namjesniku donesu jela po miloj volji njegovoj.

— To i ja velim, pa da bude sve pravo i zdravo — prihvati Sancho: — dajte mi najprije jela, pa onda na me tovarite parnice i sumnjive zgode, ja ću vam ih časkom okončati.

Dvorski održi riječ, jer kao da ga je pekla savjest što glađu mori ovako razborita namjesnika, pogotovo gdje kani te noći završiti s njim posljednju šalu što mu je naređena.

Pošto se dakle Sancho toga dana najeo protiv pravila i naredaba doktora Tirteafuere, te se raspremio stol, stigne skoroteča s pismom don Quijotovim namjesniku. Sancho naloži tajniku neka pročita pismo u sebi; ako nema ništa što bi trebalo tajiti, neka ga pročita naglas. Posluša ga tajnik, pročita najprije za se, a onda reče:

— Može se čitati naglas, jer to što gospodar don Quijote piše vašem gospodstvu vrijedno je da bude otiskano i zapisano zlatnim slovima.

Pismo je glasilo ovako:

PISMO DON QUIJOTA OD MANCHE SANCHU PANZI, NAMJESNIKU OTOKA BARATARIJE

Očekivao sam glasove o tvojem nemaru i tvojim nepodopštinama, prijatelju Sancho, a čujem evo glasove o tvojoj pameti, velika hvala bila Bogu, koji iz smeta diže siromahe[240] od glupanâ stvara mudrace. Kazuju mi da vladaš kao pravi čovjek, a da si takav čovjek kao da si ovca, jer tako ponizno postupaš. Poručujem ti, dakle, Sancho, da često dolikuje i da je potrebno poradi ugleda službe opirati se poniznosti svojega srca, jer kićena odjeća na čovjeku koji je u važnoj službi treba da se slaže s onim što ta služba traži, a ne s onim čemu je sklona ponizna narav njegova. Odijevaj se valjano, jer i panj, kad je odjeven i nakićen, nije više nalik na panj. Ne velim ja da se kitiš i gizdaš niti da se ti, koji si

sudac, odijevaš kao vojnik, nego se odijevaj kako tvojoj službi odgovara: odjeća neka ti je čista i pristala.

Da stekneš ljubav u narodu kojim upravljaš pazi među inim na dvoje: prvo, budi prijazan sa svakim, to ti već drugi put velim, a drugo, nastoj da narodu bude obilje hrane, jer ništa ne jadi siromasima dušu gore od oskudice i gladi.

Ne stvaraj mnoge zakone; ako ih budeš stvarao, nastoj da budu dobri, a nadasve da budu štovani i da se izvršuju, jer zakoni koji se ne štuju isto su kao da ih i nema. Štoviše, oni kazuju da u vladara koji je imao pameti i moći da ih stvori nije bilo snage da ih očuva, a zakoni koji ne zastrašuju i koji se ne vrše nalik su na onaj panj što je bio žablji kralj: isprva su ga se žabe plašile, ali onda ga prezrele i počele skakati po njemu.[241]

Budi otac vrlinama, očuh opačinama. Ne budi navijek krut, ni navijek blag, nego udaraj sredinom između te dvije krajnosti; u tom i jest jezgra razboritosti. Pohađaj tamnice, mesare i trgove; vrlo je važno da namjesnik biva na tim mjestima; njegova nazočnost tješi uznike da se nadaju skoromu oslobođenju, strašilo je za mesare, koji onda pošteno mjere, a s istoga je razloga strah i trepet piljaricama. Nemoj se odavati ako si možda (a ja sudim da nisi) lakomac, ženskar i proždrljivac, jer kad narodi oni oko tebe razaberu na tebi koju strast, zaokupljat će te odonud doklegod te ne strovale na dno propasti. Gledaj i sto puta gledaj, čitaj i prečitavaj one savjete i poukešto sam ih napisao i dao ti kad si odlazio odavde na namjesništvo, te ako se budeš povodio za njima, vidjet ćeš da ti je to vrijedna potpora, koja ti olakšava muke i poteškoće na koje namjesnici svaki čas nailaze.

Piši gospodarima i pokaži da si im zahvalan, jer nezahvalnost je kći oholosti i jedan od najgorih grijeha što ih ima, a tko je nezahvalan onima koji su mu dobro učinili, pokazuje time da će nezahvalan biti i Bogu, koji nam je učinio toliko dobro i neprestano nam čini.

Gospođa je vojvotkinja poslala skoroteču tvojoj ženi Teresi Panzi s tvojom odjećom i drugim darom; svaki čas ìzglēdāmo odgovor Ja sam se malko razbolio od neke grebotine, koja je nezgodno zadesila moj nos; ali nije bilo ništa, jer ako ima čarobnjaka koji me zlostavljaju, ima ih i takvih koji me brane.

Javi mi je li onaj dvorski što je otišao s tobom bio doista umiješan u poslove groftce Trifaldi, kako si ti posumjnao, i sve mi

javi što god ti se događa, jer nisi daleko, a ja se ionako mislim nabrzo okaniti ovoga besposlenoga života kojim ovdje živim, jer nisam se rodio za nj.

Naišao mi jedan posao koji će mi možda pribaviti nemilost vojvodinu i vojvotkinjinu; nemilo mi je, ali ne hajem, jer prvo moram udovoljavati svojoj dužnosti, a tek onda njihovoj volji, prema onomu što se veli: amicus Plato, sed magis amica veritas.[242] *Kazujem ti ovo latinski, jer sudim da si naučio latinštinu otkad si namjesnik. Bog bio s tobom i čuva te da ti nitko ne učini ništa nažao.*

Tvoj prijatelj
DON QUIJOTE OD MANCHE.

Sancho sasluša pismo jako pažljivo, a svi koji su slušali rekoše da je pismo pametno. Onda Sancho ustane od stola, zovne tajnika, zatvori se s njim u svoju sobu: ne oklijevajući odluči odmah otpisati gospodaru don Quijotu. Naredi dakle tajniku neka piše što mu kazuje, ali neka ništa ne domeće i ne ispušta; tajnik ga posluša, te odgovor bude ovakav:

PISMO SANCHA PANZE DON QUIJOTU OD MANCHE

Toliko sam zaokupljen poslovima te nemam vremena ni glavu počešati, ni nokte porezati; nokti su mi zato toliki da Bog sačuva! Velim ovo zato da se vi, gospodaru, dušo moja, ne čudite što vam sve dosad nisam javio je li mi dobro ili zlo na namjesništvu, gdje ja gore gladujem nego onda dok smo nas dvojica obilazili po šumama i pustošima.

Pisao mi onomad gospodar vojvoda. Javlja mi da su na ovaj otok došle neke uhode, da me ubiju. Ali sve dosad nisam našao nikoga s takvom namjerom, nego samo nekog doktora, koga ovdje plaćaju da ubija svakog namjesnika koji god dođe ovamo: zove se doktor Pedro Recio, a rodom je iz Tirteafuere. Eto vidite, gospodaru, zar to nije takvo ime od kojega te spopada strah da ćeš umrijeti pod njegovim rukama! Taj doktor veli sam o sebi da on ne liječi bolesti kad navale, nego ih pretječe, da ih ne bude. A njegov je lijek post te post, dokle god se čovjek ne osuši do golih kostiju, kao da nemoć nije još gore zlo od groznice. Ukratko, on bi da me umori glađu, a ja evo umirem od jada, jer sam mislio, kada dođem na namjesništvo, toplo ću jesti i hladno ću piti, njegovat ću tijelo među plahtama od holandskoga platna, na perinama, a kad tamo, ja

došao postiti, kao da sam pustinjak. A kako to meni nije po volji, mislim da će me na koncu konca vrag odnijeti.

Nisam pravdu dosad okrnjio, ni svoje tražio, ni mito uzimao, pa neznam kako je to; jer su mi pripovijedali da su namjesnicima koji su dolazili na ovaj otok, još prije dolaska davali i posuđivali ovdašnji mještani silne novce, pa je takav običaji drugima što idu u namjesništvo, a nije samo ovdje.

Kad sam sinoć bio na ophodnji, sreo sam jako lijepu djevojku u muškom odijelu, a njena brata u ženskim haljinama; u djevojku se zagledao moj stolnik, te ju u svojoj pameti odabrao za ženu, kako on veli, a ja odabrah onoga mladića za zeta; danas ćemo o toj zamisli razgovarati s ocem djevojčinim i mladićevim, nekim Diegom de la Llana, plemićem i kršćaninom od iskona, što samo može biti.

Odlazim na trgove, kako me svjetujete, te sam jučer naišao na piljaricu što je prodavala mlade lješnjake, a ja sam pronašao da je smiješala vreću novih lješnjaka s vrećom starih, pušljivih, gnjilih. Sve sam ih dao siromašnoj školskoj djeci, koja će ih već probrati, a piljaricu sam osudio da dva tjedna ne smije dolaziti na trg. Rekoše mi da sam ljudski uradio, a ja vam velim, gospodaru: ovdje se govori da nema gorega svijeta nego što su piljarice, jer su bez stida, bez duše i bez obraza; i ja sudim tako, jer ih znam otprije.

Što je gospođa vojvotkinja pisala mojoj ženi Teresi Panzi i poslala joj poklon, kako velite, jako mi je milo, i ja ću gledati da zahvalim, dok budem mogao: poljubite joj u moje ime ruke, gospodaru, i poručite joj da to nije ututanj uradila, kao što će i vidjeti po djelima.

Ja ne bih da se vi mrazite s vojvodom i vojvotkinjom jer ako se vi zavadite s njima, jasno je da će se i meni izleći šteta, pa kad vi mene svjetujete da budem zahvalan, ne bi ni vama valjalo da im budete nezahvalni, kad su vam iskazali toliku milosti tako su vas počastili na svojem dvoru.

Ono o grebotini nisam razumio, ali sudim da je valjda opet koja od onih pakosnih nevaljalština kojima vam dodijavaju zlobni čarobnjaci, pa kad se sastanemo, doznat ću.

Želio bih vam poslati štogod, ali neznam što bih, nego jedino nekoliko trski za klistir protiv boginja,[243] *to se ovdje izrađuje jako vješto. Ali ako potraje moja služba, već ću vam najamiti i poslati štogod.*

Ako mi bude pisala žena moja Teresa, platite poštarinu i pošljite mi pismo, jer silno želim čuti kako mi je kod kuće, kako su mi žena i djeca. A sada, Bog vas izbavio, gospodaru, od pakosnih čarobnjaka, a mene lijepo u miru neka oslobodi od ovog namjesništva. Samo sumnjam o tome, jer što od mene radi doktor Pedro Recio, ja ću se osloboditi namjesništva kad se oslobodim i života.

Sluga vašega gospodstva
SANCHO PANZA, namjesnik.

Tajnik zapečati pismo i pošlje odmah skoroteču, a lakrdijaši što provode šalu sa Sanchom skupe se i dogovore kako će ga maknuti s namjesništva. Tu večer provede Sancho izdajući naredbe kako će se valjano upravljati tim tobožnjim otokom. Odredi on da nitko ne smije u državi zgrtati živež i da se vino smije uvoziti otkud tko hoće, samo se mora iskazati porijeklo, da se vinu može odrediti cijena prema vrijednosti, kakvoći i glasu; a tko razvodni vino ili mu krivo ime nadjene, izgubit će glavu. Odredi i cijenu svakoj obući, osobito cipelama, jer mu se učiniše preskupe. Odredi plaće služinčadi, jer su te plaće neobuzdano pojurile po putu lakomosti. Odredi vrlo teške kazne onima koji pjevaju razuzdane i sramotne pjesme, bilo po noći, bilo po danu. Zabrani slijepcima pjevati pjesme o čudesima ako nemaju ovjerovljenu potvrdu da je čudo istinito, jer je sudio da je to što slijepci pjevaju ponajviše laž i na štetu pravim čudima. Imenova i postavi sirotinjskog nadzornika, ne zato da siromahe progoni, nego da izviđa jesu li siromasi, jer pod izlikom tobožnjih tjelesnih nedostataka i lažnih mana kriju se ruke kradljivice i zdravlje koje pijančuje.[244] Ukratko, ponaređivao je mnogo toga što je valjano i korisno, donio odredbe koje još i danas provode u tome mjestu, a zovu se »Odredbe velikoga namjesnika Sancha Panze«.

Pedeset druga glava

u kojoj se pripovijeda pustolovina druge družbenice Doloride, ili Angustiade, inače zvane doña Rodríguez.

Pripovijeda Cide Hamete da se don Quijotu, kad je ozdravio od ogrebotina, učinilo da je život na tome dvoru opečan zakonima viteštva, kojemu se on odao. Odluči dakle da se oprosti s vojvodom i vojvotkinjom i da krene u Zaragozu, gdje će se naskoro započeti svečanosti, te se nada steći oklop što se na tim svečanostima zadobiva.

Jednoga dana, dok je s vojvodom i vojvotkinjom sjedio za stolom, prihvati se on svojega nauma: zamoliti ih da ga otpuste, ali baš u taj čas uđu iznenada u veliku dvoranu dvije žene, obje od glave do pete u crnini. Jedna od njih priđe don Quijotu, padne ničice pred njega, pritisne usne na njegove noge, te zajeca iz dna duše tako žalostivo i bolno da su se zaprepastili svi koji god su slušali i gledali. Vojvoda i vojvotkinja pomisle doduše da su im sluge priredile don Quijotu kakvu šalu, ali kad vidješe kako ta žena ljuto uzdiše, jeca i plače, zbune se i začude. Don Quijote diže uplakanu nevoljnicu i naredi joj neka se otkrije i skine koprenu s plačnoga lica. Ucviljena posluša, i sada se pokaza ona o kojoj nisu ni sanjali: otkri se lice doñe Rodríguez, družbenice na dvoru; ona pak druga u crnini bješe njena kći, koju je prevario sin bogatoga seljaka.

Začude se svi koji su je poznavali, a više od ikoga vojvoda i vojvotkinja, jer iako su znali da je družbenica glupa i šumasta, ipak nisu mislili da će se dati na ovakve ludosti. Onda se doña Rodríguez obrati gospodaru i gospođi, te progovori:

— Molim vaše preuzvišenosti za dopuštenje da se malo razgovorim s ovim vitezom, jer mi je potreban da se iskopam iz nevolje u koju me gurnula zloća opakoga seljaka.

Vojvoda joj dopusti neka razgovara s gospodinom don Quijotom koliko god želi. Obrati se ona tada i glasom i licem don Quijotu, te reče:

— Prije nekoliko dana izvijestila sam vas, junački viteže, kakvom je krivdom i nevjerom jedan opaki seljanin uvrijedio moju

premilu i ljubljenu kćerku, ponizio moju nesretnicu, a vi ste mi obećali da ćete se zauzeti za nju, te ispraviti krivicu što joj je učinjena. Sada pak doznajem da kanite krenuti iz ovoga kraja i poći za valjanim pustolovinama. Bog vam ih udijelio. Prije nego što udarite dakle tim putovima, ja bih da vi na megdan izazovete onoga seljaka i prisilite ga da uzme moju kćer i održi riječ što joj je zadao prije nego što se spleo s njom, da će se njih dvoje vjenčati. Jer da će moj gospodar meni izvojštiti pravdu, to je na vrbi svirala, a ja sam već objasnila kakav je tomu razlog. Bog vam dakle dao zdravlja, a nas ne ostavio bez zakrilja!

Na te riječi odgovori don Quijote dostojanstveno i svečano:

— Čestita družbenice, umjerite suze, ili, da bolje reknem, osušite ih i okanite se uzdisaja, jer ja se laćam toga da pomognem vašoj kćeri. Bolje bi joj uostalom bilo da nije tako lako povjerovala obećanjima zaljubljenog čovjeka, jer ta se obećanja ponajviše lako izriču ali teško izvršuju. Ja ću dakle, po dopuštenju gospodina vojvode, odmah krenuti, da potražim toga bezdušnog mladića, naći ću ga, izazvati te ubiti ako se iole uznećka održati riječ što ju je zadao, jer mojemu je zvanju glavna zadaća braniti ponizne i karati bahate, to jest priskakati upomoć bijednicima i ništiti silnike.

— Ne treba vam se, gospodine, mučiti — odvrati vojvoda — da tražite seljaka na koga se ova čestita družbenica tuži, a ne treba vam ni iskati od mene dopuštenje da ga izazovete, jer ja ga već smatram izazvanim, a moja je briga da mu javim taj izazov, te da ga on primi i dođe ovamo na dvor, da odgovara. Tu ću vama dvojici dati sigurno bojište, i paziti na sve uvjete na koje se u takvim zgodama običava i mora paziti, a gledat ću isto tako da svakomu bude sve po pravu, kao što i mora činiti svaki knez što na svojem području daje bojovnicima slobodno bojište.

— Nakon ove pouzdane ponude i s dopuštenjem vaše visosti — odvrati don Quijote — izjavljujem evo da se za ovaj slučaj odričem svojega plemstva, te se ponizujem do povrediteljeve nizine, prilagođujem joj se, izjednačujem se s njim i osposobljujem protivnika da se može boriti sa mnom. Ja ga dakle, iako nije nazočan, zovem i izazivam, jer je nevaljalštinu počinio kad je prevario ovu djevicu, a po njegovoj krivici nije više djevica; on će dakle ili održati riječ što joj je zadao da će joj biti zakoniti muž, ili će poginuti u boju.

Skine onda jednu rukavicu i baci je nasred dvorane. Vojvoda je digne i rekne, kako je već i rekao: prima izazov u ime svojega područnika te određuje dvoboj za šest dana; bojište će biti na dvorištu dvorskom, a oružje kakvo je već obično u vitezova: koplje, štit, oklop i sve drugo, bez varke, himbe i čarbine ikakve, kako budu pretražili i pregledali bojni suci.

— Ali prije svega — zaključi vojvoda — mora ova dobra družbenica i njena zla djevojka predati svoju pravdu gospodinu don Quijotu u ruke, jer inače neće biti ništa, pa se ni izazov neće provesti kako treba.

— Ja predajem — oduši družbenica.

— I ja — dometne kći, sva zaplakana, zasramljena i razjađena.

Kad se tako uredilo, i vojvoda sve smislio što će u ovoj zgodi učiniti, odu one dvije, a vojvotkinja odredi da odsad ne postupaju s njima kao da su joj službenice, nego kao da su tuđinke koje su došle u njen dom tražeći pravdu. Smjeste ih dakle u odjelitu odaju i počnu ih posluživati kao strankinje, na veliko čudo drugim družbenicama, koje nisu znale dokle će dotjerati budalaština i drzovitost doñe Rodríguez i njene nesretnice kćeri.

Tako bješe, pa onda, da slava još slavnija bude i da se ručak lijepo završi, bane u dvoranu onaj paž što je odnio pisma i darove Teresi Panzi, ženi namjesnika Sancha Panze. Dolasku mu se jako povesele vojvoda i vojvotkinja, željni da čuju što se dogodilo na putu. Zapitaju ga, ali paž im odgovori da im ne može odgovoriti ovako javno niti u nekoliko riječi. Neka njihove preuzvišenosti izvole to ostaviti dok budu nasamo, a donde nek se pozabave ovim pismima. Izvadi pisma i preda ih vojvotkinji. Na jednom je pismu pisalo: »Pismo gospođi vojvotkinji toj i toj, ne znam gdje je«, a na drugome: »Mojemu mužu Sanchu Panzi, namjesniku otoka Baratarije, Bog mu dao više godina nego meni.« Vojvotkinja da pogine živa, kako se veli, da pročita pismo. Raspečati ga dakle i pročita u sebi, a kad je vidjela da ga može pročitati i naglas, da čuje i vojvoda i drugi što su nazočni, pročita ga evo ovako:

PISMO TERESE PANZE VOJVOTKINJI

Jako sam se obradovala, gospođo, tomu pismu što mi vaša visost piše, jer sam ga se zaista zaželjela. Niz koralja veoma je lijep, a ne zaostaje ni lovačka odjeća mojega muža. Da je vaše gospodstvo imenovalo mojega muža Sancha za namjesnika, na veliku je radost

cijelomu selu, samo u to nitko ne vjeruje, osobito župnik, brijač majstor Nicolás i bakalar Sansón Carrasco. Ali ja ne hajem, jer kad je istina, kako i jest istina, neka svatko govori što ga volja. No da ipak reknem po istini, ne bih vjerovala ni ja, da nisu stigli skupocjeni koralji i lijepa odjeća, jer svi ovdje u selu smatraju mojega muža za glupana, pa im nikako ne ide u glavu da bi valjano znao vladati onaj koji je dosad vladao kozjemu stadu. Bog mu pomogao te gu uputio da radi onako kako će najbolje bit njegovoj djeci.

Ja sam odlučila, gospođo, moja dušo, da s dopuštenjem vaše milosti ne propustim prigodu, kad mi se pružila, pa ću otići u prijestolnicu te se izvaliti u kočiji, da se pred očima mrači onim nebrojenim zavidnicima što sam ih već stekla. Molim dakle vašu preuzvišenost, naredite mojemu mužu neka mi pošalje novaca, ali prilično, jer je u prijestolnici velik trošak: kruh stoji jedan real, funta mesa trideset maravedija, baš strahota. Ali ako on neće da ja krenem, neka mi javi za vremena, jer mi već igraju noge kako bih na put, a moje prijateljice i susjede vele, ako ja i moja kći krenemo kićene i gizdave u grad, bit će muž još čuveniji po meni nego što je po sebi, jer će mnogi zapitati: »— Tko su te gospođe u toj kočiji?« A jedan će sluga moj odgovoriti: »— Žena i kći Sancha Panze, namjesnika na otoku Baratariji«. Tako će se Sancho proslaviti, a ja ću biti poštovana; valja dakle svakako u prijestolnicu.[245]

Žao mi je i ne mogu prežali što ljetos nije skupljen žir u našem selu; ali vam ipak šaljem pol mjere što sam sama sabrala i probrala u šumi; ljepših žiraka ne bih znala ni naći, a da je po mojem, bile bi žirke krupne koliko je nojevo jaje.

Nemojte zaboraviti, sjajna gospođo, da mi pišete; ja ću se pobrinuti za odgovor, javit ću vam kako mi je zdravlje, i sve što se može javljati iz ovoga sela, gdje ja svagda molim Boga da čuva vašu visost, a ni mene da ne zaboravi. Sancha, kći moja, i sin moj ljubi ruke vašoj milosti.

Vaša službenica, koja bi više voljela vidjeti vaše gospodstvo, negoli vam pisati.

TERESA PANZA.

Svi saslušaju pismo Terese Panze u veliku slast, osobito vojvoda i vojvotkinja. Onda zapita vojvotkinja don Quijota: što misli, bi li raspečatili pismo što je stiglo namjesniku, a bit će

zacijelo jako zgodno. Don Quijote odgovori da će joj ugoditi, otvorit će, pa učini tako i razabere da u pismu piše ovo:

PISMO TERESE PANZE MUŽU SANCHU PANZI

Dobila sam tvoje pismo, Sancho, dušo moja, pa ti velim i kunem ti se kao kršćanka katolkinja da zamalo nisam poludjela od radosti. Znaš dragi Sancho: kad sam dočula da si namjesnik, mislila sam da ću poginuti od pustoga veselja, jer znaš što vele: nenadana radost ubija isto onako kao što i velika bol. Sanchita, kći tvoja, od same sreće pustila vodu i nije ni primijetila. Odjeća što si mi je poslao bila je preda mnom, koralji što mi ih je poslala gospođa vojvotkinja na mojem su vratu, pisma u rukama, glasnik što ih je donio bio je prisutan, a ipak sam mislila i sudila da je sve što gledam i rukama hvatam samo san, jer tko bi i pomislio da će kozar postati još namjesnik na otocima. Znaš prijatelju, kako je moja mati govorila: tko poživi, taj se i nagleda, velim ovo zato što bih i ja da poživim i da se nagledam, a ne odustajem ja dok ne vidim da si ti postao zakupnikom ili potrošarom. U tim službama zna doduše vrag odnijeti onoga koji zlo radi, ali kako bilo da bilo, opet tu padaju i prometi se novci. Gospođa će ti vojvotkinja reći kako sam se zaželjela da odem u prijestolnicu: promisli to, pa mi javi što sudiš a ja ću se brinuti da ti budem načast kad se budem vozila u kočiji.

Župnik, brijač, bakalaur, pa i crkvenjak, nikako ne vjeruju da si ti namjesnik, nego kažu du je sve to sljeparija, ili neka čarolija, ko i sve što se dešava tvojemu gospodaru don Quijotu; Sansón veli da će te potražiti pa će ti izbiti namjesništvo iz glave, a don Quijotu budalaštinu iz tikve; ali ja se samo smijem i gledam moj niz koralja i smišljam kako ću od ove tvoje odjeće skrojiti našoj kćeri haljinu.

Poslala sam gospođi vojvotkinji nešto žiraka; voljela bih da su od zlata. Pošalji mi nekoliko nizova bisera, ako ih ima tamo na otoku.

U selu je novost da je Berrueca udala kćer za nekoga slikara, mazala. Došao taj u naše selo da slika, ako bude posla. Naručilo mu općinsko vijeće da naslika iznad vrata na općinskoj kući grb njegova veličanstva. On zaiskao dva dukata i platili mu unaprijed. Radio je osam dana, pa onda nije slikao više, nego veli da mu nije zgodno slikati ovakve sitnarije. Vratio je novce, ali se ipak oženio kao vješt majstor. Samo je odbacio kičicu i prihvatio motiku, pa ide kao vrijedan čovjek u polje. Sin Pedra Loba zaredio se nižim

redovima te izbrijao tjeme, jer hoće da se zapopi. Doznala to Minguilla, unuka Minga Silvata, pa ga tužila, jer joj je obećao da će je uzeti. Pogani jezici govore da je i zatrudnjela od njega, ali se on brani i rukama i nogama.

Ljetos su omahnule masline, a ni octa nema u cijelom selu ni kapi. Ovuda je prošla kompanija vojske, pa su vojnici usput poveli tri djevojke iz sela; neću da ti kažem koje su; možda će se one vratiti, pa će se naći tkogod da ih uzme, bile čitave ili ne bile.

Sanchita čipka, izrađuje ukrase od čipaka, zarađuje na dan osam čistih maravedija i to stavlja u škrabicu, da skupi za opremu; ali sada gdje je ona namjesnikova kći, dat ćeš ti miraz, pa ga ne mora sama zarađivati. Studenac je na trgu usahnuo. Grom je udario u sramotni stup. Dabogda ni jednoga ne promašio!

Nadam ti se odgovoru i tvojoj odluci o putu u prijestolnicu. A sada, Bog te čuvao da poživiš više godina nego ja, ili barem toliko, jer ne bih da te bez sebe ostavim na svijetu.

Tvoja žena
TERESA PANZA.

Pisma budu slavljena i hvaljena, nasmiju im se i nadive, a da se sve ovjenča, stigne sada skoroteča i donese Sanchovo pismo don Quijotu. I to se pismo javno pročita, pa uzljulja vjeru u benavost namjesnikovu. Vojvotkinja ode, da dočuje od paža što mu se dogodilo u Sanchovu selu, a paž joj ispripovijeda sve potanko i ništa ne ispusti. Dade joj žirke i još neki sir što joj ga Teresa šalje, a veli da je jako dobar, bolji od tronchonskoga.[246] Vojvotkinja primi sve s velikim veseljem, a u tom je veselju i puštamo, da ispripovijedamo kako se završilo namjesnikovanje velikoga Sancha Panze, ugleda i cvijeta sviju otočkih namjesnika.

Pedeset treća glava

O nemilom kraju namjesnikovanja Sancha Panze.

»Ludo misli tko sudi da u životu ovom sve mora trajati ovako kako je sada. Čini se, naprotiv, da se na svijetu sve vrti u krugu: za proljećem dolazi rano ljeto, za ranim ljetom pravo ljeto, za ljetom jesen, za jeseni zima, za zimom proljeće, i tako se okreće vrijeme neprestance uokolo; jedino život čovječji hrli svojemu koncu, te mu nema nade da će se obnoviti, osim u budućem životu, kojemu nema kraja ni konca.«

Tako veli Cide Hamete, filozof muslimanski, jer tu prolaznost i nestalnost sadanjega života i trajnosti vječnoga života, kojemu se nadamo, upoznali su mnogi i bez svjetlosti vjere, po svjetlu svoje prirode. A ovdje to veli naš pisac zbog one naglosti kako se završilo, rasplinulo, rasulo, nestalo u sjenu i dim namjesnikovanje Sanchovo.

Sedme noći svojega namjesnikovanja leži on na postelji, niti sit kruha niti gasan vina, nego sit da sudi i presuđuje, da izdaje zakone i naredbe. San mu počeo sklapati oči, usprkos i za inat gladi, kadli začuje toliku silnu graju, zvonjavu i viku kao da sav otok propada. Sjedne na postelji, te uzme opet osluškivati, da kakogod dokuči uzrok toj silnoj halabuci; ali nije mogao ništa razabrati, nego se toj graji ljudskih glasova i zvonjavi pridruže nebrojene trublje i bubnjevi, tako da se još više zbunio: svega ga zaokupio strah i strepnja. Skoči na noge, obuje papuče, jer je pod bio vlažan, no ne odjene na se ni jutarnju halju, ni išta nalik, nego poleti sobi na vrata, ali u taj čas ugleda gdje mu dolazi hodnikom dvadesetak i više ljudi sa zapaljenim zubljama u rukama i s golim mačevima, a svi se uzvikali iza glasa:

— Na oružje, na oružje, gospodaru namjesniče! Na oružje, neprijatelj bez broja provalio na otok! Propadosmo ako nam ne priskoči u pomoć vaša mudrost i hrabrost!

U toj buci, graji i gunguli navalili prema Sanchu, koji se prenerazio, zaprepastio se od toga što sluša i gleda, a kad stignu k njemu, dovikne mu jedan:

— Oboružajte se odmah, gospodaru, ako nećete da propadnete i vi i sav otok!

— Čemu da se oboružam — odvrati Sancho — i što se ja razumijem u oružje i pomaganje? Bolje će biti da to prepustimo mojemu gospodaru don Quijotu, jer on će to dokončati za tili čas i zbrinuti, a zar ja jadnik znam išta o takvu čarkanju.

— Eh, gospodaru namjesniče, što se skanjujete? — doviknu mu drugi. — Oboružajte se, evo vam oružje i za navalu i za obranu, pa izađite na trg i budite nam vođa i zapovjednik, jer to i treba da budete, kad ste naš namjesnik.

— Pa naoružajte me onda! — odvrati Sancho.

Odmah mu donesu dva velika štita, što ih već bijahu pripremili, te ga oklope njima preko košulje, ne puštajući ni da odjene išta još, jednim štitom sprijeda, drugim straga, proture mu ruke kroz dva otvora, i svežu ga konopima tako čvrsto da je bio kao zazidan i daskama obijen, pa se uštapio, ne može ni koljeno saviti, ni korak koraknuti. Dadu mu u ruke koplje, pa se on nasloni na nj da ne padne s nogu. Kad su ga opremili, ponukaju ga neka krene, neka ih povede i sve obodri, jer on je njihova zvijezda vodilja, svjetlost i Danica, i s njime će im poslužiti sreća.

— Kako da ja nesretnik koraknem — odvrati Sancho — kad ne mogu ni koljeno saviti, jer mi ne daju te daske što su valjda prišivene uz moje meso. Jedino bi me mogli odnijeti na rukama, pa me ispriječiti ili osoviti na kojim vratima, a ja ću ih čuvati ili ovim kopljem ili svojim tijelom.

— Hajte, gospodaru namjesniče — reče opet drugi — više vama koči korak strah negoli te daske. Krenite napokon, jer je kasno, a neprijatelji rastu, vika jača, pogibelj prijeti sve bliže.

Tako nutkan i kuđen pokuša jadni namjesnik krenuti, ali tresne o tlo tako silno te pomisli da se razletio. Leži on kao kornjača, zaprt i sakriven svojom korom, ili kao slanina između dva kovita, ili kao barka što se nasukala na pijesku. A i kad se srušio, još se taj lakrdijaški svijet ne sažali na njega. Pogase oni zublje, uzviču se još jače i bez prestanka sa svom žestinom: »Na oružje!« I stanu gaziti po jadniku Sanchu i toliko ga mačevima gruhati po štitovima, te bi zlo i naopako bilo siromahu namjesniku da se nije zgrčio, skupio i glavu uvukao među štitove. Ovako stisnut i zgrčen znoji se on od muke, od svega se srca moli Bogu da ga izbavi iz te pogibije. Neki se spotiču o njega, neki padaju, a jedan stao na njega, postajao

prilično vrijeme, kao na visini otkud zapovijeda vojsci, dovikujući joj iza glasa:

— Ovamo naši, ovamo najljuće navaljuju neprijatelji! Branite onaj prodor, zatvorite ona vrata, odgurnite one ljestve! Granate amo, pakline i smole, ovamo s kotlovima vreloga ulja. Zatrpajte ulice dušecima!

Navalio taj nabrajati sve oruđe, sprave i spreme ratne kojima se odbija juriš na grad, tako te izgruhani Sancho, koji je slušao sve to i trpio, reče u sebi: »Oh, da bi dao Bog da se što prije izgubi taj otok, pa da ja ili poginem ili da se izbavim iz ove velike tjeskobe!«

Bog mu usliši molbu, te kad se nije ni nadao začuje on glasove gdje viču:

— Pobjeda, pobjeda! Neprijatelj je potučen! Hej, gospodaru namjesniče, ustanite, hajde da se veselimo pobjedi i da dijelimo plijen što je otet neprijatelju po hrabrosti vaše nepobjedive ruke!

— Dignite me! — progovori bolnim glasom bolni Sancho.

Pridignu ga te osove, a nato on reče:

— Neprijatelja što sam ga ja pobijedio zadjenite vi meni za uho![247] Neću ja dijeliti neprijateljski plijen, nego molim i zaklinjem, ako mi je itko prijatelj, neka mi da gutljaj vina, jer pogiboh od žeđi, i neka mi s lica obriše znoj što me evo oblio.

Obrišu ga, donesu mu vina i razvežu mu štitove. On sjedne na svoju postelju te se onesvijesti od straha, prepasti i muke. Šaljivcima se već sažalio što su toliko zagrdjeli u šali, ali čim se Sancho osvijestio, mine i njih jad zbog njegove nesvjestice. Zapita ih on koliko je sati, te mu odgovore da već svanjuje. Zašuti Sancho, te se bez ijedne riječi počne odijevati, a sve míkom muči. Gledaju ga oni i čekaju što će biti kad se tako žurno odijeva. Naposljetku, korak po korak, jer je izgruhan i ne može brže, krene on u staju, a za njim svi što bijahu ondje. Priđe on svome sivcu, ogrli ga, poljubi ga srdačnim poljupcem u čelo pa u suzama progovori:

— Hodi, druže moj, prijatelju moj, ortače moj u mukama i nevoljama: dok sam se ja bavio samo tobom i nisam vodio drugu brigu nego da krpim tvoju opremu i hranim tvoje tjelešce, sretni su mi bili sati, dani i godine; ali otkad sam ja odnemario tebe, pa se popeo na tornjeve slavičnosti i ponosa, zapala mi u dušu tisuća nevolja, tisuća muka i četiri tisuće nemira.

Dok je to govorio, samario je magarca, a nitko mu ne reče ni riječi. Kad je dakle osamario sivca, s teškom mukom i nevoljom

uzjaše, te onda progovori i probesjedi dvorskomu, tajniku, stolniku, doktoru Pedru Reciju i mnogima drugim što ondje bijahu:

— Propustite me, gospodo, da se vratim na staru slobodu: pustite me da potražim prijašnji život i da uskrsnem iz ove svoje sadanje smrti. Nisam se ja rodio da budem namjesnik, ni da branim otoke i gradove od neprijatelja što udaraju na njih. Bolje ja znam orati i kopati, rezati i skupljati lozu negoli izdavati zakone i braniti zemlje i kraljevine. Najbolje je svetom Petru u Rimu, to jest najbolje je svakomu kad radi ono za što je rođen. Zgodniji je meni u ruci srp nego namjesničko žezlo. Više volim sititi se posnom juhom negoli trpjeti muku od bezobraznika liječnika što me mori glađu. Više volim ljeti ležati u hladu pod hrastom, a zimi navlačiti dvostruki kožuh, pa da sam slobodan, nego da spavam među plahtama od holandskoga platna i da se odijevam u samur, a za vratom da mi je namjesništvo. Bog bio s vama, gospodo, a gospodaru vojvodi recite da sam se gol rodio te sam gol i sada: niti gubim, niti dobivam, to jest, došao sam na namjesništvo bez prebijene pare te odlazim bez prebijene pare, baš protivno onomu kako običavaju odlaziti namjesnici drugih otoka. Uklonite se dakle i pustite me da odem i da potražim melema, jer mi se čini da su mi sve kosti izlomili ti neprijatelji što su noćas šetali po meni.

— Nemojte tako, gospodaru namjesniče — reče doktor Recio — ja ću vam dati napitak protiv uboja i nagnječenja, koji će vam odmah vratiti prijašnje zdravlje i snagu; a što se tiče jela, ja vam obričem da ću se popraviti, te ću vam dopustiti da obilno jedete što god želite.

— Prekasno je! — odvrati Sancho. — Ostat ću ja tu isto onako kao što ću se i poturčiti. Nećete se vi opet prošaliti sa mnom. Tako mi Boga, ako ja ostanem na ovom namjesništvu, ili primim drugo namjesništvo, sve da mi ga ponude na tanjuru, onda ću ja i na nebo uzletjeti bez krila. Ja sam od roda Panza, a Panze su sami tvrdoglavci, pa kad reknu da je *lîhō* onda je *lîhō*, usprkos cijelomu svijetu, sve ako je *tâko*. Neka u toj staji ostanu ona mravinja krila na kojima sam se ja uskrilio u zrak, da me požderu laste bregunice i druge ptice. Hajde dakle da se vratim na zemlju i da po njoj ravno stupam, pa ako mi i ne budu na nogama cipele od izrađena kordovana, bit će u mene ugodne konopljane postole. Svaka ptica svome jatu leti, a noge pružaj dokle bijelj zapovijeda; puštajte me dakle, da ne kasnim.

— Gospodaru namjesniče, drage ćemo vas volje pustiti da idete, ali nam je jako žao što vas gubimo, jer smo vas zavoljeli zbog vaše pameti i kršćanskoga postupka. Ali se zna da svaki namjesnik mora položiti račun prije nego što ode odande gdje je namjesnikovao: položite dakle račun za ovih deset dana što ste vladali, pa onda idite u miru Božjem!

— Nitko ne može od mene zahtijevati račun — odvrati Sancho — ako mu nije naredio gospodar vojvoda. Idem ja sada k njemu, te ću njemu položiti račun kako valja. Kad ja evo ovako gol odlazim, ne treba mu drugoga dokaza po kojem će razabrati da sam vladao ko anđeo.

— Tako mi Boga, pravo kazuje veliki Sancho — reče doktor Recio — ja mislim dakle da bismo ga pustili neka ide, jer vojvoda će mu se zacijelo obradovati.

Svi pristanu, te ga puste, pošto su mu još ponudili svoju pratnju i sve što bi želio za svoju okrepu i za udobnost na putu. Ali Sancho odgovori da ne želi ništa, nego samo malo ječma sivcu, a sebi pol sira i pol kruha; put je kratak, pa mu ne treba ni više ni boljeg živeža. Izgrle ga svi, on se rasplače, te ih također izgrli sve. Ostanu oni, dakle, diveći se i njegovim besjedama i njegovoj odluci, tako odrešitoj i razboritoj.

Pedeset četvrta glava

koja razglaba o ponečem što se tiče samo ove povijesti i nikoje druge.

Vojvoda i vojvotkinja odlučiše da se održi dvoboj na koji je don Quijote izazvao njihova područnika, a razlog je već spomenut. Ali kako je taj mladić u Flandriji, kamo je pobjegao da mu doña Rodríguez ne bude punica, zamijene ga nekim gaskonskim lakajem, koji se zvao Tosilos, te ga unaprijed valjano pouče što će sve raditi.

Nakon dva dana javi vojvoda don Quijotu da mu za četiri dana dolazi protivnik, pa će mu izići na bojište u viteškoj opremi, braneći svoju tvrdnju kako djevojka laže koliko je god zinula, i još više,[248] ako veli da joj je on obećao da će je uzeti. Don Quijote obraduje se dobrome glasu i naumi tom prigodom počiniti čuda, kad je ulučio tako sretnu priliku gdje će njihova gospodstva vidjeti kolika je hrabrost njegove junačke ruke. Blažen i veseo pričeka on ta četiri dana što se njegovoj želji otegoše kao četiri godine.

Neka dakle teku ti dani, kao što puštamo i drugo da protekne, a mi ćemo se pridružiti Sanchu.

I tužan i veseo putuje on jašući na sivcu, da potraži gospodara, jer gospodarovo mu je društvo milije nego da je namjesnik na svim otocima ovoga svijeta. Nije još odmaknuo daleko od otoka gdje je vladao (nikada nije ni nastojao provjeriti je li to otok, grad, trgovište ili selo), kad opazi da mu putem kojim ide dolazi u susret šest hodočasnika s romarskim palicama, onakvi stranci što pjevaju i mole milostinju. Kad mu stigoše, poredaju se, te u jedan glas svi zapjevaju u nekom jeziku iz kojega je Sancho razumio samo jednu riječ što se jasno izgovarala: *lemozina*. Razabere dakle da oni pjesmom prose milostinju, pa kako je, po riječima Cida Hameta, bio milostiva srca, izvadi iz torbaka pol kruha i pol sira, kojima se bijaše opskrbio, te im dade, a znakovima im pokaza da nema ništa više što bi im dao. Oni prime dar s velikim veseljem, a onda mu doviknu:

— Jaspre! Geld![249]

— Ne razumijem što biste vi, ljudi Božji — odgovori Sancho.

Onda jedan od njih izvadi kesu iz njedara i prinese je Sanchu. Po tome razabere Sancho da ištu novac; upre on palac na grlo i ruku pruži uvis, i tako im pokaže da nema ni prebijene pare. Obode sivca i potjera ga između njih, ali kad je prolazio, skoči k njemu jedan od njih, koji ga je dugo i pozorno promatrao, obuhvati ga rukama oko pasa i zavikne mu naglas čistim kastiljskim jezikom:

— Za Boga miloga, što to moje oči gledaju? Zar sam ja ovo zbilja obujmio dragoga prijatelja, čestitoga susjeda mojega Sancha Panzu. I jesam zaista, jer niti spavam, niti sam sada pijan.

Začudi se Sancho što ga taj neznanac hodočasnik zove po imenu i grli ga. Zagleda se šuteći i jako pažljivo u njega, ali ga nikako ne prepozna, dok onaj ne reče, videći mu zbunjenost:

— Zar zbilja, brate Sancho Panza, ne poznaješ susjeda Ricota, Maura, tržara u tvojem selu?

Sancho ga pogleda sada još pozornije i počne ga se prisjećati, a naposljetku ga i sasvim prepozna, te ga zagrli, ne sjahujući s magarca, i reče:

— Koji bi te vrag prepoznao, Ricote, kad si se odjenuo kao maškara? Odakle se ti prometnu u stranca[250] i kako se smiješ vraćati u Španjolsku, gdje će biti zlo za tebe ako te uhvate i prepoznaju.

— Ako me ti ne odaš, Sancho — odgovori hodočasnik — znam pouzdano da me ovako odjevena neće nitko prepoznati. Hajde da se sklonimo s ceste u taj topolik što je nadomak. Ondje će moji prijani jesti i počinuti, pa ćeš i ti s njima založiti. Miran je to svijet. A ja ću ti pripovjediti što mi se događalo otkad sam iz našega sela krenuo, po odredbi njegova veličanstva kralja, koji nemilo goni nas nesretnike, pripadnike mojega naroda, kako i sam znaš.[251]

Posluša ga Sancho, Ricote se dogovori sa svojim hodočasnicima, te se svi sklone u topolik nešto podalje od glavne ceste. Tamo pobacaju palice, poskidaju halje, te ostanu u košuljama. Sve su to sami mladići, jako pristali, jedini je Ricote među njima vremešan. U svakoga je torbak, a čini se da su ti torbaci dobro natrpani, zacijelo onakvim zamamnim jestvinama što na dvije milje izazivaju žeđ. Poliježu po zemlji, a trava im bude stolnjak, na koji oni poslažu kruh, sol, noževe, orahe, kriške sira, oglabane butine, otkud ne možeš doduše ništa žvakati, ali možeš sisati. Donesu i neko crno jelo, koje se zove, kako vele, kavijar: pravi se od riblje ikre, a za njim piješ kao dúga. Imaju i maslina, suhih doduše i bez ikakva soka, no ukusnih i dobro uščuvanih. Ali na bojištu te gozbe održi

pobjedu šest mjehova vina što ih oni povadiše svaki iz svojega torbaka, no kad čestiti Ricote, koji se od Maura prometnuo tako u Nijemca ili Tudeška, izvadi svoj mijeh, taj se mogao veličinom takmiti sa svih onih pet mjehova zajedno.

Uzmu jesti s uživanjem i natenane, te slade svaki zalogaj što ga nabadaju na vrh noža, čalabrcaju pomalo od svačega, pa onda u jedan mah dižu svi ruke i mjehove uvis, ljube se s njima usta na usta, upiru oči u nebo, kao da baš onamo smjeraju i hvalu upravljaju. Tako oni podulje vrijeme mašu glavama amo i tamo, kimaju jedan drugome od zadovoljstva, potvrđujući kako im godi pretakati vino iz mjehova u želuce. Sve to gleda Sancho i ni na što se ne žali,[252] nego, da se složi sa znanom izrekom: »U igri ne valja biti razvrzigra«, zamoli od Ricota mijeh, te ga uperi onako kao drugi, jednako u slast kao svi oni.

Četiri puta budu mjehovi potegnuti uvis, ali peti im se put izjalovi, jer su splasnuli, osušili se poput site ili žukovine, pa tako klone i veselje što ih bijaše ponijelo. Kadikad se koji rukuje sa Sanchom i veli mu: »I Španjolci i Nijemci, sve jedno: dobar druzi«; a Sancho odgovara: »Dobar druzi, Boga mi!« te puca od smijeha i ne može prestati. I ne sjeća se više onoga što mu se dogodilo na namjesništvu, jer dok jedeš i piješ, nisu ti brige na pameti.

Kad se najposlije ispilo vino, bude vrijeme i snu, te svi redom pozaspe tu gdje im je bio stol i stolnjak; samo Ricote i Sancho ostadoše budni, jer su više jeli, a manje pili. Ricote odvede Sancha podalje od hodočasnika što utonuše u sladak san, te sjednu pod bukvu, i Ricote uzme pripovijedati čistim kastiljskim jezikom, ne zanoseći ni najmanje na svoj maurski:

— Dobro znaš, Sancho, susjede i prijatelju moj, kako je proglas o progonstvu što ga je objavio kralj protiv našega naroda zaplašio te prestravio sve nas. Mene je barem zastrašio toliko te sam se pobojao da će mene i moju djecu stići ljuta kazna još i prije nego što istekne vrijeme koje nam je dano da se uklonimo iz Španjolske. Onaj pak koji zna da se tada i tada mora iseliti iz kuće u kojoj živi, pobrinut će se za drugu u koju će se useliti, pa tako i ja, kao smotren čovjek, odlučih otići iz sela sâm i potražiti kamo bih obitelj odveo mirno i bez one žurbe kako su drugi poodlazili. Vidio sam, a vidjeli su i naši starci, da ovaj progon nije samo prijetnja, kako su nekoji govorili, nego istinski zakon, koji će se u određenom roku zaista izvršiti. Još sam čvršće vjerovao da je to istina, jer sam znao za opake i lude

naume što su ih naši ljudi zasnovali, a bili su takvi te mi se čini Božjim nadahnućem što je kralj donio tu odrešitu odluku. Nismo doduše svi krivi, bilo je među nama istinskih kršćana, ali ipak tako malo da se nisu mogli usprotiviti onima koji su drugačiji; nije dakle valjalo grijati guju u njedrima, držati neprijatelja u kući. Sve u sve, pravo smo i kažnjeni progonstvom, blagom i milostivom kaznom, kako neki sude, ali po našem sudu najgorom što nas je mogla stići...

Gdje god bili da bili, plačemo mi za Španjolskom, u kojoj smo se rodili, ona nam je domaja. Nigdje nama nema skloništa, kako ga naša nesreća želi. U Berberiji, po svim krajevima Afrike, gdje smo se nadali da ćemo biti primljeni, dočekani i poštovani, ondje nas još i najgore vrijeđaju i zlostavljaju. Nismo znali dobro naše dok ga ne izgubismo. Gotovo svi mi ginemo od želje da se vratimo u Španjolsku, te većina onih (a ima ih mnogo) koji znaju jezik, kao evo ja, zanemaruje i ženu i djecu i vraća se u Španjolsku: tolika je ljubav za nju.[253] Sada sam iskusio te znam ono što se veli: slatka je ljubav za domovinu...

Krenuo sam, kako rekoh, iz našega sela i stigao tako u Francusku. Lijepo su nas primili, ali ja htjedoh vidjeti kako je drugdje. Udarim u Italiju, odonud stignem u Njemačku, i tu mi se učini da se može slobodnije živjeti, jer žitelji ne paze mnogo na sitnice: svatko živi kako ga je volja, jer u najvećem dijelu Njemačke vlada sloboda savjesti. U selu blizu Augsburga uzmem kuću, pa je onda ostavim i pridružim se ovim hodočasnicima...

Mnogi ovakvi hodočasnici dolaze svake godine u Španjolsku i pohađaju sveta mjesta, to je njihova Amerika, jer znaju pouzdano da će štogod steći i dobiti. Prolaze oni gotovo cijelom Španjolskom, i nema nijednoga sela gdje se ne bi nahranili i napojili, kako se to veli, i gdje ih ne bi obdarili barem jednim realom u novcu. Tako u njih bude pri kraju puta više od sto škuda viška, pa onda to mijenjaju u zlato, kriju ga u šuplje štake, zašivaju u halje te uza svakojake lukavštine iznose iz kraljevine i nose u svoje zemlje, koliko god pazili na njih na granicama i po lukama, gdje ih pretražuju...

Sada sam naumio, Sancho, iskopati blago što sam ga zakopao. Neće biti opasno, jer sam ga zakopao izvan sela. Onda ću iz Valencije pisati ili otputovati svojoj kćeri i ženi, koje su, znam, u Alžiru, te urediti kako ih dopremiti u koju luku u Francuskoj, a odande odvesti u Njemačku, gdje ćemo čekati što nam Bog dosudi. Na koncu konca, Sancho, znam dobro: i moja kći, i Francisca, žena

moja, obje su kršćanke katolikinje, pa ako ja i nisam takav, ipak sam više kršćanin nego Maur i svagda se molim Bogu da otvori oči mojemu razumu i prosvijetli me kako bih mu služio. Najviše se čudim i ne znam zašto su mi žena i kći otišle u Berberiju, a nisu u Francusku, gdje bi mogle živjeti kao kršćanke.

Na to mu odgovori Sancho:

— Znaš, Ricote, nije to bila njihova volja, nego ih je odveo Juan Tiopieyo, brat tvoje žene: on je valjda tvrd Maur, pa je otišao tamo gdje je njemu najpogodnije. Još ću ti nešto reći: čini mi se da ćeš ti uzalud tražiti što si zakopao, jer smo čuli da su tvojoj ženi i šurjaku uzeli mnogo bisera i zlatna novca što su u njih zatekli.

— Možda — odvrati Ricote — ali ja znam, Sancho, da nisu dirnuli u moje zakopano blago, jer sam se i pobojao opasnosti, te nisam ni njima odao gdje je blago. Ako si dakle voljan, Sancho, otići sa mnom i pomoći mi da ga iskopamo i sklonimo, dat ću ti dvjesta škuda, te ćeš se moći pokrpiti u nevolji, a znam da i jesi u priličnoj nevolji.

— Mogao bih to — odgovori Sancho — ali nisam ni najmanje lakom; a da jesam, ne bih jutros iz ruku ispustio službu u kojoj bih uspio pozlatiti zidove na svojoj kući u manje od šest mjeseci i jesti sa srebrnih tanjura. Zato, i još što ne želim biti nevjera kralju i pomagati u mutnu i zabranjenu poslu, ne bih krenuo s tobom sve da mi odmah sada u gotovu odbrojiš četiri stotine škuda.

— A kakve si se ti službe okanio, Sancho? — zapita. Ricote.

— Okanio sam se namjesništva na jednom otoku — odgovori Sancho — i još na takvu otoku da ga onakva nema, vjere mi, ni na tri puškometa.

— A gdje je taj otok? — zapita Ricote.

— Gdje je? — odvrati Sancho. — Dvije milje odavde, a zove se otok Barataria.

— Šuti, Sancho, ne trabunjaj! — reći će Ricote. — Otoci su na moru; nema otoka na kopnu!

— Otkud nema? — odvrati Sancho. — Ja ti velim, prijatelju Ricote, jutros sam odonud krenuo, jučer sam još vladao na otoku da sve puca. Ali sam ga ipak ostavio, jer mi se opasnom čini namjesnička služba.

— A što si stekao na namjesništvu? — zapita Ricote.

— Evo što sam stekao — odgovori Sancho: — razabrao sam da nisam stvoren za vladanje, ako nije vladanje stadom ovaca. Na takvu

namjesništvu stječeš blago, ali ti nestaje mira i sna, pa i jela, jer na otocima ne smiju namjesnici mnogo jesti, pogotovo ako su kraj njih liječnici koji im paze na zdravlje.

— Ne razumijem ja tebe, Sancho — reče Ricote — meni se čini da je sve to budalaština što govoriš. Tko bi i dao tebi otok da upravljaš njime? Zar je nestalo na svijetu ljudi koji su sposobniji od tebe da budu namjesnici? Otrijezni se, Sancho, pamet u se i promisli hoćeš li sa mnom, kako sam ti predložio, da mi pomogneš iskopati blago što sam ga sakrio (jer ga zaista ima toliko da ga mogu zvati blagom), a ja ću ti dati da ćeš živjeti od toga, kako rekoh.

— Kazao sam ti već, Ricote, da neću — odvrati Sancho; — budi zadovoljan što si naišao na prijatelja koji te neće odati, te putuj sretno svojim putem, a mene pusti mojim, jer znam da i pošteno stečeno propada, a nepošteno upropašćuje i sebe i bezumnika koji ga stječe.

— Neću onda navaljivati, Sancho — prihvati Ricote. — Ali ded mi kaži: jesi li ti u našem selu bio kad je odlazila moja žena, kći i šurjak?

— Bio sam — odgovori Sancho — pa ti velim: kći ti se jako razljepšala, svijet u selu istrkuje da je gleda, a svi vele da je najkrasnije stvorenje na svijetu. Plakala je i grlila sve prijateljice i znanice, i svakoga tko joj je prilazio; sve ih je molila neka se za nju mole Bogu i Bogorodici. Tako je ganutljivo govorila da sam zaplakao napokon i ja, a ja barem nisam neki plačljivac. I tako mi vjere, mnogi je htjedoše sakriti ili je putem oteti, ali nisu smjeli od straha, jer bi prekršili kraljevu naredbu. Najjače se uzbudio don Pedro Gregorio, onaj bogati mladić, vlastelinski baštinik, znaš ga. Kažu da je istinski voli, pa otkad je ona otišla, nema ni njega više u selu, i svi mislimo: otišao je za njom da je otme. Ali dosad se nije ništa dočulo.

— Navijek me morila nemila sumnja — reče Ricote — da je taj mladić zavolio moju kćer, ali sam se uzdao baš u čestitost njezinu, te nisam trò glavu što znam da je on voli. Valjda si već čuo, Sancho, da se Maurkinje gotovo nikada ne upuštaju u ljubav s iskonskim kršćanima, a moja kći, čini mi se, mari više za kršćanstvo nego za ljubav, pa i ne haje valjda za toga mladoga vlastelina što je oblijeće.

— Dao Bog! — odvrati Sancho — jer bi zlo bilo za obadvoje. Ali hajde da odem, prijatelju Ricote; rad sam stići večeras svojemu gospodaru don Quijotu.

— Bog bio s tobom, prijatelju Sancho! Evo mi već ustaju suputnici: i nama je vrijeme krenuti dalje.

Izgrle se onda njih dvojica, Sancho uzjaše na sivca, Ricote se poštapi svojom palicom, i lijepo se raziđu.

Pedeset peta glava

Što se Sanchu dogodilo putem, i još druge zgode koje valja znati.

Kako se Sancho zadržao s Ricotom, nije toga dana stigao vojvodinu dvoru, nego ga pol milje od dvora zatekne noć, prilično mračna i tamna. Ali ljetno je doba bilo, te Sancho nije mnogo mario za to. Skrene dakle s ceste, da negdje pričeka zoru. Ali nemila i zla kob njegova dosudi mu, te kad je tražio gdje bi se zgodnije smjestio, propadne on i sivac u duboku mračnu jamu među nekim prastarim ruševinama. A kad propade, preporuči se od svega srca Svevišnjemu, jer je pomislio da neće zastati sve do dubina bezdanskih.

Ali nije bilo tako, jer za kakva tri hvata dokopa se sivac dna, Sancho se pak svali na sivca, bez ikakve ozljede i štete. Opipa se po cijelom tijelu i suspregne dah, da vidi je li čitav ili mu se što skrhalo, a kad je razabrao da je živ i zdrav i cijel cjelcat, nije znao nasmagati hvale Gospodu Bogu što mu je iskazao toliku milost, jer je Sancho mislio da se rasprsnuo na tisuću dijelova. Opipa rukama i zidove u jami, da vidi bi li mogao kako izići bez tuđe pomoći, ali sve su strane glatke, ni za što ne može se prihvatiti. Jako se ražalosti, pogotovo kad je čuo kako mu sivac stenje ganutljivo i bolno; nikakvo čudo, jer nije sivac od nekakva hira teško dahtao, nego stoga što se zaista nemilo izubijao.

»Jao — zakuka sada Sancho Panza — kakve nenadane nevolje znaju svaki čas pogađati smrtnike što žive na ovome jadnom svijetu. Tko bi i rekao da će onaj što je jučer stolovao na otoku, bio namjesnik i zapovijedao svojim slugama i područnicima, danas biti pokopan u jami, te nema ni žive duše da mu pomogne, ni sluge ni područnika da mu priskoči. Ovdje ćemo poginuti od gladi i ja i moj magarac, ako već i prije ne pomremo — on, jer se izubijao, a ja od samog jada. Meni eto nema onakve sreće kao što mojemu gospodaru don Quijotu od Manche, kad je sišao, spustio se u spilju začaranoga Montesina i tamo naišao na svijet koji ga je bolje počastio nego da je u svojoj rođenoj kući, kao da mu je i stol prostrt i postelja spremljena. Nagledao se ondje krasnih, ugodnih prikaza, a ja ću

gledati, čini mi se, žabe i zmije. Jadna li mene, što se izleglo iz mojih budalaština i tlapnja! Dok bude jednom Božja volja da me ovdje pronađu, izvući će odavde moje kosti, čiste, bijele, oglodane, a s njima i kosti mojega valjanog sivca, pa će se po tome možda razabrati tko smo, ili će barem razabrati oni koji znaju da se Sancho Panza nikada nije rastajao sa svojim sivcem, niti sivac sa Sanchom Panzom. I opet velim: jadni li smo mi, kad nam zlohuda sudbina nije dosudila da umremo u zavičaju, među svojima, jer ako nam ondje i ne bi mogli pomoći u nevolji, ipak bi se našao tko bi nas požalio te nam oči zaklopio na samrtnom času! Oj druže, i prijatelju moj, loša ti je od mene plaća za tvoju dobru službu! Oprosti mi i moli sudbinu, što god bolje znaš, neka nas izbavi iz ove ljute nevolje u koju zapadosmo obadvojica, a ja ti obričem: ovjenčat ću te lovorovim vijencem, da budeš nalik na ovjenčana pjesnika, i podvostručit ću tebi obroke.«

Tako je kukao Sancho Panza, a magarac ga slušao ne odgovarajući ni riječi: u toliku je zapao stisku i tjeskobu. U tome kukanju i jadikovanju prođe cijela noć, svane naposljetku dan, a po jasnom i svijetlom danu razabere Sancho da bez pomoći ne može nikako izići iz te provalije. Zajauče on, uzviče se ne bi li ga tkogod čuo, ali glas mu bijaše vapaj u pustinji, jer u svem tome kraju nije bilo ni žive duše da ga čuje. Onda se sasvim odade misli da će poginuti. Sivac se izvalio, a Sancho ga opet nekako digne na noge, ali jedva on stoji. Izvadi Sancho komad kruha iz torbaka, što je također sletio s njim, dade ga magarcu, koji mu nije zamjerio, te mu reče, kao da magarac razumije:

— Svaka je nevolja sa kruhom bolja.

U taj mah opazi u jami sa strane toliku rupu, da može proći čovjek ako se zgrbi i skupi. Pritrči onamo, zguri se, uđe i vidi da je na drugoj strani velik prostor, a razabrao je to jer odozgo, kao kroz krov, prodire zraka sunčana i sve otkriva: širi se i dulji prostrana spilja. Kad je to razvidio, vrati se onamo magarcu te uzme kamenom odvaljivati zemlju oko te rupe. Nabrzo razvali otvor toliko da je lako mogao proći magarac, i provede ga. Uhvati ga za povodac i krene spiljom, da vidi ima li kakav izlaz na drugom kraju. Čas stupa po mraku, čas bez svjetlosti,[254] ali nikada bez straha.

»Tako mi Boga svemogućega — uzme on govoriti u sebi — ovo što je meni nevolja, bilo bi zgodnije za pustolovinu mojemu gospodaru don Quijotu. Njemu bi se ovaj bezdan i tamnica učinila

cvjetnim vrtom i dvorom Galianinim,[255] pa bi izgledao kako da iz ove pomrčine i tjesnoće ispadne na cvjetnu poljanu. Ali ja nesretnik ne znam što ću, duša mi trne, na svakom koraku strepim da će mi iznenada zinuti pod nogama drugo ždrijelo, još dublje od ovoga, pa će me sasvim progutati. Kamo sreće da mi ovo dosad bude jedina nesreća!«

Tako mu se, u tim mislima, učini da je prevalio poprilici nešto više od pol milje, a tada ugleda neko nejasno svjetlucanje i ponada se, eto danja svjetlost prodire odnekud, znak da ima kraja tome hodu što mu se priviđa kao put u drugom životu, na drugom svijetu.

Tu Cide Hamete Benengeli ostavlja Sancha i vraća se opet da priča o don Quijotu. Zadovoljan i bodar očekuje vitez rok dvoboju što će ga biti s oskvrniteljem kćeri doñe Ridríguez, kojoj je on nakan ispraviti nanesenu joj krivicu i sramotu. Krenuo je dakle već izjutra da se okuša i još malko uvježba u majstoriji što će mu trebati sutra, kad bude sraz i ljuti obračun. Potjerao je Rocinanta kasom, i konj mu dojuri do neke jame, te da mu nije svom snagom trgnuo vođice, zacijelo bi se u jamu strovalio. Priđe onda nešto bliže, ne sjahujući, i pogleda u dubinu. Gledajući tako, začuje nekakvu viku što dopire ozdo. Posluša pozorno i razabere kako odonud netko zaziva:

— Hej ti gore! Ima li kakvo kršteno čeljade koje me čuje, ili kakav milosrdni vitez da se sažali na grešnika što je živ zakopan, na nesretnika, raznamjesničenoga namjesnika?

Učini se don Quijotu da čuje glas Sancha Panze, te se uplaši i začudi. Napne dakle grlo što god može, pa mu odvikne:

— Tko je tamo dolje? Tko to jadikuje?

— Tko bi ovdje i bio, tko bi i jadikovao — doglasi se onaj — nego vitlani Sancho Panza, zbog grijehâ i na zlu sreću svoju namjesnik otoka Baratarije, bivši perjanik čuvenoga viteza don Quijota od Manche.

Kad je to čuo don Quijote, još se više začudi i još se gore zaprepasti, jer mu sine na pameti da je Sancho Panza zacijelo umro, a sad mu je ovdje duša na mukama. U toj mu misli progovori:

— Zaklinjem te svim onim čime te kao kršćanin katolik mogu zakleti: govori tko si; ako si duša na mukama, reci mi što želiš da učinim za tebe; jer moje zvanje i jest da pomažem i priskačem potrebnicima na ovome svijetu, te ću priskakati i pomagati i potrebnicima na onome svijetu, kad jadni ne mogu sebi pomoći.

— Kad je tako — odgovori onaj — vi ste po govoru zacijelo moj gospodar don Quijote od Manche, i po glasu ste svakako vi i nitko drugi.

— Da, ja sam don Quijote — potvrdi vitez: — onaj sam komu je zvanje da i živima i mrtvima priskače i pomaže u nevoljama. Govori dakle tko si, jer si mi na čudo. Ako si ti moj perjanik Sancho Panza, te si umro, a nisu te odnijeli vrazi, nego si po milosrđu Božjem u čistilištu, Sveta mati naša, Crkva rimokatolička, po mnogoj će milosti svojoj izbaviti tebe iz muka u kojima si. Kod nje ću nastojati i ja na tome koliko god mogu po svojem imetku. Objavi se dakle napokon i reci tko si.

— Tako mi svega — odgovori onaj — i tako mi rođenja ma čijega, koga god želite, gospodaru don Quijote od Manche, ja sam perjanik vaš Sancho Panza, a nisam umro još nikada otkad živim, nego sam se okanio mojega namjesništva, zbog nekih događaja, i s razloga što vam ih sada ne mogu kazivati jer nemam kada, te sam sinoć u ovu jamu pao, gdje sam evo sada, a sa mnom i sivac; evo njega do mene, pa mi je on svjedok da ne lažem.

I zbilja, kao da je magarac razumio što Sancho veli, zanjače sivac u taj tren tako svojski da je sva spilja odjeknula.

— Slavna li svjedoka! — klikne don Quijote. — Poznajem ja taj njak kao da sam ga rodio, čujem i tebe, Sancho moj. Pričekaj me, otići ću vojvodinu dvoru, nije daleko, i dovesti ljude da te izvuku iz jame kamo su te zacijelo strovalili tvoji grijesi.

— Otiđite, gospodaru — reče Sancho — i vratite se brže, tako vam jedinoga Boga, jer ću svisnuti, kako sam evo živ zakopan, i umirem od straha.

Ostavi ga don Quijote i pohiti na dvor, da pripovjedi vojvodi i vojvotkinji Sanchovu nezgodu. Zadive se oni, ali se i dosjete da je zapao zacijelo u koji ogranak one spilje što je ondje od pamtivijeka, ali ne mogoše dokučiti kako je otišao s namjesništva, a njima nije javljen njegov dolazak.

Naposljetku se odnesu, kakono vele, užeta i konopi,[256] te mnogi svijet uz mnogu muku izvuče sivca i Sancha Panzu iz mraka na svjetlost sunčanu. Ugleda njega neki đak i reče:

— Ovako bi trebalo da odlaze s vlasti svi loši namjesnici, kao što ovaj grešnik izlazi sa dna te provalije: mrtav od gladi, blijed u licu, a ja bih rekao, i bez prebijene pare.

Čuo to Sancho, te mu odvrati:

— Ima osam ili deset dana, jezičavi brate, kako sam ja stigao na namjesništvo što su mi ga dali, a sve to vrijeme nisam niti jedan sat bio sit kruha, nego su me progonili liječnici, i neprijatelji su mi gazili kosti. Nisam dospio ni da primam mito, ni da stječem u poštenju. Kad je dakle tako, a tako i jest, nisam ja valjda zaslužio da ovako odlazim. Ali čovjek snuje, a Bog određuje; Bog najbolje zna što komu treba; kako ti sviraju, tako igraj; i neka nitko ne veli: »Ove ja vode neću piti«, jer ti misliš da je slanina, a ono je motka; a Bog mene zna, te je dosta, i ništa više ne velim, a mogao bih.

— Nemoj se ljutiti, Sancho — reče don Quijote — i ne bilo ti nažao što čuješ, jer zlobi nikad kraja: neka ti je samo mirna savjest, pa govorili što ih volja. Klevetnicima jezike vezati isto je što i vrata graditi u polju. Ako namjesnik odlazi s namjesništva bogat, vele da je bio kradljivac; ako pak ode siromašan, krste ga šeprtljom i glupanom.

— Po tome će mene zaista — odvrati Sancho — više smatrati budalom nego lopovom.

U tim besjedama, okruženi dječacima i mnogim drugim svijetom, stignu na dvor, a ondje dočekaju na trijemu don Quijota i Sancha vojvoda i vojvotkinja. Ali se Sancho ne htjede popeti u gornje odaje dok nije zbrinuo sivca u staji, jer noćas mu je, veli, bio jako loš konak. Onda se popne k vojvodi i vojvotkinji, klekne pred njih i progovori:

— Ja sam, gospodo, po želji vaših visosti, bez ikakve zasluge svoje, otišao da namjesnikujem na vašem otoku Barataríji. Stigao sam onamo gol, a gol sam i sada: niti gubim, niti dobivam. Jesam li vladao dobro ili zlo, tomu ima svjedoka, pa neka govore što ih volja. Ja sam bistrio dvoumice, presuđivao parnice i neprestano skapavao od gladi, jer tako je htio doktor Pedro Recio, rodom iz Tirteafuere, liječnik otočki i namjesnički. Napali su nas obnoć neprijatelji i pošto su nas silno zaplašili, vele otočani da su ih se izbavili i da su ih pobijedili po hrabrosti moje ruke, a kako vele pravo, tako im od Boga zdravo! Ukratko, ja sam izmjerio koliko breme i kakve dužnosti zapadaju čovjeka s namjesništvom, pa sam sračunao da su moja pleća preslaba, i da je to preteško za moja leđa, i da to nisu strijele za moj tul. Da ne bi dakle namjesništvo streslo mene, stresao sam ja namjesništvo, te sam jučer izjutra otok ostavio kakav sam zatekao: s onim istim ulicama, kućama i krovovima što su i bili kad sam onamo stigao. Nisam ni od koga pozajmljivao, nisam ništa

zgrtao; kanio sam doduše donijeti neke korisne odredbe, ali nisam nijedne, jer sam se bojao da se neće obdržavati, pa je onda svejedno donesem li ih ili ne donesem. Otišao sam, kako rekoh, s otoka bez ikakva društva, samo s mojim sivcem; propao sam u neku jamu i krenuo hodati po njoj, dok nisam jutros, kad je svanulo, opazio nekakav izlaz, ali nije bilo lako izići, te da mi nije Bog poslao gospodara mojega don Quijota, ondje bih ostao do konca svijeta. Evo dakle, gospodaru vojvodo i gospodarice vojvotkinjo, vašega namjesnika Sancha Panze, koji je dokučio za onih deset dana dok je namjesnikovao da ne treba ni da mari za namjesništvo, bilo na otoku, bilo ma gdje na svijetu. Tako je, a ja ljubim vašim gospodstvima noge, povodim se za dječjom igrom kad vele: »Miči se, da ja stanem«,[257] te se mičem s namjesništva i vraćam se u službu svojemu gospodaru don Quijotu, jer ako u toj službi i jedem kruh u strahu, ipak sam barem sit, a meni je svejedno, najeo se ja mrkve ili jarebica, samo da sam sit.

Tako završi Sancho svoju dugu besjedu, za koje se don Quijote svejednako pobojavao da će besjednik poizvaljivati tisuće budalaština. Kad je dakle vidio da je perjanik završio sa zaista malo budalaština, zahvali u duši Bogu, te odahne.

Vojvoda zagrli Sancha i reče mu kako od svega srca žali što je tako brzo otišao s namjesništva, ali on će mu već upriličiti da dobije na njegovu području službu u kojoj je manji teret a veća korist. Zagrli ga i vojvotkinja i zapovjedi da ga dobro njeguju, jer mu se vidi da je ljuto izgruhan i još gore klonuo.

Pedeset šesta glava

O neviđenoj i nečuvenoj bitki don Quijota od Manche i lakaja Tosilosa, u kojoj naš vitez brani čast družbeničine kćeri.

Vojvoda i vojvotkinja i ne pokaju se što su Sanchu Panzi priredili šalu s namjesništvom koje su mu dali, pogotovo kad toga dana stiže i njihov dvorski, te im potanko ispripovijeda gotovo sve što je besjedio Sancho i radio za tih dana, a naposljetku im zasladi i lijepo ih zabavi navalom na otok, strahom Sanchovim i njegovim odlaskom.

Zatim, pripovijeda kronika, svane dan određen za dvoboj. Vojvoda nije samo jedanput nego i mnogo puta obavijestio svojega lakaja Tosilosa kako će postupati sa don Quijotom, da ga pobijedi, ali da ga ne ubije i ne rani. Odredi još da uklone šiljke s kopalja, jer po svojem kršćanskom uvjerenju, kojim se diči, ne može dopustiti, reče on don Quijotu, da taj boj bude na toliku opasnost i pogibao njihovu životu. Neka se dakle zadovolji time što im daje slobodno bojište na svojoj zemlji, jer i to je već protivno naredbi Svetoga crkvenog sabora,[258] koji zabranjuje ovakve bitke, i zato on neće da se na njegovu području održavaju žestoki, smrtonosni dvoboji.

Don Quijote uzvrati neka njegova preuzvišenost odredi kako god želi, on će sve poslušati.

Svane dakle zastrašujući dan. Po vojvodinoj se odredbi sagradilo pred dvorom prostrano gledalište, gdje će biti suci dvoboja, pa družbenice, mati i kći, kao naručitelji, a još se iz sviju susjednih sela i zaselaka slegao nebrojen svijet, da gleda čudo neviđeno, dvoboj, jer ga u tome kraju nisu nikad vidjeli, a nije za nj čuo nitko između onih što žive, pa ni onih što su pomrli.

Prvi stupi na zagrađeno prostorje ceremonijar, koji premjeri i prođe cijelo bojište, da ne bi bilo kakve himbe ili tajne varke, gdje bi se koji borac mogao spotaknuti i pasti. Onda dođu družbenice i posjedaju na svoja mjesta; pokrivene su koprenama preko očiju, pa i do prsiju; a vidjela im se silna uzbuđenost kad je u zagrade ušao don Quijote.

Malo zatim dojaše na bojište, praćen mnogim trubljama, na silnu konju pod kojim zemlja tutnji, veliki lakaj Tosilos, spuštena vizira, sav oklopljen u jakoj, sjajnoj bojnoj opremi. Konj mu je teške frizijske pasmine, krupan čilaš, kojemu na nogama visi dlaka u čupama. Došao hrabri bojovnik, dobro poučen od svojega gospodara vojvode kako će postupati s junačkim don Quijotom od Manche, upućen da ga nipošto ne ubija, nego neka nastoji izmaknuti prvom sukobu i tako se i sam ukloniti smrtnoj opasnosti, u koju bi zacijelo upao da se skobi s njime prsa o prsa. Projaše bojištem, a kad stigne onamo, pred družbenice, zastane, da vidi onu što ga ište za muža.

Glavni sudac, stojeći pokraj Tosilosa, prozove don Quijota, koji je već stigao na bojište, pa se onda obrati i progovori družbenicama: zapita ih pristaju li da se don Quijote bori za njihovo pravo. One odgovore da pristaju: što god on u tome poslu uradi, dobro je, valja i vrijedi.

Dotle su vojvoda i vojvotkinja stigli na galeriju što gleda na borilište, oko kojega se slegao nebrojen svijet da se naužije ljuta boja, nikad viđena. Među borcima je ovako uglavljeno: ako don Quijote pobijedi, mora njegov protivnik uzeti kćer doñe Rodríguez; ako pak bude on pobijeđen, slobodan mu je protivnik od obećanja na koje ga primoravaju, i nije obvezan ni na kakvu zadovoljštinu.

Ceremonijar ih rastavi, pazeći da im sunce ne smeta pogledu, te im odredi mjesto gdje će stati.

Zabubnjaju bubnji, odjeknu zrakom trublje, zemlja se zatrese pod nogama; zamru srca radoznalome gledalačkom mnoštvu; neki se plaše, neki se nadaju dobrome ili zlome završetku toga velikog događaja. Onda se don Quijote preporuči od svega srca Bogu i svojoj vladarici Dulcineji od Tobosa, te počeka znak za napad. Ali našega lakaja zaokupile drugačije misli. Duboko se zamislio, zanesen u ovo što ću sada pripovjediti:

Kad se on maloprije zagledao tamo u svoju neprijateljicu, učinila mu se najljepšom ženom što ju je vidio otkad živi; a mali slijepi dječak što ga u nas običavaju zvati Amorom ne htjede promašiti prigodu što mu se nadala, da proslavi slavlje nad lakajskom dušom, te i nju da unese u popis svojih pobjeda. Prišulja mu se dakle polagano, da ga nitko ne opazi, odapne bijednome lakaju strijelu od dva lakta duljine u lijevu stranu i prostrijeli mu srce naskroz. Lako mu bješe učiniti tako, jer Amor je nevidljiv, ulazi te izlazi kamo ga volja, i nitko ga ne poteže da odgovara za ono što

radi. Kad dakle javiše znak za navalu, naš je lakaj bio sav zanesen, samo je mislio na krasoticu što ga je presvojila i zarobila. Nije zato ni pazio na znak trubom kao što je pazio don Quijote, jer čim ga je vitez začuo, pojuri koliko je god Rocinante mogao potrčati, i poleti na protivnika. A kad ga je ugledao čestiti njegov perjanik Sancho kako leti, uzviče se na sav glas:

— Bog bio s tobom, diko i cvijete skitnika vitezova! Bog ti dao pobjedu, jer pravica je na tvojoj strani.

Tosilos spazi don Quijota gdje juri na njega, ali se ne makne ni korak, nego iza glasa dovikne glavnog suca, a kad mu je došao da vidi što bi on, reče mu:

— Gospodine, ne dijelimo li ovaj megdan poradi toga da ja uzmem ili ne uzmem ovu gospođicu?

— Tako je — odgovori mu onaj.

— Onda je mene strah za moju savjest — reći će lakaj — i težak bih teret natovario na dušu da nastavim ovaj boj; izjavljujem dakle da sam pobijeđen i da želim odmah uzeti ovu gospođicu.

Zabezekne se sudac od Tosilosovih riječi, pa kako je bio jedan od onih koji su upućeni i znaju svu tu smicalicu, nije znao na neočekivani obrat ni riječ odvratiti. Don Quijote zastane usred trke, kad je vidio da protivnik ne navaljuje. Ni vojvoda nije znao zašto se boj ne nastavlja, ali sudac ode i javi mu što Tosilos veli, te se on i začudi i razbjesni.

Dok se to zbivalo, priđe Tosilos onamo gdje je doña Rodríguez, i progovori glasno:

— Ja vam, gospođo, želim uzeti kćer, pa neću svađom i kavgom da zadobivam što mogu postići u miru i bez smrtne opasnosti.

Začuo to junački don Quijote, te reče:

— Kad je tako, ja sam slobodan i oprošten svojega obećanja: uzmite se u dobar čas, a što vam je Bog dao, sveti vam Petar blagoslovio!

Dotle je vojvoda sišao na borilište, pristupio Tosilosu i zapitao ga:

— Je li istina, viteže, da se priznajete pobijeđenim i da se na poticaj plašljive svoje savjesti želite oženiti ovom djevojkom?

— Istina je, gospodaru — odgovori Tosilos.

— Jako dobro i čini — priklopi Sancho Panza — jer što moraš dati mišu, odmah mački daj, pa je brizi kraj.

Tosilos uzme skidati šljem, zamoli da mu brzo pomognu, jer mu nestaje daha i ne može dalje ovako zaprt i stisnut kao da je u tijesku. Brže mu skinu šljem, pa se otkrije njegovo lakajsko lice. Kad ga ugleda doña Rodríguez i njena kći, uzviču se na sva usta:

— Prijevara! Prijevara! Tosilosa, lakaja gospodara vojvode, podmetnuli su nam mjesto pravoga mladoženje! Pravdu iziskujemo od Boga i od kralja protiv ovakve zlobe, da ne reknemo: lupeštine!

— Ne brinite se, gospođo — reći će don Quijote — jer ovo nije ni zloba ni lupeština; ako jest, nije ju skrivio vojvoda, nego pakosni čarobnjaci što mene progone. Oni su od zavisti, da se ja ne proslavim ovom pobjedom, preobrazili vašega mladoženju u vojvodina lakaja. Poslušajte moj savjet, te se usprkos zlobi mojih neprijatelja udajte za njega, jer on je bez sumnje onaj isti za koga vi želite poći.

Kad je to čuo vojvoda, umalo što nije usred svojega gnjeva u smijeh prasnuo; reče on:

— Tako su neobične zgode što se događaju gospodinu don Quijotu, te i ja vjerujem da ovaj moj lakaj nije onaj koji jest. Ali ćemo se poslužiti lukavštinom i himbom: odgodit ćemo, ako želite, to vjenčanje za dva tjedna, a dotle ćemo zatvoriti ovoga što nas je bacio tako u dvoumicu. Možda će se on za to vrijeme opet preobličiti u svoj prijašnji lik, jer ne može toliko potrajati čarobnjački gnjev na gospodina don Quijota, pogotovo gdje i sami čarobnjaci vide da im slabo koriste te lupeštine i preobrazbe.

— Oh, gospodaru! — progovori Sancho — tim je zlikovcima već običaj i navada da sve što se tiče mojega gospodara prevraćaju iz ovog u ono. Jednog viteza koga je pobijedio, nije davno, a zove se Vitez od Ogledala, prevratili su u lik bakalara Sansóna Carrasca, našega mještanina i desnoga prijatelja gospodarova, a gospođicu Dulcineju od Tobosa preobličili su u najobičniju seljanku; zato ja sudim da će ovaj lakaj i dalje živjeti kao lakaj dokle god mu traje života, i umrijeti kao lakaj.

Na to reče kći doñe Rodríguez:

— Bio tko bio taj što mene hoće da uzme, ja mu hvalim, jer više volim biti zakonita žena lakaju nego vitezu ljubaznica i varana od njega; uostalom, onaj što me prevario i nije bio vitez.

Sve se to preklapanje i sve te zgode završiše tako što je Tosilos strpan u zatvor, dok se ne razabere što je i kako je s njegovom preobrazbom. Svi izviču pobjedu don Quijotovu, ali najviše ih se

rastuži i ražalosti što se borci nisu potukli i raskomadali, kao što se dječaci žaloste kad u priči ne bude obješen onaj komu su se nadali, jer je zlotvoru oprostio protivnik ili pak pravda.

Raziđe se svijet, vojvoda se i vojvotkinja vrate na dvor, Tosilos bude zatvoren, doña Rodríguez i kći njena razdragale se što se zgoda, bilo ovako, bilo onako, završava svadbom, a tomu se i Tosilos ponadao.

Pedeset sedma glava

koja priča kako se don Quijote oprostio s vojvodom i što mu se dogodilo s pametnom i nestašnom Altisidorom, djevjokom u vojvotkinje

Učini se don Quijotu da bi već valjalo krenuti iz toga dokonoga života što ga provodi na dvoru. Promišlja koliko njega potrebuju, dok on besposliči u beskrajnjoj časti i lasti kojom ga dočekuju kao skitnika viteza. O tome će, sudi on, morati jednom polagati strog račun na drugom svijetu, odgovarati što se tu zakopao te samo ljenčari. Zamoli dakle jednoga dana vojvodu i vojvotkinju za dopuštenje da krene. Oni mu dopuste, iskazujući kako silno žale što im odlazi.

Vojvotkinja dade Sanchu ženina mu pisma; on se rasplače nad njima, kazujući u sebi:

...Tko bi i mislio da će se izjaloviti one velike nade što su se začele u srcu moje žene Terese kad je čula za moje namjesništvo, i da ću se sada vratiti jadnim pustolovinama mojega gospodara don Quijota od Manche? Ali ja sam ipak zadovoljan što vidim da se moja Teresa ponijela kako treba, te je poslala vojvotkinji žira; a da nije poslala, bilo bi mi žao što je nezahvalna. Tješim se što nitko taj dar ne može nazvati mitom, jer ja sam već bio dobio namjesništvo kad ga je ona poslala; i pravo je da daru bude uzdarje, sve ako je i sitnica. Doista, ja sam gol stigao na namjesništvo i gol sam odande otišao; mogu dakle reći mirne savjesti, a to nije malo: »Gol sam se rodio, gol sam i sada: niti gubim, niti dobivam.«

Tako je Sancho govorio sam sebi na dan svojega polaska.

Don Quijote se uoči odlaska oprostio s vojvodom i vojvotkinjom, a izjutra se oružan pojavi pred dvorom. Gleda ga sa trijemova sva čeljad dvorska, a vojvoda i vojvotkinja izišli da ga isprate.

Jaše i Sancho na svojem sivcu, uza nj su bisage, torbak i vreća, dobro nabijena; blažen je, presretan, jer vojvodin mu je dvorski, onaj što je bio grofica Trifaldi, dao kesicu sa dvjesta zlatnih škuda, da namiruje potrebe na putu, a don Quijote to još ne zna.

Svi dakle, kako je rečeno, prate viteza pogledom, a tada će, između družbenica i djevojaka vojvotkinjinih što ga gledaju, nestašna i pametna Altisidora iznenada, u nevrijeme, izviti glas i progovoriti žalostivo:[259]

Oj vi teže hudi, slušaj:
Ne obadaj ostrugama
Jadno kljuse u slabine,
Pritegni mu časom uzde.

Kamo bježiš nevjerniče?
Zar je ovo ljuta guja,
A zar nije malo janje,
Što će ovca istom biti?

Zavaro si, oj nemani,
Djevojčicu najkrasniju
Dijaninu u planini,
Venerinu u šumama.

Bjegunče Enejo, Bireno kruti,
Vrag bio s tobom i vražji ti puti!

Pandžama si zahvatio
I bezdušno nosiš plijen,
Jadno srce djevojačko,
Čedno, blago, zaljubljeno.

Tri mi rupca ote s glave
I sa nogu podvezice,
Glatke, crne i bijele,
Ko mramorne noge moje,

I tisuću uzdisaja,
A da mi je uzdah oganj,
Dvije tisuć ja bih Trojâ
Popalila, da ih ima.

Bjegunče Enejo, Bireno kruti,
Vrag bio s tobom i vražji ti puti!

Skrutilo se, otvrdnulo
Srce Sanchu perjaniku,

Da nikada ne skinete
Čarolija s Dulcineje!

Neka ona oholica
Okajava tvoju krivdu;
Sudbina je pravedniku
Da ispašta za grešnika.

Junačke se tvoje zgode
U nezgode prevraćale,
Vjernost njena u sne puste,
U zaborav tvoje strasti.

Bjegunče Enejo, Bireno kruti,
Vrag bio s tobom i vražji ti puti!

Lažov da si neka zna se
Od Sevilje do Marchene,
Od Granade sve do Loje,
Od Londona do Engleske!

Kad kraljevâ ti se kartaš
Il piketa ili prima,
Ne bilo ti nigda kralja,
Niti asa, ni sedmice!

Kada režeš kurje oči,
Iz rane ti krv potekla,
A krnjadak ostao ti
U vilici, zub kad čupaš!

Bjegunče Enejo, Bireno kruti,
Vrag bio s tobom i vražji ti puti!

Dok je tako, kako rekosmo, kukala tužna Altisidora, gledao ju don Quijote i nije joj odgovarao ni riječi. Onda se on okrenu Sanchu te mu reče:

— Tako ti života tvojih djedova, Sancho, zaklinjem te, kaži mi istinu. Reci mi, jesi li ti ponio možda ona tri rupca i podvezice što ih ta zaljubljena djevica spominje?

Na to mu odgovori Sancho:

— Ona tri rupca ponio jesam, ali o podvezicama nisam ni sanjao.

Vojvotkinja se začudi Altisidorinoj slobodi; znala je doduše da je nestašna, domišljata i smiona, ali nije ipak mislila da je toliko i da će se usuditi na takvu drzovitost; nije bila obaviještena o toj šali, pa se još i više začudi. A vojvoda će još dalje polakrdijati, te će reći:

— Gospodine viteže, nakon lijepoga dočeka što smo vam iskazali na mojem dvoru, mislim da ne priliči što ste našoj djevojci uzeli u najmanju ruku tri rupca, a povrh toga možda i podvezice. To odaje zlu namjeru i nikako se ne slaže s vašim dobrim glasom. Vratite joj podvezice, jer inače izazivam ja vas na smrtni dvoboj, bez straha da će mene zlikovci čarobnjaci preobraziti i preobličiti kao mojega lakaja Tosilosa, što je s vama dijelio megdan.

— Ne dao Bog — odvrati don Quijote — da bih ja trgnuo mač na vašu svijetlu osobu, koja mi je iskazala tolike milosti: rupce ću vratiti, jer Sancho veli da su u njega; ali podvezica ne mogu, kad ih nisam dobio ni ja ni moj perjanik. A da ta vaša gospođica počeprka po svojim skrovištima, zacijelo bi ih našla. Ja, gospodaru vojvodo, nisam nikada bio kradljivac, i ne kanim biti dokle god živim, ako Bog ne digne ruku svoju od mene. Ta gospođica govori (i sama to priznaje) kao zaljubljeno čeljade, a ja to nisam skrivio. Nemam dakle ni za što moliti oproštenje, ni od nje, ni od vaše preuzvišenosti, nego vas jedino zaklinjem da bolje sudite te mi opet dopustite nastaviti put.

— Bog vam dao sreće na putu, gospodine don Quijote — reče vojvotkinja — da svagda slušamo dobre glase o vašim zlohvatima, to jest o vašim junačkim djelima.[260] S Bogom pošli, jer što god se dulje zadržavate, sve jače raspirujete žar u srcima tih djevojaka što vas gledaju. A ovu ću moju djevojku kazniti ljuto, te neće odsad nikada više zastraniti ni pogledom ni riječima.

— Samo jednu jedincatu riječ molim te da saslušaš, junački don Quijote! — klikne sada Altisidora: — molim te, oprosti mi što sam te obijedila za krađu mojih podvezica: evo mi ih, tako mi Boga i duše, na nogama. Rastresena sam kao što je onaj koji jaše na magarcu, a traži ga.

— Zar nisam rekao? — priklopi Sancho. — Baš ja i jesam onaj koji zna prikrivati krađu. A da sam htio, bilo mi je prigode dok sam namjesnikovao.

Don Quijote prigne glavu, duboko se pokloni vojvodi i vojvotkinji, uljudnim naklonom pozdravi sve prisutne, okrene

Rocinanta, za njim Sancho magarca, i tako, u pratnji vjernog perjanika, ostavi dvor za sobom te udari put Zaragoze.

Pedeset osma glava

koja pripovijeda kako su na don Quijota zapljuštale tolike pustolovine da sve jedna drugu sustiže.

Čim je don Quijote ispao na široko polje, izbavljen, slobodan od salijetanja Altisidorina, razblaži se kao da mu je težak kamen pao sa srca, duh mu opet oživje, u nadi da nastavi viteški posao. Okrenu se on Sanchu te mu reče:

— Sloboda je, Sancho, jedan od najdragocjenijih darova što ih je Bog dao ljudima. Nijedno joj blago nije ravno što se taji u zemlji ili krije u moru. Za slobodu, isto kao i za čast, smiješ i moraš ginuti; opreka pak njena, ropstvo, najljuće je zlo što može stići čovjeka. Kazujem ti ovo, Sancho, zato što si vidio koliko smo bili čašćeni, u kakvu smo obilju živovali na dvoru odakle krenusmo. Ali usred tih slasnih gozba i toga hladnog pića meni se činilo da me mori ljuta glad, jer se nisam sladio kao što bih se sladio da je moje. Kad moraš uzvraćati zahvalnošću za dobročinstva i milosti, okovan si okovima koji tvojoj duši priječe slobodu. Blago onome komu su nebesa dala komad kruha, te ne mora nikome hvaliti, doli samim nebesima!

— Uza sve to što vi, gospodaru, velite — reći će Sancho — ne bi valjalo da svojim ugosnicima ne zahvalimo za dvjesta zlatnih škuda što su mi evo u kesici: dao mi ih vojvodin dvorski, a ja tu kesicu nosim u njedrima za melem želucu i za okrepu srcu, ako nam ustreba. Nećemo mi svagda nailaziti na dvore gdje će nas častiti; nailazit ćemo mi i na krčme gdje će nas mlatiti.

U tim i takvim besjedama putuju skitnici, vitez i perjanik. A kad odmakoše nešto dalje od jedne milje, ugledaju kako je dvanaestak ljudi, u seljačkoj odjeći, prostrlo kabanice na travu na zelenoj livadici, te ručaju. Do njih su kao neke plahte ili bijele ponjave u kojima je nešto pokriveno: te su pokrivke, u razmacima, čas nabučene, uzdignute, čas ravne, zategnute. Don Quijote priđe tim ljudima, uljudno ih pozdravi i zapita što to imaju pod tim pokrivalima. A jedan od njih odgovori:

— Gospodaru, pod ovim su platnima rezbareni likovi, sve u reljefu i duborezu, za oltar, to jest za oltarsku sliku ili retabl koji

postavljamo u našem selu. Pokrili smo ih da se ne upraše, a nosimo ih na ramenima da se ne razbiju.

— Ako mi dopustite — preuze don Quijote — volio bih ih vidjeti. Kad se prenose s tolikim marom, zacijelo su lijepi.

— I jesu — potvrdi onaj. — Da vam samo reknem koliko stoje! Nema ni jednoga koji stoji manje od pedeset dukata. A da se uvjerite o istini, evo pogledajte svojim očima.

Ustane od ručka, priđe prvom reljefu te ga otkrije. Bio je to Sveti Juraj na konju, sa zmajem što mu se svija do nogu, a koplje probolo nemani ralje: slika srčanosti, kako obično prikazuju toga sveca. Sav se blistao kao suho zlato, kakono se veli. Kad ga ugleda don Quijote, reći će:

— Taj je vitez bio jedan od najslavnijih skitnika što ih bješe u Božjoj vojsci; zvao se don San Jorge i bio je branitelj djevicama. Da vidimo taj drugi.

Otkrije ga onaj čovjek, te se pokaza Sveti Martin na konju kako dijeli svoju kabanicu sa siromahom. Čim ga vidje, don Quijote kaza:

— I ovaj je vitez bio jedan od kršćanskih pustolova, a ja mislim da je bio darežljiviji nego što bijaše hrabar, kako evo vidiš, Sancho, jer dijeli svoju kabanicu sa siromahom i daje mu polovinu. Zacijelo je onda bila zima, jer da nije, dao bi mu i cijelu, toliko bijaše milosrdan.

— Teško da je tako bilo — reče Sancho — nego se valjda držao poslovice: »Tko neće sebi, neće ni drugomu.« Mudro je biti i štedljiv i darežljiv.

Nasmije se don Quijote i zamoli da maknu i treću pokrivku. Razotkrije se lik zaštitnika Španjolske na konju, okrvavljena mača, kako vitla Maure i gazi im glave. Kad ga ugleda, reče don Quijote:

— Ovaj je zaista vitez i od Kristovih četa: zove se don Santiago Matamoros, Sveti Jakov Mauroubojica; jedan je od najhrabrijih svetaca i vitezova što ih je bilo na svijetu i što ih sada ima na nebu.

Onda ukloni sljedeće platno, te se pojavi sveti Pavao kako je pao s konja, sa svim onim što se obično prikazuje na slici Pavlova obraćenja. Kad ga don Quijote ugleda onakva kao da je živ, i kao da mu Krist govori a Pavao odgovara, reći će:

— Ovaj je nekoć bio najljući neprijatelj što ga je imala Crkva, a poslije najveći njezin branitelj što će ga ikada imati: skitnik vitez za života, svetac na smrti, neumoran radnik u vinogradu

Gospodnjem, učitelj narodima, komu su nebesa bila škola, a meštar sam Isukrst.

Nije više bilo reljefa, pa don Quijote reče neka ih pokriju, i progovori tim ljudima što ih prenose:

— Na dobro mi sluti, braćo, što sam vidio te svece, jer su se oni posvetili ovome istome zvanju kojemu sam se i ja posvetio, to jest oružju; jedino je razlika između mene i njih što su se oni borili na božanski način, a ja, grešnik, borim se na ljudski način. Oni su hrabrom rukom stekli raj, jer i raj trpi snagu,[261] a ja sve dosad ne znam što ću steći snagom i mukom svojom. Ali da se samo moja Dulcinea od Tobosa izbavi iz onih muka što ih trpi, granula bi mi sreća, sinulo bi mi u glavi,[262] i ja bih se možda zaputio boljim putem nego što je ovaj kojim sada stupam.

— Bog uslišio, vrag oglušio! — priklopi Sancho i tom prigodom.

Začudili se ljudi i spodobi i riječima don Quijotovim, ali nisu razumjeli ni polovinu onoga što govori. Odručaju, podignu izrađevine, oproste se sa don Quijotom i krenu svojim putem.

Zadivi se Sancho opet gospodaru, kao da ga dosad i nije poznavao, koliko on zna, te pomisli da valjda i nema na svijetu nikakve povijesti ni događaja koji ne bi njemu bili u malom prstu i zapisani u pameti. Reče mu dakle:

— Zaista, gospodaru moj, ako se ovo što nam se danas dogodilo može nazvati pustolovinom, ta je najumilnija i najljepša što nam se dogodila otkad lutamo: izišli smo iz nje bez batina i bez ikakva straha; niti smo se laćali mača, niti smo bubali tijelom o zemlju, niti smo gladovali. Hvaljen bio Bog, kad mi je dao da i to doživim!

— Pravo veliš, Sancho! — dočeka don Quijote — ali znaj da nije uvijek isto vrijeme i ne teče svagda jednako. Ono što običan svijet zove slutnjom, a ne temelji se ni na kakvoj valjanoj osnovi, to pametan drži i smatra za sretnu prigodu i događaj. Jedan od tih praznovjernih što uvijek nešto naslućuju, nazovimo ga gatalac, uranio, krenuo jutrom od kuće i sreo fratra, pa kao da je naišao na krilatog lava, okreće se i vraća kući. Drugome se Mendozi prosula po stolu sol, i odmah se sasula tuga u srce;[263] kao da priroda mora buduće nezgode objavljivati, i još takvim neznatnostima kao što sam spomenuo. Razborit kršćanin neće mudrovati o tome što Bog kani učiniti. Stigao Scipion u Afriku, pa kako je skočio na kopno,

spotaknuo se. Vojnici mu to smatrahu lošim znakom, ali on poljubi zemlju i reče: »Nećeš mi pobjeći, Afriko, jer sam te uhvatio, zagrlio sam te!« Ja dakle, Sancho, smatram da je meni sretna zgoda što sam naišao na te rezbarene svece.

— I ja to mislim — odgovori Sancho — te bih volio da mi vi, gospodaru, reknete zašto Španjolci, kad zameću boj, zazivaju Svetoga Jakova Mauroubojicu: »*Santiago, y cierra España!*« Zar je možda Španjolska otvorena, pa je treba zatvoriti,[264] kakva li je to mudrolija?

— Kakva si ti neznalica, Sancho! — odgovori don Quijote. — Toga je velikoga Viteza od Purpurnoga Križa Bog dao Španjolskoj za zaštitnika i zagovornika, osobito u bojevima što su ih Španjolci bili s Maurima. Zato mu kliču i zazivaju ga u svakom boju što ga zameću, a često su ga i viđali u vidljivom liku kako gazi, ruši, ništi i zatire agarenske čete. Tu bih ti istinu mogao dokazati mnogim primjerima iz vjerodostojne španjolske povijesti.

Sancho okrenu razgovor i reče gospodaru:

— Čudim se ja, gospodaru, bezobraštini vojvotkinjine djevojke Altisidore. Zacijelo ju je svojski ranio i probo onaj što se zove Amor, a vele da je derančić slijep, ali kako god on bio drljav i ćorav, i bez vida, ipak, kad nanišani na koje srce, ma kako maleno bilo, pogađa ga i probija svojim strijelama skroz naskroz. Slušao sam još i to da se ljubavne strijele lome i zatupljuju na stidljivosti i čestitosti djevojačkoj; ali na toj Altisidori kao da se oštre, a ne zatupljuju.

— Pamti, Sancho — reći će don Quijote: — ljubav ne pazi na svojem putu ni na što, ne mari za granice razuma, nego postupa isto onako kaošto i smrt: napada i na visoke dvore kraljevske i na niske kolibe sirotinjske, a kad sasvim zaokupi dušu, prvo joj otima strah i stid; zato je eto Altisidora bez stida objavila svoje želje, no te su želje uzbudile u mojim grudima veću mrzovolju nego smilovanje.

— Okrutni ste! — klikne Sancho. — I nečuveno nezahvalni! Ja bih se evo predao, sasvim se pokorio čim bi mi šapnula ljubavnu riječcu. Dobijesa, u vas je srce od mramora, utroba od tuča, a duša od zidarskog lijepa! Ali ne mogu dokučiti što li je ta djevojka zapazila na vama, te se onako zanijela i poludjela! Kamo vama naočitost, kamo milina, gdje je u vas privlačnost i lijepo lice, da se zaljubi u koje god od toga ili u sve zajedno? Zaista, ja vas gledam često, gospodaru, od kose na glavi do pete, i vidim na vama koješta da će se ženska glava prije uplašiti nego zaljubiti. Čuo sam i to da je

ljepota prvo i glavno u što se žene zaljubljuju, pa kad u vas nema nikakve ljepote, ne znam u što se zaljubila sirotica.

— Pamti, Sancho — odgovori don Quijote: — Ima dvije vrste ljepote: ljepota duševna i ljepota tjelesna; duševna se ljepota objavljuje i sva iskazuje u razboritosti, čestitosti, valjanu vladanju, darežljivosti i plemenitosti, a sva ta svojstva mogu biti i naći se u ružna čovjeka; a kad se oči otmu za takvom ljepotom, a ne za ljepotom tjelesnom, zna se roditi žestoka i jaka ljubav. Ja dobro znam, Sancho, da nisam lijep, ali znam i to da nisam nakazan: čim valjan čovjek nije strašilo, može biti voljen, ako ima ona duševna svojstva što sam ih spomenuo.

U tim riječima i besjedama zakrenu oni s ceste u šumu. Iznenada, kada nije ni slutio, nađe se don Quijote zapleten sred neke mreže od zelenih konaca što je razapeta između drveća. Nije mogao razabrati što se zbiva, pa reče Sanchu:

— Čini mi se, Sancho, da će ovo s mrežama biti jedna od najneobičnijih pustolovina što se može zamisliti. Ne bilo me ako ti čarobnjaci što me progone nisu naumili zaplesti me u mrežu i zadržati me na putu, za osvetu što sam onako krut bio prema Altisidori. Ali ja im poručujem: sve da ove mreže nisu od zelenih konaca, nego od najtvrđeg alema i jače od one mreže kojom je kovački bog opleo Veneru i Marsa, ja bih njih ipak raskinuo kao da je haluga ili da su iskrzane niti pamučne.

I htjede sve raskinuti, ali uto između drveća ispale preda nj dvije prekrasne pastirice; odjevene su barem kao pastirice, samo su im oplećci i suknje od fina brokata, to jest suknje su im bogate, od blistava tafta protkana zlatom. Niz ramena im pada zlatna kosa, da bi se mogla takmiti sa sunčanim zrakama, a na kosi im po dva vijenca, spletena od zelena lovora i crvena tratora. Po dobi nisu mlađe od petnaest godina, a nisu premašile osamnaestu.

Bio je to takav prizor da se Sancho začudio, don Quijote zadivio, sunce zastalo da ih se nagleda, i sve četvero zapali u čudo i šutnju. Naposljetku progovori jedna od onih pastirica i reče don Quijotu:

— Stanite, gospodine viteže, i ne kidajte mreže, jer nisu razapete za vašu štetu, nego nama na zabavu. A kako znam da ćete nas zapitati čemu su te mreže i tko smo mi, reći ću vam ukratko. U jednom selu, do dvije milje odavde, gdje ima mnogo odlična svijeta, mnogo plemića i bogataša, dogovorili se prijatelji i rođaci sa svojim

sinovima, ženama i kćerima, susjedima, prijateljima i srodnicima, da se zabave u lijepome ovom kraju, koji je najumilniji u svem okolišu, te da se djevojke preodjenu u pastirice, a mladići u pastire, i da stvorimo novu pastirsku Arkadiju. Naučili smo dvije ekloge, jednu od čuvenoga pjesnika Garcilasa, a drugu od dičnoga Camõesa[265] baš u njegovu portugalskom jeziku, ali ih još nismo prikazivali. Jučer smo istom stigli ovamo; ovdje smo do toga bujnog potoka što oplođuje sve okolne livade digli pod granama nekoliko šatora, ko u taboru; noćas smo ovdje između drveća razapeli te mreže, da se bezazlene ptičice varaju, pa da se zaplašene od naše graje hvataju u mrežu. Ako vam je po volji, gospodine, da nam budete gostom, bit ćete dočekani prijazno i nadasve uljudno, jer ovamo ne smije sada ulaziti zlovolja ni tuga.

Zašutje i ne reče ni riječi više, a don Quijote joj odgovori:

— Zaista, prekrasna gospođice, nije se zacijelo ni Akteon, kad je iznenada ugledao Dijanu gdje se kupa, začudio ili zapanjio više od mene, koliko sam se ja zadivio kad sam ugledao vašu krasotu. Hvalim vam zabavu što ste je zamislili, i zahvaljujem vam na pozivu. Ako vam mogu čime poslužiti, izvolite zapovjediti: znajte pouzdano da ćete biti poslušani, jer moje zvanje i nije drugo nego da budem uslužan i dobrotvor svemu svijetu, osobito otmjenim osobama kao što ste vi; a da ove mreže, što su valjda samo malen prostor zapremile, zapremaju cijelu kuglu zemaljsku, ja bih krenuo kroz nove svjetove, samo da obiđem te mreže i da ih ne poraskidam. Da pako povjerujete ovim mojim uznositim riječima, znajte da je ovaj što vam to obriče glavom don Quijote od Manche, ako ste dočuli za ovo ime.

— Ah, drúgo, dušo moja! — klikne sada ona druga pastirica. — Kolika nam se sreća dogodila! Vidiš li ovoga gospodina pred nama? Znaj dakle da je on najhrabriji, najzaljubljeniji, najuljudniji vitez što ga ima na svijetu, ako ne laže i ne vara kronika što je tiskana o njegovim junačkim djelima, a ja sam je čitala. Okladila bih se da je ovaj s njime Sancho Panza, perjanik njegov, komu nitko nije ravan po domišljatosti.

— Istina je — reče Sancho: — ja sam taj domišljan i taj perjanik, što velite, a ovaj je gospodin moj gospodar, glavom don Quijote od Manche, što je ispripovijedan i opisan!

— Jao! — klikne druga pastirica — Hajde, drúgo, da ga zamolimo neka ostane; naši će se roditelji i braća jako veseliti. I ja

sam čula o njegovoj hrabrosti i milini ono isto što i ti veliš, i još kazuju da je on najstalniji i najvjerniji za koga znaju, a vladarica mu je neka Dulcinea od Tobosa, kojoj cijela Španjolska priznaje prvenstvo u krasoti.

— I pravo joj priznaje — reče don Quijote — samo ako joj vaša neprispodobiva ljepota ne uzdrma prvenstvo. Nemojte se, gospođice, mučiti da me zadržite, jer mi stroge dužnosti mojega zvanja ne dopuštaju da igdje otpočinem.

Uto onamo gdje su njih četvero stigne brat jedne od tih pastirica, također u pastirskoj odjeći, bogatoj i sjajnoj kaošto u pastirica. One mu pripovjede da je ovo s njima junački don Quijote od Manche, onaj je drugi njegov perjanik Sancho.

Za slavnu je dvojicu i brat znao, jer je čitao kroniku. Pokloni se don Quijotu umiljati pastir i zamoli ga da izvoli s njim u njihove šatore. Don Quijote mu morade popustiti te pođe.

Stigne uto ptičarska hajka, i mreže se napune svakojakim ptičicama što se zavaraše zelenom bojom tih mreža i zapadoše u pogibelj od koje su bježale. Skupi se tu više od trideset osoba, sve sami sjajno odjeveni pastiri i pastirice, te odmah doznaju tko je don Quijote i njegov perjanik, i jako se poraduju, jer su obojicu već znali iz knjiga o njima. Pohrle pod šatore, zateknu tamo prostrte stolove, bogate, obilne, sjajne, te počaste don Quijota i posade ga u pročelje. Svi se zagledaju u njega diveći mu se. A kad bude pospremljen stol, uzdigne don Quijote svečano glas i progovori:

— Među najljućim grijesima što ih ljudi čine, vele neki da je oholost, ali ja kažem da je nezahvalnost, te se držim one obične rečenice: pun je pakao nezahvalnika. Od onoga časa otkad se služim razborom ja sam nastojao kloniti se toga grijeha koliko se god može, pa ako ne mogu dobrim djelima uzvratiti dobra djela što mi se iskazuju, ja ih naknađujem željom da ih želim činiti, a kad ni to nije dovoljno, ja ih razglašujem; jer onaj koji kazuje i razglašuje dobra djela što ih je primio, uzvratio bi isto takvim djelima, samo da može; ali ti što primaju dobra djela ponajviše su niži od onih koji ih iskazuju. Bog je dakle viši od sviju, jer on je davalac nad svima, te se ljudski darovi ne mogu mjeriti s njegovim darovima po beskrajnoj razlici; ali tu ograničenost naknađuje donekle zahvalnost. Ja sam evo zahvalan milosti što mi je ovdje iskazana, ali kad ne mogu uzvratiti jednako, voljan sam učiniti ono što je u uskim granicama mojih mogućnosti i što je spram mene. Izjavljujem dakle

da ću dva cijela dana nasred te glavne ceste što ide u Zaragozu odstojati i tvrditi da su ove preodjevene pastirice ovdje najkrasnije i najumiljatije gospođice što ih ima na svijetu, osim jedincate neprispodobive Dulcineje od Tobosa, jedine vladarice mojih misli, bilo rečeno s dopuštenjem sviju koji me i koje me god slušaju.

Kad je to čuo Sancho, koji ga je jako pozorno slušao, zavikne on u sav glas:

— Zar može biti na svijetu ikoga tko bi se usudio reći i priseći da je ovaj moj gospodar lud? Ded recite, milostive gospođice pastirice i gospodo pastiri: ima li u selu ikoji župnik, ma kako bio učen i pametan, koji bi ovo znao reći što je moj gospodar rekao? Ima li ikoji skitnik vitez, koliko god bio čuven po hrabrosti, koji bi ovo mogao ponuditi što je evo ponudio moj gospodar?

Don Quijotu bukne lice crvenilom; gnjevan se okrene Sanchu i dovikne mu:

— Zar može, Sancho, na cijelom svijetu biti žive duše koja ne bi rekla da si ti glupan, glupošću podstavljen i obrubljen ne znam kolikom pakošću i lupeštvom? Što se ti petljaš i kvačiš o mene te utvrđuješ jesam li ja pametan ili lud? Šuti i ne odgovaraj, nego sedlaj Rocinanta, ako je rasedlan, da izvršimo što sam obrekao! Pravo je moje, te znaj da su svi pobijeđeni koji god mi se budu usprotivili.

U silnu bijesu i ljutini ustane on sa stolice, na veliko čudo svima uokolo: ne znadoše bi li ga smatrali za luda ili za pametna. Htjedoše ga odvratiti od toga izazova, jer oni su već razabrali njegovu volju i zahvalnost, te im ne treba novih dokaza da mu upoznaju junačko srce, kad je i tako dosta onih dokaza što se nalaze u povijesti njegovih djela. Ali don Quijote ne odusta od nauma, nego uzjaha Rocinanta, natače štit na ljevicu, prihvati koplje i stade nasred glavne ceste, što je bila blizu te zelene livade. Za njim krenu Sancho na svojem sivcu i sva pastirska družba, svi radoznali da vide kako li će se završiti njegov smioni, nikada viđeni naum.

Stade on dakle, kako rekosmo, nasred ceste i zaviknu iza glasa, da sve odjekuje:

— Oj vi prolaznici i putnici, vitezovi, perjanici, pjesaci i konjanici, što prolazite ovim putem ili ćete još prolaziti za ova dva dana! Znajte da je ovdje don Quijote od Manche, skitnik vitez koji tvrdi i brani da svaku krasotu i milinu na svijetu nadmašuje krasota i milina ovih vila što nastavaju ove livade i šume, osim jedne,

vladarice moje duše, Dulcineje od Tobosa. Tko dakle sudi drugačije, neka mi dođe, ja ga evo očekujem!

Do dva puta ponovi on tu besjedu i do dva je puta nitko ne ču. Ali sudbina, koja njegove zgode upućuje sve s boljega nabolje, dosudi te se domalo pojave na cesti silni ljudi na konjima, mnogi od njih s kopljem u ruci, a svi jure brzo, zbijeni, u rulji. Čim ih ugledaju oni što su bili sa don Quijotom, okrenu se te uzmaknu daleko od ceste, znajući da ih može pogoditi nesreća ako ostanu; jedini se don Quijote, neustrašiva srca, ne miče, a Sancho se sakrije Rocinantu za stražnjicu. Stigne k njima konjanička rulja, a jedan od njih, koji je jahao prvi, doviknu don Quijotu na sav glas:

— Uklanjaj se s puta, čovječe vraže, jer će te rastrgati bikovi!

— Haj, gadarijo! — odvrati don Quijote. — Zar ja marim za bikove, sve ako su najdivljiji, s obala Jarame! Priznajte bez okolišanja, zlikovci, da je istina što sam ja ovdje objavio; nećete li, izlazite mi na megdan!

Nije još ni dospio gončin odgovoriti niti don Quijote izmaknuti, sve da je i htio, kadli cijelo stado bijesnih bikova i volova-vodičâ, i sva rulja gončinâ i drugoga svijeta što je okružila bikove i tjera ih u neko mjesto gdje će sutra biti borba s bikovima, pojure preko don Quijota i Sancha, Rocinanta i sivca, obore ih sve na zemlju i nemilo povaljaju.

Izgruhao se Sancho, zaprepastio se don Quijote, izubijao se sivac, nastradao Rocinante; ali naposljetku poustajali svi, a don Quijote potrči brže za onim mnoštvom, posrćući i padajući, i svejednako vičući:

— Stanite i počekajte, gadni zlikovci! Evo vas čeka jedan jedini vitez, koji nije voljan ni nakan praštati neprijatelju što bježi!

Ali gončinima se žurilo, pa nisu zastajali, a za prijetnju su mu marili koliko i za lanjski snijeg. Don Quijote zastane umoran, zlovoljniji nego osvećeniji, te sjedne na cesti, čekajući Sancha, Rocinanta i sivca. Stignu oni, uzjašu opet gospodar i sluga, ali se i ne okrenu da se oproste s tobožnjom ili obnovljenom Arkadijom, pa udare svojim putem, više postiđeni nego zadovoljni.

Pedeset deveta glava

u kojoj se pripovijeda neobična zgoda što se može smatrati pustolovinom, a dogodila se don Quijotu.

Od prašine i teškog umora što su don Quijota i Sancha mučili zbog neuljudnosti[266] onih bikova, izbavljenje bijaše čist, bistar potok na koji naiđoše pod hladovitim drvećem. Puste kraj potoka sivca i Rocinanta bez povodca i bez uzde, a jako iznureni gospodar i sluga napokon sjednu. Sancho se uteče svojim nabijenim bisagama i dohvati odande čalabrčak, kako on to naziva. Perjanik isplahne usta, vitez umije lice, te se osvježe i malko okrijepe, dođu do daha kojega im bijaše ponestalo. Don Quijote ne htjede, u velikoj ojađenosti, ni jesti, a Sancho se od same uljudnosti ne usudi ni dirnuti jelo pred sobom, nego počeka da gospodar okusi prvi. Ali kad razabere da mu se zagnao gospodar u puste misli, te mu nije ni nakraj pameti da prinese zalogaj ustima, zine on sam, pregazi svaku uljudnost i uzme trpati u želudac kruh i sir što bijaše pred njim.

— Jedi, prijatelju Sancho — reče don Quijote: — održavaj život, do kojega je tebi više stalo nego meni, a mene pusti da umrem pod vlašću mojih misli i pod teretom mojih nedaća. Ja sam se, Sancho, rodio da živim umirući, a ti da umreš jedući. Da pak vidiš kako ja tebi istinu govorim, promotri me kakav sam opisan u kronikama: slavan na oružju, fin u vladanju, štovan od knezova, napastovan od djevica; a na koncu konca, kad sam se nadao slavlju, trijumfu, vijencima što sam ih stekao junačkim djelima, evo me jutros pregaziše, iscakaše, izubijaše nogama prljave, gadne životinje. Od te misli trnu mi zubi, vilice se koče, ruke iznemažu, sasvim mi se odbilo svako jelo, pa sam nakan poginuti od najljuće smrti među svim smrtima.

— Onda vi, gospodaru — napomene Sancho, ali sve u šesnaest žvačući — ne mislite onako kako ona poslovica veli: »Umire li Marta jadna, neće barem umrijet gladna«. To znači: »Sve, sve, ali najprije želudac«. Ja se bogme ne kanim ubiti, nego ću kao cipelar što zubima rasteže kožu dok ne bude onolika kolika mu treba: ja ću jesti i rastezati svoj život dok ne bude onolik kolik Višnji određuje.

A znajte, gospodaru, nema veće ludosti od ove kako vi očajavate. Poslušajte vi mene, najedite se, onda se ispavajte na toj zelenoj travi kao na perini, pa da vidite hoće li vam odlanuti dok se probudite!

Don Quijotu učini se da su te filozofske besjede prikladnije nego luđačke, te posluša Sancha i reče mu:

— Da mi ti, Sancho, učiniš što ću ti sada kazati, odlanulo bi mi još jače i još više bi me minuo jad. Ja ću poslušati tvoj savjet, a dok ja budem spavao, ti se malo ukloni ustranu odavde, ogoli tijelo pa se odudaraj Rocinantovim uzdama tri-četiri stotine puta, na račun onih triju tisuća i toliko batina što ih sebi moraš odbrojiti da se oslobodi Dulcinea, jer je velika žalost što je ta jadna gospođica zbog tvojega nehaja i nemarnosti sveđer začarana.

— O tome bi bilo mnogo razgovora — odvrati Sancho. — Hajde da se sada ispavamo obadvojica, pa onda kako bude Božja volja. Znate, gospodaru, težak je to zadatak i posao da čovjek počne hladnokrvno mlatiti sam sebe, pogotovo kada ti udarci padaju po tijelu što je loše njegovano i još lošije hranjeno. Neka se strpi gospođica Dulcinea, a kad se ne bude ni nadala, ja ću se već prorešetati batinama. Čak do smrti sve je život, to jest dokle god mi je života, donde ću svagda moći i željeti da izvršim što sam obećao.

Don Quijote mu zahvali, založi malo, a Sancho mnogo, te onda prilegnu obojica, a dvojicu vječnih drugova i prijatelja, Rocinanta i sivca, puste neka po miloj volji i bez ikakve stege pasu bujnu travu kojom se ta livada obilno osula.

Probude se pokasno vitez i perjanik, uzjašu opet i nastave put, ali se požure da stignu krčmi što se pojavila otprilike na milju odande. Krčmi, velim, jer ju je don Quijote nazvao tako kako mu dosad ne bijaše običaj, jer je svaku krčmu krstio dvorom ili viteškim zamkom.

Stignu dakle krčmi i zapitaju krčmara ima li sobu. On im odgovori da će biti smješteni i počašćeni kao da su u Zaragozi. Sjašu, Sancho spremi svoju prtljagu u sobu od koje mu je krčmar dao ključ, odvede životinje u staju i dade im obrok. Onda ode da vidi zapovijeda li mu što don Quijote, koji je sjeo na kamenu klupu. A hvali od sve duše perjanik Nebesima što se ta krčma nije njegovu gospodaru učinila dvorom. Bude vrijeme večeri, te uđu. Sancho zapita krčmara što ima od jela. Krčmar mu odgovori: što god mu je po volji, neka samo ište što želi; ima on u krčmi i pticâ iz zraka i pticâ sa zemlje, i ribe iz mora.

— Ne treba toliko — dočeka Sancho. — Ako ispečete dva pileta, dosta nam je. Moj je gospodar fin i malo jede, a ni ja nisam baš neki proždrljivac.

Krčmar mu odgovori da nema pilića, jer su ih potamanili kopci.

— Onda naredite, gospodine krčmaru — reći će Sancho — neka nam ispeku kokoš, ali neka bude mekana,

— Kokoš? Majko moja! — uzvrati krčmar. — Svega mi, jučer sam u grad prodao pedeset i više kokoši; ali osim njih izvolite iskati što god želite.

— Onda će biti teletine i kozetine — reče Sancho.

— Kod kuće sada nemam — odgovori krčmar — jer sam potrošio sve meso, ali za nedjelju bit će ga obilje.

— E pa nazdravlje! — preuze Sancho. — Ali kad toga nema, bit će barem slanine i jaja.

— Zaboga, kamo vam pamet, gospodine! — na to će krčmar. — Rekoh vam da nemam ni pilića, ni kokoši; otkud mi onda jaja? Ako biste se kojim drugim zalogajem rado zasladili, smislite štogod, ali okanite se onakvih oklizotina.

— Hajde da završimo, sto mu jada! — reći će Sancho. — Kazujte napokon što imate, i manite se prazna razgovora, gospodine krčmaru!

Krčmar mu odgovori:

— Zaista i doista imam dvije kravlje noge koje su nalik na teleće, ili dvije teleće noge koje su nalik na kravlje; skuhane su sa slanutkom, crvenim lukom i slaninom, pa sve zovu: »Pojedi me! Pojedi me!«

— Ovamo ih — reče Sancho — i da ih nitko nije dirao. Platit ću ih bolje negoli itko, jer ništa meni nije slađe, a jesu li teleće ili kravlje, svejedno mi je.

— Nitko ih neće dirnuti — objasni krčmar — jer ovi drugi gosti što su kod mene tako su otmjeni da vode sa sobom kuhara, smočničara i živež.

— Što se tiče otmjenosti — nadostavi Sancho — nitko nije otmjeniji od moga gospodara, ali on po svojem zvanju ne može sa sobom nositi živež i kuhinju, pa se mi znamo izvaliti nasred livade i nahraniti se ondje žirkama i mušmulama.

Tako se razgovori Sancho sa krčmarom, ali mu ne htjede odgovoriti što ga je onaj već zapitao: od kakve je službe ili zvanja njegov gospodar.

Stiže onda vrijeme večeri, don Quijote ode u svoju sobu, krčmar donese jelo, kakvo već bijaše, te i sam sjede, nakan da večera.[267] Iz druge sobe, što se nalazila do don Quijotove, a bila od ove odijeljena samo tankim zidom, dopriješe glasovi, te don Quijote ču gdje netko kazuje:

— Tako vam života, gospodine don Jerónimo, hajde, dok nam se donese večera, da pročitamo koje poglavlje iz drugog dijela *Don Quijota od Manche*.[268]

Čim je don Quijote čuo svoje ime, skoči na noge i pozorno uzme slušati što govore o njemu.

I razabere da je onaj spomenuti don Jerónimo odgovorio:

— Čemu biste vi, gospodine don Juane, da čitamo te budalaštine. Onomu tko je pročitao prvi dio *Don Quijota od Manche* ne može biti na slast čitati drugi dio.

— Ipak će biti dobro — reče don Juan — da pročitamo, jer nema tako loše knjige u kojoj ne bi bilo barem nešto dobro. A nikako mi se ne sviđa u njoj što prikazuje don Quijota kao da ga je prošla ljubav za Dulcineju od Tobosa.[269]

Kad je to čuo don Quijote, plane od srdžbe i bijesa, te zavikne iza glasa:

— Tko god tvrdi da je don Quijote zaboravio ili mogao zaboraviti Dulcineju od Tobosa, ja ću mu dokazati jednakim oružjem da je daleko od istine zabasao, jer niti može neprispodobiva Dulcinea od Tobosa biti zaboravljena, niti je don Quijote podoban zaboravljati: njegovo je geslo stalnost, postojanost, a zvanje da nježno čuva tu stalnost, i nije mu to nimalo teško.

— Tko nam to odgovara? — ču se netko drugi iz one sobe.

— Tko bi i bio — odgovori Sancho — nego glavom don Quijote od Manche, koji će i potvrditi što je rekao, čak i ono što još bude kazao, jer tko plaćati zna, za zalog ga nije strah.

Tek što je Sancho izrekao svoje, eto ti na vrata, iz druge sobe, dvojice vitezova, kako mu se pričiniše, a jedan od njih zagrli don Quijota te mu reče:

— Niti vaš lik poriče vaše ime, niti vaše ime može da ne potvrdi vaš lik: vi ste gospodine, bez sumnje istinski don Quijote od Manche, zvijezda vodilja i danica skitničkog viteštva, uskos i uznos onomu što htjede prisvojiti vaše ime i poništiti vaša junačka djela, kao što je to učinio pisac ove knjige što vam je evo dajem.

I dade mu knjigu što je dotad bila u njegova druga. Don Quijote ju primi te uzme bez i jedne riječi listati. No začas mu je vrati i reče:

— Nabrzo je samo pregledah i već nađoh tri netočnosti s kojih moram pisca pokuditi: prvo su neke neistine u predgovoru,[270] drugo, što mu je jezik aragonski, te počesto ispušta član;[271] a treće, po čemu se najviše i pokazuje neznalicom, to je što se buni i veli da se žena mojega perjanika Sancha Panze zove Mari Gutiérrez, a ona se zove Teresa Panza.[272] Tko se pak u tako važnu podatku buni, lako će se buniti u svemu drugom u knjizi.

Na to priklopi Sancho:

— I to mi je pisac! Baš i zna naše zgode, i lijepo li nas poznaje kad moju ženu Teresu Panza krsti Mari Gutiérrez! Prolistajte vi opet tu knjigu, gospodaru, i pogledajte jesam li i ja smućkan u njoj, je li pisac i mene prekrstio.

— Po ovome što čujem, prijatelju — reći će don Jerónimo — ti si zacijelo Sancho Panza, perjanik gospodina don Quijota.

— Jesam, dakako — odgovori Sancho — i na čast mi je.

— Tako mi vjere — reče vitez — pisac te ne opisuje da si ovako pristao, nego te prikazuje kao da si proždrljivac i zvekan, a nikakav domišljan, te si sasvim drugačiji nego što si opisan u prvom dijelu kronike o tvome gospodaru.

— Bog mu oprostio! — dočeka Sancho. — Nije mu ni trebalo mariti za mene, niti me dirati u mojem kutu, jer tko ne zna, neka i ne svira, a najbolje je ne petljati se u svaki posao.

— Onda dva viteza pozovu don Quijota neka izvoli k njima na večeru, jer znaju da u toj krčmi neće biti pogošćen kako mu dolikuje. Don Quijote se, navijek uljudan, privoli pozivu i večera s njima. Sancho dakle zagospoduje sam samcat jelom, te sjedne na pročelje, a do njega krčmar, koji se i sam oblizuje za telećim i kravljim nogama.

Za večerom don Juan zapita don Quijota kakav mu je stigao glas od gospođice Dulcineje od Tobosa: Je li se udala, zatrudnjela i porodila, ili, ako je još cijela, jesu li joj na pameti (sve u časti i poštenju) ljubavne misli gospodina don Quijota.

Na to mu odgovori don Quijote:

— Dulcinea je još djevica, a moje su misli stalnije nego ikada; veza nam je jalova kao svagda; krasota joj je prevraćena u rugobu seljačku.

Onda im on potanko ispripovijeda kako je začarana gospođica Dulcinea, i što mu se dogodilo u Montesinovoj spilji, i što mu je predložio mudrac Merlin da se skinu čini s Dulcineje, to jest da se Sancho mora batinati.

Vitezovi se jako zabave slušajući don Quijota kako pripovijeda neobične svoje zgode; začude se njegovim budalaštinama koliko i laku, elegantnu pripovijedanju. Čas im se on čini pametan, čas mu se omiče budalaština, te ne znaju kamo bi ga zapisali, među umnike ili među luđake.

Navečerao se Sancho, ode on od krčmara, koji se bijaše opio, te uđe u sobu gdje mu je gospodar večerao, i reče ulazeći:

— Ne bilo me, gospodo, ako nije istina da se pisac one knjige naumio zakvačiti sa mnom, ali ako me već okrstio proždrljivcem, kako velite, valjda me ne krsti i pijancem.

— Krsti te bogme — odvrati don Jerónimo — ali se ne sjećam kojim te riječima krsti, samo znam da su riječi ružne i k tome lažne, kao što s lica čitam čestitomu Sanchu evo ovdje preda mnom.

— Vjerujte mi, gospodo — nastavi Sancho — taj Sancho i don Quijote u toj knjizi zacijelo su drugi ljudi od onih u povijesti što ju je napisao Cide Hamete Benengeli, a to smo mi: moj gospodar, hrabar, uman i zaljubljen, a ja bezazlen domišljan, ali nipošto proždrljivac niti pijanac.

— I vjerujem da je tako — kaza don Juan — pa kad bi se moglo, trebalo bi zabraniti da se itko bavi zgodama velikoga don Quijota osim jedinoga Cida Hameta, prvoga pisca njegova, baš onako kao što je Aleksandar Veliki zabranio da ga itko slika, nego jedini Apeles.

— Neka me slika tko god hoće — prihvati don Quijote — ali neka me ne izobličuje, jer od neprestanih pogrda može ti prekipjeti strpljivost.

— Vama, gospodine don Quijote — dočeka don Juan — ne može biti pogrde za koju se vi ne biste znali osvetiti, ili se od nje zaštititi štitom svoje strpljivosti, koja je u vas, čini mi se, snažna i duga.

U tom i takvu razgovoru provedu gotovo svu noć. Don Juan htjede da don Quijote i dalje lista i čita knjigu, da čuje što će reći o njoj, ali ga nije mogao nagovoriti. Don Quijote mu odvrati da mu je isto kao da je već i pročitao svu: izjavljuje da su u knjizi same neistine i gluposti. A neće on da autor možda dočuje kako je njemu,

vitezu, knjiga bila u rukama, te da se poveseli besramnik i pomisli da ju je on pročitao; ne, nipošto, jer od sramotnih i ružnih djela[273] treba da se uklanjaju misli, a nekmoli oči.

Zapitaju onda don Quijota kamo kani krenuti. Odgovori im da će u Zaragozu, u boj za oklop, na natjecanje što se svake godine priređuje u tome gradu. Don Juan mu odvrati da ova nova knjiga pripovijeda kako je don Quijote, koji bio da bio, stigao već u Zaragozu, gdje se trčala alka, ali je utrka bila bez domišljatosti, dosadna, s jadnim geslima i još jadnijim viteškim opremama, siromašna u svemu, jedino bogata glupostima.

— Kad je tako — odluči don Quijote — onda neću ni koraknuti u Zaragozu: tako ću pred cijelim svijetom raskriti lažljivost toga novoga pisca, neka svijet vidi da ja nisam onaj don Quijote o kome on priča.

— Pravo ćete učiniti — reče don Jerónimo. — I u Barceloni ima turnira na kojima će gospodin don Quijote iskazati svoje junaštvo.

— I hoću — potvrdi don Quijote — a sada mi dopustite, gospodo, da se preporučim, jer je već vrijeme snu, te me izvolite ubrojiti među najveće svoje prijatelje i sluge.

— I mene isto tako — priklopi Sancho: — možda ću vam kadgod i ja biti od koristi.

Tako se rastanu, don Quijote i Sancho odu u svoju sobu, a don Juan i don Jerónimo ostanu u čudu kako se u viteza smućkala pamet i budalaština: sada istinski povjeruju da su ovo pravi don Quijote i Sancho, a nisu oni što ih opisuje aragonski pisac.

Don Quijote urani, zalupka u pregradu druge sobe te se oprosti sa svojim ugosnicima. Sancho plati sjajno krčmaru i posavjetuje mu neka manje hvali živež u krčmi, a neka ga više nabavlja i sprema.

Šezdeseta glava

Što se dogodilo don Quijotu na putu u Barcelonu

Jutro je bilo svježe, činilo se da će biti takav i dan, kada don Quijote krenu iz krčme, pošto se obavijestio još o pravcu i najkraćem putu u Barcelonu, ali da ne udari na Zaragozu: tolika mu je volja da u laž utjera onoga novog pisca koji ga, kako vele, nemilo kudi. Šest dana i više nije se dogodila nikakva zgoda vrijedna da se zapiše, a nakon toga, kad vitez i perjanik bijahu skrenuli sa ceste, zatekne ih noć pod golemim hrastovima, ili pod plutovim drvećem, jer u tome ne pazi Cide Hamete na točnost, kao što inače običava.

Gospodar i sluga sjašu i smjeste se podno stabala. Sancho, koji se toga dana ljudski počastio, odmah zavesla u san. Ali don Quijote, komu mašta razbija san gore od gladi, nije očiju sklapao, nego se ustumarao mislima kojekuda. Čas mu se čini da je u spilji Montesinovoj; čas mu se prikazuje Dulcinea, preobražena u seljanku, kako skokom uzjahuje na magaricu; čas mu zuje ušima riječi mudraca Merlina kakvi se uvjeti moraju ispuniti i poslovi izvršiti da se s Dulcineje skine začaranost. Očajava on gledajući nehaj i slabo smilovanje svojega perjanika Sancha, jer je, čini mu se, odudarao sebi istom pet batina, nerazmjeran i malen broj spram onih nebrojenih udaraca što ih još nedostaje. Toliko ga to ozlovolji i rasrdi da je uzeo rasuđivati ovako:

»Kad je Aleksandar Veliki presjekao gordijski čvor uz riječi: ‘Presjeći je isto što i razriješiti’, pa je ipak zagospodario svom Azijom, zacijelo bi se i meni moglo sada posrećiti kad bih ja izbatinao Sancha i preko volje njegove. Uvjet je onomu izbavljenju da po Sanchu padne tri tisuće i toliko batina, pa što ja onda marim jesu li te batine od njega samoga ili od koga drugoga, kad je glavno da ih on samo mora izvući, bile od koga bile.«

Tako on rasudi, te uzme Rocinantove uzde, prilagodi ih da mogne njima udarati, pristupi Sanchu i stane mu driješiti pojas; misli se naime da je u Sancha bila samo jedna prednja petlja, koja mu drži hlače. Ali tek što mu je vitez prišao, prene se i razbudi Sancho, te progovori:

— Tko je to? Tko me to dira i raspasuje?

— Ja sam — odgovori don Quijote; — hoću da naknadim što si ti zanemario, da pomognem svojoj nevolji: došao sam, Sancho, da te izbatinam i donekle odužim tvoj dug na koji si se obvezao. Dulcinea propada, ti živiš bezbrižan, a ja ginem u čekanju. Skini dakle hlače od svoje volje, jer ja sam ti voljan, u ovoj samoći, odudarati barem dvije tisuće batina.

— Nećemo tako, gospodaru — odvrati Sancho: — mirujte vi, jer će nas, tako mi Boga, čuti i gluhaci. Ja sam obrekao batinati se, ali od svoje volje, ne na silu, a sada nisam voljan. Samo se vi zadovoljite time da ću se ja batinati i mlatiti kad me snađe volja.

— Tko da se uzda u tvoju usrdnost, Sancho — reći će don Quijote — kad si ti tvrda srca, a tijelom još i mekušac, mada si seljak.

Namjeri dakle vitez i upne se da ga raspaše; ali kad to vidi Sancho, skoči na noge, navali na gospodara, uhvati se s njim ukoštac, podmetne mu nogu, tresne ga nauznak o zemlju, klekne mu desnim koljenom na prsa te mu rukama uhvati obadvije ruke, da se nije mogao ni ganuti ni dahnuti. Zavikne mu don Quijote:

— Izdajniče! Zar ti ustaješ na svojega istinskog gospodara i vlastelina? Zar se usuđuješ dirnuti onoga koji te kruhom hrani?

— Niti ja skidam kralja, niti ga dižem — odgovori Sancho — nego se brinem za sebe,[274] a ja sam svoj gospodar. Obećajte mi, gospodaru, da ćete mirovati i nećete se laćati batina, pa ću vas osloboditi i pustiti; ali ako nećete...

Tu ćeš umrijet, izdajniče,
Dušmanine doñe Sanche.[275]

Don Quijote obeća i zakune mu se životom vladarice svojih misli da mu neće dirnuti ni dlačicu na odjeći, nego će prepustiti njegovoj odluci i volji da se batina kad bude htio. Ustane Sancho i podalje se ukloni odande. Htjede se nasloniti na drvo, ali osjeti da mu nešto dodiruje glavu. Digne ruke i zahvati dvije ljudske noge, s cipelama i čarapama. Protrne od straha, otrči pod drugo drvo, a tamo isto... Zavikne iza glasa i zovne don Quijota upomoć. Priskoči mu don Quijote i zapita ga što mu se dogodilo i čega se uplašio. Sancho mu odvrati da sa svakog stabla vise ljudske noge. Maši se don Quijote, opipa i dosjeti se odmah što je, te reče Sanchu:

— Ne boj se, Sancho, jer te noge što ih pipaš a ne vidiš zacijelo su noge nekih pustahija i razbojnika što su povješani po tome drveću. Ovdje je običaj oblastima, kad ih pohvataju, da ih sve po dvadeset i po trideset povješaju; po tome sudim da smo zacijelo blizu Barcelone.[276]

A tako i bijaše.

Kad poče svanjivati, ugledaju vitez i perjanik razbojnička tjelesa što kao grozdovi vise po drveću. Uto se i razdani, pa kud su ih zaplašili mrtvaci, tud ih sada još gore prenerazi četrdesetak živih razbojnika što ih iznenada opkoliše, te im katalonskim jezikom rekoše neka miruju i čekaju dok im ne stigne zapovjednik. Don Quijote zatekao se pješice, konj njegov bez uzde, koplje mu naslonjeno na drvo: sve u sve, ne može se obraniti; zaključi dakle da je najbolje prekrižiti ruke, pognuti glavu i počekati zgodnije vrijeme i priliku.

Razbojnici pritrče sivcu i svega ga opljačkaju. Ništa mu ne ostave što imaše u bisagama i torbaku. Sva sreća Sanchova što su mu o pojasu bile vojvodine škude, a još i one što ih je od kuće ponio. Ali ti bi mu poštenjakovići bili pročeprkali i pretražili čak i ono što mu je među kožom i mesom, da im toga časa, jašući na krupnu konju, ne stiže zapovjednik. Naoko su mu kakve trideset četiri godine, snažan je, viši od srednjega rasta, mrka lica, crnomanjast. Na njemu je čelična košulja, a za pasom mu četiri kratke kubure što ih Katalonci zovu *pedrenyales*. Vidje on da su njegovi perjanici, jer tako se zovu ljudi od toga zanata, naumili opljačkati i samoga Sancha Panzu, te im zabrani da to čine. Oni ga odmah poslušaju, i tako je pojas spašen.

Začudi se zapovjednik kad vidje koplje naslonjeno na drvo, štit na zemlji, a don Quijota nujna, duboko zamišljena: spodobu koja bijaše sama žalost i tuga. Priđe mu i reče:

— Ne žalostite se, prijatelju! Niste zapali u šake nikakvu okrutnom Oziridu, nego Roqueu Guinartu, u koga je više milosrđa nego krutosti.[277]

— Ne žalostim se ja zato — odgovori don Quijote — što sam zapao tebi u šake, junački Roque, komu nema kraja ni konca slavi na zemlji, nego stoga što sam bio tako nemaran te su me tvoji vojnici zatekli bez zauzdana konja, a meni je dužnost po zakonima skitničkoga viteštva, kojemu sam se posvetio, da svagda budem budan i da sam u svako doba sam sebi na straži. Znaj, veliki Roque:

da su me zatekli na mojem konju, s kopljem i štitom mojim, ne bi mene lako prevladali, jer ja sam don Quijote od Manche, o čijim junačkim djelima bruji sav svijet.

Roque Guinart odmah razabra da don Quijote više boluje od ludosti nego od hrabrosti. Već je nekoliko puta čuo za njega, ali nije vjerovao nikad u njegova djela, niti je mogao dokučiti kako li je takav ludi hir mogao zavladati čovječjom dušom. Obradova se jako što ga je sreo te će sada izbliza vidjeti ono što je izdaleka slušao. Reče mu dakle:

— Junački viteže, klonite se zlovolje i nemojte smatrati za hudu sreću što ste namjerili ovamo. Možda će se baš time što ste zabasali ispraviti vaša krivudava sreća, jer Bog zna po neobičnim i neviđenim stranputicama, o kojima ljudi i ne sanjaju, dizati one koji su pali, i bogatiti siromahe.

Don Quijote htjede mu zahvaliti, kadli začu za leđima lupu, kao da je topot nekoliko konja. Ali je bio samo jedan, a na njemu u skoku dojahao momak komu je dvadesetak godina: odjeća mu od zelena damaska, sa zlatnim tracima, takve mu hlače i razdrljeni kaput, klobuk nakrivljen, na valonsku, čizme naglačane i tijesne, ostruge, bodež i mač pozlaćen, mala puška u rukama, a samokres sa svake strane. Kad je Roque začuo buku, okrenu se i smotri toga krasnika, a mladić mu priđe i progovori:

— Tebe ja tražim, junački Roque, da u tebe nađem ili pomoć ili barem utjehu u nesreći svojoj. Neću da budeš u dvoumici, jer znam da me ne poznaješ, pa ti evo odmah velim tko sam: ja sam Claudia Jerónima, kći Simona Forte, tvojega desnoga prijatelja, i krvnoga neprijatelja Clauquelu Torrellasu, koji je i tvoj neprijatelj, jer je od protivničke strane. I sam dobro znaš da taj Torrellas ima sina, po imenu don Vicente Torrellas, barem se tako zvao još prije dva sata. Da skratim dakle priču o svojoj nesreći, pripovjedit ću ti ukratko kako me on unesrećio. Vidio me, uzeo me oblijetati, ja ga uslišila i zaljubila se kradom od oca; jer nema žene, kako god sklonito živjela i koliko god je krili, da ne bi ulučila priliku te ostvarila svoje nepromišljene želje. Ukratko, on mi obećao da će me uzeti, a ja se njemu zavjerila da ću poći za njega, ali dalje nismo zašli. A jučer doznadoh da je on zaboravio svoju dužnost i uzima drugu, danas će se vjenčati. Taj mi je glas smutio pamet i strpljivost mi se prevršila. Oca mi nije bilo doma, pa ja ulučila prigodu, odjenula se ovim ruhom što ga vidiš na meni, potjerala ovoga konja, stigla don

Vicenta otprilike jednu milju odavde, te niti jadikujući njemu niti slušajući isprike njegove ispalila u njega ovu pušku i još ova dva samokresa. Mislim da sam zacijelo satjerala u njega više od ova dva zrna i tako otvorila put kojim će s njegovom krvlju poteći i moja osveta. Ostavila sam ga među njegovim službenicima, koji se ne usudiše braniti ga, a niti mogoše. Evo me sada k tebi, da me prebaciš u Francusku, gdje imam rodbine u koje se mogu skloniti, a molim te ujedno da mi braniš oca, jer u don Vicenta su mnoge pristalice i neće se skanjivati da mi se ljuto osvete ocu.

Roque se zadivi odrešitosti i milini, pojavi i zgodi krasne Claudije, te joj reče:

— Hajdemo, gospođice, da vidimo je li vaš neprijatelj mrtav, a onda ćemo smisliti što ćemo.

Don Quijote, koji je pozorno saslušao što Claudia kazuje i što joj Roque Guinart uzvraća, progovori sada:

— Ne treba se nitko laćati posla da gospođicu brani; ja se prihvaćam toga: dajte mi oružje i konja i pričekajte me ovdje, ja ću potražiti toga viteza, bio on mrtav ili živ, te ću ga prisiliti da održi riječ što ju je dao toj krasotici.

— Neka o tome nitko ne sumnja — priklopi Sancho — jer moj je gospodar vješt u takvim poslovima. I nedavno je oženio jednoga, koji se isto tako nećkao da održi djevojci riječ. I da samo nisu čarobnjaci, što nas neprestano progone, preobrazili toga čovjeka u lakaja, ne bi ona djevojka bila ovaj čas djevica.

Roque nije ni slušao te besjede, jer mu je više bila na pameti zgoda krasotice Claudije negoli čepljuskanje gospodarovo i slugino. Nąloži onda svojim perjanicima neka vrate Sanchu što su mu skinuli s magarca, i neka se sklone onamo gdje su noćas prenoćili, onda krene brže s Claudijom da potraži don Vicenta, ranjena ili mrtva.

Stignu onamo gdje ga je Claudia ostavila, ali nađu ondje jedino krv tek prolivenu. Kad se ogledaše na sve strane, ugledaju uz pristranak nešto svijeta i pomisle, kao što je zaista i bilo, da to zacijelo sluge nose don Vicenta, ranjena ili mrtva, da ga poviju ili da ga sahrane. Požure se za njima Claudia i don Roque, a kako su sluge polako odmicale, lako ih stignu.

Nađu don Vicenta na rukama njegovih slugu gdje ih slabim, nemoćnim glasom moli neka ga puste da tu umre, jer ga rane ljuto bole i ne može dalje.

Claudia i Roque skoče s konja i priđu mu. Sluge se poplaše kad opaziše da je to don Roque, a Claudia se zbuni kad ugleda Vicenta. Odrešito i nježno pristupi ona njemu, uhvati ga za ruke i progovori mu:

— Da si mi dao ruku, kako nam je bio dogovor, nikada ti se ovo ne bi dogodilo.

Ranjeni vitez otvori napol sklopljene oči, prepozna Claudiju te odgovori:

— Vidim ja, krasna, prevarena djevojko, da si ti bila ona što je mene usmrtila. Ali ja tu kaznu nisam zaslužio, niti je zaslužiše moji naumi, jer niti njima niti djelima nisam kanio nikada ni mogao tebi nažao činiti.

— Zar dakle nije istina — zapita Claudia — da si se danas htio vjenčati s Leonorom, kćerju bogataša Balvastra.

— Nipošto — odgovori don Vicente. — Zla je sreća moja dosudila da je stigao takav glas tebi i da me ti, ljubomorna, rastaviš sa životom. Ali kako ću evo izdahnuti život u tvojem naručju i zagrljaju, sretna mi je sudbina. Da mi povjeruješ ovo, daj mi ruku i primi me za muža, ako si voljna, jer ničim boljim ne znam da se opravdam od krivice kojom si me optužila.

Claudia mu uze ruku, a srce joj se steže tako da se onesvijestila don Vicentu na krvave grudi. A njega spopadne smrtna trzavica. Zbuni se don Roque i ne znade što bi. Sluge otrče po vodu, da im pokvase lice, donesu je i poprskaju ih. Claudia se osvijesti iz nesvjestice, ali se ne vrati don Vicente iz samrtnog hropca, jer je izdahnuo dušu.

Kad to vidje Claudia i kad razabra da joj više ne živi ljubljeni drug, zajada toliko da su zrakom odjeknuli jauci, protuži da je nebo zaječalo, raščupa kosu i raspe je u vjetar, iznakazi lice vlastitim rukama, iskaže svu bol i jad svoga rastuženoga srca.

— Oj okrutna, nepromišljena ženska pameti — zajauče — kako si lakoumno krenula da provedeš zlu namisao! Oj bjesovita snago ljubomore, u kakav očaj strovaljuješ one koji te primaju u dušu! Oj vjenčani druže, tebe je sudbina, zato što si moj, iz bračne postelje bacila u grob!

Takve bijahu žalostive jadikovke Claudijine, te se orose i Roqueove oči, koje nisu navikle da suze rone. Zaplakale sluge, Claudia svaki čas padala u nesvijest, sav okoliš pretvori se u tužnu poljanu i nesretno mjesto. Onda naredi Roque Guinart don

Vicentovim slugama neka odnesu tijelo u selo nesretnikova oca, tu u blizini, da bude pokopano.

Claudia pak reče Roqueu da će ona u samostan, gdje ima tetu opaticu, ondje će dokončati život, i steći boljega i vječnoga zaručnika. Roque joj pohvali valjani naum i ponudi se da je otprati kamo želi; oca će joj braniti od don Vicentovih rođaka i od svega svijeta, ako mu itko išta nažao kani učiniti. Claudia nikako ne pristane da je prati, nego mu zahvali na ponudi što god je znala ljepšim riječima, i plačući oprosti se s njime.

Don Vicentove sluge odnesu mrtvo tijelo, Roque se vrati svojima, i tako se završi ljubavna zgoda Claudije Jorónime. A kako bi se drukčije i završila kad je toj tužnoj priči osnova i potka slijepa i nesmiljena ljubomora!

Roque Guinart nađe svoje perjanike gdje im je odredio da budu, a među njima i don Quijota. Uzjahao vitez Rocinanta, pa im besjedi i nagovara ih neka se okane toga života, opasna i tijelu i duši. Ali to su bili ponajviše Gaskonci, surov, neobuzdan svijet, te ih se slabo dojmila besjeda don Quijotova. Kad stiže Roque, zapita Sancha Panzu jesu li mu vratili prtljagu i vrijednosti što su mu oteli sa sivca. Sancho odgovori da jesu, samo nedostaju tri rupca koji vrijede tri grada.

— Što to govoriš, čovječe? — reći će jedan od nazočnih. — Evo ih u mene, a ne vrijede ni tri reala.

— Tako je — potvrdi don Quijote — ali moj ih perjanik cijeni po tome od koga su.

Roque Guinart naloži onomu da ih odmah vrati. Onda zapovjedi da se svi poredaju u red, te da iznesu sve ruho, dragocjenosti, novce i sve što su napljačkali od posljednje diobe. Procijeni časom, preračuna u novac ono što se ne može dijeliti, pa razdijeli sve među drugove, tako pravedno i razborito te nije bilo ni zabune niti se ogriješio štogod o pravednu razdiobu. Pošto je to obavio, sve ih zadovoljio, namirio te isplatio, reći će Roque don Quijotu:

— Da mi nije ovakve točnosti, kako bih s njima i živio!

Na to će Sancho:

— Kako sam sada vidio, pravednost toliko vrijedi da je i među lupežima mora biti.

Začuo to jedan od onih perjanika, zamahnuo kundakom, te bi razmrskao Sanchu glavu da mu nije prikričao Roque Guinart i tako

ga zadržao. Uplaši se Sancho pa odluči da neće više ni zinuti dokle god je među tim svijetom.

Uto stigne jedan od onih perjanika što su porazmješteni po cestama za stražu, da paze tko prolazi i da javljaju starješini što se zbiva; reče taj pristigli:

— Gospodaru, nedaleko odavde, putem što vodi u Barcelonu, ide skupina ljudi.

Na to uzvrati Roque:

— Jesu li od onih što nas traže, ili od onih koje mi tražimo.

— Od onih su koje mi tražimo — odgovori perjanik.

— Onda krenite svi — reče Roque — i dovedite mi ih odmah, ali da vam nije izmakao nijedan!

Poslušaju ga, a don Quijote, Sancho i Roque ostanu očekujući koga li će to dovesti. A dotle će Roque don Quijotu:

— Neobičnim vam se zacijelo prikazuje, gospodine don Quijote, život naš, neobičnima pustolovine i zgode, i sve redom opasnima. Ne čudim se ako vam se tako čini, jer vam po istini priznajem da nema nemirnijega ni uzrujanijega življenja od našega. Mene je navela u taj život neka žeđ za osvetom, koja je moćna uzbuniti i najblažu dušu. Ja sam po svojoj naravi milosrdan i dobrostiv, ali sam, kako rekoh, poželio da se osvetim za krivicu što mi je učinjena, i ta mi je želja zatrla sva moja druga nagnuća, pa evo i dalje živujem ovako, koliko god mi bilo nemilo i preko volje. Ali pod bezdanom se provaljuje bezdan, grijeh doziva grijeh, i tako se počeše nizati osvete, a ja osim svoje osvete prihvatih i tuđe. Ali Bog je milostiv, te ja ni u zbrci svojih zabluda ne gubim nadu da ću se izbaviti i da ću stići u sigurnu luku.

Don Quijote začudi se slušajući gdje Roque kazuje takve čestite i skladne riječi. Nije se nadao da može biti poštena razgovora u tih koji se bave takvim poslom, pljačkanjem, ubijanjem, razbojstvom. Odgovori mu:

— Gospodine Roque, početak je zdravlju kad bolesnik upozna bolest, te je voljan uzimati lijekove što mu ih liječnik propisuje. Vi ste bolesnik, znate svoju boljeticu, a nebo, ili da bolje reknem Bog, koji je naš iscjelitelj, najamit će vama lijeka što će vas izliječiti. Malo-pomalo liječi taj lijek, ne liječi naglo i po čudu. Ionako su umni grešnici bliži kajanju nego glupani, te čim ste svojim besjedama pokazali da ste razboriti, ojunačite se i ponadajte da će bolest vaše savjesti krenuti nabolje. Ako pak želite skratiti put i lako

pogoditi na stazu svojega spašenja, hodite sa mnom; ja ću vas uputiti da budete skitnik vitez, a u vitezovanju ćete se namučiti tolikih muka i nevolja da ćete time okajati krivicu i začas se vinuti u raj.

Roque se nasmije don Quijotovu savjetu, onda skrene razgovor i pripovjedi mu tragičnu zgodu Claudije Jerónime i njome jako rastuži Sancha, komu je omiljela krasota, otvorenost i srčanost djevojčina.

Uto stignu perjanici pljačkaši i dovedu dva viteza na konjima, dva hodočasnika pješaka i kočiju sa ženama, njihovih šest slugu što ih prate pješice i na konjima, i još dva mazgara što su pratnja vitezovima. Perjanici ih okruže, a míkom muče i pobijeđeni i pobjeditelji, očekujući da im progovori veliki Roque Guinart. A on ih zapita tko su i kamo će i koliko imaju novaca. Jedan mu od njih odgovori:

— Gospodine, nas smo dvojica kapetani španjolskog pješaštva. Naše su satnije u Napulju, a mi ćemo se ukrcati u četiri galije što su, vele, u Barceloni i treba da otplove prema Siciliji. Imamo otprilike dvjesta-trista škuda i time smo po našem sudu bogati i zadovoljni, jer u običnoj oskudici vojničkoj i nema većeg blaga.

Roque zapita hodočasnike isto što i kapetane; oni mu odgovore da se kane ukrcati te otputovati u Rim, a imaju obadvojica šezdeset reala. Još je Roque htio doznati tko je u kočiji i kamo će i koliko imaju novaca; odgovori mu jedan od onih konjanika:

— U kočiji se vozi moja gospodarica, doña Guiomar de Quiñones, žena Velikoga suca napuljskog, sa kćerkicom, sobaricom i družbenicom. Pratimo je nas šestorica slugu; od novaca ima šest stotina škuda.

— Onda imamo već — reče Roque Guinart — devet stotina škuda i šezdeset reala. Mojih vojnika ima šezdesetak, sračunajte dakle koliko im zapada po glavi, jer ja sam slab računar.

Kad su to čuli razbojnici, kliknu u sav glas:

— Živio Roque Guinart na mnoga ljeta, na jad huljama[278] što mu rade o glavi.

Rastužili se kapetani, ražalostila se gospođa sučevica, a nisu se obradovali ni hodočasnici, kad vidješe da im je zaplijenjena imovina. Roque ih pusti časom u neprilici, ali ih ne htjede još gore jaditi, kad im se ionako već na puškomet čita s lica teški jad. Okrenu se dakle kapetanima i reče:

— Vi mi, gospodo kapetani, izvolite uzajmiti šezdeset škuda, a gospođa sučevica osamdeset, da zadovoljim ovu četu što me prati, jer i pop se moli Bogu za gotove novce, pa onda putujte svojim putem slobodno i bez smetnje, uz pratnju što ću vam je dati, da vam ne učine nažao budu li vas srele druge moje čete što su razmještene po ovim krajevima, jer ne želim činiti krivicu vojnicima, niti ženama, pogotovu odličnima.

Kapetani zahvale Roqueu lijepim riječima što je tako uviđavan, susretljiv i nesebičan te im ostavlja novac. Gospođa doña Guiomar de Quiñones htjede iz kočije skočiti da velikome Roqueu poljubi ruke, ali joj on ne dopusti, nego je zamoli za oproštenje što joj nažao čini, jer mora vršiti dužnosti svojega hudoga zvanja. Gospođa sučevica naloži jednomu slugi neka odmah dade tih osamdeset škuda što joj je odredio, kapetani su već isplatili šezdeset škuda, pa i hodočasnici htjedoše dati svu svoju sirotinju, ali Roque im odvrati neka se okane. Onda se okrene svojima i reče im:

— Od tih škuda pripadaju svakomu po dvije, a preostaje dvadeset; deset dajte tim hodočasnicima, a drugih deset ovomu čestitom suputniku našega viteza, neka po dobru spominje ovu pustolovinu.

Zatraži sada Roque pisaći pribor, kojim svagda bijaše opskrbljen, te im napiše popratnicu upravljenu starješinama svojih četa, rastane se s njima i pusti ih neka slobodno idu. Oni mu se zadive plemenitosti, velikodušnoj odluci i čudnom postupku, te im se učini da je sličniji Aleksandru Velikom nego razvikanom lupežu. A jedan od njegovih perjanika reče na svojem gaskonsko-katalonskom jeziku:[279]

— Taj je naš kapetan podobniji za fratra[280] nego za razbojnika: no ako odsad htjedne biti darežljiv, neka dariva svojom imovinom, a ne našom.

Ali nesretnik ne izreče to tako tiho da ga nije čuo Roque, koji u ljutini trgne mač i gotovo mu raskoli glavu, vičući;

— Ovako ja kažnjavam lajavce i drznike!

Svi protrnu, i nitko se ne usudi ni pisnuti: u tolikoj su mu pokornosti bili.

Roque se povuče, napiše pismo prijatelju u Barceloni i javi mu da je kod njega čuveni don Quijote od Manche, onaj skitnik vitez o kome pričaju tolike zgode, i još ga izvijesti da je to najzabavniji i najpametniji čovjek na svijetu. Za četiri će ga dana, to jest na dan

Svetoga Ivana Krstitelja, dovesti nasred obale gradske, u svoj bojnoj opremi, na konju Rocinantu, a perjanika njegova na magarcu. Neka dakle javi svojim prijateljima Niarrima, pa neka se zabave njime. Želio bi doduše da njegovim protivnicima Cadellima[281] bude uskraćen taj užitak, ali to ne može učiniti, jer ludost i mudrolije don Quijotove i dosjetke njegova perjanika Sancha Panze treba da budu na sveopću zabavu.

Taj list otpravi po jednome od svojih perjanika, koji se učas od razbojnika preruši u seljaka, ode u Barcelonu i preda list onomu komu je namijenjen.

Šezdeset prva glava

Što se dogodilo don Quijotu pri ulasku u Barcelonu, i druge zgode koje su bliže istini nego mudrosti.

Tri dana i tri noći proboravi don Quijote s Roqueom i njegovima, a da je proveo i tri stotine godina, ne bi se nagledao niti se načudio njihovu življenju: ovdje osviću, ondje ručavaju; čas bježe ne znajući od koga, čas očekuju ne znajući koga. Spavaju stojeći, prekidaju san i jure s jednoga mjesta na drugo, svagda šalju izvidnice, ispituju straže, napinju puške, ali tih pušaka nemaju mnogo, nego gotovo same samokrese. Roque se za noć uklanja od drugova kojekuda, da ne znaju gdje je, jer potkralj je barcelonski oglasio već mnogu ucjenu na njegov život, te je on u nemiru i strahu i ne smije se nikomu povjeriti, bojeći se da ga i sami drugovi ne bi ubili ili predali oblasti: život zaista jadan i tegoban.

Naposljetku krenu Roque, don Quijote i Sancho sa šest perjanika po stranputicama, po skrovitim puteljcima i stazama u Barcelonu. Stignu na gradsku obalu u noć, uoči Ivanja. Roque izgrli don Quijota i Sancha, dade Sanchu onih deset škuda što mu ih je obećao, te se oprosti s njima dvojicom uz nebrojene uljudnosti i s jedne i s druge strane.

Roque se vrati, a don Quijote sačeka onako na konju jutro. Za malo se vrijeme stane s istočnih vrata javljati lice bijele zore, na radost biljkama i cvijeću; ali u taj isti mah bude radosti i za uho, jer zaore nebrojeni rozi i talambasi, zazveče praporci, zatutnji konjski topot, a jahači što izjahuju, čini se, iz grada uzviču se: Mjesta, mjesta! Zora se ukloni suncu, koje poče polako, iz nizine na obzorju, izdizati svoje lice, veće od štita.

Don Quijote i Sancho obazru se na sve strane te ugledaju more, koje dotad nisu još vidjeli. Učini im se golemim i dalekim, većim od Ruiderskih jezera, što su ih vidjeli u Manchi. Opaze galije pri obali, kako su pospuštale jedra, vrve po njima stijezi i zastavice, lepršaju na lahoru, odražavaju se u namreškanoj vodi poigravajući. Po galijama ore se svirale, trube i borije, sve odjekuje od zvonkih, ratničkih glasova.

Galije kreću i zameću na tihim vodama kao neki boj, a iz grada gotovo isto tako udaraju nebrojeni konjanici na krasnim konjima, u sjajnim odorama. Vojnici na galijama ispaljuju topove za topovima, salvu za salvom, a njima uzvraćaju oni na gradskim utvrdama i zidinama. Teški topovi s kopna riču strahovito, prolama se nebom, a odgovaraju im oni sa galija. Veselo more, radosna zemlja, bistri zrak, što se samo gdjekad muti dimom iz topova, rađa u svakom čeljadetu radost i prožima ga njome. A Sancho nije mogao dokučiti otkud onima na moru toliko nogu da svuda stižu.

Uto dohrle uz viku, ciku i bojne poklike konjanici u sjajnim odorama. Zapanji se i zadivi don Quijote, a jedan od njih, onaj komu se pismom javio Roque, progovori don Quijotu jasnim glasom:

— Dobro došao svima u našem gradu ugled, svjetionik, zvijezda vodilja i putokaz skitničkoga viteštva, koliko god ga ima. Dobro došao, junački don Quijote od Manche. Ne onaj tobožnji, izmišljeni, krivi, što nam je ovih dana prikazan u lažnoj slici, nego istinski, zbiljski i pravi, kako nam ga je opisao Cide Hamete Benengeli, cvijet sviju ljetopisaca!

Don Quijote ne odgovori ni riječi, a konjanici i ne počekaju da on odgovori, nego počnu sa svom svojom družbom obigravati oko njega.

Don Quijote okrene se Sanchu te će mu zadovoljno:

— Ovi su nas ljudi zaista prepoznali; okladio bih se da su pročitali knjigu o nama, pa i krivotvorinu što ju je objavio nedavno onaj Aragonac.

Opet se vrati don Quijotu vitez što ga je dočekao, te mu reče:

— Izvolite s nama, gospodine don Quijote, jer svi smo mi vaše sluge, a prisni prijatelji Roquea Guinarta.

Odgovori mu na to don Quijote:

— Ako jedna uljudnost rađa drugom, vaša je onda, gospodine viteze, ili kći ili jako bliska rođakinja uljudnosti velikoga Roquea. Vodite me kamo želite, jer u mene nema druge volje osim vaše, pogotovu ako želite da vam bude na službu.

Vitez mu odgovori isto tako uljudnim riječima, onda ga svi okruže, te uz trube i talambase krenu s njime u grad. Ali kad su ulazili u grad, uplete se zloduh pakleni, koji udešava svako zlo, i s njime dječaci, koji su zločestiji od zloduha, te se dva drska i bezobrazna derana proguraju kroza svijet: jedan digne rep sivcu, drugi Rocinantu, te oni onamo ture po rukovet bodljače.[282] Jadne

životinje osjete te neobične ostruge i podviju repove, ali od toga im bude još gora muka, počnu se propinjati i zbace svoje gospodare. Don Quijote pritrči bijesan i zastiđen svojemu kljusetu, istrgne mu ispod repa perjanicu, a Sancho svojemu sivcu. Oni što prate don Quijota htjedoše kazniti bezobrazne derane, ali ne stigoše, jer njih nestade u svjetini.

Uzjašu opet don Quijote i Sancho, te sve uz ono kliktanje i glazbu stignu kući svojega vodiča, otmjenoj i velikoj, kao što je već kuća bogata viteza.

Tu ćemo ih zasad i ostaviti, jer tako hoće Cide Hamete.

Šezdeset druga glava

koja priča pustolovinu sa začaranom glavom i druge sitnice što se moraju ispripovijedati.

Don Antonio Moreno zvao se domaćin don Quijotov, a bio je bogat i uman vitez, prijatelj čestitoj i pristaloj šali. Čim mu je stigao don Quijote u kuću, poče on smišljati kako bi iz njega izvukao budalaštine, ali da mu ne naudi, jer ono što boli nije šala, a ne vrijedi ni zabava ako je ikomu na štetu. Ponajprije nagovori don Quijota da se razoruža, te ga u tijesnoj onoj odjeći od divokozje kože, što smo je već nekoliko puta opisivali i risali, izloži na balkonu, koji gleda na jednu od najglavnijih ulica gradskih, neka ga gleda svijet i dječaci, što bulje u njega ko u majmuna. Opet se uzvitlaju ispred njega oni konjanici u sjajnim odorama, kao da se i nisu tako opremili za blagdan, nego samo za njega. A Sancho se sav razdragao: čini mu se kao da je iznenada opet naišao na svadbu Camachovu, ili na don Diega od Mirande, ili na dvor kao što je vojvodin.

Toga dana ruča kod don Antonija nekoliko prijatelja, a svi iskažu don Quijotu kao skitniku vitezu toliku čast i štovanje da se ponio te uzoholio pucajući od zadovoljstva. A Sancho sipao tolike dosjetke da ga se ne mogoše naslušati ni sluge ni svi drugi. Zapita onda za stolom don Antonio Sancha:

— Mi smo doznali, čestiti Sancho, da ti voliš bijelu hladetinu i mesne valjuške, pa kad ti preostanu, ti ih stavljaš u njedra za sutradan.[283]

— Nije tako, gospodaru — odgovori Sancho — jer ja sam veći čistunac nego prožderljivac, a moj gospodar, don Quijote, koji je evo ovdje, zna dobro da se nas dvojica i cio tjedan prehranjujemo šakom žiraka ili oraha. Istina je doduše: čim kum meni prase, ja odmah vreću, to jest jedem što mi daju, pa kako mi je, onako mi je. Ako li tkogod kaže da sam ja silna izjelica i da nisam čist, onda on nije pogodio; rekao bih to i drugačije, ali neću zbog ovih časnih brada što su za stolom.

— Zaista — potvrdi don Quijote — Sanchova je umjerenost i čistoća u jelu tolika te bi je trebalo zapisati zauvijek i urezati u mjedene ploče za vječnu uspomenu budućim stoljećima. Kad je gladan, čini se doduše proždrljivim, jer naglo jede i žvače na obadvije vilice, ali na čistoću pazi on svagda, a kad je bio namjesnik, naučio se tako fino jesti da je na viljušku nabadao grožde, pa i mogranjevo zrnje.

— Što! — klikne don Antonio. — Zar je Sancho bio namjesnik?

— I jesam — odgovori Sancho — na otoku koji se zove Barataria. Deset sam dana vladao po miloj volji. Za to mi je vrijeme nestalo mira, i naučio sam prezirati svako vladanje na svijetu. Pobjegao sam odande, zapao zatim u neku jamu i već mislio gotovo je, pogiboh, ali sam se po čudu izbavio živ iz nje.

Don Quijote ispripovijeda potanko svu dogodovštinu kako je Sancho namjesnikovao, na veliku slast slušateljima.

Kad odručaše, don Antonio uze don Quijota za ruku te ode s njim u prostoriju podalje, u kojoj nije bilo ničega nego samo stol. Taj je stol, kako se čini, od jaspida, ima samo jednu nogu, također od jaspida. Na stolu stoji mjedeno poprsje, onakvo kao što nam prikazuju rimske careve: prsa i glava. Don Antonio prošeta se sa don Quijotom po cijeloj dvorani, obiđe mnogo puta stol, a onda će mu reći:

— Sada, gospodine don Quijote, gdje sam se uvjerio da nas nitko ne čuje i nitko ne prisluškuje, a vrata su zatvorena, hoću da vam pripovjedim jednu od najneobičnijih pustolovina, ili da bolje reknem, čudnih zgoda što se mogu zamisliti, ali uz uvjet da na dnu duše morate kriti tajnu koju će vam reći.

— Kunem vam se — obeća don Quijote — a za veću sigurnost navalit ću na vječni muk još i kamenu ploču. Znajte, gospodine don Antonio (znao mu je već ime), da ovaj s kojim govorite ima uši da sluša, ali nema jezika da govori. Možete dakle sasvim pouzdano pohraniti u moje srce što je u vašem srcu, i znajte onda da ste sve sakrili u bezdan šutnje.

— Uzdam se u to obećanje — odgovori don Antonio; — zadivit ću vas nečim što ćete vidjeti i čuti, a meni će odlanuti kad vam budem povjerio tajne što ih ne mogu odavati svakome.

Don Quijote počeka u čudu što li će biti od toga skanjivanja. Ali sada mu don Antonio prihvati ruku, povuče je po onoj mjedenoj

glavi i po svem stolu, i po onoj nozi od jaspida na kojoj stoji stol, a onda reče:

— Ovu je glavu, gospodine don Quijote, načinio te salio jedan od najvećih čarobnjaka i vrača što je ikada bio na svijetu. Bio je, mislim, rodom Poljak i učenik čuvenog Escotilla,[284] o kome se tolika čudesa pričaju. Bavio mi se ovdje u kući i za tisuću škuda izradio mi ovu glavu, u koje je to svojstvo i vještina da odgovara na sve što god ju zapitate na uho. Proučavao je krugove,[285] risao znamenja, motrio zvijezde, vračao kartama i stvorio naposljetku ovako savršenu glavu, kako ćemo sutra vidjeti, jer petkom je glava nijema, a danas je petak, moramo dakle počekati do sutra. Dotle možete smisliti što biste ju pitali, a ja sam se uvjerio da govori istinu u svakome svom odgovoru.

Zadivi se don Quijote vještini i svojstvu te glave i gotovo ne povjerova don Antoniju. Ali onda promisli da će se domalo uvjeriti što je, pa ne odvrati ništa, nego mu zahvali što mu je otkrio tako veliku tajnu.

Krenu iz te sobe, don Antonio zaključa vrata i vrnu se oni u dvoranu gdje su drugi vitezovi.

Sancho je dotad ispripovijedao mnogo pustolovina i zgoda što su se događale njegovu gospodaru.

Predvečer povedu don Quijota na šetnju, ali bez oružja, u gradskoj odjeći, s ogrtačem ili plaštem od sura sukna, pod kojim bi se po onom vremenu i sam mraz oznojio. Slugama narede neka zabave Sancha i neka ga ne puštaju iz kuće. Krenuo don Quijote, ali ne jaše Rocinanta, nego golemu mulu polaka koraka, svu iskićenu. Kada su ga ogrtali plaštem, pripeše mu kradom na leđa pergament na kojem piše krupnim slovima: *Ovo je don Quijote od Manche*.

Čim krenuše na šetnju, svakomu koji god je dospio da ga vidi, zapnu oči na toj obavijesti, a kad stadoše čitati: »Ovo je don Quijote od Manche«, začudi se don Quijote koliki ga ljudi znaju i po imenu zovu. Okrenu se dakle don Antoniju, koji jaše do njega, te mu reče:

— Velika je čast skitničko viteštvo! Razglašuje i proslavlja do krajnih granica na svijetu onoga tko se njemu posvećuje. Evo vidite, gospodine don Antonio, poznaju me čak i dječaci ovdje u gradu iako me nisu nikada vidjeli.

— Istina je, gospodine don Quijote — prihvati don Antonio — jer kao što se oganj ne može sakriti ni zatvoriti, tako se ni slava ne

može priječiti da odjekuje; a slava što se zadobiva junačkim oružjem sija posvud i ori se iznad svake druge slave.

Uto se dogodi da neki Kastiljac ugleda don Quijota gdje jaše u tome slavlju, kako rekosmo, pročita mu ono na leđima te se uzviče:

— Vrag te odnio, don Quijote od Manche! Kako si amo i stigao, gle, a nisi poginuo od onih nebrojenih batina što su ti padale po leđima? Ti si lud, ali da luduješ sam samcat u svojoj ludosti, ni pol jada! No ti si podoban da zaludiš i u budalu pretvoriš svakoga tko god se s tobom druži. Tà evo samo ove gospode što su s tobom! Vrati se, luđače, kući svojoj, brini se za dobro svoje, a mani se tih budalaština što ti piju mozak i mute ti pamet!

— Idi ti, brate, svojim putem — odvrati mu don Antonio — i ne svjetuj onoga koji ti ne ište savjeta! Gospodin je don Quijote sasvim pri pameti, a nismo ludi ni mi što smo s njime. Vrlina se mora cijeniti gdje god se nađe, a ti kidaj dobijesa i ne niči gdje te ne siju!

— Boga mi, pravo i velite, gospodaru — odvrati Kastiljac; — ovoga čovu svjetovati isto ti je što i vuka krstiti. Ali ipak mi je jako žao što mu kroza žlijeb skitničkog viteštva otječe bistra pamet, koje ima u njega, kako vele, za sve i za svašta. A bijes što ga spomenuste odnio mene i sve moje potomstvo ako je odsad, sve ako poživim duže od Metuzalema, ikoga još budem svjetovao, sve ako me i molio.

Ode savjetnik, a oni pojašu dalje. Ali toliki se dječaci i tolik svijet slegne da pročita obavijest, te je morade don Antonio skinuti, kao da mu tobože skida nešto drugo.

Zapadne noć, i oni se vrate kući. Ondje su priredili ples s damama. Žena don Antonijeva, otmjena i vesela gospođa, lijepa i razborita, bila je sazvala svoje prijateljice da joj dođu i počaste gosta i da se zabave njegovim nečuvenim ludostima. Dođu nekoje, povečeraju sjajno, a negdje oko deset sati u noći započnu i ples.

Među damama bijahu dvije nestašne podrugljivke, uza svu čestitost prilično obijesne; voljele su zabavljati se šalama, izazivati smijeh ali ne i zlovolju. Zaokupe one don Quijota da pleše i pleše, pa mu tako najposlije izmore i tijelo i dušu. Divota je bila gledati don Quijotovu spodobu, dugu, otegnutu, mršavu, žutu, sapetu odjećom, i k tomu nespretnu. Damice očijukaju s njime kao kradom, on ih isto tako potajice odbija, ali kad im je vidio svu upornost i kako su prionule, zavikne:

— *Fugite, partes adversae*![286] Ne bunite me, loše misli! Okanite me se, gospođe, sa željama vašim, jer ona koja je kraljica mojih želja, neprispodobiva Dulcinea od Tobosa, ne dopušta da me ikoje želje osim njenih podjarmljuju i pokoravaju.

Tako reče i sjede usred dvorane na pod, izmoren, iscrpljen pustim plesom.

Don Antonio naloži da ga dignu i prenesu u postelju, a prvi ga prihvati Sancho i progovori mu:

— Dobijesa, gospodaru moj, što ste se toliko razigrali. Zar mislite da su svi junaci i svi skitnici vitezovi plesači? Ako tako sudite, ljuto se varate: ima ljudi koji će se prije usuditi da ubiju diva nego da poskoče. Da ste tapkali, ja bih vas odmijenio, jer tapkam da je milina,[287] ali za plesanje i ne hajem.

Tim i takvim besjedama nasmije Sancho društvo na plesu, onda spremi gospodara u postelju i pokrije ga, da se iznoji i rashladi, i napokon odmori.

Sutradan se don Antoniju učini zgodnim da okuša onu začaranu glavu, te se sa don Quijotom, Sanchom, sa još dvojicom prijatelja i s onim dvjema gospođama što su izmorile don Quijota plesom, a prenoćile su noćas kod don Antonijeve žene, zaključa u sobi gdje je glava. Pripovjedi im kakvo je svojstvo u te glave, zaište im da ne odaju tajnu, i reče im da će sada prvi put okušati vještinu te začarane glave. Osim one dvojice prijatelja nitko nije znao kakva je to čarolija, a da je nije domaćin otkrio njima, i oni bi se zadivili, ko i svi drugi, jer i ne bi mogli drugačije: s takvom je vještinom i umještinom bila načinjena ta glava.

Prvi šapne glavi na uho sam don Antonio tihim glasom, ali ipak tako da ga svi čuju:

— Reci mi, glavo, po vještini svojoj: što sada mislim ja.

A glava odgovori, ne mičući usnama, jasnim, razgovijetnim glasom, da svi čuju:

— Ja ne sudim o mislima.

Začude se svi kad su to čuli, pogotovo gdje vide da u svoj sobi ni oko stola nema ljudskog čeljadeta koje bi moglo odgovoriti.

— Koliko nas ima ovdje? — zapita opet don Antonio.

A glava mu odgovori isto onako, tiho:

— Tu si ti i tvoja žena, dva prijatelja, dvije prijateljice njene, čuveni vitez, po imenu don Quijote od Manche, i njegov perjanik, koji se zove Sancho Panza.

Zadive se sada opet, i opet protrnu od strašnog čuda! Don Antonio odmakne se od glave i reče:

— To mi je dovoljno, te sada vidim da me nije prevario koji mi je prodao tebe, oj mudra, govorljiva, odgovorljiva, divna glavo! Neka pristupi tkogod drugi i neka zapita što ga volja!

Kako žene već i jesu obično brzoplete i radoznale, pristupi prva jedna od onih dviju prijateljica don Antonijeve žene i zapita:

— Reci mi, glavo: što bih radila da budem jako lijepa?

A glava joj odgovori:

— Budi jako čestita!

Pristupi onda njena drúga i reče:

— Ja bih htjela doznati, glavo, voli li mene moj muž ili ne voli.

Odgovori joj glava.

— Pazi što ti on čini, pa ćeš razabrati.

Ukloni se gospođa i reče:

— Za taj odgovor ne bješe mi ni pitati, jer zaista ono što tko čini odaje jasno i s kakvom voljom on to čini.

Pristupi onda jedan od dvojice prijatelja don Antonijevih i zapita glavu:

— Tko sam ja?

A glava mu odgovori:

— Znaš i sam.

— Ne pitam te to — opet će vitez — nego da mi rekneš poznaješ li me ti.

— Poznajem te — odgovori glava — ti si don Pedro Noriz.

— Ne pitam ništa više, jer to mi dovoljno kazuje, glavo, da ti sve znaš.

Ukloni se on, pristupi drugi prijatelj i zapita:

— Reci mi, glavo: što želi moj sin i baštinik?

— Rekoh već — odgovori glava — ne sudim o željama, ali ti ipak velim da te tvoj sin želi pokopati.

— Tako je — odvrati vitez — to ja vidim očima i pipam prstima.

I ne zapita ništa više. Pristupi don Antonijeva žena i reče:

— Ne znam, glavo, što bih te zapitala; jedino bih da znam hoću li se naužívati svoga muža mnogo godina.

Odgovori joj glava:

— Hoćeš, jer on je zdrav i umjeren, i dugo će poživjeti, a život skraćuju oni koji su neumjereni.

Priđe onda don Quijote:

— Reci mi ti što odgovaraš: je li bila istina ili san ono što ja sudim da mi se dogodilo u Montesinovoj spilji? Hoće li se moj perjanik Sancho zacijelo izbatinati? Hoće li se skinuti začaranost s Dulcineje?

— Što se tiče spilje — odgovori glava — o tome bi bilo mnogo riječi: ima tu nečega. Sanchove će se batine polako izredati. S Dulcineje će se skinuti čini kako treba.

— Drugo i ne želim znati — reče don Quijote — jer ako bude Dulcinea slobodna, stekao sam u jedan mah svu sreću što je mogu zaželjeti.

Posljednji pitalac bješe Sancho; on zapita:

— Hoću li ja, glavo, steći možda drugo namjesništvo? Hoću li se izbaviti od nevolje perjaničke? Hoću li opet vidjeti svoju ženu i djecu?

Na to mu odgovori glava:

— Vladat ćeš u svojoj kući; kad se vratiš, vidjet ćeš ženu i djecu; kad ne budeš služio, nećeš ni perjanikom biti.

— Tâ ti valja, Boga mi! — odvrati Sancho Panza. — To bih i sam pogodio, da sam u bob vračao.[288]

— Ti živinče! — zaviknu don Quijote. — Što bi ti i htio da ti odgovara? Zar nije dovoljno da se sve što ta glava odgovara slaže s onim što je pitaš.

— Jest — uzvrati Sancho — ali ja bih da mi jasnije objasni i da mi više kaže.

Tako bude kraj pitanjima i svim odgovorima, ali ne bude kraj čuđenju sviju, osim one dvojice don Antonijevih prijatelja, koji su znali svu tu priču.

Cide Hamete Benengeli tumači je odmah, da se svijet ne čudi te ne misli da je u toj glavi kakva čarolija ili neobjašnjiva tajna. Veli dakle da se don Antonio Moreno poveo za nekim bakrorescem koji je u Madridu izradio takvu glavu, pa tako i don Antonio načini ovu u svojoj kući, sebi za zabavu, a neukim ljudima na čudo. Načinjena je pak bila ovako:

Ploča je na stolu drvena, obojena i lakirana da bude poput jaspisa, isto je takva noga na kojoj stoji stol, i one četiri orlovske pandže što iz te noge izlaze, da noga bude čvršća za tu težinu. Glava, koja nalikuje na medalju ili poprsje rimskoga cara, brončane je boje. I glava sa svojim poprsjem na stolu i noga pod stolom

sasvim je šuplja, i ta se šupljina nastavlja dolje, u drugu sobu što je pod tom sobom gdje je glava. Po toj šupljini, u svu duž, provučena je limena cijev koju nitko ne može vidjeti. U donjoj sobi nalazi se onaj koji odgovara na pitanja: on tu cijev prinosi ustima kao doglasnu trubu, i tako leti glas ozgo dolje pa ozdo gore u razgovijetnim, jasnim riječima, a nitko ne može opaziti prijevaru.

Taj što je odgovarao bio je don Antonijev sinovac, bistar i pametan đak; stric ga je obavijestio tko će s njime ući toga dana u sobu gdje je glava, pa mu je lako bilo odgovoriti i brzo i točno na prvo pitanje, a na druga je pitanja odgovarao kako je sam smislio: kao razborit mladić razborito.

I još veli Cide Hamete da se desetak-dvanaestak dana rabila ta čudesna sprava; a kad se razglasilo po gradu da don Antonio drži u svojoj kući začaranu glavu koja odgovara što god ju tko zapita, poboja se vlasnik da to ne dočuju budni čuvari naše vjere, te sam prijavi slučaj gospodi inkvizitorima; oni mu nalože neka sve ukloni i rastavi, da se smicalicom ne smućuje neuki svijet.

Ali u don Quijota i Sancha Panze, unatoč svoj onoj majstoriji i lažnosti, ostade to prava začarana glava koja zna odgovarati, na veće zadovoljstvo don Quijotovo nego Sanchovo.

*

Vitezovi u gradu, da ugode don Antoniju i da bi počastili don Quijota i pružili mu prigodu neka raskrije svoje ludosti u tančine, ugovore da će za šest dana trčati alku, ali taj im se naum izjalovi, jer su nastale okolnosti koje će se poslije iznijeti. Don Quijota pak snađe volja da se polako pješice prošeta gradom, jer da pojaše, strah ga da bi opet za njim pojurili dječaci. Krenu dakle na šetnju on i Sancho, i još dvojica slugu što mu ih je dao don Antonio.

Kad su prolazili nekom ulicom, don Quijote diže pogled i opazi nad jednim vratima natpis krupnim slovima: Ovdje se tiskaju knjige. Poraduje se tomu, jer dotad nije vidio još nikakve tiskare. Radoznao, uđe s cijelom družbom i vidi: ovdje tiskaju, ondje dotjeruju, tu slažu, tamo ispravljaju, rade uopće sve što se u takvim velikim tiskarama vidi. Don Quijote priđe jednom ormaru i zapita što se tu radi. Slagari mu protumače, on se počudi i krene dalje. Među inim pristupi jednom slagaru i zapita ga što radi. Slagar mu odgovori:

— Gospodine, evo ovaj je vitez — i on mu pokaže čovjeka lijepa stasa i lika i prilično dostojanstvena — preveo jednu toskansku knjigu na naš kastiljski jezik, a ja je slažem, da je dam u tisak.

— Koji je naslov toj knjizi? — zapita don Quijote.

Na to mu odgovori autor:

— Gospodine, knjiga se na toskanskome zove *Le Bagatelle*.

— A što znači *le bagatelle* u našem kastiljskom jeziku? — zapita don Quijote.

— *Le bagatelle* — reći će autor — znači *los juguetes (tričarije)*; knjizi je doduše ovako skromno ime, ali joj je sadržaj valjan i jezgrovit.

— I ja znam nešto toskanski — napomenu don Quijote — pa se dičim da znam i nekoliko Ariostovih pjesama. Ali recite mi, gospodine moj (a ja to ne pitam da vaš um ispitam, nego jedino od radoznalosti), jeste li u vašoj knjizi naišli da je spomenuta koji put riječ *pignata*?

— Jesam, i često — odgovori pisac.

— A kako prevodite vi tu riječ na kastiljski jezik? — zapita don Quijote.

— Kako bih je preveo — odvrati pisac — nego *olla* (*lonac*)?

— Sto mu jada! — klikne don Quijote — vješti ste vi toskanskom jeziku. Ja bih se okladio ma za što da ondje gdje se u toskanskom veli *piace* vi u kastiljskom velite *place (sviđa se),* a *su* prevodite *arriba (gore), giù* pako *abajo (dolje).*

— Jasno, prevodim tako — odvrati pisac — jer to i jesu riječi s jednakim značenjem.

— Ja bih se usudio zakleti — reče don Quijote — da vas, gospodine, svijet i ne zna, jer svijet nije voljan cijeniti sjajne umove i vrijedne radove. Kolike sposobnosti propadaju zbog toga! Koliki umovi kunjaju! Kolike su vrline prezrene! Ali uza sve to meni se čini da je to prevođenje s jednog jezika na drugi (ako se ne prevodi s jezika koji su kraljevi među jezicima, s grčkoga i latinskoga) ono isto kao da s naličja gledaš flamansku tapetu. Nazireš doduše figure, ali te su figure zastrte koncima, ne vidiš ih jasno, s lica. Prevođenje iz lakih jezika[289] ne dokazuje ni um ni jezičnu vještinu, kao što ih ne dokazuje ni onaj koji prenosi i prepisuje s jednoga spisa na drugi. Ne tvrdim time da nije vrijedan prevoditeljski rad, jer čovjek se može baviti još i lošijim poslom, koji mu još i manje koristi.

Izuzetak su dva slavna prevoditelja: prvi, doktor Cristóbal de Figueroa sa svojim *Pastor Fida*, a drugi, don Juan de Jáuregui sa svojim *Amintom*,[290] gdje si u blaženoj sumnji koje je prijevod a koje original. Ali recite mi, gospodine: tiska li se ta knjiga na vaš trošak, ili ste već prodali nakladu kojemu knjižaru?

— Tiskam je na svoj trošak — odgovori pisac — i nadam se da ću zaraditi ovim prvim izdanjem barem tisuću dukata, jer će se otiskati dvije tisuće primjeraka, a to će se odmah, po šest reala, razgrabiti.

— Valja vam račun, gospodine — odvrati don Quijote — samo se čini da vi ne znate doskočice i smicalice tiskarske te u kakvu su dogovoru svi oni.[291] Ja vam velim: dok vi natovarite na sebe dvije tisuće otisaka, pritisnut će vas oni svojski, da ćete se čuditi, samo ako je knjiga iole slabija i nije privlačna.

— Pa što? — reče pisac. — Zar biste da ja knjigu dam kojem knjižaru, pa da mi on za nakladno pravo plati tri maravedija i još da misli kako mi je iskazao dobro djelo što mi ih je dao? Ja ne tiskam svojih knjiga da steknem slavu u svijetu, jer sam već poznat po svojim djelima: ja idem za dobitkom, jer bez dobitka ne vrijedi slava ni prebijene pare.

— Bog vam ga dao na pregršti! — odgovori don Quijote.

Ode drugomu ormaru i vidi da se tamo ispravlja arak papira na kojem je naslov: *Svjetlost duše*.[292] Kad to ugleda, reći će:

— Ovakve knjige, koliko god ih bilo, treba da se tiskaju, jer mnogo ima grešnika kojima te knjige trebaju, a nebrojenih svjetlosti onima što lutaju po mraku.

Krene dalje i vidi da još jednu knjigu ispravljaju. Zapita za naslov; odgovore mu da se knjiga zove *Drugi dio Bistroga Plemića don Quijota od Manche*, napisao taj i taj, žitelj Tordesillasa.[293]

— Čuo sam već za tu knjigu — napomene don Quijote — pa sam po istini i po savjesti mislio da je ta bljezgarija već spaljena i da se u pepeo rasula. Ali svanut će i njoj Martinje, kao i svakoj svinji.[294] Izmišljene historije samo su utoliko valjane i tečne ukoliko se približuju istini ili njenoj slici, dok su one istinite to bolje što su istinitije.

Tako reče i nešto ozlovoljen iziđe iz tiskare. A toga istoga dana odredi don Antonio da će ga odvesti i pokazati mu galije pri obali. Sancho se tomu jako obraduje, jer ih nije još nikada izbliza vidio. Don Antonio poruči zapovjedniku da će mu poslije podne doći sa

svojim gostom, slavnim don Quijotom od Manche, za koga je znao već i zapovjednik i svi žitelji gradski. A što se vitezu dogodilo na galijama, pripovjedit će se u drugom poglavlju.

Šezdeset treća glava

Kakva se nezgoda dogodila Sanchu Panzi kad je pohodio galije, i neobična pustolovina krasotice Maurkinje.

Mnogo je razmišljao don Quijote o začudnom odgovoru začarane glave, ali nikako se nije dosjećao prijevari, nego se samo vraćao na obećanje da će se skinuti začaranost s Dulcineje. Tko o čemu, on o tome. Razdragao se dakle i ponadao da će se to uskoro dogoditi. Sancho pak, iako zazire od namjesništva, kao što već rekosmo, ipak želi opet komu zapovijedati, jer takvu nevolju rađa vlast, sve ako je bila i šala.

Poslije podne upute se dakle na galije domaćin don Antonio Moreno, obadva prijatelja njegova, pa don Quijote i Sancho. Zapovjedniku je bio javljen njihov dolazak, te čim on vidje da su stigla na obalu ta dva slavna čovjeka, don Quijote i Sancho, sve galije smotaju zaštitno platno, a trube zatrube. Odmah spuste u vodu čamac, opremljen skupocjenim sagovima i jastucima od grimizna baršuna. A čim don Quijote zakorači na čamac, opali top sa sredine na zapovjedničkoj galiji, pa topovi s drugih galija, a kad se uspeo stepenicama na desnom boku galije, pozdravi ga sva momčad galijaška, kao što je već običaj kad na galiju stupi koja odlična osoba, i kliknu mu trostruki pozdrav.

General (tim ćemo ga imenom zvati), odličan vitez iz Valencije,[295] porukova se sa don Quijotom, zagrli ga i reče mu:

— Ovaj ću dan označiti bijelim kaméčkom,[296] među najljepšim danima što ću ih ikada doživjeti, jer sam danas ugledao gospodina don Quijota od Manche, u kome je sažeta sva vrijednost i veličina junačkoga skitničkog viteštva.

Isto takvim uljudnim riječima uzvrati mu don Quijote, blažen što s njime postupaju kao s velikim gospodinom.

Odu onda svi na krmu, koja je bila krasno iskićena, i posjedaju po klupama. Nadzornik galijašâ ode nasred galije i svirne u sviralicu: znak galijašima da budu spremni, te oni učas pobacaju odjeću. Sancho se zapanji kad ugleda tolike golišave ljude, a pogotovo kad vidje kako brzo spremaju jedra, kao da su se svi vrazi

prihvatili posla. Ali sve to bijahu trice i kučine spram ovoga što ću sada pripovjediti.

Sjedio Sancho na gredi kraj veslarskoga prednjaka s desne strane, koga su već uputili što će raditi: zgrabi on Sancha i digne ga. Galijaši već poustajali i čekaju, pa sada poleti i pojuri Sancho odonud do rulje na desnoj strani, s ruku na ruke i s klupe na klupu, tako brzo da mu se jadniku zamagli pred očima, te on pomisli da ga to zacijelo bacaju sami vrazi pakleni. I ne prestadoše dok se nije lijevom stranom vratio na krmu, kamo ga položiše. Izubijao se jadnik, zadahtao se i sav oznojio, a ne može dokučiti što ga je to stiglo.

Kad don Quijote vidje kako mu Sancho leti bez krila, zapita generala je li takva ceremonija uobičajena za svakoga tko prvi put stupi na galiju; ako je možda tako, nije on voljan upuštati se u takve ludosti, jer nije nakan stupiti u službu na galiji, a kune se Bogom, ako ga itko dirne i nakani ga onako bacakati, on će nogama iscakati dušu iz njega. Tako reče, skoči na noge i lati se mača.

U taj mah spuste jedra, okrižica pojuri uza strahovitu buku ozgo dolje. Sancho pomisli da se nebo izglavilo, evo se ruši da ga poklopi, pa se u strahu zgrbi i glavu prikloni na koljena. I don Quijote nađe se na sto muka, protrne i on i stisne ramena, a lice mu problijedi. Galijaši dignu okrižicu brzo i bučno kako su je i spustili, a sve to šuteći, kao da u njih nema ni daha ni glasa. Nadzornik naredi znakom da izvuku sidro, skoči nasred galije s bičem od volovske žile te uzme mlatiti galijaše po leđima. Tako oni isplove na more. Kad Sancho vidje kolike se šarene noge miču, jer vesla mu se učiniše nogama, reče u sebi:

»Ovo zaista jesu čarolije, a nisu čarolije one o kojima priča moj gospodar. I što su skrivili ovi nesretnici da ih tako biju, i kako ovaj jedan jedini čovjek što tu zvižduče smije tući toliki svijet? Ovo je zbilja pakao, velim ja, ili barem čistilište.«

Don Quijote opazi kako Sancho pozorno promatra što se zbiva, te mu reče:

— Ah, prijatelju Sancho, kako bi se brzo i s malom mukom mogao ti, samo da hoćeš, ogoliti do pojasa i smjestiti se među tu gospodu, pa tako konačno skinuti čîne s Dulcineje! Tà uz muku i nevolju tolikoga svijeta ne bi ti ni osjetio svoju muku i nevolju. Štoviše, možda bi mudrac Merlin svaki ovaj udarac, jer je ljudski

opaljen, uračunao za deset onih što ih ti na koncu konca moraš odudarati.

General htjede zapitati kakvi su to udarci, kakvo je to skidanje čîna s Dulcineje, ali uto zaviknu jedan između mornara:

— Montjuich[297] javlja da se na zapadnoj strani vidi blizu obale neka lađa veslarica.

Čim je to čuo general, skoči na brv, ili dasku na prolazu, i zavikne:

— Hajmo, djeco, da nam ne umakne! Bit će to gusarska brigantina iz Alžira, kako nam straža javlja.

One tri druge galije doplove zapovjedničkoj, da čuju što im se nalaže. General naredi da dvije galije isplove na more, on će pak svojom, i zajedno s trećom, zaploviti uz obalu, da im ne izmakne lađa. Galijaši prionu na vesla i potjeraju galije tako žestoko te se činilo da lete.

Galije što su isplovile na more opaze otprilike na dvije milje daljine lađu, koja im se naoko učini da ima četrnaest do petnaest klupa, a tako je i bilo. Ali čim lađa opazi galije, okrenu u bijeg, u nadi da će svojom brzinom i umaknuti. No, slabo joj posluži sreća, jer zapovjednička je galija bila od najbržih brodova, pa kad udari za lađom da je dostigne, razaberu oni na brigantini da ne mogu izmaknuti. Kapetan[298] njihov hjede dakle da ostave vesla i da se predaju, kako ne bi ozlovoljio zapovjednika naših galija. Ali sudbina dosudi drugačije.

Kad se zapovjednička galija već toliko približila da su oni na lađi mogli čuti glasove što im dovikuju neka se predaju, dvojica *Torakija*,[299] to jest dva Turčina što su se na brigantini pijani vozili sa još dvanaest Turaka, ispale dvije puške te ubiju dva vojnika na našem pramcu. Kad to vidje general, zakune se da neće nikomu oprostiti život, koliko god ih bude uhvatio na lađi.

Navali dakle bijesno, ali mu lađa izmakne ispod vesala. Galija odjuri podaleko, a dok se vraćala, oni na lađi, videći da im se zlo piše, razapnu sva jedra, te opet, uz jedra i vesla, udare u bijeg. Nije im pomogla vještina koliko im je naudila drskost, jer za manje od pol milje stigne ih zapovjednička galija, zakvači lađu i sve ih zarobi žive.

Uto stignu i druge dvije galije, te se sve vrate hitro k obali, gdje ih je čekao silan, radoznao svijet, da vidi koga dovode i što dovoze. General se usidri blizu kopna i razabere da je na obali potkralj

barcelonski.[300] Naloži neka spuste čamac, da ga dovezu, i neka na galiji spuste okrižice, da odmah objese kapetana i druge Turke što ih je uhvatio. Bilo je ukupno trideset i šest ljudi na lađi, i svi su mladi i naočiti, i većinom turski musketari.

General zapita tko je na brigantini zapovjednik. Odgovori mu kastiljanskim jezikom jedan od zarobljenih, španjolski odmetnik, kako se kasnije razabralo:

— Evo, gospodaru, ovaj nam je mladić zapovjednik.

I pokaže mladića da ga ničija ljudska mašta ne bi znala zamisliti ljepšega i pristalijega. Po izgledu mu ne mogaše biti ni dvadeset godina. Zapita ga general:

— Reci mi, pseto nepromišljeno, tko te naveo da mi ubijaš vojnike, kad vidiš da ne možeš izmaknuti? Zar toliko haješ za zapovjedničku galiju? Zar ti ne znaš da drskost nije hrabrost? Kad se ljudi kolebaju i nadaju, treba im hrabrosti, ali ne treba da budu ludo drzoviti.

Kapetan mu htjede odgovoriti, no general ga nije mogao saslušati, jer je pohitio da dočeka potkralja, koji je već stigao na galiju, a s njime i nekoliko slugu i nekoji ljudi iz grada.

— Dobar vam je ulov bio, gospodine generale! — reče potkralj.

— Koliko je dobar — odvrati general — vidjet će odmah vaša preuzvišenost, kad lovina bude povješana na ove okrižice.

— Zašto? — u čudu će potkralj.

— Zato — odgovori general — što nisu pazili ni na koji zakon, ni na razbor, ni na ratni običaj, nego su mi ubili dva vojnika, i to od najboljih mi na ovim galijama, pa sam se zakleo da ću ih sve povješati koliko god ih uhvatim, a ponajprije ovoga mladića koji je zapovjednik na brigantini.

I pokaže mladića, koji je svezanih ruku i s užetom oko vrata očekivao smrt. Pogleda ga potkralj, a čim vidje kako je lijep, pristao, pokoran, ta mu skladnost i ljepota preporuči mladića, te on poželi izbaviti ga od smrti. Zapita ga dakle:

— Je li, kapetane, jesi li ti Turčin, Maur ili odmetnik?

Mladić mu odgovori isto tako kastiljskim jezikom:

— Nisam ni Turčin, ni Maur, ni odmetnik.

— Što si onda? — nastavi potkralj.

— Žena i kršćanka — odgovori momak.

— Žena i kršćanka? U takvoj odjeći, u takvim prilikama? Lakše se tomu začuditi nego povjerovati.

— Odgodite, gospodo — progovori mladić — moju smrtnu kaznu: nije vam velika šteta ako odgodite osvetu dok vam ne ispripovijedam svoj život.

Tko bi bio tako kruta srca da ga ne bi ganule ove riječi, barem toliko da sasluša što će tužni, ojađeni mladić kazati. General mu rekne neka govori što želi, ali neka se ne nada da će mu se oprostiti njegova jasna krivica. Pošto mu je dopušteno, progovori mladić ovako:

— Rođena sam u maurskih roditelja, od onoga naroda kojemu je veća nesreća nego razbor, a ovih je dana zapljuštalo na njega more od nevolja. I mene je trgla sa sobom nedaća toga naroda, te me dva ujaka odvedoše u Berberiju. Nije mi koristilo što sam govorila da sam kršćanka, a zaista jesam, i što nisam od onih tobožnjih i prividnih, nego prava katolkinja. Uzalud sam govorila tu istinu onima koji su vršili službu našega tužnoga proganjanja, a ni moj ujak i ujna nisu mi vjerovali; mišljahu da lažem i da sam to smislila zato da ostanem u zemlji gdje sam se rodila. Tako oni mene odvedu više silom nego milom.

Mati mi je bila kršćanka, otac mi bio razborit čovjek, također kršćanin. Katoličku sam vjeru usisala s mlijekom, odgajana sam kako treba, te ni po jeziku ni po životu, kako mislim, nisam bila Maurkinja. S tim vrlinama (sudim da jesu vrline) napredovala je i moja ljepota, ako je ima u mene. Živjela sam doduše sklonita od svijeta, ali me ipak opazio mladi vitez, po imenu don Gaspar Gregorio,[301] sin i baštinik viteza što mu je selo odmah do našega. Kako se sa mnom sastao, kako smo se razgovorili, kako se on zaludio za mnom, i kako sam mu se ja privoljela, predugo bi bilo da pripovijedam, pogotovo sada gdje me mori strah da mi se između jezika i grla ne ispriječi ovo kruto uže što mi prijeti. Velim dakle samo toliko: don Gregorio se odluči za mnom otići u naše progonstvo.

Umiješao se on među Maure što su krenuli iz drugih sela, a dobro im je znao jezik, pa se putem sprijateljio s mojim ujacima koji su me poveli, jer moj je otac, kao što rekoh, bio razborit i smotren čovjek: čim je čuo prvu objavu o našem izgonu, odmah je iz našega sela otputovao da u tuđini nađe mjesto kamo bi nas sklonio. Prije odlaska sakrio je i zakopao, na mjestu što ga samo ja znam, biser i

drago kamenje velike vrijednosti, i različit zlatni novac.[302] Meni je pak naredio da u to blago što ga ostavlja, nipošto ne diram ako bi nas izagnali prije njegova povratka. Ja sam ga poslušala, pa sam onda, kako rekoh, s ujacima i drugim rođacima i znancima otputovala u Berberiju. Ondje se nastanismo napokon u Alžiru, ali meni bijaše kao da smo se nastanili u samome paklu.

Kralj doznade za moju ljepotu, a stigne mu i glas o mojem blagu, donekle i na sreću moju. Dozove me preda se i zapita me iz kojega sam kraja u Španjolskoj i kakve sam novce i dragocjenosti donijela. Rekoh mu odakle sam i da su dragocjenosti i novci zakopani u Španjolskoj, ali bi se lako mogli iskopati kad bih se ja vratila po njih. Sve mu to rekoh, da ga ne bi zamamila moja ljepota, nego da bi se polakomio za blagom.

Dok smo bili u tome razgovoru, jave mu da je sa mnom stigao najpristaliji i najljepši mladić što se samo može zamisliti. Odmah se dosjetim da to spominju don Gaspara Gregorija, koga doista resi neobična ljepota. Zaprepastim se od misli u kakvu je opasnost srnuo don Gregorio, jer onim je barbarima Turcima draži i zamamniji lijep dječak ili mladić nego žena, kako god krasna bila. Kralj zapovjedi odmah neka ga dovedu preda nj da ga vidi, i zapita me je li istina što o mladiću kazuju. A ja, kao da me uputio sam Višnji, odgovorim da je istina, ali neka zna da to nije muškarac, nego žena kao što sam i ja, pa ga molim neka mi dopusti otići da je preodjenem u ruho kakvo joj priliči, onda će istom sinuti sva krasota njena, i neće joj biti tolika neprilika da se pokaže pred njim. Kralj prihvati: neka bude tako, a sutra ćemo se, reče, dogovoriti kako bismo uredili da se ja vratim u Španjolsku te iskopam skriveno blago.

Ja se dogovorim sa don Gasparom, reknem mu u kakvoj je opasnosti ako se bude pojavljivao kao muškarac. Preodjenem ga u Maurkinju i još te večeri odvedem ga pred kralja. A kralj, kad ga vidje, zadivi se te odluči da će zadržati tu djevojku i pokloniti je sultanu. Ali da ga ukloni od opasnosti što bi nastala u njegovu haremu od njegovih žena, i jer se bojao samog sebe, smjesti ga u kuću nekih odličnih Maurkinja, da ga čuvaju i dvore. Odmah su ga odveli onamo. Kako nam je bilo (jer ja ne tajim da ga volim), neka razmisle oni koji se vole a rastaju se.

Onda odredi kralj da se ja na toj brigantini vratim u Španjolsku i da me otprate dva rođena Turčina, to jest oni što su vam ubili vojnike. Krenuo je sa mnom i španjolski renegat — pokaže onoga

što je prvi progovorio — znam da je on potajni kršćanin i volio bi ostati u Španjolskoj negoli se vratiti u Berberiju. Druga momčad na brigantini Mauri su i Turci, koji su samo veslari.

Ona dva grabljiva i drska Turčina nisu pazila na nalog da ovoga odmetnika i mene, čim stignemo španjolskoj obali, odmah na kopno iskrcaju u kršćanskoj odjeći, koju smo već primili. Naumili oni ponajprije gusariti uz obalu i pljačkati, jer su se pobojali, ako najprije iskrcaju nas, mogla bi se nama dogoditi kakva nevolja koja bi odala da je na moru brigantina, pa ako se budu uz obalu našle galije, ulovit će je.

Sinoć ugledasmo ovu obalu, ali nismo opazili galije, nego su one otkrile nas. I onda nam se dogodilo što ste vidjeli.

Eto, na kraju, don Gregorio je u ženskim haljinama među ženama, u više nego očitoj opasnosti da propadne, a mene evo ovdje svezanih ruku, gdje čekam, ili, pravije da reknem, ginem od straha da ću nastradati životom, koji mi je zapravo već dotužio. Ovo je, gospodo, završetak moje tužne priče, istinite i nesretne, a ja vas molim, pustite me da umrem kao kršćanka, jer, kako rekoh, nisam ničim skrivila ono za što je optužen moj narod.

Zašuti, na oči joj navru vrele suze, a suzama se orose oči i mnogima koji su je slušali. Potkralj, blag i milosrdan, ne proslovi ni riječi, nego joj pristupi i sam svojim rukama razveže lijepoj Maurkinji uže s ruku.

Dok je kršćanka Maurkinja pripovijedala svoju neobičnu povijest, gledao ju netremice starac hodočasnik koji je s potkraljem došao na galiju, a kad Maurkinja dovrši kazivanje, pohrli starac k njoj, padne joj pred noge, ogrli ih i progovori, prekidajući riječi uzdasima i jecajima:

— Oj, Ana Félix, nesretna kćeri moja! Ja sam tvoj otac Ricote; vratio sam se po tebe, jer ti si moja duša i nema mi života bez tebe!

Na te riječi Sancho digne glavu (bijaše je oborio premišljajući o svojem nesretnom letu), pogleda hodočasnika i prepozna Ricota koga je ono sreo kad se vraćao s namjesništva. Sancho se uvjeri da je to Ricotova kći. Ona pak, sada već slobodnih ruku, zagrli oca, izmiješa suze s njegovima, a tada otac progovori generalu i potkralju:

— Ovo je, gospodo, moja kći, nesretna po svojoj sudbini unatoč svojem imenu.[303] Zove se Ana Félix, prezimenom Ricote, a diči se i svojom krasotom i mojim bogatstvom. Ja sam iz zavičaja

krenuo da u tuđini potražim mjesto kamo bismo se sklonili i zaklonili. Našao sam sklonište u Njemačkoj. U ovoj hodočasničkoj halji vratih se, s nekim Nijemcima, da povedem svoju kćer i da iskopam blago što sam ga zakopao. Kćer nisam našao, blago jesam, i nosim ga sa sobom, a sada, po pravom čudu što ga evo vidjeste, nađoh i najveće bogatstvo svoje, kćer svoju ljubljenu. Ako naša mala krivica i suze njene i moje mogu u vašoj neupitnoj pravednosti otvoriti vrata milosrđu, iskažite ga nama, jer nama nije nikada bilo ni nakraj pameti da se o vas ogriješimo, a nismo se nikako ni slagali s nakanama naših ljudi, koji su po pravu prognani.

Progovori sada Sancho:

— Dobro ja poznajem Ricota i znam da je sve istina što veli, znam da mu je Ana Félix kći, dok u tričarije kamo ide, odakle dolazi, u dobrim ili zlim nakanama, ne, u to se neću petljati.

Začude se svi neobičnoj toj zgodi, a general će tada:

— Svaka mi vaša suza redom zabranjuje da održim zakletvu: živite, krasotice Ana Félix, koliko god vam je Višnji dosudio da poživite, a za zlodjelo neka budu kažnjeni drznici i zlikovci koji su ga skrivili.

Naloži odmah da na okrižicu objese ona dva Turčina što su mu ubili dva vojnika, ali ga potkralj zamoli neka ih ne vješa, jer im je veća bila ludost nego hrabrost. General udovolji potkraljevoj želji, jer uz hladnu se krv čovjek i ne osvećuje.

Onda uzmu smišljati kako bi don Gaspara Gregorija izbavili iz opasnosti u koju je zapao. Ricote ponudi za njega više od dvije tisuće dukata, u biserju i dragocjenostima. Pretresu svakojaka sredstva i mogućnosti, ali nijedna nije valjala; najbolji bijaše prijedlog što ga je iznio španjolski odmetnik: on im ponudi da se vrati na alžirsku obalu na kakvoj maloj barci od šest klupa otprilike, s veslarima kršćanima, jer on dobro zna gdje se, kako i kada može i treba iskrcati, a zna i kuću gdje se u gradu nalazi don Gaspar.

General i potkralj nekako se skanjivali bi li se pouzdali baš u odmetnika i bi li mu povjerili kršćane što će veslati. Ali Ana Félix zajamči za njega, a njen otac Ricote obeća otkup za kršćane, ako bi možda bili zarobljeni.

Pošto su to uglavili, vrati se potkralj na kopno, a don Antonio Moreno povede Maurkinju i njena oca, jer mu je potkralj preporučio neka ih počasti i neka im ugodi koliko god može: on mu je voljan i

sam poslati od kuće što im treba za trošak i čašćenje. Toliku je blagost i naklonost krasota Ane Félix ulila potkralju u srce.

Šezdeset četvrta glava

Pripovijeda o pustolovini što je don Quijota ojadila gore od sviju pustolovina koje su mu se dotad dogodile

Žena don Antonija Morena dočeka, kako povijest bilježi, s najvećim veseljem Anu Félix u svojoj kući. Dočeka je vrlo rado i sva se zaljubi u krasotu i razboritost njenu, jer ni po razboru nije Maurkinji bilo ravne, i sav je svijet gradski dolazio da je vidi, kao da ih zvonima sazivaju.

Don Quijote reče don Antoniju da ne valja plan kako kane izbaviti don Gregorija, jer je opasniji nego prikladniji. Bolje bi bilo da u Berberiju prevezu njega, s oružjem i konjem; on bi oslobodio viteza usprkos svim Maurima, kao što je don Gaiferos izbavio ženu svoju Melisendru.

— Razmislite, gospodaru — napomene Sancho kad je to čuo — da je don Gaiferos izbavio ženu svoju na kopnu i kopnom odveo ju u Francusku; ali sve da mi slučajno i spasimo don Gregorija, ne bismo ga mogli dovesti u Španjolsku, jer je po sredini more.

— Svemu ima lijeka, osim smrti — odgovori don Quijote; — ako samo bude barka pri obali, mi ćemo se ukrcati, sve ako nam priječi sav svijet.

— Lijepo vi to zamišljate, gospodaru, kao da je šala izbaviti don Gregorija — reče Sancho — ali od zbora do tvora mnogo je razgovora, a ja se držim onoga odmetnika, jer mi se čini čestitim i duševnim čovjekom.

Don Antonio pak nadoveže: ako odmetnik ne dokonča posao kako treba, onda će se oni uteći don Quijotu — zamoliti ga neka on ode u Berberiju.

Za dva dana otplovi odmetnik u lakoj barci od šest vesala sa svake strane, s valjanom momčadi, a dva dana nakon toga krenu galije na Levant. Ali prije odlaska još general zamoli potkralja da ga izvijesti o svemu što se bude dogodilo u spašavanju don Gregorija i sudbini Ane Félix, a potkralj mu obeća da će učiniti kako ga moli.

Jednoga jutra izjezdi don Quijote na šetnju po obali, oboružan svom bojnom opremom svojom, jer, kako često veli, oružje je nakit

njemu, a borba je odmor njegov, te ni časak neće da bude bez oružja. Ugleda on gdje mu u susret dolazi neki vitez, isto tako oboružan od glave do pete, a na štitu mu naslikan sjajan mjesec. Kad mu se vitez približio na tolik razmak da ga je don Quijote mogao čuti, zavikne na sav glas:

— Dični viteže i nikada dovoljno nahvaljeni don Quijote od Manche, ja sam Vitez od Bijeloga Mjeseca, čija si nečuvena junačka djela možda doznao. Dolazim da dijelim s tobom megdan, da iskušam snagu tvojih ruku, te da te prisilim na znanje i priznanje: vladarica moga srca, bila ona koja bila, kudikamo je krasnija od tvoje Dulcineje od Tobosa. Ako ti ovu istinu priznaš jasno i glasno, izbjeći ćeš smrti, a ja trudu da te rastavljam sa životom. Ako pak prihvatiš boj i ja tebe pobijedim, ne ištem ti drugu zadovoljštinu nego da odbaciš oružje i da se okaniš potrage za pustolovinama, pa da se na godinu dana zavučeš i skloniš u svoje selo i tamo živiš u miru i valjanu spokoju, ne laćajući se mača, jer to je na korist i boljitak tvojega imanja i na spas tvoje duše. Ako ti pobijediš mene, na volju ti moja glava, tvoj je plijen i pripada ti sve oružje moje i konj moj, i slava mojih junačkih djela prelazi tebi. Promisli što ti je bolje, odgovori mi odmah, jer današnji dan evo mi je rok u kojem želim završiti ovaj posao.

Don Quijote začudi se i zadivi bahatosti Viteza od Bijeloga Mjeseca i razlogu s kojega on njega izaziva. Odgovori mu spokojno ali odrešito:

— Viteže od Bijeloga Mjeseca, o čijim junačkim djelima nije meni sve do dana današnjega dopro glas, ja ću vas prisiliti na prisegu i priznanje da nikada niste vidjeli divnu Dulcineju, a da ste je vidjeli, ne biste potezali ovu kavgu, jer njen bi vam lik razbio zabludu da je ikada bilo ili da može biti krasote koja bi se mogla usporediti s njezinom. Ne velim vam da lažete, ali vam velim da ste promašili što rekoste. Primam dakle vaš izazov uz uvjete što ste ih spomenuli, i to odmah, dok nije protekao dan što ste ga odredili. Jedino ne prihvaćam uvjet da meni prijeđe slava vaših junačkih djela, jer ne znam koja su i kakva su: zadovoljavam se svojima, kakva jesu i kolika jesu. Odaberite dakle na bojištu mjesto gdje vas je volja, a ja ću isto tako, pa komu Bog dao, sveti mu Petar blagoslovio.

Iz grada bijahu vidjeli Viteza od Bijeloga Mjeseca i javili potkralju kako onaj razgovara sa don Quijotom od Manche. Potkralj

pomisli da je to kakva pustolovina što ju je zamislio don Antonio Moreno ili koji drugi vitez gradski, te odmah pohiti sa don Antonijem i mnogim drugim vitezovima koji mu se pridružiše, i stigoše na obalu baš u času kad je don Quijote okrenuo Rocinanta da uhvati potrebni razmak na bojištu.

Kad je dakle potkralj vidio da će se njih dvojica okrenuti i sudariti, umiješa se i zapita što ih navodi da tako iznenada zapodijevaju dvoboj. Vitez od Bijeloga Mjeseca odgovori da je prepirka oko krasotica, i pripovjedi mu ukratko što je rekao don Quijotu i kako su obojica prihvatila uvjet za tu borbu.

Potkralj priđe don Antoniju i zapita ga tiho zna li pobliže tko je taj Vitez od Bijeloga Mjeseca, i je li posrijedi kakva šala upriličena don Quijotu. Don Antonio odgovori da nema pojma, a nije mu znano je li taj izazov šala ili zbilja.

Taj odgovor uskoleba potkralja: bi li ili ne bi pustio da se bore. Ali onda promisli i zaključi kako sve to i ne može biti drugo nego šala, te se ukloni uz ove riječi:

— Gospodo vitezovi, ako se ne može ni kud ni kamo, nego ili priznati ili umrijeti, pa don Quijote veli da je košeno, a vi, gospodine od Bijeloga Mjeseca, da je striženo, onda Bog s vama, bijte se.

Vitez od Bijeloga Mjeseca zahvali potkralju uljudnim i biranim riječima na dopuštenju. Isto tako i don Quijote, onda se od svega srca preporuči Bogu i vladarici svojoj Dulcineji, kao što već običava na početku svakoga boja, uhvati još malko veći razmak za zalet, jer je vidio da i protivnik tako čini, te njih dvojica, i bez trube i bez ikakva drugoga bojnoga instrumenta koji bi im dao znak za navalu, okrenuše konje istog trena. A kako je u Viteza od Bijeloga Mjeseca konj bio hitriji, priletje vitez don Quijotu na dvije trećine razmaka, ali ga i ne dirnu kopljem (koje je, kako se čini, digao namjerice uvis), nego se sudari s njime tako žestoko da je i Rocinanta i don Quijota ljuto svalio na zemlju. Saletje ga odmah, uprije mu koplje u vizir i reče:

— Pobijeđeni ste, viteže, poginuli ste ako ne izvršite uvjete što smo ih ugovorili za naš boj!

Izubijan, omamljen, ne dižući vizir, progovori don Quijote iznemoglim, nemoćnim glasom kao iz groba:

— Dulcinea iz Tobosa najkrasnija je žena na svijetu, a ja sam najnesretniji vitez na zemlji, i moja nemoć ne smije poreći ovu istinu. Trgni mač, viteže, i život mi otmi kad si mi oteo čast.

— Neću nipošto — odvrati Vitez od Bijeloga Mjeseca: — neka živi u svoj slavi krasota gospođice Dulcineje od Tobosa, a ja se zadovoljavam time što se veliki don Quijote na godinu dana sklanja u svoje selo, ili koliko mu vrijeme ja budem odredio, kao što smo ugovorili prije boja.

Sve su to slušali potkralj i don Antonio, i mnogi drugi što bijahu ondje. A čuli su i to kako je don Quijote odgovorio pobjedniku neka od njega ne zahtijeva ništa što je na štetu Dulcineji, a sve će drugo izvršiti kao savjestan i pravi vitez. Nakon te izjave Vitez od Bijeloga Mjeseca okrenu konja, pokloni se potkralju i kasom odjaha u grad.

Potkralj naloži don Antoniju neka krene za njim i neka svakako dokući tko je. Dignu don Quijota, otkriju mu lice i vide da je blijed i sav u znoju. Rocinante se izubijao, ne može se maknuti. Sancho, tužan i žalostan, ne zna ni što bi rekao ni što bi uradio. Bijaše mu kao da se sva ta nemila zgoda zbila u snu, u snomorici, i sva je ta zbrka nekakva čarolija. Vidi, gospodar mu je pobijeđen i obvezao se da se neće godinu dana laćati oružja. Na pameti je perjaniku kako se pomračila slava don Quijotovih junačkih djela, izjalovile se nade u nova obećanja, kao što nestaje dima na vjetru. Zaokupi ga strah nije li se Rocinante osakatio i nije li gospodar istavio ruku ili slomio nogu, a ne bi mala sreća bila ako bi se tom prigodom i opametio.[304]

Naposljetku odnesu don Quijota u grad u nosiljci što ju je zatražio potkralj. Vrati se u grad i potkralj, radoznao da dočuje tko je Vitez od Bijeloga Mjeseca što je tako ljuto zasolio don Quijotu.

Šezdeset peta glava

u kojoj se kazuje tko je bio Vitez od Bijeloga Mjeseca, kako je oslobođen don Gregorio, i još o ponekim drugim zgodama.

Don Antonio Moreno krene za Vitezom od Bijeloga Mjeseca, a pohrle za njim i mnogi derani, dokle ga naposljetku ne opsjednu u nekoj gostionici u gradu. Uđe onamo don Antonio hoteći se upoznati s vitezom, koga dočeka sluga ili perjanik, da ga pozdravi i razoruža. Skloni se vitez u jednu odaju u prizemlju, a za njim pohitje don Antonio, koji ne odustaje, nego svakako želi doznati tko je vitez od Bijeloga Mjeseca. Kad vitez vidje da ga taj ne pušta, reći će:

— Znam ja dobro, gospodine, poradi čega ste vi došli. Vi biste htjeli znati tko sam. Nemam zašto da se krijem, pa dok mi ovaj moj sluga skida bojnu opremu, reći ću vam istinu dokraja. Ja sam bakalaur Sansón Carrasco, iz istoga sam sela odakle je i don Quijote od Manche; svi mi što ga znamo žalimo mu ludost i budalaštinu, a ja ponajviše. Kako dakle mislim da će se on spasiti jedino onda ako se smiri u svojem zavičaju, u svojoj kući, naumio sam vratiti ga onamo. Zato sam prije tri mjeseca krenuo na put kao skitnik vitez i nadjenuo sebi ime: Vitez od Ogledala, da se pobijem s njim i da ga nadvladam, ali da mu ne učinim nažao, nego da mu nametnem uvjet u dvoboju, jer je pobijeđeni na volji pobjednikovoj. A kanio sam zaiskati od njega (jer sam ga već smatrao pobijeđenim) da se mora vratiti u svoje selo i ne smije godinu dana odlaziti odande; za to bi se pak vrijeme mogao jadnik izliječiti. Ali sudbina je dosudila drugačije, on je pobijedio mene: zbacio me s konja, i tako se meni izjalovio naum. On nastavio put, a ja se vratio pobijeđen, postiđen, i izubijan, jer sam se nemilo strovalio. Ali me zato ipak nije minula želja da ga opet potražim i pobijedim, kao što ste danas vidjeli. A kako je on savjestan u obdržavanju zakona skitničkoga viteštva, nema sumnje da će održati riječ i izvršiti što je obrekao. To vam je, gospodine, sve, i ništa vam drugo nemam reći. Samo vas molim, nemojte me odavati, ne kazujte don Quijotu tko sam, jer bi mi se mogao izjaloviti čestiti naum da se opameti čovjek u koga je valjana pamet, samo ako se otrese budalaština viteških.

— Oh gospodine — odvrati don Antonio — Bog vam oprostio nepravdu što ste je nanijeli svijetu kada ste odlučili opametiti najzabavnijega luđaka na svijetu. Zar ne vidite, gospodine, da korist od pameti don Quijotove nikada neće domašiti onaj užitak što nam ga pružaju njegove budalaštine. Ali ja sudim, gospodine bakalaure, da ta vaša zamisao neće opametiti čovjeka koji je onako lud sav savcat. Kad ne bi bio grijeh protiv ljubavi prema bližnjem, poželio bih da don Quijote nikada i ne ozdravi, jer ako ozdravi, nestade nam njegovih dosjetaka, pa i dosjetaka njegova perjanika Sancha Panze, a svaka je moćna prevratiti i najveću turobnost u radost. Uza sve to ja ću šutjeti i neću ništa govoriti, pa će se vidjeti sudim li pravo da je zaludan vaš trud, gospodine Carrasco.

Carrasco mu odvrati da se taj posao već dobro započeo, te se nada sretnu ishodu. Pošto mu se don Antonio preporučio da mu je na svaku službu, rastane se s njime. Carrasco pak natovari oružje i svu opremu na mulu, zajaše odmah svojega bojnog konja, pa odjezdi iz grada još istoga dana i vrati se u svoj zavičaj, bez ikakve posebne zgode koju bismo morali pripovjediti u ovoj istinskoj povijesti.

Don Antonio prenese potkralju sve što mu je pripòvjedio Carrasco, ali se ni potkralj ne poveseli osobito, jer ako se don Quijote skrasi u zavičaju, prestade zabava svima koji znaju za njegove ludosti.

Šest dana provede don Quijote u postelji, tužan i nujan, zamišljen i zlovoljan, premećući u pameti žalosnu zgodu kako je pobijeđen. Tješio ga Sancho, te mu među inim reče:

— Gospodaru moj, ohrabrite se, obodrite se, ako možete, i hvalite Bogu, kada ste već tresnuli, što niste slomili koje rebro. Dobro znate: tko dijeli, taj i dobiva, a nema svagdje slanine gdje je motka. Nemojte dakle hajati za liječnika, jer i što će vam on da vam liječi tu boljeticu. Nego hajde da se mi vratimo i da se okanimo te potrage za pustolovinama po nepoznatim zemljama i mjestima. Ako ćemo pravo, vi ste doduše izubijani, ali najviše gubim ja. Kad sam se okanio namjesništva, okanio sam se istinabog i želje da opet budem namjesnik, ali se nisam okanio volje da budem grof, a to mi propade ako odustanete od skitničkoga viteštva, pa se ne zakraljite. Nestade onda mojih nada kao dima.

— Šuti, Sancho! Evo vidiš da se ja sklanjam i uzmičem samo na godinu dana, pa ću se onda vratiti svojemu časnom zvanju, i neće

mi nedostajati kraljevine da je predobijem, ili kakve grofije da ti je dadem.

— Bog čuo, vrag oglušio! — reče Sancho. — Navijek sam ja slušao da je bolje valjano uzdanje nego loše imanje.

Oni u tim riječima, kad uđe don Antonio i progovori nadasve veseo:

— Nagradite me za dobru vijest, gospodine don Quijote! Don Gregorio, s odmetnikom što je otišao po njega, iskrcao se na obalu! Što velim: na obalu? Već je u potkraljevoj palači, a začas će stići ovamo.

Don Quijote se razveseli malko te uzvrati:

— Da istinu reknem, veća bi mi radost bila da se dogodilo suprotno, jer bih onda ja morao krenuti u Berberiju, i ne bih ondje hrabrom rukom svojom oslobodio samo don Gregorija nego i sve kršćane koliko ih god ima u sužanjstvu u Berberiji. Ali što ja jadnik govorim? Zar nisam pobijeđen? Zar nisam oboren na zemlju? Zar nisam onaj koji se godinu dana ne smije laćati oružja? Što ja dakle obećavam? Čime se hvalim, kad je meni priličnija preslica nego mač?

— Ostavite se toga, gospodaru — reći će Sancho: — kakvi smo da smo, svoji smo; danas tebi, sutra meni; a kad se tako kavžimo i gruhamo o zemju, ne valja hajati ni za što, jer tko danas pada, može se sutra dići, ako nije u postelji ostao, to jest ako nije klonuo, nego skuplja novu snagu za novu borbu. Ustanite sada, gospodaru, valja dočekati don Gregorija, čini mi se da dolaze ljudi, galame, i zacijelo su već u kući.

Tako je i bilo. Don Gregorio i renegat bili su već izvijestili potkralja o svojem putu i povratku. Onda je don Gregorio poželio vidjeti Anu Félix, pa je došao s renegatom don Antonijevoj kući. Don Gregorio bijaše u ženskim haljinama kad su ga izbavili iz Alžira, ali kad je došao na barku, presvukao se u sužanjsku odjeću što ju je ponio. No, u kakvoj odjeći bio da bio, vidjelo bi mu se da je odlična ličnost, koju moraš paziti i cijeniti, lijep je pako nadasve, a kako se čini, bit će mu sedamnaest do osamnaest godina. Ricote i kći iziđu mu u susret, otac u suzama, kći čedno. Ne zagrle se, jer gdje je velika ljubav, nema prevelike slobode. Svi se ondje zadive ljepoti don Gregorija i krasoti Ane Félix. Umjesto zaljubljenih progovori šutnja, oči bijahu jezici koji izrekoše njihove sretne i časne misli.

Renegat ispripovijeda kako se dovijao, što je sve poduzimao da izbavi don Gregorija; ovaj pak izreda u kakve je opasnosti i nevolje zapao kod onih žena među kojima je ostao; sve je iznio bez duga pričanja, kratko, jezgrovito, i tako pokaza da mu je pamet nadišla godine. Naposljetku Ricote isplati renegata i veslare. Renegat se opet pridruži i vrati Crkvi: odmetnuti član preobrazi se kajanjem i pokorom u čista i zdrava vjernika.

Nakon dva dana posavjetuje se potkralj sa don Antonijem kako bi uredili da Ana Félix i njezin otac ostanu u Španjolskoj, jer im se nije učinilo nepriličnim da u Španjolskoj ostane kći, koja je takva kršćanka, i otac, koji je također, čini se, poštenih misli. Don Antonio ponudi da će otići u Madrid, gdje ionako ima hitnih poslova, pa će poraditi na tome, a natukne još da se ondje po prijateljstvu i darovima mogu prevladati mnoge teškoće i zapreke.

— Ne valja se uzdati u prijateljstvo i darove — napomene Ricote, koji je slušao taj razgovor — jer kod velikoga don Bernardina od Velasca, grofa od Salazara, komu je Njegovo Veličanstvo povjerilo naš izgon, ne vrijede ni molbe ni obećanja, ni darovi ni jadikovanje. Istina je doduše da on pravdu začinja milosrđem, ali zna on dobro da je naš narod naskroz zaražen i pokvaren, pa se više služi jetkim lijekom, koji pali, nego melemom, koji blaži. Tako je on mudro, bistro, zastrašujući, primio na svoja jaka ramena da valjano provede ovaj teški posao. Sva naša vještina, himba, dodijavanje i varke ne mogoše mu zasjeniti Argusovih očiju, što svagda budno paze da nitko od nas ne bi zaostao niti se sakrio poput skrivenoga korijena, koji bi s vremenom opet isklijao i rodio otrovnim rodom u Španjolskoj, raščišćenoj već i oslobođenoj od onoga straha u koji bijaše zapala zbog našega velikoga broja. Herojska je odluka velikoga Filipa Trećega i neobična mu je mudrost što je provedbu te odluke povjerio don Bernardinu od Velasca![305]

— Ipak — reče don Antonio — ja ću se ondje potruditi koliko god budem mogao, pa kako Bog dâ. Don Gregorio će sa mnom, da utješi roditelje što ih je razjadio svojim odlaskom; Ana Félix ostat će kod moje žene, u mojoj kući, ili u kojem samostanu, a ja mislim, gospodinu će potkralju biti po volji da čestiti Ricote ostane u njegovoj kući dok se ne bude vidjelo što sam učinio.

Potkralj pristane na sve, ali kad je don Gregorio čuo što se i kako se dogovaraju, reče da se nikako ne može i neće rastati s Anom

Félix. No kako je kanio posjetiti roditelje, a potom se pripremiti i doći po Anu, ipak pristane na ono što su utanačili. Ostane dakle Ana Félix u don Antonijeve žene, a Ricote u potkraljevoj kući.

Svane dan don Antonijevu odlasku, pa i don Quijotovu i Sanchovu dva dana kasnije, jer vitez od onog pada nije mogao brže na put. Bilo je i suza i uzdisaja, i nesvjestice i jecaja, kad su se rastajali Ana Félix i don Gregorio. Ricote ponudi don Gregoriju tisuću škuda, ako hoće, ali ih on ne primi, nego samo uzajmi pet škuda u don Antonija te mu ih obeća vratiti u Madridu.

Tako njih dvojica krenu, a poslije, kako rekosmo, don Quijote i Sancho: don Quijote bez oružja, u putnoj odjeći, na klimavu Rocinantu, a Sancho pješice, jer je na sivca natovareno oružje i sva bojna oprema.

Šezdeset šesta glava

koja pripovijeda ono što će vidjeti tko pročita, a čuti komu budu čitali.

Odlazeći iz Barcelone, don Quijote pogleda opet ono mjesto gdje je pobijeđen te reče:

— Ovdje bješe Troja! Ovdje mi je nesreća, a nije kukavština, otela, slavu što sam je stekao! Ovdje se sudbina potitrala mnome! Ovdje su potamnjela moja junačka djela! Ovdje se, naposljetku, sreća moja srušila i nikada se više neće dići!

Čuo to Sancho, te će reći:

— Junačko srce, gospodaru, treba da jednako podnosi nesreću kao što se veseli sreći. Ja to sudim po sebi, jer dok sam namjesnikovao, bio sam veseo; sada, gdje sam perjanik, nisam žalostan. Ta čuo sam da je takozvana sreća nekakva pijana, hirovita žena, i još slijepa: ne vidi ona što radi, i ne zna koga ruši a koga diže.

— Velik si ti filozof, Sancho — odgovori don Quijote — i pametno zboriš, samo ne znam tko te naučio. Ja ti jedino velim da nema sretnih zgoda na svijetu; ono što se događa na zemlji, bilo dobro, bilo zlo, ne zbiva se slučajno, nego po osobitoj Božjoj providnosti, pa je zato običaj da govorimo: svatko je kovač svoje sreće. I ja sam bio kovač svoje sreće, ali bez nužne mudrosti, zato i plaćam svoju samouvjerenost. Bješe mi misliti kako onomu jakom i velikom konju Viteza od Bijeloga Mjeseca ne može odoljeti slabašni Rocinante. Odvažio sam se ipak i uradio što sam mogao. Svaljen sam s konja, izgubio sam čast, ali nisam izgubio i ne mogu izgubiti vrlinu da držim svoju riječ. Dok sam bio neustrašiv i hrabar skitnik vitez, djelima sam i junaštvom potvrđivao slavu, a sada, gdje sam poražen, potvrdit ću svoju riječ tako što ću je održati kako sam je zadao. Hajde dakle, prijatelju Sancho, da se vratimo u zavičaj i preturimo tu godinu novicijata: u toj ćemo samoći steći nove snage da se vratimo junačkom zanatu koji ne zaboravljam.

— Gospodaru — odvrati Sancho — nije ugoda pješačiti, i ne jagmim se ja da svaki dan prevalim velik put. Hajde da to oružje

objesimo na koje drvo kao kakva razbojnika, pa kad ja zajašem svojega sivca i dignem noge sa zemlje, prevaljivat ćemo svaki dan toliko koliko god želite. Ali ako vi mislite da ću ja pješice dalek put prevaljivati, onda vi mislite koješta.

— Pravo veliš, Sancho — prihvati don Quijote: — hajdemo onda objesiti moje oružje kao trofej, a poda nj ćemo, ili oko njega, urezati u drveće one riječi što su pisale na trofeju Orlandova oružja:

...Da ga diro nije
Tko ne smije s Orlandom boj da bije![306]

— Sve bolje i bolje — odgovori Sancho — a da nam ne treba putem Rocinante, valjalo bi i njega objesiti.

— Onda ne dam ni njega ni oružje da se objesi — odvrati don Quijote — da se ne rekne: za dobru službu loša plaća.

— Sasvim pravo velite vi, gospodaru — odgovori Sancho — jer mudri ljudi sude da ne treba magareću krivicu tovariti na samar; ako ste ovu nezgodu skrivili vi sami, trapite samoga sebe, a nemojte iskaljivati ljutnju i gorčinu na ovome slomljenom oružju, ni na dobrodušnom Rocinantu, ni na mojim nježnim nogama, da pješačim koliko i nije pravo.

U tim razgovorima proteče im dan i još četiri druga, a ništa im se ne dogodi i ne ispriječi na putu. Ali petoga dana uđu u neko selo i zateknu pred krčmom mnogo svijeta koji se ondje zabavljao jer bijaše blagdan. Kad don Quijote stiže k njima, zavikne jedan seljak:

— Neka o našoj okladi odluči koji od ove gospode što evo dolaze, a ne poznaju nas, ni jedne ni druge.

— Hoću drage volje — odgovori don Quijote — i sasvim pravedno, samo dok doznam što je posrijedi.

— Evo što je, čestiti gospodaru — reče seljak: — jedan žitelj iz našega sela, debeljko, koji teži jedanaest *arroba*,[307] izazvao na utrku drugoga žitelja, koji ne teži više od pet arroba. Ugovorili oni da će s jednakom težinom otrčati trku od sto koračaja; a kad je zapitan izazivač kako će im se izjednačiti težina, odgovori on neka onaj izazvani, koji teži samo pet arroba, uprti na leđa šest arroba željeza, i tako će se jedanaest arroba mršavkovih izjednačiti sa jedanaest arroba debeljkovih.

— Ne valja tako — uteče se u riječ Sancho dok još don Quijote nije ni zaustio. — Ja sam se istom prije nekoliko dana okanio

namjesništva i sučije, kao što sav svijet zna, a posao mi bijaše istraživati i takve razmirice i presuđivati u svakojakim parnicama.

— Samo ti odgovaraj, prijatelju Sancho — reći će don Quijote — jer meni se uzmutila i zbrkala pamet, pa nisam ni za što.[308]

Dobivši to dopuštenje, progovori Sancho seljacima što su se slegli oko njega i zinuli, očekujući presudu:

— Braćo, nikako ne valja ono što traži debeljko, i nije ni nalik na pravdu, jer ako i jest istina, kako se veli, da uvriježeni odabire oružje, ipak on ne smije odabrati takvo oružje koje drugomu smeta i priječi ga te ne može pobijediti. Zato ja sudim da debeli izazivač mora sa sebe, bilo s koje strane tijela, saderati šest arroba mesa, kako mu je najzgodnije i najpriličnije; onda će se izjednačiti, izravnati sa onih pet arroba protivnikovih, pa će moći obadvojica najednako trčati.[309]

— Tako mi svega — reći će jedan seljak kad je čuo Sanchovu presudu — taj gospodin govori kao blaženik,[310] a presuđuje kao kanonik. Ali neće debeljko ni za što skinuti sa sebe ni unču mesa, a kamoli šest arroba.

— Najbolje je da i ne trče — prihvati drugi — neka se ni mršo ne mori bremenom, ni debeljko ne guli meso, nego pozovimo gospodu u krčmu, na dobro vince, pa otpijmo polovinu oklade, a za drugo ne tarimo glavu.[311]

— Hvala vam, gospodo — odgovori don Quijote — ali ja se ne mogu zadržavati ni trenutak. Zbog tužnih misli i zgoda ja sam ovako neuljudan i moram hitjeti.

Obode dakle Rocinanta i krene. Ostadoše seljani zadivljeni onim što su vidjeli i čuli, a bijahu u čudu zbog gospodarove neobične spodobe i pameti njegova sluge, jer Sancho im se učinio da je sluga. A jedan će seljanin reći:

— Ako je ovako mudar sluga, kakav će tek biti gospodar! Okladio bih se: ako oni odu na nauke u Salamanku, začas će postati dvorski suci. Sve ti je šala, samo kad učiš te učiš i imaš prijatelja i sreće: možeš kad se i ne nadaš steći u ruku sudačko žezlo ili mitru na glavu.

Tu noć provedu gospodar i sluga usred polja, pod vedrim nebom, a sutradan nastave put i opaze kako prema njima ide pješak, s torbakom o vratu i sa štapom u ruci, kakve su već skoroteče. Kad se on približi don Quijotu, ubrza korak, gotovo dotrči do njega, ogrli

mu desnu nogu, jer više nije mogao dohvatiti, i progovori sav radostan:

— Oh, gospodaru don Quijote od Manche, srce će se razveseliti mojemu gospodaru vojvodi kada dočuje da mu se opet vraćate na dvore. Ondje on boravi svejednako s gospođom vojvotkinjom.

— Ne poznajem ja tebe, prijatelju — odvrati don Quijote — i ne znam tko si dok mi ne rekneš.

— Ja sam, gospodaru don Quijote — odgovori skoroteča — Tosilos, lakaj gospodina vojvode, onaj koji nisam htio da se bijem s vama zbog udaje kćeri doñe Rodríguez.

— Bože mili! — klikne don Quijote. — Zar si ti onaj koga su moji neprijatelji čarobnjaci preobrazili u lakaja kako bi mi oteli slavu onoga dvoboja?

— Manite se, čestiti gospodaru — odvrati glasnik; — nisu to bile nikakve čarolije, niti se ičije lice preobličilo: kao lakaj Tosilos ušao sam u zagrade bojišta, i kao lakaj Tosilos izišao sam odande. Svidjela mi se djevojka i htjedoh je i bez boja, ali mi se izvrnulo što sam zamislio, jer čim vi odoste sa našega dvora, dao mi vojvoda opaliti sto batina što sam drugačije uradio nego što mi je naredio kad sam u boj ulazio. Iz svega se toga izleglo da je djevojka sada opatica, doña Rodríguez vratila se u Kastilju, a ja evo idem u Barcelonu s pismima što ih moj gospodar šalje potkralju. Ako vam je po volji gutljaj, gospodaru, evo imam punu tikvu vinca i nekoliko kriški tronchonskoga sira, koji će vam izmamiti i razbuditi žeđ ako možda i niste žedni.

— Primam poziv — dočeka Sancho — nemoj dulje ni nuditi, nego toči, čestiti Tosilose, uskos i uznos svim čarobnjacima, koliko god ih ima u Indiji.

— Ti si, Sancho — reče don Quijote — zaista najoblaporniji čovjek na svijetu i najveća neznalica na zemlji, kad ne vjeruješ da je ovaj skoroteča začaran i da je ovo tobožnji Tosilos. Ostani s njim i nasiti se; ja ću polako dalje, pa ću te počekati dok ne dođeš.

Lakaj se nasmije, izvuče tikvu, izvadi sir, maši se za krušcem, te on i Sancho sjednu na zelenu travu. U lijepu miru i družbi smažu te opuckaju svu zalihu iz torbaka, onda u slast obližu i svežnjić pisama, jer su mirisala na sir. Reći će Tosilos Sanchu:

— Zar je tvoj gospodar, prijatelju Sancho, dužan ludovati?

— Zašto dužan? — odvrati Sancho. — Nije on nikomu ništa dužan, jer sve plaća, pogotovo kad je moneta ludost, to jest plaća on

sve u samim budalaštinama. Vidim ja to, govorim ja njemu, ali koja korist. Pogotovo sada, gdje je dotučen, jer ga je pobijedio Vitez od Bijeloga Mjeseca.

Tosilos ga zamoli da mu pripovjedi što se dogodilo, ali mu Sancho odgovori da nije uljudno puštati gospodara da čeka; kad se opet sretnu, bit će prigode da mu sve pripovjedi. Ustane onda, otrese mrvice iz brade i s odjeće, potjera pred sobom sivca, rekne Tosilosu »zbogom«, rastane se s njime i stigne gospodara, koji ga čekaše u hladu pod drvetom.

Šezdeset sedma glava

Kako je don Quijote odlučio biti pastir i živjeti u poljima dok mu ne proteče zavjetovana godina, s drugim zgodama koje su zabavne i valjane.

Mnoge su misli morile don Quijota dok i ne bijaše oboren, ali nakon pada počeše ga moriti još i više. Stao je, kako rekosmo, pod drvo u hlad, a misli povrvjele kao muhe na med, i zabockale ga: čas premišlja kako će se skinuti začaranost s Dulcineje, čas opet kakav će život protiv volje provoditi u samoći. Stigne mu Sancho i pohvali darežljivu narav lakaja Tosilosa.

— Zar ti, Sancho — reče mu don Quijote — još svagda misliš da je on zaista lakaj? Kao da si smetnuo s pameti da si vidio Dulcineju preobličenu u seljanku, a Viteza od Ogledala pretvorena u bakalaura Carrasca: sve su učinili čarobnjaci koji me progone. Ali ded mi reci: jesi li zapitao toga Tosilosa, kako ga krstiš, što je bilo od Altisidore: je li plakala zbog mene, ili je već zaboravila zaljubljene misli što su je morile dok bijah ondje?

— Nije meni bilo na pameti takvo što — odgovori Sancho — da bih pitao za ludorije. Sto mu jada, zar je vama, gospodaru, sada vrijeme istraživati tuđe misli, osobito ljubavne.

— Znaj, Sancho — reći će don Quijote: — velika je razlika između onoga što činiš od ljubavi, i svega onog što činiš od zahvalnosti.

Događa se da koji vitez nije zaljubljen; ali ako ćemo pravo, ne može se dogoditi da bi vitez bio nezahvalan. Altisidora me zavoljela, čini mi se; dala mi je tri rupca, kako znaš; oplakala je moj odlazak; proklela me, izgrdila me, javno je jadikovala, unatoč svojemu stidu: sve sami znaci da me obožava, jer ljubavna se srdžba obično završava kletvama. Ja joj nisam mogao natuknuti nikakvu nadu, niti joj ponuditi ikakvo blago, jer sam svu nadu posvetio Dulcineji, a blago je u skitnika vitezova, kaošto u vilenjakâ, prividno i lažno. Mogu joj dakle pružiti jedino uspomenu, sjećanje, ali samo bez ikakve štete uspomeni na Dulcineju, kojoj ti nažao činiš što zatežeš te ne mlatiš i ne trapiš to svoje meso (vuci ga

izjeli!), jer više voliš čuvati ga za crve nego za spas te jadne gospođice.

— Gospodaru — odvrati Sancho — ako ćemo po istini, ja ne mogu dokučiti što se moje zadnjice tiče skidanje čînâ sa začaranih, jer to je onako kao da reknemo: »Ako te boli glava, namaži koljeno.« Ja bih se zakleo da u svim knjigama, koliko god ste ih pročitali, gospodaru, a pišu o skitničkom viteštvu, nije još nitko batinama oslobođen začaranosti. Ali bilo kako mu drago, ja ću se izbatinati kad mi bude s voljom i kad mi bude zgodno vrijeme i prigoda da se trapim.

— Dao Bog! — odvrati don Quijote. — I obdario te milošću da se sjetiš svoje dužnosti, te da pomogneš mojoj vladarici, koja je i tvoja, jer ti si moj.

U takvim razgovorima nastave put i stignu onome mjestu gdje su ih pregazili bikovi. Prepozna ga don Quijote i reče Sanchu:

— To je ona livada gdje smo naišli na gizdave pastirice i stasite pastire štono naumiše obnoviti pastirsku Arkadiju. I nova je i razborita ta misao, a ja bih, Sancho, ako je tebe volja, da se i mi povedemo za njima i prometnemo se u pastire, barem dok moram živjeti povučen. Kupit ću nekoliko ovaca i sve drugo što je potrebno za pastirski posao, nadjenut ću sebi ime pastir *Quijotiz*, a ti *pastir Pancino*, pa ćemo krenuti po planinama, šumama i livadama, tu ćemo pjevati, tamo kukati, i pit ćemo kristalnu vodu s izvora, iz bistrih potoka i bujnih rijeka. Hrastovi će nas u obilju darivati preslatkim plodom, stabalje tvrdoga plutova drveća okriljem, vrbe hladovinom, ruže mirisom, daleke poljane nebrojenim šarenim sagovima, bistri i jasni zrak svježinom, mjesec i zvijezde svjetlošću unatoč crnoj noći, pjesma veseljem, suze blagošću, Apolon stihovima, ljubav sanjama, te ćemo se time ovjekovječiti i proslaviti ne samo u sadanjem stoljeću nego u svim budućim vijecima.

— Sto mu jada — odvrati Sancho — takav bi život bio za mene kao stvoren. Čim to bude vidio bakalar Sansón Carrasco i brijač majstor Nicolás, odmah će se i njih dvojica povesti za nama, pa će i sami otići u pastire. A tko će znati ne bi li i župnika ponijela želja da dođe u naš tor, kakav je veseljak i prijatelj šali.

— Sasvim pravo veliš — povladi mu don Quijote; — ako bakalaur Sansón Carrasco stupi u pastirsku družbu, kao što zacijelo i hoće, može se on prozvati: *pastir Sansonino*, ili također *pastir Currascón*; brijač Nicolás može se nazvati *Niculoso*, kao što se

drevni Boscán prozvao *Nemoroso*;[312] a kakvo bismo ime nadjenuli župniku, ne znam, nego da ga okrstimo po zvanju i prozovemo: *pastir Curiambro*.[313] Pastiricama u koje treba da se zaljubljujemo birat ćemo imena kao da biramo kruške; moje vladarice ime priliči i pastirici i princezi, ne moram se dakle mučiti i bolje joj ime tražiti; a ti, Sancho, možeš okrstiti tvoju kako te volja.

— Nisam je nakan drugačije okrstiti — odgovori Sancho — nego *Teresona*,[314] a to se baš slaže i s njenim punašnim stasom, i s pravim imenom, jer se zove Teresa; kad je dakle budem u pjesmama slavio, vidjet će se da sam čestit i ne tražim po tuđim kućama nad kruhom pogače. Župniku neće priličiti da uzme pastiricu, zbog dobra primjera, ali ako bakalar hoće, Bog mu, duša mu!

— Bože mili — klikne don Quijote — krasno li ćemo mi živovati, prijatelju Sancho! Svirale će se oriti, i gajde iz Zamore, i bubnji, i talambasi, i gusle! I kad još u toj raznolikosti odjekne *albogue*! Bit će tu na okupu gotovo svi pastirski zvuci!

— Što je to *albogue*? — zapita Sancho. — Otkad živim nisam tu riječ čuo, niti sam vidio to glazbalo.

— *Albogue* — odgovori don Quijote — to su dva koluta nalik na mjedene svijećnjake, pa kad ih onom udubinom i šupljinom spljesneš, izdaju glas koji doduše nije blagozvučan i skladan, ali nije ni nezgodan, i lijepo se slaže s priprostim gajdama i talambasima. Ime je *albogue* maursko, kao sve riječi u našem kastiljskom jeziku koje se započinju slovkom al,[315] kao što su: *almohaza* (češagija), *almorzar* (doručkovati), *alhombra* (sag), *alguacil* (oružnik), *alhucema* (despik), *almacén* (magazin), *alcancía* (škrabica), i druge ovakve riječi, kojih neće biti mnogo. Samo se tri maurske riječi u našem jeziku završavaju slovom *i*: *borceguí* (cipela), *zaquizamí* (potkrovnica) i *maravedí* (sitan bakarni novac). Da su *alhelí* (šeboj) i *alfaquí* (duhovnik) arapske riječi, poznaje im se po početku *al* i po završetku *i*. Ovo ti usput rekoh, jer sam se sjetio kad sam spomenuo *albogue*. Da pako budemo u našem poslu savršeni, od koristi je što sam ja donekle pjesnik, kako znaš, i što je bakalaur Sansón Carrasco još kako vrstan pjesnik. Župnika i ne spominjem, ali bih se okladio da i njega spopadaju pjesnički hirovi i mušice; a da spopadaju majstora Nicolása, o tome i ne sumnjam, jer brijači su svi, ili gotovo svi, vješti gitari i sastavljaju pjesme. Ja ću jadikovati zbog rastavljenosti; ti ćeš se dičiti čvrstom ljubavlju; pastir Carrascón

žalit će se kako je prezren, a župnik Curiambro što ga bude volja, i tako će sve lijepo teći, da uživaš...

Odgovori mu na to Sancho:

— Ja sam, gospodaru, takve loše sreće te i ne vjerujem da će svanuti dan gdje bih se ja posvetio pastirskome poslu. Nestrpljivo ga čekam. Ah, kakve ću zgodne žlice djeljati kad budem pastir. I kakvu ću poparu s uljem i lukom priređivati, i sir od skorupa, i vijence plesti i pastirske tričarije izrađivati, pa ako se ne proslavim da sam pametan, proslavit ću se barem da sam domišljat. Sanchita, kći moja, donosit će nam ručak u tor. Ali stoj! Ona je ljepolika, a neki pastiri nisu bezazleni, nego su obješenjaci. Neću ja da ona ode po vunu a dođe kući ostriženа. Ima ljubakanja i pomame i po poljima, baš kaošto i po gradu; po pastirskim kolibama isto onako kaošto i po kraljevskim dvorima. Makni napast, maknuo si i grijeh; što nije na očima, nije na srcu; a bolje je onomu tko sam nosi, nego tko prosi.

— Mani se poslovica, Sancho — reče don Quijote — jer svaka od njih dotječe i sama da protumači tvoju misao. Koliko sam te već svjetovao da ne sipaš poslovice i da paziš što govoriš. Ali kao da propovijedam u pustinji: krsti vuka, vuk u goru; jare krsti, jare brsti.

— Čini mi se, gospodaru — odvrati Sancho — da ste vi nalik na onu tavu što se ruga kotlu da je crn.[316] Vi mene kudite za poslovice, a sami ih nižete sve dvije po dvije.

— Pamti, Sancho — odgovori don Quijote — da ja poslovice govorim u pravi čas, i one onda pristaju kao prsten na prst. A ti ih silom dovlačiš, ne dovodiš ih, nego ih vucariš. Čini mi se, ja sam tebi već rekao da su poslovice kratke rečenice, sabrane iz iskustva i razmišljanja starih naših mudraca, a poslovica koja se ne govori u zgodan čas nije mudra izreka, nego je gluparija. Ali ostavimo se toga, jer se evo mrači, pa ćemo se malo ukloniti sa ceste i prenoćiti, a što će sutra biti, Bog bi znao.

Skrenu i povečeraju kasno i loše, na mrzovolju Sanchovu. Prikazuje mu se sada oskudica u kojoj životari skitničko viteštvo po šumama i planinama, ali se mišlju dohvaća perjanik i obilja po dvorima i domovima u don Diega od Mirande, na svadbi bogataša Camacha, u don Antonija Morena... Zaključi ipak da ne može svagda biti dan, a ni uvijek noć.

Tu pak noć provede perjanik spavajući, a gospodar bdéći u besanici.

Šezdeset osma glava

O čekinjavoj pustolovini što se dogodila don Quijotu.

Noć je bila potamna, premda je na nebu sjao mjesec; ali nije sjao da ga vidiš; jer se gospođa Diana zna odšetati k antipodima, pa onda planine pocrne, a doline se smrače. Don Quijote izvrši svoju prirodnu dužnost i odspava prvi san, ali u drugi ne zapade, sasvim drugačije nego Sancho, u koga i nema drugoga sna, jer mu prvi traje od večeri do zore, po čemu se vidi da je dobra zdravlja i da ima malo briga. A don Quijota more mnoge brige i san mu razbijaju; tako on, ojađen, probudi Sancha i reče mu:

— Ja se čudim, Sancho, tvojemu nehaju. Ti si valjda od mramora, ili od tvrdoga tuča, u kojemu nema gibanja ni ganuća, nit ikakva čuvstva. Ja bdîm, a ti spavaš; ja plačem, a ti pjevaš; ja se onesvješćujem od posta, a ti jedva dišeš kako si se ulijenio i presitio. Čestitim je slugama dužnost da s gospodarima muku muče i sudjeluju u njihovim proživljavanjima, ma i zbog pristojnosti. Gledaj kako je vedra noć i kako nas ova samoća nuka da bdjénjem prekinemo san. Ustani, tako ti života, udalji se malko odavde, pa s voljom, odrešito, odudaraj sebi tri-četiri stotine batina na račun onih za skidanje začaranosti s Dulcineje. Ja te molim i zaklinjem; neću se opet kaošto onomad hvatati s tobom šakama, jer znam da su ti šake teške. A kad se budeš izmlatio, provest ćemo ostatak noći pjevajući, ja o dalekoj Dulcineji, ti pak o svojoj postojanosti, i tako ćemo započeti pastirski život kojim ćemo živjeti u našem selu.

— Gospodaru — odgovori Sancho — nisam ja fratar da ustajem usred sna i da se trapim, i ne mogu dokučiti kako bih se ja mogao batinati da me ljuto boli, a zatim pjevati. Pustite vi mene, gospodaru, da spavam, i ne navaljujte da se batinam, jer ću se onda zakleti da neću nikada dirnuti ni dlačicu na svojoj odjeći, a kamoli na svojoj koži.

— Oh, ti kruta dušo! Nemilosrdni perjaniče! Oh, uludo potrošeni kruše i loše uzvraćena milosti što sam ti je iskazivao sve dosad i još ti kanim iskazivati! Po meni si postao namjesnikom, po meni evo ti bliske nade da ćeš se zagrofiti ili steći drugu isto toliku

čast, a to će biti čim proteče ova godina dana, jer *post tenebras spero lucem*.[317]

— Ne razumijem ja to — odvrati Sancho — samo znam da ja, dok spavam, ne ćutim ništa: ni strah, ni nadu, ni muku, ni slavu. Slava onomu koji je izmudrio san, jer to je pokrovac što pokriva sve ljudske misli, hrana što siti glad, voda što taži žeđ, oganj što grije hladnoću, hladnoća što blaži žar, i naposljetku sveopći novac za koji se kupuje sve, vaga i uteg što izjednačuje pastira s kraljem i zvekana s mudracem. Samo je nešto loše u sna, kako sam čuo da vele, a to je što nalikuje na smrt, jer među spavačem i mrtvacem vrlo je mala razlika.

— Nikada te još nisam čuo, Sancho — na to će don Quijote — da ovako kićeno govoriš kao sada. Po tome razabirem da je istinita poslovica što je znaš spominjati: nije s kime si se rodio, nego s kime si se zgodio.

— Gle toga čuda, gospodaru! — uzvrati Sancho. — Sada evo nisam ja onaj što niže poslovice, jer i vama vrve iz usta sve dvije po dvije, još ljepše nego meni. Samo je valjda među vašim i mojim poslovicama razlika što vaše stižu u pravi čas, a moje u nevrijeme, ali kako bilo da bilo, i vaše, i moje, sve su ipak poslovice.

Oni u tim riječima, kadli začuju muklu tutnjavu i nesnosno roktanje i skviku od koje odjekuju sve doline. Skoči na noge don Quijote i lati se mača, a Sancho se zguri za sivcem, okruži se odovud i odonud gomilom oružja i magarčevim samarom. Zadrhtao je od straha, a don Quijote se zbunio. Iz časa u čas buka je sve gora i sve bliža zaplašenoj dvojici: barem jednomu zaplašenom, jer drugomu se već zna hrabrost.

A što bijaše posrijedi? Neki ljudi krenuli na sajam s krdom svinja, više od šest stotina roktavaca, tjeraju ih na prodaju. Tolika se graja i buka nadigla da od rokota i skvike zagluhnuše uši vitezu i perjaniku te oni ne znadoše što se zbiva.

Silno to roktavo krdo dojuri hrpimice: ne pazeći ni na ugled don Quijotov, ni na strah Sanchov, projuri preko obadvojice, razori Sanchove opkope, sruši don Quijota, svali Rocinanta... Pusto mnoštvo, rokot, brzina u kojoj dojuriše te nečiste životinje, zbrkaju i povaljaju po zemlji samar, oružje, sivca, Rocinanta, Sancha i don Quijota. Sancho ustane, koliko je već mogao, te zaište od gospodara mač: hoće da poubija, veli, pol tuceta bezobraznih svinja, jer je već razabrao da su svinje. Don Quijote odgovori mu:

— Mani ih se, prijatelju, jer ova pogrda samo je pokora meni za grijeh, i pravedna je kazna nebeska da pobijeđenoga skitnika požderu šakali, izbodu ose i pregaze svinje.

— Onda je valjda i to kazna nebeska — priklopi Sancho — što perjanike pobijeđenih skitnika vitezova bodu muhe, izjedaju uši i glad ih mori. Da smo mi perjanici sinovi ovim vitezovima što ih služimo, ili kakvi bliski rođaci njihovi, ne bi bilo čudo što nas stiže pokora za njihove grijehe sve do četvrtoga koljena. No, što se nas Panzâ tiču Quijoti? Ali sada svejedno. Hajde da ovo uredimo, pa odspavamo što još ima noći, a sutra će Bog već providjeti.

— Spavaj ti, Sancho — odgovori don Quijote — jer si se i rodio da spavaš; a ja sam se rodio da bdîm, pa ću sada do svanuća obuzdati svoje misli, da mi srcu odlane, u malom madrigalu što sam ga (ti i ne znaš) sastavio sinoć u pameti.

— Meni se čini — odvrati Sancho — da baš i nisu teške misli kraj kojih možete i stihove kovati. Kujte vi, gospodaru, pjesme koliko vas volja, a ja ću spavati koliko god mogu.

I odmah se voljko smjesti na zemlji, skupi se i zaspi tvrdim snom; ne bune njega ni jamstva, ni dugovi, niti ikakva bol. Don Quijote se pak nasloni na bukvu ili hrast plutnjak (Cide Hamete Benengeli ne razlikuje koje drvo bijaše), te zapjeva uz pratnju svojih uzdisaja:

Oj ljubavi, kada meni
Jadi, kojim moriš, sinu na pameti,
Tada želim ja umrijeti,
Dokončati smrću jad svoj nesmiljeni.

Ali kada stignem meti,
Ja u luku sa pučine pustih jada,
Veselim se, nova nada
Život jača i ne želim mrijeti.

Moj me život već ubija,
Evo svagda smrt u život vraća mene.
Vidi kobi nečuvene:
I taj životi smrt što od mene zbija![318]

I svaki stih poprati mnogim uzdasima i suzama, kao da mu srce jeca od ljute boli što je pobijeđen i što je daleko od Dulcineje.

Uto se i razdani, sunce sine Sanchu baš u oči i probudi ga. Trgne se on, strese i protegne trome udove. Pogleda kako su mu svinje opustošile živež, i prokune ono krdo, izreda psovke...

Nastave vitez i perjanik napokon put, a predvečer ugledaju gdje prema njima ide desetak konjanika i četiri pješaka. Don Quijotu protrne srce, a Sanchu zamre, jer ti ljudi što dolaze oboružani su kopljima i štitovima, sasvim kao ratnici. Okrene se don Quijote Sanchu te će mu reći:

— Da ja smijem, Sancho, baratati oružjem i da mi ruke nisu vezane zavjetom, bila bi meni ova grdosija što na nas udara puka šala i mačji kašalj... Ali možda oni i nisu ono čega se mi bojimo.

Uto stignu konjanici, upere koplja, opkole bez ijedne riječi don Quijota, upru mu koplja u leđa i prsa i poprijete mu smrću. Jedan od pješaka stavi onda prst na usta, u znak neka šuti, uhvati Rocinanta za vođice te ga odvede sa ceste. Oni drugi pješaci potjeraju Sancha i sivca, svi u čudnoj šutnji, i pođu za onim što vodi don Quijota. Don Quijote htjede dva-tri puta zapitati kamo ga vode i što hoće od njega, ali čim makne usnama, odmah mu ih zatvaraju šiljcima od kopalja. I Sanchu se dogodilo isto, jer čim on krene progovoriti, odmah ga jedan od pješaka bodne ostanom, pa i sivca, kao da je i on nakanio govoriti. Zapadne noć, oni pobrzaju, a zarobljenike obuzme još gori strah, pogotovo kad začuše kako im povikuju:

— Hajte, trogloditi!

— Šutite, barbari!

— Trpite, ljudožderi!

— Ne jadikujte, Skiti, ne bečite oči, ubojice Polifemi, lavovi krvoločni!

I sve ih takvim imenima krste, na jad i muku gospodaru i slugi. Sancho uze govoriti u sebi: — »Zar smo mi *glodavci*? Zar smo mi *berberi* i *ludi ždere*? Zar smo mi psi, da *skvičimo*? Nisu meni po volji ta imena. Zlo se nama piše. Svako zlo po nama, kao po psu batine. Ali dao Bog da se barem na samim batinama završi ta nesretna zgoda!«

Zaprepastio se don Quijote i ne može uza sve mozganje dokučiti što li znače sva ta pogrdna imena koja im nadijevaju; razabere on jedino da se ne smije nadati nikakvu dobru, a treba da se boji silna zla. Stignu onda, nekako u jedan sat po ponoći, nekomu dvoru, i don Quijote razabere da je to vojvodin dvor, gdje je boravio.

»Bože mili — reče u sebi kad je prepoznao dvor — što li će to biti? U tom je domu doduše sama uljudnost i gostoljubivost; ali pobijeđenima se prevraća dobro u samo zlo, a zlo još u gore.«

Uđu u glavno dvorište dvorsko i spaze gdje je sve nekako neobično, svečano, pa ih je spopalo još veće čudo, i podvostručio se strah, kako će se vidjeti u sljedećem poglavlju.

Šezdeset deveta glava

O nadasve neobičnoj i najčudnijoj zgodi što se ikad u ovoj velikoj povijesti dogodila don Quijotu.

Sjašu konjanici pa oni i pješaci zgrabe brže Sancha i don Quijota te ih uvedu u dvorište, u kojemu gori uokolo stotinjak bakalja ili zublji, pozaticanih u usade, a po hodnicima više od pet stotina svjetiljaka, tako da i po toj dobrano mrkloj noći ne razabireš da nije dan. Nasred dvorišta diže se odar, visok otprilike dva lakta, sav prekriven velikim pokrovom od crna baršuna, dok uokolo gore po stepenicama bijele voštanice, u više od sto srebrnih svijećnjaka. Na odru leži mrtvo tijelo prekrasne djevojke, koja svojom krasotom krasi i samu smrt. Glava joj počiva na brokatnu uzglavlju, ovjenčana je vijencem spletenim od svakojaka mirisna cvijeća. Ruke su joj skrštene na prsima, u rukama joj grančica blijede pobjedničke palme.[319] S jedne je strane u dvorištu tribina sa dva prijestolja, na kojima sjede dva čovjeka s krunom na glavi i žezlom u ruci, te se po tome vidi da su kraljevi, bilo pravi, bilo tobožnji. Do te tribine, kamo se penje nekoliko stepenica, još su dva sjedišta: oružnici smjeste onamo zarobljenog don Quijota i Sancha, sveudilj šuteći, i nalože im znakovima nek i oni šute. Ali da im i nisu naložili, šutjeli bi, jer od toga čuda što ga gledaju ukočili im se jezici.

Uto se na tribinu popnu, uz mnogu pratnju, dvije odlične osobe; don Quijote odmah prepozna vojvodu i vojvotkinju, domaćine, koji sjednu na dva prebogata naslonjača, do onih kraljeva.

Tko se ne bi začudio tomu, pogotovo gdje je don Quijote razabrao da je na odru mrtvo tijelo krasotice Altisidore? Kada se vojvoda i vojvotkinja popeše na tribinu, ustanu don Quijote i Sancho i duboko im se poklone, a vojvoda im i vojvotkinja otpozdrave, kratko kimnuvši glavom.

Pojavi se sada sa strane sluga, pristupi Sanchu, prebaci mu mantiju od crna, kruta platna, po kojoj su naslikani plamenovi. Skine mu kapu, natakne mu na glavu visoku šiljastu mitru kakvu nose pokajnici osuđeni od Svete oblasti, i šapne mu na uho neka se ne usudi pisnuti ako ne želi klip u zube ili se rastati sa životom.

Pogleda Sancho sebe od glave do pete: vidi da gori u plamenu, ali dok ga ne peče, nema brige. Skine s glave papirni tuljac i vidi da su po njemu naslikani vrazi; natakne ga opet i rekne u sebi: »Uh, uh, samo neka me plamenovi ne pale, a vrazi ne nose«.

Gleda ga i don Quijote, pa iako ga je strah zaokupio svega, ipak se morade nasmijati Sanchovu izgledu. Uto se začuje, kanda ispod odra, tiha, ugodna svirka flaute, a kako se ne javlja ničiji ljudski glas, jer ovdje se i tišina još stišala, ta je svirka i nježna i ljupka. Odjednom se kraj uzglavlja toga (kako sude) mrtvoga tijela pojavi krasan mladić u rimskoj odjeći, te on zasvira u harfu i otpjeva ove dvije kitice:

Dok ne živne mrtva Altisidora
Od krutosti Quijotove nemile,
I dok se dame začaranog dvora
U crnu tugu nisu opremile,
I dokle svoje djevojke señora
Ne ogrne u koprene od svile,
Krasotu njenu pjevat ću i jade,
Da ni sam Orfej krasnije ne znade.
I nije samo dosuđeno meni,
Da tebe pjevam dok mi život traje.
Dok umrem, još će jezik ukočeni
U tvoju slavu glasak da izdaje.
Kad krene duh, iz tijela izbavljeni,
I stigne Stiksu, u podzemne kraje,
I ondje će ti mojom pjesmom slava
Zaoriti na rijeci zaborava.[320]

— Nemoj dalje — progovori jedan od onih što se čini da su kraljevi: — nemoj, božanski pjevaču, jer bi zaludan trud bio prikazivati nam sada smrt i draži neprispodobive Altisidore, koja nije umrla, kao što neuki svijet misli, nego živi u jezicima Slave i povrh toga u muci što je mora pretrpjeti Sancho Panza, koga smo evo doveli ovamo da je vrati izgubljenoj svjetlosti. Hajde dakle, Radamante, koji sa mnom sudiš u mračnim spiljama Plutonovim i znaš sve što je nedokučiva sudbina odredila da bi ova djevica uskrsnula, reci, objasni to odmah, da se ne odgađa radost kojoj se nadam kad zamrla oživi!

Čim je to izrekao sudac Minos, drug Radamantov,[321] ustane Radamant i reče:

— Hej, sluge ovoga doma, visoki i niski, veliki i mali, pritrkujte svi redom: čvrknite Sancha po nosu dvadeset i četiri puta, uštinite ga dvanaest puta, bocnite ga u ruke i bedra šest puta! Kada to izvršite, oživjet će Altisidora!

Kad je to čuo Sancho Panza, prekine šutnju i provali:

— Tako mi svega, bio ja Maur ako pustim da me zvrckaju po obrazu i da me diraju u lice! Sto mu jada! Zar uskrsnuće te djevojke zavisi od pipanja po meni? Zar su se svi čarobnjaci pomamili! Začarali Dulcineju pa onda mene batinaju da sa nje maknu začaranost. Umrla Altisidora od bolesti koju joj Bog posla, a sada bi nju uskrisili čvrkama po mome nosu, gle! dvadeset i četiri zvrčke! I da mi probockaju tijelo kao rešeto i da me ištipaju do masnica! Prođite se vi mene i takve lakrdije, jer ja sam stari pas i ne znam za šalu!

— Umrijet ćeš! — progovori Radamant gromkim glasom. — Umekšaj se, tigre, pokori se, bahati Nimrode, trpi i šuti, jer ti ne ištu što ne može biti. I ne petljaj se i ne ispituj poteškoće ovoga posla: bit ćeš iskvrcan, izbockan, ištipan da sve ječi. Hej, sluge, izvršujte moj nalog, jer tako mi vjere poštenjačke, vidjet ćete što će od vas biti!

Prođe sada dvorištem nekih šest družbenica u povorci, jedna za drugom, četiri s naočarima. Digle one desnice, ispružile četiri prsta, da se ruka čini još duljom, kako je sada moda. Čim ih opazi Sancho, riknu kao bik i reče:

— Može me cio svijet pipati po licu, samo ne dam da me diraju družbenice! To neću trpjeti! Neka mi sve lice izgrebu, kako su na tome dvoru izgrebli mojemu gospodaru; neka mi izbodu tijelo oštrim bodežima; neka me štipaju užarenim kliještima; sve ću otrpjeti ovoj gospodi za volju; ali da me diraju družbenice... ne dopuštam, sve ako me vrag odnio!

Prekine šutnju i don Quijote, te reče Sanchu:

— Otrpi, sinko, udovolji gospodi, a hvali Bogu što te obdario tolikom vrlinom da ti mučeništvom svojim skidaš čini sa začaranih i mrtve oživljuješ.

Družbenice se već približile Sanchu; on pak krotak, smirio se i pokorio, namjestio se na stolici i prepustio lice i bradu prvoj družbenici. Ona ga zvrcne čestito i zatim mu se pokloni duboko.

— Ne treba toliko uljudnosti, a ni toliko bjelila, gospo družbenice — oduši Sancho — jer tako mi Boga, ruke vam vonjaju na ocata![322]

Iskvrcaju ga sve družbenice i još ga mnogi sa dvora ištipaju. Ali kad ga stadoše bockati pribadačama, nije mogao otrpjeti, nego skoči sav bijesan sa stolice, zgrabi zapaljenu zublju što je bila kraj njega te uzme mlatiti po družbenicama i po svim svojim mučiteljima, vičući:

— Nosite se, sluge paklene! Nisam ja od željeza, da ne osjećam tu strahovitu muku!

Uto se Altisidora, kojoj bijaše valjda dodijalo ležati onako dugo na leđima, prevrne na bok. Kad to spaze ljudi oko nje, uzviču se svi u jedan glas:

— Oživjela je Altisidora! Oživjela je Altisidora!

Radamant zapovjedi Sanchu neka stiša gnjev, jer se evo postiglo za čim su išli.

Čim pako don Quijote opazi da se Altisidora ganula, klekne pred Sancha i progovori:

— Sada je čas, sinko moj, a ne perjaniče moj, da odudaraš nekoliko batina, kao što moraš, da bi se skinula začaranost sa Dulcineje. Sada, velim, gdje ti je vrlina dozrela i možeš izvršiti čestito djelo kojemu se nadam od tebe!

Odgovori mu na to Sancho:

— To ne bi bio, čini mi se, med na kolač, ni melem na ranu, nego je sa zla na gore. Sada, gdje su me ištipali, iskvrcali, izbockali, zar da se i batinam. Onda samo još dovucite velik kamen, svežite mi ga o vrat i strmoglavite me u studenac. Ni to mi nije baš žao, ali zašto se svagda na meni kola lome[323] da se drugi iskobeljaju iz zla. Ostavite se vi mene, jer tako mi Boga, ja ću sve rastreskati i poslati dođavola, pa kud puklo da puklo!

Međutim je Altisidora sjela na odru, pa u taj čas zaore rozi, poprate ih flaute i pridruže se poklici:

— Oživjela je Altisidora! Oživjela je Altisidora!

Ustanu vojvoda i vojvotkinja, kraljevi Minos i Radamant, i svi drugi, zajedno sa don Quijotom i Sanchom, te pođu pozdraviti Altisidoru i pomoći joj da siđe s odra. Ona se pak, tobože iznemogla, pokloni vojvodi i vojvotkinji, i kraljevima, pogleda ispod oka don Quijota i progovori:

— Bog ti oprostio, viteže bez ljubavi, jer zbog tvoje sam krutosti proboravila, čini mi se, više nego tisuću godina na drugome svijetu. A tebi, najmilosrdniji perjaniče na svoj zemlji, zahvaljujem što sam opet stekla život. Od dana današnjega, prijatelju Sancho, raspolaži sa šest mojih košulja što ti ih dajem, pa ih prepravi sebi za košulje. Ako i nisu sve čitave, barem su čiste.

Sancho klekne, snimi šiljatu mitru i poljubi Altisidori ruku. Vojvoda naloži neka mu maknu šiljato čudo s glave i vrate kapu; neka mu skinu i mantiju s plamenovima. Sancho zamoli vojvodu da mu pokloni skinutu mantiju i papirnu mitru: želi ih ponijeti u svoje selo, za uspomenu na ove nečuvene zgode.

Odgovori vojvotkinja neka mu ih ostave; zna on kako mu je ona velika prijateljica. Vojvoda pak naredi neka pospreme dvorište, pa svatko u svoju sobu! A don Quijota i Sancha neka odvedu u sobe što ih obojica već znaju.

Sedamdeseta glava

koja slijedi za šezdeset devetom i pripovijeda zgode što se ne mogu ispustiti jer potpuna i jasna treba da ostane ova povijest.

Sancho prenoći tu noć u postelji na kotačima, u istoj sobi sa don Quijotom, premda bi to najradije spriječio da je mogao: dobro je znao da mu neće biti sna od gospodarovih pitanja i pustih odgovora, a nije voljan govoriti mnogo, sav je slomljen od muke što ju je pretrpio, jezik mu se nije još razvezao, pa bi mu milije bilo spavati u kolibi sam negoli u toj bogatoj odaji u društvu. Pravo se i pobojao, slutnja mu se pokazala točnom, jer tek što je gospodar legao, već je i progovorio:

— Što sudiš, Sancho, o noćašnjoj zgodi? Velika je moć prezrene ljubavi. Vidio si rođenim očima mrtvu Altisidoru, a nije ona poginula ni od strijele, ni od mača, ni od ikakva ratnog oružja, ni od smrtonosnog otrova, nego od samih gorkih misli na neumoljiv prezir na koji je svagda nailazila u mene.

— Neka ona umire kada ju volja i kako ju volja — odvrati Sancho — a mene neka pušta s mirom, jer ja, otkako živim, nisam nikada niti zadobio njenu ljubav, niti sam je prezreo. Ne znam i ne mogu dokučiti, kako već rekoh, što trebaju muke Sancha Panze da se izbavi Altisidora, djevojka više hirovita nego pametna. Sada ja zbilja vidim jasno i bistro da na svijetu ima čarobnjaka i čarolija, Bog me od njih izbavio, jer se sam izbaviti ne znam; ali vas ipak molim, gospodaru, pustite me da spavam, i ne pitajte me ništa više, ako ne želite da skočim kroz prozor.

— Spavaj, prijatelju Sancho — odgovori don Quijote — ako možeš spavati od tolikih bodaca, uštipa i zvrčaka.

— Ne peče mene bol — odvrati Sancho — koliko me peku one zvrčke, a samo zato što su od družbenica, munja ih ošinula. I opet vas molim, gospodaru, pustite me da spavam, jer u snu zaboravlja čovjek nevolje što ga more dok je budan.

— Neka bude — reče don Quijote — i Bog ti pomogao!

Utonu u san obojica, a dok spavaju, dotle će Cide Hamete, pisac ove velike povijesti, izvijestiti i redom objasniti što je navelo vojvodu i vojvotkinju da smisle onu vještu smicalicu.

Nikako, veli, nije Sansón Carrasco mogao zaboraviti kako ga je don Quijote kao Viteza od Ogledala pobijedio i na tlo oborio. Taj je poraz i taj pad omeo Carrascu i zbrisao sve naume. Ali on odluči opet okušati sreću, nadajući se boljemu uspjehu nego što ga je onda postigao. Raspitao se dakle u paža što je Teresi Panzi, ženi Sanchovoj, donio pismo i dar, gdje je don Quijote, pa onda nabavio novo oružje i konja, naslikao na štit bijeli mjesec i natovario sve na mulu, koju mu je vodio neki seljak, a ne Tomé Cecial, prijašnji perjanik njegov, koga bi Sancho i don Quijote prepoznali. Stigao potom vojvodi na dvore i tu se raspitao kamo je i kuda krenuo don Quijote, koji bijaše namjerio na turnir u Zaragozu.

Vojvoda mu pripovjedi, uz ino, kakvu su šalu zbili sa skidanjem začaranosti sa Dulcineje na nevolju Sanchovoj zadnjici. Obavijesti ga napokon i o tome kako se Sancho našalio s gospodarom da je Dulcinea začarana i preobražena u seljanku, i kako je vojvotkinja obrlatila Sancha da je zapravo on prevaren, jer Dulcinea je zaista začarana.

Bakalaur se dosita nasmije i nadivi Sanchovoj dosjetljivosti i bezazlenosti, i neobičnoj ludosti don Quijotovoj. Vojvoda zamoli Carrasca, ako nađe don Quijota pa ga pobijedi ili ne pobijedi, neka se vrati ovuda, da izvijesti što se dogodilo.

Tako bakalaur i učini. Udari za ludim vitezom u potragu, ne nađe ga u Zaragozi, krene dalje, i dogodi se onda ono što je već opisano. Vrati se potom na vojvodin dvor i ondje sve potanko ispriča: kakvi bijahu bojni uvjeti, i da će don Quijote, kao čestit skitnik vitez, održati riječ što ju je zadao, naime da će se na godinu dana skloniti u svoje selo. Za to će pak vrijeme, veli bakalaur, don Quijote možda ozdraviti od svoje ludosti. Ta je nakana i navela njega, bakalaura, da se preobličuje, jer je žalost da onako razborit čovjek kao don Quijote luduje.

Tako se Carrasco rastane s vojvodom i vrati u svoje selo, u nadi da će se uskoro za njim vratiti i don Quijote.

Tu je sada vojvoda ulučio priliku da smisli onu lakrdiju s Altisidorom: toliko su mu godile Sanchove i don Quijotove zgode i nezgode. Zaposjeo je dakle, mnogim slugama, pješacima i konjanicima, sve putove oko dvora i dalje na sve strane, kuda god

misli da bi se mogao vraćati don Quijote, i naredio im, ako ga nađu, da ga milom ili silom dovedu na dvor. Našli ga oni i javili vojvodi, koji bijaše sve već pripremio, te čim mu doglasiše da dolazi don Quijote i Sancho, naloži da se zapale zublje i da Altisidora legne na odar. Sve je bilo, kako rekosmo, upriličeno uvjerljivo i živo, te se jedva razlikovalo od zbilje.

Cide Hamete još zaključuje da su po njegovu sudu oni koji izvode takve šale isto tako budalasti kao što su oni s kojima se šale, pa su vojvoda i vojvotkinja dobrano luckasti, kad su toliko upeli da se našale s luckastima, to jest sa tom dvojicom munjenih.

Tu pak dvojicu, jednoga u tvrdu snu, drugoga, budna i zbrkanih misli, zateče dan i volja da ustanu, jer don Quijote nije nikada volio ljenčariti na perinama, bio pobijeđen ili pobjeditelj.

Altisidora, koja je, po don Quijotovu mišljenju, oživjela, to jest iz smrti se vratila u život, učini po hiru svojih gospodara te se ovjenča onim istim vijencem što joj na odru bijaše na glavi, odjene se u haljinu od bijela tafta, posutu zlatnim cvjetovima, spusti kosu niz pleća, uzme štap od najfinije crne ebanovine pa uđe u don Quijotovu sobu. On se od nje smete i zbuni, skupi se i pokrije svim plahtama i pokrivačima na postelji, jezik mu zanijemi, i nije mogao protisnuti ni jednu jedinu uljudnu riječ. Altisidora sjedne na stolicu do njegova uzglavlja, uzdahne duboko i progovori nježnim, iznemoglim glasom:

— Kad odlične gospođe i skromne djevice posrnu u poštenju i razuzdaju jezik da ne paze ni na što, te svijetu odaju tajne što su im u srcu, onda su one u krajnjem jadu. Ja sam, gospodine don Quijote od Manche, jedna od tih, potištena, pobijeđena, zaljubljena, ali ipak strpljiva i poštena, a jer sam takva, srce mi od šutnje puče, i ja se rastadoh sa životom. Dva sam dana zbog okrutnosti kojom si me morio,

Oj krući mojem jadanju neg mramor,[324]

kameni viteže, bila mrtva, barem su svi koji me vidješe mislili da sam mrtva; a da se nije Amor smilovao meni i našao pomoć mojim mukama u čestitome ovom perjaniku, ostadoh ja na drugome svijetu!

— Kamo sreće — priklopi Sancho — da je našao tu pomoć u mojem magarcu; ja bih mu zahvalio. Ali recite mi, gospođice, Bog

vam dao blažega ljubaznika nego što je moj gospodar: što ste vidjeli na onome svijetu? Kako je u paklu? Jer tko umire od očaja, taj i mora onamo otići.

— Da vam istinu reknem — odgovori Altisidora — ja zacijelo i nisam dospjela u pakao, jer da sam onamo dospjela, ne bih se više iskopala odande, koliko god htjela. Ja sam zapravo došla do vrata, gdje se loptalo dvanaestak vragova; svi u hlačama i kaputu, ovratnici im optračeni flamskim čipkama, isto tako i rubovi na rukavima, ispod kojih oni pružaju po četiri prsta, da im se ruke čine duljima; u rukama im ognjene pale ili reketi, a na najveće mi čudo bješe što se ne loptaju loptom nego knjigama, koje su, čini se, pune vjetra i kučina: pravo čudo! Ali na veće mi čudo bijaše nešto drugo: znamo da se inače u svakoj igri vesele oni koji dobivaju a žaloste oni koji gube; no u vražjoj onoj igri i jedni i drugi samo gunđaju, psuju i kunu!

— Nije to čudo — odvrati Sancho — jer vrazi ne mogu nikada biti zadovoljni, igrali ili ne igrali, dobivali ili ne dobivali.

— Tako će i biti — odvrati Altisidora; — ali još se nečemu čudim (to jest, čudila sam se onda): nijedna im lopta, čim je jedanput gurnu, ne ostaje čitava niti im za išta dalje služi; tako im lete sve knjige, i nove i stare... Jednu od tih knjiga, novu novcatu i lijepo ukoričenu, udarili tako žestoko da su joj istresli utrobu i rasuli listove. Reče onda jedan đavo drugomu: »— Pogledaj kakva je to knjiga!« A taj mu đavo odgovori: »To je drugi dio historije don Quijota od Manche, ali nju nije napisao Cide Hamete, prvi pisac njen, nego neki Aragonac, koji veli da je rodom iz Tordesillasa.« — »Uklonite mi je odavde — reče đavo — i bacite na dno pakla, da je ne gledam očima.« — »Zar je tako loša?« — upita drugi đavo. — »Tako je loša — odgovori prvi — te kad bih ja sâm htio goru napisati, ne bih znao ni pogodio.« Nastave igru loptajući se knjigama, a ja, kad sam čula da spominju don Quijota, koga nadasve volim, dobro sam zapamtila taj prizor ili priviđenje.

— Svakako je to bilo priviđenje — reći će don Quijote — jer ja nemam dvojnika na svijetu, i ta kronika ide od ruke do ruke, ali ni u jednoj ne ostaje, jer ju svatko odgurne nogom. Ja se nisam uzbunio ni ojadio što čujem da kao sablast lutam tamnim ponorom ili obilazim svijetlom zemljom, jer ja nisam onaj o kome ta knjiga kazuje. Da je ona dobra, vjerna, istinita, pretrajala bi vijeke, ali ako je loša, neće joj dug put biti od rođenja do groba.

Altisidora htjede opet zajadikovati don Quijotu, ali ju on presrete: — Govorio sam vam često, gospođice, da mi je nemilo što ste se mislima zanosili za mnom, jer moje vam misli mogu zahvaliti, ali vam ne mogu uzvratiti: ja sam se rodio da budem Dulcinejin, i sudbina me (ako ima sudbine), dosudila njoj. Ne može se ni zamisliti da bi ikoja druga krasota preotela u mojem srcu mjesto što ga ona zauzima. Ovo će vas razočaranje dovoljno poučiti da uzmaknete u granice vaše časti, jer nitko ne može ništa činiti preko svoje moći.

Kad je to čula Altisidora, tobože se ozlovolji i rasrdi, te zavikne:

— Tako mi boga, gospodine mršo, gvozdeno srce, zrno datulovo, oporije i tvrđe nego seljak koga moliš, a on se tvrdoglavi, ako te ja saletim, izgrepst ću ti oči! Zar ti misliš, don Pobijeđeni i don Mlaćeni, da sam ja umrla poradi tebe? Sve ono što si sinoć vidio bila je puka predstava! Ne bi mene zbog takve deve zaboljelo i crno pod noktom, a kamoli da bih umrla!

— I ja tako sudim — priklopi Sancho — jer to umiranje zaljubljenih smiješno je i lažno: lako im je govoriti, ali da će učiniti, bijes bi vjerovao!

Dok su bili u tim riječima, uđe svirač, pjevač i pjesnik što je otpjevao one dvije kitice, pokloni se duboko don Quijotu i reče:

— Molim vas, gospodine viteže, da me primite među svoje najpokornije službenike, jer ja sam vama već odavno odan i zbog slave i zbog junačkih djela vaših.

Don Quijote mu odgovori:

— Izvolite mi, gospodine, reći tko ste, da moja uljudnost bude prema vašoj zasluzi.

Mladić odgovori da je svirač i pjevač, pjesnik i sastavljač sinoćnjega hvalospjeva.

— U vas je — uzvrati don Quijote — zaista divan glas, ali ono što ste pjevali ne čini mi se baš prikladnim, jer kako pristaju te dvije kitice Garcilasove uza smrt ove gospođice?

— Ne čudite se, gospodine — odgovori glazbenik — jer golobradim je pjesnicima u naše doba običaj da svatko piše kako ga je volja, i da krade od koga hoće, bilo zgodno ili ne bilo, pa nema gluposti koja se ne bi pjevala i pisala, sve u ime pjesničke slobode.

Don Quijote htjede odgovoriti, ali ga ometu vojvoda i vojvotkinja, koji mu u taj čas dođoše. Raspredu oni s njime dug,

ugodan razgovor, u koji upadaše Sancho, istresajući tolike dosjetke i zlobe, da mu se vojvoda i vojvotkinja opet zadiviše i prostodušnosti i bistrini. Don Quijote zamoli ih za dopuštenje da još danas ode, jer pobijeđenim je vitezovima, kao što je on, prikladniji stan u svinjcu nego na kneževskim dvorima. Dopuste mu drage volje, a vojvotkinja ga zapita ostaje li mu Altisidora u dobroj uspomeni. On odgovori:

— Milostiva gospođo, znajte da je toj djevojci sva nevolja od dokolice, a tomu je lijek čestit i neprestan rad. Rekla mi je da u paklu nose čipke, zacijelo dakle zna čipkati, pa neka ne ispušta iz ruku taj posao, jer dokle joj se pod prstima vrzū i poigravaju čipkaće igle, neće joj se glavom vrsti slike ovoga ili onoga voljenog, zaboravit će ljubavna maštanja. To je iskreni moj sud i savjet.

— I moj — dometne Sancho — jer otkad živim nisam još nikada vidio čipkaricu što je umrla od ljubavi: vrijednim je djevojkama posao na pameti, misle više o njemu nego na svoje ljubavi. Tako je eto i meni, jer dok kopam ja, i ne mislim na svoju ženicu, to jest na svoju Teresu, a nju volim više nego oči u glavi.

— Sasvim pravo velite, Sancho — preuze vojvotkinja — i ja ću narediti da Altisidora odsad šije rublje, jer tomu je jako vješta.

— Ne treba mi, gospođo, toga lijeka — odvrati Altisidora — jer i pomisao na okrutnost ovoga zlotvora i skitnice izbrisat će mi ga iz sjećanja bez ikakvih pomagala. Dopustite mi, vaša visosti, da odem, ne želim gledati njegovu jadnu spodobu i njegovo ružno, odurno lice.

— To mi je nalik na ono — dometne vojvoda — što se veli:

Tko se jako ljuti,
Časkom se odljuti.

Altisidora tobože obriše rupcem suze, pokloni se svojim gospodarima te ode iz sobe.

— Hajde, sirotice djevojko — pritakne Sancho — hajde u zao čas, jer si se namjerila na dušu od site i žuke, i na srce od hrastovine. Ali da si se kojim slučajem sa mnom spetljala, tako mi vjere, druga bi ti ptica pjevala!

Završi se razgovor, don Quijote se odjene, ruča s vojvodom i vojvotkinjom, i toga popodneva krene sa Sanchom put svojega sela.

Sedamdeset prva glava

Što se dogodilo don Quijotu i njegovu pejraniku Sanchu kada su se vraćali u svoje selo.

Krenuo pobijeđeni i potišteni don Quijote, pretjerano zabrinut, a opet zadovoljan i nekako mirniji. Žalosti se što je pobijeđen, a raduje se pri pomisli koliku je moć i vrlinu pokazao Sancho oživljujući Altisidoru, premda vitezu ipak nešto kopka po glavi je li zaljubljena djevojka zbilja bila mrtva. A Sancho je neveseo: vrijeđa ga što Altisidora nije održala riječ i nije mu dala obećanih košulja. Premišlja on o tome, pa će onda reći:

— Ja sam zaista, gospodaru, najnesretniji liječnik što ga ima na ovome svijetu. Ima na svijetu liječnika koji liječe bolesnika, otpreme ga pod zemlju i zatim za takav posao traže plaću, a sav im bijaše trud u tome što su potpisali recept za nekoliko lijekova. Ali ni te nije napravio liječnik, nego ljekarnik. A meni, koga tuđe zdravlje stoji krvi, zvrčaka, uštipa, bodaca i batina, ne daju ni novčića. Ako li opet dopadne mojih šaka koji bolesnik, ja vam se kunem da ga neću liječiti dok me ne podmažu pošteno, jer i pop se moli za gotov novac, a ja ne vjerujem da je Bog dao meni ovu moć da je uludo trošim na druge.

— Pravo veliš, prijatelju Sancho — povladi mu don Quijote. — Altisidora je krivo učinila što ti nije dala obećanih košulja. Tvoja je moć, kojom liječiš, doduše *gratis data,* jer te nije stajala nikakve nauke, ali kada ti sam trpiš muku, to je i više od nauke. Što se mene tiče, ja bih tebi, da si samo zaiskao, dobro platio tvoje batine za skidanje začaranosti sa Dulcineje, ali ne znam slaže li se plaćanje s liječenjem, te ne bih da nagrada naudi lijeku. Ipak mislim da neće biti štete ako pokušamo: smisli, Sancho, koliko išteš, i odmah se batinaj. A namiri se sam, jer moji su novci u tebe.

Na tu ponudu razrogači Sancho oči i naćuli uši čitav pedalj; privolje se u duši da će se drage volje batinati, i reče gospodaru:

— Sada sam dakle, gospodaru, voljan da vam ugodim koliko god želite, kada mi je na korist, jer ja volim svoju djecu i ženu, pa

sam sebičan. Recite mi, gospodaru, koliko ćete mi platiti za svaki udarac.

— Kad bih ti mogao platiti onoliko, Sancho — odgovori don Quijote — koliko zaslužuje veličina i vrijednost toga lijeka, ne bi dostalo sve mletačko blago ni rudnici u Potosíju,[325] da te nagradim. Sračunaj po onome što imaš mojih novaca, i odredi cijenu po udarcu.

— Ima ih — odgovori Sancho — tri tisuće i tri stotine; odudarao sam pet, drugi preostaju. Hajde da priračunam i tih pet, pa neka ih bude tri tisuće i tri stotine. Po četvrt reala svaki udarac (jeftinije neću, sve da mi sav svijet zapovjedi), to su tri tisuće i tri stotine četvrtaka, a tri tisuće su jedna tisuća i pet stotina polureala, to jest sedam stotina i pedeset reala, a one tri stotine jesu sto i pedeset polureala, to jest sedamdeset i pet reala, to jest sa onih sedam stotina i pedeset sve zajedno osam stotina dvadeset i pet reala. To ću odbiti od vaših novaca što su u mene, pa ću se vratiti kući bogat i zadovoljan, premda izmlaćen; jer tko ribe hvata... ne govorim dalje.[326]

— Oh, blaženi Sancho! Oh, ljubazni Sancho! — klikne don Quijote. — Dulcinea i ja nećemo ti nikada nahvaliti, koliko god nam nebo dalo života! Ako se ona vrati u svoje prijašnje stanje, kao što će se zacijelo i vratiti, nesreća će joj se prevratiti u sreću, a moj bojni poraz u najslavniji trijumf. Smisli, Sancho, kada ćeš početi trapljenje; a da ga požuriš, doplaćujem ti još sto reala.

— Kada? — dočeka Sancho. — Svakako još noćas! Nastojte, gospodaru, da ovu noć provedemo u polju, pod vedrim nebom, jer se kanim sav izmrcvariti.

Zapadne noć, koju don Quijote očekivaše u najvećoj tjeskobi. Činilo mu se da je Apolon polomio točkove na kolima, te se dan otegnuo dulje nego inače, kao što biva zaljubljenicima, kojima se nikada ne slaže vrijeme sa željama. Skrenu naposljetku sa ceste i sklone se pod drveće, rasedlaju Rocinanta, rasamare sivca, izvale se u zelenu travu i povečeraju od Sanchova živeža. A Sancho splete od ulara i povodca sivčeva jak, gibak bič i ukloni se dvadesetak koračaja od gospodara pod neke bukve. Kad ga don Quijote vidje kako odrešito i srčano stupa, reče mu:

— Pazi, prijatelju, da se ne raskomadaš! Valja zastajati od jednog udarca do drugoga! Nemoj se žuriti, da ti usred posla nestane daha! To jest, nemoj se tako nemilo udarati, da pogineš dok još nisi

navršio mjeru. A da ne preigraš kartu, ili je ne doigraš, ja ću ovdje sa strane brojiti na svome čislu tvoje udarce. Bog ti pomogao, kako tvoj čestiti naum i zaslužuje.

— Tko plaćati dobro zna, za zalog ga nije strah — odgovori Sancho; — ja sam se nakan udarati da me boli, a da ne poginem, jer u tome i jest valjda to čudo.

Ogoli se Sancho do pasa, zgrabi bič i uzme se bičevati, a don Quijote počne brojiti udarce. Odudarao Sancho šest ili osam udaraca, pa mu se onda učini šala preljutom, ili cijena premalom, te zastade časom i reče gospodaru da se zabunio, jer svaki je udarac vrijedan pol reala, a ne četvrt.

— Nastavi, prijatelju Sancho, i nemoj klonuti — reče mu don Quijote — a ja ću ti platiti dvostruku cijenu.

— Kad je tako — odvrati Sancho — Bog mi bio na pomoći, pa neka pljušte udarci!

Ali obješenjak nije više udarao po svojim leđima, nego je mlatio po drveću i kadikad protiskivao uzdahe i jecaje, i tako se činilo, eto će svakim udarcem dušu iščupati. Don Quijote, duševan, osjećajan, protrne od straha da se perjanik, nedajbože, ne rastavi sa životom i da se zbog njegova nerazboritog žara ne izjalovi gospodarova želja i namjera, to jest izbavljenje začarane Dulcineje. I zato reče Sanchu:

— Tako ti života, prijatelju, zastani malo u poslu! Jako mi se ljutim čini taj lijek, treba tu pomalo zastajati. Redom se ježevi ježe. Ako sam pravo izbrojio, odudarao si ti više nego tisuću udaraca. To je sada dosta, jer na magarca (da reknem pučki) treba tovariti, ali ga ne treba pretovariti.

— Neću, neću, gospodaru — odvrati Sancho: — neka se ne govori o meni: novci u džepu, pa i ruke u džepu. Uklonite se vi, gospodaru, opet malko i pustite me da ja odudaram još barem tisuću, jer onda ćemo u dva maha posao završiti, i još ćemo imati viška.

— Kad si toliko voljan — reče don Quijote — Bog ti pomogao, mlati se, a ja se uklanjam.

Sancho se lati opet posla tako junački da je sa silnoga drveća poodbijao koru: tako se žestoko mlatio; onda tresne strahovito po bukvi i zavikne iza glasa:

— Sad će Samson poginuti i svi što su s njime!

Kad je don Quijote čuo taj bolni glas i ljuti udar, pritrči brže, zgrabi spleteni povodac što bijaše Sanchu bič, i reče:

— Ne dao Bog, prijatelju Sancho, da bi ti za moju volju nastradao životom, koji tebi treba da hraniš ženu i djecu. Neka Dulcinea pričeka na bolju priliku, a ja ću se strpjeti u granicama bliske nade i čekati da obnoviš snage i taj posao završiš svima na zadovoljstvo.

— Kad baš hoćete tako, gospodaru — odvrati Sancho — neka, vam bude po volji. Ogrnite me tim plaštem, jako sam se oznojio pa ne bih da se prehladim, jer to je opasno novacima u trapljenju.

Posluša ga don Quijote, skine sa sebe plašt i zaogrne Sancha. A Sancho odspava sve dok ga nije sunce probudilo.

Nastave onda put i zaustave se u selu, tri milje odande. Sjašu pred krčmom, a krčmom se učinila i don Quijotu, nije mu se prividjela kao tvrdi grad s opkopima, kulama, rešetkama i mostom što se diže, jer otkad je pobijeđen, razabire razboritije svaki predmet i događaj, kao što će se sada vidjeti.

Smjesti se u sobi u prizemlju, gdje je umjesto kožnih tapeta bilo staro islikano platno, kao što je obično po selima. Na jednom je platnu nespretna ruka naslikala otmicu Heleninu, baš u času kada drski gost ljepoticu otima Menelaju, a na drugome historiju o Didoni i Eneji, kako ona s visoke kule plahtom maše za gostom bjeguncem, koji izmiče na fregati ili brigantini. Don Quijote napomene uz te dvije historije da Helena, na prvoj slici, ne odlazi nerado, jer se kradom obješenjački smješka, a lijepa Didona, na onoj drugoj slici, roni suze krupne kolik orah. I nastavi don Quijote:

— Te su dvije gospođe bile prenesretne što se nisu rodile u naše doba, a ja sam nadasve nesretan što nisam rođen u njihovo vrijeme; da sam ja sreo tu gospođu, niti bi izgorjela Troja, niti bi se razorila Kartaga, jer da sam samo ubio Parisa, spriječio bih tolike nesreće.

— Okladio bih se — priklopi Sancho — da uskoro neće biti ni vinarnice, ni krčme, ni gostionice, ni brijačnice u kojoj ne bi bila naslikana povijest naših junačkih djela. Ali bih želio da je naslikaju ruke vještijega slikara nego što je taj koji je to naslikao.

— Pravo veliš, Sancho — prihvati don Quijote — jer taj je slikar nalik na Orbaneju, slikara iz Ubede. Kad bi njega zapitali što slika, odgovorio bi: »Što ispadne«, a kad bi naslikao, primjerice, pijetla, napisao bi pod njega: »Ovo je pijetao«, da ne bi mislili, to je lisica. Čini mi se, Sancho, da je takav i onaj slikar ili pisac, a to je svejedno, što je objelodanio povijest onoga novoga don Quijota, jer

on je slikao, to jest pisao kako mu je ispalo; ili je bio kao nekoć onaj pjesnik u Madridu, po imenu Mauleón, koji je naprečac odgovarao što god ga tko zapitao; tako ga netko zapitao, što znače riječi: *Deum de Deo*, on pak odgovorio: »Deder daj!« Ali manimo se toga, nego mi reci, Sancho, hoćeš li noćas odudarati drugi obrok, a ako hoćeš, bi li pod krovom ili pod vedrim nebom.

— Zakona mi, gospodaru — odgovori Sancho — meni je svejedno hoću li baš u kući ili u polju ovo što kanim, ali bih ipak volio pod drvećem, jer mi se čini, drveće mi se divno pridružuje i pomaže mi u tome poslu.

— Ne mora biti baš noćas, prijatelju Sancho — odvrati don Quijote — nego ti sada skupljaj snagu, pa neka kraj ostane za naše selo, jer onamo ćemo stići najkasnije prekosutra.

Sancho odgovori neka mu bude po volji, ali on bi želio što brže dovršiti taj posao, dok krv vri i dok mlin melje, jer otezanje zna biti opasno; Bogu se moli, a sam prioni, i više vrijedi jedno »na« nego dva »dobit ćeš«, i bolji je vrabac u ruci nego golub na krovu.

— Okani se poslovica, Sancho, za ime Božje! — vikne don Quijote. — Čini mi se, ti ćeš opet *sicut erat*: govori jasno, bistro i ne brkaj, kao što sam ti već često kazivao, pa da vidiš nije li od jedne pametne sto mudrih.

— Ja ne znam — odvrati Sancho — otkud meni ta nevolja te ne mogu nijednu pametnu kazati bez poslovice, a ni poslovicu koja mi se ne bi činila pametnom. Ali ću se popraviti, budem li mogao.

I tako im se zasad završi razgovor.

Sedamdeset druga glava

Kako su don Quijote i Sancho stigli u svoje selo.

Cio taj dan provedu don Quijote i Sancho u tome mjestancu i krčmi, očekujući noć: jedan, da u polju završi svoje trapljenje, a drugi da mu vidi učinak, jer to je njemu jedina želja. Uto stigne u krčmu putnik na konju, sa tri-četiri sluge, a jedan će od tih slugu reći onomu što se čini da im je gospodar:

— Ovdje možete, señor don Alvaro Tarfe, provesti podnevni odmor: čini se da je gostionica čista i hladovita.

Kad je to čuo don Quijote, reći će Sanchu:

— Slušaj, Sancho: kad sam listao onu knjigu, drugi tobože dio moje povijesti, čini mi se da sam naišao na ime: don Alvaro Tarfe.

— Može to biti — odvrati Sancho. — Počekajmo neka sjaše, pa ćemo ga onda upitati.

Vitez sjaše, a krčmarica mu dade sobu u prizemlju, sučelice don Quijotovoj, također ukrašenu onakvim oslikanim platnima kakva su u don Quijotovoj sobi. Pridošli se preodjenu u lakše odijelo te iziđe u trijem, koji bijaše prostran i hladovit. Onuda se šetao don Quijote, koga gost zapita:

— Kamo putujete, plemeniti gospodine?

Don Quijote odgovori:

— U selo ovdje u blizini, odakle i jesam. A kamo vi, gospodine?

— Ja ću, gospodine — objasni vitez — u Granadu; to mi je zavičaj.

— I lijep zavičaj — pridoda don Quijote. — Ali molim vas, gospodine, kažite mi kako se zovete, jer mi je, vjerujte, važnije doznati vaše ime nego što vam mogu izreći.

— Zovem se don Alvaro Tarfe — odgovori stranac.

Na to će mu don Quijote:

— Vi ćete, gospodine, svakako biti onaj don Alvaro Tarfe o kome piše u drugom dijelu *Historije don Quijota od Manche*, što ju je nedavno tiskao neki novi pisac.

— Ja sam glavom — prihvati vitez — a onaj don Quijote, glavno lice u toj knjizi, bio je desni prijatelj moj. Na moj savjet krenuo je iz zavičaja, ili sam ga barem nagovorio da ode, na turnir u Zaragozu, kamo sam i ja otišao. Iskazao sam mu zaista mnogu prijateljsku uslugu, a jednom sam ga izbavio da ga za preveliku drzovitost nije išibao krvnik.[327]

— Recite mi, gospodine don Alvaro, čini li se vama da sam ja štogod nalik na onoga don Quijota o kome vi govorite?

— Ne čini mi se da ste nalik na njega, nipošto — odgovori stranac.

— A je li s onim don Quijotom bio perjanik po imenu Sancho Panza?

— Bio je — odgovori don Alvaro — a bio je i na glasu da je domišljan, ali mu nisam nikada čuo domišljatu riječ.

— I vjerujem — priklopi odmah Sancho — jer domišljatost nije svakomu dana. Onaj vaš Sancho što ga spominjete, plemeniti gospodine, zacijelo je najveći lupež, glupan i hulja, sve zajedno, jer ja sam pravi Sancho Panza, od mene sve pljušti domišljatost. Ako pak ne vjerujete, hajde da se uvjerite, hodite barem godinu dana za mnom, pa ćete vidjeti da ja svaki čas izvaljujem takve i tolike dosjetke te se svi smiju koji me slušaju, a ja ponajviše, jer ne znam što govorim. A pravi don Quijote od Manche, slavni, hrabri i mudri, zaljubljenik, ispravljač krivica, skrbnik nejakima i sirotama, zaštitnik udovicama, pomor djevicama,[328] komu je jedina vladarica neprispodobiva Dulcinea od Tobosa, evo je ovaj moj gospodar, a svaki je drugi don Quijote i svaki drugi Sancho Panza lakrdija, prijevara i laž.

— Svega mi, vjerujem — odgovori don Alvaro — jer ti si, prijatelju, izrekao više dosjetaka u nekoliko riječi nego onaj drugi Sancho Panza u svim svojim besjedama, a bilo ih je mnogo. Naličniji je on na izjelicu nego na zgodna govorljivca, i naličniji na zvekana nego na domišljana. Zaista mislim da su čarobnjaci što progone valjanoga don Quijota progonili i mene onim nevaljanim, lažnim don Quijotom. Ali ne znam što bih i rekao, jer bih se mogao zakleti da je on ostao napokon u ludnici u Toledu,[329] gdje ga liječe: evo sada pak osvanuo drugi don Quijote, sasvim drugačiji od onoga mojega.

— Ne znam — reče don Quijote — jesam li valjani, pravi, ali znam da nisam nevaljani, izmišljeni, nego istinski. Za dokaz tomu

znajte, gospodine don Alvaro Tarfe, da nikada u životu bio nisam u Zaragozi, nego baš zato što je onaj tobožnji don Quijote bio na turniru u Zaragozi, nisam ja onamo htio ni koraknuti, kako bi sav svijet razabrao njegovu laž. Otputio sam se dakle ravno u Barcelonu, u arhiv uljudnosti, sklonište strancima, bolnicu siromasima, zavičaj junacima, osvetnicu povrijeđenima, sijelo miloga, uzajamnog, čvrstog prijateljstva, u Barcelonu, jedincatu po položaju i krasoti. Zgode što su mi se ondje dogodile nisu mi doduše bile po volji, nego su mi veoma nemile, ali ja sam ih ipak trpio bez mrzovolje, samo kad sam vidio Barcelonu. Ukratko, gospodine don Alvaro Tarfe, ja sam don Quijote od Manche, onaj čuveni, a ne onaj jadnik što je naumio prisvojiti moje ime i rašepiriti se mojim mislima. Molim vas, gospodine, tako vam vašega viteštva, izvolite mi pred sucem ovoga sela izjaviti da vi mene niste nikada za života vidjeli sve dosad i da ja nisam kukavni don Quijote o kome piše onaj drugi dio, niti je moj perjanik Sancho Panza istovjetan s onim što ste ga vi znali.

— Rado ću vam to učiniti — odgovori don Alvaro. — I jest na čudo da u isto vrijeme postoje dva don Quijota i dva Sancha, ista po imenima, a različita po djelima. Jedva vjerujem ovo što vidim i ne ide mi u glavu ovo što mi se dogodilo.

— Vi ste, gospodaru — reći će Sancho — zacijelo začarani, kao što je i moja gospodarica Dulcinea od Tobosa. Dao Bog da bih mogao skinuti začaranost sa vas ako odudaram još tri tisuće i toliko udaraca kao što udaram za nju, jer ja bih odudarao njih i bez ikakva dobitka.

— Ne razumijem o kakvim to udarcima govoriš — reče don Alvaro.

Sancho mu odgovori kako je to duga priča, on će mu je pripovjediti budu li možda krenuli istim putem. Uto dođe vrijeme ručku, te don Quijote i don Alvaro ručaju zajedno.

Slučajno uđe u krčmu seoski sudac s pisarom, te ga don Quijote zamoli neka mu za očuvanje prava i pravde uzme od nazočnoga don Alvara Tarfe izjavu kojom taj pred njim priznaje da ne poznaje ovdje nazočnoga don Quijota od Manche i da to nije onaj iz knjige nazvane *Drugi dio historjie don Quijota od Manche*, koju je napisao neki Avellaneda, rodom iz Tordesillasa.

Sudac učini sve po zakonu, izjava bude sastavljena s pravnom moći, kakva treba da bude u takvim prigodama. Don Quijote i

Sancho jako se poraduju toj izjavi, jer im se ona učinila važnom, kao da razliku između oba don Quijota i oba Sancha ne dokazuju jasno već njihova djela i besjede.

Među don Alvarom i don Quijotom izredaju se još mnoge uljuednosti, u kojima je veliki Manchanac pokazao svoju razboritost i razbio don Alvarovu zabludu, jer on je mislio da je zacijelo začaran kad evo očima gleda i rukama dodiruje dva ovako oprečna don Quijota.

Zapadne večer, i svi krenu odande. Za pol milje otprilike stignu na raskrižje odakle ide jedan put u selo don Quijotovo, a drugim će putem udariti don Alvaro. Za toga mu kratkoga puta ispripovijeda don Quijote svoju nesreću kako je pobijeđen, te Dulcinejinu začaranost i kakav je lijek tim čarbinama, na veliko čudo don Alvaru. Izgrli se on sa don Quijotom i Sanchom i nastavi svojim putem, a njih dvojica svojim.

Tu noć provedu oni pod drvećem, da Sancho mogne završiti svoje trapljenje; on ga i završi bodro i lukavo kao prošle noći, mnogo više na štetu kori po bukvama negoli na štetu svojih leđa, jer njih je štedio toliko te da mu je muha sjela na leđa, ni nju ne bi udarcima otjerao.

Prevareni don Quijote ne promaši ni jedan udarac i nabroji ih, skupa s onima od prošle noći, tri tisuće dvadeset i devet. Ali sunce kao da je uranilo da i samo vidi tu žrtvu, a čim je svanulo, nastave oni put, pričajući o don Alvarovoj zabludi i kako su pametno uradili što su mu pred vlašću uzeli valjanu izjavu.

Taj dan i noć proputuju, a ništa im se ne dogodi što bi bilo vrijedno pripovjediti, nego jedino to da je Sancho završio svoje trapljenje, pa se don Quijote ponada i počne izglédati dan, to jest čekati da se potpuno razdani, da vidi hoće li putem sresti već izbavljenu vladaricu svoju. Putuje on, te koju god ženu sretne, promotri nije li Dulcineja od Tobosa, tvrdo vjerujući da je Merlinovo obećanje neupitno i zajamčeno.

U tim mislima i željama popnu se na brežuljak; odande ugledaju svoje selo, a kad ga spazi Sancho, klekne i klikne:

— Otvori oči, žuđeni zavičaju, i gledaj gdje ti se vraća sin tvoj Sancho Panza, pa ako i nije jako bogat, jako je izmlaćen. Raširi ruke te primi i sina svojega don Quijota, koji se vraća doduše pobijeđen od tuđe ruke, ali je pobjednik nad samim sobom, a to je, kako mi je

on govorio, najveća pobjeda što se može poželjeti. Novaca ja donosim, jer ako i jesam ljudski mlaćen, gospodski sam i plaćen.

— Okani se tih budalaština — reče mu don Quijote — nego hajde da sa srećom uđemo u naše selo: ondje će nam biti prilike zanositi se, maštati i smisliti kako ćemo urediti naš pastirski život.

Tako oni siđu niz brežuljak i krenu prema selu.

Sedamdeset treća glava

O znamenjima na koja je don Quijote naišao pri ulasku u svoje selo, s drugim zgodama koje su na ukras i ponos ovoj velikoj povijesti.

Pri ulasku u selo, veli Cide Hamete, opazi don Quijote kako se na seoskim gumnima svađaju dva dječaka, te jedan reče drugomu:

— Nemoj se upinjati, Periquillo, jer je nećeš vidjeti dok živiš.

Čuo to don Quijote pa će Sanchu:

— Čuješ li, Sancho, što taj dječak veli: nećeš je vidjeti dok živiš?

— Pa što onda ako je rekao? — odvrati Sancho.

— Što? — vrati mu don Quijote. — Zar ne vidiš: to što je rekao dječak, primijenjeno na me, znači da ja nikada neću vidjeti Dulcineju?

Sancho mu htjede odgovoriti, ali se smete, jer je opazio kako poljem dotrkuje zec, a za njim vitlaju mnogi hrtovi i lovci. Preplašeni zec dojuri sivcu i šćućuri mu se pod nogama. Sancho ga bez muke zgrabi i pruži ga gospodaru, ali on mu reče:

— *Malum signum! Malum signum!* Zec bježi hrtovi ga gone: Dulcinea se ne pojavljuje![330]

— Čudni ste vi, gospodaru — reći će Sancho: — ako uzmemo da je ta zečica Dulcinea od Tobosa, a ti hrtovi što je gone zlotvori čarobnjaci što su je preobrazili u seljanku, eto ona bježi, ja je hvatam i dajem je vama da je grlite i milujete: kakvo je to onda loše znamenje i na kakvo zlo može slutiti?

Ona dva dječaka što su se svađala dođu da vide zeca, pa Sancho zapita jednoga od njih o čemu su se prepirali. Odgovori mu onaj što je rekao: »Nećeš je vidjeti dok živiš«, da je onome drugom dječaku oteo kutijicu sa cvrčcima, pa mu je neće vratiti dok je živ. Sancho izvadi iz džepa četiri četvrtaka, dade ih dječaku za kutijicu, koju pruži don Quijotu te mu reče:

— Eto su vam se, gospodaru, razbile i raspale zle slutnje, koje se naših prilika tiču baš toliko koliko i lanjski oblaci, barem kako ja sudim, sve ako sam i glup. Ako se pravo sjećam, slušao sam od župnika u našem selu da kršćanin i pametan čovjek ne treba da mari

za takve djetinjarije; i vi ste mi, gospodaru, govorili nedavno i tumačili da je lud svaki kršćanin koji gleda na slutnje. Ne treba dakle da se brinemo ni za ovu slutnju, nego produžimo pa uđimo u naše selo.

Stignu lovci, zaištu svojega zeca, i Sancho im ga dade.

Krenu onda dalje te ulazeći u selo zateknu na livadici župnika i bakalaura Carrasca gdje čitaju brevijar. A valja znati da je Sancho Panza na sivca i na gomilu oružja bacio kao pokrovac onu mantiju od kruta platna, islikanu plamenovima, što su mu je na vojvodinu dvoru odjenuli one noći kad je oživjela Altisidora. Šiljatu je kapu pak nataknuo sivcu na glavu, i tako ga okitio kako još nijedan magarac na svijetu nije bio ni urešen ni okićen.

Prepoznaju ih odmah župnik i bakalaur, te im raširenih ruku pohrle u susret. Don Quijote sjaše i srdačno ih izgrli, a djeca, okati nevaljalci, odmah zapaze šiljatu kapu na magarcu, pritrče da je vide, te uzmu dovikivati:

— Dođite, djeco, vidjeti Sanchova magarca kako se nakitio kao da će u svatove, i kljuse don Quijotovo, još mršavije nego što je bilo...

Tako oni, okruženi dječurlijom i u pratnji župnika i bakalaura, dođu don Quijotovoj kući i zateknu na vratima gazdaricu i sinovicu, jer im je već stigao glas o njihovu dolasku.

Dočula već i Teresa Panza, žena Sanchova, zgrabila kćerku Sanchitu za ruku, te onako raščupana i nemarno odjevena dotrčala da vidi muža. Ali kad ona vidje da nije onako urešen kako bi trebalo da bude namjesnik, reče mu:

— Kakav to dolaziš, mužu moj, pješice, čini mi se, i ranjavih nogu, naličniji na protjeranoga namjesnika nego na pravoga?

— Šuti, Teresa — odgovori Sancho; — nema svagdje slanine gdje su motke; hajdemo kući, pa ćeš čuti čudesa. Novaca ja nosim, to je glavno, a stekao sam ih vještinom svojom i bez ičije štete.

— Samo ako nosiš novaca, dobri mužu moj — reći će Teresa — onda je svejedno otkud bili da bili, jer ma kako da si ih stekao, nije se svijet ponovio novim običajem.

Sanchita zagrli oca i zapita ga je li još štogod donio, jer ona ga je izgledala kao svibanjsku kišu. Onda mu se ona s jedne strane uhvati za pojas, žena s druge za ruku; kći slobodnom rukom povede sivca i tako odu svojoj kući, a don Quijota ostave u njegovoj, na brizi sinovičinoj i gazdaričinoj i u društvu župnikovu i bakalaurovu.

Don Quijote ne počasi časka, nego se odmah s bakalaurom i župnikom skloni nasamo i pripovjedi im ukratko kako je pobijeđen i kako se obvezao da godinu dana neće odlaziti iz svojega sela. Kao skitnik vitez, koji se mora držati reda i poštovati zakone skitničkoga viteštva, voljan je ispunjavati, dakako, svoje obveze i ni za trunak ih ne smije kršiti, pa je zamislio da tu godinu dana bude pastir i da se zabavi dalekim poljima, gdje se može po miloj volji zanositi u svoje ljubavne misli i predavati se čestitome pastirskom življenju. Moli ih dakle, ako nisu jako zauzeti i ne priječe ih važniji poslovi, neka mu se pridruže. On će nakupovati dovoljno ovaca i druge stoke kako bi se mogli prozvati pastirima, a neka znaju da je najglavniji posao već svršen, jer im je svima ponadijevao imena koja će im divno pristajati i ne bi mogla biti zgodnija.

Zamoli ga župnik da im rekne ta imena. Don Quijote odgovori da će se on zvati *pastir Quijotiz*, bakalaur *pastir Carrascon*, župnik *pastir Curiambro*, a Sancho Panza *pastir Pancino*.

Zaprepaste se slušatelji kad su čuli novu ludost don Quijotovu, ali se ponadaju da će se za godinu dana on izliječiti. I samo da opet iz sela ne odluta na svoje viteške pothvate, pristanu uz njegov naum, odobre mu budalaštinu da je pametna, te obećaju da će mu se pridružiti.

— Ionako zna već sav svijet — reći će Sansón Carrasco — da sam ja slavan pjesnik: ja ću dakle neprestano sastavljati pastirske i ljubavne pjesme, da se zabavimo po onoj zabiti po kojoj ćemo obilaziti. Ali je najvažnije, gospodo moja, da svatko odabere ime pastirici koju će slaviti pjesmama, te da ne bude drveta, kako god tvrdo bilo, u koje ne bismo upisivali, to jest urezivali njeno ime, kao što je običaj i navada zaljubljenim pastirima.

— Ta ti valja! — preuze don Quijote. — Ali ja ne moram tražiti ime izmišljenoj pastirici, jer tu je meni neprispodobiva Dulcinea od Tobosa, slava ovih obala, ures ovih polja, uzor krasote, cvijet miline, ukratko biće kojemu pristaje svaki hvalospjev, koliko god bio pretjeran.

— Istina je — dočeka župnik — ali mi ćemo potražiti pogodne pastirice, pa ako ne budu krasotice, neka budu mile i drage.

Na to dometne Sansón Carrasco:

— Ako ih pak ne nađemo, pouzimat ćemo imena od pastirica iz knjiga, jer ionako posvuda vrve Filide, Amarile, Dijane, Floride, Galateje, Belisarde... kad ih prodaju po trgovima, možemo ih i mi

kupiti, pa su naše. Ako se moja odabranica ili, bolje da reknem, moja pastirica zove slučajno Ana, ja ću je slaviti pod imenom *Anarda*; ako sezove Franciska, zvat ću je *Francenia*; ako je pak Lucia, bit će *Lucinda*, i tako redom; a ako Sancho Panza stupi u to bratstvo, može slaviti svoju ženu Teresu pod imenom *Teresaina*.

Nasmije se don Quijote tome prekrštavanju, a župnik mu nije mogao nahvaliti čestiti i časni naum, te mu opet obeća da će mu se pridruživati kad god mogne i dospije od pustih obveza i poslova. Tako se rastanu s njime, a zamole ga i posavjetuju neka pazi na zdravlje i neka se valjano njeguje.

Sinovica i gazdarica, dakako, čule što trojica razgovaraju. Kad ona dvojica odoše, uđoše njih dvije don Quijotu, te mu sinovica reče:

— Što je to, gospodine striče? Mi smo mislile da ste se vi sada vratili kući živjeti u miru i časti, a vi biste da srnete opet u novu zbrku, hoćete se prometnuti u pastirića, da bude kao što pjesmica veli:

Pastiriću, odakle amo,
Pastiriću, kamo ćeš tamo....

Ali, doista, prestara je vrba za sviralu!

A gazdarica još priklopi mudro:

— Zar biste vi mogli, gospodaru, podnijeti u polju ljetnu žegu, i zimsku mrzavicu, i vučje zavijanje. Bogme ne biste, jer to je za snažne, otvrdle ljude, koji su od povoja i pelena odgajani za takav posao. Hoćete li baš po zlu, još vam je bolje biti skitnik vitez nego pastir. Razmislite, gospodaru, i poslušajte moj savjet; nisam se ja natukla kruha i vina, nego sam natašte, a premašila sam već pedesetu: ostanite vi kod kuće, pazite na svoje imanje, ispovijedajte se često, dijelite siromasima, pa na moju dušu ako ne bude valjalo.

— Šutite, kćeri moje — odgovori im don Quijote; — ja znam što mi priliči. Spremite me u postelju, jer mi se čini da mi nije sasvim dobro, a znajte pouzdano da ću ja vama, bio skitnik vitez ili pastir tumaralo, svagda biti na pomoći u svakoj potrebi, kao što ćete se, već uvjeriti po djelima.

A dobre kćeri (jer to su mu svakako i bile gazdarica i sinovica) spreme njega u postelju, nahrane ga te uzmu njegovati što su bolje mogle.

Sedamdeset četvrta glava

Kako se don Quijote razbolio, sastavio oporuku i umro.

Kako ništa ljudsko nije vječno, pogotovo život čovječji, nego se od početka svojega ruši niza strmen dok ne stigne kraju i koncu, a kako ni don Quijotov život nije stekao s neba povlasticu da zaustavi taj tijek, stiže i njemu konac i smak kad mu se nije ni nadao. Bilo od žalosti što je pobijeđen, bilo da je tako odredila volja Božja, uhvati njega groznica te ga obori u postelju. Za to su ga vrijeme često pohodili župnik, bakalaur i brijač, prijatelji njegovi, a Sancho Panza, čestiti perjanik njegov, nije mu se od uzglavlja ni micao. Misle oni kako ga je u tu nevolju i zlo bacio jad što je pobijeđen i što mu se nije ispunila želja da izbavi začaranu Dulcineju, pa ga nastojahu svakojako razveseliti. Bakalaur mu govori neka se obodri i neka ustane i započne pastirski život. On je sastavio već eklogu, koja nadmašuje sve Sannazzarove[331] ekloge, a kupio je unaprijed i dva divna ovčarska psa, da im čuvaju stado; jedan se zove Barcino, drugi Butrón,[332] a prodao mu ih neki stočar iz Quintanara. Ali ni to ne rastjera don Quijotu sjetu i tugu.

Prijatelji mu pozovu liječnika. Ovaj mu popipa bilo: nije bio zadovoljan, nego reče neka mu se svakako pobrinu za spas duše, jer mu život istječe. Don Quijote sasluša to mirno, ali ne saslušaju tako gazdarica, sinovica i perjanik njegov, nego zaplaču gorko, kao da je već mrtav. Liječnik rasudi da ga ubija jad i gorčina. Don Quijote zamoli da ga puste sama, jer bi malko spavnuo. Učine tako, te on odspava bez pretrga, kako se veli, više od šest sati, pa gazdarica i sinovica pomisliše da će u snu i preminuti. Kad se probudio, progovori glasno:

— Hvaljen bio svemogući Bog, koji mi je iskazao toliko dobro!

Njegovu milosrđu zaista nema kraja, ne ograničuju ga i ne priječe grijesi ljudski.

Sinovica sasluša pozorno stričeve riječi, učine joj se skladnije nego što inače govori, barem za ove bolesti. Zapita ga ona:

— Što vi to velite, gospodine striče? — Je li se što dogodilo? O kakvu vi milosrđu govorite, o kakvim ljudskim grijesima?

— O onome milosrđu, sinovice — odgovori don Quijote — što mi je ovoga časa iskazao višnji uza sve moje grijehe. Pamet mi je opet zdrava i bistra, nije zasjenjena maglenom nerazboritošću što ju nada mnom bijaše razastrlo nemilo i neprestano čitanje odurnih viteških knjiga. Svjestan sam sada njihovih budalaština i sljeparija, i jedino žalim što mi je sinulo tako kasno te neću više dospjeti naknaditi izgubljeno vrijeme drugim štivom, koje bi mi prosvijetlilo dušu.

Osjećam, sinovice, da mi je kucnuo samrtni čas, i želim umrijeti tako da se vidi kako mi život nije bio loš, te ne treba da mi ostane prišiven pridjevak »luđak«, jer iako sam ludovao, neću tu istinu potvrditi i smrću. Dozovi mi, draga moja, dobre prijatelje: župnika, bakalaura Sansóna Carrasca i brijača majstora Nicolása, jer bih da se ispovjedim i sastavim oporuku.

Sinovica se ne morade ni truditi, jer u taj čas uđoše sva trojica.

Čim ih ugleda don Quijote, reče:

— Da čujete dobar glas, gospodo: nisam više don Quijote od Manche, nego Alonso Quijano, koji sam zbog svoje čestitosti dobio pridjevak: *Dobri*. Ja sam sada neprijatelj Amadisu od Galije i beskrajnoj onoj povorci njegovih potomaka; mrske su mi sada sve te nesklapne historije skitničkoga viteštva; spoznajem sada svoju ludost i opasnost u koju sam zapao čitajući ih; odričem ih se, jer sam se po Božjem milosrđu opametio.

Kad su ga čuli njih trojica, pomisle da ga je zacijelo zaokupila nova ludost. A Sansón mu reče:

— Zar vi, gospodine don Quijote, ovako govorite sada, gdje nam je stigao glas da je slobodna gospođica Dulcinea? Sada, gdje smo naumili postati pastiri i pjevajući provoditi život kao knezovi, vi biste da budete pustinjak? Šutite, tako vam života, osvijestite se, okanite se besmislica!

— Ove dosadanje — odvrati don Quijote — bile su istinske i na moju štetu, ali moja će ih smrt uz Božju pomoć preokrenuti meni na korist i na čast. Osjećam, gospodo, da ću uskoro umrijeti: ostavimo dakle šalu, zovnite mi ispovjednika, da me ispovjedi, i notara, da mi napiše oporuku, jer na smrtnom se času ne smije čovjek šaliti s dušom, Molim vas, dakle, otiđite po notara.

Zgledaju se oni, čudeći se don Quijotovoj odlučnosti, te mu počnu vjerovati, iako još sa natruhom sumnje. Ali po tome kako se lako od luda čovjeka prevratio u pametna, razaberu da je na samrti;

on pak nastavi još druge razborite misli, tako kršćanske i skladne da je prijateljima sasvim razbio sumnju, i svi povjerovaše da je pri pameti.

Župnik otpremi svijet iz sobe, ostane s njim nasamo te ga ispovjedi. Bakalaur ode po notara i vrati se nabrzo s njime i sa Sanchom Panzom. Sancho je od bakalaura već doznao u kakvu mu je stanju gospodar, pa kad on zateče gazdaricu i sinovicu zaplakane, zatrza se i njemu lice, i suze mu navru iz očiju. završi se ispovijed, iziđe župnik i reče:

— Zaista umire i zaista je pri pameti Alonso Quijano Dobri. Hajde da uđemo, da sastavimo oporuku.

Na taj glas gazdarici, sinovici i čestitome perjaniku Sanchu Panzi suze poteku curkom, a iz grudi im se izviju nebrojeni teški uzdisaji: jer kako se već spominjalo, don Quijota je zaista krasila blaga ćud i prijazno vladanje i dok bijaše samo Alonso Quijano Dobri, ali i kada je postao don Quijote od Manche, pa su ga voljeli i svi ukućani i svi znanci.

Uđe bilježnik s drugima, te pošto je napisao uvod u oporuku, a sam oporučitelj preporučio dušu Bogu, kako već biva po kršćanskom običaju, don Quijote izreče bilježniku u pero oporučni zapis, a kad stigoše do ostavštine i nasljedstva, odredi:

— *Item*, određujem da se novci što su u Sancha Panze, koga sam ja za svojega ludovanja uzeo za perjanika, ne upisuju njemu na teret i ne traže od njega, jer između njega i mene bilo je nekih računa, plaćanja i namirivanja, nego ako što preostane u njega, dok naplati što sam mu dužan, neka taj suvišak bude njemu. Malo će biti, ali neka mu je na korist, pa kao što sam mu ja, dok sam ludovao, htio dati namjesništvo na otoku, tako bih mu sada, gdje sam pri pameti, mogao dati vladanje nad kraljevinom, kad bih je imao, jer on to zaslužuje po svojoj čestitoj naravi i vjernosti.

Okrenu se onda Sanchu te mu reče:

— Oprosti mi, prijatelju, što sam te naveo da činiš ludosti kao i ja, i što sam te doveo u zabludu, u koju bijah zapao i sam, naime da je bilo i da ima na svijetu skitnika vitezova.

— Jao! — uzvrati mu Sancho plačući. — Nemojte umrijeti, gospodaru moj, nego poslušajte moj savjet i poživite još mnoge godine, jer nema gore ludosti što je čovjek za ovoga života može učiniti nego kada samo tako, ni pet ni šest, umre, a nije ga nitko ubio niti je od ičije ruke poginuo doli od jada i tuge. Ded ne ljenčarite,

nego ustanite iz postelje, pa da krenemo u pastirskoj odjeći u polje, kao što smo se dogovorili: možda ćemo za kojim stablom naći slobodnu gospođicu Dulcineju, da je se nećemo moći ni nagledati. A ako vi umrete od jada što ste pobijeđeni, objedite vi mene i recite da ja nisam dobro pritegnuo Rocinantu kolan, pa vas je zato onaj jaki konj srušio. Vi ste ionako čitali, gospodaru, u svojim viteškim knjigama: obično je već među vitezovima da jedan drugoga strovaljuje, pa tko je danas pobijeđen, može sutra biti pobjednik.

— Tako je — reče Sansón — sasvim pravo sudi Sancho o tome.

— Gospodo — opet će don Quijote — hajdemo polako, jer iz lanjskih gnijezda ne izlijeću ljetos ptići. Bio sam lud, a sada sam pametan: bio sam don Quijote od Manche, a sada sam, kako rekoh, Alonso Quijano Dobri. Neka moje pokajanje i moja iskrenost vrate meni vaše štovanje. Nastavite dakle, gospodine notaru:

— *Item*, ostavljam sve svoje imanje, što god imam, sinovici svojoj Antoniji Quijani, ovdje nazočnoj, pošto se iz ostavštine izluči onoliko koliko treba da se isplate zapisi što sam ih odredio; najprije se pak mora udovoljiti mojoj gazdarici, isplatiti joj plaću za sve vrijeme što mi je služila, i još dvadeset dukata za haljine. Izvršitelji moje oporuke neka budu gospodin župnik i gospodin bakalaur Sansón Carrasco, koji su nazočni.

— *Item*, određujem, ako se moja sinovica Antonia Quijana bude htjela udati, neka se uda za čovjeka o kome se bude prije svega obavijestila da ne zna što su viteške knjige; ako se pak pronađe da ih on zna, a moja ga sinovica ipak htjedne te se za nj i uda, onda ona gubi sve što sam joj zapisao, pa mogu izvršitelji moje oporuke po svojoj volji razdijeliti sve u dobrotvorne svrhe.

— *Item*, molim spomenutu gospodu, izvršitelje moje oporuke, ako ih sretan slučaj namjeri da se upoznaju s piscem koji je, vele, napisao historiju što se ovuda širi pod imenom: *Drugi dio junačkih djela don Quijota od Manche*, neka ga od mene najusrdnije zamole za oproštenje što sam mu i ne hoteći pomogao da napiše onolike silne budalaštine kao što ih je napisao; sada gdje se rastajem sa životom, peče me savjest što sam ja krivac te je napisao sve one puste gluposti i neistine.

Tako on završi oporuku, onda se onesvijesti te ispruži u postelji. Uzbune se svi i pritrče da mu pomognu, a za ona tri dana što je još poživio nakon oporuke onesvješćivao se počešće. Sva se

kuća uskomešala, ali je uza sve to sinovica ručavala, gazdarica pijuckala, Sancho se zabavljao; jer misao na baštinu zatire ili ublažuje bol što je osjećaš za pokojnikom.

Kucne napokon posljednji čas don Quijotu, pošto je još primio sve sakramente i mnogim snažnim riječima prokleo viteške knjige. I bilježnik se ondje našao, pa on reče da još nikada nije čitao ni u kojoj viteškoj knjizi da je ijedan skitnik vitez umro na svojoj postelji tako spokojno i kršćanski kao don Quijote. Žaljen i oplakivan od onih što su bili uz njega, izdahnu on dušu i preminu.

Kad župnik vidje da je umro, zamoli bilježnika za potvrdu da se Alonso Quijano Dobri, obično zvani don Quijote od Manche, rastao s ovim životom i umro prirodnom smrću; a tu on potvrdu ište da ne bi drugi koji pisac osim Cida Hameta Benengelija ulučio priliku i lažno ga uskrisio, pa unedogled nastavio povijest njegovih djela.

Tako je dokončao Bistri vitez od Manche, komu ne htjede Cide Hamete točno označiti rodno mjesto, eda bi se svi gradovi i sela u Manchi prepirali i svojatali ga, kao što se za Homera otimalo sedam gradova grčkih.

Izostavljaju se ovdje Sanchove, sinovičine i gazdaričine jadikovke za don Quijotom i novi grobni natpis,[333] samo spominjem epitaf što ga je sastavio Sansón Carrasco:

Ovdje vitez sanak sniva,
Junak hrabri nad junakom,
Koji slavu zadobiva,
Ni samrt mu smrtnim smakom
Život dični ne zakriva.
Preziro je cio svijet,
Strašilom je svijetu bio
I baukom, al je let
Sretnim znanjem dokrajčio:
Ludo živjet, mudro mrijet.

Premudri pak Cide Hamete veli svojemu peru:

»Tu na tome klinu i na toj bakrenoj žici miruj, kako sam te objesio, perce moje, bilo dobro zašiljeno ili loše zarezano, i poživi ovdje mnoge vijeke, ako te naduti, zli pripovjedači ne skinu, da te

obeščaste. Ali prije nego što ti priđu, opomeni ih i reci im što god mogneš odrešitije:

Tiše, tiše, lupežići!
Ne dirjate u posao!
Tom sam poslu, dobri kralju,
Ja jedini dorastao![334]

Meni se jedinomu rodio don Quijote, i ja njemu; on je znao djelovati a ja pisati; nas smo dvojica stvoreni jedan za drugoga, uskos i uznos onome tobožnjem piscu iz Tordesillasa, što se usudio ili će se možda još usuditi da nespretnim i tupo zarezanim nojevim perom opisuje junačka djela mojega hrabroga viteza, ali nije to breme za njegova ramena, niti posao za njegovu slabu pamet. Ako se možda upoznaš s njime, reci mu neka pusti da mirno počivaju u grobu umorne i gotovo već istrule kosti don Quijotove, i neka ga protiv sviju zakona smrti ne diže iz groba i ne vuče u Staru Kastilju,[335] kad se on uistinu smirio u grobu i nikako ne može krenuti na treći put i na nov pohod; jer da bude šale od onih pohoda na koje su kretali toliki skitnici vitezovi, dosta su i dva ova pohoda na koja je on krenuo, na slast i užitak svakomu tko je doznao za njih u nas i u svijetu. Time ćeš izvršiti svoju kršćansku dužnost, a meni će biti na zadovoljstvo i na veselje što sam se prvi do mile volje naužival ploda svojih zapisa, jer meni i nije bila druga nakana nego da svijetu omrazim lažne i nesklapne viteške knjige; njih je povijest mojega istinskoga don Quijota već uzdrmala, te će one i sasvim propasti, bez ikakve sumnje.« *Vale!*

Objašnjenja

[1]

Kako je Cervantesov Don Quijote doživio velik uspjeh (osam izdanja u samoj prvoj godini), netko se time htio okoristiti, pa je — sakrivši se iza pseudonima Alonso *Fernández de Avellaneda, natural de Tordessilas* — objavio u Taragoni god. 1614. apokrifni nastavak *D. Q.* Piščeva imena ni danas ne znamo. Djelu je natpis: *Segundo tomo del Ingenioso Hidalgo don Quijote de la Mancha, que contiene su tercera salida: y es la quinta parte de sus aventuras*. O tome će djelu još biti riječi.

[2]

U originalu: *vos os podeis volver a vuestra China a las diez, o a las viente, o a las que venís despachado*. Ono *a las diez, o a las viente* nikako ne znači »u deset ili u dvadeset sati« (kao da je nekakav red vožnje), nego se odnosi na broj milja prevaljenih u jednom danu. (U ono doba nisu ljudi polazili na put u toliko sati i toliko minuta, nego su »na dan prevaljivali toliko i toliko milja« i put dijelili na konake.) Isto tako, onaj završetak *o a las que venís despachado* ne znači »ili ovog časa«, nego se odnosi na broj milja što ih je teklič imao u jednome danu prijeći, a broj su mu odredili kada su ga na put otpravljali (*despachar* znači, uz ostalo, i *otpravljati*).

[3]

Don Pedro Fernández de Castro, grof od Lemosa (1560-1634), bijaše zaštitnik književnika, a i sam je pisao. Dok bijaše potkralj u Napulju, pomagao je i talijanske književnike. Cervantesa je izdašno pomagao; vidi se kako mu je Cervantes odan. Osim ovoga drugog dijela *D. Q.* Cervantes mu je posvetio svoje *Novelas ejemplares*, zatim *Ocho comedias y ocho entremeses nuevos* i posljednje svoje djelo *Los trabajos de Persiles y Sigism unda* — ovo potonje u pismu »dostojnu da ga imaju pred očima svi velikani i umnici svijeta: jedni, kako bi naučili da budu veliki, a drugi, kako bi naučili da budu zahvalni« — kako to reče neki cervantist. O grofu Lemosu napisao je povijesnu studiju (*El conde de Lemos, protector de*

Cervantes) cervantist José María Asensio y Toledo (*Cervantes y sus obras*, Barcelona 1902, strana 293-346).
[4]

Los trabajos de Persiles y Sigismunda, fantastična odisejada u kojoj vrve junaci i nižu se nevjerojatni događaji, posljednje je Cervantesovo djelo; nije ni najbolje ni najgore u svojoj vrsti.
[5]

Cervantes je s pravom ponosan na rane zadobivene u pomorskoj bitki kod Lepanta, u kojoj je izgubio ljevicu — »za veću slavu desnice«.
[6]

Santo Oficio (»Sveta oblast«) — Inkvizicija. *Familiar del Santo Oficio* zvao se svećenik koga bi dodijelili na rad Inkviziciji; takav bijaše Lope de Vega od godine 1609. Pisac apokrifnog nastavka *D. Q.* — zovimo ga Avellaneda — u predgovoru svome djelu bijaše kazao da je Cervantes htio uvrijediti i njega i Lope de Vegu. Avellaneda nije spomenuo Vegina imena, ali je to ovim jasno kazao:

»Ista nam je namjera — da spriječimo čitanje pogubnih viteških romana... ali se razlikujemo u sredstvima, jer je on uzeo da me vrijeđa, a osobito da vrijeđa onoga koga s pravom slave i najudaljeniji narodi, a naš mu toliko duguje što je tolike godine časno i plodno opskrbljivao španjolska kazališta divnim i bezbrojnim djelima, u strogoj umjetnosti koju traži svijet, i sigurnosti i čistoći kakvu i valja očekivati od službenika Svete oblasti.«

Aluzija je dakle očita. Cervantes eto na to odgovara.
[7]

Ta Cervantesova pohvala Lope de Vegi ironična je. Cervantes nišani na Veginu službu raskalašnomu vojvodi de Sessa: svećenik Lope de Vega, krcat crkvenih titula, sastavljao je raskalašna pisma što ih je taj vojvoda pisao različitim ženama i milosnicama.
[8]

Tu je Avellaneda pogodio, ali se u onome predgovoru drukčije obara na Cervantesa, ruga se njegovoj sakatosti i starosti; kazuje kako Cervantes nema prijatelja kojima bi mogao posvetiti svoja djela, kazuje kako voli svakoga okrznuti i napasti, te domeće: »Bogu hvala što ne napada Crkvu i sve što je sveto.«

Cervantes se, kako eto vidimo, u tome svom odgovoru viteški ponio.

[9]

Po tome, a poglavito po onome prije kako Cervantes pisca apokrifnoga *D. Q.*naziva »gospodinom autorom« (*señor autor*), misle cervantisti da je Cervantes znao tko je pisac. Vele da se onda onim *señor* nisu razbacivali, a i *don* rjeđe se potezao; Cervantes bi dakle znao svoga čovu, ali mu nije smio imena iznijeti jer posrijedi bijaše neka »krupna zvjerka«. »Uvjeren sam«, piše neki cervantist još prije dva stoljeća, »da je Cervantesov neprijatelj bio vrlo moćan, kad se onakav pisac, vojnik hrabar i spretan u rukovanju perom i mačem, nije usudio da ga imenuje.« (Don Gregorio Mayáns, *Vida de Miguel de Cervantes*, London 1738, str. 31.) To isto mišljenje iznose i cervantisti naši suvremenici.

Što dalje, Cervantes nam biva veći; naučili smo gledati iz svoje perspektive, te mislimo da je onaj koga Cervantes nije smio imenovati bio osobito moćan. No možda bijaše i tkogod manji: tâ valja nam se sjetiti vremena i prostora u kojem je živio i radio Cervantes — isluženi vojnik i bogalj, sužanj i probisvijet, robijaš i književnik, drug komedijašâ i poreznik koga su izopćili iz Crkve (zato što je dirnuo u crkvenu imovinu kad bijaše sakupljač za »Nepobjedivu armadu«).

[10]

Ta je luđakova (guarda, que es podenco!) postala u španjolskoj poslovičnim rijekom.

[11]

U originalu: *que me viva el Veinticuatro mi señor, y Cristo con todos*. Izreka *Cristo con todos* (Bog bio sa svima!), koja odgovara latinskome *Dominus tecum*, bijaše tako općenita da se stavljala i na mjenice. *Veinticuatro*, po nekadanjem ustroju španjolskih općina, bijaše nekakav općinski poglavar; ime mu dolazi odatle što im je Alfons Zakonodavac smanjio broj sa 36 na 24. — Tko bi bio pisac onoj komediji (u originalu: *La Perendenga*), ne zna se.

[12]

Don Bernardo de Sandoval y Rojas, kardinal i nadbiskup toledski, bijaše Cervantesov zaštitnik u starosti.

[13]

Coplas de Mingo Revulgo — kitice u kojima je politička satira protiv Henrika IV. Kastiljanskog i protiv njegova miljenika Beltrána, pripisuje se Hernandu del Pulgaru (XV. stoljeće).

[14]

O tome Cervantesovu pastoralnom romanu bijaše riječi u napomeni 57 u prvome svesku.
[15]

Govorkalo se u ono doba kako će Turci s brodovljem udariti na Španjolsku. U VIII. poglavlju Quevedova *Buscóna* probisvijet Pablo razgovara o toj temi s nekim luđakom: »Upitah ga kamo je namjerio, pa pošto izmijenismo nekoliko pitanja i odgovora, on zaveze u govor o tome hoće li se Turci iskrcati i kakve su vojničke snage u španjolskoga kralja.«

Turski uspjesi u XVI. stoljeću bijahu predmetom razgovora ne samo u Španjolskoj nego i drugdje, a poglavito u zemljama na Sredozemlju, kojima se valjalo bojati. (»Mislite li da će Turci ove godine na Italiju?« pita neka žena fra Timoteja u Machiavellijevoj *Mandragoli*.)
[16]

Zaista je u doba kad je Cervantes pisao ovaj drugi dio vojvoda de Osuna, u strahu od Turaka, sklonuo Filipa III. da se utvrde one obale.
[17]

Od Filipa II. nadalje u Španjolskoj je nastajao sve veći ekonomski i financijski kaos. Mnogi su ekonomski i financijski stručnjaci pokušavali spasiti brod koji tone. Uz ozbiljne prijedloge bijaše i mnoštvo prijedloga kojekakvih šarlatana. Kralja su obasipali i drugim različitim memorandumima i osnovama. Sve te dokonjake i fantaste što su se bavili »velikim« osnovama i uglavnom presipali iz šuplja u prazno narod je prezirno obuhvaćao nazivom *arbitristas*. Jedan je takav *arbitrista* uzet na nišan u Cervantesovu *Razgovoru pasa*. Quevedo im se ruga u djelu *La hora de todos, y la fortuna con seso* (XVII). Ruga im se i Vélez de Guevara u djelu *El diablo cojuelo* (III). U Quevedovu *Buscónu* (VIII) pojavljuje se neki luđak sa svojim »prijedlogom«, u kojem otkriva kralju »put i način kako će osvojiti luku Ostende sa dvije strane«; tu se Quevedo, burleskni kroničar svoga vremena, ruga španjolskoj nemoći da upokori Flandriju, i ujedno uzima na sprdnju one *arbitristas*:

»Zamolih ga da mi otkrije što je posrijedi, a on iz džepova izvuče tloris neprijateljske i naše utvrde te mi ga pokaza govoreći:

— Vašem je blagorođu jasno da je sva poteškoća u tome dijelu mora; a ja predlažem da se čitavo more makne tako što će se spužvama isušiti.

Na tu nesklapnost ja razvalih usta od smijeha, a on me pogleda u lice i reče:

— Komu god sam to kazao, sa svakim je tako bilo; očito je da se svakom sviđa.

— U to sam tvrdo uvjeren — priklopih ja — jer je zaista novo i dobro smišljeno.

Ali gledajte, blagorodni gospodine: ako isušite vodu što je ondje bude u onom času, more će odmah navrijeti, i eto vam opet vode i još više.

— Neće, ne, jer sam dobro sve proučio — dočeka on; — neće more navrijeti, jer sam uz onu osnovu razradio i drugu: izmislio sam da na onome mjestu moru povećam dubinu za dvanaest ljudskih visina.

Ne usudih se da mu uzvratim, od straha da mi ne kaže kako je razradio osnovu po kojoj će nebo na zemlju svući.«
[18]

Ironičan brijačev nadometak, jer sveučilišta u manjim mjestima bijahu odreda predmet sprdnje. (Vidi napomenu 31 u prvome svesku.)
[19]

Ne veli to Turpin, koji nikad nije napisao nikakve *Kozmografije*; kazuje to Ariosto u svome spjevu, a don Quijote uzima sve za gotovo.
[20]

Bijesni Orlando, XXIII, 108.
[21]

Završni stihovi 16. stance u XXX. pjevanju *Bijesnog Orlanda*. Potonjim od tih dvaju stihova završio je Cervantes prvi dio *D. Q.*
[22]

Taj »slavni pjesnik andaluški« jest Luis Barahona de Soto, što je spomenut na kraju napomene 57 u prvome svesku. »Slavni i jedinstveni pjesnik kastiljski« jest Lope de Vega, koji je u Sevilji 1602. objavio spjev *La Hermosura de Angelica* (»Ljepota Angelikina«).

Onim »jedinstveni« Cervantes bocka Lope de Vegu, koji se, neskromno, na početku nekih svojih djela sam tako nazvao.

Vidjeli smo u Proslovu ironičnu Cervantesovu pohvalu Lope de Vegi. Valja napomenuti da ni one tri priče o luđacima (dvije u Proslovu, a jedna u ovome prvom poglavlju) nisu bez nekoga razloga. U dvjema od tih priča riječ je o luđacima iz Sevilje. Vegin

put u Sevilju obavijen je tajnom. Onamo je, najvjerojatnije, išao na ljubavne pustolovine, jer toga bijaše podosta u Veginu životu. Nije isključeno, vele neki, da je onamo išao na liječenje od neke mentalne bolesti, prouzrokovane pretjeranim radom. Između Vege i Cervantesa palo je dosta uvredljivih riječi, a pisali su i sonete jedan protiv drugoga. U jednome sonetu Lope uz ostalo veli:

Honra a Lope, potrilla, ó guay de ti!
Que es sol, y si se enoja, lloverâ!

(Štuj Vegu, starče, ili jao tebi!
Vega je sunce, ljutit kišu lije!)

Na tu neskromnost Veginu i na to o ljutitosti i kiši odgovara Cervantes onom pričom o luđaku koji misli da je Jupiter.

No nije ni Cervantes uvijek suzdržljiv; zna on Vegi uputiti stih u kojem ne manjka ni glagol *cagar*, a Lope opet uzvraća jednakom mjerom:

Y ese tu D o n Q u i x o t e baladi,
De culo en culo por el mundo va,
Vendiendo especias y azafrán romí,
Y al fin en muladares parará.

Po tim zadjevicama mnogi mišljahu da se pod imenom Avellanede, pisca apokrifnoga *D. Q.*, krije Lope de Vega; uvjerenje im potkrepljivaše činjenica što su neki uvredljivi izrazi iz soneta napisani protiv Cervantesa ušli u Avellanedin predgovor.

Previše bih prostora zauzeo da iznosim i historijat razmirica između Lope de Vege i Cervantesa; koga više zanima, čitat će o tome u već spomenutom djelu José María Asensia (str. 267-291 i 396-403). Nešto o tome ima i u Babelonovoj knjizi *Miguel Cervantes* (u X. poglavlju), koja je prevedena na hrvatski.
[23]

Opet ubod Lope de Vegi, koji je ljubakao s nekom glumicom što se zvala Angélica, a poslije se s njome i parničio i protiv nje i njezina društva pisao pamflete.
[24]

Sancho ponavlja riječ svoga gospodara te kazuje *ínsula* umjesto *ísla*, i zato ga don Quijotova sinovica ne razumije. U španjolskome naime imaju dva oblika jedne te iste riječi: *ínsula* i *ísla*. Obje znače *otok*, samo što je prva književna, a druga narodna. Iz rečenice koja dolazi vidi se da ni Sanchu nije jasno što je zapravo *ínsula*: on misli

da je to neko područje vlasti. Iz Sanchove naricaljke (I, 52) vidi se opet da Sancho zna što je otok.
[25]

Te nevolje siromašnih plemića opisao je sa smiješne strane Quevedo u već spomenutome pikarskom romanu. S druge nam je strane siromašne plemiće opisao majstor minijatura José Martínez Ruiz (*Azorín*) u slikama iz života u španjolskoj pokrajini, pod naslovom *Los Pueblos* — opisao ih kako, satrveni bijedom a ponosni, »u kućerinama seoskim po dvije, tri, šest godina lebde između života i smrti«.
[26]

Sancho je ono izmišljeno prezime *Benengeli* izvrnuo u *Berenjena*, a to znači patlidžan. (Vidi napomenu 74 u prvome svesku.) Bit će da je istinita i ona Sanchova o maurskoj ljubavi prema patlidžanima, kojima je osobito obilovao Toledo, maurski grad, tako da su ostali Španjolci Toledance nazivali *berengeneros* — *patlidžanlije*.
[27]

Značajnija djela što se u Španjolskoj pojavljivahu u XVII. stoljeću ponovo su tiskali u Lisabonu, Valenciji, Amsterdamu, a poglavito u Barceloni. Danas je *D. Q.*, knjiga koja je poslije Biblije prevedena na najviše jezika. Da je Cervantesovo djelo već u svoje vrijeme doživjelo uspjeh, svjedoče izdanja: u prvoj godini (1605) osam, ili — u najmanju ruku — sedam izdanja, a tri još u daljih pet godina. O popularnosti *D. Q.* ostavio nam je zanimljivo svjedočanstvo Baltasar Porreño u djelu *Dichos y hechos del rey Don Felipe III* (Madrid 1663); pripovijeda pisac kako se kralj nekom prilikom nagnuo kroz jedan od prozora u starim dvorima u Madridu te »opazio kako neki đak na obali Manzanaresa čita nekakvu knjigu, kadikad prekida čitanje, udara se dlanom po čelu i silno se razmahuje od zadovoljstva i veselja; kaza kralj: *Ili je onaj đak lud, ili čita Don Quijota*.«
[28]

Tostado (Oprljeni), nadimak pod kojim je poznat Alonso de Madrigal, biskup od Avile, čiji život i djelo pada u doba Don Juana II. od Kastilje; bijaše najučeniji čovjek i najplodniji španjolski pisac svoga stoljeća (XV); premda je umro mlad, ostavio je dvadeset i četiri sveska *in folio* na latinskome, i gotovo isto toliko na španjolskome. Ime mu je postalo poslovičnim, te se uzima da se pokaže kako je netko poligraf ili pak pisac koji mnogo piše. Vélez

de Guevara, primjerice, naziva Lope de Vegu »novim Tostadom u stihu« *(nuevo Tostado en verso*).
[29]

Plinije mlađi, *Epistulae* (3, 5): *Nullus est liber tam malus, ut non aliqua parte prosit* (»Nijedna knjiga nije tako loša da barem u nečem ne koristi«).
[30]

»Kadšto zadrijema i veliki Homer« — Horacijeva iz *Epistularum libri* (*Epistula ad Pisones*); njome se kazuje kako se i u najboljeg pisca nađe greška.
[31]

»*Neizmjeran je broj luđaka*« — izreka iz *Knjige Propovjednikove* (1, 15), kako napominje Rodríguez-Marín. No na hebrejskome to mjesto glasi drukčije, a tumače ga svakojako (Zagrebačka biblija: A čega nema izbrojiti se ne može).
[32]

U poglavlju XXIII. kazuje se da je Gines od Pasamonta ukrao Sanchu sivca.
[33]

U Ariostovu *Bijesnom Orlandu* Sacripante kazuje kralju Agramantu kako mu je vješt lupež ukrao konja:

Pod sedlo da mu četir kolca djede
I gola konja pred njim da odvede.
(XXVII, 84 — prijevod Anđelinovićev.)

[34]

U originalu: *ténganos el pie al herrar*. Fraza *tenerle a uno el pie al herrar* (doslovno: »držati kome nogu za potkivanja«) znači: *iskušati koga*, *staviti koga na kušnju*. Ne može se doslovno prevesti.
[35]

Aragonci svoju pobjedu nad Maurima kod Alcoraza (1096) pripisuju pomoći svetog Jurja, i odonda im je taj svetac zaštitnik. U spomen na tu pobjedu svake se godine o Jurjevu održavao viteški turnir u Zaragozi.
[36]

Santiago! (Sveti Jakove!) stari je španjolski bojni poklik. Legenda kazuje kako je sveti Jakov na bijelcu došao Španjolcima u pomoć protiv Maura. (Sveti Jakov španjolski je patron.) Onome se bojnom pokliku kasnije dodao: *y cierra, España!* (i udri, Španijo!).
[37]

Vidi napomenu 132 u prvome svesku.
[38]

Komentatori različito tumače ovo mjesto. Po jednima, koji se drže Mayánsa (D. Gregorio Mayáns, *Vida de Miguel de Cervantes*, London 1738), to bi bili Alonso de Ercilla (pisac epske poeme *La Araucana*), Juan Rufo (pisac epske poeme *La Austriada*) i Cristóbal de Virués (pisac religioznog epa *El Monserrate*). Po drugima, koji se drže Cervantesova *Puta na Parnas* (*Vijae del Parnaso*), to bi bila trojica pjesnika s naslovom *divino*: Francisco de Figueroa, Francisco de Aldana i Fernando de Herrera. No gdje bi onda ostao Garcilaso de la Vega, *el divino*, koga Cervantes onoliko uznosi? (Vidi napomenu 96 u prvome svesku.) Što se tiče one »polovine« pjesnika, time Cervantes, skromno i šaljivo, misli na samoga sebe. U *Putu na Parnas* Cervantes o sebi piše:

Yo que siempre me afano y me desvelo
por parecer que tengo de poeta
la gracia que no quiso darme el cielo...

(Zalud se evo vijek mučim, trudim,
Pjesničke misleć gracjie sam, dara,
Al nebo ne da za čim vječno žudim…)

[39]

Cascajo znači *šljunak, crepina, rbina*.

[40]

Doña Urraca (XI. stoljeće), kći Fernanda I. Kastiljanskog i Leonskog; otac joj prilikom diobe kraljevine nije ništa ostavio, pa je jadikovala i prijetila da će poći u svijet: na to joj otac dade grad Zamoru. O tome pjeva *Romance de doña Urraca*.

[41]

Almohada (od arapskog *al-mihadda, jastuk, uzglavlje*) znači *jastuk*; *Almohades* — arapska loza što je vladala u Africi i Španjolskoj. Ovo potonje ime nema veze s onom riječi, jer po arapski ime glasi Al-Muvahhid.

[42]

Veli Pellicer de Molière u III. činu svoje komedije *Bourgeois gentilhomme* oponaša zgodu između Sancha i Terese.

[43]

»Propovijed u pustinji i kovanje hladna željeza« — riječi iz narodne pjesme, kojima se označuje jalov posao.

[44]

Sambenito (od *saco bendito*), žuta halja s đavoljim likovima i plamenovima i sa crvenim križem svetoga Andrije (u obliku slova X), što se odijevala onima koje bi osudila Inkvizicija.
[45]

Velikanović napominje: Ovdje je ona don Quijotu nećakinja, ali tamo gdje se spominje po imenu i prezimenu, sinovica je. (Antonia Quijana u oporuci don Quijotovoj, u posljednjoj glavi.) U španjolskom je jeziku, kao gotovo u svim evropskim jezicima, za ta dva srodstva jedna oznaka.
[46]

Garcilaso de la Vega: *Elegía a la muerte de D. Bernardino de Toledo.*
[47]

Graditi krletke, praviti čačkalice i sl. — *hobby* onog vremena.
[48]

Bachiller (*baccalaureus*) znači *bakalaur*, ali i *brbljavac*; *bachillerear* znači *brbljati*.
[49]

Fraza *atar uno bien su dedo* (doslovno: »dobro svezati svoj prst«) znači *osigurati se, pogoditi se, ugovoriti*.
[50]

Pisac se ruga gotovim frazama, poglavito pravničkim formulama.
[51]

Nije posrijedi pogreška, nego pisac namjerno tako izokreće, da izjava bude u stilu šalâ i podvalâ obješenjaka Sansóna.
[52]

Humor je u tome što Sancho iz dvostrukoga glasanja svoga sivca dokučuje da će mu sreća biti veća od gospodarove. Prevodioci uglavnom upropašćuju taj humor ne razumijevajući ili izostavljajući ono *sospirar i sospiros* iz originala, a to su — kako napominje Rodríguez-Marín — blagozvučnije riječi za zvuk koji nije blagozvučan.
[53]

Garcilaso de la Vega, *Ecloga III*.
[54]

Pisac se i opet ruga gotovim formulama; ono »Bijaše upravo ponoć« (*Media noche era por filo*) uzima iz *Romance del conde Claros, hijo de Reinaldos de Montalbán*, koja se počinje:

Media noehe era por filo,
Los gallos querían cantar,

Conde Claros con amores
No podía reposar...

(Bješe noći o ponoći,
Baš pred prvi pijetla poj,
A s ljubavi ne mogaše
Claros usnut sanak svoj...)

Na početni stih iz te romance pisac nadovezuje ono »nešto više ili manje« te ispravlja i ograničuje što je već točno određeno. [55]

Groblja, kako znamo, nekoć bijahu oko crkve. Ne boji se Sancho prikaza u to doba, nego Inkvizicije: da ne bude osumnjičen s vračarstva, jer onda bi đavo odnio šalu. Quevedo u svome *Životopisu lupeža* (*Historia de la vida del Buscón*) pripovijeda kako su vračare uzimale mrtvačke kutnjake, uže obješenoga i sl. radi čaranja. Zbog takve rabote bijaše mnoštvo postupaka pred Inkvizicijom. [56]

Don Quijote poziva Sancha na red, da se ne bi sasvim izbezobrazio, te mu izriče zabranu koja otprilike kazuje: »Nemoj da prevršiš...« Sve skupa u originalu glasi: *Habla con respeto, Sancho, de las cosas de mi señora, y tengamos la fiesta en paz, y no arrojoemos la soga tras el caldero*. [57]

To su početni stihovi iz *Romance del conde Guarinos, almirante de la mar*, u toj se romanci pjeva kako su Francuzi potučeni te kako su Mauri zarobili Guarina i držali ga u tamnici sedam godina, a on im najposlije umaknuo. [58]

Romance del moro Calaínos pjeva o Mauru Calaínosu i o njegovoj ljubavi prema kćeri kralja Al-Mansura, koja od njega traži da joj u dokaz ljubavi donese glave trojice od Dvanaestorice banova od Francije; Maur odlazi na svoj pothvat u Francusku i ubija Baldovina, ali samog Maura ubija Roldán (Roland, Orlando).

La coplas de Calaínos poslovični je izričaj, koji se uzima kada se želi naznačiti da je štogod iz davnine ili pak da je neprilično. Ona se romanca ovako počinje:

Ya cabalga Calaínos
A la sombra de una oliva,

El pie tiene en el estribo,
Cabalga de gallardia...

(Sad na konja Calaínos
Pod maslinom uzjahuje,
Nogu djenu već u stremen,
Vojnu konjic poskakuje...)

[59]

Ta dva stiha, što su postala poslovičnim, uzeta su iz romanca o Bernardu del Carpiju.
[60]

Fraza *buscarle tres pies al gato* (doslovno: »tražiti tri noge u mačke«), kako napomenuh u prvome svesku, znači *izazivati vraga, zapodijevati kavgu, upuštati se u opasan pothvat* i sl.
[61]

U originalu: *Estamos aquí, o en Francia?* — zamjerka što se kazuje kad netko nešto neprikladno čini ili govori. Umjesto *en Francia* čuje se još i *en Jauja, en Flandes* itd. Odgovara joj, već prema prilici: *Hoćemo li ljudski ili nećemo? Pamet u glavu! Ili kako treba ili nikako! Što čepljuskaš! Zar tako? Nemoj lupetati! Koješta!* itd.
[62]

Angulo el Malo, upravitelj glumačke družbe (iz druge polovine XVI. stoljeća); spominje ga Cervantes i u *Razgovoru pasa*.
[63]

»Auto sacramental« pod nazivom *Las Cortes de la Muerte (Dvojrani Smrti) Š*panjolska akademija pripisuje Lope de Vegi.
[64]

U originalu: *tente, bonete* (*»drži se, kapo«*). Sancho hoće da kaže kako u onome pljusku može doletjeti i pogolem kamen — takav kojim će se namučiti onaj koji ga baca: dok ga hiti, može mu od napora — kapa s glave pasti.
[65]

Stihovi romance iz maurskog cilclusa, u kojoj se pjeva o pomirbi i novoj zavadi između dva suparnička roda.
[66]

Također iz romance; stih prešao već u poslovični rijek.
[67]

Te osobine različitih životinja povađene su iz Plinijeve *Historia Naturalis.*
[68]

Evanđelje po Mateju, XII, 34, malko drukčije.
[69]

Sancho očito nišani na vitezovu pokoru u Sierra Moreni (dio I, poglavlje XXV).
[70]

Hanega ili *fanega*, kao mjera za žito, ima pedeset i pet litara i pol.
[71]

Hi de puta (kurvić, kurvina kći) ne može se doslovno uzeti: to je u priprosta Španjolca uzvik divljenja i dobre želje, kao u Bosni *mašalah!* (od arapskoga *mā šā'allāh!* — doslovno: *što Bog hoće!* a u prenesenom smislu: *što li je krasan!*), *ne bilo mu uroka!, nek ti je živ i zdrav!* i sl. Riječi *kurvić* i *kopilan* nalaze se i u našem narodu, osobito u pjesmama, kao uzvici kojima se izražava divljenje, pohvala ili dobra želja, a ne uvreda; Iveković također uz te riječi, pokraj prvog značenja, bilježi i drugo: *ein tüchtiger Kerl*.
[72]

Evanđelje po Mateju, XV, 14.
[73]

Giralda, golema pozlaćena brončana statua na brončanom globu kojim se završava toranj katedrale u Sevilji. Ime (*giralda, vjetrenica*) dolazi odatle što joj je podnožje tako udešeno da se statua, premda golema, okreće na vjetru koji udara u veliki stijeg što je kipu u desnoj ruci. Po toj je statui nazvan i sam toranj.
[74]

Toros de Guisando (»Guisandski bikovi«) — četiri golema stećka u vinogradu jeronimskog samostana u Guisandu (u pokrajini Avili); kakvi su sada, ne može se prosuditi jesu li imali oblik bika ili kakve druge životinje.
[75]

Cabra (drevni Igabrum), mjesto podno istoimene planine u pokrajini Córdobi. Nekoliko kilometara odande nalazi se dubok ponor: narod vjerovaše da je to otvor pakleni. Spominje se u mnogim djelima; u Cervantesa još u *Ordenanzas de los poetas* pridodanim *Putu na Parnas* (*Viaje del Parnaso*) i u pripovijesti *El celoso extremeño* (*Ljubomornik iz Estremadure*).
[76]

Ti su stihovi uzeti iz Ercilline epske poeme *La Araucana* (1, 2); u originalu glase:

Pues no es el vencedor más estimado
De aquello en que el vencido es reputado.

[77] Tako i Ferraú laže Orlandu (*Bijesni Orlando*, XII, 44-45).

[78] Po osvajačima Vandalima drevna se Betica (današnja Andalucía) zvala Vandalijom. (*Betica* dolazi od *Betis*, kako se nekoć zvao Guadalquivir.) Arapi su Vandale zvali *Andalus* i otud ime *Andalucía*.

[79] Kazna ili globa što ju je plaćao član kakva bratstva za počinjeni prekršaj.

[80] Obješenjak nastavlja ruganje.

[81] Ironija koju će čitatelj poslije razabrati.

[82] Aluzija na Lope de Vegu.

[83] Glosa — zakučast pjesnički sastav, u koji, da bi bio savršeniji, ulaze različiti prije izabrani stihovi, što u novim kiticama daju srok i smisao. Stihovi što su u tu svrhu prethodno izabrani dolaze na kraju novih kitica, kao *ritornello*, da ponove ili glosiraju naprijed izloženu misao. Cio je sastav podijeljen na kitice, sadržaj mu je lirski, veseo ili satiričan, a što se tiče stiha, najčešći je osmerac. Primjer takve *glose* vidjet će čitatelj u XVIII. poglavlju.

[84] »Radi uhljeblja.«

[85] Aluzija na Lope de Vegu.

[86] I u drugim svojim djelima Cervantes pokazuje koliko cijeni pravu poeziju a koliko prezire pjesnička lupetala (u *Putu na Parnas*, u pripovijestima *Licencijat Staklenko*, *Dična sudopera*, *Cigančica* i drugdje).

[87] Ovidije, *Fasti* (VI): *Est Deus in nobis, agitante calescimus illo* (»Bog je u nama, on nas potiče, njime plamtimo«). Taj stih navodi Cervantes i u pripovijesti *Licencijat Staklenko*.

[88] Aluzija na Lope de Vegu.

[89]

Tu don Quijote misli na Ovidija, koga je August prognao na Crno more.
[90]

Nekoć se vjerovalo da grom ne udara u lovor; neki tvrde da u tome vjerovanju bijaše istine, jer da u lovorovu lišću ima mnogo smole, a ta ga čini *idioelektričnim*.
[91]

Vidi napomenu 277 u prvome svesku.
[92]

U originalu: *y no de las del perrillo* (»a ne od mačeva sa psićem«). *Espadas del perrillo* bijahu kratki, široki mačevi čuvene toledske proizvodnje; ime dobiše po tome što su kao znak proizvađačev imali urezana mala psa (*perrillo*); proizvodio ih je Julián del Rey, oružar toledski.
[93]

Komentatori koji nalaze aluzije u *D. Q.* zadržavaju se na ovoj zgodi s lavovima i kazuju kako je Cervantesu tu na nišanu car Karlo V: o tome se caru naime pripovijedalo, a zabilježio je to i povjesničar Juan Antonio de Vera Zúñiga y Figueroa (XVII. st.) u djelu *Epítome de la vida y hechos del invicto Emperador Carlos V* — da su cara, dok bijaše mališan, znali naći gdje u ruci drži isukanu sablju te se mačuje s viteškim likovima na tapetama, ili pak gdje drži u ruci bilo što i draži lavove kroz rešetku na kavezu; spomenuti povjesničar nadodaje kako su jednom dječaka zatekli u takvoj pogibelji od lavova da su kavez morali sasvim zatvoriti.

I ona bi zgoda s vinskim mješinama (dio I, poglavlje 35), prema tim komentatorima, bila aluzija na Karla V. Kao osobitu aluziju na toga monarha uzimaju epitaf što ga je sastavio Sansón Carrasco (vidi na kraju ovoga drugog dijela).
[94]

U nevrijeme don Quijote poteže početne stihove jednoga Garcilasova soneta.
[95]

Vele da je u XV. stoljeću bio neki Nikola iz Catanije, koji je mnogo puta preplivao preko Messinskog tjesnaca, pa su ga prozvali Pesce-Cola. O njemu je pisao Pero Mejía (*Silva de varia lección*), spominje ga Benedetto Croce (*Napoli nobilissima*, svezak V, 1896) i drugi.
[96]

Ti rapiri imađahu kuglicu na vrhu, jer bijahu namijenjeni za vježbanje u mačevanju.
[97]

Danza de espadas, ples s mačevima, još očuvan u Asturiji i trima baskijskim pokrajinama; umjesto mačeva, danas tu i tamo upotrebljavaju palice; ima varijacija i sa štitovima. *Danza de cascabeles*, ples s praporcima, u tome je što su plesači stavljali nîz praporaca pod koljena i zvonili uz takt glazbala, *Zapateadores*, tapkači, koji se spominju malo dalje, jesu plesači koji za plesa, uz takt glazbala, udaraju dlanovima o nàplatu, tj. o lice na cipelama. (Naziv dolazi od riječi *zapato, cipela*.)
[98]

U originalu: *es un juicio*. Taj rijek krivo, ili u najmanju ruku nedovoljno, objašnjuju svi oni koji nisu išli dalje od 14. izdanja Rječnika Španjolske akademije pa tako i Rodríguez-Marín. Rijek je po etimologiji neobičan, a znači: *valja vidjeti*; *pravo je čudo*; *da staneš i da se diviš*, i sl.

U Andaluziji i sad je u upotrebi taj rijek u onom značenju, koje bijaše prvotno, naime: *mnoštvo svijeta, gužva, gungula, strka* i sl.

Rijek je nastao ovako: riječ *juicio* znači *razbor, razum, sud*, a juicio final — »posljednji sud«, to jest *Sudnji dan*; po katoličkom vjerovanju, na Sudnji dan skupit će se svi mrtvi u Jozafatskoj dolini (kod Jeruzalema), da im se sudi za djela što su ih za života počinili; umjesto *juicio final* kazivalo se kratko: *juicio*; kad je španjolski seljak slušao sa propovjedaonice o tome Sudnjem danu i zboru mrtvih u onoj dolini, u njegovoj je glavi nastao pojam o silnoj strci i gunguli — i otud onaj rijek.
[99]

Sanchu je želja da se uzimaju oni koji se vole; pohitio je da prokune one koji takvo što priječe, ali se u posljednji čas popravio, te umjesto kletve (»prokleti bili, ne bilo im duši pokoja«) protisnuo: »vječno blaženstvo i spokoj«, i dodao: »umalo da ne rekoh obratno«. Ta je zamjena u španjolskome lagana, jer se umjesto pridjeva *malo* stavi pridjev *bueno*: *mal siglo hayan y mal poso — buen siglo hayan y buen poso*. (Kad pridjev *malo* ili *bueno* stoji pred imenicom, u atributivnoj službi, gubi dočetno *o*.)

Riječ *siglo*, kad se odnosi na živo čeljade, znači *vijek, život*, a kad se odnosi na pokojnika, znači *život na onom svijetu, život vječni*; ono *poso* dolazi od *reposo* i znači *spokoj, pokoj*. Tako, kad se netko

kune: *por el siglo de mi madre*, to znači, ako mu je mati živa: »tako mi majčina života« ili »živa mi mati«; ako je umrla, onda: »pokoj mi majci«, »majčina mi pokoja«.
[100]

Žitelji iz Sayaga (kraja jugozapadno od Zamore) nisu slovili kao osobito pitomi, a na njihov se loši govor često nišanilo; smatrahu, naprotiv, da se u Toledu najljepše govori kastiljanski.

Rodríguez-Marín veli da to kuđenje jednoga govora a hvaljenje drugoga nema temelja, jer je čista izmišljotina onaj »zakon« Alfonsa Mudrog, koji je tobože naredio: »Bude li razlike u tumačenju koje kastiljanske riječi, valja se uteći Toledu kao mjerilu kastiljanskog jezika, jer je ondje naš jezik savršeniji negoli igdje.«

Rodríguez-Marín oslanja se u tome na Menéndez y Pelaya (*Origenes de la novela*, sv. II, str. 66, bilješka).
[101]

Zocodover je glavni trg u Toledu, a *Tenerías* (*Kožarnice*) zove se dio grada u kojem bijahu kožari sa svojim radionicama.
[102]

Majahonda, danas Majadahonda, mjestance blizu Madrida, često uzimamo kao uzor neznanja. Odande bijaše i Quevedov crkvenjak stihoklepac što je dotužio Pablu na putu u Madrid (*Buscón*, IX).
[103]

U originalu: *por mis pecados* (»po grijesima svojim«) — opet jedna od gotovih fraza što se u govoru zlorabe.
[104]

Kako eto vidimo, Cervantes na tome mjestu cijeni vještake (*diestros*), nasuprot Quevedu, koji im se ruga (vidi: *Buscón*, VIII).
[105]

U originalu: *Habilidades y gracias que no son vendibles, mas que las tenga el conde Dirlos*. Taj grof Dirlos (ili, točnije, *de Irlos*) junak je duge i preduge *Romance del conde de Irlos y de las grandes venturas que hubo*, a što se počinje riječima:

Estábase el conde de Irlos, sobrino de don Beltrane,
Asentado en sus tieras, deleitándose en cazare...

i tako dalje — 680 stihova šesnaesteraca! Junak te romance iz karolinškog ciklusa postao je poslovičnom ličnošću.
[106]

Arroba je stara španjolska mjera za tekućinu, a i za težinu. Kao mjera za težinu iznosi 11 kg i pol; kao mjera za tekućinu, varira prema pokrajinama, od 10 do 16 litara i nešto više. Riječ je nastala od arapskog *ar-rub'* (*četvrtina*, jer *arroba* čini četvrtinu *quintala*, dakle 25 *libras*).
[107]

Gaita zamorana, zamorske gajde, to jest iz Zamore na rijeci Dueru.
[108]

Sancho kazuje: *El Rey es mi gallo* — a to je fraza iz vremena kad su se priređivale borbe pijetlova. Za Sancha su Camacho i Basilio u borbi oko Quiterije kao dva pijetla, a Sancho drži stranu svome pijetlu, bogatome Camachu, jer se tome, kako će reći kasnije, »lonci obilato pjene...« (Usput napominjem da je od te bogate Camachove svadbe iz *D. Q.* nastao u španjolskom poslovični rijek *bodas de Camacho*, koji se uzima da se označi bilo kakva raskošna svečanost ili gozba).
[109]

Sancho kazuje: *A la barba de las habilidades de Basilio*, a to znači: »Izgubio je Basilio, zaludu mu njegove umješ̌tine.«
[110]

Horacijeva; vidi bilješku 8 u prvome svesku.
[111]

U originalu zbijeno: *Tente en buenas* (»Drži se dobrih«), a to znači: »Ne idi dalje od valjanih riječi što si ih izrekao.«
[112]

Izreke Salamunove (Mišlè Šelomò), I, 7: »Jir'àt Jahvè rešìt dáat hokmà« (Strah pred Jahvom početak je mudrosti).
[113]

U prijevodu držim se tumačenja što ga je iznio Rodríguez-Marín: čini mi se dosad najuspješnijim. Ne može se prihvatiti: »i svaka bi ju banka u Flandriji primila«; otpada također: »i mogla bi proći kroz prudove u Flandriji«.
[114]

Evanđelje po Mateju, XIX, 6: »Što je Bog sjedinio, čovjek neka ne rastavlja.« Ono s ovcom uzeto je iz *Druge knjige Samuelove*, XII, 3: »A siromah ne imaše ništa osim jedne jedine ovčice.«
[115]

Ti »egipatski lonci« jesu lonci s mesom što su ih imali Židovi u Egiptu pa ostali bez njih kad su izišli odande: U pustinji sva

izraelska zajednica počne mrmljati protiv Mojsija i Arona: »Oh, da smo pomrli od ruke Jahvine u zemlji egipatskoj, kad smo sjedili kod lonaca s mesom i jeli kruha do mile volje!« Izlazak, XVI, 3.
[116]

Tom se metaforom kazuje da knezovi gledaju krasotu.
[117]

Izreke Salamunove, XII, 4: »ešet hajil atéret baelà« (»Vrijedna je žena vijenac mužu svojemu«).
[118]

Na tornju *Svete Magdalene*, župne crkve u Salamanki, bijaše kao vjetrenica nezgrapan anđeo, zbog kojega su bockali žitelje Salamanke.

Smrdljivim kanalom Vecinguerra u Córdobi odvodila se nečist iz četvrti Potra u rijeku Guadalquivir.

Neke od onih studenaca Cervantes spominje i u pripovijesti *Dična sudopera* (*La ilustre fregona*).

Svime tim, i onim što poslije dolazi, Cervantes se ruga učenjacima i njihovu cjepidlačenju.
[119]

Talijan Virgilio Polidori (Polydoro, Polydorus), erazmovac iz XVI. stoljeća, napisao je, uz različita znanstvena djela, još i osam svezaka pod naslovom *De rerum inventoribus* — znanstveni »omnibus«, u kojem raspreda o svemu i svačemu, od različitih izuma do zakučastih vjerskih pitanja.
[120]

Nuestra Señora de la Peña de Francia, svetište kod Salamanke. *Trinità di Gaeta*, crkva i samostan u Gaeti, sjeverozapadno od Napulja.
[121]

Ta se spilja nalazi kraj mjestanca Osa de Montiel. — U istoj rečenici pisac se i opet ruga frazama, pa dvojicu don Quijotovih slušatelja naziva »poštovanim (svijetlim) slušaocima«.
[122]

U viteškom ciklusu španjolskih romanca pjeva se o tome kako je francuski paladin grof Grimaldos ocrnio grofa Tomillasa, te su ovoga protjerali iz Francuske. Montesinos, sin grofa Tomillasa, osvećuje oca, postaje paladinom, ženi se španjolkom Rosafloridom i živi u njezinu dvoru Rochafridi u Kastilji. Po tome Montesinu prozvala se spilja u blizini onoga dvora. — O Durandartu i Belermi pjeva se u istom ciklusu. Romance kazuju kako je poslije poraza kod

Roncesvallesa Durandarte izdahnuo u Montesinovu naručju; na samrti je tražio da mu Montesinos iščupa srce i da ga odnese njegovoj odabranici Belermi.
[123]

Ne znam tko bijaše taj Ramón de Hoces.
[124]

Čarobnjak Merlin (Myrddhin) spominje se u keltskim legendama.
[125]

Rijeka Guadiana teče iz Ruiderinih jezera u Manchi, ponire južno od Argamasile, te se opet pojavljuje nekoliko kilometara dalje, na jugozapadu (*Ojos de Guadi ana*).
[126]

Paciencia y barajar (»Strpi se i miješaj karte!«) — španjolska poslovica, nastala u govoru kartaša; znači *strpljen spašen*. U tekstu nije tako prevedena, jer je trebalo da ostane riječ *karte*: o kartama se naime govori u poglavlju koje dolazi.
[127]

Fuggeri bijahu Rothschildi onoga vremena. Ime se pojavljuje i kao Fucár (na priliku u Alemánovu pikarskom romanu *Guzmán de Alfarache*)
[128]

Aluzija na legendu o Infantu Don Pedru, koji je »obišao sve četiri strane svijeta«; te »četiri strane« narod je pretvorio u sedam.
[129]

Nije bilo lako s dopuštenjem za tiskanje knjiga. (Vidi napomenu 1 u prvome svesku.)
[130]

Riječ je o grofu od Lemosa, koji je štitio i pomagao mnoge književnike.
[131]

Uveo ih u modu vojvoda de Lerma, komu su oticale noge.
[132]

Spilorceria, škrtost.
[133]

Velikanović napominje: Igra riječima: *rebuzno* znači magarećnjak i magareština, a *rebuznador*: »njakalac« i onda *glupan*; veli mu dakle: pretječeš za dvije magareštine najvećeg glupana.
[134]

Retablo je *retabl* (oltarska slika) i *prikazivanje s lutkama*. Krčmar onaj dio Manche naziva »Aragonskom Manchom«; taj naziv

nema nikakve veze s Aragonijom: riječ je o najistočnijem dijelu Manche, koji se — kako tumači Rodríguez-Marín — po brdu Aragonu zove *Mancha de Monte Aragón*.
[135]

Krčmar je valjda bio vojnikom u Italiji, pa naučio nešto talijanski. (Galantuomo: poštenjak, čestit čovjek; buon compagno: veseljak.)
[136]

Don Quijote uzima talijanski rijek, te ga odmah i prevodi.
[137]

Ta »znamenja« jesu dvanaest zodijakalnih znakova, a ono »čitanje« znači postavljanje horoskopa (po sazviježđu u času nečijeg rođenja).
[138]

»Djelima vjerujte, a ne riječima« — Evanđelje po Ivanu, X, 38.
[139]

U originalu: *trujamán* (*tumač*). Riječ su donijeli Arapi, koji su je primili od Židova, a ovi od Kaldejaca: kaldejski i hebrejski *targem*, *prevoditi*, *tumačiti*; hebrejski *targum*, *prijevod*, *tumačenje* — *turgeman*, *prevodilac*, *tumač*, (arapski *terdžuman*). Ta se kaldejska riječ u različitim oblicima nalazi u različitih istočnih i europskih naroda.
[140]

Tu pisac uzima stih kojim se počinje druga knjiga *Enejide*, a u španjolskom prijevodu Gregorija Hernándeza de Vasca (1557).
[141]

Početni stihovi duge romance iz karolinškog ciklusa; u Antverpenskom zborniku (*Cancionero de Amberes*, 1555) zabilježeni su nešto drukčije:

Asentado esta Gaiferos
En el palacio real,
Asentado al tablero
Para las tablas jugar...

Ono što »tumač« govori kako je Karlo Veliki zeta žezlom po glavi — razumije se, nema u romanci.
[142]

Taj se stih ne nalazi u romanci kako je zabilježena u rečenom zborniku, ali ga ima *Romancero general*; ondje punac upozoruje zeta:

Melisendra está en Sansueña;
Vos, en París descuidado;
Vos ausente, ella mujer...
Harto os he dicho: miraldo.

(Melisendra u Sansueñi,
A ti ovdje, te ne mariš;
Ti odsutan, ona žena...
Dosta rekoh, a ti misli.)

To »dosta rekoh, a ti misli« postalo je poslovičnim rijekom.
[143]

To su stihovi iz *Romance del rey don Rodrigo como perdió a España*; kazuje ih kralj Rodrigo pošto mu se razbila vojska,

Ayer era rey de Espana,
Hoy no lo soy de una villa;
Ayer villas y castillos,
Hoy ninguna poseía;
Ayer villas y castillos,
Y gente que me servía,
Hoy no tengo ni una almena
Que pueda decir que es mía...

Victor Hugo oponašao je tu tužaljku u 12. stanzi svoje *La Bataille perdue*. I Puškin o tome pjeva (Na Ispaniju rodnuju).
[144]

Uz frazu *que sean benditos y alubados los cielos* (blagoslovljena i hvaljena bila nebesa!) obješenjak priklapa; *allá donde tienen más levantados sus asientos* (tamo gdje su najuzdignutija).
[145]

U originalu igra riječima: *no para tomar el mono, sino la mona* (doslovno: »ne da uhvati majmuna, nego majmunicu«). Ali *mona* osim *majmunica* znači i *pijanstvo*, a *tomar mona* znači opiti se, *naliti se* i sl. (kajkavski: jopca vloviti).
[146]

O tome pjevaju romance.
[147]

Kotlokrpama zvahu žitelje Valladolida, patlidžanlijama Toledance, kitovićima stanovnike Madrida, a sapunarima one iz mjesta Getafe kod Madrida. Što se tiče *Reloje*, to bi, kako tumači Rodríguez-Marín, bio nadimak mjestancu Espartinas kod Sevilje i

njegovim žiteljima. Rugahu se tima kako je njihov župnik zatražio da se na zvonik postavi ura (*reloj*) — razumije se, sunčana — a općinsko vijeće prihvatilo; postavilo uru, a načelnik, da je zaštiti od nepogode i prašine, naredio da se ozgo pokrije — i tako od ure ne bijaše koristi. Dodaje Rodríguez-Marín da je i sad pogibeljno ondje upitati: *Koliko je sati?*
[148]

Tako i vitez u *Bijesnom Orlandu*

...lađu, jedra dignuta, opazi
K afričkoj kako obali prilazi.
(XL, 60 — Prijevod Anđelinovićev.)

[149]

Komentatori vele da je riječ o vojvodi i vojvotkinji de Villahermosa, koji ljetovahu kraj Pedrole, sela blizu Zaragoze.
[150]

Sin ser oído ni visto adverbijalni je rijek, koji znači *brzo*.
[151]

Družbenica kazuje Sanchu: *que de mí no podréis llevar sino una higa*. U ovom je slučaju *higa* isto što u nas *šipak, brus, figa* (neuljudan odgovor kad se što uskraćuje). A domišljan Sancho odmah dočekuje, uzimajući ono *higa* (smokva) doslovno: *Aun bien... que será bien madura, pues no perderá vuesa merced la quínola de sus años por punto menos!* Tu je teško prevodljiva igra riječima; *quínola* je dobitak u kartama što ga postiže onaj tko u ruci sastavi karte s najvećim brojem »punata«; Sancho zlobno uspoređuje družbeničine godine s *quínolom*, te priklapa da bi pobijedila u igri sve da ima i koji »punat« manje. Neki prevodioci uzimaju u pomoć vijenac smokava i godinâ.
[152]

Dueñas (družbenice, komorkinje, nadstojnice, pratilje) jesu starije udovice ili usidjelice, koje su držali u bogatijim kućama, da vrše nadzor nad poslugom ili nad kćerima, da odgajaju djecu, ili pak da budu pratilje, družbenice mladim gospodaricama; nosile su na glavi ćepicu s prijevjesom, sličnu pokrivci na glavi u časnih sestara, da svojoj ulozi pribave veći ugled.
[153]

Piscu je tu na nišanu jedan od onih svećenika-čankoliza što su kao savjetnici, tajnici, ispovjednici, dušobrižnici i sl. živjeli na velikaškim dvorima. Kažu da je takav jedan, što bijaše na dvorima

vojvode od Béjara, svome gospodaru nagovorio svašta protiv Cervantesova *D. Q.*
[154]

Cervantes se drži narodnoga govora, u kojem se i sad riječ nadovezuje na riječ: vojvotkinja je završila riječju *pametan*, a Sancho njome počinje svoj odgovor.
[155]

Tu Sancho spominje događaj koji se zaista zbio godine 1562, kad su zbog nevremena u luci Herraduri stradale dvadeset i dvije španjolske galije i utopilo se više od četiri tisuće ljudi.
[156]

Odonda Španjolci, kada tko otegne priču, kazuju »Vraćaj se brže iz Tembleka«.
[157]

Imena damâ iz viteških romana. O Madásimi i Oriani već bijaše riječi; Alastrajarea je kći Amadisa od Grecije.
[158]

Salirse con algo como el rey con sus alcabalas (»izići s čime nakraj kao kralj sa svojim porezima«) poslovični je rijek kojim se kazuje kako će se čovjek već snaći. *Alcabala* (od arapskog *alkabále*) jest postotak što ga državi plaća prodavalac na ugovor o kupoprodaji, a obje strane, kad je posrijedi ugovor o zamjeni. Uveo se taj prirez za Alfonsa Mudrog, pa je ostao i nadalje, a za vrijeme Isabele i Fernanda bijaše glavni i najstalniji prihod Krune.
[159]

U originalu poslovica: ni tomes cohecho, ni pierdas derecho (»nit uzmi mito, nit gubi pravo«).
[160]

Agua de ángeles, mirisna vodica onog vremena, pravljena od različita cvijeća; spominje je Cervantes i u pripovijesti *Brak na prijevaru* (El casamiento engañoso).
[161]

Aluzija na stolac od bjelokosti što pripadaše maurskom kralju; zadobio ga Cid kad je osvojio Valenciju, i poklonio ga kralju Alfonsu Kastiljanskom; za skupštine u Toledu Alfons je Cidu ponudio mjesto do sebe; Cid iz skromnosti nije prihvatio, a onda mu je kralj rekao neka sjedne na svoj stolac od bjelokosti.
[162]

Kralj Wamba vladao je gotskom Španjolskom od 672. do 680. Narodna predaja veli da je prije bio ratar. Rodrigo je posljednji gotski kralj u Španjolskoj (pobijedio ga Tarik god. 711).

[163]

One latinske riječi (»preminuo u cvijetu mladosti«) jesu polustih iz epigrama što ga je prilikom smrti Michele Verina sastavio Poliziano. Michele Verino bijaše pisac iz Firenze; ostavio je za sobom djelo koje različito nazivaju, a najčešće *De puerorum moribus disticha* (»Stihovi o dječjim naravima«); umro je u osamnaestoj godini (1483).
[164]

Tu pisac parodira izreku: »Pod lošom kabanicom obično je kakav mudrac.«
[165]

Dueñas (*družbenice*), kao usiljena društvena figura nekadanje Španjolske, predmet su poruge u mnogih pisaca onog vremena. U daljim poglavljima bit će još štošta na njihov račun.
[166]

Bijaše to sin i nasljednik kralja don Pelaya od Asturije (VIII. stoljeće); u narodnoj se predaji spominje kao gotski kralj.
[167]

Comendador griego zvali su Hernána Núñeza de Guzmána (1463-1553), zato što bijaše učen u grčkome jeziku (predavao ga na sveučilištu u Salamanki); sabrao je preko osam tisuća poslovica, što su tiskane poslije njegove smrti (*Refranes o proverbios en romance*, 1555).
[168]

U originalu: *lelilíes (povici)* — riječ nastala od arapskoga *lâ ilâhe ìl-allâh* (»nema boga nad Allahom«), a to u Maura bijaše i bojni poklik.
[169]

Agarenos su kršćani koji su prešli na islam.
[170]

Alquife, mudrac i čarobnjak iz viteških romana. Urganda je njegova žena; bijaše zaštitnica Amadísa od Galije; nadimak joj *Neznanka* stoga što se često preobražavala, pa je nisu mogli poznati (vidi napomenu 17 u prvome svesku).
[171]

La letra con sangre entra (doslovno: »znanje s krvlju ulazi«), to jest »bez šibe nema pouke« — maksima starih pedagoga.
[172]

Od glagola *truffare* (španjolski *trufar*), koji znači *varati, prevariti*, načinjeno je ime *Truffaldin* i u Boiardovu spjevu *Orlando innamorato*; također u Ariostovu *Orlando furioso*. Perjanik

izmišljene Cervantesove grofice podesio je svoje ime prema gospodaričinu; u njezino pak ulazi *tres faldas* (*tri skuta, tri suknje*), kako će kasnije objasniti Sancho.
[173]

Dueña znači *kućanica, domaćica* (u svojoj kući) i *družbenica* (u kućama gosparskim). Vidi bilješku 150 i 163.
[174]

Dolorida znači *ucviljena, bolna, žalostiva*.
[175]

Tijeras su nôžice (škare), a u prenesenom smislu *klevete*.
[176]

Martos, mjestance kod Jaena u Andaluziji, nekoć na glasu s krupna graška.
[177]

Nije bez razloga što Cervantes raspreda o ta tri kuta, tri roglja, tri skuta. Riječ *jirón* ili girón znači uz ostalo i *rogalj od haljine*, a i *trokutnu figuru na grbu.* Porodica Girón, u kojoj se nasljeđivalo vojvodstvo od Osune, imaše na svome grbu tri onakve trokutne figure. Rodríguez-Marín iznosi kako je Cervantes cijelom pričom dueñe Doloride okrznuo tu vojvodsku porodicu, kojoj je onda svatko znao grb; obećao je da će objaviti dvije studije, od kojih bi jedna bila *Historia de la condesa Trifaldy y de la infanta Antonomasia*, prepisao je svu građu što je za to potrebna, ali... spriječiše ga oni isti razlozi o kojima je riječ u napomeni 175 u prvome svesku.
[178]

»Ovomu slugi«, pa ispravak »ovoj službenici« — priprava za ono poslije (otkrit će se naime da je ta »družbenica« zapravo vojvodin majordom).
[179]

Sancho se ruga kitnjastome govoru doñe Doloride, u kojemu vrve superlativi na *-ísimo*.
[180]

U originalu igra riječima, jer *tener barbas en el alma* (doslovno: »imati bradu na duši«) fraza je koja znači: *biti čiste duše, ne imati grijeha*.
[181]

To je prijevod jedne kitice što ju je napisao talijanski pjesnik Serafino Aquilano (Serafino dell'Aquila, Serafino Ciminelli) iz XV. stoljeća.
[182]

Cervantes je tu kiticu, kako veli Clemencín, uzeo iz zbornika *Cancionero general*, što ga je objavio Hernando del Castillo (Valencia 1511); napisao ju komendator Escrivá; drugi i treći stih nešto je izmijenjen.
[183]

Seguidilla, posebna je španjolska narodna pjesma, ujedno i narodni napjev i ples. Pjesma se dijeli na kitice (*coplas*) i pripjeve (*estribillos*), a ples ima glavne figure i varijacije; glazba je u tročetvrtinskom taktu; pjesmu prate kastanjete i gitara. Kitice imaju četiri ili sedam stihova, od kojih su prvi i treći sedmerci, a drugi i četvrti peterci. Kad je kitica od sedam stihova, onda tu mjeru (pentasilab) imaju peti i sedmi stih, a šesti je sedmerac. U zbirkama španjolskih narodnih pjesama ima za to mnogo primjera. Te mjere, međutim, nisu nepovredive. Riječ je deminutiv od *seguida*, a znači *nastavak, slijed*, jer se glazbalom počinje plesni napjev, glas ga nastavlja, a na to se glazbalom nadovezuje *ritornello*.
[184]

Bit će to naziv za pusti kraj.
[185]

Tibar bijaše ime nekoj rijeci u Arabiji, a Pancaya (u Vergilija *Panchaia*) ime jednom kraju u »Sretnoj Arabiji«.
[186]

U originalu *tueras* (gorke tikve) i *adelfas* (kundiš, zloljesina, oleandar).
[187]

»Tko da se suzdrži od suzâ kada to kazuje.« — Vergilijeva *Enejida* (na početku druge knjige).
[188]

U originalu igra riječima *primas* (u značenju *prve* i *rođakinje*) i *terceras* (*treće* i *svodnice*).
[189]

Među Maurima čovjek bez brade i turbana ne bijaše poštovan. U islamskom svijetu uopće smatralo se velikom pogrdom biti bez brade. Brijao ju samo derviški red *kalenderijâ — fakirâ-potukačâ* — što ga je oko god. 1300. osnovao Kalender Jusuf El-Endelusi (Andalužanin). Pristaše toga reda imahu dužnost da neprestano lutaju po svijetu — obrijane brade — i da žive prosjačkim životom.
[190]

Bootes je ime zviježđu (»Kola«), a Piritoj je ime sinu Iksionovu; mitologija daje Sunčevim konjima druga imena; dueña

Dolorida nîže greške i drugdje. Nešto prije, u slijedećem poglavlju također, spominju se Pierres i Magalona; no nije Pierres oteo Magalonu pojahavši drvena konja, nego je takav pothvat — kako napominje Ormsby — izveo Clamades, koji je oteo Kraljevnu Clarmondu.
[191]

Prije bijaše rečeno da je na čelu.
[192]

Vjerovalo se da svaki đavolji posao i moć prestaje onog časa kad se zazove Božje ime; Sancho se boji da to s drvenim konjem nije kakav đavolji posao, pa da se iz one visine ne strmoglavi ako zazove Božje ime; stoga bi radije zazvao anđeosku pomoć, jer bi mu Božja tu bila previše. U našem se narodu pripovijeda da se domišljao tako i neki ciganin kad je htio uzjahati konja pa nije mogao: zazvao Božju pomoć, pa opet nije išlo; onda zazvao: »Pomoz' Bože i svi sveci.« zatrčao se i — preskočio konja; zatim se domislio da malo »odvadi« te viknuo: »Pomoz' Bože i polovina svetaca!« te uspio napokon uzjahati.
[193]

Sancho *veridico* (*istinski*) razumije kao *verdico* (*zelen*).
[194]

U originalu *Peralvillo*, mjesto blizu Ciudad Reala, na putu što vodi u Toledo; ondje je Sveto bratstvo, bez suđenja, strijeljalo zločince koje bi zatekli na djelu; odatle i španjolska poslovica što kazuje: »U Peralvillu čovjeka najprije strijeljaju a onda mu sude«
[195]

U XVI. stoljeću živio je u Španjolskoj neki licencijat Eugenio de Torralba, koga je Inkvizicija osudila zbog čaranja; oko njega se splele različite legende, pa tako i tâ. (Ramón de Campoamor, španjolski pjesnik iz XIX. stoljeća, napisao je filozofsko-simboličnu poemu pod naslovom *El licenciado Torralba*.) Onā *Torre di Nona* zatvor je u Rimu.
[196]

Narod u Španjolskoj zviježđe *Plejada* (u nas *Vlašići*) zove *Las siete cabrillas* (»Sedam jarića«).
[197]

Nekoć na početku španjolskih početnica bijaše otisnut Krist na križu; iz onog vremena dolazi rijek: *no sabe el Cristus* (»ne zna Krista«), koji znači: *ne zna čitati*. Nepismenome danas kažu u

Španjolskoj: *le estorba lo negro* (doslovno: »buni ga, smeta ga crno«).
[198]

Nekoć su u školama čitali zbirku moralnih propisa, *Dionysii Catonis Disticha de moribus ad filium*, što ih je napisao i svome sinu uputio Dionizije Katon; bilo je i različitih prerada tih prodičica.
[199]

Pisac misli na poslovicu: *No quiero, no quiero, pero echádmelo en la capilla* (»Nemoj, neću, ali mi baci u kukuljicu«).
[200]

U originalu: *soledad*. Tu riječ ne smijemo doslovno prevesti (»samoća«, premda i to znači), jer je to složen osjećaj, za koji Portugalci imaju riječ *saudade*, Galježani *soidade*, Katalonci *anyoransa*, Asturijanci *senhardade* (galješki vulgarizam *morrinha* ne dolazi u obzir); tu i tamo odgovara joj njemačka riječ *Sehnsucht*, slovenska *hrepenenje* i naša *čežnja*; nekad joj odgovara naša riječ *čama*, francuska *langueur*, engleska *spleen (arhaična engleska riječ, melankolija bez očitog uzroka, s osjećajem odvratnosti prema svemu — objašnjenje iz Le Nouveau Petit Robert, 2009 – D.Deletis*), nekad *jad* i *tuga*, ponekad jedno i drugo, ponekad nešto treće — u svakom slučaju prevodilac treba da pazi koji je preljev osjećaja u riječi u danoj prilici, jer suha filologija ne pomaže.

Da uzmemo primjer: kad kakav španjolski esejist govori o osjećaju što je eksterioriziran u Goetheovoj Mignoni (*Kennst du das Land, wo die Zitronen blühn?*), upotrijebit će riječ *soledad*; kad Portugalac prevodi stih: *Nur wer die Sehnsucht kennt, weiss was ich leide*, prevest će ga: *Só quem conhece a saudade sabe quanto eu vou sofrendo*; kad španjolski ili portugalski povjesničar govori kako je Zrinskoga i Frankopana napala čama u tamnici u Bečkome Novom Mjestu, uzet će riječ *soledad* (Španjolac) i *saudade* (Portugalac); kad u Španjolskoj ili u Portugalu govore o patnjama i osjećajima Dankinje Eleonore Christine Ulfeld, što su urodili knjigom *Jammersminde* (Tužno sjećanje), opet će posegnuti za istom riječju; i Danteovo *ricordarsi del tempo felice nella miseria* izražava *soledad*; za španjolskoga građanskog rata mnoga je španjolska žena osjetila *soledad* za odsutnim ili pak za poginulim sinom, bratom ili mužem.

Brazilski književnik i povjesničar Joaquim Nabuco (1849-1910) veli da *saudade* »izražava tugu za odsutnim, žalost zbog

odvojenosti, svu skalu gubitaka voljenih bića ili stvari. Tu riječ urezuju na nadgrobnicima... izgnanik osjeća *saudade* za svojom domovinom, mornar za svojom obitelji, zaljubljeni jedno za drugim čim se rastanu... čovjek osjeća *saudade* za svojim domom, svojim knjigama, prijateljima, djetinjstvom, proživjelim danima...«

Valery Larbaud ovako tumači tu riječ: »Regret mêlé de désir et d'images agréables, localisées à la fois dans le passé et dans l'avenir, peut-être dans l'éternité. Un ciel assombri entre deux lointaines zones lumineuses«. (*Jaune, Bleu, Blanc*, »Nouvelle Revue Franqaise«, 1927, str. 244.)

Tko se za tu riječ više zanima, preporučujem mu djelo Caroline Michaelis de Vasconsellos: *A Saudade Portuguesa* (drugo izdanje, Rio de Janeiro 1922).

[201]

Juan de Mena (1411-1456). U jednoj kitici njegova alegoričnog spjeva *Laberinto de Amor* (ili *Trescientas*) nalaze se riječi u pohvalu siromaštva (koje podsjećaju na Heziodove):

Oh vidu segura, la mansa pobreza,
Dádiva santa desagradecida!
Rica se llama, no pobre, la vida
Del que se contenta vivir sin riqueza.

(O živote mirni, drago siromaštvo,
Nebeski nam daru pripoznat što nisi!
Nije bijedan život, već velje bogatstvo
Kom bez pusta blaga zadovoljstvo ti si.)

[202]

Riječi svetoga Pavla, izrečene na različitim mjestima.

[203]

U originalu mutno mjesto: *dar pantalia a los zapatos*. U prijevod stavljeno: *da krpaju cipele*, a to je u skladu s onim što dolazi malo niže (*el remiendo del zapato, zakrpa na cipeli*). Tko zna nije li u skladu s onim što se reklo u drugom poglavlju, naime s onim premazivanjem cipela čađu? (Vidi napomenu 25.)

[204]

Siromah plemić što gladan čačka zube, da bi tako pokazao kao da je ručao, predmet je satire u mnogih pisaca onog vremena.

[205]

Romance je španjolska epsko-lirska narodna pjesma, ili pak, kako je ovdje slučaj, pjesma pisana u duhu španjolske narodne

poezije. No ova je »romanca«, kako će čitatelj odmah vidjeti, šaljiva: u njoj Altisidora zbija šalu sa don Quijotom. Spominje se u njoj zrno bisera, nazvano *Jedinac* (*La Solu*): Cervantes time misli na krupno zrno bisera što se nekoć nalazilo u španjolskoj kruni, a nazvano jc tako jer mu ne bijaše ravna.
[206]

Tu sunce dobiva neobičan i smiješan naziv »slatki pokretač čutura« (*meneo dulce de cantimploras*). Jedni komentatori vele: *cantimploras* jesu metalne boce u kojima se ljeti hladi voda (dakle, da nije sunca i vrućine, ne bi trebalo vodu hladiti); neki nadodaju da se voda u njima hladi tako što čuturama mašu na propuhu; drugi kazuju da je posrijedi kakva greška; treći, među kojima Rodríguez-Marín, priklanjaju se mišljenju da je tu Cervantes uzeo neki nesklapan stih, da se naruga njegovu tvorcu.
[207]

U originalu *insula*. U napomeni 24 bijaše riječi o razlici između ínsula i isla. Iz napomene 46 u prvome svesku vidimo da riječ *isla* ili *ínsula* znači i naselje — no znači i *skupina kuća, zaselak, selendra*, a od vremena Sancha Panze i *slabo namjesništvo*.
[208]

Barato znači *jeftin*.
[209]

Krojači su predmet satire u mnogih pisaca onog vremena; zbog lošeg mišljenja o njima i stoji ono prije »da oproste svi«, kao da se spominje štogod nečisto ili nepristojno. Krojači su na nišanu i u Cervantesovoj pripovijesti *Licencijat Staklenko*.
[210]

Komentator Clemencín začudio se što će te kape zatvorenicima kad su tako malene. Rodríguez-Marín odgovara da se pisac tom naoko nesklapnom odredbom Sancha Panze narugao upravi, koja je dopuštala da se zatvorenici u svemu zakidaju.
[211]

Španjolska akademija u svojoj bilješci na ovome mjestu upozoruje na tu zabunu, jer presuda oko one kese dolazi kao treća po redu; zacijelo je Cervantes zamislio da Sanchovu presudu svinjaru stavi prije presude krojaču, pa poslije preumio, ali zaboravio ispraviti tu opasku.
[212]

Na žezlu je križ, nad kojim će se starac zakleti.
[213]

Tu pričicu židovskog porijekla unosi u svoju *Leggenda aurea* Jacopo da Varazze, nadbiskup genovski (XIII. stoljeće); odande su je prenosili i drugi.
[214]

U originalu: *aceite de Aparicio* (»Aparicijevo ulje«), lijek nazvan tako po imenu čovjeka koji ga je pronašao (Aparicio de Zubia, u XVI. stoljeću); taj se melem stavljao na rane da bi brže zacijeljele; pravio se od mnogih sastojina, od kojih jedna bijaše i *gospin cvijet* (*Hypericum perforatum L.*), biljka koja se i u našem narodu upotrebljava u iste svrhe (ta je biljka u nas poznata i pod imenom *bogorodičina trava, gorač ranjenik, strašno zelje, zvončac, krv svetog Ivana* itd.). Zbog mnogih sastojina taj melem bijaše veoma skup, pa odatle u španjolskome rijek: *más caro que aceite de Aparicio* (»skuplji od Aparicijeva ulja«) — u nas: *skup ko svečevo maslo*. (Riječ *aceite*, kao i naš *zejtin*, dolazi od arapske riječi zejtun ili *ez-zejt — maslina, maslinovo ulje*).
[215]

U originalu: *Juego de maesecoral*, majstorija što je spretnošću svojih ruku izvode opsjenari.
[216]

Aforizam veli: *kruhom*, a liječnik šaljivo okreće na svoju (*jarebicom*), kako bi Sancho i tu ostao praznih šaka.
[217]

Olla podrida, španjolsko jelo poput našega *lonca*; sastoji se od različitih vrsta mesa, začina i različita povrća.
[218]

Absit — Bože sačuvaj! Ne dao Bog! Dalje s tim! i sl.
[219]

Recio znači *jak*; agüero znači *slutnja, kob* (Sancho će zato liječnika nazvati Zlokobićem — *Mal Agüero*); *tirte afuera* znači *nosi se van*! O sveučilištima u manjim mjestima rečeno je da bijahu predmet sprdnje.
[220]

Đorde Popović napominje kako su Španjolci primili običaj od Arapa da namjesnici i još neki državni činovnici, kad im prestane služba, moraju još neko vrijeme »rezidirati« ondje gdje su upravljali; za to vrijeme mogahu se na njih žaliti njihovi bivši područnici, koji su im tako postali ravni.
[221]

Viskajci bijahu vjerni, te zauzimahu tajnička mjesta u knezova, upravljača i vladara. Ne bijaše, po svoj prilici, dovoljno da je netko Viskajac, pa da, ma i bio pismen, odmah bude i tajnik; u tome je komika toga odgovora.
[222]

Obješenjak se igra riječima: *perla* je *biser*, *perlatico* znači *paralitičan*, *uzet*; *perlerino* podsjeća na *perlería* (*niz bisera*); još vragolan onu »ljepojku« uspoređuje s biserom s Istoka.
[223]

Upozorava Rodríguez-Marín na domišljatost u Quijotovoj sumnji, koja se možda zasniva na vjerovanju, nekoć općem, da su svako dogovaranje u tom smislu između udvarača i njegove odabranice obavljale družbenice.
[224]

Brđani, sa sjevera, slovljahu kao najčistiji kršćani (vidi napomenu 132 u prvome svesku).
[225]

Među mnogim zloglasnim mjestima što ih Cervantes ucrtava u *pikarsku* mapu španjolske svoga vremena nalazi se i mjesto zvano Guadalajarska vrata (*Puerta de Guadalajara*); na tom se mjestu u Madridu skupljahu skitnice i dangube. U Cervantesovoj međuigri *El Juez de los divorcios* (*Sudac za rastave braka*) žena optužuje muža i kazuje: »Jutro mu prolazi u tome da sluša misu i da onda dangubi na Guadalajarskim vratima, gdje brblja i ogovara, doznaje novosti te istresa i sluša laži...« To slavno mjesto u Madridu spominje i Quevedo u *Životopisu lupeža* (poglavlje XV). U blizini Guadalajarskih vrata bijahu mnogi dućani, a među tima i dućan Francisca de Roblesa, izdavača *Don Quijota* (Juan de la Cuesta bijaše samo tiskar); ondje je taj Robles držao i kockarnicu. U Cervantesovo vrijeme zapravo ne bijaše ondje nikakvih vrata: *Puerta de Guadalajara* bijaše samo ime za mjesto na kojem su se nekoć izdizala vrata što su razorena u požaru 1582.
[226]

Brijači nekoć bijahu ujedno i zubari, a pružahu i prvu pomoć.
[227]

Kao vjerojatan izvor toj družbeničinoj priči Rodríguez-Marín navodi djelo *Floresta española* (dio VI, pogl. IV, 1) što ga je 1574. objavio Toledanac Melchor de Santa Cruz.
[228]

Španjolci imaju dvije riječi za ples: *danza* i *baile*; prva se uzima za ozbiljne plesove, a druga za razuzdane.
[229]

Nekoć su različitim sastojinama palili meso i stvarali umjetne rane ili čireve, da bi iscurili suvišni ili nezdravi sokovi iz tijela.
[230]

Podrida znači *gnjila, trula*, a *olla* znači *lonac*. Jelo *lonac* nazivaju tako (*podrida*) zato što se sve zajedno kuha (različito meso i povrće) u jednome loncu, i toliko da se sve raskuha, te se jedva razlikuju sastojci.
[231]

U originalu: *y cuando oyó la Duquesa que Rodríguez había echado en la calle el Aranjuez de sus fuentes*… Tu je neprevedljiva igra riječima; Cervantes uzima *fuente* (*izvor*) u dvostrukom značenju: kao česmu i kao istok (sokova iz tijela), te još stavlja *Aranjuez*, ime mjesta na rijeci Taju, riječ koja nam je shvatljiva samo onda ako imamo na umu da to staro kraljevsko sjedište bijaše na glasu s obilja i ljepote svojih fontana i česama. Cervantes se slavom toga mjesta poigrao i u pripovijesti *Licencijat Staklenko*, ali u drugom smislu; kako Aranjuez bijaše na glasu i s izvrsna voća, što se stavljalo na kraljevski stol, Cervantes u spomenutoj pripovijesti kazuje da su samostani *Aranjueces del cielo*, »Aranjuezi neba«, to jest kraljevski voćnjaci, jer se njihovo voće stavlja na nebeski stol — naime, sami samostanci ulaze u red blaženih i svetih. (Onaj rijek iz originala: *echar en la calle* — doslovno: »baciti na ulicu« — znači: *iznijeti*, *otkriti*, *razglasiti*, *rastelaliti*.)
[232]

U starim španjolskim romancama često se spominje kazna »srezivanja sukanja«; ima toga i u *Bijesnom Orlandu*, npr.) XXXVII, 26.

Ta se kazna spominje u *Bijesnom Orlandu* i u okrutnim odredbama tiranina Marganorra XXXVII, 83); ima joj spomena u Lope de Vege (*Las Ferias de Madrid*), Vicenta Espinela (*Marcos de Obregón*), M. Alemana (*Guzmán de Alfarache*) i drugih.
[233]

Riječ je o jestivom žiru.
[234]

Obješenjak namjerno veli: señora (gospođa).
[235]

Šalu zbija paž i kazuje: *términos lleva de caminar con papahigo*... *Papahigo* bijaše suknena maska što su je na lice stavljali otmjeni ljudi kad bi putovali, da bi se zaštitili od sunca i prašine.

Prije toga spominju se »tijesne hlače«. Riječ je o dijelu odjeće (*tricot*) što se nekoć nosio, a pokrivao je ujedno i stopala, i noge, i butove (preko toga stavljahu se kratke, nadjevene hlače). Taj se dio odjeće zvao *calzas atacadas*. U Cervantesovo vrijeme nosili su ga još samo plemići i viši činovnici; i Sancho se dakle, kao namjesnik, mogao tako odijevati.
[236]

U originalu: *Vióse se el perro en bragas de cerro*... (To je prvi dio poslovice na koji se može, ali ne mora, nadovezati: y no conoció a su compañero). Odgovara joj naša: Našla se svinja gdje nije bila.
[237]

»Ali *Augustin sumnja*« — poslovična fraza među studentima; uzimala se u vjerskim raspravama, a njome se kazivalo kako sveti Augustin »drukčije misli«. Njome pisac, dakako, zbija šalu.
[238]

Vidi napomenu 136.
[239]

Sancho bijaše rekao da se zna potpisati.
[240]

Nešto nalik ima u psalmu CXIII, 7: Podiže iz prašine uboga, iz gliba vadi siromaha (da ga posadi s prvacima svoga naroda).
[241]

Poznata Ezopova basna.
[242]

»Drag mi je Plato, ali mi je draža istina« — Ammonius: *Život Aristotelov*.
[243]

U originalu: *para con vejigas, protiv boginja*.
[244]

Prijetvorne prosjake opisali su nam mnogi pisci iz onog vremena, a poglavito Quevedo.
[245]

U originalu: *y a Roma por todo*; to znači: *valja svakako u prijestolnicu*.
[246]

Tronchón, selo kod Teruela.
[247]

U originalu: *El enemigo que yo hubiere vencido, qui ero que me lo claven en la frente* (doslovno: »Neprijatelja što sam ga ja pobijedio prikujte vi meni na čelo!«) — slikovita fraza, kojom Sancho kazuje da nije nikakva neprijatelja pobijedio.
[248]

Fraza *mentir por mitad de la barba* (doslovno: »lagati polovinom brade«), ili *mentir por la barba* (»lagati bradom«), ili pak *mentir por toda la barba* (doslovno: »lagati cijelom bradom«) znači *drsko, krupno lagati*.
[249]

U originalu: *guelte*, od njemačkog *Geld* (*novac*); jaspra je davni srebrnjak.
[250]

U originalu: *franchote* — prezirno: Francuz, jer su Španjolci sve strance tako zvali.
[251]

Godine 1492. padom Granade, posljednjeg ostatka muslimanske države u Španjolskoj, završena je *Reconquista* — oslobođenje Španjolske ispod Maura. Mnogi su Mauri ostali u Španjolskoj, ali im se 1525. valjade pokrštavati žele li i dalje ostati u zemlji. Te pokrštene Maure zvali su *Moriscos*. Ovi su šurovali s Turcima i s alžirskim gusarima, u nadi da će uz njihovu pomoć opet osvojiti Granadu. Godine 1566. zabraniše im jezik, nošnju i običaje. To urodi ustankom, što bî ugušen istom poslije četiri godine; tada su ih raselili po svoj zemlji, da ne budu na okupu, a kraljevskim odredbama od god. 1609. do god, 1613. protjeraše ih iz Španjolske. O tome protjerivanju pisac govori.
[252]

Ta je rečenica načinjena prema prvom (*Mira Nero de Tarpeya*) i četvrtom stihu (Y él de nada se dolía) neke stare romance što je Cervantes spominje i u pripovijesti *Rinconete i Cortadillo* (ondje junakinja, neuka Cariharta, ono *Mira Nero* — »Gleda Neron« — pretvara u *marinero*, tj. *mornar*).
[253]

Protiv tih povratnika bijaše uperena ona kraljevska odredba o protjerivanju iz godine 1613.
[254]

To nije greška, nego duhovito poigravanje.
[255]

Legenda kazuje da Galiana bijaše maurska kraljevna, kojoj je otac sagradio krasne dvore s vrtovima u Toledu, na obali Taja. Neke se ruševine i sad nazivaju *Palacios de Galiana*. Tim se pojmom označavao vrhunac u krasoti dvorâ. Ima u španjolskome poslovica *querer los palacios de Galiana* (doslovno: »htjeti dvore Galianine«); njome se kude oni koji nisu zadovoljni onim što imaju, ili pak oni koji bi htjeli nemoguće.
[256]

Ispred onoga »užeta i konopi« stoji »kakono vele«; time (»kakono vele«) pisac ona užeta i konope uspoređuje s užetima i konopima (*sogasy maromas*) kojima se spašavaju junaci u narodnim pjesmama.
[257]

Ne znam kakva je ta igra. Tumačenje u Rječniku Španjolske akademije od slabe nam je koristi.
[258]

Vojvoda misli na Tridentski sabor. Rodríguez-Marín iznosi kako kanon 19. sa 25. sjednice onoga sabora određuje: »*Imperatores, Reges, Duces, Principes... et Dominini temporales, qui locum ad monomachiam in terris suis inter Christianos concesserint, eo ipso sint excommunicati...*« (»Carevi, kraljevi, vojvode, knezovi... i vremeniti gospodari, koji na svome području ustupe zemljište za megdan među kršćanima, samim tim da budu izopćeni...«)
[259]

U stihovima što dolaze Altisidora, dakako, zbija šalu s vitezom. Onim »što će ovca istom biti« junakinja kazuje kako je mlada: *está muy lejos de oveja* (»vrlo je daleko od ovce«), to jest valja joj dobrano poživjeti dok postane ovca. Spominje »Krutog Birena«, a to je junak iz *Bijesnog Orlanda*; taj je Bireno umaknuo Olimpiji od Holandije, kad je u šumi tvrdo usnula.

Šala je pojačana onim »daljinama« u četvrtoj kitici: Od Sevilje do Marchene (a Marchena je blizu Sevilje), od Granade sve do Loje (a Loja je blizu Granade) — da asove i kurje oči ne spominjemo.
[260]

Vojvotkinja, da se naruga vitezu, namjerice kazuje *fechurias* umjesto *hazañas*; ovo potonje znači *junačka djela*, dok *fechuría* znači i *pothvat* i *lupeštvo*.
[261]

»A od vremena Ivana Krstitelja dosad navala je na kraljevstvo nebesko, i siloviti ga prisvajaju.« — Evanđelje po Mateju, XI, 12.
[262]

Na tome se mjestu zadržavaju mnogi komentatori i različito ga tumače. Bit će da je vitez u času iskrenosti i sjete spoznao da od njegovih napora ne bijaše koristi, i da mu sada valja pametnije raditi.
[263]

Očito bijaše već poslovičnim praznovjerje da prosuta sol znači nesreću, a pogotovo u tih Mendoza, jer je u španjolskom pridjev *mendocino* postao sinonim pridjeva *supersticioso* (*praznovjeran*). Quevedo se tom praznovjerju i tim *Mendozama* narugao u djelu *Libro de todas las cosas y otras muchas más*.
[264]

U tome pokliku onaj imperativ *cierra* (*udri!*) dolazi od glagola *cerrar*, koji znači *udariti*, *navaliti* i — *zatvoriti*. Zato se Sancho buni.
[265]

O Garcilasu bijaše riječi. Luis de Camões (1524-1580) najveći je portugalski pjesnik; tvorac je epa *Os Lusíadas*, portugalske *Odiseje*, u kojoj se slave pomorska otkrića Vasca da Game.
[266]

Velikanović napominje: u bikovskim borbama u Španjolskoj zovu »neuljudnošću« (*descomedimiento*) kad bik pogodi konja ili jahača.
[267]

U originalu: *Llegóse, pues, la hora del cenar, recogióse a su estancia don Quijote, trujo el huésped la olla, así como estaba, y sentóse a cenar muy de propósito.* U tumačenju te rečenice, naime onoga *sentóse* (*sjede*), razilaze se španjolski komentatori: jedni vele da je sjeo za večeru don Quijote, a drugi uzimaju da je sjeo krčmar. Običnije bi bilo da je sjeo don Quijote, ali iz sastava rečenice izlazi da je sjeo krčmar. Desetak različitih prijevoda, u koje zavirujem, dvojako prenose to mjesto: prevodioci su se podijelili prema španjolskim komentatorima.

Komentator Clemencin, na priliku, uzima da se glagol odnosi na don Quijota, a Rodríguez-Marín uzvraća da je Clemencin krivo shvatio; Rodríguez-Marín, kao na dokaz za svoju tvrdnju, upozorava na riječi: *muy de propósito*.

Ako uzmemo da riječi *muy de propósito* (valja razlikovati *de propósito* od *a propósito*) znače *namjerice*, onda je očito da se odnose na krčmara; uzmemo li da znače *svojski, ozbiljno*, mogle bi se odnositi i na don Quijota, ali još nismo vidjeli da se vitez ikad *svojski* naklopio na jelo.

Mogli bismo uzeti da je ono *sentóse* bezlično (gdje bi *se* bilo isto što i njemačko *man*, francusko *on*), dakle: »voljko se sjelo za večeru«; u tom slučaju ne bi stršio subjekt, a prevodilac bi se nekako izvukao.

Valja znati i to da su onovremeni krčmari bili drski muktaši, sjedali s gostom za stol i »svojski« jeli i pili na gostov račun; mnogi bijahu doušnici i naoružani članovi Svetog bratstva, sumnjivi i opasni tipovi, kadri svašta učiniti.

Ukratko, priznajem svoju nemoć, prijevod usklađujem prema tumačenju Ridrígueza-Marína, a čitatelja na to upozoravam.
[268]

Riječ je o apokrifnome nastavku *D. Q.*, koji je Cervantesu došao do ruku kad je pisao ovo poglavlje.
[269]

Takav se prikazuje vitez u apokrifnome nastavku poglavlja II i III); ondje se naziva *Caballero desamorado* (»Odljubljeni vitez«).
[270]

Kako je rečeno u napomeni 8, onaj se pisac furtimaš u svome predgovoru kojekako ruga Cervantesu.
[271]

Različiti su kritici i komentatori pokazali aragonizme u apokrifnome *D. Q.* Aragonska narječja čine prijelaz između kastiljanskoga i katalonskoga jezika.
[272]

I sam se naš pisac, kako smo već vidjeli, u tome zabunio.
[273]

Takvim se mjestima osobito odlikuje XV. poglavlje u apokrifnome nastavku *D. Q.* Ovo je prilika da se još koja kaže o toj knjizi. Cervantist José María Asensio (*op. cit.*, str. 467) veli:

»Nikad nisam mogao naći razonode čitajući Avellanedina Quijota. Čini mi se jadan i neukusan u opisima, hladan u pripovijedanju, djetinjast u planu — riječju, ni u čem nema književnih odlika... Djelo lažnoga Avellanede, po mome sudu, loše je u svakom pogledu.«

Čuveni španjolski poligraf, a poglavito književni kritik, Marcelino Menéndez y Pelayo, u članku u listu *El Imparcial* od 15. II 1897, što ga dijelom u svojoj knjizi prenosi J. M. Asensio, veli između ostalog:

»...Šala mu je prosta, ali vrlo obilna i spontana; snaga mu je u komici brutalna, ali se ne može zanijekati; dijalog, premda pun prljavština, od kojih se čitatelju na svakoj strani prevrće želudac, pristaje rabelaisovskim likovima što ih pripovjedač izvodi na pozornicu. A odlučno takvu knjigu svrstava u red nižih... piščevo nisko i jadno poimanje života, vulgarnost njegove misli, odsutnost svakog ideala i svakoga estetskog uzdizanja, ružni i smradni naturalizam, u kojem se pisac valja i u njem uživa, pretežna pažnja što je posvećuje aspektima besramnosti, najnižim i najodvratnijim funkcijama životinjskog organizma. Nije to pornografski pisac, jer takva nije podnosilo ni njegovo vrijeme ni duh njegova naroda, ali je to pisac trivijalan, i jedan od najgorih što se mogu naći.«
[274]

Sancho kazuje riječi što ih u nekoj romanci izgovara francuski pustolov Dugueslin (iz XIV. stoljeća), koji je iz Francuske prešao u Španjolsku, tako te je Enrique de Trastamara, njegovom pomoći, ubio svoga polubrata Pedra Okrutnog. Riječi onog pustolova glase u romanci:

...Ni quito rey
Ni pongo rey de mi mano;
Pero hago lo que debo
Al oficio de criado

(»Niti svojom rukom skidam kralja niti ga postavljam: samo činim što moram u službi svoga gospodara.«) Sanchu te riječi bijahu znane iz te narodne pjesme, i on ih prepravlja primjenjujući ih na se.
[275]

To su dva posljednja stiha iz romance što se počinje riječima: *A cazar va don Rodrigo (U lov ide don Rodrigo).*
[276]

Kataloniju su u ono vrijeme preplavili razbojnici, a sudilo im Sveto bratstvo. No, ne bijahu to sve pljačkaši: u šumu su išli i gospari i plemići zbog svojih svađa i krvnih osveta, da umaknu pravdi. Bijaše i pravih narodnih ustanika što su se borili za katalonsku slobodu.
[277]

Roque brka Ozirida i Buzirida, legendarnoga egipatskoga kralja, koji je sve strance što bi došli u njegovu zemlju prinosio na žrtvu bogovima.

Taj Roque Guinart čuveni je katalonski hajduk Perot Rocaguinarda, koji je hajdukovao sa kakve dvije stotine drugova i sa svoje neustrašivosti i plemenitosti stekao simpatije cijele Španjolske. Zbog tih ga je vrlina kralj pomilovao, te je Rocaguinarda prešao u Napulj (1611). Rodríguez-Marín upozorava na izvrsno djelo: *Perot Roca Guinarda, Historia d'aquest bandoler; Ilustració als capítols LX y LXI, segona pert, del »Quixot«*, što ga je na katalonskom objavio Luis M. Soler y Terol (Manresa 1909).

Cervantes u međuigri što nosi naziv *Entremés de la Cueva de Salamanca* nekome đaku stavlja u usta ove riječi o tome hajduku:

»... odlučih da se vratim u svoj kraj; opljačkaše me sluge ili ortaci Roque Guinarda u Kataloniji, jer on bijaše odsutan; a da je on bio ondje, ne bi dopustio da mi se učini nažao, jer je vrlo uljudan i pristojan, a osim toga i samilostan...«

[278]

U originalu katalonski *Lladres, lopovi*.

[279]

Jedno je gaskonski, a drugo katalonski: prvo je narječje, a drugo jezik. Gaskonska narječja pripadaju zapadnoj grani provansalskoga, a govore se u Francuskoj, na prostoru između Garonne i Pirineja. Katalonskim jezikom govori se u Kataloniji, u maloj republici Andorri, i u Francuskoj: u Istočnim Pirinejima, u Roussillonu. Katalonski se još, u varijantama, govori na području stare Kraljevine Valencijanske (Castellón de la Plana, Valencia i Alicante), zatim na Balearskim otocima, na Pityusima i u Algheru na Sardiniji. I katalonski sa svim svojim varijantama, pripada provansalskoj jezičnoj grani.

[280]

U originalu katalonska riječ *frade*.

[281]

U doba ustanka protiv Filipa IV. bijahu dvije katalonske stranke: Niarros (ili Nyarres) i Cadells. Prva bijaše narodna, a njoj je pripadao i Rocaguinarda. Drugu su podupirali plemići, a vodio ju je Juan Cadell.

[282]

U originalu: *aliaga, bodljača* (bodljikava žutica). Kako se ispovjednik Filipa III. zvao Luis de Aliaga, neki su po tome došli na

misao da je Cervantes na toga Aliagu nišanio kao na pisca apokrifnoga *D. Q.* te mu se tako narugao. Taj je Aliaga bio i *Inquisidor general*, dakle moćan gospodin i uz to *Aragonac*. Na porodičnom grbu imaše grm *bodljače* (*aliaga*). Ima i drugih pojedinosti oko toga Aliage, koje pokazuju da ono mišljenje nije baš bez temelja. Nije ovdje mjesto da se o tome dulji, jer je to predmet za posebnu raspravu.
[283]

Tako se o Sanchu veli u XII. poglavlju Alvellanedina *D. Q.* Za onu »bijelu hladetinu« iz prijevoda, u originalu (jednom i drugom) stoji: *manjar blanco*, a to je jelo za oblaporne, načinjeno od bijelog mesa (s prsiju peradi), rižina mliva, mlijeka i sladora, dakle nekakva krema, drhtalica ili hladetina, koja se nekoć i na ulicama prodavala — nešto kao u Bosni *piktije* ili u Francuskoj *blanc-manger*. Za »mesne valjuške« original ima *albondiguillas* (od arapskog *al-bunduk, kuglica*), a to su mesni valjušci, različito priređeni, od ćufteta do ćevapčića.
[284]

Ako bi to imao biti Michele Scot, astrolog iz Parme, iz XIII. stoljeća, onda je anakronizam — ali tko zna nije li baš u tome anakronizmu šala domaćinova. Komentatori napominju da bijaše još neki astrolog i nekromant, Michele Scotto, također iz Parme, koji je živio u Flandriji za vladavine Alessandra Farnese.
[285]

Cervantes piše *rumbos* umjesto *rombos*. Nije nikako riječ o »vjetrovima« ili »pravcima«, nego o geometrijskim likovima što su ih čarobnjaci šarali i astrolozi crtali.
[286]

»Odstupite, nečastivi!« — riječi što su ih kazivali svećenici izgonitelji bijesova iz čovjeka.
[287]

O tome tapkanju bijaše riječi u napomeni 95 (*zapatear*).
[288]

U originalu: *no dijera más el profeta Perogrullo* (»ne bi kazao više ni prorok Perogrullo«). Perogrullo ili Pero Grullo poslovična je ličnost, fantastičan i smiješan lik; vjeruje se da je takva osoba postojala i da je ostavila dragocjenu zbirku glupih, a opet na svoju mudrih izreka i istina, na priliku: *cuatro juevos son dos pares* (četiri jajeta dva su para), la *mano cerrada se puede llamar puño* (zatvorenu ruku možeš nazvati šakom) i sl. U tim »bezazlenostima«

ima posebne ljepote, a ima i motiva što proizlaze iz naravi prefriganaca, koji se grade budalama a zapravo su mudri. Nije baš bez temelja vjerovanje da je postojao kakav šaljivčina s tim imenom. Od toga imena dolazi španjolska riječ *perogrullada* (ili *verdad de Perogrullo*), koja znači: »istina tako znana da je glupo ili smiješno ponoviti je.«

Nešto je slično s engleskom riječi *truism*. Francuzi u takvu slučaju vele: *une verité de La Palice*, po kapetanu La Paliceu, koji je poginuo u bitki kod Pavije 1525; kad je naime taj kapetan poginuo, njegovi su vojnici, njemu u čast i slavu, složili pjesmu u kojoj se kazuje: »Još četvrt sata prije svoje smrti bijaše na životu.« Time su htjeli reći kako im se kapetan borio do posljednjeg časa. No s vremenom pravi se smisao izgubio, pa je ostala pusta ona bezazlenost — »istina koju i slijepac vidi«.
[289]

Danas se drukčije sudi: prevoditi sa živih jezika, kako ističe Valery Larbaud, kudikamo je teže negoli prevoditi s mrtvih jezika, kao što su latinski i grčki. Otkad su ti jezici mrtvi, svaka se riječ prevela, svaka fraza objasnila, i u njima nema ništa novo — jer ne žive. Sa živim jezicima, naprotiv, sasvim je drukčije: ni rječnik što je danas izišao iz tiska ne sadrži sve jezično blago što ga ima u nekom narodu, jer se živi jezik neprestano obnavlja i bogati. (I ova je napomena *truism* ili *perogrullada* za onoga koji se bavi jezikom.)
[290]

Juan de Jáuregui y Aguilar (pjesnik i slikar iz Sevilje 1570-1649), osim kao prevodilac Tassova *Aminte* (prijevod objavljen u Rimu 1607) poznat nam je i kao tvorac Cervantesova portreta što se nalazi u Akademiji u Madridu. Guarinijev *Pastor Fido* izišao je u dobru prijevodu u Valenciji 1609, a prevodilac mu je Cristóbal Suaréz de Figueroa.
[291]

Na nakladnike obara se Cervantes i u pripovijesti *Licencijat Staklenko*.
[292]

Tu je posrijedi, po svoj prilici, djelo *Luz del alma cristiana contra la ceguedad e ignorancia*, što ga je napisao Fray Felipe de Meneses, a što je objavljeno u Sevilji 1555.
[293]

Čitav pravi naslov apokrifnoga nastavka *D. Q.* dan je u napomeni 1. Na samoj knjizi, kraj piščeva izmišljenog imena nalazi

se dodatak: *natural de Tordesillas*, a to će reći: »rodom iz Tordesillasa«. A ovdje sad stoji: *vecino de Tordessllas*, a to znači: »žitelj tordesiljaški«. Valja u španjolskome razlikovati *natural* i *vecino*: ovo potonje znači da je netko *žitelj* ili *nastanjen u*...; ono prvo znači da odande *vuče lozu*, da je odande rodom. Ima i treća oznaka: *nacido en* (*rođen u*...), a to samo kazuje da je netko slučajno negdje rođen.
[294]

O Svetome Martinu i u Španjolskoj kolju svinje; otud poslovica: *a cada puerco le llega su San Martín* (»svakoj svinji dođe njezin Sveti Martin«).
[295]

Bijaše to don Luis Coloma, conde de Elda.
[296]

U španjolskom je jeziku ostalo sjećanje na običaj kako su Rimljani bijelim kamičcima označivali sretne dane, a crnima nesretne. U X. poglavlju ovoga drugog dijela don Quijote dočekuje Sanchove vijesti od Dulcineje riječima: »Bih li ovaj dan označio bijelim ili crnim znamenjem?« I ondje je u originalu: *piedra blanca*.
[297]

Montjuich, tvrđava kraj Barcelone.
[298]

Tu, i dalje u ovome poglavlju, za to *kapetan* u originalu stoji *arraez*. Ta je riječ objašnjena u napomeni 52 u prvome svesku.
[299]

U originalu: *toraquis* — nešto neobičan oblik, jer Španjolci Turke zovu *turcos*. Ne čini se ni da je arapski, jer Arapi Turke zovu *Etrak* (u jednini: *Turk*).
[300]

Bješe to don Francisco Hurtado de Mendoza, marqués de Almazán.
[301]

U poglavlju XIV. Sancho ga je zvao don Pedro Gregorio; Maurkinja ga eto zove don Gaspar Gregorio, a poslije don Gregorio i don Gaspar.
[302]

U originalu: *con algunos dineros en cruzados y doblones de oro*. I jedno i drugo zlatan novac: *doblón* je *dublon*, a *cruzado* je stari portugalski zlatnik u vrijednosti od 400 *reisa*. Ima poslovica *cruzados hacen cruzados*, kojoj odgovara naša: *para na paru* (misli

se: pada), *a smeće na smeće* (za ovaj drugi dio običnija je jedna gora inačica).
[303]

Felix znači *sretan, sretna*.
[304]

U originalu igra riječju *deslocado* u značenju *istavljen* i *izliječen od ludosti*.
[305]

Velikanović napominje: Cervantesova priča o sramotnom izgonu pokrštenih Maura iz Španjolske značajna je za pisca i na vječnu mu je diku. Poklon pred kraljem krvolokom Filipom III. i pred njegovim »mudrim« odredbama nije se učinio ljutom ironijom jedino pametnoj cenzuri, koja je i zbilja ovome drugom dijelu *D. Q.* izdala ni manje ni više nego šest aprobacija.
[306]

Vidi napomenu 93 u prvome svesku.
[307]

Arroba iznosi jedanaest kilograma i pol (debeljko dakle ima oko 126 kg, a mršavko oko 57). O toj riječi bijaše govora u napomeni 104.
[308]

U originalu: *no estoy para dar migas a un gato* (doslovno: »nisam ni da mački dam mrvice«). Ta fraza znači: *nisam ni zašto*; izražava se njome neraspoloženje ili nemoć.
[309]

Komentatori napominju da je ta pričica zabilježena i u djelu *Floresta Española*, što ga je objavio Toledanac Melchor de Santa Cruz (1574), a uzeta je od slavnoga bolonjskog pravnika Andreje Alciata (1492-1550).
[310]

Velikanović napominje: *Bendito* znači blaženika, ali i čovjeka dobrijana koji je prilično glup.
[311]

U originalu: y *sobre mi... la capa cuando llueva*. Govornik počinje zakletvom; *pa ako sam kriv, na moju dušu*, ali prekida i okreće: »na me kabanicu, kad je kiša«. Njegova zakletva glasi otprilike: *a jesam li krivo, nek se meni u grijeh upiše*, ili: *a nisam li dobro pogodio, nek je na mjou dušu.*
[312]

Katalonac Juan Boscán Almogáver (1495-1542), s Garcilasom obnovitelj španjolske metrike.

[313]

Župnik je na španjolskome *cura*.

[314]

Nastavkom *-ón, -ona* prave se u španjolskome augmentativi (riječi uvećanog značenja); *Teresona* bilo bi »*golema Teresa*«.

[315]

Nije u španjolskome arapskoga porijekla svaka riječ koja se počinje onim *al*. Što se tiče množine arapskih riječi u španjolskom jeziku, i tu je drukčije: Španjolci desetinu svoga rječnika duguju Arapima.

[316]

Sancho veli: »*Dijo la sartén a la caldera: — Quítate allá, ojinegra*« (»Rekla tava loncu: odlazi garavče«). Sancho ublažava drugi dio, te kazuje *ojinegra* umjesto ružnijeg *culnegra* ili *culo negro* (Sefardi vele: culo prero). Toj poslovici odgovara naša *rugala se sova sjenici*... Španjolska poslovica živi u različitim inačicama među Sefardima na Balkanu; i sam imadoh prilike da je zabilježim u različitim oblicima iz sefardskih usta u Bosni, Makedoniji i Grčkoj, a najčešće u skraćenom obliku: *dijo la tizna a la carbonera* (»rekla čađ sanduku za ugljen...«).

[317]

Ta bi latinska (»Poslije tame svjetlo očekujem«) imala biti prijevod riječi iz *Knjige o Johu* (XVII, 12), koje na hebrejskom glase: »Or karòv mipnè-hášeh« (»I svjetlost je blizu mraka«). Imaše je kao geslo na svome pečatu tiskar Juan de la Cuesta, koji je tiskao *D. Q.*

[318]

Tu je Cervantes preveo s talijanskog madrigal Pietra Bemba, preveden i prije na španjolski i na portugalski. Uzima ga da se naruga oponašanju arkadijske poezije.

[319]

Rodríguez-Marín napominje da se nekoć žene koje bi umrle kao djevice pokapahu s palmom u rukama; veli da je taj drevni običaj dopro do naših dana, te u dokaz navodi pjesmicu:

Un marinerito, madre,
Me tiene rohada el alma;
Si no mecaso con él,
Muero moza y llevo palma.

(Mladan mornar, moja majko,
Gospodar je srcu mome;
Ne pođem li za mornara,
S palmom ja ću grobu svome.)

[320]

Prva je oktava Cervantesova, a potonja je uzeta iz druge Garcilasove ekloge, posvećene doñi Mariji de la Cueva. Objašnjenje tome daje pisac u poglavlju što dolazi.
[321]

Drevna priča kazuje da su Mino (Minos, kralj kretski) i brat mu Radamant (Rhadamanthys) zbog svoje pravednosti postali po smrti suci u podzemnom svijetu. Nedostaje im ovdje treći pravednik, Eak (Aiakós), kralj eginski i potonji sudac sjenama u podzemlju.
[322]

Ne može Sancho a da štogod ne prišije družbenicama: sad nišani na njihove pomade, različito pripravljene.
[323]

U originalu: tengo *yo de ser la vacu de la boda* (doslovno: »moram biti svatovska krava«). Kad Španjolac želi da kaže kako je netko predmet šale i poruge, ili pak kad želi označiti da će netko u nekom pothvatu biti žrtva, izvući tanji kraj, za drugoga svojom rukom vaditi kestenje iz vatre, i sl. — onda veli da je taj *la vuca de la boda*. To je dakle *ispaštalo*, *izvuković* (njemački *Sündenbock*, engleski *scapegoat*), *onaj na kojem se kola lome*.
[324]

Stih iz prve Garcilasove ekloge.
[325]

Mletačko blago, kao i bogatstvo rudnikâ srebra u Potosíju (u današnjoj Boliviji), bijaše u Cervantesovo vrijeme poslovičnim. Spominje ga Cervantes i u pripovijestima *Cigančica* i *Licencijat Staklenko*.
[326]

Sancho ne doriče poslovicu: *no se toman truchas a bragas enjutas* (»ne ulovi ribe, dok ne smoči gaća«).
[327]

Tako se pripovijeda u apokrifnome nastavku *D. Q.*
[328]

Sancho ga naziva *el matador de las doncellas*, jer je vitez svojim prezirom »ubio« Altisidoru.
[329]

Avellanedin junak završava u ludnici u Toledu.
[330]

Don Quijote veli »Loš znak!« jer vidi zeca; i sad to smatraju lošim znakom.
[331]

Talijanski pjesnik Sannazzaro (1450-1530), pisac *Arcadije* i mnogih pjesama na latinskom.
[332]

Barcino bijaše ime nekom lovačkom psu Filipa II, a *Butrón* je plemenitaško ime.
[333]

»Novi grobni natpisi«, u odnosu na one što se nalaze na kraju prvoga dijela *D. Q.*
[334]

Pisac je te stihove načinio prema stihovima iz neke stare narodne pjesme.
[335]

U posljednjem poglavlju Avellanedina *D. Q.* stoji da se junak, izišavši iz toledske ludnice, otisnuo na pothvate u Staru Kastilju.

Španjolsko pismo i izgovor

Umjesto da objašnjavamo izgovor pojedinih španjolskih imena lakše nam je i kraće da čitatelja upoznamo sa španjolskim izgovorom uopće.

Španjolski alfabet ima ovih 27 glasova: a, b, c, ch, d, e, f, g, h, i, j, l, ll, m, n, ñ, o, p, q, r, s, t, u, v, x, y, z.

Samoglasnici (vokali) *a, e, i, o, u* izgovaraju se kao i hrvatski. Glas y, kad je sam, onda je samoglasnik, te se čita kao hrvatsko *i*, na primjer: Asensio y *Toledo* (čitaj: asensio i toledo); kad se nalazi uz drugi samoglasnik, onda je suglasnik (konzonant), te se čita kao naše *j*, na pr. *Montemayor* (č. montemajor), *estoy* (estoj) *Yemen* (jemen).

Suglasnik *b* na početku ili na kraju riječi čita se kao *b*: *Bolivia, rob*; isto tako u dodiru sa bilo kojim suglasnikom: *Arnberes, Ebro, Bilbao, Arboleda, Tablada*; između dva samoglasnika čita se kao bilabijalno *v* (*v* izgovoreno lakim spajanjem obiju usana); *Ribera, Lobo*;

c, ispred *a, o, u* i ispred svakog suglasnika čita se kao *k*: *Carlos, Colorado, Cuba, Clemente, Cristina*; ispred *e* i *i* čita se kao englesko bezvučno *th*: vršak jezika promoli se između zubâ, pa se tako izgovori *s*: *Cervantes, Barcelona, Cid*. To je jedina teškoća u španjolskom izgovoru; nije nikakva nevolja ako izgovorimo i obično *s*, jer i u samoj Španjolskoj tako izgovaraju. Skupine *cce, cci* čitat ćemo *kse, ksi*, proturajući vršak jezika kroza zube, ali može i obično *kse, ksi*: *Occidente, accesor*;

ch se čita kao naš *č*: *Chile, muchacha*;

d je gotovo nečujno na kraju riječi: *Madrid* (čitaj: madri);

f kao u hrvatskome;

g ispred *e* i *i* čita se kao grleno *h*: *Argentina* (čitaj: arhentina), *Giralda* (hiralda); u svim drugim slučajevima kao *g Granada, Galia, Goleta, Gustavo.* Skupina *gue* čita se *ge*: *Miguel* (migel), *Guevara* (gevara); *gui* kao *gi*: *Guinea* (ginea). Kad se u tim skupinama iznad *u* nalaze dvije točke, onda i to *u* valja čitati: *agüero* (aguero), *argüir* (arguir). Skupina *gua* čita se *gua*, a *gn — gn*;

h se ne čita: *Hurtado* (urtado), *hidalgo* (idalgo);

j se uvijek čita kao grleno *h*: *Alejandro* (alehandro), *Jorge* (horhe), *Juan* (huan);

k dolazi samo u tuđim riječima, te se tako i čita: *kilo*;

l kao u hrvatskome;

ll čita se *lj*: *Sevilla* (sevilja), *Llano* (ljano), *caballero* (kavaljero);

m kao u hrvatskome; kad je na kraju riječi, onda se čita *n*: *minimum* (č. minimun);

n kao u hrvatskome;

ñ kao naše *nj*: *España* (espanja);

p kao u hrvatskome;

q dolazi u skupinama *que* i *qui*, koje se čitaju *ke* i *ki*: *Quevedo* (kevedo), *Quijote* (kihote);

r kao u hrvatskome, a kad dođe na početku riječi ili pak u skupinama *rr*, *lr*, *nr*, *sr*, onda još i jače;

s kao u hrvatskome; također između dva samoglasnika: *Toboso* (toboso);

t kao u hrvatskome;

v se ne izgovara donjom usnom i gornjim zubima (kao u hrvatskom), nego lakim spajanjem obiju usana (bilabijalno *v*): *Valencia*, *Cervantes*, *Oviedo*. Iza *m* ili *n* čita se *b*, to jest cijela se skupina čita *mb* (čak i kada ono *m* ili *n* pripada prethodnoj riječi): *en verano* (emberano), *buen vino* (buembino);

w dolazi samo u tuđim riječima, a čita se kao bilabijalno *v*: *Wamba*, *wat*;

x kao *ks*: *xenofobia*, *convexo*; između dva samoglasnika najčešće zvuči kao *gz*: *examen* (egzamen); ispred suglasnika čita se kao *s*: *Extremadura* (estremadura), *extranjero* (estranhero);

z se uvijek izgovara kao bezvučno englesko *th*, baš kao i *c* ispred *e* i *i* (možemo ga izgovarati i kao obično *s*): *Zamora*, *Zaragoza*;

Nema dugih i kratkih slogova kao u talijanskome, nego su svi poludugi. U riječi je uvijek jedan slog naglašen, a pravilo je za to vrlo lako:

1. kad se riječ završava samoglasnikom ili pak suglasnikom *n* ili *s*, naglasak je na predzadnjem slogu: *Sevilla*, *Quijote*, *Carmen*, *Cervantes*;

2. kad se riječ završava suglasnikom (izuzevši *n* i *s*), naglasak je na posljednjem slogu: *Madrid*, *Ciudad Real*, *Godoy*, *Guadalquivir*;

3. u svim iznimkama naznačen je naglasak: *Málaga*, *América*, *Méjico*, *León*, *Velázquez*.

Ostalo bi još da se kaže štogod o dvoglasima, ali ovo nije gramatika. Ima li na umu gornja pravila, čitatelj će uglavnom znati kako mu valja izgovoriti koje španjolsko ime.

Copyright

© Dubravko Deletis

e-izdanje pripremili:
Dubravko Deletis i Mirna Goacher

website: www.josiptabakknjige.org

15/07/2013